NIAURSUU

Contribuții la

ISTORIA LITERATURII ROMÂNE

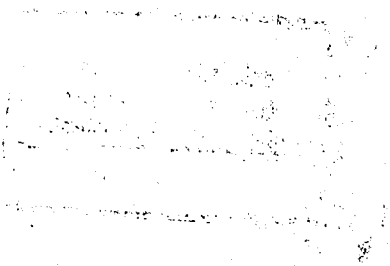

Tehnoredactare computerizată Florentina Crucerescu

I.S.B.N. 973 – 9206 – 16 – 6

Tiparul executat la S.C. SOCOM HERMES

N.A.URSU

Contribuții la
ISTORIA LITERATURII ROMÂ

Studii și note filologice

EDITURA CRONICA
Iași, 1997

Acest volum a apărut cu sprijinul
Fundației Soros pentru o Societate Deschisă.

[illegible] IAȘI
Inv. 24497

CUVÎNT ÎNAINTE

Numeroase texte vechi românești, originale sau traduceri, sînt anonime ori au paternitate controversată. Anonimatul lor poate avea diferite cauze: modestia autorilor sau a traducătorilor respectivi ori anumite precauții ale lor de ordin politic, faptul că au fost eventual elaborate din poruncă sau cu plată, deci în cadrul unor obligații de ascultare, de serviciu, pierderea numelor autorilor sau ale traducătorilor în procesul răspîndirii lor prin copii manuscrise, și altele. Pentru că multe dintre aceste scrieri anonime sînt texte de referință în istoriografia națională, în istoria literaturii ori în istoria limbii române literare, identificarea autorilor sau a traducătorilor lor a preocupat, în mod firesc, pe numeroși cercetători, istorici și filologi. În unele cazuri, discuțiile privitoare la paternitatea lor durează de peste un secol și nu sînt încă încheiate.

Cercetînd un mare număr de texte românești cu conținut variat, din secolul al XVII-lea pînă la mijlocul secolului al XIX-lea, pentru elaborarea unor studii de istorie a limbii române literare, am constatat că modul în care a fost soluționată în istoriografie și în istoria noastră literară problema paternității unor scrieri anonime (sau considerate astfel) nu este satisfăcător, nu corespunde adevărului istorico-literar. Ne-am propus deci să restudiem problema paternității textelor respective prin aplicarea mai riguroasă a unor metode filologice de investigație, îndeosebi prin analiza adecvată a particularităților lor lingvistice și stilistice. Aceasta este motivația numeroaselor studii de paternitate literară efectuate de noi în decursul a patru decenii de cercetare, prin care am contribuit, sperăm, la identificarea autorilor, a traducătorilor sau a izvoarelor multor scrieri și la elucidarea altor probleme ale istoriei culturii românești.

În volumul de față am adunat studii și note referitoare la paternitatea și sursele necunoscute ale unor scrieri aparținînd literaturii române, pe care le-am elaborat mai ales în ultimii ani. Dintre studiile mai vechi, am reprodus aici, în redacții revizuite, numai pe cele privitoare la chestiuni controversate ori a căror informație nu a fost încă preluată de istoria literară. Studiile și notele care privesc paternitatea sau sursele unor traduceri românești din aceeași perioadă vor fi adunate într-un alt volum.

Rezultatele obținute prin aceste studii arată, totodată, cît sînt încă de utile pentru istoria culturii noastre vechi cercetările de analiză, de adîncire a cunoașterii unor texte și probleme, de revizuire a datelor și afirmațiilor controversate. Din păcate, asemenea cercetări, cu larg și rodnic cîmp de investigație, dar care necesită un mare volum de muncă și timp de studiu mai îndelungat, au început să fie în prezent tot mai puțin agreate de cercetătorii tineri, iar faptul acesta este dăunător atît pentru formarea lor cît și pentru dezvoltarea filologiei românești. Căci fără astfel de cercetări, fără a fi redeschise "dosarele" unor vechi litigii istorico-literare, fără a fi reexaminate anumite opinii și a se renunța la prejudecăți și stereotipii, noile sinteze de istorie a culturii, a literaturii și a limbii române literare vor repune mereu în circulație numeroase informații false și interpretări eronate, preluate din unele studii și sinteze învechite.

Acest volum a fost publicat din inițiativa și cu eforturile Editurii Cronica, precum și cu ajutorul generos oferit de Fundația Soros pentru o Societate Deschisă, cărora le aducem alese mulțumiri.

N.A.U.

Cînd și de cine a putut fi inițiată elaborarea Învățăturilor lui Neagoe Basarab către fiul său Teodosie?

1. Problema paternității lui Neagoe Basarab (domn al Țării Românești între anii 1512-1521) asupra cunoscutelor *Învățături* ce-i poartă numele formează, de peste un secol, obiectul unor laborioase cercetări filologice și al unor pasionante dispute istorico-literare. Deși în prezent mulți filologi și istorici români sau străini care au studiat *Învățăturile* și bogata literatură referitoare la ele cred că paternitatea lui Neagoe asupra lor este *demonstrată*, discuțiile privitoare la această controversată chestiune nu pot fi considerate încheiate și, probabil, nu vor înceta vreodată, datorită faptului că adevăratul autor al acestei opere s-a învăluit pentru totdeauna în anonimat, ca și autorii unor scrieri pseudoepigrafe similare din alte literaturi. Vor exista deci mereu cercetători care vor crede în autenticitatea *Învățăturilor lui Neagoe Basarab*, așa cum afirmă textul lor, și cercetători care o vor contesta. Dezbaterile privitoare la conținutul și la paternitatea acestei importante scrieri literare a vechii noastre culturi, reluate din cînd în cînd, au contribuit însă (și vor contribui) la mai buna cunoaștere și la interpretarea ei cît mai aproape de adevăr.

2. Părerea că *Învățăturile* nu pot fi opera lui Neagoe Basarab a fost susținută îndeosebi de bizantinologul Demostene Russo și de istoricul și slavistul P.P. Panaitescu. Opinia aceasta a fost și este împărtășită de numeroși cercetători, filologi și istorici, dintre care puțini au exprimat-o în scris (G. Pascu, N. Cartojan, C.C. Giurescu și alții). D. Russo își anunță (în 1907 și 1910) convingerea că aceste *Învățături*, redactate în limba slavonă, datează din secolul al XVII-lea și sînt pseudoepigrafe: "sub mantia domnească se ascunde o rasă călugărească", "autorul *Învățăturilor* este un călugăr și nu Neagoe Basarab", "un călugăr admirator al lui Neagoe, trăind într-o mănăstire al cărei ctitor și binefăcător era el

(Neagoe) și unde amintirea și cultul său au trăit vii prin tradiție timp îndelungat"[1]. P.P. Panaitescu a reluat și a încercat să argumenteze teza lui D. Russo, afirmînd întîi (în 1944) că *Învățăturile* ar data din a doua jumătate a secolului al XVI-lea, apoi (în 1946) că datează din primele decenii ale secolului al XVII-lea, pentru a reveni (în 1961 și 1963) la datarea lor în a doua jumătate a secolului al XVI-lea. Studiile consacrate de P.P.Panaitescu paternității *Învățăturilor*, care conțin o amplă analiză a acestei scrieri, sînt adunate în volumul *Contribuții la istoria culturii românești*, ediție îngrijită de Silvia Panaitescu, prefață, note și bibliografie de Dan Zamfirescu, București, 1971, p. 154-273. Citām aici, după această ediție, cîteva dintre principalele sale observații și concluzii: "Scriitorul în slavonește al acestei cărți era un călugăr, în orice caz o față bisericească, ce trăia departe de curte și chiar de lume, cu trupul și cu gîndul, un mistic, erudit în literatura religioasă slavo-bizantină, cu un ideal moral de umilință, teamă de păcat și de lumea de dincolo, ascet cuprins pînă în adîncuri de gîndul morții. Acest om, pe figura căruia nu putem pune un nume, a scris *Învățăturile*, le-a atribuit lui Neagoe vodă, mort demult, prefăcîndu-se că se adresează lui Teodosie vodă, feciorul acelui domnitor. O asemenea procedare este greu de înțeles cu mentalitatea noastră de azi, dar era foarte răspîndită în Evul Mediu, ba chiar în veacurile ce au urmat după încheierea acelei perioade istorice. Eruditii au numit asemenea scrieri atribuite de autorul lor unui alt scriitor *pseudoepigrafe*, spre deosebire de pseudonime, în care în locul numelui adevărat al autorului figurează un nume închipuit. În cazul pseudoepigrafelor, numele autorului e înlocuit cu numele unui personaj real, de obicei ilustru. În literatura bizantină, în special în cea religioasă ortodoxă, obiceiul acesta este extrem de răspîndit" (p. 225); "autorul *Învățăturilor* era deci un cărturar în slavonie, dispunînd de o bibliotecă de manuscrise; un mare erudit în literatura ascetico-religioasă, cunoscînd desigur texte întregi pe de rost, ca să poată intercala pasajele potrivite la locul unde urmau să ilustreze gîndirea lui" (p. 182); "cartea aceasta, chiar atunci cînd dă sfaturi pentru banchete și război, izbutește în chip paradoxal să rămîie o carte religioasă" (p. 183); "în cazul *Învățăturilor* lui Neagoe, un cleric învățat a vrut să dea pilde domnitorilor țării în vremea sa și, socotind că ar fi prea

[1] Vezi *Studii și critice*, București, 1910, p. 4-5.

îndrăzneț din partea lui să înfrunte pe domnul de atunci, a atribuit scrierea sa lui Neagoe Basarab, fiind convins că astfel sfaturile lui vor fi ascultate" (p. 228); "*Învățăturile* nu sînt decît prin realizarea lor o carte literară; prin scopul lor formează o scriere de propagandă politică [...] *Învățăturile* nu sînt o operă pur literară, în sensul că nu urmăresc scopuri estetice; ele au un caracter politic practic, urmăresc fixarea doctrinei monarhiei feudale într-o anumită epocă" (p. 267); "autorul a trăit în mediul monastic, probabil la Mănăstirea Argeș, în preajma mormîntului lui Neagoe Basarab" (p. 266-267).

3. Între susținătorii paternității lui Neagoe Basarab asupra *Învățăturilor* s-a aflat (încă din 1904) Nicolae Iorga, care a admis (în 1910) și posibilitatea ca domnitorul să le fi elaborat cu ajutorul unui călugăr învățat, sub îndrumarea sa. Teza autenticității *Învățăturilor* a fost apoi susținută de V. Grecu, P. Ș. Năsturel, Al. Piru, I. C. Chițimia, Dan Zamfirescu, G. Mihăilă, Anton Balotă, N. Stoicescu, Manole Neagoe și alți cercetători, filologi și istorici.

Petre Ș. Năsturel a demonstrat, în "Mitropolia Olteniei", XII, 1960, nr. 1-2, p. 12-23, "strînsa înrudire de stil și gîndire" între *Învățăturile* către Teodosie și *pisaniile* bisericii lui Neagoe de la Argeș, care "sînt din cale afară de neobișnuite, fiind de o lungime deosebită, semănînd a hrisov și a cazanie, ca și pisaniile unor biserici din Serbia, și a conchis că acestea "au fost săpate în piatră tot pe vremea voievodului, sau cel mai tîrziu pe vremea ginerelui lui, Radu de la Afumați, la 1526" (p. 18); "ele sînt alcătuite pe vremea lui Neagoe, sau poate mai curînd îndată după moartea lui, deoarece într-una din pisanii Neagoe amintește urmașului în scaun că «am trecut din această lume deșartă»" (p. 19). Lui P.Ș. Năsturel i se par "deosebit de tari" argumentele aduse de Demostene Russo și P.P. Panaitescu pentru a demonstra că "autorul *Învățăturilor* este un călugăr crescut în ascetism"; "credem că *Învățăturile* pentru Teodosie s-au scris de un monah foarte învățat, din porunca lui Neagoe și pentru fiul său" (p. 21); "această muncă însă, cum a arătat profesorul Panaitescu, a trebuit să se desfășoare în vreo mînăstire înzestrată cu o bibliotecă bogată. Ne putem gîndi la Bistrița. Dar de ce nu și la tînăra mînăstire a Argeșului?" (p. 22). Autorul încheie cu presupunerea că *Învățăturile* au putut fi scrise de Iosif, primul egumen al Argeșului.

La acreditarea tezei autenticității *Învățăturilor* au contribuit îndeosebi Dan Zamfirescu și G. Mihăilă, prin mai multe studii și articole publicate între anii 1963-1973, în care au fost combătute argumentele invocate de Demostene Russo și P. P. Panaitescu împotriva paternității lui Neagoe asupra *Învățăturilor*, au fost identificate noi surse necunoscute ale numeroaselor comentarii religioase din cuprinsul operei, a fost studiat mai atent textul slavon din ms. *313* al Bibliotecii Naționale Kiril și Metodie de la Sofia și, printr-o riguroasă comparație a versiunilor slavonă, greacă și română ale *Învățăturilor*, au fost aduse noi dovezi că textul original al acestei scrieri îl reprezintă *versiunea slavonă* (păstrată fragmentar în manuscrisul de la Sofia), după care au fost efectuate atît traducerea în grecește a părții a doua a *Învățăturilor*, aflată în ms. *221* al mănăstirii Dionisiu de la Athos, cît și traducerea lor integrală în limba română, din prima jumătate a secolului al XVII-lea, păstrată în mai multe manuscrise. A fost respinsă astfel ipoteza bizantinologului Leandros Vranoussis de la Atena, emisă în anul 1970, potrivit căreia autorul *Învățăturilor* ar fi Manuil din Corint (+ 1530), mare retor al Patriarhiei din Constantinopol, iar versiunea slavonă ar reprezenta traducerea originalului grecesc[2]. Dan Zamfirescu și G. Mihăilă sînt și autorii bogatului studiu introductiv al ediției *Învățăturile lui Neagoe Basarab către fiul său Theodosie*, text ales și stabilit de Florica Moisil și Dan Zamfirescu, cu o nouă traducere a originalului slavon de G. Mihăilă, București, 1970. În monografia *Neagoe Basarab și Învățăturile către fiul său Theodosie. Problemele controversate*, București, 1973, Dan Zamfirescu a supus unui minuțios examen critic întreaga literatură de pînă atunci privitoare la autenticitatea *Învățăturilor* și la structura lor ideologico-literară, încercînd să consolideze teza "paternității directe și exclusive" a lui Neagoe asupra acestei scrieri. Lucrarea conține și o utilă bibliografie a problemelor respective.

4. Într-un studiu din "Romanoslavica", XIV, 1967, p. 359-375, G. Mihăilă a comunicat faptul important, stabilit pe baza filigranelor hîrtiei de proveniență italiană a ms. *313* de la Sofia (varianta *ancoră simplă* nr.

[2] Vezi acum L. Vranoussis, *Les "Conseils" attribués au prince Néagoe (1512-1521) et le manuscrit autografe de leur auteur grec*, în *Actes du IIe Congrès international des études du Sud-Est européen*, IV, Athènes, 1978, p. 377-387.

446 din catalogul lui Ch. M. Briquet, datată 1518-1519, și varianta *pălărie de cardinal* nr. 3471 din același catalog, datată 1519-1538), că *această singură copie cunoscută* a versiunii slavone a *Învățăturilor* ar putea data din perioada 1518-1538. Mai tîrziu, în *Contribuții la istoria culturii și literaturii române vechi*, București, 1972, Domnia sa a crezut că "manuscrisul poate fi atribuit perioadei 15 iunie 1520 - 1529, mai precis chiar 15 iunie 1520 - 15 sept. 1521 (data morții lui Neagoe)" (p. 329; cf. și p. 346). Această restrîngere a perioadei în care a putut fi copiat manuscrisul respectiv este motivată de convingerea lui G. Mihăilă că *Învățăturile* au fost elaborate de Neagoe Basarab, fiind "încheiate după 15 iunie 1520, data aproape sigură a morții lui Petru [fiul domnitorului, n.n.] (menționat în cap. III din *Partea a doua*", și de ipoteza Domniei sale că în ms. *313* de la Sofia "avem de a face fie cu exemplarul oficial destinat lui Theodosie, fie cu o copie foarte apropiată de acesta, efectuată pentru mitropolia de la Tîrgoviște sau pentru una din marile ctitorii ale lui Neagoe Basarab - mănăstirea Curtea de Argeș sau Bistrița olteană" (*ibid.*). Între timp a apărut însă remarcabilul repertoriu de filigrane întocmit de Al. Mareș, *Filigranele hîrtiei întrebuințate în țările române în secolul al XVI-lea*, București, 1987. Concluziile lui Al. Mareș privitoare la circulația în Țara Românească a hîrtiei de proveniență italiană cu filigranele *ancoră* și *pălărie de cardinal* sînt următoarele: "Hîrtia însemnată cu diferite tipuri de *ancoră* a circulat de-a lungul întregului secol, cunoscînd o largă răspîndire în Transilvania și Țara Românească [...] După 1556, hîrtia însemnată cu ancoră își restrînge sfera de circulație la o singură provincie (Țara Românească), unde este înregistrată frecvent pînă la sfîrșitul secolului" (p. XXXV-XXXVI); "*Pălărie de cardinal.* Aria de răspîndire a acestei hîrtii venețiene a cuprins deopotrivă Transilvania și Țara Românească [...] În Țara Românească, această hîrtie a circulat cu întreruperi de-a lungul primei jumătăți a secolului (1510, 1521, 1523, 1528, 1532, 1535, 1537-1538, 1543 și 1547), ultimele ei atestări fiind furnizate de cîteva documente emise în anii 1551-1559" (p. XXXVI). Hîrtie însemnată cu variante de *ancoră simplă*, similare celei din ms. *313* de la Sofia, a fost folosită în Țara Românească între anii 1510-1540. Așadar, filigranele hîrtiei din *ms.313* nu pot constitui dovezi că acest

manuscris a fost copiat în ultimii ani ai vieții lui Neagoe Basarab sau imediat după moartea lui. Manuscrisul a putut fi copiat și cu un deceniu sau două mai tîrziu. Deosebit de important rămîne însă faptul că ele atestă elaborarea *Învățăturilor* în prima jumătate a secolului al XVI-lea, așa cum rezultă și din analiza unor "învățături" social-politice, diplomatice sau militare aflate în diferite capitole ale operei.

5. Dezbaterile privitoare la paternitatea *Învățăturilor* atribuite lui Neagoe Basarab, redeschise în anul 1959, cu prilejul publicării de către P.P.Panaitescu a primei traduceri românești moderne a fragmentelor cunoscute pînă atunci din textul lor slavon, în ediția revăzută și completată a volumului *Cronicile slavo-române din sec. XV-XVI* publicate în 1895 de Ioan Bogdan, și reeditarea, în anul 1970, a traducerii românești integrale a *Învățăturilor*, din prima jumătate a secolului al XVII-lea, au contribuit, după cum am văzut, la cunoașterea mai aprofundată a structurii ideologico-literare a acestei scrieri și la dovedirea faptului că ea a fost redactată în limba slavonă, în prima jumătate a secolului al XVI-lea. Nu a putut fi însă demonstrată paternitatea lui Neagoe asupra *Învățăturilor* care i s-au atribuit, pentru că nu pot fi aduse dovezi că domnitorul a avut preocupările cărturărești, cultura teologică și talentul literar necesare elaborării unei asemenea opere. Căci, fie că Neagoe a fost într-adevăr fiul natural al lui Basarab cel Tînăr, fie că el (în complicitate cu familia sa, boierii Craiovești) a lansat subtil legenda acestei filiații a lui, pentru a-și justifica astfel pretenția la tronul Țării Românești, pe care avea să-l obțină prin forță, cu concursul partidei, puternice atunci, a Craioveștilor, este improbabil că marele boier Pîrvu Craiovescu, tatăl (adoptiv al) lui Neagoe, a asigurat acestuia o altă instrucție decît cea politică și militară dată celorlalți doi fii ai săi, Preda și Pîrvu, viitori mari bani ai Craiovei. Cultura teologică nu constituia o componentă prea importantă a instrucției unui tînăr feudal, cum se crede în mod obișnuit. Faptul că prima generație de mari boieri Craiovești a ctitorit și a înzestrat, la sfîrșitul secolului al XV-lea, mănăstirea olteană Bistrița, care a devenit în scurtă vreme un puternic centru cultural, ar putea explica, eventual, formarea autorului *Învățăturilor* în mediul cultural de acolo. Nu avem însă nici o dovadă că Neagoe a studiat în acea mănăstire, sau în altă parte, iar ipoteza că

Învățăturile au fost elaborate de un cleric învățat, dar sub îndrumarea sau cu colaborarea directă a lui Neagoe, constituie o slabă încercare de a susține, măcar în felul acesta, calitatea sa de autor al scrierii.

Asemănările stilistice între textul *Învățăturilor* și cel al unor documente emise de cancelaria Țării Românești în timpul domniei lui Neagoe Basarab, sau al *pisaniilor* bisericii de la Argeș, despre care s-a afirmat că sînt "compuse cu siguranță de Neagoe" (Dan Zamfirescu, *op.cit.*, p. 51), nu pot constitui dovezi ale paternității lui Neagoe asupra *Învățăturilor*, cum le consideră unii cercetători, căci documentele emise de o cancelarie domnească nu reflectă *în mod nemijlocit* limba și stilul domnitorului respectiv, iar *pisaniile* de la Argeș au putut fi redactate după moartea lui Neagoe, cum a presupus P.Ș.Năsturel.

Nici concordanțele stabilite de unii cercetători între sfaturile aflate în *Învățături* și anumite însușiri sufletești sau acțiuni politice, diplomatice sau militare ale lui Neagoe Basarab nu pot constitui dovezi ale paternității sale asupra acestei scrieri, pentru că sfaturile respective sînt, în general, niște recomandări de bun simț, aflate la tot pasul în cărțile istorice și în cele sapiențiale ale *Vechiului Testament*, care vizau de altfel preocupări și practici obișnuite în activitatea domnilor, în protocolul curții domnești, în administrație, în viața socială și politică de atunci a Țării Românești, cum sînt, de exemplu, recomandările ca domnii să păstreze puritatea ortodoxă a credinței, să fie cumpătați și să nu jignească pe invitați la ospețe, să judece fără părtinire, să răsplătească domnește pe cei care îi slujesc cu devotament, să nu fie răzbunători, să trateze solii cu demnitate, dar și cu multă prudență, să poarte cu iscusință războaiele și să fie patrioți. Aceste sfaturi nu se referă în mod concret la experiența politică și militară a lui Neagoe. Cu aceleași motivații moral-religioase, politice, diplomatice sau strategice, ele puteau fi date, de exemplu, și de Radu cel Mare sau de Radu de la Afumați. Adevărul este că în istoriografia și istoria noastră literară, mai ales din ultimele decenii, a fost exagerată importanța teoretică și practică a sfaturilor politice, diplomatice și militare aflate în aceste *Învățături* pseudoepigrafe, conturîndu-i-se astfel lui Neagoe Basarab o imagine neverosimilă de scriitor umanist, de teolog, de mare gînditor politic, diplomat și strateg, de domnitor ideal. Știrile documentare privitoare la viața și la domnia sa conturează însă, în lumini și umbre,

imaginea adevărată a domnitorului, fapt care nu poate fi ignorat sau subestimat în cercetările privind paternitatea și finalitatea scrierii care i s-a atribuit.

6. Lucrînd în ultima vreme la definitivarea unui studiu consacrat activității literare necunoscute a ieromonahului (apoi episcopului) Daniil Andrean Panoneanul, traducătorul *Îndereptării legii* (Tîrgoviște, 1652), căruia noi i-am atribuit, între altele, traducerea în limba română a *Învățăturilor lui Neagoe Basarab către fiul său Teodosie* și a *Vieții Patriarhului Nifon*[3], am întrezărit posibilitatea ca *Învățăturile* să fi fost elaborate în circumstanțe oarecum similare celor care au determinat, după un secol, prima lor traducere în limba română. Presupunem deci că, după moartea lui Neagoe Basarab, au existat două momente istorice în care anumite persoane sau cercuri politice au fost interesate de cultul personalității acestui domnitor și au inspirat, în primul moment, elaborarea *Învățăturilor*, iar mai tîrziu traducerea lor în românește și în grecește. Căci este puțin probabil ca inițiativa elaborării *Învățăturilor* să fi aparținut unui călugăr admirator al domnitorului (cum a crezut Demostene Russo), sau care ar fi dorit să dea în felul acesta sfaturi domnilor din vremea sa (cum a crezut P.P.Panaitescu). Insuficientă este și motivarea primei traduceri românești a *Învățăturilor* doar prin faptul că în prima jumătate a secolului al XVII-lea începuse să se simtă tot mai acut nevoia de carte în limba română.

7. După cum se știe, boierii Craioveşti: Barbu, Pîrvu, Danciu și Radu, fiii lui Neagoe de la Craiova, iar în generația următoare: Neagoe, Preda și Pîrvu, fiii lui Pîrvu Craiovescu, precum și unele rude prin alianță ale lor, urcă, în cursul domniilor lui Basarab cel Tînăr (1477-1482), Vlad Călugărul (1482-1495), Radu cel Mare (1496-1508) și Vlad cel Tînăr (1510-1512), pînă la cele mai înalte dregătorii ale statului, se îmbogățesc și devin, în primele decenii ale secolului al XVI-lea, cea mai puternică partidă boierească din Țara Românească. Marea bănie a Craiovei a fost în acea perioadă apanajul Craioveștilor. Această partidă reușește, în anul 1512, să-l aducă în scaunul domnesc pe *Neagoe*, care își va lua numele de *Basarab*, pentru motivul, real sau inventat, că era fiul natural al lui

[3] Vezi articolul *Un cărturar puțin cunoscut, de la mijlocul secolului al XVII-lea: Daniil Andrean Panoneanul*, în "Cronica", XVI, 1981, nr. 43, p. 5, 8.

Basarab cel Tînăr. Se năștea astfel o nouă casă domnitoare a Țării Românești, a Basarabilor... Craiovești. Norocul însă nu a slujit mult acestei familii. În 1521, după nouă ani de domnie, Neagoe moare, probabil de tuberculoză, la vîrsta de numai 40 de ani, iar Craioveștii obțin tronul pentru fiul său *Teodosie*, unicul băiat care îi mai rămăsese, împreună cu două fete (căci alți doi băieți și o fată îi muriseră). După cîteva luni însă, Teodosie, care era minor, este înlăturat de la tron și dus la Țarigrad, unde moare în anul 1522. Tot atunci a murit și marele ban Preda Craiovescu, fratele lui Neagoe, apărînd, la Tîrgoviște, tronul nepotului său. În aceste împrejurări tragice a luat sfîrșit domnia casei lui Neagoe Basarab, cea mai importantă izbîndă politică a boierilor Craiovești. Încă puternici, Craioveștii continuă să dețină, pînă după anul 1530, marea bănie a Craiovei și alte dregătorii înalte, încearcă (sau chiar reușesc) să aducă la tron, în noiembrie 1523, pe ruda lor Radu, zis Bădică, ucis de turci în ianuarie 1524, și impun domnitorului (Drăculesc) Radu de la Afumați, în anul 1526, căsătoria sa cu Roxandra, fiica lui Neagoe Basarab (a doua fiică a lui Neagoe, Stana, este căsătorită în același an cu Ștefăniță, domnul Moldovei). Radu de la Afumați va plăti însă cu viața, în ianuarie 1529, această alianță a lui cu Craioveștii. Prin plecarea din țară, pribeag la Țarigrad, a marelui ban Barbu, fiul lui Preda (fratele lui Neagoe), în anul 1535, familia Craioveștilor se stinge, pe linie bărbătească. Continuînd prin femei, ea va rămîne timp îndelungat o componentă importantă a partidei naționale, de rezistență în fața asaltului la domnie al unor familii grecești, și va mai ridica la tronul Țării Românești, în secolul al XVII-lea, încă patru domni: dintre urmașii Mariei, fiica lui Radu Craiovescu (+ 1507), căsătorită cu Șerban din Izvorani, mare ban între anii 1535-1539, pe *Radu Șerban* (1602-1611) și pe fiul acestuia, *Constantin Șerban* (1654-1658), iar dintre urmașii Margăi, sora lui Neagoe Basarab, căsătorită cu Marcea postelnicul, pe *Matei Basarab* (1653-1654) și pe *Constantin Basarab Brîncoveanu* (1688-1714).

Așa cum au susținut Demostene Russo și P.P.Panaitescu, *Învățăturile lui Neagoe Basarab* sînt, fără îndoială, o scriere *pseudoepigrafă*, ca și, de exemplu, învățăturile similare ale împăratului bizantin Vasile Macedoneanul (867-886) către fiul său Leon, sau cele atribuite de scriitorul spaniol Antonio de Guevara împăratului roman cu faimă de filozof

Marcus Aurelius (+ 181), în *Ceasornicul domnilor,* publicat în anul 1529. Probabil că ele au fost elaborate din inițiativa Craioveștilor, nu prea tîrziu după moartea lui Neagoe și a lui Teodosie, cu scopul de a lăsa posterității o imagine exemplară a domnitorului ridicat din familia lor. Căci prin moartea lui Neagoe și a lui Teodosie, fără urmași pe linie bărbătească, dispărea legătura Craioveștilor, reală sau inventată, cu vechea dinastie a Basarabilor, ai cărei reprezentanți (Dănești și Drăculești) se rînduiau atunci la domnia Țării Românești. *Învățăturile* nu pot fi considerate un manual de educație moral-religioasă și de instruire politică și militară destinat viitorilor domnitori, nici o carte de propagandă pentru apărarea doctrinei monarhiei feudale. Ele sînt o *operă literară* de genul "oglinda principilor", în care unele date reale din biografia lui Neagoe și din viața social-politică a vremii se împletesc cu altele imaginare, menite să creeze o aură de legendă personalității sale, cum s-a și întîmplat. Autorul acestei scrieri este desigur un călugăr învățat, trecut probabil prin climatul ascetic si de studiu al Muntelui Athos, care va fi trăit mai curînd la mănăstirea Bistrița, ctitoria Craioveștilor, unde a putut beneficia de o bibliotecă mai bogată și de un mediu cultural mai bine constituit decît putea să aibă atunci tînăra ctitorie a lui Neagoe de la Argeș. Același autor a redactat probabil si *pisaniile* bisericii de la Argeș, cum a presupus P.Ș. Năsturel. Este posibil ca *Învățăturile* atribuite lui Neagoe Basarab să fi fost elaborate pînă în anul 1530, eventual prin anii 1526-1528, sub domnia lui Radu de la Afumați, ginerele lui Neagoe, cînd este pictată biserica de la Argeș.

Tot de Craiovești a fost inspirată și scrierea de către Gavriil Protul, conducătorul Muntelui Athos între anii 1516-1527, a *Vieții Patriarhului Nifon*, cum a observat și *a demonstrat* P.P. Panaitescu:. "Istoricii de pînă acum au socotit această scriere ca fiind inspirată de Neagoe însuși, formînd o pledoarie în favoarea lui. La o cercetare mai atentă se vede că *Viața* este inspirată în primul rînd de către Craiovești [...] Partea politică a *Vieții lui Nifon* se concentrează în jurul ideii că ultimii reprezentanți ai dinastiei muntene (Radu cel Mare, Mihnea, Vlad cel Tînăr) au fost domni răi și că i-a pedepsit Dumnezeu, pentru că au vrut să scape de tutela Craioveștilor, iar Neagoe, care era unul dintre Craiovești, a fost ales domn, pentru că întotdeauna divinitatea a stat de partea acestei familii,

folosind chiar pe turci pentru ridicarea lor. Ridicarea în scaun a lui Neagoe este prezentată numai în funcție de lupta pentru putere dintre Craiovești și familia domnitoare" (*op.cit.*, p. 258-260). Dacă verbele la timpul trecut din pasajele referitoare la Neagoe, cum sînt acestea: "*fu* ctitor mare în toată Sfetagora [...], toate sfintele biserici le *hrăniia*, și multă milă pretutindinea *da* [...], și nu numai creștinilor *fu* bun, ce și păgînilor, și *fu* tuturor tată milostiv" (ed. Tit Simedrea, București, 1937, p. 25-26), se aflau în originalul grecesc sau slavon al scrierii lui Gavriil Protul, ele ar putea constitui un indiciu că *Viața Patriarhului Nifon* a fost scrisă după moartea lui Neagoe Basarab, ca și *Învățăturile* atribuite lui.

8. Traducerea românească a *Învățăturilor* a fost făcută, probabil, în prima parte a domniei lui Matei Basarab. Tot atunci a fost tradusă, din slavonește, și *Viața Patriarhului Nifon*. Dacă nu reprezintă o încercare frauduloasă a unui posesor de mai tîrziu de a antedata manuscrisul, anul 7143 [=1635], însemnat discret pe frontispiciul foii de titlu a copiei acestui text din ms. *109* de la Biblioteca Filialei Cluj-Napoca a Academiei Române (f. 247), ar putea fi data traducerii *Vieții lui Nifon* în limba română. Dan Zamfirescu, în nota asupra ediției din 1970 a *Învățăturilor lui Neagoe Basarab*, a arătat că, în aproape toate manuscrisele cunoscute, traducerea *Învățăturilor* este însoțită "fie numai de *Viața lui Nifon*, fie și de *pisaniile* de la Argeș și de cele două învățături *Către Varlaam și Ioasaf*. Adică, în exclusivitate, de restul scrierilor legate într-un fel sau altul de Neagoe Basarab" (p.110). Despre învățăturile ascetice pe care Neagoe le-ar fi adresat "către 2 slugi credincioase ale sale și dragi [Varlaam și Ioasaf, n.n.], carele să lepădară de lume și să dederă vieții călugărești", pe care P.P.Panaitescu și alți cercetători le-au considerat un adaos tîrziu la textul inițial al *Învățăturilor*, Dan Zamfirescu crede că ele sînt tot opera lui Neagoe și încearcă să le explice geneza și modul în care s-au răzlețit (vezi *Neagoe Basarab și Învățăturile...*, p.146-149). În acest caz ar trebui să credem că Neagoe ar fi nutrit și gînduri de călugărie, căci iată ce le mai spune el celor doi "fii sufletești" ai săi: "După aceea, feții mei, *de va vrea Dumnezeu să mă împreune cu voi*, noi vom vorbi și mi o voi învăța, iară nu den mintea mea, ce den învățătura Domnului Dumnezeului Iisus Hristos" (ed.cit., p.351; s.n.).

Părerea noastră este că aceste două învățături atribuite lui Neagoe au fost scrise de ieromonahul Daniil Panoneanul, traducătorul în românește al "operei sale", care a tradus și romanul *Varlaam și Ioasaf*.

De traducerea și răspîndirea *Vieții Patriarhului Nifon*, a *Învățăturilor* și a *pisaniilor* de la Argeș, texte care conturează imaginea de mare domnitor a lui Neagoe, putea fi interesat atunci în primul rînd Matei Basarab, care se considera cu mîndrie descendent al acestuia. Într-un document din anul 1633, de exemplu, emis de cancelaria sa, aflăm următoarea frază: "Pîrvul banul, părintele *strămoșului domniei mele, Io Basarab voievod*" (vezi P.P.Panaitescu, *op.cit.*, p.255; s.n.). În anii 1640 și 1642 Matei Basarab ajută cu o substanțială danie mănăstirea Dionisiu de la Athos, pe care Neagoe o refăcuse "din temelii", zidindu-i în 1520 un impozant turn la intrare și aducîndu-i apă printr-un apeduct de piatră. Tot el repară și ctitoria lui Neagoe de la Argeș. După toate probabilitățile, așa cum am încercat să demonstrăm în articolul citat din "Cronica", traducerea celor trei texte a fost încredințată tînărului ieromonah *Daniil Panoneanul*, se pare originar din sud-vestul Transilvaniei, din nordul Olteniei sau din Banat, un om învățat, care cunoștea bine slavona, dar și greaca și latina, și care, prin bogata sa activitate de traducător, în mare parte rămasă în anonimat, a contribuit mult la dezvoltarea limbii române literare și a culturii românești în secolul al XVII-lea.

9. În "Revue des études sud-est européennes", V, 1967, nr.1-2, p.63-68, P.Ș.Năsturel a încercat să argumenteze ipoteza că *Învățăturile lui Neagoe Basarab, Viața Patriarhului Nifon* și *pisaniile* de la Argeș au fost traduse de Udriște Năsturel (sau din inițiativa lui), pentru educația și instrucția fiului său Mateiaș, adoptat de sora lui Udriște, Elena, și de soțul ei, domnitorul Matei Basarab, cu intenția de a-l lăsa urmaș la domnie (copilul a murit însă la vîrsta de 17 ani). În sprijinul acestei ipoteze Domnia sa citează cîteva particularități lingvistice comune textelor menționate și traducerii romanului *Varlaam și Ioasaf*, despre care se crede că a fost făcută de Udriște Năsturel. Pentru *Viața Patriarhului Nifon*, P.Ș.Năsturel admite și posibilitatea ca ea să fi fost tradusă de Daniil Panoneanul, așa cum a presupus cîndva și Al.T.Dumitrescu[4]. Cîțiva ani mai tîrziu, în "Byzantinisch-Neugriechische Jahrbücher", XXI, 1975,

[4] Vezi volumul omagial *Lui Ion Bianu*, București, 1916, p.249.

p.266-259, P.S.Năsturel invocă o nouă mărturie în sprijinul ipotezei emise, și anume: prezența pe f.16^{v} a textului slavon al *Învățăturilor* aflat în ms.*313* de la Biblioteca Națională din Sofia a unei corecturi marginale, în care o trimitere la prorocul Daniil este înlocuită cu trimiterea la "Isaia,gl(ava) *45*" (cu cifre arabe, rar folosite atunci în Țara Românească). Această trimitere corectă la Isaia, fără indicația *gl.45*, se află și în vechea traducere românească a *Învățăturilor* (vezi ed.cit., p.364 și 213, r.23). Examinînd fotocopia paginii respective din ms.*313* (reprodusă în articol), P.S.Năsturel își amintește că grafia cifrei 5 din această corectură seamănă cu cea a cifrei 5 din următoarea însemnare de pe o frescă a bisericii domnești din Hîrlău: "H(ic) f(uit) Urielus Nasturel 1625", pe care Domnia sa o văzuse cu 20 de ani în urmă.

În articolul citat din "Cronica", noi am atribuit lui Daniil Panoneanul traducerea romanului *Varlaam și Ioasaf*, a *Învățăturilor lui Neagoe Basarab*, a *Vieții Patriarhului Nifon* și a altor texte, între care și *Vechiul Testament* din ms.*4389* de la BAR, tradus după anul 1664[5]. Ms.*4389* este, probabil, autograful său. În acest text versetele sînt numerotate marginal cu cifre arabe, după o ediție latină a *Bibliei*, folosită de traducător alături de cea slavonă, în care versetele nu sînt numerotate. Grafia cifrelor 4 și 5 din numerotarea versetelor în ms.*4389* este *identică* cu grafia celor din corectura aflată în ms.*313* de la Sofia. În același ms.*4389*, cu cifre arabe sînt însemnate versetele, în numeroase cazuri, și în trimiterile marginale la diferite cărți ale *Bibliei*, reproduse tot după ediția latină. Aici, mai ales în partea a doua a manuscrisului, ele sînt *subliniate*, ca și cifrele din corectura aflată în ms.*313* de la Sofia (vezi, de exemplu, f.16, 21, 22, 24, 46, 74, 283, 295, 296, 297, 302, 303, 336, 337, 349, 350, 414, 432). Această particularitate grafică apare și în trimiterile la diferite cărți biblice făcute marginal în traducerea românească a *Învățăturilor lui Neagoe Basarab*, cum atestă cea mai bună copie a ei din actualul ms. *109* de la Biblioteca Filialei Cluj-Napoca a Academiei Române, în care capitolele sau pericopele cărților respective sînt adeseori indicate cu cifre arabe, de regulă *tot subliniate* (vezi, de exemplu, f.9, 10, 11, 13, 21, 23, 24, 29, 31,

[5] Am reluat argumentarea din acest articol într-un studiu amplu intitulat *Activitatea literară necunoscută a lui Daniil Andrean Panoneanul, traducătorul* **Îndreptării legii** (*Tîrgoviște, 1652*), în curs de publicare.

37, 43, 57, 68, 69, 70, 73, 78, 84, 96, 120, 134, 142, 186, 221, 223, 228). Trimiterile marginale la unele texte biblice citate în *Învățături* aparțin desigur traducătorului; în originalul slavon ele nu există. Faptul că în aceste trimiteri cifrele arabe folosite sînt în general subliniate, ca și în corectura menționată din ms.*313* de la Sofia și în numeroase trimiteri la cărțile biblice aflate marginal în traducerea *Vechiului Testament* din ms.*4389* (efectuată după moartea lui Udriște Năsturel), poate constitui un indiciu că traducătorul *Învățăturilor* este Daniil Panoneanul, așa cum demonstrează particularitățile lingvistice ale acestei text.

Avînd în vedere că și corectura marginală de pe f.48^{r} a originalului slavon din ms.*313*, în traducere: *nici preacuratei lui maici,* în loc de *în preacurata lui maică,* s-a transmis traducerii românești a *Învățăturilor* (vezi ed.cit., p.384, r.43, și 277, r.7-8), este posibil ca traducătorul să fi folosit chiar actualul ms.*313* de la Biblioteca Națională din Sofia (care, bineînțeles, la acea dată era complet și bine conservat) și lui să-i aparțină corecturile menționate din acest manuscris. Căci nu poate fi întîmplător faptul că atît în trimiterea la prorocul Isaia, din corectura de pe f.16^{v} a ms.*313* de la Sofia, cît și în numeroase trimiteri marginale la diferite cărți biblice aflate în traducerea românească a *Învățăturilor* sînt indicate, cu cifre arabe *subliniate*, numai *capitolele* sau *pericopele*, nu și versetele. Probabil că textul original slavon nu a circulat prin copii manuscrise, cum a conchis și G.Mihăilă (vezi ed.cit., p.60).

10. Am menționat mai sus faptul că ms.*221* din biblioteca mănăstirii Dionisiu de la Athos conține textul versiunii grecești a părții a doua a *Învățăturilor lui Neagoe Basarab*, despre care bizantinologul Leandros Vranoussis a afirmat, în anul 1970, că reprezintă originalul acestei scrieri, atribuită de Domnia sa lui Manuil din Corint, marele retor al Patriarhiei din Constantinopol, care ar fi elaborat-o la cererea lui Neagoe. Cercetători mai vechi au dovedit însă că această versiune în limba greacă a fost efectuată după originalul slavon al *Învățăturilor* și au presupus că ms.*221* de la Dionisiu ar putea data din prima jumătate a secolului al XVII-lea. Demostene Russo a constatat că "traducătorul grec [...] cîteodată nu recunoaște citațiile din sfînta *Scriptură* ca atari și le traduce greșit"[6], iar Dan Zamfirescu a semnalat și alte numeroase greșeli și libertăți de

[6] Vezi *Studii bizantino-române*, București, 1907, p.42.

traducere a textului slavon (vezi *op.cit.*, p.220-278). Pot fi aceste greşeli atribuite unui învăţat teolog de talia lui Manuil din Corint? Pe de altă parte, cum a observat G.Mihăilă[7], nu avem dovezi că el ştia slavoneşte, iar pentru a putea fi considerat măcar *copistul* textului din ms.*221*, L.Vranoussis nu a probat faptul că ms.*512* de la mănăstirea Ivirion, a cărui grafie i s-a părut identică cu cea a ms.*221* de la Dionisiu, este într-adevăr *autograful* lui Manuil din Corint. Pagina din ms.*512* reprodusă de Domnia sa (în "Magazin istoric", VI, 1972, nr.2) drept probă a identităţii grafiei lui cu grafia ms.*221* are numele lui Manuil menţionat astfel, în titlul slujbei sfîntului Spiridon cel Nou: "Slujbă [...], *compusă de acelaşi Manuil, mare retor*, la cererea binecredinciosului Ioan [Radu], domn al Marii Valahii..." (s.n.), formulare din care se poate deduce mai curînd că transcrierea acestei slujbe, alături de alte texte aflate în miscelaneul respectiv, a fost făcută de altă persoană, nu de către autorul ei.

Nu pot fi trecute cu vederea nici următoarele constatări ale bizantinologului V.Grecu, autorul ediţiei din 1942 a versiunii greceşti a *Învăţăturilor* aflată în ms.*221* de la Dionisiu, însoţită de traducerea în româneşte a textului, care, după ce acceptă presupunerea lui Sp.Lambros că manuscrisul poate data din secolul al XVII-lea, arată că a adăugat la sfîrşit "şi un mic *index graecitatis*, adecă de cuvinte rare şi de forme şi construcţii gramaticale neobişnuite, căci uneori versiunea grecească îţi lasă impresia că nu ar proveni de la un autor grec" (p.20-21). Este posibil ca traducerea în greceşte a părţii a doua a *Învăţăturilor* să fi fost făcută în Ţara Românească, în aceeaşi perioadă în care s-a făcut traducerea acestei scrieri în limba română, şi să fi fost trimisă la mănăstirea Dionisiu prin grija lui Matei Basarab.

---

[7] Vezi *Contribuţii la istoria culturii şi literaturii române vechi*, Bucureşti, 1972, p.379-383.

Letopisețul Țării Moldovei pînă la Aron vodă, *opera lui Simion Dascălul*

1. Problema controversată a paternității acestui letopiseț poate fi elucidată.

1.1. Deși este editată astăzi sub numele lui Grigore Ureche, așa cum o publicase, pentru prima dată, M. Kogălniceanu, în anul 1852, iar problema paternității ei a constituit între timp obiectul unui mare număr de studii istorico-literare, această primă cronică scrisă în limba română nu are încă autorul identificat. Căci, dacă este sigur că Grigore Ureche a scris o cronică (pe care o comentează și o folosește Simion Dascălul), nu a fost însă dovedit faptul că aceasta era redactată în limba română și că textul (cu așa-zisele interpolări ale lui Simion Dascălul) pe care îl cunoaștem pînă în prezent reprezintă în mod nemijlocit cronica lui Ureche. Pe de altă parte, dacă este sigur că Simion Dascălul a folosit cronica lui Ureche (o spune el însuși, în repetate rînduri), nu rezultă din text și nu a fost dovedit faptul că letopisețul pe care îl avem nu a putut fi alcătuit de Simion Dascălul și că amestecul acestuia în redacția cronicii ar reprezenta numai o abilă încercare a lui de a-și însuși opera înaintașului său. Este posibil deci ca acest letopiseț să fi fost redactat în întregime de Simion Dascălul (cum afirmă el în prefață), iar cronica lui Ureche (astăzi necunoscută) să-i fi servit doar ca izvor. Aceste considerente ne-au determinat să redeschidem "dosarul" paternității letopisețului și să reexaminăm problema din cîteva puncte de vedere noi, avînd convingerea că soluția ei nu poate fi găsită decît în textul de care dispunem, cu condiția ca acest text să fie citit fără prejudecăți și supus unei analize lingvistice adecvate.

Controversa privitoare la paternitatea cronicii a generat, timp de peste un secol, o bogată literatură. Nu intenționăm și nici nu este necesar să

facem aici un amănunțit istoric al chestiunii, pentru că acest lucru a fost făcut, nu demult, de I.C.Chițimia[1], de Liviu Onu[2] și de Dumitru Velciu[3]. Considerînd deci cunoscute datele problemei, amintim numai cele trei teze principale formulate pînă acum cu privire la paternitatea letopisețului, pe care le vom și comenta succint. În rest, opiniile referitoare la diferite aspecte ale acestei probleme vor fi aduse în discuție numai în măsura în care ele pot contribui la întemeierea demonstrației făcute în studiul de față.

1.2. Acordînd credit afirmațiilor lui Simion Dascălul din prefața letopisețului și analizînd textul cronicii așa cum apare el în manuscrise, nu cum fusese editat defectuos de Kogălniceanu, Constantin Giurescu, într-un studiu publicat în anul 1908, observă mai întîi că "pentru a deosebi adaosele lui Simion dascălul de textul primitiv al lui Ureche, nici manuscriptele, nici spusele cronicarilor de mai tîrziu nu aduc nici o lumină. Singurul mijloc prin care putem încerca să facem această deosebire rămîne deci analiza internă a cronicii", apoi constată că "făgăduința pe care Simion dascălul o face în prefață că în decursul povestirii va indica operațiunile de completare a izvoarelor «carele toate mai nainte să vor arăta, careași la locurile sale» a fost ținută. În cronica sa se arată, pentru un însemnat număr de știri, sursa de unde au fost luate și se semnalează întotdeauna nepotrivirile dintre izvoare [...] Citațiunile sînt făcute de Simion dascălul și nu de Ureche"[4], iar în concluzii afirmă: "Această cronică [a lui Ureche] nu mai există! Cronica care, de la Miron Costin și Stolnicul Constantin Cantacuzino pînă acum, s-a considerat ca fiind a lui Ureche este în realitate cronica lui Simion dascălul. Ureche a fost numai unul din izvoarele sale interne, alături de letopisețul

---

[1] Vezi I.C.Chițimia, *Probleme de bază ale literaturii române vechi*, București, 1972, studiul intitulat *Izvoarele și paternitatea cronicii lui Grigore Ureche*, p.198-200.

[2] Vezi Liviu Onu, *Critica textuală și editarea literaturii române vechi*, București, 1973, capitolul intitulat *Problema paternității cronicii. Intervențiile lui Simion Dascălul*, p.151-174.

[3] Vezi Dumitru Velciu, *Grigore Ureche*, București, 1979, îndeosebi capitolul intitulat *Simion Dascălul. Delimitarea "aportului" său real la cronica lui Ureche*, p.198-256.

[4] Vezi Constantin Giurescu, *Noi contribuții la studiul cronicilor moldovene*, București, 1908, p.56 și 60-61.

moldovenesc, de cel latinesc și de cel unguresc, astăzi toate pierdute. Compilația mai dezvoltată, la a cărei alcătuire contribuiseră, le-a scos din uz și le-a făcut să dispară"[5]. În consecință, C.Giurescu a editat cronica, în anul 1916, sub titlul: *Letopisețul Țării Moldovei pînă la Aron vodă (1359-1595), întocmit după Grigorie Ureche vornicul, Istratie logofătul și alții de Simion dascălul.*

1.3. În studiul intitulat *Influența polonă în opera și personalitatea cronicarilor Grigore Ureche și Miron Costin*, publicat în anul 1925, P.P.Panaitescu a identificat unele izvoare externe ale cronicii atribuite lui Ureche și, în lumina rezultatelor obținute, a reexaminat problema paternității ei, ajungînd la următoarele concluzii: "Cronica pe care toată tradiția istorică a Moldovei o atribuia lui Grigore Ureche este în adevăr scrisă de acesta. Izvoarele lui au fost în primul rînd un letopiseț moldovenesc, care mergea pînă către sfîrșitul anului 1587, și cronica polonă a lui Ioachim Bielski; cronica lui Martin Bielski nu a fost întrebuințată. Lucrarea lui Ioachim Bielski, intitulată de cronicar și «letopisețul leșesc», în opoziție cu letopisețul «nostru», care era cel moldovenesc, a fost întrebuințată numai direct în limba polonă și nu prin intermediul unei traduceri latine a știrilor privitoare la Moldova. Un letopiseț latinesc manuscris cu știri de origină internă moldovenească n-a existat. Pentru știrile privitoare la popoarele vecine, precum și pentru originea românilor, Ureche a întrebuințat o cosmografie universală în latinește, apropiată de aceea a lui Sebastian Münster. În sfîrșit, abdicarea lui Petru Șchiopul și domnia lui Aron-Vodă sînt scrise după tradiția orală. Simion Dascălul, care a pretins că a scris întreaga cronică, n-a cunoscut pe Ioachim Bielski și a adăugat la cronica lui Ureche știri dintr-o versiune a letopisețului moldovenesc deosebită de aceea pe care o avea Ureche, precum și o parte a domniei lui Despot-Vodă tradusă neîndemînatic din cronica lui Guagnin. Legenda despre originea moldovenilor din tîlhari romani aduși împotriva tătarilor de un rege ungur, adausă de asemenea de Simion Dascălul, este o combinare a unei tradiții interne cu o legendă alcătuită în medii umaniste polone"[6].

---

[5] *Ibidem*, p.91.

[6] Vezi "Analele Academiei Române. Memoriile Secțiunii istorice", seria III, tomul IV, București, 1925, p.149-372, și extras. Trimitem la paginația extrasului, p.66.

Considerînd combinarea informațiilor luate din "letopisețul leșesc" cu cele aflate în letopisețul moldovenesc, așa cum se prezintă ea în redacția cunoscută a letopisețului, drept operație făcută de Ureche, pentru Panaitescu "adausurile lui Simion Dascălul apar ca opera unui interpolator, poate mai îndrăznet de cum a fost un Misail Călugărul, dar nicidecum nu-l poate face autor. Cronica nu-i poate purta numele. E drept că în cronica lui Ureche, cum o cunoaștem, ar mai putea fi unele interpolări, că nu putem cunoaște forma primitivă curată. Grație acestor adause din versiunea sa a letopisețului moldovenesc, precum și a celor făcute din Guagnin și letopisețul unguresc, copia lui Simion Dascălul a înlocuit versiunea originală a lui Grigore Ureche, care nu mai fu cunoscută curată de cronicarii următori și de noi. În urma celor spuse mai sus nu se poate spune însă că această cronică a dispărut și că am avea a face cu cronica lui Simion Dascălul[7]". Aceste concluzii au fost aplicate de P.P.Panaitescu în ediția cronicii întocmită de el în anul 1955 (ediția a II-a, revăzută, în 1958). Ca și Kogălniceanu, dar cu mai mult spirit critic, Panaitescu a delimitat în ediția sa textul considerat că aparține în mod sigur lui Ureche de textul așa-ziselor interpolări datorate sau atribuite de el lui Simion Dascălul, lui Misail Călugărul și lui Axinte Uricariul, pe care l-a tipărit cu o literă mai mică.

1.4. În ediția apărută la Craiova, în anul 1934 (retipărită, tot acolo, în anii 1939 și 1942), Constantin C.Giurescu a publicat textul cronicii, în general așa cum fusese el stabilit de C.Giurescu, sub numele lui Grigore Ureche și Simion Dascălul, iar în introducerea ediției a încercat să argumenteze justețea acestei noi teze privitoare la paternitatea letopisețului. Pentru C.C.Giurescu, "problema se pune în modul următor: dat fiind că cronica lui Ureche nu se mai păstrează în forma ei primară, așa cum a fost scrisă de el, ci numai într-o formă amplificată de Simion Dascălul - și în privința aceasta există iarăși astăzi un acord unanim în istoriografia noastră - se poate oare deosebi *în mod precis și pe toată întinderea cronicei* partea scrisă de Simion Dascălul de aceea a lui Grigore Ureche? Iar în cazul acesta, se poate lăsa la o parte ceea ce se datorește lui Simion Dascălul, *fără ca să se aducă o mutilare cronicei?* Dacă răspunsul va fi pozitiv la amîndouă aceste întrebări, atunci evident

[7] *Ibidem*, p.65-66.

cronica este a lui Grigore Ureche, iar editarea ei trebuie făcută sub numele adevăratului autor, dîndu-se în aparat sau în apendice interpolările lui Simion Dascălul. Dacă însă, dimpotrivă, răspunsul va fi negativ la una singură din aceste întrebări, atunci cronica trebuie atribuită amîndurora și, renunțîndu-se de a mai da în apendice sau aparat adaosele lui Simion, ea trebuie publicată în forma amplificată a acestuia din urmă"[8]. După ce arată, invocînd chiar rezervele lui P.P.Panaitescu în această privință, că numărul și întinderea interpolărilor lui Simion Dascălul nu pot fi stabilite în mod precis, C.C.Giurescu enumeră patru categorii de interpolări cunoscute sau presupuse de el, iar în încheiere întreabă: "Crede cineva că pot fi ele scoase din cronică fără ca aceasta să sufere o mutilare? [...] *Răspunsul nostru este hotărît negativ. A le scoate din cronică înseamnă a o mutila. De aceea considerăm și pe Simion Dascălul ca autor și publicăm cronica în forma în care a amplificat-o acesta din urmă.* Pînă la studiul d-lui Panaitescu eram chiar în drept să considerăm ca autor numai pe Simion Dascălul, deoarece pînă atunci nu se știa decît foarte puțin asupra cronicei scrise de Ureche și a felului cum a întrebuințat acesta pe Bielski. În urma studiului domniei sale și a celui de față, credem că paternitatea cronicei trebuie să revie amîndurora"[9].

1.5. După apariția ediției critice a lui P.P.Panaitescu, al cărei text a fost reprodus de cîteva ori și în ediții de popularizare, majoritatea cercetătorilor s-au declarat convinși că, în sfîrșit, problema paternității cronicii a fost rezolvată și că formula editorială aplicată de Panaitescu este cea potrivită. Studiile mai noi consacrate paternității letopisețului au încercat să consolideze această teză, îmbogățind sau corectînd în detalii argumentarea lui Panaitescu din anul 1925, rezumată de el în introducerea ediției din 1955 (reeditată în 1958). Citățm, spre exemplu, concluziile lui L.Onu din studiul introductiv al ediției din 1967 a cronicii: "1. Dacă nu toate, în orice caz marea majoritate a interpolărilor lui Simion Dascălul au fost determinate. Studiul izvoarelor ne ajută să delimităm cu destulă

---

[8] Vezi *Letopisețul Țării Moldovei pînă la Aron Vodă (1359-1595), întocmit de Grigore Ureche vornicul și Simion Dascălul*, ediție de Constantin C.Giurescu, Craiova, 1934, p.XVI-XVII. Sublinierile sînt ale autorului.

[9] *Ibidem*, p.XXXV-XXXVI. Sublinierile sînt ale autorului.

precizie intervențiile lui Simion Dascălul de textul originar al cronicii. 2. Grigore Ureche și Simion Dascălul se deosebesc fundamental nu numai prin documentarea istorică, ci și prin spiritul critic, prin modul de a înțelege și de a relata faptele; *între textele lor există și sensibile diferențe de stil*. 3. Autor al cronicii este singur Grigore Ureche. Lui trebuie să-i atribuim textul cronicii. Interpolările lui Simion Dascălul, ca și acelea ale lui Misail Călugărul, Axinte Uricariul și ale altora, nu fac parte integrantă din cronica lui Grigore Ureche, deși timp de două secole, prin manuscrise, au circulat numai versiuni interpolate"[10]. Concluzii asemănătoare conțin și studiile lui I.C.Chițimia și D.Velciu, citate mai sus.

1.6. Comună celor trei teze principale privitoare la paternitatea letopisețului, prezentate mai sus, este credința, veche și adînc pătrunsă în conștiința publică românească, potrivit căreia cronica lui Grigore Ureche a fost scrisă în limba română, iar textul pe care îl cunoaștem pînă în prezent (fără interpolările lui Simion Dascălul) este cel redactat de el. Drept mărturii documentare ale acestui fapt sînt considerate afirmațiile lui Ureche din prefață și referințele lui Simion Dascălul la cronica lui Ureche din aceeași prefață și din alte locuri ale letopisețului, precum și afirmațiile lui Miron Costin și ale altor cronicari ai epocii. Mărturiile lui Miron și ale altor cronicari nu sînt însă edificatoare în acest sens. Pentru a putea fi luată drept premisă în argumentarea paternității lui Ureche asupra versiunii cunoscute a letopisețului, afirmația tradițională că el și-a scris cronica în limba română, care a fost și este privită ca dogmă de majoritatea cercetărilor acestui text, trebuie verificată. Căci este posibil ca cronica lui Ureche, pe care o comentează și o folosește Simion Dascălul, să nu fi fost redactată în românește. Elucidarea problemei paternității letopisețului constă, așadar, în limpezirea acestui aspect deosebit de important al chestiunii.

Evident, identificarea principalelor surse externe reprezintă o contribuție de mare importanță a lui P.P.Panaitescu la studiul

[10] Vezi Grigore Ureche, *Letopisețul Țării Moldovei*, texte stabilite, studiu introductiv, note și glosar de Liviu Onu, București, 1967, p.25; cf. și L.Onu, *op.cit.*, p.174. Sublinierea este a noastră.

letopisețului. Alte surse externe, între care și cronica lui Martin Kromer, au fost identificate de I.C.Chițimia[11]. Fără îndoială, Simion Dascălul nu a cunoscut cronica lui Bielski, cum a dovedit Panaitescu, nici pe cea a lui Kromer, cum a dovedit Chițimia, dar informațiile extrase de Ureche din aceste izvoare au putut trece *în redacția pe care o cunoaștem* a letopisețului pe două căi: fie prin *copierea* de către Simion Dascălul a pasajelor respective din cronica lui Ureche, așa cum cred majoritatea cercetătorilor, eventualitate în care ele pot într-adevăr constitui dovezi că cronica lui Ureche a fost redactată în limba română, fie prin *traducerea* de către Simion Dascălul a pasajelor respective din cronica lui Ureche, cum au și afirmat unii cercetători, iar în această eventualitate numele proprii "cu fonetism polon", expresiile "traduse cuvînt cu cuvînt din polonă" sau cuvintele poloneze "traduse din Bielski cu cuvîntul slav din limba română", remarcate în textul letopisețului și considerate astfel de Panaitescu[12], au altă explicație decît proveniența lor directă din izvorul polon în textul românesc și, bineînțeles, nu mai pot constitui dovezi că cronica lui Ureche a fost redactată în limba română. Pentru a putea conchide că "cronica pe care toată tradiția istorică a Moldovei o atribuia lui Grigore Ureche este în adevăr scrisă de acesta"[13], P.P.Panaitescu trebuia să coreleze studiul izvoarelor cu o cercetare la fel de amănunțită a limbii și a stilului întregului letopiseț. Nici alți cercetători care au susținut paternitatea lui Ureche asupra cronicii nu și-au întemeiat afirmațiile pe studiul lingvistic și stilistic adecvat al întregului text. După cum vom vedea, aprecierile unor cercetători privitoare la "sensibila" diferență de stil între textul considerat a fi fost scris de Ureche și textul așa-ziselor interpolări ale lui Simion Dascălul, cum sînt observațiile lui L.Onu din pasajul citat mai sus, sau ale lui I.C.Chițimia: "În ce privește stilul, în contrast cu exprimarea amestecată, încîlcită, chinuită chiar, a lui Simion Dascălul, scrisul lui Ureche este de o limpezime și naturalețe clasică"[14], nu corespund adevărului, sînt simple impresii.

---

[11] Vezi I.C.Chițimia, *op.cit.*, p.203-216.

[12] Vezi P.P.Panaitescu, *op.cit.*, p.40-41.

[13] *Ibidem*, p.66.

[14] Vezi I.C.Chițimia, *op.cit.*, p.268.

Dacă cronica lui Ureche ar fi fost scrisă în limba română, iar Simion Dascălul numai ar fi copiat-o, adăugîndu-i ici, colo unele ştiri luate din diverse surse de informaţie, după care ar mai fi interpolat-o şi Misail Călugărul, textul letopiseţului ar trebui să prezinte, în mod necesar, o serie de particularităţi lingvistice şi stilistice semnificative (individualizatoare) în porţiunile considerate a fi fost redactate de Grigore Ureche, altă serie de particularităţi lingvistice şi stilistice semnificative în aşa-zisele interpolări ale lui Simion Dascălul şi, bineînţeles, alte asemenea particularităţi în aşa-zisele interpolări ale lui Misail Călugărul. Presupunînd că, în mod involuntar, ca orice copist, sau chiar în mod intenţionat, Simion Dascălul a modificat limba textului transcris din cronica lui Ureche, particularităţile lingvistice şi, mai ales, cele *stilistice* ale textului copiat din Ureche nu puteau fi cu totul eliminate. Or, comparaţia atentă a limbii prefeţei şi a aşa-ziselor interpolări ale lui Simion Dascălul şi ale lui Misail Călugărul cu limba restului cronicii demonstrează faptul că *întregul letopiseţ a fost redactat în româneşte de o singură persoană*. Unitatea lingvistică şi stilistică a textului dovedeşte, aşadar, lipsa de temei a credinţei că cronica lui Ureche, pe care a folosit-o Simion Dascălul, era scrisă în limba română. Această credinţă este principala prejudecată care a împiedicat pe cercetători să stabilească adevărul în problema paternităţii letopiseţului pe care îl avem.

A fost deci necesar să efectuăm o amănunţită analiză lingvistică şi stilistică a întregului text, prin care am determinat un mare număr de fraze, sintagme, expresii, cuvinte şi forme prezente în prefaţa lui Simion Dascălul şi în aşa-zisele interpolări ale sale şi ale lui Misail Călugărul, care se găsesc şi în restul cronicii, cu aceleaşi sensuri şi în construcţii identice.

Rezultatele acestei analize vor fi expuse în următoarele trei capitole ale prezentului studiu, iar în capitolul final vom prezenta şi celelalte concluzii care decurg, în mod firesc, din demonstrarea unităţii limbii şi a stilului întregului letopiseţ.

2. Prefața letopisețului, text unitar și demn de încredere.

2.1. O altă credință fără temei documentar, statornicită de multă vreme în studiile privitoare la această cronică, este că letopisețul ar avea două prefețe: la început prefața lui Grigore Ureche, a cărei primă parte ar fi fost transpusă de Simion Dascălul în stil indirect, iar în continuare prefața lui Simion Dascălul. Drept consecință a curentului de opinie defavorabil lui Simion Dascălul, declanșat de acțiunea de discreditare a lui inițiată de Miron Costin, unii copiști ai cronicii au eliminat din prefață așa-zisa parte a lui Simion Dascălul, "pedepsindu-l" astfel pentru faptul că a interpolat în letopiseț basna privitoare la originea moldovenilor din tîlhari și pentru că afirmă, în partea respectivă din prefață, că letopisețul, așa cum îl cunoaștem, a fost alcătuit de el. Textul integral al prefeței se păstrează numai în două dintre manuscrisele cunoscute pînă în prezent: în copia defectuoasă din ms.*1445* de la Biblioteca Academiei Române (cu simbolul L^1 în stema actuală a manuscriselor) și în copia mai bună din manuscrisul de la Muzeul Literaturii Române din Iași (cu simbolul L^0 în stema manuscriselor). Dar nici în textul integral, nici în cel amputat al prefeței din manuscrisele cronicii, prima parte a așa-zisei prefețe a lui Ureche nu este scrisă în stil direct (cu pronumele și verbele la persoana întîi). Atunci pe ce se întemeiază părerea, astăzi aproape generală, că pasajul respectiv "a fost redat de Simion Dascălul în vorbire indirectă după textul azi pierdut al lui Ureche"[15] și că "intervenția lui Simion Dascălul este aici certă"[16]? Pe nimic!

După cum se știe, M.Kogălniceanu a publicat, în anul 1852, prima parte a așa-zisei prefețe a lui Ureche cu unele modificări de text și cu pronumele și verbele la persoana întîi ("cum și *eu*, Grigorie Urechi, care den mila lui Dumnezeu și al domnului *meu am fost* vornic mare, cu multă nevoință *am citit* cărțile și izvoadele [...], *am aflat* cap și începătură moșilor [...], *apucatu-m-am* și *eu* a scrie"). Textul editat de Kogălniceanu, reprodus în cîteva ediții, a fost, pînă la ediția critică a cronicii întocmită

---

[15] Vezi Grigore Ureche, *Letopisețul Țării Moldovei*, ediție îngrijită, studiu introductiv, indice și glosar de P.P.Panaitescu, ediția a II-a, revăzută, București, 1958, p.63, nota 2.

[16] Vezi L.Onu, *op.cit.*, p.168-169.

de I.N.Popovici, în anul 1911, principalul text de referință pentru studiul letopisețului. În această situație, descoperind în manuscrise altă versiune a așa-zisei prefețe a lui Ureche, C.Giurescu a putut conchide, în studiul său din anul 1908: "Așa cum s-a păstrat în ms.*1445*, care ne înfățișează forma cea mai veche, *prefața lui Ureche a suferit în partea de la început o modificare esențială, prin transpunerea ei în forma indirectă.* Dacă acestă transpunere, datorită probabil lui Simion Dascălul, s-a făcut exact, fără să se adaoge sau să se suprime ceva, este o întrebare la care nu se poate răspunde. Cred însă că chiar dacă ar fi vorba de o prelucrare, elementele pe baza cărora ea a fost făcută sînt ale lui Ureche. Partea din urmă, din fericire cea mai importantă, este o reproducere textuală, în privința autenticității sau exactei transmiteri a căreia nu există nici o îndoială"[17].

În realitate, textul primei părți a prefeței a fost modificat doar în ediția lui Kogălniceanu; în manuscrisele cronicii el apare așa cum a fost redactat de Simion Dascălul. Presupunerea (sau afirmația) că prima parte a prefeței aparține lui Ureche și că ea a fost modificată de Simion Dascălul este motivată de aceeași veche suspiciune că Simion Dascălul a încercat să-și însușească cronica lui Ureche. Dar ce l-ar fi putut determina pe Simion Dascălul să transpună în stil indirect *numai prima parte* a așa-zisei prefețe a lui Ureche? Dorința de a-și însuși unele comentarii comune despre rolul educativ al istoriei sau cu privire la dezvoltarea Moldovei în fluxuri și refluxuri?! Faptul că partea a doua a prefeței atribuite lui Ureche, scrisă în stil direct, începe cu fraza: "Acestea cercînd cu nevoință vornicul Ureche scrie de dzice că ..." arată în mod limpede că Simion Dascălul a reprodus numai fragmentul respectiv din prefața cronicii lui Ureche, în contextul întregii prefețe a letopisețului, scrisă de el. Firește, este posibil ca unele comentarii din prima parte a prefeței să fi fost luate de Simion Dascălul din prefața lui Ureche, așa cum a presupus C.Giurescu. Limba și stilul așa-zisei prefețe a lui Ureche conțin însă elemente semnificative care apar și în așa-zisa prefață a lui Simion Dascălul, precum și în alte fragmente din letopiseț care, în mod indiscutabil, îi aparțin lui Simion.

2.2. Pentru a oferi cititorului posibilitatea să constate pe loc caracterul unitar al prefeței letopisețului și pentru a putea să aprecieze în mod

[17] Vezi C.Giurescu, *op.cit.*, p.56. Sublinierea este a noastră.

nemijlocit veracitatea afirmațiilor lui Simion Dascălul din această prefață, la care ne vom referi în comentariile de mai jos, considerăm necesar să o reproducem aici în întregime, așa cum ni s-a transmis ea în cel mai vechi manuscris cunoscut al cronicii, aflat la Muzeul Literaturii Române din Iași. În locurile în care prima foaie a acestui manuscris este deteriorată, am întregit textul în croșete, orientîndu-ne după cel aflat în ms.*1445* de la BAR. Am subliniat în text unele cuvinte și sintagme semnificative prezente și în alte fragmente din letopiseț, care sînt sau pot fi atribuite lui Simion Dascălul.

"*Mulți scriitori au nevoit de-au scris rîndul și* **povestea** *țărîlor, de-au lăsat izvod pre urmă, și bune și rele, să rămîie feciorilor și nepoților să le hie de învățătură, de pre cele rele să să ferească și să să socotească, iară de pre cele bune să urmedze și să să [înve]țe, și să să înderepteze. Și [pentr-aceea] unii de la alții* **chizmind** **[și însămnînd]**, *și pre scurt scriind, [adecă și dumnealui] Gligorie Ureche, carele dintru mila [domnu-său] au fost vornic mare, cu multă nevoință cetind cărțile și izvoadele, și ale noastre și cele streine, au aflat cap și începătura moșilor, de unde au izvorît și s-au înmulțit și s-au lățit, ca să nu să înece a toate țările aii cei trecuți, să nu să știe ce s-au lucrat, să să asemene fierilor și dobitoacelor celor mute și fără mente. Pre aceia urmînd și* **chizmind**, *macar că să află și de alții* **sămnate** *lucrurile Țărîei Mulduvei, apucatu-s-au și dumnealui a scrie începătura și adausul, mai apoi și scăderea carea să vede c-au venit în dzilele noastre, după cum au fost întăi țărîei și pămîntului Mulduveii. Că cum să tîmplă de sîrg de adaoge povoiul apeei și iarăși de sîrg scade și să împuținează, așe s-au adaos [și] Mulduva, carea mai apoi de alte țărî s-au de[scălecat și] s-au de sîrg lățit, și fără zăbavă au îndărăp]tat. Acestea cercînd cu nevo[ință vornicul Ureche] scrie de dzice că «nu numai letopisețul nostru, ce și cărți streine am cercat, ca să putem afla adevărul, ca să nu mă aflu scriitoriu de cuvente deșerte, ce de dereptate. Că letopisețul nostru cel mulduvenesc așe de pre scurt scrie, că nice viiața domnilor după carii au fost toată cîrma nu alege, necum lucrurile din lontru să aleagă. Și pre scurt scriind și* **însămnînd**, *de la început pănă la domnia lui Pătru vodă Șchiopul, și s-au stîns, că de-acii încoace n-au mai scris nime. Nice este a să mira, că*

scriitorii noştri n-au avut de unde strînge cărţi, că scriitorii dintăi n-au aflat scrisori, ca de neşte oameni neaşedzaţi şi nimernici, mai mult proşti decît să ştie carte. Ce şi ei, ce-au scris, mai mult din basne şi din **povesti** *ce-au audzit unul de la altul. Iară scrisorile streinilor* **mai larg şi de-agiuns** *scriu, carii au fost fierbinţi şi rîvnitori nu numai a sale să scrie, ce şi cele streine* **să însemnedze.** *Şi de-acolea mult luînd şi lipind de-ale noastre, protivind vremea şi aii, de-am*[18] *scris aiest letopiseţ, carele de pre multe locure de nu să va fi şi nemerit, gîndesc că cela ce va fi înţelept nu va vinui. Că de nu poate de multe ori omul să spuie aşe pre cale,* **tot pre rînd,** *cela ce vede cu ochii săi, şi multe smenteşte, de au spune mai mult, au mai puţîn, dară lucrure vechi şi de demult, de s-au răsuflat atîta vreme de ai! Ce eu, cum am aflat, aşe am arătat».*

După aceea şi eu, carele sînt între cei păcătoşi Simion dascal, apucatu-m-am şi eu pre urma altóra a scrie aceste **povesti** *ce într-înse spune cursul ailor şi viiaţa domnilor, vădzînd şi cunoscînd că scriitorii cei mai de demult carii* **au fost însămnînd** *aceste lucrure s-au trecut şi s-au sfîrşit, şi pre urma lor alţii nu vor să să apuce. Vădzînd noi aceasta, că să părăseşte această* **însămnare,** *socotit-am ca să nu lăsăm acest lucru nesăvîrşit şi* **să nu însemnedze** *înainte carele mainte de alţii au fost început şi* **tot pre rînd însămnat,** *pănă la domnia lui Vasilie vodă, ca să nu ne dzîcă cronicarii altor limbi c-am murit şi noi cu scriitorii cei din ceput, sau că doară sintem neînvăţaţi. Ce, cu agiutor de la Dumnedzău, întăi ne-am apucat a scrie* **ce-au chizmit şi ce au însămnat** *alţii. Pentr-aceea, gîndind şi socotind de la inemă ca să poci afla cu adevărat acesta lucru să fie deplin, adunat-am izvoade de le-am împreunat. Şi citind izvoadele pre rînd, aflat-am şi cest izvod carele l-au scris Ureche vornicul. Şi deaca l-am citit, l-am socotit că este scris adevăr, însă mai mult din cărţile streinilor decît din izvoadele noastre. Că numai cît tinde* **povestile mai larg şi mai deşchis,** *iară* **semnele** *sau* **tocmelele** *şi lucrurile cîte s-au făcut în ţară nu le arată toate,* **că poate fi că** *n-au ştiut de toate cronicariul cel lătinesc să le scrie. Iară letopiseţul nostru nu tinde* **povestile** *ce scrie mai pre scurt, însă le* **însemneadză toate pre rînd.** *Macar că vornicul Ureche au scris mai sus că letopiseţul cest*

[18] În toate manuscrisele, *de-au*, formă care a putut scăpa din condei chiar lui Simion Dascălul.

mulduvenesc scrie până la domnia lui Pătru vodă Șchiopul, și de-acii s-au stîns, iară eu, adunînd izvoade de limba noastră, aflat-am izvod din ceput, cam pre scurt scriind și **toate pre rînd însămnînd**, *până la domnia lui Vasilie vodă. Pentr-aceea, deac-am vădzut că lipsesc* **povestile** *și cursul ailor din letopisețul cel lătinesc, am lipit dintr-ale noastre izvoade, carele am aflat că-s adevere, ș-am mai adaus* **povestile** *la letopisețul cel lătinesc,* **carea la locul său, carele toate mai înainte să vor arăta careași la locurile sale**. *Și așe,* **toate pre rînd chizmind și însămnînd**, *am izvodit din toate izvoadele într-un loc și am făcut unul desăvîrșit. De care lucru cu mare nevoință am silit să nu rămîie nemică* **neînsămnat**".

2.3. După cum am văzut, un cuvînt care stabilește o semnificativă legătură între partea întîi și partea a doua a prefeței letopisețului este verbul *chizmí*. În așa-zisa prefață a lui Simion Dascălul el apare de două ori, în relație cu verbul *însemná* ("ne-am apucat a scrie *ce-au chizmit și ce au însămnat* alții", "toate pre rînd *chizmind și însămnînd*"), așa cum apare prima dată și în așa-zisa prefață a lui Ureche ("unii de la alții *chizmind și însămnînd*"). Verbul *chizmí* mai apare în introducerea așa-ziselor interpolări ale lui Simion Dascălul privitoare la domnia lui Despot vodă ("izvodul carele este *chizmit* mai denainte de Alexandru Gvagnin"[19]), precum și în pasajul în care autorul letopisețului arată că relatările privitoare la sfîrșitul dramatic al primei domnii și la pribegia lui Petru Rareș în Transilvania nu se găsesc în "cronicariul cel leșesc", ci în "letopisețul cest moldovenesc" ("carile toate, deaca le-am luat sama, le-am socotit că sînt adevărate, și de-acii toate le-am *chizmit* și le-am tocmit la locurile sale"[20]). Așadar, verbul *chizmí* apare în cronică de trei ori în porțiuni considerate a fi fost scrise de Ureche și de trei ori în fragmente care aparțin în mod sigur lui Simion Dascălul.

Necunoscînd sensul acestui cuvînt, care apare rar în textele moldovenești din secolul al XVII-lea, și socotindu-l greșit drept formă a lui *pizmuí*, cu palatalizarea lui *p*, unii copiști ai cronicii l-au "literarizat", scriindu-l deci *pizmí*, sau chiar *pizmuí*, cum l-a reprodus și Kogălniceanu, în ediția sa din anul 1852. Editorii care i-au menținut forma *chizmí*, din

[19] Cf. Gr.Ureche, *op.cit.* la nota 15, p.176.

[20] Ms.*169* de la BAR, f.104^{v}. În alte manuscrise *chizmí* a fost omis ori a fost înlocuit cu *chibzuí*.

majoritatea manuscriselor, l-au definit în diferite feluri. Astfel, I.N.Popovici, în 1911, îl definește "écrire, compiler, cf.*schizmire*: cine va ceti pre această de mîna cea de lut *schizmire* (= composition, ouvrage) Pr 684, et *schizmesc* C (Stihuri)"[21]. C.Giurescu, în ediția citată din 1916, înregistrează în indicele de cuvinte atît pe *chizmí* cît și forma *pizmí* (p.296), dar nu definește cuvîntul. C.C.Giurescu, în notele ediției citate din 1934, îl glosează: " *chizmind*: alcătuind, luînd, scriind" (p.1), "*pizmit*: alcătuit, scris" (p.3), "*chizmit*: alcătuit, scris" (p.127), iar în indicele ediției: "*chizmi*, a pizmi, a alcătui" (p.192). În studiul intitulat *Observații asupra limbii cronicii lui Grigore Ureche - Simion Dascălul*, comunicat în 1951 și tipărit în 1955, Al.Rosetti afirmă: "trecerea lui *p* la *k* apare în *kizmi* «a compune, a scrie, a alcătui» [...] Termenul nu trebuie confundat cu *pizmui* [...], care are alt sens. El trebuie explicat prin r., ucr. *pisĭmo* «scrisoare»"[22]. P.P.Panaitescu, în glosarul ediției citate din 1955, îl glosează: "*a chizmi* - a alcătui, a redacta" (p.238). În ediția selectivă a cronicii, publicată în 1967, L.Onu, adoptînd explicația lui Al.Rosetti, îl definește: "*chizmind* = scriind, compilînd (pronunțare dialectală pentru *a pizmi*)" (p.69), iar în glosarul ediției: "*a chizmi* - a scrie, a compila" (p.188). Drept exemplu de palatalizare a lui *p* îl consideră L.Onu și mai tîrziu[23]. În forma lui "literarizată" îl înregistrează *Dicționarul limbii române* (în continuare, DLR), s.v. *pizmí*[2] (cu varianta *pizmuí*), unde este definit "a scrie". Citatele din DLR sînt numai din această cronică, în edițiile lui P.P.Panaitescu și C.Giurescu, iar după mențiunea "etimologia necunoscută" se trimite la soluția propusă de Al.Rosetti: "cf.rus. *pisĭmo* «scrisoare»". În felul acesta, după cum vom vedea, cuvîntul *chizmí*, insuficient studiat, a fost înregistrat în DLR sub o formă greșit "restabilită" și cu definiție și indicații etimologice necorespunzătoare.

---

[21] Vezi *Chronique de Gligorie Ureache*, édition critique par I.N.Popovici, București, 1911, p.1. Sigla *Pr* reprezintă *Pravila aleasă* a lui Eustratie logofătul, din anul 1632, iar sigla *C*, *Cazania* lui Varlaam, din anul 1643.

[22] Vezi Al.Rosetti, *Studii lingvistice*, București, 1955, p.19. Cf. și Al.Rosetti, B.Cazacu, *Istoria limbii române literare*, București, 1961, p.218, Al.Rosetti, B.Cazacu, Liviu Onu, *Istoria limbii române literare*, ediția a doua, revăzută și adăugită, București, 1971, p.245.

[23] Vezi L.Onu, *op.cit.*, p.318-319.

Între timp, datorită opiniei tot mai larg răspîndite că Simion Dascălul a încercat să-şi însuşească cronica lui Ureche, verbului *chizmí* a început să i se atribuie, în anumite medii, mai în glumă, mai în serios, sensul de "a plagia, a fura". Cu acest sens îl foloseşte G.Topîrceanu , în *Domnia lui Ciubăr-vodă*, din volumul *Scrisori fără adresă*, persiflînd predoslovia lui Simion Dascălul: "Verbul *a chizmi* pare să fi însemnat pe vremea lui Cată logofătul: a şterpeli idei şi observaţii de la unul şi de la altul, adică «a asimila în mod organic», cum s-ar exprima astăzi un critic literar de-ai noştri, specializat în materie de *chizmitură* estetică şi sociologică. Numai că, în vremea de demult, *chizmeala* se făcea pe faţă şi fără multe marafeturi. De aceea, după cum veţi vedea, însuşi acest Oprea Cată al meu nu se sfieşte *a chizmi* uneori fraze întregi de la alţi cronicari mai de ispravă, cînd ele îi cad prea la îndemînă"[24].

Adevăratul sens al cuvîntul *chizmí* aflat în scrisul lui Simion Dascălul şi în porţiunile din letopiseţ considerate a fi fost scrise de Ureche rezultă în mod clar din felul în care este folosit acest cuvînt şi de către alţi cărturari moldoveni de atunci. De exemplu, Dosoftei, în cronograful alcătuit de el în Polonia, după anul 1686, foloseşte cuvîntul în următorul pasaj din descrierea bisericii Sfîntului Mormînt, în care arată cum se face pictura în mozaic: "Şi este Gólgota zidită boltă crucişată şi zugrăvită cu mosie, ţincuş durate mici, ca nohotul, verdzi, albastri, negre, roşii, albe, galbene, mohorîte şi-n flore peliţii omului. Şi aştern var, şi preste varul moale *chizmăsc* ca cu condeiul cu o ţăpuşe, şi pre *chizmuială* împlu cu acele pietricele, de faci zugrăvală, şi-i lucru vecinic, nu să mai vecheşte, fără numai într-adinsul de-a lovi cu ciocanul să strice"[25]. În acelaşi manuscris, într-un text despre icoane, Dosoftei foloseşte din nou verbul *chizmí*: "Şi iarăş, icona este văzdzutul a nevăzdzutului trup tipărit către căutare, ca şi neştine cînd va să-ş facă casă, tipăreşti întăi şi o iconizieşti, adecă o *chizmeşte* în cuget căutînd, şi, şeruindu-o, de-acii o zideşti [...] Şi iarăş, iconă să dzice ace pentru cele fiitoare cu ciumilituri *chizmind* celi ci vor să fie"[26]. În mod evident, în aceste trei citate din Dosoftei verbul *chizmí* înseamnă "a da formă, chip, a închipui, a întruchipa". Sensul de

---

[24] G. Topîrceanu, *Opere alese*, vol.II, Bucureşti, 1959, p.63-64.

[25] Ms. *3456* de la BAR, f.113^{r}-113^{v}.

[26] *Ibidem*, f.344^{v}-345^{r}.

"întruchipare, închipuire" îl are și s.f. *chizmire*, în următorul citat din *Istoria ieroglifică* a lui Dimitrie Cantemir: "că podoaba si *chizmirea* minciunii în chiteala scornită și în voroava tocmită stă, iară ființa adevărului în singurile lucruri precum este singură să adevereşte"[27]. Același sens ("a da formă, chip, a alcătui, a compune") îl are verbul *chizmí* și în letopiseț. Cînd Simion Dascălul afirmă: "întâi ne-am apucat a scrie ce-au *chizmit* și ce au însămnat alții", sau "ș-am mai adaus povestile la letopisețul cel lătinesc, carea la locul său, carele toate mai înainte să vor arăta careași la locurile sale. Și așe, toate pre rînd *chizmind* și însămnînd, am izvodit din toate izvoadele într-un loc și am făcut unul desăvîrșit", el spune că, la ceea ce avea deja formă, era închipuit, alcătuit în "letopisețul cel lătinesc", a mai adăugat informații extrase "dintr-ale noastre izvoade", dînd *o nouă formă* letopisețului pe care l-a alcătuit. Vom vedea mai jos ce înțelege Simion Dascălul prin "letopisețul cel lătinesc". Prin urmare, dintre sensurile atribuite lui *chizmí* în notele, glosarele și studiile menționate, numai cel de "a alcătui, a compune" este potrivit. Sensul de "a scrie, a compila", care a determinat explicarea greșită a proveniență lui *chizmí* din rus. *pisímo*, i-a fost atribuit ca urmare a vechii păreri că Simion Dascălul numai a copiat și a interpolat cronica lui Ureche.

Stabilirea sensului adevărat al lui *chizmí* arată că el este o variantă a verbului *schizmí* "a (se) forma, a (se) închipui, a (se) constitui, a (se) compune", care apare de asemenea în texte moldovenești din secolul al XVII-lea (vezi DLR, s.v. *schizmí, schizmire, schizmuít, -ă*). Primul cercetător care a observat legătura dintre *chizmí* și *schizmí* este I.N.Popovici, în nota din ediția cronicii publicată de el în anul 1911, citată mai sus. Cele dintîi atestări ale verbului *schizmí* și ale unor derivate ale lui ni le oferă *Pravila aleasă* a lui Eustratie logofătul, text tradus pînă în anul 1632. De exemplu: "Într-acesta chip să face și nașterea omului în zgăul

[27] Vezi D.Cantemir, *Istoria ieroglifică*, vol.II, București, 1965, p.199. În glosarul ediției (vol.II, p.284), lui *chizmire* i-a fost atribuit sensul de "alcătuire". Șt.Giosu, în *Dimitrie Cantemir. Studiu lingvistic*, București, 1973, p.97, consideră cuvîntul un exemplu de palatalizare a lui *p*, deci *pizmire*, dar nu-i discută sensul; îi enumeră în familia lui *pizmă*, alături de *pizmui, pizmos, pizmaș, pizmătar, pizmăluire, pizmătoare, pizmăluitor*.

maică-sa. După ce să împreună bărbatul cu fămeia, a treia dzi să *schizmește* inima, iară a noo dzi să închegă trupul, iară cînd să împlu 40 de dzile este desăvîrșit închipuită toată fața lui, ce să dzice pruncului"[28], "svînt fiiul, ca un a lui Dumnedzău cuvînt și *schizmitoriu* statului său"[29], "Drept aceea, rog pre toți cine va ceti pre această de mîna cea de lut *schizmire*, unde va fi vreun cuvînt greșit, cu linește tocmiți și isprăviți"[30]. În aceeași relație cu sinonimul *închipui*, ca în primul citat din *Pravila aleasă* a lui Eustratie, se află verbul *schizmí* și în următoarele *Stihuri în stema domniei Moldovei*, de la începutul *Cazaniei* lui Varlaam, Iași, 1643: "Deși vedzi cîndva sămn groaznic,/ Să nu te miri cînd să arată puternic./ Că puternicul puterea-l închipuiește,/ Și slăvitul podoaba-l *schizmește*". Aceste versuri sînt reproduse și la începutul *Cărții românești de învățătură de la pravilele împărătești și de la alte giudețe*, Iași, 1646, tradusă de Eustratie logofătul. Dată fiind prezența lui *schizmí* în *Pravila aleasă* (și în *Șepte taine*) în aceeași relație cu sinonimul *închipui*, este posibil ca versurile citate de la începutul *Cazaniei* de la 1643, atribuite de obicei lui Varlaam, să aparțină lui Eustratie logofătul. Mai tîrziu, verbul *schizmí* apare des în scrierile lui Dimitrie Cantemir. De exemplu, în *Istoria ieroglifică*: "că precum capul frumos și icoana ghizdavă ochiul veselește, pre atîta viclesugul ascuns și dragostea *schizmuită* sufletul întristează"[31], iar în *Scara a numerelor și cuvintelor streine tîlcuitoare* de la începutul acestei cărți: "*Figură*, lăt. - chip, formă, *schizmirea* trupului"[32]. În *Hronic*: "Așe din zi în zi bălaurul acest vavilonesc îngrășindu-să și îngroșindu-să, deciia toată lumea ca cum prea strîmptă pesteră să-i fie socotind, nici care loc să-l mai încapă avînd, *schizmitu-s-au*, ca cum chipul și firea cea de șerpe, bălaur învininat, ș-ar fi lepădat, însă alta de scorpie au îmbrăcat"[33], "că limba ceastă de astăzi lătinească odăneaoară au fost hiresе elinească, și limba elinească maică,

[28] Ms. *41* (fondul Blaj) de la Biblioteca Filialei Cluj-Napoca a Academiei Române, p.335 (paginația mecanică făcută de bibliotecă). Textul a fost reprodus întocmai în cartea *Șepte taine a besericii*, Iași, 1644, p.84-85, tradusă tot de Eustratie logofătul.

[29] *Ibidem*, p.303.

[30] *Ibidem*, p.683.

[31] D.Cantemir, *Istoria ieroglifică*, vol.II, București, 1965, p.65.

[32] *Ibidem*, vol.I, București, 1965, p.24.

[33] D.Cantemir, *Hronicul vechimei a romano-moldo-vlahilor*, București, 1901, p.22.

iară a latinilor fiică să cunoaște [...] Ceastă dară elinească, precum am zis, cu cea de loc amistecată, frîmsețea ș-au schimosit, iară cea de loc, cu multul împodobindu-să și supțiindu-să, frumos s-au *schizmit* și s-au ghizdăvit"[34]. Am văzut mai sus că la Cantemir apare și varianta *chizmí*.

Verbul *schizmí* este considerat în DLR cu "etimologie necunoscută. Cf. *schizmă*". Etimologia acestui cuvînt hibrid, rezultat al unei contaminări între două cuvinte grecești, a fost stabilită însă de H.Tiktin: "Stimmt der Form nach zu gr.σχίσμα «Spaltung», der Bedeutung nach zu gr.σχῆμα «Form», das vielleicht an πλάσμα angelehnt wurde"[35]. Pierderea lui *s-* etimologic, în varianta *chizmí*, reprezintă un fenomen fonetic vechi și popular, care se constată, de exemplu, și în variantele *feșnic, feștanie, fîrși* ale cuvintelor *sfeșnic, sfeștanie, sfîrși*. Tot vechi și populare sînt și variantele cu *s-* ale unor cuvinte care nu au acest sunet în etimon: *schilav - chilav, schivernisi - chiversnisi, scoborî - coborî*, și altele.

Prezența verbului *chizmí* (care, ca și *schizmí*, apare rar în textele epocii) atît în prima parte a prefeței letopisețului, atribuită lui Ureche, cît și în partea a doua, scrisă în mod sigur de Simion Dascălul, care îl mai folosește și în alt loc (eventual în alte două locuri) din cronică, poate constitui o dovadă că întreaga prefață a fost scrisă de Simion Dascălul. D.Velciu crede că Simion și-ar fi însușit acest cuvînt și alte formulări din așa-zisa prefață a lui Ureche[36].

2.4. Neîntemeiată este și credința că Simion Dascălul minte cînd afirmă în prefață că el a alcătuit letopisețul, în forma pe care o cunoaștem. Dar ce mărturii avem că Simion minte și că nu era capabil să întocmească o asemenea lucrare? Afirmațiile lui Miron Costin, sau cele atribuite stolnicului Constantin Cantacuzino? Aceștia au văzut însă tot numai textul pe care îl avem pînă în prezent, iar informațiile lor privitoare la Simion Dascălul, în afara celor care se găsesc în letopiseț, sînt *numai din auzite* și, potențial, subiective, vizînd denigrarea lui și discreditarea "basnelor" adăugate de el la începutul cronicii scrise de Ureche. Putem oare pune sub semnul întrebării cele spuse de Simion Dascălul în prefața letopisețului

[34] *Ibidem*, p.102.

[35] H.Tiktin, *Rumänisch-deutsches Wörterbuch*, vol.III, București, 1924, s.v. *schizmi*.

[36] Vezi D.Velciu, *op.cit.*, p.249.

(ba chiar să-l și hulim!), pentru faptul că unii contemporani ai lui, care nu l-au cunoscut, au afirmat despre el că era un prost și că și-a însușit cronica înaintașului său Ureche? Prefața letopisețului nu poate fi respinsă de plano, ci, ca oricare altă prefață sau document din epocă, trebuie luată ca atare și citită fără prejudecăți, cu stăruința de a înțelege exact ce spune (ce vrea să spună) autorul și de a verifica spusele lui prin analiza adecvată a textului cronicii. O asemenea lectură a prefeței a încercat C.Giurescu, în anul 1908, dar înțelegerea greșită a unor afirmații ale lui Simion Dascălul, pe care nu le-a verificat prin analiza lingvistică și stilistică a letopisețului, a făcut ca încheierile studiului său să aibă nevoie de substanțiale revizuiri.

Să vedem deci cum a conceput Simion Dascălul letopisețul și ce credit putem acorda afirmațiilor sale din prefață. După unele considerații introductive despre importanța istoriei, în care arată că și Grigore Ureche, "cu multă nevoință cetind cărțile și izvoadele, și ale noastre și cele streine", a scris o istorie a țării sale, "macar că să află și de alții sămnate lucrurile Țărîei Mulduvei", Simion Dascălul reproduce în prefața letopisețului un pasaj mai întins din prefața cronicii lui Ureche, lăsîndu-l astfel pe el să-și aprecieze sursele de informație și să arate cum și-a întocmit opera. În partea a doua a prefeței, Simion Dascălul arată mai întîi că sentimentul patriotic l-a determinat să continuie ceea ce făcuseră înaintașii, pentru a aduce istoria țării la zi. În acest scop a adunat și a comparat diferite izvoare, dintre care două au fost alese de el drept principale texte de referință: "cest izvod carele l-au scris Ureche vornicul" și "letopisețul nostru" (sau "cest moldovenesc"). Versiunea "letopisețului nostru" aflată de Simion era mai bogată în informații interne și cuprindea istoria Moldovei pînă la domnia lui Vasile Lupu, nu doar pînă la domnia lui Petru Șchiopul, ca cea folosită de Ureche. În lumina informației oferite de acest letopiseț intern, Simion Dascălul constată că Ureche (așa cum afirmă în pasajul citat din prefața lui) și-a întocmit cronica "mai mult din cărțile streinilor decît din izvoadele noastre" și-și explică lipsa unor informații interne din cronica sa prin faptul "că poate fi că n-au știut de toate cronicariul cel lătinesc să le scrie". Așadar, avînd în față două izvoade importante a căror informație se completa reciproc, Simion Dascălul se hotărăște să le unifice. Ca text de bază a luat însă cronica lui Ureche: "deac-am vădzut că lipsesc povestile și

cursul ailor din letopisețul cel lătinesc, am lipit dintr-ale noastre izvoade, carele am aflat că-s adevere, ș-am mai adaus povestile la letopisețul cel lătinesc, carea la locul său, carele toate mai înainte să vor arăta careași la locurile sale. Și așe, *toate pre rînd chizmind și însămnînd, am izvodit din toate izvoadele într-un loc și am făcut unul desăvîrșit*" (s.n.), silindu-se "să nu rămîie nemică neînsămnat".

Anticipînd concluzia unei discuții mai largi asupra acestei chestiuni, din capitolul final, considerăm necesar, în punctul acesta al demonstrației, să arătăm că, atît în pasajul din prefață citat mai sus cît și pe parcursul letopisețului, *Simion Dascălul denumește prin "letopisețul lătinesc" (sau leșesc) însăși cronica lui Ureche, raportată însă la sursele de informație externe (Kromer, Bielski etc.) pe care aceasta le reprezenta.* Uneori îi mai spune și "cronicariul cel lătinesc" (sau leșesc). El a recurs la aceste denumiri pentru a indica prin ele, în mod indirect, proveniența îndeosebi externă a informației aflate în cronica lui Ureche, pe care o îmbogățea cu informația oferită de "letopisețul nostru", care reprezenta tradiția internă. Căci, izvodind "din toate izvoadele într-un loc", spre a face "unul desăvîrșit", Simion Dascălul avea grijă să menționeze proveniența informațiilor, cum anunțase în prefață: "carele toate mai înainte să vor arăta careași la locurile sale". Raportarea aceasta sistematică a informației din "letopisețul lătinesc" (sau leșesc) la cea oferită de "letopisețul nostru" (sau "cest moldovenesc") nu se afla deci în cronica lui Ureche, cum cred cercetătorii care consideră redacția cunoscută a letopisețului drept operă a lui. Numai așa se explică faptul, constatat de P.P.Panaitescu și de I.C.Chițimia, că Simion, care nu a cunoscut cronicile lui Kromer și Bielski, citează "letopisețul lătinesc" (sau leșesc), ori chiar direct pe Bielski, și în locuri în care informațiile respective nu se găsesc în operele acestora. Referințele la "letopisețul lătinesc" (sau leșesc) și pentru aceste informații nu pot fi "inventii" ale lui Simion Dascălul, cum le consideră P.P.Panaitescu, I.C.Chițimia, L.Onu și D.Velciu, în lucrările citate. Dimpotrivă, ele sînt *dovezi* că prin "letopisețul lătinesc " (sau leșesc) Simion denumește cronica lui Ureche, principalul izvor al letopisețului său, care conținea desigur și informațiile respective, extrase din alte surse

decît cele poloneze identificate. După cum vom vedea, trimiterile la "letopisețul lătinesc" nu pot fi considerate mărturii ale faptului că cronica lui Ureche ar fi fost scrisă în limba latină, așa cum au încercat să dovedească unii cercetători, nici referiri la o cronică internă scrisă în latinește, cum au crezut C.Giurescu și alți cercetători.

În cîteva locuri, prin aceeași denumire de "letopiseț lătinesc" (sau leșesc) Simion Dascălul se referă și în mod direct la sursele externe ale cronicii lui Ureche. De exemplu: "Această predoslovie este însămnată de Ureche vornicul, din *letopisețul cel lătinesc* izvodită" (*L*, f.3^{v}-4^{r}, cf.*P*, 65)[37], "Ce această poveste a lui Laslău crai [...] nu o au scos Ureche vornicul din *letopisețul cel leșesc*, ce eu Simeon dascalul, o am izvodit..." (*L*, f.7^{r}-7^{v}, cf.*P*, p.69), "Această poveste [...], carea spune de înnoirea țării, este izvodită de Ureche vornicul din *letopisețul cel leșesc*" (*L*, f.8^{r}; în *P* lipsește acest text). În prefața letopisețului, Simion Dascălul își explică astfel faptul că cronica lui Ureche, alcătuită "mai mult din cărțile streinilor decît din izvoadele noastre", nu arată toate "semnele sau tocmelele și lucrurile cîte s-au făcut în țară": "că poate fi că n-au știut de toate *cronicariul cel lătinesc* să le scrie" (s.n.).

Din cele arătate mai sus rezultă în mod suficient de clar că nu avem nici un motiv să punem la îndoială afirmațiile lui Simion Dascălul din prefața letopisețului. Numai din relatările lui știm astăzi că Grigore Ureche a scris o cronică, pe care el a folosit-o în letopiseț, alături de alte izvoare, între care o cronică internă a Moldovei pînă la domnia lui Vasile Lupu. Faptul că letopisețul a rămas neterminat și întîmplarea că ambele izvoare principale folosite de Simion Dascălul s-au pierdut nu pot constitui motive de suspiciune că el "inventează" cele afirmate în prefață și în alte locuri din letopiseț, cu scopul de a-și însuși cronica lui Ureche. Înțelegerea exactă a modului în care a fost alcătuit letopisețul pe care îl avem confirmă pe deplin adevărul afirmațiilor lui Simion Dascălul din prefață.

---

[37] Prin sigla *L* indicăm copia letopisețului aflată la Muzeul Literaturii Române din Iași, iar prin *P*, ediția letopisețului alcătuită de P.P.Panaitescu, București, 1958.

3. Cronica lui Grigore Ureche, izvor al letopisețului alcătuit de Simion Dascălul.

3.1. Primul cercetător care a observat că citatele din principalele izvoare folosite în versiunea pe care o cunoaștem a letopisețului se datoresc lui Simion Dascălul, nu lui Ureche, este C.Giurescu. El a constatat următoarele contradicții între felul în care este citat în cronică "letopisețul nostru" (sau "cest moldovenesc") și modul în care este apreciat acest izvor intern în fragmentul din prefața cronicii lui Ureche reprodus de Simion Dascălul în prima parte a prefeței sale: *"a*) Este neadmisibil ca Ureche, care spune în prefața sa că letopisețul moldovenesc scrie așa de pe scurt că nici viața domnilor ... nu alege, necum lucrurile din lăuntru, să-l fi citat apoi așa de des în cronica sa. *b*) Aprecierile făcute asupra lui, cu prilejul unora din aceste citațiuni, sînt cu totul contrarii aprecierii lui Ureche din prefață [...] *c*) Letopisețul moldovenesc se citează pentru ultima oară la domnia lui Petru Cazacul, în 1593. Este evident însă că această citațiune se datorește lui Simion Dascălul, deoarece numai letopisețul întrebuințat de el mergea pînă la Vasile Lupu, al lui Ureche oprindu-se la Petru Șchiopul"[38]. Ca atare, după ce arată ce reprezintă și cum sînt citate și celelalte izvoare: "letopisețul lătinesc" (care pentru el era o cronică internă, scrisă în limba latină), "letopisețul unguresc" (considerat de el o traducere în ungurește a unei cronici moldovenești în limba slavonă), cronica lui Paszkowski și cronica lui Bielski, C.Giurescu conchide: "Cercetarea noastră de pînă acum a dovedit că citațiunile din principalele izvoare întrebuințate în cronica lui Simion dascălul - letopisețul moldovenesc, letopisețul latinesc, letopisețul unguresc, cronica lui Paszkowski și în parte a lui Bielski - se datoresc acestuia și nu lui Ureche"[39].

În argumentarea lui C.Giurescu sînt perimate numai aprecierile sale privitoare la unele izvoare folosite de Simion Dascălul în alcătuirea letopisețului, nu și afirmația că citarea în letopiseț a izvoarelor menționate se datorește lui Simion. Această observație își menține în întregime valabilitatea, fiind dovedită și de modul identic în care sînt redactate

[38] C.Giurescu, *op.cit.*, p.61-62.

[39] *Ibidem*, p.74.

referințele respective, atît în așa-zisele interpolări ale lui Simion Dascălul cît și în porțiunile considerate a fi fost scrise de Ureche. În toate referințele la izvoare, ca și în prefața letopisețului, apar frecvent aceiași termeni: *a însemna* "a consemna, a nota", *poveste* "relatare", *semn* "eveniment", *a tocmi* "a (se) potrivi; a alcătui", *tocmală* "potrivire; alcătuire", precum și o serie de sintagme invariabile, cum sînt: *mai deșchis și de-agiuns, foarte pre scurt scrie, nemică nu însemneadză, nemică nu scrie, toate pre rînd, că poate fi că*, și altele, folosite în fraze identice sau aproape identice. Pentru a întări și cu aceste argumente lingvistice și stilistice afirmația menționată a lui C.Giurescu, citățm în continuare toate raportările la izvoare (precum și unele comentarii) aflate în letopiseț, subliniind în ele cuvintele și sintagmele comune la care ne-am referit mai sus. Reproducem pasajele respective după textul letopisețului de la Muzeul Literaturii Române din Iași (sigla *L*), iar pentru comparație trimitem la ediția lui P.P. Panaintescu din anul 1958 (sigla *P*). În cazul în care un pasaj lipsește din manuscrisul de la Iași, îl reproducem după textul din ms.*169* de la BAR (sigla *M*).

3.2. Raportări la izvoare în așa-zisele interpolări ale lui Simion Dascălul:

- "Predoslovia descălecărei a Țărîei Mulduvei din ceputul ei. Această predoslovie **este însămnată** de Ureche vornicul, din letopisețul cel lătinesc izvodită. Iară predoslovia letopisețului nostru **nu o am însămnat** aicea" (*L*, f.3^{v}-4^{r}, cf.*P*, p.65);

- "Ce această **poveste** a lui Laslău crai, ce spune că au gonit pre-acești tătari, nu o au scos Ureche vornicul din letopisețul cel leșesc, ce eu, Simion dascalul, o am izvodit din letopisețul cel unguresc, care **poveste** o am socotit, pre **semne** ce arată, **că poate fi adevărată**"(*L*, f.7^{r} -7^{v}, cf.*P*, p.69);

- "Descălecarea Țărîei Mulduvei al doilea rînd, în ce chip s-au aședzat. Această **poveste** ce-i de-aicea în gios, carea spune de înnoirea țărîei, este izvodită de Ureche vornicul din letopisețul cel leșesc, care **poveste** o am socotit că **să tocmește** întru tot cu predoslovia letopisețului cestui mulduvenesc, însă-i mai pre scurt, iară predoslovia Mulduvei mai tinde **povestea mai deșchis și de-agiuns**" (*L*,f.8^{r}; în *P* lipsește acest text);

- "O **poveste** din predoslovia letopisețului cestui mulduvenesc, ce într-însa spune că este făcută țara din 2 limbi, de români și de rusi. De care lucru să cunoaște că și până astădzi este țara giumătate de rusi, giumătate de rumâni. Ce această **poveste nu să află însămnată** de Ureche vornicul. **Iară eu n-am vrut să las nice aceasta să nu pomenesc**, socotind că, cum am adus aminte de altele, ca **să nu rămîie nice aceasta neînsămnată**"(*L*, f.9^{v}, cf.*P*, p.70);

- "Pentru domnia acestui Dispot vodă letopisețul cest mulduvenesc **foarte pre scurt scrie**, că numai ce arată cum au venit Dispot din Țara Leșască cu oaste streină și s-au lovit cu Alexandru vodă la Verbie, ș-au biruit pre Alexandru vodă și l-au gonit până la Husi, și de-acii s-au întors la Iași, unde i-au cetit vlădicii molifta de domnie și i-au pus nume Ion vodă, și arată cîți ai a domnit, iară de lucrurile și războaiele ce s-au făcut în dzilele lui **nemică nu însemneadză**, nice arată de ce rudă este. Iară dumealui Ureche vornicul, vrînd să arete aceasta **poveste** a lui Dispot **mai deșchis și mai adevărat**, împreunînd izvoade, au cetit la cronicul leșesc carele este izvodit de cronicariul Bielski, și de-acolo aflînd mai ales de Dispot, au scos aceasta **poveste** ce mai sus scrie că este Dispot de la ostrovul Samos de nașterea sa, și cum s-au împrietenit cu Laski, ș-au venit cu oastea spre Mulduva, ș-au gonit pre Alexandru vodă, ș-au apucat scaunul, și de-acii **toate pre rînd**, cum spune mai sus. Însă mai adevărat nu-l arată de unde s-au ijderît și cum ș-au scos nume de domnie. Iară eu, Simion dascalul, vrînd cu adevărat ca să poci dovedi acest lucru **mai ales și mai deșchis** pentru Dispot vodă, cetind izvoadele, am cercat și eu la cronicul leșesc ș-am aflat izvodul carele este **chizmit** mai denainte vreme de Alexandru Gvagnin pre limba lătinească, și de-acii de pre cela izvod l-au izvodit Martik Pașcovskii din limba lătinească pre limbă leșască. De-acolo și eu am silit cu nevoință de-am izvodit de pre cela izvod de pre limbă leșască pre limbă rumânească această **poveste** a lui Dispot, de unde s-au ijderît și în ce chip ș-au scos nume de domnie. Pentru acest Dispot vodă scrie Martik Paşkovski, cronicariul leșesc că oarecînd..." (*L*,f.125^{r} - 126^{r}, cf.*P*, p.175-176);

- "Pentru izvodul amînduror cronicarilor leșești și de **tocmala** lor. Pentru cest Dispot vodă letopisețul cest mulduvenesc **foarte pre scurt scrie**. Iară cronicarii cei leșești spun **mai deșchis și de-agiuns**. Ce macar

că din ceputul lui Dispot nu spun amîndoi într-un chip, iară **mai apoi tot să tocmăsc, că cu această dată tot au fost izbînda la Dispot vodă**, c-au bătut pre Alexandru vodă ş-au apucat scaunul. Unde, deaca s-au aşedzat la domnie [...] Pentr-aceea şi eu, vădzînd că de-aicea înainte **să tocmăsc** scrisorile la **povestea** amînduror cronicarilor, am silit de-am împreunat scrisoarea lor la un loc şi **o am tocmit** de o am făcut tot una. Însă nu numai cronicarii aleg carele ce-au scris" (*L*, f.133^{r} - 133^{v}, cf.*P*, p.179-180);

- "Cînd s-au sfătuit Laski să scoată pre Dispot vodă din domnie. De această **poveste** scrie cronicariul Marţik Paşkovski" (*L*, f.134^{r}, cf.*P*, p.180);

- "Cînd au prins de veste Dispot vodă că vine Vişnovetkii asupra lui. Scrie Bielski cronicariul leşesc de-această **poveste**" (*L*, f.135^{v}, cf.*P*, p.181);

- "Cînd au trimis Dispot vodă la Vişnovetkii pentru pace. Cronicariul Marţik Paşcovski. Scrie cronicariul leşesc Marţik Paşkovski că ..." (*L*, f.136^{r}, cf.*P*, p.181);

- "Cînd au viclenit Tomşe hatmanul pre domnu-său Dispot vodă şi oastea i-au răsipit. De-această **poveste** scrie Bielskii cronicariul leşesc" (*L*, f.137^{v}, cf.*P*, p.182);

- "Cînd au perit nemţii lui Dispot vodă. Aicea **nu să tocmăsc** la **poveste** cronicarii leşeşti. Cronicariul leşesc Marţik Paşkovski scrie că [...] Bielski cronicariul leşesc această **poveste** ce scrie mai sus pentru moartea acestor nemţi nu o scrie aşe cum scrie Marţik Paşkovski, ce scrie într-alt chip, de **să tocmeşte** cu letopisetul cest mulduvenesc, cum vei ceti de-aice în gios. Şi aşe dzice" (*L*, f.139^{v}, cf.*P*, p.183);

- "Cronicariul Marţik Paşkovski. Acolea **tocmindu-şi** Tomşe oastea ..." (*L*, f.140^{v}, cf.*P*, p.184);

- "Cînd au trimis Ştefan vodă Tomşe la Laski voievoda Siraski să să întoarcă înapoi. De-aceasta **poveste** scrie Marţik Paşkovskii cronicariul leşesc" (*L*, f.144^{r}, cf.*P*, p.187);

- "Iară Marţik Paşkovski scrie c-au fost acest Ion vodă de la Mazovia, din Ţara Leşască" (*L*, f.153^{r}, cf.*P*, p.195);

- "Această **poveste** ce scrie mai sus c-au venit leşii cu oaste asupra lui Ion vodă scrie **mai deschis şi de-agiuns** Marţik Paşkovski cronicariul leşesc, **însă noi n-am vrut să însămnăm aicea**. Iară cui va trebui să ştie mai cu adevărat, acolo să cetească şi va afla" (*L*, f.156^{r}, cf. *P*, p.197);

- "Scrie letopisățul cel moldovenesc [că] încă până a nu sosi Aron vodă la scaon, iară Pătrul Cazacul s-au rădicat den Țara Căzăcească cu puținei pribegi, înțelegînd că scaunul este deșert, și sîrguind să apuce scaunul [....] Iară cronicariul cel lătinesc de aceasta **poveste** că au venit Pătrul Cazacul de au apucat scaonul **nemică nu scrie**" (*M*, f.165^{r} - 165^{v}, cf.*P*, p.224).

3.3. Raportări la izvoare în porțiunile din letopiseț considerate a fi fost scrise de Ureche:

- "Așijdere și limba noastră din multe limbi este adunată, și ni-i mestecat graiul nostru cu a vecinilor de pen pregiur, macar că de la Rîm ne tragem, și cu a lor cuvente ni-s mestecate, cum spune și la predoslovia letopisețului celui mulduvenesc de **toate pre rînd**" (*L*, f.4^{r} - 5^{r}, cf.*P*, p.67);

- "**Însemnarea** ailor a scriitorilor noștri **nu să tocmește** cu a streinilor, că letopisețul nostru scrie c-au fost văleatul 6867 cînd au stătut domn Dragoș vodă, iară letopisețul streinilor scrie c-au fost văleatul 6867 în dzilele acestui Ștefan vodă. Iară ce s-au trecut înapoi **nu să află însămnat** de streini. Cunoaște-să că, cum să află de scriitorii noștri **însămnată** viiața domnilor și lucrurile lor, așe și văleatul cîndai să nu fie smentit, de, **de-au și însămnat**, n-au știut ce-au scris. Iară letopisețul lătinesc putem cunoaște **că poate să fie mai adevărat**, că, fiind oameni aședzați de demult, și cronicarii lor neavînd altă treabă, ce numai văleatul păziia, și nește lucrure mari ca acestea socotiia **să nu rămîie ceva neînsămnat** [...] Pentr-aceea și pre-acesta lucru putem cunoaște că ei, cum au înțăles de descălecarea țărîei noastre și de lucrurile domnilor, îndată s-au apucat **de-au însămnat toate pre rînd**, și a noastre, și a lor" (*L*, f.2(12)^{r} - 2(12)^{v}, cf.*P*, p.73);

- "Letopisețul nostru de feciorii lui Ștefan vodă ce **pomenim** mai sus **nemică nu scrie**, ce scrie că, după domnia lui Ștefan vodă, au domnit Iuga vodă 2 ai. După dînsul Alexandru vodă, carele **să va pomeni** mai gios. **Iară noi n-am lăsat să nu însămnăm** nice de feciorii lui Ștefan vodă, **căce că poate să fie adevărat**, că nu părtește cronicariul Bielski alor săi, ce scrie poticala ce-au petrecut Ștefan vodă cu agiutoriul lor, de-au perit cu toții. Iară Iuga vodă ce va fi lucrat într-acei 2 ai nu să știe" (*L*, f.3(13)^{r}, cf.*P*, p.74);

- "Letopisețul nostru cest mulduvenesc scrie c-au fost cursu ailor 6907, ap.25, cînd au stătut domn Alexandru vodă cel Bun [...] Iară letopisețul cel lătinesc scrie c-au fost văleatul 6921 cînd ..." (*L*, f.3(13)^{r} - 3(13)^{v}, cf.*P*, p.75);

- "Săborul ce s-au adunat la Florentina, unde mai apoi nemică bun nu s-au ales [...] Ce de acesta destulu-i, ce la ale noastre să ne întoarcem" (*L*, f.3(13)^{v}, cf.*P*, p.78-79);

- "Scrie letopisețul nostru acest mulduvenesc că, deac-au fugit Ștefan vodă la munteni..." (*L*, f.5(15)^{v}, cf.*P*, p.80);

- "Iară letopisețul cel lătinesc de-aieste războaie a feciorilor lui Alexandru vodă **nemică nu scrie**, ce scrie că, deac-au venit Ștefan vodă [...] **Iară noi n-am vrut să lăsăm să nu pomenim** de războaiele acestor 2 frați, **căce că poate fi adevărat**, de vreme ce au fost avînd atîta vrajbă andesine. Cronicariul leșesc. Iară letopisețul cel lătinesc scrie că, deac-au gonit Ștefan vodă pre Ilieș vodă din țară, s-au dus Ilieș la ..." (*L*, f.6(16)^{v} - 7(17)^{r}, cf.*P*, p.82);

- "Scrie letopisețul nostru că în ai 6974, noiev.28, întrat-au în țară oaste tătărască [...] Iară letopisețul lătinesc de-aiești tătarî ce spune mai sus c-au prădat țara **nemică nu scrie**" (*L*, , f.8(18)^{r}, cf.*P*, p.83);

- "Scrie letopisețul cel lătinesc că, după moartea lui Pătru vodă, au domnit un Ștefan vodă 1 an, ș-au murit. După aiest Ștefan vodă au domnit Ciubăr vodă. Iară letopisețul cest mulduvenesc de-aiest Ștefan vodă **nemică nu scrie**, ce scrie că, după moartea lui Pătru vodă, au domnit Ciubăr vodă 2 luni" (*L*, f.9(19)^{v}, cf.*P*, p.85);

- "Cronicariul lătinesc. Această **poveste** o scrie și cronicariul cel leșesc la letopisețul lor de dzice că aiest Bogdan vodă au venit cu oaste..." (*L*, f.10(20)^{r}, cf. *P*, p.86);

- "Ce de aieste răsboaie a lui Alexandru vodă cu a lui Bogdan vodă la une letopisețe de ale noastre **nemică nu scrie** [...] Iară într-une izvoade de-ale noastre scrie de războaiele lor ca și cronicariul cel leșesc, însă mai pre scurt. Pentr-aceea, **ori cum au fost, tot să tocmăsc, că izbînda tot au fost la Bogdan vodă**, c-au rămas la domnie ș-au domnit 2 ai" (*L*, f.13(23)^{r}, cf.*P*, p.89);

- "După doi ai a domniei lui Bogdan vodă, scrie letopisețul cel mulduvenesc c-au venit fără veste Pătru vodă..." (*L*, f.13(23)^{r}, cf.*P*, p.89);

- "În domnia lui Pătru vodă Aron, scrie letopisețul cel mulduvenesc că în ai 6963, în luna mai, venit-au Alexandru vodă, tatăl lui Bogdan vodă, cu oaste asupra lui Pătru vodă Aron [...] De-acest război a lui Pătru vodă cu a lui Alexandru vodă cronicariul cel leșesc **nemică nu arată**" (*L*, f.13(23)^{r} - 13(23)^{v}, cf.*P*, p.90);

- "Scrie letopisețul cest mulduvenesc că, fiind Ștefan vodă om războinic și depururea trăgîndu-l inema spre vărsări de sînge, nu pestí vreme multă [...] s-au dus la Ardeal, de au prădat țara săcuiască [...] Ce de această **poveste** cronicariul cel leșesc **nemică nu scrie.** Și încă și alte **semne** multe sînt de **nemică nu însemneadză** de înse. Iară cronicariul nostru, măcar că scrie cam pre scurt, însă le **însemneadză** toate [...] Ștefan vodă [...] luatu-ș-au doamnă de mare rudă, pre Evdochia de la Kiev, sora lui Simeon împărat. Iară cronicariul cel leșesc scrie că au fost Evdochia fată lui Simeon, iară nu sor" (*L*, f.14(24)^{v} - 15(25)^{r}, cf.*P*, p.91-92);

- "Scrie letopisățul cel moldovenesc că într-acelaș an după războiul lui Ștefan vodă [...] s-au dus la Ardeal, de multă pradă și robie și ardere au făcut în țara săcuiască [...] Ce această **poveste** ce spune că au prădat Ștefan vodă țara săcuiască cronicariul cel leșesc **nemică nu scrie**" (*M*, f.34^{r}, cf.*P*, p.94);

- "Aicea să socotim. Că iată că letopisețul cest lătinesc nu spune că s-au bătut trei dzile războiul [...] Iară letopisețul nostru scrie că, deac-au sosit Ștefan vodă la margine ..." (*L*, f.30^{v}, cf.*P*, p.98);

- "Scrie letopisețul nostru că, după poticala lui Ștefan vodă ce-au pierdut războiul, de sîrg au strîns oastea [...] și s-au dus după turci [...] Scrie la letopisețul nostru că la acest război ce-au fost la Valea Albă au fost și Băsărabă vodă cu muntenii [...] Iară la letopisețul cel lătinesc de izbînda lui Ștefan vodă ce-au scos pleanul și prada la Dunărea de la turci, și de Băsărabă vodă cu muntenii, nemică nu scrie. Încă și alte **semne** multe **nemică nu le însemneadză.** Carele nice unele **n-am vrut să le lăsăm, ce toate, care la locul său, le-am tocmit.** Răspunsul altor **semne**" (*L*, f.35^{v} - 36^{r}, cf.*P*, p.104-105);

- "De Țăpălus vodă nu scriu toți într-un chip. Unii dzîc c-au prins Ștefan vodă pre Radul vodă [...] **Ce oare cum au fost, tot să tocmăsc, c-au fost izbînda a lui Ștefan vodă**" (*L*, f.37^{v}, cf.*P*, p.106);

- "Ce de această **poveste nemică nu scrie** cronicariul leșesc. Iară la letopisățul nostru cest moldovenesc scrie de acest război a lui Ștefan vodă ce-au avut cu leșii la Botoșeni, cum **pomenesc** mai sus" (*M*, f.56^{v}, cf.*P*, p.117);

- "De moarte acestui Pătru vodă nu scriu toți într-un chip. Că letopisețul cel mulduvenesc scrie că [...] Iară cronicariul cel lătinesc scrie că, deac-au biruit Ștefan vodă pre Pătru vodă, au scăpat Pătru vodă la unguri, și de-acii **toate pre rînd**, cum scrie mai sus. **Ce oare cum au fost, tot să tocmăsc, că izbînda tot au fost la Ștefan vodă**, iară lui Pătru vodă tot să află că i-au tăiat capul" (*L*, f.53^{r}, cf.*P*, p.119);

- "**Povestea** și **tocmala** altor țărî, ce sînt pren pregiur, cum nu să cade **să nu pomenim**, fiindu-ne vecini de aproape" (*L*, f.55^{v}, cf.*P*, p.121);

- "Aicea nu mult **vom pomeni** de tătari, carii să află că-s limbă bătrînă și den ceput viteji, și pănă astădz vedem că s-au ținut tot întru ce au apucat" (*L*, f.59^{v}, cf.*P*, p.124);

- "iară Tartaria ce pustie, în care multe horde sînt [...], și alte multe sînt, carele **n-am vrut să le mai scriem** [...] Ce de aieste a tătarîlor destul **am pomenit**, ce iarăși de altele să arătăm, că multe ne-ar fi a scrie de dînșii, că de multe ori am pățit și nevoie de cătră înșii, și nu numai noi, ce toate țările cîte-s împregiurul lor. Ce mai apoi să nu ne arătăm historeți de lucrurile altor țarî" (*L*, f.62^{v}-63^{v}, cf.*P*, p.126-127);

- "Aicea de vom scrie și **vom pomeni** de începătura și adausul turcesc, și de împărăția lor, nu vom greși, că să vede că-i fără cale ca **să nu pomenesc** și să scriu, că supt mîna lor și supt giugul șerbiei lor sîntem" (*L*, f.63^{v}, cf.*P*, p.127);

- "Iară alți împărați carii au urmat de-aicea înainte **îi lăsăm de a-i mai scrierea**, ca să nu ne arătăm mai historeți de lucrurile turcești decît de-ale noastre. Ce puțin încă de puterea și de obiceiul lor în ce chip țîn împărăție avem a scrie" (*L*, f.68^{v}, cf.*P*, p.130-131);

- "Ce de împărăția turcească destul **am povestit**, ce iarăși de altele **să povestim** și să arătăm" (*L*, f.71^{v}, cf.*P*, p.132);

- "Pentru Țara Ungurească de gios și Ardealiul de sus vrem să arătăm, fiindu-ne vecini de aproape, și cum au avut și ei crăie mare, ca și leșii. Aicea nu vom lăsa și Ardealiul, sau Țara Ungurească, cumu-i dzîc unii, ca să nu atingem și **să nu pomenim** de-nceputul lor și de obiceiul lor,

fiindu-ne vecini de aproape, și de multe ori năzuiia domnii Țărîei Mulduvei de să acioa și să agiutoriia de la dînșii" (*L*, f.71^{v}-72^{r}, cf.*P*, p.133);

- "Letopisețul cel leșesc de-ieste doao **povesti** ce-au mers Radul vodă cu Roman pribagul de-au prădat ținutul Putneei, și cum au mers Bogdan vodă la Țara Muntenească spre Radul vodă, **nemică nu însemneadză**, nice să află scris" (*L*, f.78^{r}-78^{v}, cf.*P*, p.138);

- "Letopisețul cest mulduvenesc scrie de dzice că pre aiest Ștefan vodă l-au otrăvit doamnă-sa" (*L*, f.90^{r}, cf.*P*, p.147);

- "Aceste **povesti** ce spun de Pătru vodă Rareș c-au lăsat scaunul ș-au pribegit pespre munți la Țara Ungurească, și de multe nevoi ce-au petrecut acolo, și cum s-au dus de-acolo la Țarigrad, mai apoi iarăși cum au dobîndit domnia la scaunul său la Mulduva, cronicariul cel leșesc de-acestea **povesti foarte pre scurt scrie, că poate fi că n-au știut de toate.** Iară letopisețul cest mulduvenesc **de-agiuns și deschis toate pre rînd le însemneadză.** Carele toate, deaca le-am luat sama, le-am socotit că sînt adevere și **le-am tocmit careași la locurile sale**" (*L*, f.111^{r}-111^{v}, cf.*P*, p.164);

- "Cronicariul cel leșesc de-aceasta pradă ce-au făcut Pătru vodă al cincile rînd la Țara Ungurească **nemică nu scrie, că poate fi că,** de-au și mers Pătru vodă, nice un război cu nime n-au făcut, că n-au fost cine să-i stea împrotivă, ce-au prădat țara și s-au întors. Pentr-aceea **n-au însămnat** cronicariul cel leșesc. Iară letopisețul cest mulduvenesc arată cu adevărat cum au mers și al cincile rînd Pătru vodă la unguri, de i-au prădat și i-au ars, însă război cu nime n-au făcut. Pentr-aceea **noi n-am lăsat nice aceasta să nu pomenim**" (*L*, f.113^{r}-113^{v}, cf.*P*, p.165);

- "Acestea **povești** ce-s scrise mai sus, carele spun de Ilieș vodă, și de Ștefăniță vodă, și de Joldea vodă, și de Alexandru vodă, cronicariul cel leșesc tinde **povestea mai deschis**, iară nu aduce aminte de **toate semnele pre rînd** cîte s-au făcut. Iară letopisețul cest mulduvenesc, macar că-i scris pre scurt, însă arată **toate semnele pre rînd**, carele toate **le-am tocmit** prin **poveste careleș la locurile sale**" (*L*, f.120^{v}, cf.*P*, p.171);

- "De-această **poveste** ce-au bătut Tomșe pre Mircea vodă cronicarii cei leșești **nemică nu scriu.** Ce la letopisețul cest mulduvenesc să află această **poveste**" (*L*, f.146^{v}, cf.*P*, p.189);

- "Această **poveste** ce scrie mai sus, că s-au rădicat lăpușnenii asupra Iancului vodă, cronicariul cel leșesc **nemică nu scrie.** Iară letopisețul cest mulduvenesc, cam pre scurt, o **însemneadză** ș-aceasta" (*L*, f.176^{v}, cf.*P*, p.213);

- "Scrie letopisețul cest mulduvenesc că moartea Iancului vodă au fost cu învățătura împăratului turcesc de i-au tăiat capul" (*L*, f.178^{v}, cf.*P*, p.214).

3.4. Unitatea lingvistică și stilistică a tuturor comentariilor referitoare la izvoarele letopisețului citate mai sus, precum și faptul că unele afirmații din cuprinsul lor sînt identice cu cele făcute de Simion Dascălul în prefață demonstrează că, în forma pe care o cunoaștem, letopisețul a fost alcătuit de Simion. Pentru motivele arătate de C.Giurescu și dată fiind îndeosebi unitatea lingvistică și stilistică a comentariilor citate din întregul letopiseț, această împletire a informației din izvoarele externe cu cea aflată în letopisețul intern nu poate fi atribuită lui Ureche. Nemaiavînd astăzi cronica redactată de Ureche, nu putem ști cum se referea el la sursele externe folosite și cum cita informația luată din letopisețul intern. Avem însă dovada că în întregul letopiseț sursele de informație sînt citate așa cum le citează Simion Dascălul în pasajele care, în mod indiscutabil, îi aparțin. Ca atare, identificarea surselor externe ale cronicii nu poate constitui o dovadă că, în redacția pe care o avem, letopisețul aparține lui Ureche, așa cum a crezut P.P.Panaitescu, deoarece informația extrasă din aceste surse a putut trece (și a trecut) integral din cronica lui Ureche în lucrarea alcătuită de Simion Dascălul. Aspectul lingvistic al acestei treceri va fi discutat în capitolul final.

Gruparea pasajelor din letopiseț cu referințe la izvoare oferă totodată posibilitatea să se observe mai bine modul în care a îmbogățit Simion Dascălul, potrivit celor afirmate de el în prefață, informația existentă în izvorul său principal ("letopisețul lătinesc" sau "leșesc", adică cronica lui Ureche) cu informații extrase din "letopisețul nostru" (sau "cest moldovenesc"), care ducea istoria Moldovei pînă la domnia lui Vasile Lupu (deci o altă versiune a letopisețului intern decît cea folosită de Ureche), și din alte izvoare. Nu avem nici un motiv să ne îndoim de faptul că Simion Dascălul a avut la dispoziție o versiune a letopisețului intern mai bogată în informații decît cea folosită de Ureche, după cum nu ne

putem îndoi de afirmația lui că și-a întocmit lucrarea pe scheletul cronicii lui Ureche. Cum a arătat C.Giurescu și cum rezultă cu toată claritatea din pasajele reproduse mai sus, ambele cronici i-au fost însă numai izvoare, pe care Simion le-a utilizat din plin și le-a citat în mod cinstit.

4. Unitatea lingvistică și stilistică a întregului letopiseț.

4.1. În prefețele unor ediții ale textului[40], în diferite studii speciale[41] și în unele cursuri recente de istorie a limbii române literare[42] au fost reliefate numeroase particularități lingvistice și stilistice ale acestei prime cronici scrisă în limbă română. Firește, a fost remarcat și studiat îndeosebi aspectul popular al limbii letopisețului.

După anul 1955, cînd apare ediția cronicii îngrijită de P.P.Panaitescu, în care așa-zisele interpolări ale lui Simion Dascălul și ale lui Misail Călugărul (precum și cele atribuite lui Axinte Uricariul, care nu interesează însă discuția de față) sînt separate de textul considerat a fi fost scris de Ureche, unii cercetători și-au limitat investigațiile lingvistice și stilistice la acest text "al lui Ureche", ignorînd cu totul fragmentele scrise de Simion Dascălul și pe cele atribuite lui Misail Călugărul. De exemplu, la începutul studiului consacrat sinonimelor și antonimelor din lexicul cronicii, D.Bejan afirmă: "Am folosit G r i g o r e U r e c h e, *Letopisețul*

---

[40] Vezi, de exemplu, introducerea lui P.P.Panaitescu la ediția Gr.Ureche, *Letopisețul Țării Moldovei*, București, 1955 (reeditată în 1958), p.27-31, capitolul *Limba și stilul lui Ureche*, și studiul introductiv al lui L.Onu la ediția selectivă Gr.Ureche, *Letopisețul Țării Moldovei*, București, 1967, p.45-54, capitolul *Valoarea cronicii sub raport lingvistic și literar*.

[41] Vezi, de exemplu, Al.Rosetti, *art.cit.* la nota 22; Al.Andriescu, *Contribuția marilor cronicari moldoveni și munteni la dezvoltarea limbii literare*, în "Analele științifice ale Universității «Al.I.Cuza» Iași" (serie nouă), secțiunea III (științe sociale), tom.III, 1957, fasc.1-2, p.97-139, republicat în volumul *Stil și limbaj*, Iași, 1977, p.9-69; D.Bejan, *Sinonime și serii sinonimice în lexicul cronicii lui Grigore Ureche*, în "Limbă și literatură", XXII, 1969, p.121-128, și *Antonime în lexicul cronicii lui Grigore Ureche*, în "Studia Universitatis Babeș-Bolyai", Philologia, XV, 1970, fasc.I, p.99-103; Eugen Negrici, *Narațiunea în cronicile lui Gr.Ureche și Miron Costin*, București, 1972, passim.

[42] Vezi, de exemplu, Al.Rosetti, B.Cazacu și Liviu Onu, *Istoria limbii române literare*, ediția a II-a, București, 1971, p.241-258.

Țării Moldovei, ediția P.P.Panaitescu, București, 1958. Am cercetat numai textul considerat ca aparținînd lui Grigore Ureche"[43], iar Eugen Negrici, studiind narațiunea în cronică, a ales ca text de referință ediția selectivă alcătuită de L.Onu, publicată în anul 1967[44], din care lipsesc așa-zisele interpolări ale lui Simion Dascălul și ale lui Misail Călugărul . În felul acesta, D.Bejan și Eugen Negrici nu au putut vedea că unele particularități de limbă și stil aflate în textul considerat a fi fost scris de Ureche, pe care și-au întemeiat comentariile, se găsesc și în așa-zisele interpolări ale lui Simion Dascălul și Misail Călugărul, fiind deci dovezi ale unității lingvistice și stilistice a întregului letopiseț.

4.2. Estimat după ediția lui P.P.Panaitescu, textul cronicii considerat a fi fost scris de Ureche reprezintă aproximativ 140 de pagini dactilografiate standard, așa-zisele interpolări ale lui Simion Dascălul cca 16 pagini, iar așa-zisele interpolări ale lui Misail Călugărul cca 8 pagini. Așadar, textul din letopiseț redactat în mod sigur de Simion Dascălul și cel atribuit lui Misail Călugărul constituie eșantioane suficiente pentru a determina concordanțele sau neconcordanțele lor lingvistice și stilistice cu textul, mult mai întins, considerat a fi fost scris de Ureche.

După se știe, limba acestei cronici are o sintaxă relativ simplă, în care predomină parataxa. Cîteva tipuri de frază, nu prea dezvoltate, se repetă aproape în fiecare capitol, iar în construcția lor se întîlnesc, uneori foarte des, aceleași cuvinte, locuțiuni și expresii, părți de propoziție sau propoziții întregi. Particularitatea aceasta lingvistică și stilistică este comună însă și așa-ziselor interpolări ale lui Simion Dascălul și Misail Călugărul, fapt care demonstrează că *întregul text a fost redactat în limba română de o singură persoană*. Pentru a dovedi acest lucru, citãm în continuare o serie de concordanțe sintactice, stilistice și lexicale mai semnificative între așa-zisele interpolări ale lui Simion Dascălul și Misail Călugărul și textul considerat a fi fost scris în românește de Grigore Ureche. Atragem atenția îndeosebi asupra *modului identic în care sînt construite majoritatea frazelor respective*. Ca și în capitolul precedent, reproducem citatele după manuscrisul aflat la Muzeul Literaturii Române din Iași (sigla *L*) și după manuscrisul *169* de la BAR (sigla *M*), iar pentru

[43] Vezi primele note ale articolelor lui D.Bejan citate la nota 41.

[44] Vezi Eugen Negrici, *op.cit.*, p.7.

comparație trimitem la ediția lui P.P.Panaitescu din anul 1958 (sigla *P*). Pentru cele trei texte comparate folosim următoarele sigle: **SD** (= textul așa-ziselor interpolări ale lui Simion Dascălul), **MC** (= textul așa-ziselor interpolări ale lui Misail Călugărul) și **GU** (= textul considerat a fi fost scris în românește de Grigore Ureche).

4.3. Concordanțe sintactice și stilistice:

- adjectivele pronominale nehotărîte *un* și *oarecarele*, corelate în construcții identice. În **SD**: "oarecînd au fost **un Dispot oarecarele** lăcuind la Mulduva" (*L*, f.126^{r}, cf.*P*, p.176). În **GU**: "Și încă **un Vasco oarecarele** de-ai noștri" (*L*, f.81^{r}, cf.*P*, p.140), "**oarecarele un Ivan** ce l-au poreclit Potcoavă" (*L*, f.167^{r}, cf.*P*, p.206), "iată și **un Kopițkii oarecarele**, fiind atunce nemerit la Bar" (*L*, f.167^{v}, cf.*P*, p.206);

- locuțiunea adjectivală *pre-ndemînă* "potrivit, prielnic", determinantă a substantivului *vreme*. În **SD**: "află **vreme pre-ndemînă** ca să lovască fără veste" (*L*, f.131^{v}, *cf.* P, p.179). În **GU**: "s-au aflat cum au **vreme pre-ndemînă** să-și margă la moșii" (*L*, f.118^{v}, cf.*P*, p.170);

- condiționalul perfect alcătuit din imperfectul verbului auxiliar *a vrea* + infinitivul verbului de conjugat, în construcții similare. În **SD**: "văzînd de la dînsul atîta pedeapsă și strîmbătate asupra lor, carele **de-l vrea cruța Dumnedzău îndelung la domnie, nu vrea putea fi într-alt chip** ca să nu primenească legea și să nu să răsipască țara" (*L*, f.133^{v}, cf.*P*, p.180). În **GU**: "Și atîta să călcasă legea creștinească, că **de-l vrea Dumnedzău cruța mult, pre toți îi vrea duce** din lumină în tunerec" (*L*, f.115^{v}, cf.*P*, p.167);

- gerunziul verbului *a înțelege*, cu funcție temporală și cu nuanță circumstanțială consecutivă. În **SD**: "**Înțelegînd** vînătorii acesta cuvînt, au sîrguit la Maramureș" (*L*, f.10^{r}, cf.*P*, p.71), "**Înțelegînd** Laski aceste cuvinte, s-au înfîrtățit cu dîns" (*L*, f.128^{v}, cf.*P*, p.177), "**Înțelegînd** Laski și Dispot de multe asuprele ce făcea Alexandru vodă boierilor lui, gîndiră că ..." (*L*, f.129^{r}, cf. *P*, p.177), "**Înțelegînd** Albriht Laski și cu Dispot vodă cum Alexandru vodă le-au ieșit înainte [...], n-au cutedzat..." (*L*, f.130^{r}, cf.*P*, p.178), "scoțînd cuvînt în toate laturile cum Dispot au murit și **înțelegînd** cum Alexandru vodă oștile sale le-au răschirat, află vreme pre-ndemînă..." (*L*, f.131^{v}, cf.*P*, p.179), "... fără veste au trecut Nistrul. Unde, **înțelegînd** așe degrabă socotitorii lui Alexandru vodă [...], de sîrg

alergat ..." (*L*, f.132r, cf.*P*, p.179), "...**înțelegînd** acestea Alexandru vodă [...], au apucat pușcile ..." (*L*, f.132^{r}, cf.*P*, p.179), "**Înțelegînd** Laski de atîtea asuprele și strîmbătăți ce face țarîei [...], gîndi ca să-l scoată din domnie" (*L*, f.134r, cf.*P*, p.180), "Într-aceea vreme, **înțelegînd** boierii cum Dumitrașco Vișnovețkii au venit la Nistru [...], s-au sfătuit cu toții..." (*L*, f.135^{r}, cf.*P*, p.181), "**Înțelegînd** că și Laski va să vie cu Vișnovețki asupra lui, s-au sfătuit..." (*L*, f.136^{r}, cf.*P*, p.182), "**Înțelegînd** porușnicii acestea cuvente [...], au sfătuit pre Laski..." (*L*, f.137^{r}, cf.*P*, p.182), "**Înțelegînd** de-aceasta boierii mulduvenești, [...] avură prilej..." (*L*, f.138^{v}, cf.*P*, p.183), "De care lucru **înțelegînd** Vișnovețkii aceasta veste, cu mare bucurie au purces" (*L*, f.141^{r}, cf.*P*, p.185), "Și de-acii **înțelegînd** Tomșe de venirea lui Laski, au prins pe..." (*L*, f.144^{v}, cf.*P*, p.187), "să temea de țărani, **înțelegînd** de dînșii să nu seciuiască pădurea asupra lor" (*L*, f.145^{v}, cf.*P*, p.188), "iară Pătrul Cazacul s-au rădicat din Țara Căzăcească cu puținei pribegi, **înțelegînd** că scaunul este deșert" (*M*, f.165^{v}, cf.*P*, 224). În **MC**: "**înțelegînd** Ștefan vodă cum că adevărat Radul vodă [...] îi vine asupră [...], au trecut Seretiul" (*M*, f.40^{v}, cf.*P*, p.101). În **GU**: "**Înțelegînd** acestea leșii depreună cu Alexandru vodă [...], nu s-au apucat de scaun" (*L*, f.12(22)^{v}, cf.*P*, p.89), "**Înțelegînd** acestea Ștefan vodă, trimis-au la craiul leșesc..." (*L*, f.42^{r}, cf.*P*, p.110), "**Înțelegînd** Ștefan vodă cum crai să apropie cu oaste de margine, de iznoavă au poftorit solia" (*L*, f.42^{v}, cf.*P*, p.110), "**Înțelegînd** aceste Ștefan vodă den iscoadele ce pururea trimitea [...], de sîrg au trimis ..." (*L*, f.43^{r}, cf.*P*, p.110), "Atunce, **înțelegînd** hatmanul Tarnovskii de Pătru vodă, mult au stătut în gînduri" (*L*, f.94^{v}, cf.*P*, p.151), "Ce turcul, după puțină vreme **înțelegînd** că leșii să rădică cu tărie mare asupra lui Pătru vodă [...], de oaste au învățat să să grijască (*L*, f.97^{r}, cf.*P*, p.153), "**Înțelegînd** ea de Pătru vodă, cu dragoste l-au priimit" (*L*, f.100^{r}, cf.*P*, p.155), "și **înțelegînd** de-acesta sfat că vor să-l ucigă, silit-au cu meșterșug..." (*L*, f.103^{v}, cf.*P*, p.157), "**înțelegînd** împăratul Sulimen de atîtea amestecături ce să fac în Țara Mulduvei [...], iată avu vreme și Pătru vodă ..." (*L*, f.108^{r}, cf.*P*, p.160), "**Înțelegînd** de aceasta, cu toții au părăsit pre Alexandru vodă" (*L*, f.109^{r}, cf.*P*, p.161), "**Înțelegînd** aieste pribegii den Țara Leșască ce s-au lucrat la Mulduva, de sîrg s-au adunat" (*L*, f.118^{v}, cf.*P*, p.170), "Aieste **înțelegînd** starostii de la margini, au dat știre la crai"

(*L*, f.122^{r}, cf.*P*, p.173), "**înțelegînd** că Vișnovețki va să între în țară, datu-i-au știre" (*L*, f.139^{v}, cf.*P*, p.183), "**Înțelegînd** Tomșe de-aceasta, să sfătui cu boierii săi" (*L*, f.147^{r}, cf.*P*, p.189), "Selim împărat [...], **înțelegînd** de Bogdan vodă că s-au împrietenit cu leșii [...], socoti să nu să cumva lepede despre dîns" (*L*, f.153^{r}, cf.*P*, p.195), "**Înțelegînd** acestea Ion vodă, cum au putut mai tare au sîrguit" (*L*, f.159^{v}, cf.*P*, p.199), "**Înțelegînd** Ion vodă că turcii și tătarîi de iznoavă s-au rădicat asupra lui, îndată au răpedzit..." (*L*, f.160^{v}, cf.*P*, p.200), "**Înțelegînd** craiul leșesc de Potcoavă Crețul cum s-au rădicat cu căzacii [...], îndată au scris la..." (*L*, f.169^{v}, cf.*P*, p.207), "**Înțelegînd** hatmanul așe, aieste toate le-au trimis la..." (*L*, p.170^{r}, cf.*P*, p.208), "**Înțelegînd** de acestea împăratul, de sîrg au trimis..." (*L*, f.171^{v}, cf.*P*, p.209), "Înțelegînd Pătru vodă că Crețul au părăsit scaunul și țara [...], au venit la Ieși" (*L*, f.173^{v}, cf.*P*, p.210), "**Înțelegînd** Iancul vodă că l-au mazilit [...], gîndi că..." (*L*, f.177^{r}, cf.*P*, p.213), "**înțelegînd** de-aciia turcii că țara este deșartă de domn, cerșară pre cine vor trimite" (*L*, f.184^{r}, cf.*P*, p.219), "**Înțelegînd** Ureche logofătul de venirea lui Aron vodă [...], nu cutedză să-l astepte în țară" (*M*, f.164^{v}, cf.*P*, p.223);

- construcția gerunzială cu funcție temporală *nu multă vreme trecînd.* În **SD**: "...au pribegit den țară ș-au tras spre Rîm. Unde, **nu multă vreme trecînd**, au perit nepotul lui Dispot" (*L*, f.126^{v}, cf.*P*, p.176), În **GU**: "**Nu multă vreme trecînd**, ce într-același ceas și într-același an de iznoavă au întrat tătarii cu oaste mare în țară" (*L*, f.83^{v}, cf.*P*, p.142);

- construcție gerunzială cu funcție modală *dînd război vitejește despre (de) amîndouă (îmbe) părțile.* În **MC**: "Și **dînd război vitejește despre amîndouă părțile**, multă pagubă s-au făcut..." (*M*, f.41^{r}, cf.*P*, p.101). În **GU**: "Că **dînd război vitejește de îmbe părțile**, birui Pătru vodă" (*L*, f.13(23)^{v}, cf.*P*, p.90), "Și **dînd război vitejește de îmbe părțile**, s-au bătut acolo pănă în sară" (*L*, f.30^{v}-31^{r}, cf.*P*, p.98), "Și **dînd război vitejește de îmbe părțile** [...], pierdu Hroiot războiul" (*L*, f.40^{r}, cf.*P*, p.108), "Și **dînd război vitejește de îmbe părțile** [...], pierdu Mailat războiul" (*L*, f.112^{r}, cf.*P*, p.164), "Și **dînd război vitejește de îmbe părțile**, pierdură lăpușnenii războiul" (*L*, f.176^{r}-176^{v}, cf.*P*, p.212), "Și **dînd război vitejește de îmbe părțile**, mulți au picat" (*L*, f.181, cf.*P*, p.218), "Și **dînd război vitejește de îmbe părțile**, izbîndi Aron vodă" (*L*,

f.185^{v}, cf.*P*, p.2210). În **GU** construcția apare des și fără sintagma *de îmbe (amîndouă) părțile)*: "... și **dînd război vitejește**, iarăși Ștefan vodă" (*L*, f.6(16)^{r}, cf.*P*, p.81), "... și **dînd război vitejește**, i-au răsipit" (*L*, f.18(28)^{v}, cf.*P*, p.95), "... și **dînd război vitejește** [...], Radul vodă pierdu războiul" (*L*, f.19(29)^{v}, cf.*P*, p.96), "și nesocotit **dînd război vitejește**, au căzdut de-au picat de-ai noștri" (*L*, f.83^{r}, cf.*P*, p.142), "Și **dînd război vitejește**, mare moarte s-au făcut" (*L*, f.92^{v}, cf.*P*, p.149), "și **dînd război vitejește**, așe au strîns pre leși că..." (*L*, f.96^{v}, cf.*P*, p.152), "ce apoi mulduvenii, proaspeți și odihniți, **dînd război vitejește**, pre lesne i-au spart" (*L*, f.160^{v}, cf.*P*, p.201), "Și **dînd război vitejește** [...], pierdu Pătru vodă războiul" (*L*, f.172^{v}, cf.*P*, p.209);

- construcția gerunzială cu funcțiune modală *cruțîndu-să pre altă dată*, determinantă a propoziției *s-au întors înapoi*. În **SD**: "... n-au cutedzat să între în țară, ce svătuindu-să **s-au întors înapoi, cruțîndu-să pre altă dată**, ș-au răschirat oastea toată" (*L*, f.130^{r}, cf.*P*, p.178). În **GU**: "au apucat ce-au putut de la margine și **s-au întors înapoi, cruțîndu-să pre altă dată**, să să gătedze mai bine" (*L*, f.168^{r}, cf.*P*, p.207). În **GU**, cf. și : "Ce vădzînd că le-au slujit nărocul, s-au lăsat atunce, ca *să să gătedze mai bine pre altă dată*" (*L*, f.155^{v}, cf.*P*, p.196);

- construcția gerunzială cu funcțiune modală *deșteptîndu-să ca din somn*. În **SD**: "Înțelegînd acestea Alexandru vodă, **deșteptîndu-să ca din somn**, un lucru așe degrabă ..." (*L*, f.132^{r}, cf.*P*, p.179). În **GU**: "Iară ungurii, degrabă **deșteptîndu-să ca den somn**, simțind că-i acopăr vrăjmașii, de sîrg s-au gătat ..." (*L*, f.92^{r}, cf.*P*, p.149). În **GU**, cf. și: "... de-l împresură cu oaste streină, ne-avînd de ce să apuca, *ca din somn deșteptat*, de sîrg..." (*L*, f.122v, cf.*P*, p.173);

- gerunziul cu funcțiune finală, în construcții similare. În **SD**: "Pentr-aceea, **gîndind și socotind de la inemă** ca să poci afla cu adevărat acesta lucru să fie deplin, adunat-am izvoade..." (*L*, f.3^{r}, cf.*P*, p.65). În **GU**: "și **cugetînd întru inema sa** că doară va putea ști ceva de domnu-său, au mers la păscari..." (*L*, f.100^{v}, cf.*P*, p.155), "s-au sfătuit depreună ca să prindză pre Pătru vodă să-l ucigă [...], **gîndind și cugetînd întru inimile sale** că vor dobîndi cinste de la Ștefan vodă" (*L*, f.103^{r}-103^{v}, cf.*P*, p.157);

- locuțiunea verbală *a da dos* "a fugi", însoțită, în mod pleonastic, de verbul *a fugi*. În **SD**: "părăsînd pre domnu-său Alexandru vodă, **au dat dos a fugi**" (*L*, f.132^{v}, cf.*P*, p.179). În **GU**: "că bătîndu-să cu crijecii, întăi **au dat dos a fugi**" (*L*, f.5(15)^{r}, cf.*P*, p.80), "lăsînd toate armele, și pușcile cu carele avea nedejde să-și amistuiască capetele, **au dat dos a fugi**" (*L*, f.92^{v}, cf.*P*, p.149), "lovindu-i Tomșe fără veste, pierdu [Vișnovețki] războiul **ș-au dos a fugi**" (*L*, f.141^{v}-142^{r}, cf.*P*, p.185), "deac-au dat mulduvenii că leșii **au dat dos a fugi**, s-au lăsat după dînșii a-i goni" (*L*, f.155^{r}, cf.*P*, p.196). În **GU** apare des locuțiunea *a da dos* și neînsoțită de verbul *a fugi*: "și acieși pedestrindu-să, au săgetatu-le caii, de le-au căutat **a da dos** nemții" (*L*, f.5(15), cf.*P*, p.80), "Ce văzînd Radul vodă că nu-i va putea sta împrotivă [...], **au dat dos** cu oastea sa" (*L*, f.20(30)^{v}, cf.*P*, p.97), "nu spune că s-au bătut trei dzile războiul, de-acie **să fie dat dos** Radul vodă" (*L*, f.20(30)^{v}, cf.*P*, p.98), "Ce din năvală mare, pre lesne **dau dos**" (*L*, f.62^{r}, cf.*P*, p.126), "și cei negata de cei gata n-au putut suferi, ce-**au dat dos**, și Alexandru vodă au fugit în gios" (*L*, f.122^{v}, cf.*P*, p.173), "și aciieși oastea lui Pătru vodă **au dat dosul**, și izbînda au rămas la căzaci" (*L*, f.171^{r}, cf.*P*, p.208);

- locuțiunea verbală *a da laudă* "a slăvi", cu complementul indirect *lui Dumnedzău*. În **MC**: "acolo, în legea lor, **au dat laudă lui Dumnedzău** că au scăpat" (*M*, f.40^{r}, cf.*P*, p.101), "au început a zidi besereca [...], **dînd laudă lui Dumnedzău** de biruință ce-au făcut" (*M*, f.41^{v}, cf.*P*, p.102). În **GU**: "și de-acii s-au întors la scaunul său la Suceavă, **dînd laudă lui Dumnedzău**" (*L*, f.31^{v}, cf.*P*, p.98), "dîndu-le cuvînt ca toți **să dea laudă lui Dumnedzău**" (*L*, f.50^{r}, cf.*P*, p.115);

- locuțiunea verbală *a prinde de veste* "a afla". În **SD**: "și gătîndu-să în țară să între, **au prins de veste** Alexandru vodă cum Dispot vine cu oaste" (*L*, f.129^{v}, cf.*P*, p.178). În **GU**: "cărora **prindzîndu-le de veste** Ștefan vodă, le-au ieșit înainte" (*L*, f.18(28)^{r}, cf.*P*, p.95), "Ștefan vodă, deaca **prinsă de veste**, strînsă de sîrg oștile" (*M*, f.56^{r}, cf.*P*, p.116), "iară Alexandru vodă, **prindzînd de veste**, s-au gătit degrabă cu oaste" (*L*, f.109^{v}, cf.*P*, p.161-162), "ca să încungiure cetatea, pănă nu **prinde de veste** Dispot vodă" (*L*, f.140^{v}, cf.*P*, p.184), "Ce Tomșe, **prindzînd de veste**, de sîrg s-au gătat" (*L*, f.146^{r}-146^{v}, cf.*P*, p.188), "Acolo **au prins de veste** că și strajea lui Ion vodă nu-i departe" (*L*, f.154^{r}, cf.*P*, p.196), "Ce

Crețul **au prins de veste** ș-au ieșit den tîrg" (*L*, f.169^{v}, cf.*P*, p.207), "Ce **prindzînd de veste** oaste lui Pătru vodă, s-au pornit..." (*L*, f.174^{v}, cf.*P*, p.211), "Ce Pătru vodă, **prindzînd de veste**, le-au ieșit înainte" (*L*, f.178^{v}, cf.*P*, p.215), "să mira Aron vodă cum va face **să nu prindză de veste** oastea și țara" (*L*, f.186^{r}, cf.*P*, p.221);

- locuțiunea adverbială de mod *fără veste*, determinantă a verbului *a împresura*. În **SD**: "de sîrg s-au alergat la domnu-său Alexandru vodă de i-au dat știre cum Dispot vodă **îl împresoară fără veste**" (*L*, f.132^{r}, cf.*P*, p.179). În **GU**: "Așe, **împresurîndu-i fără veste** și multă moarte făcînd între dînșii..." (*L*, f.159^{v}, cf. *P*, p.199);

- locuțiunea adverbială de mod *fără veste*, determinantă a verbului *a lovi*. În **MC**: "și **lovindu-i** noaptea **fără veste**, fură biruiți cazacii" (*M*, f.42^{r}, cf.*P*, p.102). În **SD**: "află vreme pre-ndemînă ca **să lovască fără veste** de iznoavă asupra lui Alexandru vodă" (*L*, f.131^{v}, cf.*P*, p.179), "deaca să vor înșira căzacii la pod, atunce **să-i lovască fără veste** de doao părți" (*L*, f.141^{r}, cf.*P*, p.185). În **GU**: "temîndu-să **să nu-i lovască** Bogdan vodă **fără veste** cu oaste tocmită" (*L*, f.12(22)^{v}, cf.*P*, p.89), "și **lovindu-i fără veste**, i-au spăriat de-au plecat" (*L*, f.35^{v}, cf.*P*, p.104), "**i-au lovit fără veste**, cînd ei nice o grije n-avea" (*L*, f.86^{r}, cf.*P*, p.144), "Tomșe cu oastea sa cea tocmită **fără veste i-au lovit**" (*L*, f.141^{v}, cf.*P*, p.185), "și fiind negata, **lovindu-i** Tomșe **fără veste**, pierdu..." (*L*, f.141^{v}, cf.*P*, p.185), "să sîrguiască **să-i lovască fără veste**" (*L*, f.159^{v}, cf.*P*, p.199), "și mergea **să lovască** pre Ion vodă **fără veste**" (*L*, f.161r, cf.*P*, p.201), "strînsu-s-au căzacii și **fără veste au lovit** Tighinea" (*L*, f.179v, cf.*P*, p.215), "Pre-aceeași vreme **fără veste au lovit** căzacii Dașovului" (*L*, f.181^{r}, cf.*P*, p.217);

- locuțiunea adverbială de mod *mai cu asupră*, determinantă a verbului *a întoarce* "a restitui"; a (se) despăgubi". În **SD**: "adeverindu-să Dispot că, oarecît va cheltui pentru dîns, **îi va întoarce mai cu asupra** cheltuiala" (*L*, f.128^{v}, cf.*P*, p.177). În **GU**: "...ca să facă pace cu Bogdan vodă, știind că Bogdan vodă va vrea **să-și întoarcă mai cu asupră** de pre dînșii" (*L*, f.81^{v}, cf.*P*, p.140). În **GU**, cf. și: "... nu suferi, ce gîndi strîmbătate sa ca *să răscumpere mai cu asupră*" (*L*, f.77^{v}, cf.*P*, p.137);

- locuțiunea adverbială de timp *într-aceea vreme* "atunci". În **SD**: "**Într-aceea vreme**, înțelegînd boierii cum Dumitrașco Vișnovețkii au

venit la Nistru..." (*L*, f.136^{r}, cf.*P*, p.181), "...scrie că s-au rădicat Ianăș craiul unguresc **într-aceea vreme** cu cîtăva oaste..." (*L*, f.138^{v}, cf.*P*, p.183), "**Într-aceea vreme** fiind Dispot vodă închis în cetatea Sucevei [...], de sîrg s-au vîrtejit Tomșe..." (*L*, f.139^{r}, cf.*P*, p.183), "**Într-aceea vreme**, cînd au perit Dispot vodă la Suceavă, iată sosisă..." (*L*, f.144^{r}, cf.*P*, p.187). În **MC**: "**Într-aceea vreme**, odihnind Ștefan vodă la Vaslui, i-au venit olăcari de sîrg..." (*M*, f.41^{v}-42r, cf.*P*, p.102). În **GU**: "**Într-aceea vreme** întră zavistie între Ștefan vodă și între Radul vodă" (*L*, f.19(29)r, cf.*P*, p.96), "**Într-aceea vreme** Mehmet împăratul turcesc, armînd..." (*L*, f.33^{r}, cf.*P*, p.100), "**Într-aceea vreme** Sulimen împăratul turcesc gătindu-să să margă la Udriiu..." (*L*, 108^{r}, cf.*P*, p.160), "**Într-aceea vreme**, întrînd și pribegii cu Alexandru vodă în țară..." (*L*, f.119^{r}, cf.*P*, p.170), "**Într-aceea vreme**, sfătuindu-să boierii țărîei depreună cu episcopii..." (*L*, f.135^{r}, cf.*P*, p.180), "**Într-aceea vreme**, înțelegînd Tomșe hatmanul cum Vișnovețki au întrat în țară..." (*L*, f.137^{v}-138r, cf.*P*, p.182), "**Într-aceea vreme** Mircea vodă, domnul muntenesc, înțelegînd de atîtea amestecături..." (*L*, f.146^{r}, cf.*P*, p.188), "**Într-aceea vreme** înțelegînd împăratul turcesc de-atîtea amestecături ce să fac..." (*L*, f.146^{v}, cf.*P*, p.189);

- locuțiunea adverbială de timp *într-aceea* "atunci". În **MC**: "**Într-aceea** au sosit și Șendrea hatmanul..." (*M*, f.40^{v}, cf.*P*, p.101). În **GU**: "**Într-aceea** și craiul leșesc, oblicind că va să margă Măteiaș crai..." (*L*, f.17(27)^{r}, cf.*P*, p.94), "**Într-aceea** Ștefan vodă, prindzînd veste de la unguri cum..." (*L*, f.42^{r}, cf.*P*, p.110), "**Într-aceea** Albriht craiul leșesc, fiind de inimă rea bolnav..." (*L*, f.45^{v}, cf.*P*, p.112), "**Într-aceea** crai, după ce au făcut sfat pentru Pocuția..." (*L*, f.54^{r}, cf.*P*, p.120), "**Într-aceea** audzînd-să la crai această pradă ce-au prădat Pătru vodă..." (*L*, f.94^{r}, cf.*P*, p.150), "**Într-aceea** Ianăș craiul unguresc vădzînd aceste mestecături..." (*L*, f.95^{v}, cf.*P*, p.151), "**Într-aceea** multă gîlceavă și hreamăt să audziia din lontru" (*L*, f.143r, cf.*P*, p.186), "**Într-aceea** slujitorii, vădzînd năpastea și moartea căpitanului lor..." (*L*, f.143^{r}, cf.*P*, p.186);

- conjuncția *unde*, cu sens completiv direct, temporal sau conclusiv, în construcții similare. În **SD**: "ducîndu-i veste bună cum Dispot au murit, i-au vădzut cu ochii săi **unde** l-au îngropat și cum este Laskii jelnic pentru moartea lui Dispot" (*L*, f.131^{r}, cf.*P*, p.178), "...fără veste au trecut

Nistrul. **Unde**, înțelegînd aşe degrabă socotitorii lui Alexandru vodă ce era la margine, de sîrg au alergat..." (*L*, f.132^{r}, cf.*P*, p.179), "Ş-au tocmit puşcile împrotiva podului, ca să poată sprijeni pre Dispot. **Unde**, făcînd năvală mare pedestrașii lui Laski, au apucat puşcile şi le-au întors spre oastea lui Alexandru vodă. **Unde**, împresurînd pre mulduveni cu focul puşcilor şi den sineţe cu plumbi ce pica ca ploaia, de multe rane n-au mai putut suferi..." (*L*, f.132^{v}, cf.*P*, p. 179), "...c-au bătut pre Alexandru vodă ş-au apucat scaunul. **Unde**, deaca s-au aşedzat la domnie, multe răutăţi făcea..." (*L*, f.133^{v}, cf.*P*, p.180), "Încă şi alte daruri multe i-au făgăduit şi i-au advertit. **Unde**, vădzînd Laski rugăminte lui Dispot [...], au chemat pre toţi..." (*L*, f.137^{r}, cf.*P*, p.182), "...au purces ca să apere pre Dispot. **Unde** au venit Laski până la ţărmurile Siretiului..." (*L*, f.137^{v}, cf.*P*, p.182), "...aşteptînd să-i iasă boierii înainte, să i să închine. **Unde** mai apoi cu mare înşălăciune s-au înşelat" (*L*, f.141^{r}, cf.*P*, p.185). În **GU**: "s-au mai ispitit Ilieş vodă al treile rînd de-au mai întrat în ţară cu oaste leşască. **Unde** i-au ieşit Ştefan vodă înainte la Podraga..." (*L*, f.6(16)^{r}, cf.*P*, p.81), "...carii au făcut la strîmtoare mare moarte în leşi, tăind cu coasele venele cailor. **Unde** hatmanii leşeşti, vrînd să îmbărbătedze pre-ai săi, ş-au pus şi ei captele" (*L*, f.11(21)^{v}-12(22)^{r}, cf.*P*, p.88), "lăsînd oaste fără nice o pază, la băuturi şi prade. **Unde** avînd Ştefan vodă ştire şi prindzînd limbă..." (*L*, f.16(26)^{v}, cf.*P*, p.93), "...ce crai fără cale şi fără ştire au venit asupra lui. **Unde** şi acolo s-au întors cu ruşine..." (*L*, f.51^{r}, cf.*P*, p.117), "...de-au mărs cu oaste asupra lui Ştefan vodă, ca să-l puie la domnie. **Unde** apoi l-au bătut Ştefan vodă la Baie..." (*L*, f.52^{v}, cf.*P*, p.118), "Încă şi despre crai de veri fi avînd ceva asupreală şi nedreptate, ai voie să-ţi întrebi şi cu craiul, la scaunul ţărîei, **unde** să adună toţi domnii de să sfătuiesc..." (*L*, f.75^{r}, cf.*P*, p.135), "De care lucru de multe ori să tîmplă **unde** pierde omul nedejdea de frică" (*L*, f.94^{v}-95^{r}, cf.*P*, p.151), "şi lăsîndu-să ca să poată ceva odehni deasupra mănăstirei în munte, vădzu **unde** ca un roi de tutindirile încungiurară mănăstire ca să-l poată prinde" (*L*, f.99^{r}, cf.*P*, p.154);

- numele predicativ *mai de folos şi mai de cinste decît toţi*. În **SD**: "anume Heraclu era **mai de folos şi mai de cinste decît toţi**" (*L*, f.126^{v}, cf.*P*, p.176). În **GU**: "fost-au şi Dragoşe [...], carele să vedea **şi mai de cinste şi mai de folos decît toţi**" (*L*, f.1(11)^{r}, cf.*P*, p.72);

- atributele *de cinste, de folos, de frunte,* determinante ale substantivului *om.* În **SD:** "...că oarecînd au fost un Dispot oarecarele lăcuind la Mulduva, **om de cinste şi de folos** foarte" (*L*, f.126^{r}, cf.*P*, p.176). În **MC:** "...aducînd şi pre mulţi den boierii Tărîi Românești şi alte capete, **oameni de frunte**, acolo au pus pre ai săi boieri şi **oameni de cinste** ce au vorovit ş-au tocmit..." (*M*, f.41^{r}, cf.*P*, p.101). În **GU:** "şi de la Ştefan vodă încă au picat **om de frunte** Şandrea hatmanul" (*L*, f.37^{r}, cf.*P*, p.105), "Şi într-acel război au perit **oameni de frunte**" (*M*, f.26^{v}, cf.*P*, p.86), "şi Creţul încă va hălădui, vădzîndu-l crai aşe un **om de folos**" (*L*, f.173^{r}, cf.*P*, p.210), "...ca un domn cum să cade, cu toate podoabele cîte trebuiesc unui **om de cinste**" (*L*, f.182^{r}, cf.*P*, p.219). Cf. şi *cei de cinste, cei de frunte, boieri de frunte:* în **SD:** "carele într-o nemica n-au fost mai gios decît **cei din frunte**" (*L*, f.126^{r}, cf.*P*, p.176), în **GU:** "prindzînd pe o seamă de **boieri de frunte** de ţară" (*L*, f.77^{r}, cf.*P*, p.136), "de capetele **cele de frunte** a leşilor ce s-au aflat periţi" (*L*, f.49^{r}, cf.*P*, p.144), "iară din boieri şi din **cei de cinste** sabia lui nu mai ieşiia" (*L*, f.156^{v}, cf.*P*, p.197);

- apoziţia *şi (cea) dentăi şi (cea) de-apoi.* În **SD:** "Şi ce va fi pofta şi cheltuiala lui, **şi dentîi şi de-apoi**, de tot să i-o întoarcă" (*L*, f.137^{r}, cf.*P*, p.182). În **GU:** "creştineşte în ţara sa s-au sfîrşit, după ce s-au împlut domniei lui de tot, **ş-a ceii dintăi şi ceii de-apoi**, ai..." (*L*, f.114^{v}-115^{r}, cf.*P*, p.167), "iară deac-au împlut [...] a domniei sale, **ş-a ceii dintăi ş-a ceii de-apoi**, priimind călugărie, au răpausat" (*L*, f.150^{v}, cf.*P*, p.193);

- complementele directe *scaunul, ţara, domnia, împărăţia,* determinante ale verbului *a apuca.* În **SD:** "tot au fost izbînda la Dispot vodă, c-au bătut pre Alexandru vodă **ş-au apucat scaunul"** (*L*, f.133^{v}, cf.*P*, p.180), "şi sîrguind **să apuce scaunul**, au întrat în ţară **ş-au apucat scaunul** la Ieşi ş-au domnit 2 luni" (*M*, f.165^{v}, cf.*P*, p.224). În **GU:** "Iară Pătru cu agiutoriul unguresc **au apucat ţara**" (*L*, f. 2(12)^{v}, cf.*P*, p.74), "birui Ştefan vodă pre frate-său Ilieş vodă şi-l goni din ţară, şi **apucă** Ştefan vodă **scaunul**" (*L*, f.6(16)^{r}, cf.*P*, p.81), "au scos pre Alexandru vodă din scaun, şi iară **au apucat** Bogdan vodă **scaunul**" (*L*, f.10(20)^{r}, cf.*P*, p.87), "Ce Baiezit, omorînd pre frate-său, **au apucat împărăţia**" (*L*, f.65^{v}, cf.*P*, p.128), "şi mulţi dentru dînşii să cerca **să apuce domnia**" (*L*, f.87^{r}, cf.*P*, p.145), "... ce s-au întors spre Suceavă **ş-au apucat**

scaunul și cetatea Sucevei" (*L*, f.123^{r}, cf.*P*, p.174), "Mircea vodă [...] gîndi ca să să ispitească **să apuce țara**, să fie supt ascultarea sa" (*L*, f.146^{r}, cf.*P*, p.188), "De-acii căzacii s-au dus cu domnu-său la Ieși **ș-au apucat scaunul**" (*L*, f.171^{r}, cf.*P*, p.208), "iată căzacii veniia **să apuce scaunul**" (*L*, f.178^{v}, cf.*P*, p.214-215);

- complementul indirect *de care lucru*. În **SD**: "**De care lucru** cu mare nevoință am silit să nu rămîie nemică neînsămnat" (*L*, f.3^{v}, cf.*P*, p.65), "**De care lucru** să cunoaște că și pănă astădzi este țara giumătate..." (*L*, f.9^{r}, cf.*P*, p.70), "**De care lucru** cu adevărat știind Alexandru vodă că Dispot au murit, n-au credzut" (*L*, f.132^{r}, cf.*P*, p.179), "**De care lucru**, deaca s-au adunat la săim [...], au tocmit Laski ca să-l ducă la domnie" (*L*, f.134^{r}-134^{v}, cf.*P*, p.180), "**De care lucru** încredințîndu-să amîndoi [...], s-au rădicat..." (*L*, f.134^{v}, cf.*P*, p.180), "**De care lucru** întrebînd Vișnovețkii sfat de Pisacenskii..." (*L*, f.136^{v}, cf.*P*, p.182), "**De care lucru** întrebînd sfat de dînșii..." (*L*, f.137^{r}, cf.*P*, p.182), "**De care lucru** luînd Laski acesta sfat, au purces..." (*L*, f.137^{v}, cf.*P*, p.182), "**De care lucru** înțelegînd Vișnovețkii aceasta veste, cu mare bucurie au purces..." (*L*, f.141^{r}, cf.*P*, p.185). În **GU**: "**De care lucru**, de era mainte de-acel săbor ceva neîngăduință între aieste beserici, tot era și nedejde că..." (*L*, f.4(14)^{v}, cf.*P*, p.79), "**De care lucru**, deaca s-au întors ai noștri acasă, mare mulțămită au avut..." (*L*, f.5(15)^{r}, cf.*P*, p.80), "**De care lucru** de multe ori să lăuda Măteieș că..." (*L*, f.16(26)^{r}, cf.*P*, p.93), " **De care lucru** cunoscînd Ștefan vodă că agiutoriul nu de-aiure i-au fost..." (*L*, f.18(28)^{v}, cf.*P*, p.95), "**De care lucru** au părut bine lui Ștefan vodă..." (*L*, f.41^{v}, cf.*P*, p.109), "**De care lucru** fiind înhierbîntat Ștefan vodă de război, socotind..." (*L*, f.46^{r}, cf.*P*, p.112), "**De care lucru** mult sfătuiră în săim, că mulți era..." (*L*, f.25^{r}, cf.*P*, p.118), "**De care lucru** cu năroc simețindu-să Baiezit, iară s-au vîrtejit..." (*L*, f.66^{v}, cf.*P*, p.129), "**De care lucru** mulți spăimați den lăcuitorii țărîei au început a gîndi cum..." (*L*, f.87^{v}, cf.*P*, p.145), "**De care lucru** aprindzîndu-să de mînie inema lui Pătru vodă de război..." (*L*, f.94^{r}, cf.*P*, p.150), "**De care lucru** de multe ori să tîmplă unde pierde omul nedejdea" (*L*, f.94^{v}-95^{r}, cf.*P*, p.151), "**De care lucru** împăratul mai vîrtos socoti să-l scoață..." (*L*, f.97^{v}, cf.*P*, p.153), "**De care lucru** vădzînd împăratul rugămente lor, s-au milostivit..." (*L*, f.102^{r}, cf.*P*, p.156), "**De care lucru** nime fără voia lui

Dumnedzău nemică nu poate face" (*L*, f.103^{v}, cf.*P*, p.157), "**De care lucru** cu toţii mai cu de-adins sfătuindu-să..." (*L*, f.134^{v}, cf.*P*, p.180), "**De care lucru** ascultîndu-l Dispot vodă, datu-i-au lefecii lui nemţii..." (*L*, f.140^{r}, cf.*P*, p.184), "**De care lucru** mai cu de-adins deac-au înţeles împăratul de aieste cuvente.." (*L*, f.152^{v}, cf.*P*, p.194), "**De care lucru** pre cît l-au cunoscut de rău, să-l cunoască mai mult spre folosul lor..." (*L*, f.158^{r}, cf.*P*, p.198), "**De care lucru**, de nu-l vor prinde [...], pace cu împăratul nu va putea să stea" (*L*, f.169^{r}, cf.*P*, p.207);

- complementul indirect *de tot agiutoriul*, determinant al verbelor *a goli* şi *a slăbi*. În **SD**: "Iară Alexandru, **vădzîndu-să golit şi părăsit de tot agiutoriul**, au fugit în gios" (*L*, f.132^{v}, cf.*P*, p.179). În **GU**: "Ce Alexandru vodă, audzînd şi **vădzînd că-i golit de tot agiutoriul**, s-au pogorît la Chilia" (*L*, f.123^{v}, cf.*P*, p.174), "ce de iznoavă să lovască pre leşi, că-i ştia că-s **slăbiţi de tot agiutoriul**" (*L*, f.12(22)^{v}, cf.*P*, p.89), "Înţelegînd acestea leşii depreună cu Alexandru vodă şi **vădzîndu-să slăbiţi de tot agiutoriul**, macar că..." (*L*, f.12(22)^{v}, cf.*P*, p.89);

- complementele circumstanţiale de loc *la domnie, la scaun, în scaun*, determinante ale verbului *a aşeza*. În **SD**: "... după izbîndă cu năroc ce-au făcut de răsipi pre-acei tătari şi **să aşedză la scaunul său**, sfătuitu-s-au cu boierii săi..." (*L*, f.7^{v}, cf.*P*, p.69), "Iară Laski au tras spre Suceava **ş-au aşedzat** pre Dispot **în scaun**" (*L*, f.133^{r}, cf.*P*, p.179), "...iară lui să-i întoarcă toată cheltuiala cîtă au făcut pănă l-**au aşedzat la domnie**" (*L*, f.133^{r}, cf.*P*, p.179), "Unde, deaca s-**au aşedzat la domnie**, multe răutăţi făcea" (*L*, f.133^{v}, cf.*P*, p.180), "...deac-**au aşedzat** pre Dispot vodă **la domnie** cu multă cheltuială a sa, s-au dus înapoi" (*L*, f.134^{r}, cf.*P*, p.180), "Ce Dispot, deaca s-au vădzut **aşedzat la domnie**, nemică de aiestea nu grijiia" (*L*, f.134^{r}, cf.*P*, p.180). În **MC**: "şi daca s-**au aşedzat la scaunul său** la Suceavă, a început a zidi..." (*M*, f.42^{v}, cf.*P*, p.103). În **GU**: "...ş-au apucat Hotinul, şi Neamţul, şi Suceava, **ş-au aşedzat** pre Alexandru vodă **la scaun**" (*L*, f.10(20), cf.*P*, p.87), "De-acia Alexandru vodă, cunoscînd că nu se va putea **aşedza la scaun**, că..." (*L*, f.12(22), cf.*P*, p.88), "Bogdan vodă vădzîndu-să curăţit de vrăjmaşii săi, s-**au aşedzat la scaun**" (*L*, f.12(22)^{r}, cf.*P*, p.89), "şi-n tot chipul să puie nevoinţă ca **să-l aşedze la domnie**" (*L*, f.50^{v}, cf.*P*, p.118), "iară Bogdan vodă au trecut Nistrul în ceastă parte şi **s-au aşedzat la scaun**" (*L*, f.81^{r}, cf.*P*, p.140), "... pre urma

lui fiiu-său Ştefan vodă, ce-i dzîc cel Tînăr, **s-au aşedzat la domnie**" (*L*, f.85^{r}, cf.*P*, p.143), "Şi între multe mestecături **au aşedzat la domnie** pre Radul vodă" (*L*, f.87^{r}, cf.*P*, p.145), "deaca **s-au aşedzat** al doile rînd Pătru vodă **la domnie**..." (*L*, f.110^{v}, cf.*P*, p.163), "deaca **să aşedzară** cu toţii **la scaun**, nu uită Pătru vodă..." (*L*, f.110^{v}, cf.*P*, p.163), "deaca **s-au aşedzat** al doilea rînd **la domnie**, venit-au hochim..." (*L*, f.111^{v}, cf.*P*, p.164), "deaca **s-au aşedzat** Alexandru vodă **la domnie**, nu grijiia de alte..." (*L*, f.120^{r}, cf.*P*, p.171), "dusu-l-au şi **l-au aşedzat la domnie**" (*L*, f.121^{r}, cf.*P*, p.172), "şi i-au venit steagul de la împărăţie şi **s-au aşedzat la scaun**" (*L*, f.124^{v}, cf.*P*, p.175), "...dîndu-le ştire că **s-au aşedzat la domnie**" (*L*, f.124^{v}, cf.*P*, p.175), "deac-au dobîndit scaunul său la Ieşi şi **s-au aşedzat la domnie** al doile rînd..." (*L*, f. 147^{v}, cf.*P*, p.190), "după izbîndă cu năroc ce goni pre vrăjmaşii săi din ţară, **să aşedză la domnie**" (*L*, f.156^{r}, cf.*P*, p.197), "vădzînd că nu să va putea **aşedza la domnie** [...], au părăsit scaunul şi ţara" (*L*, f.172^{v}, cf.*P*, p.209), "...au venit la Ieşi şi **s-au aşedzat la scaun** al doile rînd" (*L*, f.173^{v}, cf.*P*, p.210), "deaca **s-au aşedzat la domnie** al doile rînd" (*L*, f.173^{v}, cf.*P*, p.210), "după ce **s-au aşedzat** al doile rînd ş-al treile rînd **la domnie**" (*L*, f.174^{v}-175^{r}, cf.*P*, p.211), "...bine nu **să aşedză la scaun**, iată căzacii veniia" (*L*, f.178^{v}, cf.*P*, p.214), "deaca **să aşedză** Pătru vodă **la domnie**..." (*L*, 179^{r}, cf.*P*, p.215), "după ce **s-au aşedzat la domnie** Aron vodă..." (*L*, f.184^{v}, cf.*P*, 220);

- complementele circumstanţiale de loc *la domnie, la scaun*, determinante ale verbului *a duce*. În **SD**: "...şi sfătuindu-să amîndoi, au tocmit Laski ca **să-l ducă la domnie** şi să scoaţă pre Dispot" (*L*, f.134^{v}, cf.*P*, p.180). În **GU**: "...cînd năvăliia la dînsul şi la ţară şi domnii cei streini **să-i ducă la domnie**" (*L*, f.20(30)^{r}-20(30)^{v}, cf.*P*, p.97), "...ca **să ducă** pre Pătru vodă **la scaun**" (*L*, f.108^{v}, cf.*P*, p.161), "...pentru pohta a o samă de mulduveni **să ducă** pre Alexandru vodă **la scaun**" (*L*, f.10(20)^{v}, cf.*P*, p.87), "...ca **să ducă la scaun** la Mulduva pre Pătru vodă" (*L*, f.16(26)^{r}, cf.*P*, p.93), "...smomind oamenii ca să i să închine şi **să-l ducă la domnie**" (*L*, f.150^{r}, cf.*P*, p.192), "cu multe giuruinţe l-au împlut Cretul, de-l **va duce la domnie** la scaunul Mulduveei" (*L*, f.168^{r}, cf.*P*, p.206);

- complementele circumstanţiale de loc *din domnie, din scaun*, determinante ale verbului *a scoate*. În **SD**: "...gîndi ca **să-l scoaţă din**

domnie" (*L*, f.134^{r}, cf.*P*, p.180). În **GU**: "sfătuindu-să [...] ca **să scoată** pre Dispot **din domnie**" (*L*, f.135^{r}, cf.*P*, p.180-181), "...și va **să scoată** pre Pătru vodă **den domnie**" (*L*, f.169^{v}, cf.*P*, p.207), "s-au rădicat căzacii asupra lui și-l **scoaseră din scaun**" (*L*, f.171^{v}, cf.*P*, p.209);

- complementul circumstanțial de loc *la scaunul său la Suceavă*, determinînd în mod obișnuit verbul *a se întoarce (înapoi)*. În **MC**: "Și de-acii **s-au întors la scaunul său la Suceavă**, cu mare pohvală și biruință" (*M*, f.42^{r}, cf.*P*, p.103), cf. și: "daca s-au aședzat **la scaunul său la Suceavă**, au început a zidi..." (*M*, f.42^{v}, cf.*P*, p.103). În **GU**: "iară el **s-au întors la scaunul său la Suceavă**" (*L*, f.15(25)^{r}, cf.*P*, p.92), "și cu mare laudă și izbîndă **s-au întors la scaunul său la Suceavă**" (*L*, f.18(28)^{v}, cf.*P*, p.95), "și de-acii **s-au întors la scaunul său la Suceavă**" (*L*, f.31^{v}, cf.*P*, p.98), "cu mare pofală și laudă **s-au întors la scaunul său la Suceavă**" (*L*, f.37^{r}, cf.*P*, p.105), "deaca **s-au întors** Ștefan vodă, cu toată oastea sa, cu mare pofală, ca un biruitori, **la scaunul său la Suceavă**, au zidit beserecă..." (*L*, f.37^{r}, cf.*P*, p.106), "Iară Ștefan vodă [...] **s-au întors înapoi la scaunul său la Suceavă**, cu mare pofală și laudă, ca un biruitori, ș-au zidit beserecă..." (*L*, f.49^{v}, cf.*P*, p.115), "deaca **s-au întors** Ștefan vodă de la Pocutia **la scaunul său la Suceavă**, fiind bolnav..." (*L*, 54^{r}-54^{v}, cf.*P*, p.120), "și cu pace **s-au întors înapoi la scaunul său la Suceavă**" (*L*, f.91^{r}, cf.*P*, p.148), "el și oastea lui **s-au întors la scaunul său la Suceavă**" (*L*, f.93^{v}, cf.*P*, p.150), cf. și: "Radul vodă [...] au dat dos cu oastea sa și **s-au dus la scaunul la Dîmboviță**" (*L*, f.20(30)^{v}, cf.*P*, p.97), "și **au fugit** cu toată oastea sa **la scaunul său la Dîmboviță**" (*L*, f.31^{r}, cf.*P*, p.98), "deac-**au sosit la scaunul său la Suceavă**, au trimis la..." (*L*, f.31^{v}, cf.*P*, p.98), "Și de-acii **au venit la scaunul său la Suceavă**, cu mare bucurie și cu biruință" (L, f.50^{v}, cf.*P*, p.116);

- complementul circumstanțial de loc *la moșia sa (scaunul său) la Moldova*. În **SD**: "socotiia cum ară putea face cumva să dobîndească domnia **la moșia sa la Mulduva**" (*L*, f.128^{v}, cf.*P*, 177). În **GU**: "avu vreme și Pătru vodă de-și cerșu la împăratul domnia **la moșia sa la Mulduva**" (*L*, f.108^{v}, cf.*P*, p.161), "...mai apoi iarăși cum au dobîndit domnia **la scaunul său la Mulduva**" (*L*, f.11^{r}, cf.*P*, p.164), "le-au arătat cumu-l pohtesc boierii și țara să-și margă **la moșia sa la Mulduva**" (*L*, f.167^{v}, cf.*P*, p.206);

- complementele circumstanțiale de loc *în sat (tîrg, mănăstire) în (...)* și *la sat (tîrg, pod, strîmtoare, mănăstire, baltă la (...)*. În **MC**: "și l-au dus de l-au îngropat **în sat în Dolhăști**" (*M*, f.40^{v}, cf.*P*, p.101), "au început a zidi besereca [...] **în tîrg în Vaslui**" (*M*, f.41^{v}, cf.*P*, p.102). În **SD**: "ș-au ieșit înaintea lui Dispot la Jijie, **la sat la Verbie**" (*L*, f.132^{v}, cf.*P*, p.179), "deaca s-au adunat **la săim la Pietrikov** cu Dumitrașco Visnovețki..." (*L*, f.134^{r}-134^{v}, cf.*P*, p.180). În **GU**: "ș-au aflat pre Bogdan vodă **la sat la Răuseni**" (*L*, f.13(23)^{r}, cf.*P*, p.89), "i-au ieșit înainte Pătru vodă pre Sireti, **la sat la Doljești**" (*L*, f.14(24)^{r}, cf.*P*, p.90), "ș-au ales loc de război **la strîmtoare la Valea Albă**" (*L*, f.36^{r}, cf.*P*, p.103), "au zidit beserecă [...] **la sat la Badeuți**" (*L*, f.37^{v}, cf.*P*, p.106), "au zidit beserecă [...] **în tîrg în Ieși**" (*L*, f.39^{v}-40^{r}, cf.*P*, p.108), "siliia toț de să strîngea **la tîrg la Roman**" (*L*, f.44^{r}, cf.*P*, p.111), "s-au adunat într-un ocol **la sat la Cozmin**" (*L*, f.47^{r}, cf.*P*, p.113), "ș-au zidit beserecă [...] **în tîrg în Suceavă**" (*L*, f.49^{v}, cf.*P*, p.115), "și i-au dat război **la tîrg la Botoșeni**" (*M*, f.56^{r}, cf.*P*, p.116), "i-au tăiat capul lui Pătru vodă înaintea solilor **la tîrg la Cihov**" (*L*, f.52^{v}, cf.*P*, p.118), "începu a prăda și a strica țara până **la tîrg la Botoșeni**" (*M*, f.56^{r}, cf.*P*, p.116), "ș-au zidit [...] beserecă **în sat în Băilești**" (*M*, f.76^{v}, cf.*P*, p.135), "s-au pristăvit [...] **în tîrg în Huși**" (*L*, f.84^{v}, cf.*P*, p.143), "și le-au tăiat capetele **în tîrg în Roman**" (*L*, f.88^{v}, cf.*P*, p.146), "cu mare cinste l-au îngropat **în mănăstire în Putna**" (*L*, f.89^{v}, cf.*P*, p.147), "strînsu-s-au vlădicii și boierii țărîei **la sat la Badeuți** de s-au svătuit" (*L*, f.102^{r}, cf.*P*, p.156), "Tomșe au ieșit înainte lui Vișnovețki **la pod la Vercicani**" (*L*, f.140^{v}, cf.*P*, p.184), "așteptînd Tomșe pre Vișnovețki cu oaste tocmită **la pod la Vercicani**" (*L*, f.141^{v}, cf.*P*, p.185), "cu cinste l-au îngropat **în mănăstire în Pobrata**" (*L*, f.114^{r} cf.*P*, p.146), "au tăiat capul lui Vartic hatmanul **în tîrg în Huși**, și l-au dus de l-au îngropat **în mănăstire în Pobrata**" (*L*, f.115^{v} cf.*P*, p.167), "Ion vodă [...] s-au lipit **la baltă la Cahul**, unde era oastea turcească" (*L*, f.162^{v}, cf.*P*, p.202), "și legînd tabără, s-au dus înapoi și s-au tras **la un sat la Roșcani** de s-au îngropat" (*M*, f.147^{r}, cf.*P*, p.203), "le-au ieșit înainte **la sat la Bogdănești**" (*L*, f.178^{v}, cf.*P*, p.215), "împreunatu-s-au Pătru vodă cu nepotu-său Mihnea vodă [...], **la sat la Munteni** pe Prut" (*L*, f.180^{r}, cf.*P*, p.216), "și acolea s-au aședzat **la tîrg la Podhaiet** și pre-aiurea" (*L*, f.183^{v}, cf.*P*, p.219);

- complementul circumstanțial de timp *și până astăzi*, determinant al verbului *a trăi* "a dura, a dăinui". În **SD**: "care sămn **trăiește și până astădzi** în Țara Mulduveii" (*L*, f.6^{v}, cf. *P*, p.68), "i-au trecut peste Nistru la Crîm, unde **și până astădzi trăiesc**" (*L*, f.7^{r}, cf.*P*, p.69), "și i-au nemișit pre toți, unde **până astădzi trăiesc**" (*L*, f.8^{r}, cf.*P*, p.69), "să cunoaște că **și până astădzi** este țara giumătate..." (*L*, f.9^{r}, cf.*P*, p.70). În **MC**: "și pusără de au făcut pecete Țării Moldovei, de **trăiește până într-aceste vremi** [...], de **trăiește până astădzi**, de să pune pre cărți..." (*M*, f.14^{v}, cf.*P*, p.72). În **GU**: "care obicei **până astădzi trăiește**" (*L*, f.5^{v}, cf.*P*, p.67), "ș-au zidit deasupra oaselor beserecă, unde **trăiește și astădz** , întru pomenire acelor suflete"(*L*, f.35^{v}, cf.*P*, p.104), "au zidit beserecă [...] la sat la Badeuți, unde **trăiește și până astădz**"(*L*, f.37^{v}, cf.*P*, p.106), "ș-au zidit beserecă [...], carea **trăiește și până astădzi**" (*L*, f.49^{v}, cf.*P*, p.115), "mulți deaceaia au aședzat Ștefan vodă în țara sa, de **și până astădz trăiește** limba rusască în Mulduva" (*L*, f.50^{v}, cf.*P*, p.116), "ș-au zidit [...] beserecă în sat în Băilești [...] și **trăiește până astădzi**" (*M*, f.76^{v}, cf.*P*, p.135), "ș-au zidit Gălata în deal, carea **trăiește și până astădzi**" (*L*, f.179^{v}-180^{v}, cf.*P*, p.215);

- complementul circumstanțial de timp *nu după multă vreme*. În **SD**: "Unde, **nu după multă vreme**, au murit și Dispot" (*L*, f.126^{v}, cf.*P*, p.176), "și îmblînd trist, **nu după multă vreme**, într-una de dzile au ieșit Laski afară la gloate" (*L*, f.130^{v}, cf.*P*, p.178), "Iară el, **nu după multă vreme**, s-au dus înapoi" (*L*, f.133^{r}, cf.*P*, p.179), "...**nu după multă vreme** s-au rădicat Vișnovețkii cu oastea căzăcească..." (*L*, f.134^{v}, cf.*P*, p.180). În **GU**: "De-acii, **nu după multă vreme**, de iznoavă au venit Ilieș vodă cu oaste" (*L*, f.6(16)^{r}, cf.*P*, p.81), "După aceea de iznoavă, **nu după multă vreme**, s-au mai ispitit Ilieș vodă..." (*L*, f.6(16)^{r}, cf.*P*, p.81), "Pătru vodă, deaca s-au aședzat la domnie la scaun al doile rînd, **nu după multă vreme**, ce într-același an..." (*L*, f.173^{v}-174^{r}, cf.*P*, p.210), "și de-aciia fece mănăstirea Gălata în vale, și **nu după multă vreme** s-au răsipit"(*L*, f.174^{v}, cf.*P*, p.211);

- complementul circumstanțial de timp *după multă (puțină) vreme*. În **SD**: "Mai apoi, **după multă vreme**, prepuindu-și Alexandru vodă pre Dispot..." (*L*, f.129^{r}-129^{v}, cf.*P*, p.177). În **GU**: "mai apoi, **după multă vreme**, cum scrie mai sus..." (*L*, f.8^{r}-8^{v}, cf.*P*, p.69), "De-aciia, **după**

puțină vreme, au încetat și vrajba..." (*L*, f.17(27)^{v}, cf.*P*, p.94), "Ce turcul, **după puțină vreme**, înțelegînd că leșii să rădică..." (*L*, f.97^{r}, cf.*P*, p.153);

- complementul circumstanțial de timp cu nuanță modală *într-aceea laudă*. În **MC**: "...și **într-aceea laudă** și bucurie de izbîndă cu năroc ce-au biruit pre turci [...] au început a zidi besereca..." (*M*, f.41^{v}, cf.*P*, p.102). În **GU**: "Iară deaca să întoarse Pătru vodă de la Țara Ungurească, **într-aceea laudă** au sfîrșit mănăstirea Pobrata" (*L*, f.113^{v}, cf.*P*, p.105);

- complementele circumstanțiale de mod *cu (mare) nevoință, cu toată nevoința*, determinante ale verbului *a (se) sili* "a se strădui". În **SD**: "De care lucru **cu mare nevoință am silit** să nu rămîie nemică neînsămnat" (*L*, f.3^{v}, cf.*P*, p.9), "de-acolo și eu **am silit cu nevoință** de-am izvodit" (*L*, f.126^{r}, cf.*P*, p.176), "carele, deaca i-au luat sama, **cu toată nevoința au silit** ca să-l ducă la domnie" (*L*, f.128^{v}, cf.*P*, p.117). În **GU**: "**cu toată nevoința au silit** ș-au luat fata lui să-i fie împărătească" (*L*, f.68^{v}, cf.*P*, p.130), "vrînd Ștefan vodă să astupe vinele frățîne-său de lucrure ce făcuse, **cu nevoință siliia**" (*L*, f.116^{v}, cf.*P*, p.168), "Mai apoi **cu toată nevoința au silit** să-i spargă, și nu i-au putut" (*L*, f.155^{v}, cf.*P*, p.196), "ce **cu toată nevoința au silit** ș-au zidit Gălata în deal" (*L*, f.179^{r}, cf.*P*, p.215);

- complementul circumstanțial de mod *cu mare laudă (pohvală, cinste, bucurie) și biruință (izbîndă)*. În **SD**: "De-acolo s-au întors Laslău crai îndărăpt **cu mare laudă și biruință**" (*L*, f.7^{r}, cf.*P*, p.69). În **MC**: "adus-au [...] sfintele moștii a marelui mîcenic Ioan Novii și le-au pus [...], **cu mare cinste și pohvală**" (*M*, f.17^{r}, cf.*P*, p.76), "Și de-acii s-au întors la scaunul său la Suceavă, **cu mare pohvală și biruință** de la sîngur Dumnedzău..." (*M*, f.42^{r}-42^{v}, cf.*P*, p.103). În **GU**: "...**și cu mare laudă și izbîndă** s-au întors la scaunul său" (*L*, f.18(28)^{v}, cf.*P*, p.95), "după război cu năroc ce-au făcut, **cu mare pofală și laudă** s-au întors la scaunul său la Suceavă" (*L*, f.37^{r}, cf.*P*, p.105), "deaca s-au întors Ștefan vodă cu toată oastea sa, **cu mare pofală, ca un biruitori**, la scaunul său la Suceavă" (*L*, f.37^{v}, cf.*P*, p.106), "s-au întors înapoi la scaunul său la Suceavă, **cu mare pofală și laudă, ca un biruitori**" (*L*, f.49^{v}, cf.*P*, p.115), "și de-acii au venit la scaunul său la Suceavă **cu mare bucurie și cu biruință**" (*L*, f.50^{v}, cf.*P*, p.116), "și după multe războaie cu năroc

ce-au făcut, **cu mare laudă** au murit" (*L*, f.54^{v}, cf.*P*, p.120), "iară Ştefan vodă s-au întors **cu mare laudă** şi au dat învăţătură..." (*L*, f.86^{v}, cf.*P*, p.144), "şi de-acii **cu mare laudă** s-au dus la scaunul său la Sucevă" (*L*, f.113^{r}, cf.*P*, p.165);

- complementul circumstanţial de mod *cu adevărat*. În **SD**: "...ca să poci **cu adevărat** acesta lucru să fie deplin" (*L*, f.3^{r}, cf.*P*, p.65), "vrînd cu **adevărat** ca să poci dovedi acest lucru" (*L*, f.125^{v}, cf.*P*, p.175), "vor crede **cu adevărat** că sînt nepot lui Dispot" (*L*, f.127^{v}, cf.*P*, p.176), "deaca ş-au arătat deresele cele de domnie, l-au credzut **cu adevărat** că este nepot lui Dispot" (*L*, f.128^{v}, cf.*P*, p.177), "Credzînd Alexandru vodă **cu adevărat** aceste cuvinte c-au murit Dispot..." (*L*, f.131^{r}, cf.*P*, p.178), "De care lucru **cu adevărat** ştiind Alexandru vodă că Dispot au murit, n-au credzut..." (*L*, f.132^{r}, cf.*P*, p.179), "Iară cui va trebui să ştie mai **cu adevărat**, acolo să citească şi va afla" (*L*, f.156^{r}, cf.*P*, p.197). În **GU**: "Iară letopiseţul cest mulduvenesc arată **cu adevărat** cum au mers..." (*L*, f.113^{r}, cf.*P*, p.165), "**Cu adevărat** era fecior lui Ştefan vodă..." (*L*, f.113^{v}, cf.*P*, p.166), "iară **cu adevărat** nu să ştie [...] a cui fecior este" (*L*, f.153^{r}, cf.*P*, p.195);

- complementul circumstanţial de scop *în (întru) lauda lui Dumnedzău*. În **MC**: "...ş-au descălecat tîrgul Ieşii şi **în lauda lui Dumnedzău** au început a zidi besereca..." (*M*, f.42^{r}, cf.*P*, p.103), "şi daca s-au aşedzat la scaunul său la Suceavă, **în lauda lui Dumnedzău** au început a zidi o înfrîmsăţată mănăstire..." (*M*, f.42^{v}, cf.*P*, p.103). În **GU**: "...domnind Alexandru vodă ţara, **întru lauda lui Dumnedzău** au zidit mănăstire Slatina" (*L*, f.120^{r}, cf.*P*, p.171);

- propoziţia principală coordonată adversativă *Ce nemică n-au (nu i-au, nu le-au) folosit (nu le-au stricat, n-au cunoscut)*. În **SD**: "...carele veniia într-agiutori lui Dispot vodă cu 14.000 de oameni. **Ce nemică nu i-au folosit**, că cumu-şi sînt leşii..." (*L*, f.6(16)^{v}, cf.*P*, p.187), "...pre multe locure le făcea năvală ţăranii, cu îmblăcii şi cu coase. **Ce nemică nu le-au stricat**, ce întregi au hălăduit în ţara sa" (*L*, f.145^{v}, cf.*P*, p.188). În **GU**: "...şi s-au lovit al cincile rînd cu Ştefan vodă [...] **Ce nemică n-au folosit**, că nărocul lui cel prost..." (*L*, f.6(16)^{v}, cf.*P*, p.82), "...au trimis sol pre Ştefan Teleţni, ca să-i poată împăca. **Ce nemică n-au folosit**, că Bogdan vodă..." (*L*, f.79^{v}, cf.*P*, p.139), "...cu toţii s-au rădicat asupra lui [...] **Ce**

nemică n-au folosit, că celui fricos..." (*L*, f.88^{r}, cf.*P*, p.146), "...îmbla la mijlocul lor să-i împace. **Ce nemică n-au folosit**, că nu i-au putut împăca" (L, f.95^{v}, cf.*P*, p.151), "...s-au ieșit înaintea lui Pătru vodă la Galați. **Ce nemică n-au folosit**, că părăsîndu-l ai săi..." (*M*, f.102^{v}, cf.*P*, p.162), "...de-și cerea robii săi [...] **Ce nemică n-au folosit**, că nice cu o ispravă s-au întors solii" (*L*, f.111^{r}, cf.*P*, p.164), "...să să întoarcă asupra lui Dispot. **Ce nemică n-au folosit**, că Dispot, deaca s-au bătut..." (*L*, f.123^{r}-123^{v}, cf.*P*, p.174), "...ca să poată dintru dînsul cunoaște ceva ce-i voia să facă. **Ce nemică n-au cunoscut**, că crai, cumu-s îmbla cu..." (*L*, f.42^{r}-42^{v}, cf.*P*, p.110), "...să poată cunoaște cîtă sumă de oaste va fi de cea turcească. **Ce nemică n-au cunoscut**, că oastea era pre văi..." (*L*, f.162^{v}, cf.*P*, p.202), "...cu toate puștile au început a bate într-înșii. **Ce nemică nu le strîca**, că să șențuisă bine" (*L*, f.164^{v}, cf.*P*, p.203);

- propoziția atributivă *(ca) să fie deplin*. În **SD**: "...ca să poci cu adevărat acesta lucru **să fie deplin**" (*L*, f.3^{r}, cf.*P*, p.65). În **GU**: "...ce numai ca să-l supuie, să fie supt ascultarea lui, **ca să-i fie** cuvîntul **deplin**" (*L*, f.16(26)^{r}, cf.*P*, p.93), "...și de-abie l-au slobodzit, pentru dzîsa împăratului **ca să fie deplin**" (*L*, f.106^{r}, cf.*P*, p.159), "Și împlînd Pătru vodă dzîsa împăratului **ca să fie deplin**, alta pentru că și el avea..." (*L*, f.112^{v}, cf.*P*, p.165);

- propoziția atributivă *ce-au gonit*, determinantă a substantivului *goană*, în construcții similare. În **SD**: "Și după **multă goană ce-au gonit** pre tătari, i-au trecut pespre Nistru..." (*L*, f.7^{r}, cf.*P*, p.68). În **GU**: "... dat pre o fiară ce să cheamă buoăr. Și după **multă goană ce o au gonit** prin munți cu dulăii, o au scos..." (*L*, f.4^{v}, cf.*P*, p.66), "Dispot vodă, după **goana ce-au gonit** pre Alexandru vodă pănă la Huși, s-au întors înapoi..." (*L*, f.124^{r}, cf.*P*, p.174), cf.și: "audzîndu-să la crai această **pradă ce-au prădat** Pătru vodă, au trimis crai pre..." (*L*, f.94^{r}, cf.*P*, p.150), "...după **sfatul ce sfătuisă** întăi boierii mulduvenești și ucisese pre cei nemți..." (*L*, f.140^{v}, cf.*P*, p.184). Pe plan stilistic, în propozițiile citate avem trei exemple de *parigmenon* sau "figura per pleonasmon": *goană ce-au gonit, pradă ce-au prădat, sfat ce sfătuisă*. Asemenea cazuri de exprimare pleonastică se întîlnesc relativ des în textul letopisețului, în diverse tipuri de propoziții. De exemplu, în **SD**: "...credzînd Alexandru vodă cu adevărat aceste cuvinte c-au murit Dispot, cu **mare dar au dăruit** pre

vestitoriul acel" (*L*, f.131^{r}, cf.*P*, p.178), "Unde mai apoi cu **mare înșălăciune s-au înșelat**" (*L*, f.141^{r}, cf.*P*, p.185). În **GU**: "și de-acii pre Birtoc [...] bine **l-au dăruit** Ștefan vodă cu **mare daruri**" (*L*, f.45^{v}, cf.*P*, p.112), "și cu **daruri scumpe i-au dăruit** pri-nși" (*L*, f.49^{v}, cf.*P*, p.115), "mai apoi, cu **multe daruri dăruit** și cu mare dobîndă, [...] s-au întors..." (*L*, f.93^{v}, cf.*P*, p.150), "și **cu multe daruri** capetele cine era **i-au dăruit**" (*L*, f.158^{v}, cf.*P*, p,198), "și cumu-i năvala cu groază a o sprijeni, așe și **goana** cu primejde **a-i goni**" (*L*, f.62^{r}, cf.*P*, p.126), "i-au prins și cu **grele munci i-au muncit**" (*L*, f.110^{r}, cf.*P*, p.163), "...ne-având nice o vină, cu **rea moarte l-au omorît**" (*L*, f.110^{r}, cf.*P*, p.163);

- propozițiile atributive *ce-au făcut, ce făcuse, ce-au biruit, ce izbîndi, ce-au bătut, ce goni*, determinante ale substantivelor *război* sau *izbîndă*, cu atributul *cu (fără) năroc*. În **SD**: "Laslău craiul unguresc, după **izbîndă cu năroc ce-au făcut** de răsipi pre-acei tătari și să aședză la scaunul său, sfătuitu-s-au..." (*L*, f.7^{v}, cf.*P*, p.69). În **MC**: "și într-aceea laudă și bucurie de **izbîndă cu năroc ce-au biruit** pre turci și pre munteni, au început a zidi..." (*M*, f.40^{v}, cf.*P*, p.102). În **GU**: "Deaca să întoarsă Ștefan vodă de la acel **război cu năroc ce izbîndi** pre cei tătari..." (*L*, f.18(28)^{v}, cf.*P*, p.95), "au trimis la craiul leșesc soli, vestindu-i de **război cu năroc ce-au făcut** împrotiva Radului vodă" (*L*, f.31^{v}, cf.*P*, p.98), "Iară Ștefan vodă, după **război cu năroc ce-au făcut**, cu mare pofală și laudă s-au întors..." (*L*, f.37^{r}, cf.*P*, p.105), "Iară Ștefan vodă, după **izbîndă cu năroc ce-au făcut** la acest război, s-au întors..." (*L*, f.49^{r}-49^{v}, cf.*P*, p.115), "și să vedea că, după acel **război fără năroc ce făcuse** leșii cu Ștefan vodă, va fi perirea lor" (*L*, f.50^{r}, cf.*P*, p.115), "...și, după multe **războaie cu năroc ce-au făcut**, cu mare laudă au murit..." (*L*, f.54^{v}, cf.*P*, p.120), "După **izbîndă cu năroc ce făcuse** Bogdan vodă în Țara Leșască, iată-i veni..." (*L*, f.80^{v}, cf.*P*, p.139), "Ștefan vodă Tomșe, după **izbîndă cu năroc ce-au bătut** pre Dumitrașco Vișnovețki, de iznoavă s-au întors..." (*L*, f.143^{r}, cf.*P*, p.186), "Ion vodă, după **izbîndă cu năroc ce goni** pre vrăjmașii săi din țară, să aședză la domnie" (*L*, f.156^{r}, cf.*P*, p.197);

- propoziția atributivă *carele n-au fost mai gios decît (...)*. În **SD**: "...un Dispot oarecarele [...], **carele** într-o nemică **n-au fost mai gios decît** cei de frunte" (*L*, f.126^{r}, cf.*P*, 176). În **GU**: "...au stătut împărat fiiu-său Amurat împărat [...], **carele n-au fost mai gios decît** alții de

vitejie" (*L*, f.65^{r}, cf.*P*, p.128), "...cu multă jale și plîngere, ca după un părinte al său, **carele n-au fost mai gios decît** alții, ce-au lățit..." (*L*, f.114^{r}-114^{v}, cf.*P*, p.166);

- propoziția completivă directă *că nemică nu folosește (nu poate folosi)*. În **SD**: "Vădzînd Dispot vodă **că** despre Vișnovetki **nemică nu folosește**, au trimis iarăși..." (*L*, f.137^{r}, cf.*P*, p.182). În **GU**: "...vădzînd **că nemică nu poate folosi**, socoti că are vreme..." (*L*, f.79^{v}, cf.*P*, p.139), "Vădzînd omul hatmanului **că nu folosește nemică**, dusu-s-au..." (*L*, f.170^{r}, cf.*P*, p.208);

- propoziția completivă indirectă *ce vor face*, determinantă a verbului *a se sfătui*. În **SD**: "după izbîndă cu năroc ce-au făcut de răsipi pre-acei tătari [...], **sfătuitu-s-au** cu boierii săi **ce vor face** cu acei tălhari..." (*L*, f.7^{v}, cf.*P*, p.69). În **GU**: "strînsu-s-au vlădicii și boierii țării [...] de **s-au svătuit** cu toții **ce vor face** de-aceea nevoie..." (*L*, f.102^{r}, cf.*P*, p.156), "ce întăi **s-au sfătuit** cu taină **ce vor face** ca să să poată curăți..." (*L*, 117^{r}, cf.*P*, p.169), "Într-aceea vreme, **sfătuindu-să** boierii țării depreună cu episcopii **ce vor face** cu acel răsipitori de lege..." (*L*, f.134^{v}, cf.*P*, p.180), "Înțelegînd Tomșe de-aceasta, **să sfătui** cu boierii săi **ce vor face** și aflară..." (*L*, f.147^{r}, cf.*P*, p.189);

- propoziția temporală cu nuanță circumstanțială consecutivă *deaca i-au luat sama*, subordonată propoziției *cu dragoste l-au priimit*. În **SD**: "Căruia **deaca i-au luat sama** țesăriul nemțesc, **cu dragoste l-au priimit**" (*L*, f.128^{r}-128^{v}, cf.*P*, p.177). În **GU**: "au dat pre nește păscari, carii, **deaca i-au luat sama, cu dragoste l-au priimit**" (*L*, f.99^{v}, cf.*P*, p.154). Propoziția *deaca i-au (le-au) luat sama* apare și în alte construcții: în **SD**: "Carele, **deaca i-au luat sama**, cu toată nevoința au silit ca să-l ducă la domnie" (*L*, f.128^{v}, cf.*P*, 177); în **GU**: "carele toate, **deaca le-au luat sama**, le-au socotit că sînt adevărate" (*L*, f.111^{v}, cf.*P*, p.164). În **GU** apare des, în diferite construcții, și propoziția *cu dragoste l-au (i-au) priimit (îl priimiră)*: "...și i-au închinat darurile, și iarăși **cu dragoste le-au priimit**" (*L*, f.42^{v}, cf.*P*, p.110), "de bucurie mare **cu dragoste i-au priimit** ș-au dăruit toți banii..." (*M*, f.76^{v}, cf.*P*, p.135), "Înțelegînd ea de Pătru vodă, **cu dragoste l-au priimit** la casa sa" (*L*, f.100^{r}, cf.*P*, p.155), "carele, deaca l-au văzut, **cu dragoste l-au priimit** și l-au ospătat" (*L*, f.101^{r}, cf.*P*, p.155), "pre carii i-au iertat împăratul și **cu dragoste i-au**

priimit, ca pre neşte robi ai săi" (*L*, f.102^{v}, cf.*P*, p.156), "i-au iertat pre toţi şi **cu dragoste i-au priimit** şi le-au grăit lor..." (*L*, f.109^{r}, cf.*P*, p.161), "Şi **cu dragoste îl priimiră** boierii..." (*L*, f.119^{v}, cf.*P*, p.171). Tot în **GU**, cf. şi: "pre soli **cu bucurie i-au priimit**" (*L*, f.42^{v}, cf.*P*, p.110), "şi deac-au vădzut galbenii, **cu bucurie l-au priimit** şi l-au dus la otacul lor" (*L*, f.99^{v}, cf.*P*, p.154), "s-au milostivit împăratul şi l-au iertat, şi **cu bucurie l-au priimit**" (*L*, f.105^{r}, cf.*P*, p.158), "...pre care **cu mare bucurie l-au priimit** împăratul Sulimen" (*L*, f.106^{v}, cf.*P*, p.159);

- propoziţia temporală cu nuanţă circumstanţială consecutivă *deac-au înţeles*. În **SD**: "Iară Iaţco prisăcariul, **deac-au înţeles** de descălecarea morăşenilor, îndată s-au dus..." (*L*, f.10^{r}, cf.*P*, p.71), "Scrie cronicariul [...] că, **deac-au înţeles** Dispot vodă de venirea lui Vişnovenţki [...], s-au sfătuit..." (*L*, f.136^{r}, cf.*P*, p.181). În **GU**: "Leşii, **deac-au înţeles** de dînsul, au vrut să treacă..." (*L*, f.10(20)^{v}, cf.*P*, p.87), "Ce Alexandru vodă, **deac-au înţeles**, au trimis împrotivă..." (*L*, f.150^{r}, cf.*P*, p.192), "De care lucru mai cu de-adins **deac-au înţeles** împăratul de neşte cuvente ca acestea, au socotit..." (*L*, f.152^{v}, cf.*P*, p.194), "Iară Bogdan vodă, **deac-au înţeles** de venirea lui Ion vodă, îndată au trimis..." (*L*, f.153^{v}, cf.*P*, p.195), "Iară Ion vodă, **deac-au înţeles**, cu toată oastea sa s-au pornit..." (*L*, f.161^{v}, cf.*P*, p.201), "...Aron vodă, **deac-au înţeles** de-aceasta, au dat ştire..." (*L*, f.185^{v}, cf.*P*, p.220);

- propoziţia circumstanţială de mod *cum s-au şi tîmplat*. În **SD**: "deaca să vor înşira căzacii la pod, atunce să-i lovască fără veste de doao părţi, **cum s-au şi tîmplat**" (*L*, f.141^{r}, cf.*P*, p.185). În **GU**: "...ce pentru să-l aibă prieten la nevoie, şi la treabă ca aceea de-i va veni asupră, **cum s-au şi tîmplat**..." (*L* f.31^{v}-32^{r}, cf.*P*, p.98-99), "...de-i prorociia toţ că va fi svîrşitul lor rău şi amar, **cum s-au şi tîmplat**" (*L*, f.45^{r}, cf.*P*, p.112), "...ştiind că Bogdan vodă va vrea să-i întoarcă mai cu asupră de pre dînşii, **cum s-au şi tîmplat**" (*L*, f.81^{v}, cf.*P*, p.140), "...că ei vor sili să să cureţe de Ştefan vodă, **cum s-au şi tîmplat**" (*L*, f.119^{r}, cf.*P*, p.170), "...cu glas mare strigară că lîngă dînsul vor peri, **cum s-au şi tîmplat**" (*L*, f.158^{r}, cf.*P*, 198), "ce este că să face obiceie carele nu vor mai ieşi [...], **cum s-au şi tîmplat**" (*L*, f.182^{v}, cf.*P*, p.218);

- propoziţia circumstanţială de mod *cum să va pomeni (s-au pomenit) mai gios (sus)*. În **SD**: "au ieşit înainte lui Vişnovenţki la Sireti, **cum să va**

pomeni mai gios" (*L*, f.139^{v}, cf.*P*, p.183). În **GU**: "Acest Ștefan vodă au avut 2 feciori, **cum s-au pomenit mai sus**" (*L*, f.2(12)^{v}, cf.*P*, p.74), "După aceea, **cum s-au pomenit mai sus**, s-au împăcat Ilieș cu frate-său Ștefan vodă" (*L*, f.7(17)^{v}, cf.*P*, p.83), "...aiest Bogdan vodă au venit cu oaste asupra lui Alexandru vodă, **cum s-au pomenit mai sus**" (*L*, f.10(20)^{r}, cf.*P*, p.86), "...încă au mărs într-agiutori împăratului, **cum s-au pomenit mai sus**" (*L*, f.38^{v}, cf.*P*, p.106), "Acest Pătru vodă, **cum s-au pomenit mai sus** că l-au gonit..." (*L*, f.52^{v}, cf.*P*, p.118), "Unde apoi l-au bătut Ștefan vodă la Baie, **cum s-au pomenit mai sus**" (*L*, f.52^{v}, cf.*P*, p.118), "unde și moartea i s-au tîmplat, **cum s-au pomenit și mai sus**" (*L*, f.53^{r}, cf.*P*, p.118), "vădzînd, **cum s-au pomenit mai sus**, vrajba între greci..." (*L*, f.65^{r}-65^{v}, cf.*P*, p.182), "...avînd mai de demult avuția sa scoasă la Ciceu [...], **cum s-au pomenit mai sus**" (*L*, f.106^{v}, cf.*P*, p.159), "cu rea moarte l-au omorît, **cum s-au pomenit mai sus**" (*L*, f.110^{r}, cf.*P*, p.163), "l-au omorît la Țutora, **cum s-au pomenit mai sus**" (*L*, f.119^{r}, cf.*P*, p.170), "îndată au rădicat la domnie pre Jolde, **cum s-au pomenit mai sus**" (*L*, f.119^{r}, cf.*P*, p.170), "Mai apoi, **cum s-au pomenit mai sus**, l-au trimis la împărăție" (*L*, f.142^{r}, cf.*P*, p.185);

- expresia *a-și scoate (a apuca) nume de domnie* "a se declara pretendent la tron". În **SD**: "de unde s-au ijderît și în ce chip **ș-au scos nume de domnie**" (*L*, f.125^{r}, cf.*P*, p.175), "de unde s-au ijderît și cum **ș-au scos nume de domnie**" (*L*, f.125^{v}, cf.*P*, p.175), "Dispot **au apucat nume de domnie** ș-au trecut la Țara Nemțască" (*L*, f.128^{r}, cf.*P*, p.177). În **GU**: "...acesta Potcoavă **ș-au scos nume de domnie**" (*L*, f.167^{r}, cf.*P*, p.206);

- expresia *a-și pune capul* "a se primejdui de moarte; a fi ucis". În **SD**: "...n-au făcut pace cu solii lui Dispot, ce s-au pornit spre țară, unde mai apoi **ș-au pus și capul**" (*M*, f.125^{r}, cf.*P*, 182). În **GU**: "...vrînd să îmbărbătedze pre-ai săi, **ș-au pus și ei capetele**" (*L*, f.12(22)^{r}, cf.*P*, p.88), "...și pentru numele lui, și pentru cinste, **capul își va pune**" (*L*, f.58^{r}, cf.*P*, p.123), "...nește căzaci cu un domnișor au venit la Nistru, și toți **ș-au pus capetele**" (*L*, f.175^{r}, cf.*P*, 211);

- frază aproape identică. În **MC**: "...multă pagubă s-au făcut, **și cu vrerea lui Dumnedzău, fu izbînda la Ștefan vodă, că pierdură muntenii războiului**" (*M*, f.41^{r}, cf.*P*, p.101). În **GU**: "**Și cu vrerea lui Dumnedzău, pierdură leșii războiul și fu izbînda la Ștefan vodă**, și multă oaste leșască pierit-au..." (*M*, f.56^{r}, cf.*P*, p.116-117);

- comentariu în formulări aproape identice. În **SD**: "...**ca să nu ne dzîcă cronicarii altor limbi c-am murit şi noi cu scriitorii cei din ceput, sau că doară sintem neînvăţaţi**" (*L*, f.3^{r}, cf.*P*, p.65). În **GU**: "...**pentru ca să nu le dzîcă vecinii lor de prin pregiur c-au fost adurmiţi sau neînvăţaţi şi nestrăbătuţi cu istoria**" (*L*, f.2(12)^{r}, cf.*P*, p.73), "...că, socotind ca să nu piaie numele cel vitejesc a tătîne-său, **ca să nu dzîcă megieşii c-au murit şi el cu tată-său**, sculatu-s-au..." (*L*, f.77^{v}, cf.*P*, p.137).

4.4. Faptul că letopiseţul abundă în clişee sintactice şi stilistice este ilustrat şi de următoarele două exemple de construcţii identice repetate, care numai în mod întîmplător nu apar şi în pasajele scrise în mod sigur de Simion Dascălul sau în cele atribuite lui Misail Călugărul. Deci, în **GU**: "**De năroc era Ştefan vodă cu frate-său cu Ilieş, că bine nu să curăţiia de dîns**, atunce şi sosiia de iznoavă..." (*L*, f.6(16)^{r}, cf.*P*, p.81), "**De năroc era Pătru vodă de-a pătirea nevoi despre vrăjmaşii săi, că bine de una nu să curăţiia**, alta-i sosiia" (*L*, f.103^{v}, cf.*P*, p.157), "**De năroc era Pătru vodă cu căzacii**, cum să tîmplă pururea omului de n-are odihnă, **că bine de unii nu să mîntuia**, alţii veniia asupra lui" (*L*, f.174^{v}, cf.*P*, p.211), "**De năroc era Pătru vodă cu căzacii**, că în domnia dentăi nu mai avea odihnă de dînşii, acmu a doao domnie **bine nu să aşedză la scaun**, iată căzacii veniia..." (*L*, f.178^{v}, cf.*P*, p.214);

- "cu pace **s-au întors înapoi, fără de nice o sminteală**" (*L*, f.14(24)^{v}, cf.*P*, p.91), "şi cu pace **s-au întors înapoi, fără de nice o smenteală**" (*L*, f.17(27)^{v}, cf.*P*, p.94), "prădînd şi ardzînd ţara, **s-au întors înapoi** cu mare dobîndă, **fără de nice o sminteală**" (*L*, f.50^{v}, cf.*P*, p.116), "şi de-acii **s-au întors înapoi, fără de nice o sminteală**" (*M*, f.78r, cf.*P*, p.137), "şi cu mare izbîndă **s-au întors** la scaunul său, **fără de nice o sminteală**" (*L*, f.80^{v}, cf.*P*, p.139), "şi de-aciia **s-au întors** Ştefan vodă **înapoi, fără de nice o smenteală**" (*L*, f.89^{v}, cf.*P*, p.147), "şi cu mare izbîndă **s-au întors înapoi, fără de nice o sminteală**" (*L*, f.94^{r}, cf.*P*, p.150), "şi multă pradă făcînd, **s-au întors înapoi, fără de nice o sminteală**" (*L*, f.112^{r}, cf.*P*, p.165), "şi multă pagubă făcînd, **s-au întors** pre la Bistriţa, **fără [de] nice o smenteală**" (*L*, f.112^{v}-113^{r}, cf.*P*, p.165), "mai apoi **s-au întors înapoi, fără de nice o smenteală**" (*L*, f.175^{r}, cf.*P*, p.211), "şi robind ce le-au plăcut, **s-au întors** întregi **înapoi, fără de nice o sminteală**" (*L*, f.181^{v},

cf.*P*, p.217). Clișeul pleonastic *a se întoarce înapoi* apare des și în **SD**: "...**întorcîndu-să înapoi**, văzînd locure desfătate, au luat pre cîmpi într-o parte" (*L*, f.9^{v}, cf.*P*, p.70), "...n-au cutedzat să între în țară, ce svătuindu-să **s-au întors înapoi**" (*L*, f.130^{r}, cf.*P*, p.178), "...să facă pace pre cuvîntul lui Dispot și **să să întoarcă înapoi**" (*L*, f.136^{v}, cf.*P*, p.182), "Cînd au trimis Ștefan vodă Tomșe la Laski voievoda Siraski **să să întoarcă înapoi**" (*L*, f.144^{r}, cf.*P*, p.187), "...nice au ce îmbla sau ce căuta la Suceavă, ce **să să întoarcă înapoi**" (*L*, f.145^{r}, cf.*P*, p.188), "carii, deaca **s-au întors înapoi**, pre multe..." (*L*, f.145^{v}, cf.*P*, p.188). Cf. și **MC**: "și plăcîndu-le tuturor, **s-au întors înapoi** iarăși în Maramureș..." (*M*, f.6^{r}, cf.*P*, p.67).

4.5. Dintre numeroasele cuvinte comune textului considerat a fi fost scris de Ureche și așa-ziselor interpolări ale lui Simion Dascălul care pot constitui probe ale unității lingvistice a acestor texte, citățm în continuare doar cîteva, mai semnificative:

- vb.IV *a (se) adeveri* "a (se) încredința, a (se) încredința, a asigura; a promite". În **SD**: "...au silit ca să-l ducă la domnie, **adeverindu-să** Dispot că oare cît va cheltui pentru dîns îi va întoarce" (*L*, f.128^{v}, cf.*P*, p.177), "încă și alte daruri multe i-au făgăduit și **i-au adeverit**" (*L*, f.137^{r}, cf.*P*, p.182). În **GU**: "...pre Pătru aflîndu-l, și **adeverindu-l** că-i din osul lui Ștefan vodă, cu toții l-au rădicat domn" (*L*, f.90^{v}, cf.*P*, p.148), "Și încă ș-alte făgăduințe mai multe **i-au adeverit** că-i va da" (*L*, f.143^{v}, cf.*P*, p.186);

- s.f. *adeverință* "încredințare". În **SD**: "Văzînd aiestea cuvente Vișnovețkii și **adeverința** boierilor de țară, au întrebat sfat..." (*L*, f.135^{r}, cf.*P*, p.181), "Ce Pisacenskii [...], văzînd atîta **adeverință** de la boierii de țară, i-au dzîs..." (*L*, f.135^{v}, cf.*P*, p.181). În **GU**: "Văzînd Pătru vodă atîta **adeverință** de la împăratul, fu bucuros foarte..." (*L*, f.106^{r}, cf.*P*, p.159), "...luînd **adeverință** de la Tomșe, au deschis cetatea" (*L*, f.143^{v}, cf.*P*, p.186);

- adj. *deșert* "vacant, neocupat". În **SD**: "iară Pătrul Cazacul s-au rădicat den Țara Căzăcească cu puținei pribegi, înțelegînd că scaunul este **deșert**, și sîrguind să apuce scaunul..." (*M*, f.165^{v}, cf.*P*, p.224). În **GU**: "Ce Vișnovețki nu veniia ca la un război, ce ca le o domnie **deșartă** de stăpîn" (*L*, f.141^{v}, cf.*P*, p.184), "...înțelegînd de-aciia turcii că țara este **deșartă** de domn, cercară pre cine vor trimite..." (*L*, f.184^{r}, cf.*P*, p.219);

- vb.III *a împinge* "a disloca, a înlătura". În **SD**: "și **împîngînd** pre unguri din ocinele sale, n-au mai putut suferi..." (*L*, f.6^{r}, cf.*P*, p.68). În **GU**: "deac-au venit Ștefan vodă cu agiutoriul muntenesc **ș-au împîns** pre Ilieș vodă din țară..." (*L*, f.7(17)^{r}, cf.*P*, p.82), "...au venit cu oaste **ș-au împîns** pre Roman vodă din țară" (*L*, f.8(18)^{v}, cf.*P*, p.84), "s-au învîrtejit la război de-au dat inemă acelor pieitori **ș-au împens** pre oastea lui Bogdan vodă" (*L*, f.12(22)^{r}, cf.*P*, p.88)), "...și pre oamenii lui Bogdan vodă ce-i lăsasă să apere Pocutiia **îi împînsără** înapoi" (*L*, f.77^{r}, cf.*P*, p.136);

- vb.IV (*a (se) lăți* "a (se) extinde", corelat cu vb.IV *a (se) înmulți*. În **SD**: "Mai apoi plodindu-să, și **înmulțindu-să și lățindu-să**, s-au tins de-au trecut și pespre munți" (*L*, f.6^{r}, cf.*P*, p.68). În **GU**: "au aflat cap și începătura moșilor, de unde au izvorît și **s-au înmulțit și s-au lățit**" (*L*, f.1^{v}, cf.*P*, p.63), "...și din oameni puțini, atîta **s-au lățit și s-au înmulțit**, cu 2 părți de pămînt cuprindzînd..." (*L*, f.63^{v}, cf.*P*, p.127);

- adj. *întreg* "nevătămat, teafăr". În **SD**: "pre multe locure le făcea năvala țăranii, cu îmblăcie și cu coase. Ce nemică nu le-au stricat, **întregi** au hălăduit în țara sa" (*L*, f.145^{v}, cf.*P*, p.188). În **GU**: "Mai apoi s-au dus leșii **întregi** cătră craiul său" (*L*, f.82^{r}, cf.*P*, p.140), "mitropolitul Teofan n-au vrut fi ieșit **întreg**, de n-ară fi fugit pren munți" (*L*, f.156^{r}, cf.*P*, p.197), "și robind ce le-au plăcut, s-au întors **întregi** înapoi" (*L*, f.181^{v}, cf.*P* p.217), "...de s-au tras în țara lor, puțini **întregi**, ce mai toți răniți și pedestri" (*L*, f.182^{r}, cf.*P*, p.218);

- vb.IV *a suferi* "a suporta", în construcția clișeu *n-au mai putut suferi*. În **SD**: "Și împîngînd pre unguri din ocinele sale, **n-au mai putut suferi**, ce sîngur Laslău craiul..." (*L*, f.6^{r}, cf.*P*, p.68), "de multe rane **n-au mai putut suferi** mulduvenii, părăsind pre domnu-său" (*L*, f.132^{v}, cf.*P*, 179). În **GU**: "Ce fiind în calea răutăților [...], **n-au mai putut suferi**, ce s-au răsipit" (*L*, f.5^{v}, cf.*P*, p.68), "mulduvenii mai cu multe rane încruntați, **n-au mai putut suferi**, ce le-au dat cale..." (*L*, f.95^{r}, cf.*P*, p.151), "Petrecînd aceste nevoi rele [...], **n-au mai putut suferi** fărădelegile și răutățile lui" (*L*, f.117^{r}, cf.*P*, p.169), "au ieșit den curte, că **n-au mai putut suferi**, că și..." (*L* , f.174^{r}, cf.*P*, p.211);

- vb.III *a trage* "a se îndrepta spre..., a merge la...". În **SD**: "...de frica lui, cu toată averea lui au pribegit den țară **ș-au tras** spre Rîm" (*L*, f.126^{v},

cf.*P*, p.176), "Laski [...], luînd pre Dispot cu sine, **au tras** spre hranița rumânească" (*L*, f.129^{r}, cf.*P*, p.178). În **GU**: "De-acii și la Cetatea Albă **au tras**, și multă năvală făcînd..." (*L*, f.15(25)^{v}, cf.*P*, p.92), "...și agiutori luînd de la alții, au purces în ai 6975 **ș-au tras** la Mulduva" (*L*, f.16(26)^{r}, cf.*P*, p.93), "...și de-acolea bulucindu-să **au tras** spre Cernăuți" (*L*, f.47^{r}, cf.*P*, p.113), "cu multă nevoie strecurîndu-se, **au tras** la Sneatin" (*L*, f.48^{r}, cf.*P*, p.114), "ardzînd și prădînd țara, **au tras** la Liov" (*L* f.80^{r}, cf.*P*, p.139), "ș-au trecut Nistrul fără veste **ș-au tras** cătră Prut" (*L*, f.85^{r}, cf.*P*, p.144).

4.6. Comună textului considerat a fi fost scris de Ureche și așa-ziselor interpolări ale lui Simion Dascălul este și forma în care sînt redactate titlurile capitolelor letopisețului. Remarcăm faptul că, în așa-zisele interpolări ale lui Simion Dascălul, ca și în restul cronicii, au titluri nu numai capitolele consacrate unor domnii, ci și unele subdiviziuni ale acestora, paragrafe în care sînt relatate diverse episoade ori sînt menționate diferite evenimente mai importante. Întregul letopiseț are deci, și sub acest aspect, deplină unitate, fapt care constituie o nouă dovadă că el a fost redactat de o singură persoană. Majoritatea titlurilor cronicii încep fie cu prepozițiile *de* și *pentru*, fie cu adverbul *cînd*. De exemplu, în **SD**: "**De** ijderănia moldovenilor de unde sînt ei..." (*L*, f.5^{v}-6^{r}, cf.*P*, p.68), "**De** descălecarea Maramureșului" (*L*, f.7^{v}, cf.*P*, p.69), "**Pentru** acest Dispot vodă de unde s-au ijdărît..." (*L*, f.125^{r}, cf.*P*, p.175), "**Cînd** au otrăvit Alexandru vodă pre Dispot" (*L*, f.129^{r}, cf.*P*, p.177), "**Cînd** au purces Dispot și cu Laski întăi spre Mulduva cu oaste" (*L*, f.129^{v}, cf.*P*, p.178), "**Cînd** au venit veste la Alexandru vodă că au murit Dispot" (*L*, f.130^{r}, cf.*P*, p.178), "**Cînd** au mers al doile rînd Laski și cu Dispot cu oaste..." (*L*, f.131^{v}, cf.*P*, p.179), "**Pentru** izvodul amînduror cronicarilor leșești și de tocmala lor" (*L*, f.133^{r}, cf.*P*, p.179), "**Cînd** s-au sfătuit Laski să scoață pre Dispot vodă den domnie" (*L*, f.134^{r}, cf.*P*, p.180), "**Cînd** au trimis Dispot vodă la Vișnovețkii pentru pace" (*L*, f.136^{r}, cf.*P*, p.181), "**Cînd** au trimis Dispot vodă să facă pace cu Laski" (*L*, f.136^{v}, cf.*P*, p.182), "**Cînd** au perit nemții lui Dispot vodă" (*L*, f.138^{v}, cf.*P*, p.183), "**Cînd** au trimis Ștefan vodă Tomșe la Laski..." (*L*, d.144^{r}, cf.*P*, p.187), "**De** domnia lui Pătru vodă Cazacul" (cf.*P*, p.224). În **GU**: "**Pentru** limba mulduvenească" (*L*, f.4^{v}, cf.*P*, p.67), "**De** răsipirea țărîei

dintăi" (*L*, f.5^{v}, cf.*P*, p.67), "**De** descălecarea Țării Mulduveei al doilea rînd..." (*L*, f.8^{r}, cf.*P*, p.69), "**De** însămnarea ailor" (*L*, f.1(11)^{v}, cf.*P*, p.73), "**De** domnia feciorilor lui Ștefan vodă cel dintăi și de Iuga vodă" (*L*, f.2(12)^{v}, cf.*P*, p.74), "**De** domnia lui Alexandru vodă cel Bătrîn și Bun" (*L*, f.3(13)^{r}, cf.*P*, p.75), "**Pentru** pace aședzată ce-au făcut Alexandru vodă cu craiul leșesc" (*L*, f.5(15)^{r}, cf.*P*, p.80), "**De** domnia lui Ilieș vodă ș-a lui..." (*L*, f.5(15)^{v}, cf.*P*, p.80), "**De** domnia lui Roman vodă, feciorul lui Ilieș vodă" (*L*, f.8(18)^{v}, cf.*P*, p.84), "**De** domnia lui Pătru vodă, carele au dat cetatea Chilia ungurilor" (*L*, f.8(18)^{v}, cf.*P*, p.84), "**Cînd** s-au strîns țara la Direptate ș-au rădicat domn pre Ștefan vodă" (*L*, f.14(24)^{r}, cf.*P*, p.91), "**Cînd** au prădat Ștefan vodă Țara Săcuiască" (*L*, f.14(24)^{v}, cf.*P*, p.91), "**Cînd** au luat Ștefan vodă de la păgîni Chilia și Cetatea Albă" (*L*, f.15(25)^{r}, cf.*P*, 92), "**De** prădarea săcuilor" (*L*, f.17(27)^{v}, cf.*P*, p.94), "**Cînd** s-au împăcat Ștefan vodă cu Măteieș craiul unguresc" (*L*, f.17(27)^{v}, cf.*P*, p.94), "**Cînd** au svințit Ștefan vodă mănăstirea Putna" (*L*, f.18(28)^{v}, cf.*P*, p.95), "**Cînd** au întrat zavistie între Ștefan vodă și între Radul vodă..." (*L*, f.19(29)^{r}, cf.*P*, p.96), "**Cînd** au luat Ștefan vodă cetatea Teleajinului..." (*L*, f.32^{v}, cf.*P*, p.99), "**Cînd** au luat Baiezit împăratul turcesc Chilia și Cetatea Albă..." (*L*, f.38^{r}, cf.*P*, p.106), "**Cînd** au luat Ștefan vodă Pocutia de la leși" (*L*, f.53^{v}, cf.*P*, p.119), "**De** moartea lui Ștefan vodă cel Bun..." (*L*, f.54^{r}, cf.*P*, p.120), și așa mai departe.

4.7. Unii cercetători ar putea obiecta că concordanțele lingvistice și stilistice menționate mai sus, ca și cele semnalate în capitolul precedent, pot fi întîmplătoare sau se pot datora faptului că Simion Dascălul, care ar fi copiat cronica scrisă în românește de Ureche, și-a însușit din limba și stilul acesteia clișeele aflate și în așa-zisele interpolări ale sale. La fel s-ar explica și concordanțele lingvistice și stilistice dintre așa-zisele interpolări ale lui Misail Călugărul și restul cronicii, pe care acesta a copiat-o după ce fusese deja "interpolată" de Simion Dascălul. Asemenea explicații date unui număr atît de mare de elemente sintactice și lexicale mai semnificative comune celor trei texte considerate distincte în corpul letopisețului nu sînt însă posibile. În primul rînd, prezența, atît în așa-zisele interpolări ale lui Simion Dascălul cît și în textul cronicii considerat a fi fost scris de Ureche, a elementelor sintactice, stilistice și lexicale menționate, dintre care unele au un caracter cu totul particular,

nu poate fi întîmplătoare. Am citat, în fiecare caz, cît mai multe exemple din textul considerat a fi fost scris de Ureche, pentru a evidenția nu numai frecvența (uneori deosebit de mare) în acest text a elementelor sintactice și lexicale aflate și în așa-zisele interpolări ale lui Simion Dascălul și Misail Călugărul, ci și faptul că frazele în care apar ele în cele trei texte comparate sînt adeseori identice. Cu cîteva excepții, clișeele respective și, mai ales, construcțiile specifice în care apar ele în întregul letopiseț nu erau comune limbii române literare a epocii, ci au o structură deosebită, definesc în mod pregnant un anumit stil individual. Pe de altă parte, nu este posibil ca un copist, cum se presupune că a fost Simion Dascălul, să-și fi însușit din textul pe care îl transcria un număr atît de mare de particularități sintactice și lexicale, spre a le aglomera apoi în cele cîteva pagini ale așa-ziselor interpolări ale sale, cum nu este posibil, decît în eventualitatea unei rescrieri integrale a textului, ca un copist să introducă sistematic în textul pe care îl transcrie atît de multe particularități ale limbii sale. Căci particularitățile sintactice și stilistice ale unui text sînt mult mai rezistente la eventuala tendință de modificare manifestată de un copist, decît cele fonetice, lexicale sau chiar morfologice. Singura explicație posibilă a prezenței numeroaselor particularități sintactice și lexicale menționate, atît în textul cronicii considerat a fi fost scris de Ureche cît și în așa-zisele interpolări ale lui Simion Dascălul și ale lui Misail Călugărul, adică în întregul text reprezentat de ramurile *L* și *M* ale actualei steme a manuscriselor acestui letopiseț, rămîne deci cea care rezultă cu toată evidența din demonstrația făcută mai sus, și anume: *întregul letopiseț a fost redactat în limba română de Simion Dascălul*, așa cum afirmă el în ultima frază a prefeței: "am izvodit din toate izvoadele într-un loc și am făcut unul desăvîrșit".

5. Concluzii.

5.1. Unitatea lingvistică și stilistică a întregului letopiseț, pe care am demonstrat-o în capitolele precedente, dovedește în mod implicit și faptul că cele două izvoare principale folosite de Simion Dascălul la elaborarea versiunii cunoscute a cronicii ("letopisețul cel lătinesc" sau "leșesc", adică cronica lui Ureche, și "letopisețul nostru", o cronică internă) *nu puteau fi scrise în limba română.*

Problema limbii (română, sau slavonă?) în care era (putea fi) redactat "letopisețul nostru", atît în versiunea lui mai scurtă, comentată și folosită de Ureche, cît și în versiunea adusă pînă la domnia lui Vasile Lupu, folosită de Simion Dascălul, este de multă vreme discutată de numeroși cercetători[45]. Firește, rezultatele cercetării noastre, care exclud posibilitatea ca acest letopiseț să fi fost scris în românește, întăresc afirmația cercetătorilor care l-au considerat redactat în slavonește (Giorge Pascu, I.C.Chițimia și alții), potrivit tradiției istoriografiei moldovenești. Este mai greu de știut dacă una (și care anume?) dintre cele două versiuni ale letopisețului intern (prima, pînă la Petru Șchiopul, folosită de Ureche, a doua, pînă la Vasile Lupu, de a cărei existență noi nu ne îndoim, folosită de Simion Dascălul) era într-adevăr alcătuită de Eustratie logofătul, cum s-a presupus. Acest lucru are însă puțină importanță în demonstrația noastră.

Înainte de a discuta problema limbii în care a putut fi redactată cronica lui Grigore Ureche, considerăm necesar să ne comunicăm părerea (rezultată din aceeași analiză lingvistică și stilistică făcută în capitolele precedente) că partea din letopiseț intitulată *Povestea și tocmala altor țărî ce sînt pren pregiur, cum nu să cade să nu pomenim, fiindu-ne vecini de-aproape* (*L*, f.55^{v}-75^{v}, cf.*P*, p.121-135), intercalată între sfîrșitul domniei lui Ștefan cel Mare și începutul domniei lui Bogdan cel Orb, în care se dau numeroase relații despre "Țara Leșască', "împărăția tătărască", "împărăția turcilor", "Țara Ungurească de jos și Ardealiul de sus", extrase îndeosebi din surse în limba latină, *nu se afla în cronica lui Ureche*, ci a fost introdusă în cuprinsul letopisețului de către Simion Dascălul.

Cu variate argumente, cercetătorii Al.Lambrior, Ilie Minea, I.Șiadbei și alții[46] au încercat să demonstreze că cronica lui Ureche a fost scrisă în limba latină, iar Simion Dascălul a tradus-o și a interpolat-o. Părerea aceasta este motivată, pe de o parte, de aceeași constatare a unității lingvistice și stilistice a versiunii cunoscute a letopisețului, iar pe de altă parte de faptul că în cronică este citat des "letopisețul lătinesc" (cum am

[45] Vezi istoricul amănunțit al chestiunii la D.Velciu, *op.cit.*, p.272-294.

[46] Vezi D.Velciu, *op.cit.*, p.193-194. Cf. și Traian Diaconescu, *Elemente sintactice latine în cronica lui Grigore Ureche*, în "Anuar de lingvistică și istorie literară", XX, 1969, p.35-47.

văzut în capitolele al doilea și al treilea ale studiului de față). Argumentele lingvistice cu care Ilie Minea, I.Șiadbei și, recent, Traian Diaconescu au susținut această opinie nu sînt însă convingătoare. Așa-zisele "latinisme" observate de cercetătorii menționați în construcția unor propoziții sau fraze și presupusele calcuri după cuvinte sau expresii latinești sînt de fapt particularități ale limbii române literare a epocii, în unele cazuri de provenientă populară. Construcții și calcuri identice sau asemănătoare se întîlnesc, de exemplu, în scrierile lui Dosoftei, în traducerea cronografului lui Kigalas atribuită lui Pătrașcu Danovici, în traducerea anonimă a *Istoriilor* lui Herodot și în alte texte românești contemporane.

Demonstrînd că principalul izvor extern al letopisețului alcătuit de Ureche este cronica polonă a lui Ioachim Bielski și considerînd versiunea pe care o cunoaștem a acestui letopiseț drept textul redactat de Ureche, P.P.Panaitescu a crezut, în mod firesc, că numele proprii cu fonetism polon, unele prenume în forma lor polonă (*Ian* "Ioan", *Micolai* "Nicolae", *Mihal* "Mihai", *Zofia* "Sofia" și altele), o serie de sintagme "traduse cuvînt cu cuvînt din polonă" (?), unele cuvinte polone traduse "cu cuvîntul slav din limba română, care are aceeași origină și sună la fel" (*cneaz, găti, goni, hart, jălui, povodnic* și altele), unele cuvinte polone care "s-au păstrat întregi în textul moldovenesc" (*caștelan, comornic* "casier", *podcomori* "cămăraș", *podscarb* "vistiernic", *seim, șafariul* "garderobierul regelui", *Voevoda Braslavski, voevoda Kiovski, voevoda Ruski* și altele), precum și unele greșeli de traducere a textului polon (de exemplu, *Grotowie dwa* - "doi frați Grotov"; *pod Chocimiem zamkiem* - "la Hotin supt cetate"; *Wielkanoc* - "Rusalii") dovedesc faptul că "*Bielski a fost întrebuințat direct*" în versiunea pe care o avem a letopisețului și, prin urmare, "*nu mai rămîne nici o îndoială că «letopisețul leșesc» este însăș cronica acestuia*[47]".

Prin demonstrația prezentată rezumativ mai sus Panaitescu a dovedit că cronica lui Bielski nu a putut fi folosită în letopisețul nostru "prin mijlocirea unui text scris în latinește"[48]. Într-adevăr, este greu de presupus că, trecute printr-o versiune latină, informațiile provenite în letopisețul nostru din cronica lui Bielski puteau să mai conserve atît de numeroase și

[47] Vezi P.P.Panaitescu, *Influența polonă...*, p.45, Sublinierile sînt ale autorului.

[48] *Ibidem*, p.40.

de semnificative elemente lingvistice specific slave. Particularitățile lingvistice respective, de proveniență polonă, puteau fi însă conservate în întregime și transmise versiunii cunoscute a letopisețului nostru de *un text slavon* în care fuseseră folosite informațiile provenite din cronica lui Bielski. De vreme ce unitatea lingvistică și stilistică a textului pe care îl avem demonstrează faptul că întregul letopiseț a fost redactat în limba română de Simion Dascălul, care nu a cunoscut însă cronica lui Bielski; *un asemenea text slavon cu informații din Bielski împletite cu cele oferite de letopisețul intern nu putea fi decît cronica lui Grigore Ureche.* Așadar, ambele izvoare principale (cronica lui Ureche și "letopisețul nostru") folosite de Simion Dascălul la elaborarea versiunii cunoscute a letopisețului erau scrise în slavonește. Dacă, pentru motivele arătate, cronica lui Ureche nu a putut fi scrisă în limba română, ea putea fi însă scrisă în slavonă, limba de cultură bine cunoscută de intelectualitatea românească a epocii, căci autorul ei nu se putea adresa atunci *în latinește* contemporanilor săi români, pentru care a scris opera. *Istoriografia românească în limba națională ia naștere deci în a doua jumătate a secolului al XVII-lea, prin versiunea* **Letopisețului Țării Moldovei** *alcătuită de Simion Dascălul.*

5.2. Unitatea lingvistică și stilistică a versiunii cunoscute a letopisețului demonstrează, în mod implicit, și faptul că *nu există un interpolator Misail Călugărul*[49]. Așa-zisele interpolări ale acestuia reprezintă de fapt fragmente din textul alcătuit de Simion Dascălul, pe care copistul primului manuscris (astăzi necunoscut) al ramurii *L* (=lacunară) din stema manuscriselor cronicii le-a eliminat sau le-a comprimat. În manuscrisele așa-numitei ramuri *M* (=Misail) avem deci textul cel mai complet (firește, cu intervenții mai mari sau mai mici datorate diverșilor copiști) al letopisețului redactat de Simion Dascălul. Acest lucru rezultă în mod clar din comparația unor așa-zise interpolări ale lui Misail Călugărul cu pasajele corespunzătoare din manuscrisele ramurii *L*, în care textul inițial al fragmentelor respective este comprimat,

[49] Pentru istoricul discuțiilor și pentru cele mai noi ipoteze și clarificări privitoare la identitatea acestui presupus interpolator al letopisețului, vezi D.Velciu, *op.cit.*, p.256-257, și Ștefan S.Gorovei, *O colaborare culturală în veacul XVIII și implicațiile ei*, în "Anuarul Institutului de Istorie și Arheologie «A.D. Xenopol»", XXIV, partea a II-a, 1987, p.341-347.

prin reproducerea selectivă a cîtorva fraze sau prin rezumarea unor relatări. Cînd a separat așa-zisele interpolări ale lui Misail, în ediția cronicii întocmită de el, P.P.Panaitescu nu a observat ori nu a acordat importanța cuvenită faptului că, în cîteva locuri, unele fragmente din textele atribuite lui Misail se află și în textul considerat a fi fost scris de Ureche. De exemplu:

I

Într-o așa-zisă interpolare a lui Misail: "**Făcut-au 2 sfinte mănăstiri mari în Moldova, Bistrița și Moldovița**, și le-au îndzăstrat cu multe sate, cu vecini, și cu hălești, și cu veșminte scumpe în lontru, și cu odoară. Și deaca să vădzu luminat în cinstea domniii, **în 2 ai a domniii lui**, fiind mai întreg și mai cuminte decît cei trecuți înaintea domniii lui, și mult trăgînd și rîvnind spre folosul sufletului său, **adus-au** cu mare cheltuiala sa den țară păgînă **sfintele moștii a marelui mîcenic Ioan Novii** și le-au pus într-a sa svîntă cetate ce este în orașul Sucevii, cu mare cinste și pohvală, de-a ferirea domniii sale și paza scaunului său. **Ce veri cerca la cărțile beserecii viața lui, carele miercurea și gioi în săptămîna Rusaliilor îl slăvește toată țara noastră, în Suceava, unde dzac moștiile la mitropolie**" (*M*, f.17^{r}-17^{v}, cf.*P*, p.75-76).

În textul considerat a fi fost scris de Ureche, din versiunea lacunară a cronicii: "**Și au zidit 2 mănăstiri mari în Mulduva, în 2 ai a domniei lui. Ș-au adus și moștiile svîntului mîcenic Ioan Novii. Ce veri cerca la carțile besericei viiața lui, carele miercuri și gioi în săptămîna Rusaliilor îl slăvește toată țara noastră, în Suceavă, unde-i dzac moștiile la mitropolie**" (*L*, f.3(13)^{v}, cf.*P*, p.75-78).

II

În altă așa-zisă interpolare a lui Misail: "Mărgînd Ștefan vodă pre apa Bîrladului în sus, atuncea plăcîndu-i locul între Bîrlad și între apa Vasluiului, **și într-aceea laudă și bucurie** de izbîndă cu năroc ce-au biruit pre turci și pre munteni, **au început a zidi besereca** sveti Ioan Preditice

în tîrg în Vaslui, dînd laudă lui Dumnedzău de biruință ce-au făcut, și pre urmă case domnești, cum să cunosc și pănă într-aceste vremi. Și odihnindu-să Ștefan vodă acolo cu oștile sale și rîvnind cu nevoință a să zidi besereca și alte lucruri ce arată că au făcut mai pre urmă, **și întorcîndu-să agiutoriul craiului leșăsc acasă cu multă dobîndă, au trimis Ștefan vodă solii săi de au dus 36 de steaguri, arătînd vitejia ce-au făcut, și i-au mulțămit de agiutori.** Într-aceea vreme odihnind Ștefan vodă la Vaslui, i-au venit olăcari de sîrg de la Soroca, cum Lobodă și Nalivaico, hatmanii căzăcești, au întrat în țară și pradă. De-acii Ștefan vodă, neputînd suferi pre neprieteni a-i lăsarea să strice țara, ce îndată, cu ai săi cu cîți era, i-au căutat a merge, unde s-au și tîmpinat cu acea oaste căzăcească pe Răut, la Grumădzești, fiind cazacii în pradă răschirați. Și lovindu-i noaptea fără veste, fură biruiți cazacii. Atuncea și Lobodă, hatmanul căzăcesc, fu prins de oastea lui Ștefan vodă. Și gonindu-i spre Nistru, Nalivaico hatmanul și cu o samă de cazaci au dat să treacă Nistrul, și mulți s-au înecat, și un polcovnic al său vestit, Jora, acolo s-au înecat, și alții mulți. Și astădzi este de pomenit acel loc de-i dzic Vadul Jorăi. De-acolo s-au întors Ștefan vodă ș-au descălecat tîrgul Ieșii, și în lauda lui Dumnedzău au început a zidi besereca marelui mîcenic și ciudotvoreț Necolai. **Și de-acii s-au întors la scaunul său la Suceavă, cu mare pohvală și biruință de la sîngur Dumnedzău de sus, ieșindu-i înainte mitropolitul cu toți preuții, aducînd svînta evanghelie și cinstita cruce în mînule sale, ca înaintea unui împărat și biruitor de limbi păgîne, de l-au blagoslovit. Atuncea mare bucurie au fost tuturor domnilor și crailor de pren pregiur de biruință ce-au făcut Ștefan vodă.** Și daca s-au aședzat la scaunul său la Suceavă, în lauda lui Dumnedzău au început a zidi o înfrîmsățată mănăstire..." (*M*, f.42^{r}-42^{v}, cf.*P*, p.102-103).

În textul considerat a fi fost scris de Ureche, din versiunea lacunară a cronicii: "**Și într-aceea laudă și bucurie au zidit beserecă în tîrg în Vaslui, dînd laudă lui Dumnedzău de biruință ce-au făcut. Și de-acii s-au întors la scaunul său la Suceavă, cu mare pohvală și biruință sîngur de la Dumnedzău de sus, ieșindu-i înainte mitropolitul și cu toți preuții, aducînd sfînta evanghelie și cinstita cruce în mînule sale, ca înaintea unui împărat și biruitori de limbi păgîne, de l-au**

blagoslovit. Atuncea mare bucurie au fost tuturor domnilor și crailor de pren pregiur de biruință ce-au făcut Ștefan vodă. Mai apoi, **întorcîndu-se agiutoriul craiului leșesc acasă cu multă dobîndă, au trimis Ștefan vodă solii săi de i-au dus 36 de steagure, arătînd vitejia ce-au făcut, și i-au mulțemit de agiutori"** (*L*, f.33^{v}-34^{r}, cf.*P*, p.102).

Lectura paralelă a fragmentelor citate mai sus arată în mod limpede că textul ramurii *L* a manuscriselor cronicii a rezultat prin *comprimarea* (uneori cu greșeli!) a expunerii din manuscrisele ramurii *M*. Este mai greu de văzut cum s-ar putea ca textul din *M* să reprezinte o *amplificare* a celui din *L*. Căci, admițînd că presupusul interpolator Misail ar fi adăugat unele informații textului din ramura lacunară, el nu putea să reproducă (să reia) aidoma, în locuri disparate din pasajele pe care le redacta, sintagme sau fraze întregi din textul compact pe care îl avea în față (îl copia).

După cum se știe, cea mai mare așa-zisă interpolare a lui Misail se află în capitolul privitor la domnia lui Alexandru cel Bun, văzut ca "dătător de legi și datini", în care sînt menționate dregătoriile țării instituite de acest domnitor, cu atribuțiile fiecăreia dintre ele. O atenție deosebită este acordată aici funcției de *logofăt al treilea*, fapt care a determinat pe Gh.Cardaș să presupună că "interpolatorul" nu putea fi un călugăr, ci "o persoană de la *curtea domnească*, bine informată asupra atribuțiilor fiecărui rang boieresc. Autorul va fi fost desigur un *treti logofăt*, cunoscător de aproape al acestor probleme"[50], pe care D.Velciu înclină, cu prudență, să-l identifice în persoana lui Pătrașcu Danovici, fost logofăt al treilea, căruia i s-a atribuit traducerea din grecește a cronografului lui Kigalas[51]. Concluziile studiului nostru prezentate mai sus ne determină să credem că pasajul în care i se atribuie lui Alexandru cel Bun întemeierea administrației Moldovei, considerat a fi interpolare a lui Misail, se putea găsi în însăși cronica lui Ureche, de unde putea fi tradus în versiunea cunoscută a letopisețului de către Simion Dascălul. O atenție deosebită putea să acorde funcției de logofăt al treilea și Grigore Ureche, care în anul 1628, deci în jurul vîrstei sale de 40 de ani, este atestat cu rangul de *treti logofăt* la curtea lui Miron Barnovschi. Dar Simion Dascălul putea,

[50] Vezi Gh.Cardaș, *Odiseea celui mai vechi manuscris al cronicii lui Grigore Ureche*, în *"Mitropolia Olteniei"*, XXII, 1970, nr.5-8, p.569. Sublinierile autorului.

[51] Vezi D.Velciu, *op.cit.*, p.264-267. Cf. și Ștefan S.Gorovei, *art.cit.*, p.344-345.

eventual, să reproducă pasajul respectiv și din versiunea "letopisețului nostru" folosită de el. În eventualitatea că acest letopiseț conținea textul în discuție și că el fusese redactat de Eustratie logofătul, o atenție deosebită putea să acorde și Eustratie funcției de logofăt al treilea, căci și el este atestat cu rangul de *treti logofăt*, în anul 1631, la curtea lui Moise Movilă.

Faptul că Miron Costin, cu totul neinformat, a considerat pe Misail Călugărul drept interpolator al cronicii lui Ureche se datorește, foarte probabil, confuziei cu vreun *Misail* care va fi semnat una dintre primele copii ale letopisețului alcătuit de Simion Dascălul.

5.3. Dacă în versiunea pe care o cunoaștem letopisețul reprezintă *textul redactat în limba română de Simion Dascălul*, se înțelege de la sine că această cronică trebuie publicată sub numele lui. Căci o cronică nu este doar o colecție de informații cu caracter istoric adunate din diverse surse, ci, în primul rînd, o operă literară, care exprimă concepția și stilul celui care a elaborat-o. Din raportarea letopisețului la cronica lui Bielski, principalul său izvor extern, făcută de P.P.Panaitescu, rezultă că Simion Dascălul a reprodus în opera alcătuită de el o mare parte din informația aflată în cronica lui Grigore Ureche, așa cum, de altfel, afirmă Simion însuși în prefață și în numeroase locuri din cuprinsul lucrării. Multe informații a reprodus Simion Dascălul și din "letopisețul nostru" (sau "cest moldovenesc"), cum de asemenea afirmă el în prefață și în cuprinsul lucrării. În lipsa acestor două principale surse ale sale, noi nu mai putem ști însă *cum a preluat* Simion Dascălul informațiile respective: a tradus fragmente întregi din aceste texte? le-a rezumat? a luat doar știrile, pe care le-a încorporat în relatarea sa? Cunoscînd modul în care a folosit el, în așa-zisele interpolări ale sale, informația suplimentară privitoare la domnia lui Despot preluată din cronica lui Guagnin în traducerea poloneză a lui Paszkowski, putem crede că Simion Dascălul a procedat la fel în întregul letopiseț, adică a imprimat o pronunțată notă personală relatării preluate din izvoare. Această notă personală imprimată sintezei făcute, în românește, de Simion Dascălul este dovedită, după cum am văzut, de unitatea lingvistică și stilistică a întregului letopiseț. Foarte probabil, și atitudinea moralizatoare față de faptele nedemne sau abuzurile unor domnitori ori față de necredința și actele de trădare ale unor boieri, care străbate întregul letopiseț, îi aparține tot lui Simion Dascălul.

Eventuala observație că letopisețul ar trebui totuși publicat, așa cum a procedat C.C.Giurescu, sub numele lui Grigore Ureche și Simion Dascălul, deoarece Simion a avut drept principal izvor cronica lui Ureche, ar fi lipsită de temei, pentru simplul motiv că paternitatea oricărei opere de acest gen nu poate fi atribuită și autorilor surselor ei de informație. Căci, procedînd astfel, ar trebui, în mod paradoxal, să atribuim paternitatea cronicii și autorului necunoscut al "letopisețului nostru", precum și autorilor izvoarelor externe folosite de Simion Dascălul. C.C.Giurescu a publicat cronica sub ambele nume, pentru că el credea că textul pe care îl avem a fost scris în mare parte (și *în românește*) de Ureche, iar așa-zisele interpolări (numeroase) ale lui Simion Dascălul, chiar dacă ar putea fi în întregime determinate, nu se mai pot înlătura din contextul letopisețului. Nepotrivit ni se pare și modul în care a fost menționat Simion Dascălul ca autor al letopisețului de către Constantin Giurescu. Considerînd și el cronica lui Ureche și "letopisețul nostru", folosite ca izvoare de Simion Dascălul, drept texte *scrise în românește*, C.Giurescu *i*-a menționat pe foaia de titlu a ediției alcătuite de el și pe autorii acestor izvoare. Acum însă, cînd este dovedit faptul că întregul text pe care îl avem a fost redactat în limba română de Simion Dascălul, cronica trebuie publicată numai sub numele său, căci el nu este (nu mai poate fi considerat) nici copist și interpolator al cronicii lui Ureche, nici compilator al unor cronici românești mai vechi (Ureche și "letopisețul nostru"), ci autorul unic al letopisețului, în forma pe care o cunoaștem.

5.4. Deoarece, cum am văzut mai sus, în manuscrisele așa-numitei ramuri *M* avem textul cel mai complet al letopisețului alcătuit de Simion Dascălul, o ediție corespunzătoare a acestei cronici trebuie întemeiată pe un manuscris al ramurii *M*, corelat cu cel mai vechi manuscris cunoscut al ramurii *L*, aflat la Muzeul Literaturii Române din Iași. În felul acesta, textul stabilit ar reprezenta mai aproape de adevăr limba lui Simion Dascălul, care, firește, reflecta în mare măsură graiul moldovenesc (sau alt grai românesc de tip nordic). Căci în ediția lui P.P.Panaitescu, întemeiată pe manuscrisele ramurii *A*, copiate în Țara Românească, textul cronicii considerat a fi fost scris de Grigore Ureche și cel al așa-ziselor interpolări ale lui Simion Dascălul prezintă, în mod nepotrivit, numeroase particularități fonetice muntenești (de exemplu, fricativele *j* și *z*, în locul africatelor *ğ* și *dz, coprinde, umbla, umple*, și altele).

Cu prilejul alcătuirii unei noi ediții a letopisețului, sub numele lui Simion Dascălul, adevăratul autor al textului pe care îl cunoaștem, va trebui refăcută și stema manuscriselor cronicii. Căci faptul dovedit că Simion este însuși autorul textului, nu un copist și interpolator, și că prezumtivul interpolator Misail a fost, probabil, vreun copist al unuia dintre primele manuscrise ale versiunii complete a letopisețului alcătuit de Simion Dascălul impune revizuirea relației stabilite pînă acum între manuscrisele cronicii.

5.5. Datele privitoare la viața lui Simion Dascălul sînt, deocamdată, extrem de puține și, aproape toate, incerte[52]. El provenea, probabil, din pătura mijlocie a societății. Era însă un om învățat: cunoștea limbile slavonă, latină, polonă și maghiară, cum atestă variatele izvoare folosite de el la alcătuirea letopisețului, precum și unele elemente semnificative ale limbii sale. Faptul că-și zicea ori i se spunea "dascălul" nu presupune în mod neapărat că va fi fost cîntăreț la o biserică sau învățător (profesor) la o școală de sat ori într-o casă boierească; termenul *dascăl* desemna atunci și calitatea de "om învățat". Nu știm care a fost ocupația lui.

S-a făcut de multă vreme afirmația că Simion Dascălul ar fi fost originar din Transilvania sau că, plecat acolo din Moldova (eventual, pentru studii), ar fi trăit timp mai îndelungat printre ardeleni. Elementele lingvistice care pot proba acest lucru apar însă mai ales în partea din letopiseț considerată a fi fost scrisă în românește de Grigore Ureche. Ca atare, cercetătorii care au studiat limba cronicii nu au acordat importanța cuvenită elementelor respective, a căror prezență într-un text scris de un moldovean, chiar și în secolul al XVII-lea, era mai greu de explicat. Acum însă, după ce am constatat că întregul letopiseț a fost redactat în limba română de Simion Dascălul, particularitățile lingvistice ardelenești aflate în acest text, ca și unele semne ale cunoașterii nemijlocite a Ardealului de către autor, pot constitui dovezi că el va fi fost originar din Transilvania sau că va fi petrecut mai mult timp acolo. De exemplu:

- substantivul *op*, în expresia *a fi op (să...)* "a trebui (să...)", apare de două ori în textul cronicii: "Deci cumu-i voia domnului *op să* [scris: ѡпс] le caută să le placă tuturor" (*L*, f.5v, cf.*P*, p.67; în *M*, f.6v, scris: ѡ ѱ ѧ), "cum să tîmplă, den pom bun roadă bună *op să* [scris: ѡ пс ѧ

[52] Vezi aceste date adunate și comentate la D.Velciu, *op.cit.*, p.217-222.

iasă" (*L*, f.55r, cf.*P*, p.120; în *M*, f.59v: *op să* [scris: ѡ ѱ ѧ] iese"). Cuvîntul *op*, cu acest sens, nu mai apare în alte texte moldovenești, nici în secolul al XVII-lea, nici mai tîrziu. Aproape toate sursele care atestă acest cuvînt citate în *Dicționarul limbii române* (*DLR*) sînt de proveniență ardelenească (vezi *op*[1]). Singurul izvor "moldovenesc" citat între ele este letopisețul lui Simion Dascălul, în ediția lui C.Giurescu. Copiștii moldoveni și cei munteni ai cronicii nu au înțeles acest cuvînt ardelenesc folosit de Simion Dascălul și, în consecință, ori l-au transcris cu variate greșeli, cum se vede și în exemplele citate, ori l-au eliminat[53]. Un exemplu de neînțelegere a cuvîntului este și dublarea lui *op* cu *le caută* "trebuie", din primul citat de mai sus, datorată probabil unuia dintre primii copiști ai textului;

- specific graiurilor ardelenești este și sensul de "nobil, boier" al substantivului *domn*, care apare de cîteva ori în întregul letopiseț, în capitole în care Simion Dascălul se referă la realități din Transilvania sau din Ungaria. De exemplu, în capitolul intitulat *Pentru Țara Ungurească de gios și Ardealiul de sus...*:" Încă și despre crai de veri fi avînd ceva asupreală și nedireptate, ai voie să-ți întrebi și cu craiul, la scaunul țării, unde să adună toți *domnii* de să sfătuiesc de trebele țării" (*L*, f.75[r], cf.*P*, p.135); în capitolul intitulat *Al doilea război ce-au făcut Pătru vodă cu săcuii la Țara Ungurească*: "trimis-au Ioanăș craiul unguresc solii săi la Pătru vodă de l-au pohtit ca să-i fie într-agiutori împrotiva a o samă de *domni* unguresti, carii nu vrea să i să plece" (*L*, f.91[r], cf.*P*, p.149), "și sculîndu-să mulți *domni* din Ardeali, și alții carii era gata să moară pentru moșiile sale..." (*L*, f.92[r], cf.*P*, p.149), "au dat dosul a fugi, și mulți din *domni* au picat la apa Bîrseei" (*L*, f.92[v], cf.*I*, p.149); în capitolul intitulat *Cînd au pribegit Pătru vodă de multe nevoi în Țara Ungurească:* "Și de-acii păscarii l-au dus la casa unui boierin unguresc carele au fost avînd un prietesug mare cu Pătru vodă. Ce pre *domnul* nu l-au aflat acasă, numai pre giupîneasa lui" (*L*, f.100[r], cf.*P*, p.155);

---

[53] Vezi *Letopisețul Țării Moldovei [...], întocmit după Grigorie Ureche vornicul, Istratie logofătul și alții de Simion Dascălul*, ediția alcătuită de C.Giurescu, București, 1916, p.8 și 90, aparatul critic.

- în capitolul intitulat *Cînd au trimis Pătru vodă din Ciceu carte pre ascuns la Suleiman împăratul turcesc...* apare cuvîntul de proveniență maghiară *notceagoș* "un anume rang în ierarhia nobilimii maghiare", cunoscut numai în Transilvania: "Ce ungurii nice într-un chip n-au vrut să-l lase, dîndu-i vină că, ținînd scaunul la Mulduva, multă asupreală au avut de către-îns. Și încă adăogea de-l făcea *notceagoș*, dzîcînd că are moșii și ocine împreună cu dînșii" (*L*, f.105^{v}, cf.*P*, p.159).

5.6. Pentru că Simion Dascălul a introdus în cronică, după "letopisețul unguresc", cunoscuta "basnă" privitoare la "ijderenia" moldovenilor, marii boieri, prin reprezentanții lor cărturari (Miron Costin și alții), l-au pedepsit aspru, calificîndu-l drept om prost și neînvățat și acuzîndu-l că și-ar fi însușit de fapt cronica lui Grigore Ureche. Stigmatizat astfel de contemporani, el a rămas în conștiința posterității un exemplu de calomniator al neamului său și un uzurpator al cronicii lui Ureche. De la Miron Costin pînă la ultimii exegeți ai acestei cronici, care au condamnat, chiar și acum, cu aceeași nemăsurată pasiune "vinovăția" lui Simion Dascălul, blamul la adresa lui a fost în continuă creștere și nuanțare stilistică[54]. Imaginea aceasta întunecată a lui Simion Dascălul, care a împiedicat chiar și pe unii cercetători cu bogată experiență filologică să afle calea adevărului în problema controversată a paternității letopisețului, se dovedește însă a fi cu totul neîntemeiată. După cum rezultă din cercetarea mai atentă a letopisețului pe care l-a alcătuit, Simion a fost un cărturar patriot, înzestrat, într-adevăr, cu mai puțin spirit critic și avînd, probabil, mai puțină cultură, dar pătruns de importanța deosebită a operei pe care o înfăptuia cu responsabilitate și în mod cinstit. Nedreptatea de peste trei veacuri făcută celui care ne-a dat prima cronică scrisă în limba română se cere neîntîrziat reparată, căci locul lui Simion Dascălul în istoriografia națională, în istoria literaturii române și în istoria limbii române literare este cel pe care tradiția (nu întotdeauna transmițătoare a adevărului!) și cercetarea necorespunzătoare a acestei cronici l-au situat pe Grigore Ureche.

[54] Vezi, de exemplu, calificativele defăimătoare la adresa lui Simion Dascălul aglomerate de L.Onu, în *Critica textuală...*, p.155-160 și 313-315; și de D.Velciu, *op.cit.*, p.242-255.

Nicolae Costin, autor al cronicii anonime a Moldovei de la 1661 pînă la 1709

1. Cel mai vechi manuscris cunoscut în care se află această cronică, urmată nemijlocit, cu titlul obișnuit al fiecărui început de domnie, de cronica sigură a lui Nicolae Costin pentru anii 1709-1711, este actualul ms. *II-22* de la Biblioteca Centrală Universitară din Iași, cu următoarea foaie de titlu: *Letopisețul Țării Moldovii de la Ștefan sîn Vasilie vodă încoace, de unde este părăsit de Míron Costin logofătul. Iară acum s-au scos din izvodul lui Vasilie Dămian, ce-au fost 3 logofăt, și de pre izvodul lui Tudosie Dubău logofătul, și altóra. În tîrg în Ieș, vleato 7224, sep. 1, vă dni Io Nicolae Alexandru vodă, într-a doa domnie* (vezi fotocopia alăturată, fig. 1). Acest manuscris, format in-quarto mic, este întocmit cu deosebită grijă, pentru domnitor. La începutul multor capitole sînt desenate viniete variate și diferit colorate în acuarelă, titlurile capitolelor și unele cuvinte din text sînt scrise cu roșu, inițialele cuvintelor cu care încep capitolele sau unele paragrafe sînt scrise tot cu roșu și împodobite. Pe f.266^{v} are însemnarea: "Pînă aici am scris eu, Axinte Uricariul". De mîna lui Axinte sînt paginate și foile 267 (lăsată albă) și 268, în fruntea căreia el desenează o elegantă vinietă, similară cu cele de la începutul altor capitole ale textului copiat pînă aici, după care scrie titlul *De a doa domnie lui Nicolae Alexandru vodă, văleat 7220* și, împodobită, numai inițiala cuvîntului *Vrînd*, cu care începe textul cronicii sale consacrate celei de-a doua domnii a lui Nicolae Mavrocordat în Moldova. Cronica sa este însă copiată de două persoane necunoscute.

Manuscrisul acesta, copiat în bună parte de Axinte Uricariul în anul 1715, a ajuns în proprietatea lui M. Kogălniceanu, care l-a folosit ca text de bază la întocmirea ediției sale din 1845 a *Letopisițului Țării Moldovii de la Ștefan sîn Vasilie vodă, de unde este părăsit de Miron Costin logofătul, de pe izvoadele lui Vasilie Dămian, ce-au fost 3 logofăt, a lui*

Tudosie Dubău logofătul, și altora, de Neculai Costin, carele au fost logofăt mare în Moldova (1662-1711)[1] și a cronicii intitulate *A doua domnie a lui Neculai Alexandru Mavrocordat voievod în Moldova, de Axinti Uricarul (1711-1716)*[2]. Cu privire la paternitatea întregii cronici a Moldovei de la 1662 pînă în 1711, pe care el o publică sub numele lui N. Costin, Kogălniceanu face însă, în *Notiție biografică a cronicarilor Moldaviei*, de la începutul primului volum al *Letopisiților*, următoarea distincție: "cronica țării de la Dabija voievod până la întăia domnie a lui Neculai Mavrocordat [...], cum zice el singur, au prescris-o de pe izvoadele lui Vasili Dămian al treile logofăt, a contimpuranului său Tudosie Dubău, ce au fost logofăt mare supt domnul Constantin Duca, și a altora. Aceea ce este propriu a lui Neculai Costin este [...] *istoria domniei întăi a lui Neculai Mavrocordat, a domniei lui Dimitri Cantemir, și a războiului lui Petru cel Mare cu Turcia*" (p.XVIII; sublinierea autorului).

De la sfîrșitul secolului trecut pînă în zilele noastre, partea aceasta din cronica Moldovei (pentru anii 1661-1709) a format obiectul mai multor studii, în care unii cercetători de prestigiu ai culturii noastre au susținut calitatea de compilator (sau de autor) a lui N. Costin asupra ei, iar alții i-au negat lui N. Costin această calitate, atribuind lucrarea unor contemporani ai lui, cunoscuți sau necunoscuți. Aceste discuții sînt în general bine cunoscute, fiind rezumate, în anul 1979, de Alexandru V. Diță[3], iar în 1989 de Dumitru Velciu[4]. În continuare vom menționa deci numai acele afirmații sau aspecte ale argumentărilor respective care reprezintă contribuții, directe sau indirecte, la stabilirea paternității cronicii de care ne ocupăm.

2. După ce Aron Densușianu (1885) și I. C. Sbiera (1897) încearcă să demonstreze că operația de *compilare* a acestei cronici aparține lui Axinte Uricariul, cel care a întocmit manuscrisul din anul 1715, iar V. A.

[1] Vezi M. Kogălniceanu, *Letopisițile Țării Moldovei*, tom.II, Iași, 1846, p.1-130.

[2] *Ibidem*, p.131-192.

[3] Vezi Alexandru V. Diță, *Reinterpretări și adăugiri la studiul cronicilor moldovene*, în "Revista de istorie", XXXII, 1979, nr.5, p.875-878.

[4] Vezi Dumitru Velciu, *Cronica anonimă a Moldovei, 1661-1709. Pseudo-Nicolae Costin. Studiu critic*, București, 1989, p.7-16, capitolul intitulat *Stadiul actual al cercetărilor*.

Urechia (1886) și A. D. Xenopol (1891) consideră cronica drept *opera* (sau *compilația*) lui N. Costin, pe care Axinte Uricariul numai a copiat-o, N. Iorga (1901) aruncă primele raze de lumină în problema controversată a paternității ei. Pentru Iorga, cronica este opera lui N. Costin, care ar fi folosit în prima ei parte informații extrase dintr-un izvod mai bogat, rămas de la tatăl său, și din izvodul mai sărac al lui Dămian-Dubău: "e sigur că această cronică a fost scrisă de dînsul, și cea mai bună dovadă vom avea-o cercetînd îndată spiritul în care este redactată, sentimentele pe care le manifestă, cu toată discreția și paza autorului, înălțimea culturală a lui și natura ideilor de care e stăpînit, precum nu mai puțin rezultă aceasta din felul de lucru care, cum vom vedea, e acela din lucrările care nu i se pot contesta pe nici un motiv puternic: *Ceasornicul domnilor, Cartea despre început,* compilarea cronicii lui Ureche"[5].

În amănunțita și judicioasa analiză a cronicii, făcută prin prisma celor arătate mai sus, Iorga relevă și trimiterile autorului, în diverse locuri, la evenimente deja relatate de el sau la evenimente pe care urma să le relateze în cronica primei domnii a lui Nicolae Mavrocordat și a domniei lui Dimitrie Cantemir, care este scrisă în mod sigur de N. Costin. "Aceste trimiteri înainte sau în urmă - constată Iorga - se întîmpină necontenit. Ele, aluziile morale, citațiile slavone din Sf. Scriptură, cuvintele turcești ce se întîmpină într-un loc, extrasele din Isus Sirah, arată cu prisosință că, pe orice temei serios, nu se poate susține că Nicolae Costin a scris numai partea de la Nicolae Mavrocordat înainte a compilației"[6]. Al.V. Diță a identificat cinci asemenea trimiteri înainte la partea din cronica scrisă în mod sigur de N. Costin[7]. Citățm doar două exemple, pentru a sublinia justețea afirmației lui Iorga. În comentariul privitor la consecințele evacuării Cameniței de către turci (în anul 1699), în urma căreia au plecat tătarii din Moldova, cronica se referă la recăderea țării în pradă, după bătălia de la Stănilești (1711), datorită politicii neînțelepte a lui Dimitrie Cantemir: "Și au fost hălăduit pămîntul Moldovei de supt cumpăna păgînilor puțină vreme, ca o iarbă ce este nădușită de iarnă grea, cum

---

[5] N. Iorga, *Istoria literaturii române în secolul al al XVIII-lea*, vol.I, București, 1901, p.98.

[6] *Ibidem*, p.115, nota 2.

[7] Vezi Al. V. Diță, *art. cit.*, p.881.

vedem că au căzdut pămîntul Moldovei acmu supt acea nenorocire de pe acea vreme, carea o lăsăm la mila lui Dumnădzău. *Această îndemînă au adus țării, din nesocotită minte și grabă a sa, Dumitrașco vodă, care vei ceti, iubite cetitori, la rîndul domniei lui* "(ms.*II-22*, f.99^r-99^v; sublinierea noastră). La consecințele similare pentru țară, ca urmare a războiului între turci și ruși, prezentate însă în partea din cronica scrisă în mod sigur de N. Costin, se referă autorul și după descrierea bătăliei de la Poltava (1709): "Dentr-aceea s-au coborît și s-au afițat și alte răutăți, de s-au stricat și pace între turci și Moscul, și mai vîrtos toată peirea asupra Țării Moldovei, cu pradă și cu robie, și cu multe asuprele, cît au sosit lucrul la cumpănă de istov, *pecum vei ceti mai gios de toate pre amănuntul, fieștecarea poveste la rîndul său*" (ms.*II-22*, f.155^r; s.n.). Limba acestor pasaje, ca și a întregii cronici de la 1661 pînă la 1709, este identică cu cea a scrierilor cunoscute ale lui N. Costin.

În următoarea frază în care autorul cronicii ezită să-l numească pe Miron Costin, alături de hatmanul Buhuș, printre uneltitorii împotriva domnitorului Antonie Ruset: "din carii era unul Buhuș hătmanul, și altul încă, *pe carile treacă-l condeiul mieu, ce i-am vădzut osînda, perind nevinovat de alți domni*" (ms.*II-22*, f.30^r; s.n.) Iorga vede, pe drept cuvînt, o plîngere duioasă și cruțătoare dezaprobare morală, *care ajunge singură*, așa de mult se potrivește cu natura lui Nicolae Costin și cu felul cum un fiu putea pomeni pedeapsa dumnezeiască venită asupra tatălui său, *pentru a înlătura orice îndoială asupra scrierii de Nicolae Costin logofătul a întregii cronice de la 1661 înainte*"[8].

3. O nouă cercetare amănunțită privind paternitatea acestei cronici a întreprins Constantin Giurescu, în anul 1907[9]. El combate, cu argumente care au putut să pară convingătoare, opinia că N. Costin ar fi autorul sau compilatorul cronicii de la 1661 pînă la 1709, ajungînd la următoarea concluzie: "Cronica aceasta este, după cum am arătat, o compilațiune făcută în septemvrie-decemvrie 1712 din ordinul lui Nicolae Mavrocordat, spre a se pune în legătură cronica primei sale domnii [scrisă

---

[8] N. Iorga, *op.cit.*, p.105. Sublinierea noastră.

[9] Vezi Const.Giurescu, *Contribuții la studiul cronicelor moldovene (Nicolae Costin, Tudosie Dubău, Vasile Dămian)*, în "Analele Academiei Române. Memoriile Secțiunii istorice", seria II, tom.XXX, 1907-1908, p.273-309.

de N. Costin, n.n.] cu aceea a lui Miron Costin, cu care se terminau de obicei cele mai multe letopisețe. Probabil că autorul compilației, făcută cu aceeași lipsă de unitate și logică, ca și cea ordonată de Mavrocordat mai tîrziu în Țara Românească, este tot copistul care începe să transcrie la 8 decemvrie 1712 pe Ureche în redacția lui Simion Dascălul, iar în septemvrie anul următor scrierile mai vechi ale Costineștilor"[10]. Acest copist rămîne pentru C.Giurescu un *anonim*.

Majoritatea istoricilor și a istoricilor literari din secolul nostru și-au însușit opinia lui C.Giurescu, fără să observe posibilitatea (sau necesitatea) revizuirii ei. Ca atare, lucrarea a început să fie citată în literatură sub numele *Pseudo-Nicolae Costin*, iar controversa privitoare la paternitatea ei a fost considerată ca și încheiată. Prea puțini sînt cei care, alături de N.Iorga, au continuat să-l considere pe N.Costin drept autor (sau compilator) al cronicii, așa cum afirmase Kogălniceanu. Aderînd la vechea părere susținută de Aron Densușianu și I.G.Sbiera, doar Giorge Pașcu (1922) și C.Grecescu (1938) au mai considerat cronica o compilație a lui Axinte Uricariul.

4. În anul 1979, Alexandru V.Diță supune unei riguroase analize argumentarea din 1907 a lui C.Giurescu, pe care o găsește neîntemeiată, și aduce noi și judicioase dovezi în sprijinul paternității lui N.Costin asupra acestei cronici. Deși autorul afirmă cu modestie că "noi nu dorim altceva, chiar dacă ne pronunțăm într-un sens, decît să aducem argumente noi într-o controversă ce n-ar fi trebuit să fie considerată încheiată"[11], probele textologice și lingvistice administrate de d-sa, cu toate că mai pot fi ușor corectate sau mai ales întărite, sînt edificatoare. Observația lui N.Iorga că, în întreaga cronică de la 1661 pînă la 1711 pe care o copie Axinte Uricariul în 1715, "trimiterile înainte sau în urmă se întîmpină necontenit" capătă în studiul lui Al.V.Diță forma unei demonstrații pe deplin convingătoare. Autorul studiului citează un mare număr de "trimiteri" de la o parte la alta a întregii cronici, pe care le grupează în următoarele două categorii: "*A*. Trimiteri la evenimentele pe care făgăduiește că le va scrie. *Cronica 1661-1709*: [...], *Cronica 1709-1711*: [...]. *B*. Trimiterile la ceea ce s-a scris anterior. *Cronica 1661-1709*: [...], *Cronica 1709-1711*:

---

[10] *Ibidem*, p.305-306.

[11] Vezi Al.V.Diță, *art.cit.*, p.876.

[...]"[12], pentru a conchide: "a) În cadrul cronicii 1661-1709 unele din trimiterile *la ceea ce se va scrie* depășesc limitele acestei cronici, vizînd evenimente din cronica 1709-1711, ca și cum ar fi vorba despre una și aceeași cronică. Așa stînd lucrurile, considerăm că nu putem vorbi despre două cronici cu doi autori diferiți, ci despre două cronici ale aceluiași autor; și cum cronica 1709-1711 este opera logofătului Nicolae Costin, rezultă că și cronica 1661-1709 este tot opera sa. b) Al doilea aspect se leagă de trimiterile *la ceea ce s-a scris*. Am văzut mai sus că acest fel de trimiteri sînt un element comun ambelor cronici, dar am remarcat totodată că nici una din acestea nu depășesc limitele fiecărei cronici în parte (dacă pentru cronica 1661-1709 discuția nu-și are sensul, pentru cronica 1709-1711 aceasta este mai mult decît necesară). Pentru cronica 1709-1711, care am văzut că primește referiri de la cronica 1661-1709, aspectul este unidirecțional - primește, dar nu dă -, el neavînd decît o singură explicație: *redactarea în ordine inversă a cronicilor*. Cu alte cuvinte, Nicolae Costin a scris cronica 1709-1711 independent de oricare altă cronică, în speță de cronica 1661-1709, iar abia apoi, pentru a umple golul, a început să scrie cronica de legătură între cronica lui Miron Costin și cronica 1709-1711. Astfel se explică cu ușurință de ce în cronica 1709-1711 se fac tot felul de aprecieri și precizări care au părut multora ca nefirești"[13].

O altă dovadă incontestabilă a paternității lui N.Costin asupra cronicii 1661-1709, pe care o aduce Al.V.Diță, este unitatea lingvistică și stilistică a cronicilor 1661-1709 și 1709-1711. Acest aspect al problemei fusese sesizat și de N.Iorga, dar marele istoric nu a făcut din el un argument propriu-zis. Meritul acesta îi revine lui Al.V.Diță, deși demonstrația unității limbii și a stilului celor două cronici făcută de d-sa poate fi (trebuie) substanțial îmbogățită, cum recunoaște însuși autorul studiului, recomandînd abordarea unei atare cercetări de către un filolog. Cîteva probe evidente ale identității limbii și a stilului cronicii 1661-1709 cu limba și stilul scrierilor cunoscute ale lui N.Costin vom aduce și noi mai jos.

---

[12] *Ibidem*, p.880-882.

[13] *Ibidem*, p.883. Sublinierile autorului.

5. În lucrarea citată, D.Velciu a propus o soluție cu totul nouă și surprinzătoare problemei paternității acestei cronici. Adoptînd presupunerea lui C.Giurescu că autorul cronicii este "copistul care începe să scrie la 8 decemvrie 1712 pe Ureche în redacțiunea lui Simion Dascălul, iar în septemvrie anul următor scrierile mai vechi ale Costineștilor", el se străduiește să demonstreze că acest capitol anonim, neidentificat de C.Giurescu sau de alți cercetători, este ieromonahul Sava de la mitropolia din Iași. Dar dacă D.Velciu a reușit, cu dovezi incontestabile sau cu unele ipoteze plauzibile, să contureze oarecum viața și activitatea *copistului* Sava ieromonahul, el nu aduce nici un argument convingător că aceeași persoană este și *autorul* cronicii Moldovei de la 1661 pînă la 1709.

Temeiurile atribuirii cronicii 1661-1709 ieromonahului Sava sînt enunțate de către D.Velciu în următoarele fraze de la începutul capitolului intitulat *Autorul cronicii compilate: Sava ieromonahul. Activitatea și personalitatea lui:* "Cercetătorii care au studiat *Cronica Moldovei pe anii 1661-1709*, ne referim mai ales la cei care i-au acordat un interes aparte - I.G.Sbiera, N.Iorga, C.Giurescu, G.Pascu, N.Cartojan, I.D.Lăudat, Al.Piru, I.Rotaru -, au remarcat o seamă de caracteristici ale acestei cronici, care, însumate și fără a se contrazice unele cu altele, conduc la următorul succint tablou:

– frecvența calculării greșite a anilor «de la Hristos» (era noastră), prin scăderea, invariabil, a cifrei 5508 din anii «de la facerea lumii» (anul bizantin) și pentru lunile septembrie-decembrie, perioadă în care, corect, trebuia să se scadă 5509;

– preferința pentru interpolări;

– autorul nu este boier, dovedește o bună cunoaștere a Bibliei, are cultură eclesiastică și manifestă preferință pentru amănunte din viața bisericească;

– autorul făcea parte dintre copiștii de manuscrise din jurul cancelariei lui Nicolae Mavrocordat și cunoștea limba slavă;

– autorul compilației - spune C.Giurescu - este cel care a preluat spre copiere scrierile rămase de pe urma morții lui Nicolae Costin"[14].

---

[14] D.Velciu, *op.cit.*, p.35.

Considerînd că "cercetările întreprinse de C.Giurescu au dovedit, cu argumente de nezdruncinat, că Nicolae Costin nu poate fi nici autorul, nici compilatorul cronicii de care ne ocupăm", D.Velciu arată apoi de ce autorul (compilatorul) ei nu poate fi nici Axinte Uricariul, cum au crezut o serie de cercetători, și conchide: "Cercetările pe care le-am întreprins, în decurs de cîțiva ani, în mai multe direcții, ne îngăduie însă să propunem azi - cu mai sigure temeiuri decît s-a făcut pînă acum, considerăm noi - pe adevăratul autor al cronicii compilate, în persoana lui *Sava Ieromonahul*, copist de manuscrise al lui Nicolae Mavrocordat. Contemporan și coleg de breaslă cu Axinte Uricariul, mai puțin cunoscut, pînă acum, decît acesta, Sava Ieromonahul are totuși o activitate destul de bogată, *întrunind, ca persoană și autor, toate cele cinci note principale, înscrise sintetic mai sus, care caracterizează «Cronica Moldovei pentru anii 1661-1709»*"[15].

După cum vom vedea, la baza cercetărilor întreprinse de D.Velciu stau însă cîteva premise discutabile (sau evident false), care, firește, nu-l puteau conduce decît la concluzii eronate. Aceste premise, aflate în studiul citat al lui C.Giurescu, l-au împiedicat pe D.Velciu să acorde importanța cuvenită unor comentarii relevante ale lui N.Iorga privitoare la paternitatea lui N.Costin asupra cronicii și, în mod cu totul surprinzător, l-au determinat să privească cu nejustificată rezervă rezultatele studiului din 1979 al lui Al.V.Diță, care reprezintă o contribuție importantă la elucidarea acestei probleme. Lui D.Velciu i-au scăpat astfel din vedere particularitățile lingvistice și stilistice ale cronicii, care, judicios determinate și atent comparate cu cele ale scrierilor cunoscute ale lui N.Costin, pe de o parte, și ale prefețelor lui Sava ieromonahul, pe de altă parte, i-ar fi putut lumina calea spre adevăr.

6. D.Velciu crede că "cel care a luat în primire, pentru copiere, moștenirea scrisă a lui Nicolae Costin, inclusiv materialul documentar ce se afla la el, *n-a fost Axinte Uricariul*. Așa cum îl cunoaștem, ar fi făcut mențiune, la locul respectiv, de numele său [...] Dispunem de indicii concrete, documentare, care ne îngăduie să stabilim că cel însărcinat de domn, în septembrie-octombrie 1712, cu copierea manuscriselor lui

[15] *Ibidem*, p.40.

Nicolae Costin *a fost Sava Ieromonahul*, călugărul de la Mitropolia din Iași, care, cu doi ani înainte, la cererea aceluiași domn, se achitase cu bine de însărcinarea de a copia *Pravila* lui Vasile Lupu"[16]. Principala caracteristică a acestui copist, determinată de el, este greșita calculare a anilor "de la Hristos" (scăzînd din anii "de la facerea lumii" cifra 5508 și pentru lunile septembrie-decembrie, în loc de 5509), greșeală care apare de cîteva ori și în cronica Moldovei pentru anii 1661-1709. Axinte Uricariul nu făcea această greșeală, dar - observă D.Velciu - "ridică totuși un semn de întrebare faptul că el trece cu ușurință peste inadvertențele cronologice ale autorului cronicii, transcriind mecanic în copia sa (ms.rom.*II-22*, Iași) greșita calculare a anului «de la Hristos», așa cum apărea în originalul manuscrisului pe care îl copia"[17]. Faptul că în așa-zisa *Istorie paralelă a Țării Românești și a Moldovei* (ms.*2591* și *5367* de la BAR), compilație atribuită de literatura mai veche lui Axinte Uricariul[18], se găsește aceeași inadvertență cronologică îl convinge însă pe D.Velciu că "Axinte Uricariul nu a acordat importanță corectitudinii datelor pe care le transcria (așa cum a procedat, de altfel, și cînd a copiat ms.rom.*II-22*, Iași), mulțumindu-se cu preluarea lor mecanică"[19]. În consecință, după ce constată prezența unei inadvertențe similare și în fraza de început a cronicii primei domnii în Moldova a lui Nicolae Mavrocordat, scriere sigură a lui N.Costin, aflată în același ms.*II-22* copiat de Axinte Uricariul, în continuarea firească a cronicii 1661-1709 ("După mazilie lui Mihai vodă Răcoviță, carea s-au tîmplat la văleat *de la zidirea lumiei 7218, iară de la Hristos 1710*, la luna lui oc.14...", f.162[r]; sublinierea noastră), inadvertență considerată de el "greșeală specifică lui Sava Ieromonahul", D.Velciu conchide: "Nu mai încape, deci, îndoială că lucrarea lui Nicolae Costin [cronica 1709-1711, n.n.], așa cum o cunoaștem astăzi, a trecut prin două copii succesive: una a lui Sava Ieromonahul, în a doua jumătate

[16] *Ibidem*, p.45. Sublinierile noastre.

[17] *Ibidem*, p.36-37.

[18] Cercetări mai noi au dovedit însă că această compilație a fost alcătuită în anul 1733, după moartea lui Axinte Uricariul. Vezi Ștefan S.Gorovei, *Spre unificarea istoriografiei naționale: "Cronica paralelă (Iași, 1733)*, în "Anuarul Institutului de Istorie și Arheologie «A.D.Xenopol»", XXV, 1988, partea a II-a, p.144-154.

[19] D.Velciu, *op.cit.*, p.37.

a anului 1713; a doua a lui Axinte - realizată după cea precedentă a lui Sava - în septembrie 1715"[20]. D.Velciu crede că cele patru interpolări determinate de C.Giurescu în cronica lui N.Costin pentru anii 1709-1711 se datoresc primului ei copist, Sava ieromonahul, nu lui Axinte Uricariul, copistul ms.*II-22*, iar în continuare afirmă: "Lectura textului cronicii lui Nicolae Costin, așa cum ni s-a transmis prin *ms.II-22*, Iași, în afară de ce a semnalat C.Giurescu, evidențiază surprinzătoare apropieri de stereotipiile stilistice cunoscute din cronica lui Sava Ieromonahul [=*cronica 1661-1709, atribuită de el lui Sava*!, n.n.] și cuprinde unele pasaje și elemente proprii stilului și spiritului acestuia"[21]. În felul acesta D.Velciu trece cu ușurință peste următoarea constatare, care ar fi trebuit să-l determine să-și revizuiască, printr-o cercetare mai adîncă a problemei, întreaga argumentare a tezei sale: "Este drept că unele dintre expresiile stereotipe ale lui Sava Ieromonahul se găsesc și în opera lui Nicolae Costin, de pildă în *Letopisețul Țării Moldovei de la zidirea lumii* [...] Proporția lor este însă cu mult mai redusă decît în *Cronica Moldovei 1661-1709*, iar altele [...], deosebit de frecvente la Sava Ieromonahul, nu apar aproape de loc, fără a mai vorbi de diferența evidentă în stilul celor două opere"[22]. Acest lucru trebuia însă demonstrat, luîndu-se ca texte de referință pentru limba și stilul lui Sava ieromonahul *prefețele semnate de el*, nu - cum procedează D.Velciu - *presupusele interpolări ale lui Sava* din scrierile sigure ale lui N.Costin și cronica anonimă atribuită de unii cercetători (cu bune temeiuri!) lui... N.Costin. Căci, în argumentarea sa, concordanțele stilistice semnalate devin astfel (și sînt, de fapt) noi dovezi ale paternității lui N.Costin asupra cronicii 1661-1709. De exemplu, "formula plină de sugestie" aflată, aproape identică, în relatarea unui cutremur în cronica 1709-1711, a lui N.Costin: "și huietul veniia despre răsărit" (ms.*II-22*, f.164^{v}), și în relatarea altui cutremur în cronica anonimă 1661-1709: "și huietul veniia despre miazănoapte" (*ibid.*, f.41^{v}).

7. O altă scriere a lui N.Costin copiată de Axinte Uricariul, despre care D.Velciu crede că acesta ar fi transcris-o după o copie făcută de Sava

[20] *Ibidem*, p.238-239.
[21] *Ibidem*, p.239.
[22] *Ibidem*, p.240-241

ieromonahul, nu direct după manuscrisul autograf al traducătorului, este *Ceasornicul domnilor* aflat în ms.*VI-1* de la Biblioteca Centrală Universitară din Iași, cu următoarea foaie de titlu: *Cartea ce să cheamă Ceasornicul domnilor, izvodit întîi den vechile a Rîmului istorii, din cărți streine scos pre limba moldovenească de răpăosatul Neculai Costin. Iară acmu de iznoavă, cu porunca și cu cheltuiala Măriii sale luminat domnului nostru Io Nicolae Alexandru voievod și oblăduitori Țării Moldovei, s-au scris în oraș în Iaș, în anul de la zidirea lumiei 7222, iară de la nașterea lui Hristos 17 [...], în al treile an de a doa domnie a Măriii sale, în luna oc., dzi 1* (vezi fotocopia alăturată, fig.2). Numele copistului nu se află menționat nicăieri în manuscris, dar este evident, cum a arătat și D.Velciu, că întregul text paginat de copist, cu slove chirilice, de la 1 la 278, este scris de Axinte Uricariul[23]. Pe primele cinci foi ale manuscrisului (adăugate și nepaginate) se află *Scara cărții aceștia de cele ce să află scrise, care să cheamă Ceasornicul domnilor*, alcătuită și scrisă, după ce manuscrisul a ajuns în Țara Românească, de popa Stanciu de la biserica Tuturor Sfinților din București, cunoscutul copist al mai multor texte pentru biblioteca lui Nicolae Mavrocordat[24].

Avînd în vedere nepotrivirea dintre anul copierii acestui manuscris (1713) și anul copierii (1712) manuscrisului *Ceasornicului domnilor* menționat în catalogul grecesc din anul 1723 al bibliotecii Mavrocordaților de la Văcărești, D.Velciu crede, ca și alți cercetători, că nu este vorba de unul și același manuscris, copiat de Axinte Uricariul pentru biblioteca lui Nicolae Mavrocordat, ci de două manuscrise. Pentru D.Velciu, manuscrisul menționat în catalogul din 1723 ar fi fost copiat de Sava ieromonahul "în ultimele luni ale văleatului 7220", dar, "potrivit modului său de calcul al anilor «de la Hristos», a scăzut 5508 în loc de 5509, ajungînd astfel la 1712, în loc de 1711, în titlul ce-l va fi înscris, după terminarea copierii". Acest manuscris copiat de Sava în anul 1711 s-ar fi pierdut. Ca și în cazul cronicii 1709-1711 din ms.*II-22* de la BCU Iași, D.Velciu conchide că Axinte Uricariul a copiat *Ceasornicul domnilor* tradus de N.Costin prin intermediul unei copii făcute după

---

[23] *Ibidem*, p.72.

[24] Vezi N.Costin, *Ceasornicul domnilor*, ediție critică și studiu introductiv de Gabriel Ștrempel, București, 1976, p.XLIII.

autograful său de către Sava ieromonahul. Dar dacă anul 1712 menționat în catalogul din 1723 este o greșeală, în loc de 1713 ("7222, oc.1", anul indicat pe foaia de titlu a ms.*VI-1* de la BCU Iași)?. Căci, după cît se pare, *acesta* este manuscrisul *Ceasornicului domnilor*, cu "legătură românească neagră, marmorată; groscior", elegant copiat (și frumos împodobit, ca și ms.*II-22*) de Axinte Uricariul "cu poronca și cu cheltuiala" lui Nicolae Mavrocordat, pe care îl descrie sumar catalogul din 1723 al bibliotecii de la Văcărești. Existența altei copii a acestui text, făcută anterior pentru aceeași bibliotecă a lui Nicolae Mavrocordat, este improbabilă. De ce nu ar putea fi acest manuscris aparte o copie a lui Axinte Uricariul de pe autograful lui N.Costin? După cum vom vedea, excluderea lui Axinte dintre copiștii însărcinați de N.Mavrocordat cu transcrierea lucrărilor rămase de la N.Costin nu are nici un temei. Ca atare, a fost necesar să studiem mai atent copia *Ceasornicului domnilor* din ms.*VI-1* de la BCU Iași și, în lumina datelor obținute, să revedem afirmațiile făcute pînă acum privitoare la această copie. De asemenea, a fost necesar să extindem cercetările și asupra *Letopisețului Țării Moldovei de la zidirea lumii* alcătuit de N.Costin, pentru a vedea dacă afirmațiile acreditate de istoria noastră literară privitoare la existența a două redacții date de autor acestei opere (una pentru domn și alta pentru cititor) sînt sau nu sînt întemeiate. Căci elucidarea acestei chestiuni a redacțiilor paralele ale *Letopisețului de la zidirea lumii* și, după cum vom vedea imediat, ale *Ceasornicului domnilor* are o deosebită importanță pentru soluționarea problemei paternității cronicii anonime a Moldovei de la 1661 pînă la 1709, care constituie obiectul studiului de față.

7.1. Copia *Ceasornicului domnilor* din manuscrisul *VI-1* de la BCU Iași (cota veche 204) a fost studiată mai îndeaproape întîi de N.Cartojan[25], apoi de G.Strempel, cu prilejul alcătuirii ediției critice a acestei traduceri a lui N.Costin (București, 1976). Concluziile acestor doi cercetători sînt însă diferite. Apreciind că traducerea *Ceasornicului* era "terminată - poate și pusă în circulație -, cînd, ajuns la mare cinste în cancelaria lui Mavrocordat și văzînd pasiunea lui pentru literatura parenetică, N.Costin a alcătuit predoslovia de închinare pe care a pus-o în frunte și apoi a

[25] Vezi N.Cartojan, *Ceasornicul domnilor de N.Costin și originalul spaniol al lui Guevara*, București, 1941, p.22-27.

prescris sau a pus pe cineva să-i prescrie opera, și în această formă a prezentât-o Domnului", N.Cartojan lasă să se înțeleagă că manuscrisul menționat în catalogul din 1723 al bibliotecii de la Văcărești, considerat pierdut, ar fi fost presupusa copie a *Ceasornicului* prezentat lui N.Mavrocordat de către însuși N.Costin[26]. Cartojan constată apoi că, din cele cinci copii ale *Ceasornicului domnilor* pe care le avem în prezent în țară, patru "sînt frați buni, căci se trag din același părinte", în timp ce al cincilea, cel mai vechi (actualul ms.*VI-1* de la BCU Iași), "se deosebește de ceilalți membri ai familiei în mai multe privințe", dar "cuprinde de fapt aceeași materie și - cu cîteva excepții ce se vor vedea - aceleași capitole, grupate exact în aceeași succesiune, ca și manuscrisele *B, C, D* și *E*"[27]. După ce arată deosebirile cele mai importante între acest manuscris și celelalte patru, N.Cartojan conchide: "Critica de texte făcută mai sus duce dar la concluzia că versiunea cea mai apropiată de prototipul pierdut al lui N.Costin se păstrează în manuscrisul nr.*204* de la Biblioteca Universității din Iași. Celelalte patru copii, prescrise la un interval de 20 de ani de *A* [= ms.*204*, actualul *VI-1*, n.n.], deși aparent se apropie, prin repartiția materiei în 3 cărți, de prototipul spaniol și de intermediarul latin, descind totuși dintr-un arhetip ce fusese simțitor alterat [...] Dar nici acest manuscris [*A*, n.n.] nu este o copie credincioasă a arhetipului pierdut, căci are și el lacune"[28].

În ediția critică a *Ceasornicului domnilor*, G.Ștrempel a ales ca text de bază un manuscris dintre cele patru copii efectuate mai tîrziu (actualul ms.*VI-29* de la BCU Iași, cota veche *295*). Consemnînd în aparatul critic diferențele celorlalte patru copii față de textul de bază, G.Ștrempel a avut astfel posibilitatea să cunoască foarte bine copia din ms.*VI-1* de la BCU Iași (în care nu a recunoscut totuși grafia lui Axinte Uricariul). Spre deosebire de N.Cartojan, G.Ștrempel crede că "în realitate, avem de-a face cu două redacții, amîndouă datorate traducătorului [...] Ceea ce este într-adevăr original în ms.*B* [= ms.*VI-1* de la BCU Iași, n.n.], lipsind în celelalte variante, este *Predoslovie către măria-sa vodă* [...] Originale sînt și cele 16 versuri ale *Epigramei* cu care încheie *Predoslovia*, așa cum

---

[26] *Ibidem*, p.17-18.

[27] *Ibidem*, p.21.

[28] *Ibidem*, p.27.

Wanckelius o începuse pe a sa, către Cristian al II-lea, ducele Saxoniei, tot cu o epigramă. În această variantă, N.Costin a încercat împărțirea traducerii în patru părți, arbitrar, fără să fi fost impusă de vreo necesitate logică sau didactică. De altfel, succesiunea textului tuturor manuscriselor cunoscute este absolut identică, indiferent de redacție. Se pare că împărțirea n-a convenit traducătorului [...]. Această împărțire, de nimic justificată, n-a fost difuzată în alte copii. Poate că la aceasta s-a adăugat mai ales limba greoaie și artificială în care este redactată traducerea din manuscrisul *B*"[29]. În "manuscrisele din a doua redacție (manuscrisul de bază și manuscrisele *C, D, K*) - afirmă G.Ștrempel - simplificarea unora dintre titlurile fastidioase ale capitolelor a fost făcută în folosul cititorului și este datorată nu vreunui copist, ci traducătorului. De altfel, existența acestei a doua redacții este întărită și de constatarea că o seamă de marginalii, ce lipsesc în redacția *B*, apar în textul de bază, și invers. Aceasta nu putea fi realizată decît de un bun cunoscător al limbii latine, care a fost N.Costin. Anticipăm că limba acestei redacții este naturală, atrăgătoare"[30]. G.Ștrempel crede, ca și N.Iorga și N.Cartojan, că N.Costin a oferit domnitorului N.Mavrocordat o copie a *Ceasornicului domnilor*, "probabil exemplarul menționat în *Catalogul bibliotecii Mavrocordaților* și datat 1712"[31].

În cercetările lui N.Cartojan și G.Ștrempel consacrate *Ceasornicului domnilor*, ale căror concluzii le-am rezumat mai sus, au rămas totuși neelucidate următoarele trei chestiuni, strîns legate între ele: 1. Au existat, într-adevăr, două redacții ale *Ceasornicului*, ambele datorate lui N.Costin? 2. A oferit N.Costin domnitorului N.Mavrocordat o copie a *Ceasornicului* (evident, în redacția pe care o reprezintă actualul ms.*VI-1* de la BCU Iași), care ar putea fi manuscrisul (pierdut ?!) menționat în catalogul din 1723 al bibliotecii de la mănăstirea Văcărești? 3. A putut redacta N.Costin, în aceeași perioadă a activității sale literare, o versiune a *Ceasornicului* "pentru cititor" atît de diferită sub aspect lingvistic și stilistic de cea redactată "pentru domn"? Un răspuns satisfăcător la aceste

[29] G.Ștrempel, în *Nota asupra ediției* N.Costin, *Ceasornicul domnilor*, citată la nota 24, p.XLVI.

[30] *Ibidem*, p.XLVI-XLVII.

[31] *Ibidem*, p.XLVI; cf. și p.XXXVII.

întrebări (ca și la întrebarea dacă și *Letopisețul Țării Moldovei de la zidirea lumii* a avut o versiune "pentru domn" și alta "pentru cititor") poate fi dat numai dacă admitem, în lumina afirmațiilor lui Axinte Uricariul din cronica celei de-a doua domnii în Moldova a lui Nicolae Mavrocordat, că *la moartea neașteptată a lui N.Costin*, în vîrstă de numai 52 de ani, *toate lucrările sale au rămas neterminate (unele poate chiar în ciorne)*. Cinstind memoria cărturarului N.Costin, pe care învățatul domn N.Mavrocordat îl avea "întru deosebită dragoste și socotință", cum ne informează Axinte Uricariul, încît "nu mai puțin decît rudeniile lui i-au părut rău lui Nicolae vodă de moartea acelui boieri", domnitorul "*au pus de au scris istoriile Țării Moldovei, carele le scosese cu osteneală lui*"[32]. Așadar, cum și de cine au fost efectuate primele copii ale scrierilor lui N.Costin?

7.2. Prima scriere a lui N.Costin copiată din porunca lui N.Mavrocordat este *Letopisețul Țării Moldovei de la zidirea lumii*. După cum a demonstrat D.Velciu, copierea acestei mari lucrări a fost efectuată de către ieromonahul Sava de la mitropolia din Iași, în anii 1712-1713[33]. Această copie a lui Sava, astăzi pierdută, a fost capul seriei manuscriselor care conțin așa-zisa "redacție pentru domn" a letopisețului, adică versiunea în care *Predoslovia*, nesemnată, are la sfîrșit dedicația către domnitor, iar textul este întrerupt după relatarea celei de-a doua domnii a lui Aron vodă, izgonit din scaun de Lobodă cu oaste căzăcească, deci exact acolo unde este întreruptă și cronica lui Gr.Ureche - Simion Dascălul. Versiunea aceasta, pe care Ioan Șt.Petre o reproduce integral în subsolul ediției sale din anul 1942, după ms.*2715* de la BAR, are o redacție mai stufoasă, cu multe evenimente povestite mai pe larg și cu unele particularități lingvistice și stilistice mai apropiate de cele ale versiunii *Ceasornicului domnilor* din ms.*VI-1* de la BCU Iași, copiat de Axinte Uricariul în același an 1713. În a doua versiune a *Letopisețului de la zidirea lumii*, așa-zisa "redacție pentru cititor", pe care Ioan Șt.Petre o editează drept text de bază, după ms.*238* de la BAR, *Predoslovia* este semnată "Nicolae Costin vel logofăt", iar textul continuă, începînd cu

---

[32] Vezi Ioan Șt.Petre, *Axinte Uricariul. Studiu și text*, București, 1944, p.176. Sublinierea noastră.

[33] Vezi D.Velciu, *op.cit.*, p.45-53.

fraza: "Scris-am de aicea înainte mai pre larg domnia lui Aron vodă, precum scrie în istorii streini", cu cîteva capitole traduse din Istvanffy și din Wolfgang Bethlen sau reproduse din cronica lui Miron Costin. Ca și în cazul *Ceasornicului domnilor*, limba acestei așa-zise "redacții pentru cititor" a *Letopisețului* este mai cursivă, frazele sînt în general mai puțin încărcate cu propoziții incidentale. Multe cuvinte și construcții din așa-zisa "redacție pentru domn" sînt aici înlocuite.

În *Introducerea* ediției sale, Ioan Șt.Petre crede că "alcătuirea letopisețului în două redacțiuni își are următoarea explicație: Costin fiind bolnav și ajungînd cu letopisețul său către domn pînă la domnia lui Aron vodă, 1595, se va fi gîndit că va rămîne opera neisprăvită, fiind concepută într-un plan vast (redacțiunea către domn povestește evenimente pentru un timp mai mic și este mai dezvoltată decît cea către cititor). Înrăutățindu-i-se boala, s-a hotărît să dea o redacțiune mai lungă în timp, însă cu știri mai puține, închinată cititorului, în care a adăugat și lipsurile din redacțiunea primară către domn. Dar și acest manuscris pare să fi rămas neterminat și nerevăzut, deoarece ni s-a transmis cu multe omisiuni, care toate provin de la un prototip pierdut. Acesta va fi fost izvodul original al letopisețului lui Nicolae Costin[34]. *Aceasta* să fie oare adevărata explicație a existenței celor două așa-zise "redacții diferite" ale *Letopisețului de la zidirea lumii*? Dacă N.Costin era într-adevăr bolnav de mai multă vreme și-și simțea sfîrșitul aproape (fapt care nu rezultă din numeroasele informații privitoare la ultimii ani ai vieții lui)[35], se mai putea oare apuca el să-și rescrie o lucrare atît de mare și neterminată, doar pentru a-i aduce neesențiale modificări, mai ales de ordin lingvistic și stilistic, iar paralel să facă același lucru și pentru traducerea la fel de mare a *Ceasornicului domnilor*? Probabil nu. Faptul că atît *Letopisețul de la zidirea lumii* cît și *Ceasornicul domnilor* au așa-zisele lor "redacții pentru domn" păstrate în manuscrisele cele mai vechi cunoscute sau despre

[34] Vezi Nicolae Costin, *Letopisețul Țării Moldovei de la zidirea lumii pînă la 1601*, ediție îngrijită de Ioan Șt.Petre, București, 1942, p.25-26.

[35] Axinte Uricariul spune că "în luna septemvrie, mergînd la țară pentru plimbare și pentru cercetarea moșiilor lui, și bolnăvindu-să, întru puține zile, cu pocăință și precum să cade unui bun creștin, au plătit datoria cea de obște" (cf.Ioan Șt.Petre, *op.cit.* la nota 32, p.176). Deci a murit *pe neașteptate*, probabil în urma unei răceli sau a unei infecții.

existența cărora avem informații documentare neîndoielnice (pentru ambele, din anii 1712-1713) și că limba și stilul acestor versiuni au un aspect mai greoi și un număr mai mare de particularități comune, în timp ce așa-zisele "redacții pentru cititor" ale acelorași scrieri, păstrate în manuscrise de mai tîrziu (de prin anii 1720-1730), prezintă numeroase modificări lingvistice și stilistice, se explică - după părerea noastră - prin modul diferit în care primii lor copiști, la date și în circumstanțe diferite, au extras operele respective din aceleași *unice manuscrise autografe (ciorne)* ale lui N.Costin, astăzi pierdute. Avem deci nu *redacții diferite* (pentru domn și pentru cititor), datorate autorului (traducătorului) lor, ci *copii diferite* ale acestor scrieri, făcute de persoane care, în procesul transcrierii lor inițiale, au modificat, în măsură mai mare sau mai mică, limba și stilul lui N.Costin, au eliminat ori au comprimat fraze sau pasaje, au introdus în textul *Letopisețului*, ici și colo, informații noi sau chiar comentarii ale lor. Pentru a dovedi acest lucru, vom discuta în continuare cîteva diferențe existente între cele două *serii de copii* ale acestor scrieri ale lui N.Costin, pe care majoritatea cercetătorilor le consideră astăzi drept "redacții diferite" ale scrierilor respective.

Copia *Letopisețului de la zidirea lumii* efectuată de Sava ieromonahul în anii 1712-1713 și cea a *Ceasornicului domnilor* efectuată de Axinte Uricariul în anul 1713 atestă că, în autografele lui N.Costin, ambele scrieri aveau predoslovii adresate de el domnitorului. În seria de copii ale *Letopisețului* reprezentată de ms.*238*, predoslovia respectivă, adresată cititorului, nu este "altă redacțiune", cum afirmă Ioan Șt.Petre[36], ci același text din ms.*2715*, reprodus la subsol, însă cu frazele finale de adresare domnitorului adaptate, mutatis mutandis, la modul obișnuit de adresare cititorului. Faptul că la sfîrșitul predosloviei este menționat, în această serie de copii ale *Letopisețului*, numele lui N.Costin nu înseamnă că predoslovia este aici "semnată". Această mențiune a putut fi făcută de același copist care a modificat sfîrșitul predosloviei adresate domnitorului sau de oricare alt copist care știa că opera aparține lui N.Costin.

După cum am văzut, predoslovia lui N.Costin la *Ceasornicului domnilor* se află numai în ms.*VI-1* de la BCU Iași. Nu știm cum vor fi stat lucrurile în alte copii ale acestui text, căci tuturor celorlalte patru

[36] Vezi Ioan Șt.Petre, *op.cit.* la nota 34, p.19.

manuscrise cunoscute (și aflate în țară) în care ni s-a transmis așa-zisa "redacție pentru cititor" a *Ceasornicului* le lipsește începutul (pînă la mijlocul paginii 12, în ediția Strempel), semn că toate patru transmit, direct sau indirect, o copie aflată într-un manuscris deteriorat, sau chiar manuscrisul lui N.Costin, căruia i se pierduseră între timp foile respective de la început.

Faptul că așa-zisa "redacție pentru cititor" a *Letopisețului de la zidirea lumii* are cîteva capitole în plus față de așa-zisa "redacție pentru domn" arată că pînă acolo (la *Domnia Ieremiii Moghilă vodă*, inclusiv) ajunsese N.Costin cu redactarea letopisețului său, în *unica redacție* pe care a dat-o el acestei lucrări. Textul din așa-zisa "redacție pentru domn" (numai pînă la sfîrșitul celei de-a doua domnii a lui Aron vodă) a fost scurtat probabil de Sava ieromonahul, care a executat, în anii 1712-1713, prima copie a *Letopisețului de la zidirea lumii*, pentru domnitorul N.Mavrocordat. Din proprie inițiativă sau, mai curînd, la indicația cuiva, el a copiat letopisețul lui N.Costin *numai pînă unde acesta reproducea*, îmbogățit cu noi informații și comentarii, *letopisețul lui Gr.Ureche - Simion Dascălul.* Renunțînd astfel la sfîrșitul letopisețului lui N.Costin, care reprezintă o prelucrare, în stilul său (prin apel la alte surse de informații) a primelor capitole ale letopisețului lui Miron Costin, ieromonahul Sava (sau cel care îi va fi dat lui această indicație) a eliminat posibilitatea să fie repetată relatarea evenimentelor domniei lui Ieremia Movilă, în cazul în care domnitorul ar fi dorit ca, în continuarea letopisețului lui N.Costin, să fie copiat (sau alăturat) letopisețul lui Miron Costin. Probabil în felul acesta a luat naștere așa-zisa "redacție pentru domn" a *Letopisețului de la zidirea lumii*, care s-a răspîndit prin mai multe manuscrise, avînd ca arhetip copia ieromonahului Sava din anii 1712-1713. Copistul care a pus în circulație așa-zisa "redacție pentru cititor" a letopisețului a copiat însă pînă la ultima frază, cu modificările la care ne-am referit mai sus, textul aflat în manuscrisul autograf al lui N.Costin. Așa cum au presupus N.Iorga și alți cercetători, este posibil ca cel care a primit de la N.Mavrocordat însărcinarea de a se ocupa de copierea manuscriselor rămase de la N.Costin să fi fost Axinte Uricariul. În această eventualitate, *Axinte* îl va fi angajat, în numele domnitorului, pe Sava ieromonahul să copie *Letopisețul de la zidirea lumii*, în timp ce el a transcris (sau își rezervase

sarcina mai dificilă de a copia) pentru domnitor *Ceasornicul domnilor*, pe care îl termină de scris la 1 octombrie 1713. *Propunîndu-şi* (ori primind porunca domnitorului în acest sens) *să alcătuiască, fie şi în volume separate, o istorie a Moldovei "de la zidirea lumii" pînă la a doua domnie a lui N.Mavrocordat*, inclusiv, Axinte Uricariul a putut să-i indice lui Sava ieromonahul să copie letopiseţul lui N.Costin numai pînă la domnia lui Aron vodă, deoarece letopiseţul perioadei următoare, "de la Aron vodă încoace", al lui Miron Costin, fusese copiat de el în anul 1710, probabil tot pentru N.Mavrocordat (textul aflat în ms.coligat *2601* de la BAR, discutat mai jos; vezi **8.**). Ipoteza aceasta devine foarte plauzibilă, dacă avem în vedere modul în care a întocmit el pentru domn letopiseţul ţării de după anul 1661. Între manuscrisele lui N.Costin va fi găsit Axinte, probabil în ciorne, cronica abia schiţată a perioadei 1661-1709 şi cronica mai dezvoltată a anilor 1709-1711, pe care (interpolîndu-le în mai multe locuri!) le copie, în anul 1715, în actualul ms.*II-22* de la BCU Iaşi, după ce redactase (ori măcar începuse să scrie) cronica celei de-a doua domnii în Moldova a lui N.Mavrocordat. Alăturînd deci letopiseţele lui Nicolae şi Miron Costin şi întregindu-le cu o scurtă cronică redactată de el, Axinte Uricariul a adus astfel cronica Moldovei pentru prima dată la zi, în anul 1715. Acest lucru ar fi fost realizat, desigur, de însuşi N.Costin, dacă nu murea prematur, în plin proces de elaborare a întregului letopiseţ al ţării.

Revenind acum la problema celor două aşa-zise "redacţii diferite" ale *Letopiseţului de la zidirea lumii*, să vedem mai îndeaproape în ce constau şi cum se explică diferenţele între aceste "redacţii". Aşa cum am afirmat mai sus, este evident că "redacţia pentru cititor" reprezintă o uşoară prelucrare a textului lui N.Costin, datorată unuia dintre primii lui copişti. Exemple de cuvinte înlocuite sau de fraze modificate ori de pasaje întregi comprimate în aşa-zisa "redacţie pentru cititor", care nu pot fi atribuite lui N.Costin, întîlnim aproape pe fiecare pagină a ediţiei din 1942 a lui Ioan Şt.Petre. Pentru a uşura verificarea imediată a afirmaţiilor noastre, recomandăm compararea textelor de pe p.50, 51, 53, 59, 132, 134, 136-137, 160, 194, 246, 293, 305, 360-361, 374, 383, 400-401, 404-405, 443-444, 447, 450, 497-508, 511-516, 550-551. Uneori copiştii aşa-zisei "redacţii pentru cititor" au introdus în textul lui N.Costin anumite informaţii (precizări). Un exemplu edificator în acest sens se află la

p.176-177. Invocînd mărturia mitropolitului Dosoftei cum că el a văzut un uric din care rezultă că Roman vodă domnea la anul 6900, N.Costin afirmă, în așa-zisa "redacție pentru domn" a letopisețului său, adică în textul acestui letopiseț transmis prin copia mai fidelă originalului, făcută de Sava ieromonahul în anii 1712-1713: "După moartea lui Pătru vodă, au domnit frate-său, Roman vodă. Și acesta au mutat scaunul țării la Roman, și după numele lui au stătut și numele orașului Roman până în zioa de astăzi. La leat 6900 au stătut Roman vodă, *precum scrie Dosoftei mitropolitul că au aflat un uric din zilele lui Roman vodă, de la văleat 6900 deplin*" (s.n.). Într-adevăr, Dosoftei menționează în două locuri uricul respectiv, aflat la mănăstirea Probota. Prima mențiune o face într-o interpolare din cronograful tradus de el, selectiv, după Matei Kigalas, text păstrat numai în ms.*3456* de la BAR (copie din anul 1732), iar a doua mențiune în manuscrisul autograf al celei de-a treia versiuni a stihurilor sale despre domnii Țării Moldovei, datat 1690 și aflat la mănăstirea Putna, la începutul exemplarului din Biblia de la 1688 trimis lui în Polonia din partea domnitorului Constantin Brîncoveanu[37]. În ambele locuri, Dosoftei citează din uricul de la Probota frazele care conțin numele și titulatura domnitorului, precum și anul emiterii documentului. N. Costin se referea, probabil, la mențiunea făcută de Dosoftei în cronograf (pe care îl va fi citit în manuscrisul original, adus în țară după moartea lui Dosoftei), fără a mai prelua însă de aici precizarea că uricul respectiv se găsea la mănăstirea Probota și fără a mai reproduce frazele citate de Dosoftei din acest document. Dacă aceste elemente s-ar fi găsit în manuscrisul autograf al lui N.Costin, ele s-ar fi aflat, fără îndoială, și în manuscrisele care descind din copia letopisețului făcută de Sava ieromonahul în anii 1712-1713. În așa-zisa "redacție pentru cititor", pasajul citat mai sus este amplificat. Trimiterea lui N.Costin la mărturia lui Dosoftei dispare, iar în locul ei apare mărturia cuiva care a văzut *personal* uricul de la Probota, citînd din el frazele reproduse și de Dosoftei, dar în contexte puțin mai mari și în lectură întrucîtva deosebită. De asemenea, interpolatorul inserează informația că Roman vodă a avut șase feciori. Evident, și unele fapte de limbă arată că această nouă redacție a pasajului respectiv nu poate fi atribuită lui N.Costin.

[37] Am reprodus în întregime textele acestor două mențiuni, în ediția Dosoftei, *Opere. I. Versuri*, București, 1978, p.394-395.

7.3. Textul *Ceasornicului domnilor* din ms.*VI-1* de la BCU Iași a fost copiat de Axinte Uricariul de pe manuscrisul autograf al lui N.Costin, *unica redacție* dată de traducător acestei lucrări. Faptul că "o seamă de marginalii ce lipsesc în redacția *B* [= ms.*VI-1*, n.n.] apar în textul de bază [= așa-zisa «redacție pentru cititor», n.n.], și invers" nu poate constitui o dovadă a "existenței acestei a doua redacții" a *Ceasornicului*, cum a conchis G.Ștrempel[38]. Atît prezența cît și absența unor asemenea "marginalii" în manuscrisele cunoscute ale traducerii sînt fapte întîmplătoare, datorîndu-se modului mai mult sau mai puțin conștiincios în care au fost ele transcrise de primii copiști ai *Ceasornicului*, după manuscrisul autograf al lui N.Costin, și de alți copiști, după copiile acelora. Comparînd "marginaliile" cîtorva capitole din copia *Ceasornicului* editată de G.Ștrempel (ms.*VI-29* de la BCU Iași, copiat la Iași, în anul 1730) cu "marginaliile" aflate în aceleași capitole din copia efectuată de Axinte Uricariul în anul 1713 (ms. *VI-1* de la BCU Iași), am constatat, de exemplu, că numeroase asemenea "marginalii", aflate desigur în autograful lui N.Costin, ori sînt în plus, ori au fost omise în copia lui Axinte. Astfel, părțile introductive ale cărții, intitulate în textul latin *Prooemium generale* și *Prooemium speciale*, conțin în textul ediției Ștrempel 96 de "marginalii", dintre care trei lipsesc în ms.*VI-1*; acesta are însă zece "marginalii" în plus față de textul ediției Ștrempel, dintre care una ("Vai de domnul tînăr care să sfătuiește cu oamini tineri", f.29^{r}) lipsește și din textul original, semn că aparține lui N.Costin sau, puțin probabil, lui Axinte Uricariul. În textul ediției Ștrempel capitolul 17 din cartea I (cap.16 în ms.*VI-1*) conține 26 de "marginalii", dintre care 16 lipsesc în ms.*VI-1*; una, similară cu cea citată mai sus ("Vedzi, tirane, ce loc de laudă ai undeva!") lipsește și din original. Capitolul 18, cartea I (cap.17 în ms.*VI-1*) conține 24 de "marginalii" în textul ediției Ștrempel, dar numai 15 în ms.*VI-1*.

Alte dovezi evidente că Axinte Uricariul a copiat *Ceasornicul* după manuscrisul autograf al traducătorului sînt numeroasele lui greșeli de lectură a scrisului lui N.Costin, care se vede că avea, în anumite situații, și litere mai greu de identificat. Aceste greșeli de lectură se întîlnesc mai ales în "marginalii". De exemplu: "Cine prinde miii, nefiind de față, acela

[38] Vezi *loc.cit.* la nota 30.

de multe ori să teme și de șorici, dzice la **Adan**" (f.15^{r}; în ed. Ștrempel, p.16: "Cine prinde *leii* [...] *Adag[iu]*"; în orig.: *i leoni, Adag.*), "Plutarh în **apoftetmast** dzice..." (f.19^{v}; în ed. Ștrempel, p.27 : "Plutarh în *1 pontu* dzice..."; în orig.: *in apophthegmatis*), "Scrie Plutárh întru **Apuntegmate**..." (f.48^{r}; în ed. Ștrempel, p.94: *Apoftegmate*), "Spune Plutárh întru **Apoftog**..." (f.54^{v}; în ed. Ștrempel, p.107 : *Apoftegmata*), "De periri răutate este lăcomia domnului, dzice **Rosand**" (f.109^{v}; în ed. Ștrempel, p.227 : *Rud*; în orig.: *Ronsard*), "**Pentru lucri** bunătății sînt mai frumoasă decît toate cinstile" (f.114^{v}; în ed. Ștrempel, p.237 : "*Tituluşurile* bunătății..."; în orig.: "Pietatis *tituli*..."), "Armele celi alese cu care luptă asupra noastră diavolul sînt **pulberi** sau trufiile noastre, dzice **Surosie**" (f.117^{r}, în ed. Ștrempel, p.243 : *poftele, Oros[ius]*; în orig.: *desideria, Basil.* ; din *Orosius* era extrasă sentința anterioară, pe care N.Costin nu a tradus-o, ci a comis doar greșeala de a trece numele acestuia la sentința tradusă din *Basilius Theologus*), "Toate în **capul** vîrtejului să învîrtesc..." (f.115^{v}; în ed. Ștrempel, p.239 : "Toate în *chipul* vîrtejului..."; în orig.: "Cuncta in orbis *modo*..."), "De **Helom**" (f.179^{r}; în ed. Ștrempel, p.383: "De *Hilon* filosoful"; în orig.: "De *Chilone*"), "De pofta rea mare vintrile plin să face, dzice **Barot**" (f.208^{r}; în ed. Ștrempel, p.451: *Marot*; în orig.: *Marott*). După cum am văzut, lecturi greșite ale unor cuvinte, datorate copistului inițial sau altor copiști ai *Ceasornicului*, apar și în seria de manuscrise reprezentată de textul editat de G.Ștrempel.

Proba indiscutabilă că textul *Ceasornicului domnilor* din ms.*VI-1* de la BCU Iași a fost copiat de Axinte Uricariul după manuscrisul autograf al lui N.Costin o constituie următoarele două însemnări cu caracter de lucru aflate în manuscrisul traducătorului, pe care Axinte le-a reprodus ca atare. În seria de manuscrise reprezentată de textul editat de G.Ștrempel aceste două însemnări au fost eliminate, probabil de către copistul primului manuscris al seriei, care a copiat textul tot după manuscrisul autograf al lui N.Costin.

În primul caz, constatăm că f.117^{v} din ms.*VI-1* este lăsată aproape în întregime goală, ultima frază scrisă în partea de sus a ei fiind următoarea: "Iată cuvintele lui Solomon aşe sînt la Eclisiastes, glava 1, și dzice: [**să vor scrie cuventele lui**] «Eu Eclisiastul am fost împărat preste»" (croșetele și sublinierea dublă sînt ale noastre; din textul *Ecleziastului* sînt

scrise numai aceste șase cuvinte). Indicația *să vor scrie cuvintele lui* se găsea, în mod evident, în manuscrisul autograf al lui N.Costin, care a renunțat să traducă personal un fragment mai mare din *Ecleziast* citat de Guevara, lăsînd, probabil, ca versiunea românească a textului respectiv să fie reprodusă din *Biblia* de la 1688. În seria de manuscrise reprezentată de textul editat de G.Ștrempel fraza citată mai sus are următoarea redacție: "Iată cuvintele lui Solomon, în cartea Eclisiastis, cap.2: «Dzis-am eu, întru inima mea, ca să te ispitesc întru veselie...»"[39]. În afara lipsei indicației *să vor scrie cuvintele lui*, care nu mai avea rost, căci în aceste manuscrise "cuvintele" lui Solomon sînt scrise, constatăm încă o nepotrivire între redacția de aici și cea din ms.*VI-1*. Fraza din manuscrisul copiat de Axinte trimite la *glava (capitolul) 1* din *Ecleziast*, versetul care începe cu cuvintele: "Eu Eclisiastul am fost împărat preste", în timp ce fraza corespunzătoare din celelalte manuscrise trimite la *capitolul 2* din *Ecleziast*, versetul care începe cu cuvintele: "Dzis-am eu întru inima mea ca să te ispitesc întru...". Cum se explică această nepotrivire, care nu se poate datora lui N.Costin? În versiunea latină după care s-a făcut traducerea frazelor reproduse din cele două manuscrise le corespunde textul: "Sunt ergo haec Salomonis in Ecclesiaste (c.2) verba: «Ego Ecclesiastes, Davidis filius, fui Rex (Israelitarum)...». După cum vedem, indicația din original: (*c.*[= capitolul] 2) nu corespunde realității, căci prima frază citată din *Ecleziast*, care începe cu cuvintele: "Ego Ecclesiastes, Davidis filius, fui Rex...", este din capitolul 1, versetul 12. De altfel, întregul pasaj citat de Guevara din *Ecleziast* reprezintă o selecție de versete din partea a doua a primului capitol și din prima parte a capitolului al doilea. Manuscrisul autograf al lui N.Costin reproducea, desigur, indicația *capitolul (glava) 2* din original, dar cele șase cuvinte din *Ecleziast*, reproduse întocmai după *Biblia* de la 1688, nu traduceau textul din original. În această situație, primii copiști ai *Ceasornicului* după manuscrisul autograf al lui N.Costin, care nu au mai confruntat textul tradus cu originalul, au procedat în mod diferit. Axinte Uricariul, observînd că cele șase cuvinte din Ecleziast nu sînt din *capitolul 2*, ci

[39] Textul din *Ecleziast* continuă. Vezi N.Costin, *Ceasornicul domnilor*, ediția citată, p.244.

reprezintă începutul versetului 12 din *capitolul 1*, a modificat textul lui N.Costin, scriind *glava 1*, în loc de *capitolul (glava) 2*, dar nu a copiat în continuarea celor șase cuvinte pasajul respectiv din *Biblia* de la 1688. Copistul primului manuscris al seriei reprezentată de textul editat de G.Strempel, observînd și el neconcordanța din manuscrisul autograf al traducătorului, a renunțat la cele șase cuvinte din capitolul 1, versetul 12, și potrivit indicației lui N.Costin ("*să vor scrie cuventele lui*"), a copiat din *Biblia* de la 1688, cu unele mici modificări, primele 11 versete din capitolul 2 al *Ecleziastului*.

În al doilea caz, pe f.184^{v} a ms.*VI-1* Axinte copie și următoarea indicație: "Aicea să va pune Tiverie împăratul c-au stătut la împărăție, căci au fost creștin. Cap.15 pe urmă". Aceasta arată că acolo N.Costin trebuia să mai traducă micul capitol al XIII-lea din cartea I a versiunii latine a operei lui Guevara, intitulat: *Tiberium virum nobilem imperii gubernatorem, creatum, tantum quod vere christianus erat.* Capitolul tradus după însemnarea citată este al XIV-lea din original, intitulat *Oratio Sophiae imperatricis ad Tiberium Constantinum, administrandi...*[40] Capitolul al XV-lea din cartea I, intitulat *Tiberii ad Sophiam Augustam responsio, qua demonstrat...*, este de asemenea tradus[41]. În ms. *VI-1* acest capitol începe pe f.186^{v}, fără să fie numerotat nici într-un fel.

Este deci cît se poate de limpede că Axinte Uricariul a copiat *Ceasornicul domnilor* de pe manuscrisul autograf al lui N.Costin, care conținea *însemnările de lucru* citate și comentate mai sus.

7.4. Istoria manuscrisului *VI-1* este, după cum vom vedea, întrucîtva similară cu cea a manuscrisului *II-22*. După ce a părăsit biblioteca domnească de la mănăstirea Văcărești, s-a aflat între cărțile lui "Costandin dasc[ăl] slov[enesc]" (f.2^{r}), cunoscut copist *muntean* prin anii 1760-1770[42]. Tot a unui *muntean* este și următoarea însemnare anonimă de pe partea interioară a primei coperte: "Și mă rog să mă iertați că n-am putut să mă iscălesc. Ci mă rog să am iertăciune, și *pă* dumneavoastră

---

[40] *Ibidem*, p.397.

[41] *Ibidem*, p.402.

[42] Vezi G.Strempel, *Copiști de manuscrise românești pînă la 1800*, vol.I, București, 1959, p.32.

Dumnezeu să vă ierte. Că mîna mea va putrezi, iară gura aceluia să va sfinți. Și fiți iertați și blagosloviți de Părintele și de noi. Oc.21, 7270"[43]. Textul intitulat *Alegerile lui Ippocrat*, copiat de două persoane pe ultimele 12 foi ale manuscrisului, reprezintă o traducere *munteană* (sau *sud-ardeleană*), din a doua jumătate a secolului al XVIII-lea, a aforismelor marelui medic grec al Antichității. Probabil că acest text a fost copiat în ms. *VI-1* tot în Muntenia. În sfîrșit, grafia următoarelor însemnări: "Dumitrie copilu, sluj[itor] Sfinții 40 de Mucenici. 1790, mai 3" (de pe partea interioară a primei coperte a manuscrisului) și "Dumitru copilu" (de pe partea interioară a copertei a doua) arată că semnatarul este aceeași persoană cu "Dumitru cîntăreț", "feciorul dascălului Radu, ce au fost la Brașov cîntăreț la biserică", care scrie, în anul 1795, însemnarea de proprietate a ms.*2467* de la BAR (f.121^{v}), copiat în anul 1761 de moșul său Ioan sin Radu Duma, și copie, în anul 1797, compilația de cronici moldovenești aflată în ms.*503* de la BAR, unde semnează "Dumitru cîntăreț bucureștean" (f.20^{r}). Acest Dumitru s-a născut la 5 octombrie 1777 și, probabil după moartea tatălui său, în anul 1790, a fost trimis la învățătură în București[44]. Biserica 40 de Mucenici din București era atunci metoh al episcopiei Rîmnicului, cu care biserica Sf.Nicolae din Șchei avea strînse legături.

Așadar, ms.*VI-1* s-a întors în Moldova probabil în prima jumătate a secolului al XIX-lea, fără ca să se fi făcut după el vreo copie în Țara Românească sau în altă parte.

8. Stabilirea corectă a relației ms.*II-22* de la BCU Iași cu celelalte manuscrise cunoscute în care se păstrează cronica 1661-1709 are, de asemenea, o deosebită importanță pentru elucidarea problemei paternității acestei cronici. După ce afirmă că "originalul *Cronicii Moldovei (1661-1709)*, realizat, în 1712, de Sava Ieromonahul, s-a pierdut, dar textul cronicii s-a păstrat în șase manuscrise, la care se adaugă încă două miscelanee, în care însă, din cronica de care ne ocupăm, intră numai

---

[43] După slova care reprezintă zecile (anii 70), urma încă o slovă (a unităților), dar foaia manuscrisului este aici deteriorată. Însemnarea aceasta a putut fi deci făcută între anii 1762-1770.

[44] Vezi Candid C.Mușlea, *Biserica Sf.Nicolae din Șcheii Brașovului*, vol.II (1743-1837), Brașov, 1946, p.301.

partea finală a celei de-a doua domnii a lui Mihai Racoviță, anul 1709, inclusiv bătălia de la Poltava"[45], D.Velciu prezintă pe rînd aceste manuscrise, începînd, firește, cu cel mai vechi, ms.*II-22* de la BCU Iași. El crede, pe drept cuvînt, că "acesta trebuie să fie exemplarul (nu credem că e vorba chiar de originalul lui Sava Ieromonahul) înscris sub nr.116 în *Catalogul cărților bibliotecii din mănăstirea Văcărești*, a lui Nicolae Mavrocordat, întocmit în limba greacă, în iunie 1723". D.Velciu greșește însă cînd crede că "probabil cu prilejul repetatelor domnii alternative moldo-muntene ale lui Constantin Mavrocordat, fiul lui Nicolae, manuscrisul a ajuns din nou în Moldova", invocînd în acest sens mărturia însemnărilor aflate pe prima foaie, nenumerotată, a manuscrisului, pe care le-a citit superficial[46]. Căci însemnările respective din anii 1779 și 1780 au fost făcute la *Brașov*, nu la *Iași (?)*, iar numele "lipțcanului" care a posedat manuscrisul nu este *Chiriac* Atanasiu, ci *Chirca* Atanasiu. Iată principala însemnare de pe verso foii: "Acest letopiseț este al mieu, Gheorghie [popa Radovici?]. 1779, ghenarie 24. Brașov. Și mi-o au dăruit dum[nealui] jup[în] Chirca Atanasiu lipțcanul" (vezi fotocopia alăturată, fig.3). Pe recto foii respective se află cîteva încercări de condei și următoarele însemnări ale unor persoane diferite: "Această carte s-au pomenit la Țara Moldovie", "A lui Apostol Anastas[iu]", care mai semnează și pe verso foii de titlu, și "Această carte este [a] părintelui Gheorghe. 1780". *Chirca Atanasiu* (sau Tănase Chircă), probabil înrudit cu familia Chircă din Zărnești, era atunci negustor în Tîrgoviște, avînd strînse relații cu negustorii din Brașov[47]. Așadar, după ce a fost copiat de Stanciu ierei, în anul 1723 (ms.*37* de la BAR) și în anul 1726 (ms.inv.nr.*10.550* de la Biblioteca Centrală de Stat din București),

---

[45] Vezi D.Velciu, *op.cit*, p.24.

[46] *Ibidem*, p.25.

[47] Vezi *Catalogul documentelor românești din Arhivele Statului Brașov*, vol.I, București, 1955, p.173 (doc.din 25 mai 1775), p.180 (doc.din 25 ianuarie 1776), p.183-184 (două doc. din 28 februarie 1776), precum și Dum.Z.Furnică, *Documente privitoare la comerțul românesc, 1473-1868*, București, 1931, p.56 (într-o scrisoare din Brașov, datată 11 august 1779, un Ioan Vlad îi comunică lui hagi Constantin Pop din Sibiu: "Cît pentru cele ce mă poftești cu venirea mărfii aici la Brașov, voam avea de grije ca să facem dumitale treaba, ca să să tocmească carul, nefiind omul chir Chirchii Anastasiu ori al chir Dumitru Polizu").

ms.*II-22* sau copiile executate de Stanciu ierei au fost folosite, direct sau indirect, la alcătuirea celorlalte trei copii *muntenești* (ms.*56* de la BAR, compilația din ms.*5367* de la BAR, *Istoria paralelă a Țării Românești și a Moldovei*, și ms.*133* de la biblioteca Patriarhiei Române din București). Între timp, ms.*II-22*, ca și ms.*VI-1*, a părăsit biblioteca domnească de la Văcărești, dar nu s-a întors în Moldova, ci a ajuns la Brașov, prin intermediul negustorului Chirca Atanasiu, care l-a dăruit, în anul 1779, unui preot Gheorghe de acolo. La Brașov a fost făcută după el, în anul 1780, de către cronicarul și copistul de manuscrise Simeon Hîrs, copia parțială aflată în ms.*77* de la Biblioteca Filialei Cluj a Academiei Române[47bis]. La rîndul ei, aceasta a fost copiată în actualul ms.*III-62* de la BCU Iași. De la Brașov, ms.*II-22* a ajuns din nou în Muntenia (îl folosește Bălcescu, în anul 1844), iar de aici, prin Gr.Alexandrescu, a trecut în proprietatea lui M.Kogălniceanu, în anul 1845. Prin urmare, și acest al doilea manuscris cu lucrări ale lui N.Costin copiate de Axinte Uricariul a lipsit din Moldova în cursul secolului al XVIII-lea.

Din cercetarea manuscriselor în care s-a păstrat cronica 1661-1709, urmată de cronica 1709-1711, sigură a lui N.Costin, rezultă că, în afară de ms.*II-22*, nu mai există nici o copie moldovenească a acestor "două cronici". Cum de s-au pierdut, fără alte urme în Moldova, "originalul" redactat de Sava al cronicii 1661-1709 și copia făcută de el, în continuare, a cronicii 1709-1711 a lui N.Costin, deci "protograful" așa-zisei "copii" din 1715 a lui Axinte Uricariul?! Existența acestui "protograf" al ms.*II-22*, presupusă de D.Velciu, este cu totul îndoielnică. El nu "s-a pierdut", ci *nu a existat*. După cum am mai afirmat, noi credem că întregul text copiat de Axinte Uricariul în actualul ms.*II-22* a fost transcris *direct* după autograful (ciornele) lui Nicolae Costin, iar foaia de titlu a manuscrisului a fost redactată de el, nu de N.Costin sau de un intermediar.

Într-un grup de compilații de cronici care încep cu *Letopisețul de la zidirea lumii* al lui N.Costin, compilații alcătuite deci după moartea

[47bis] Vezi N.A.Ursu, *Un cronicar brașovean necunoscut, din secolul al XVIII-lea: Simeon Hîrs*, în "Anuarul Institutului de Istorie «A.D.Xenopol»", XXIX, 1992, p.251-276, reprodus în prezentul volum.

acestui cronicar (ms.*115, 240, 338, 352, 354* de la BAR şi ms.inv. nr.*30.914* de la Arhivele Statului din Braşov), titlul cronicii lui Miron Costin este cel din ms.coligat *2601* de la BAR[48]. Acest coligat încorporează cronici copiate la date diferite, de copişti diferiţi, avînd la început un fragment din acelaşi *Letopiseţ de la zidirea lumii* al lui N.Costin. Cronica lui Miron Costin aflată aici este scrisă de Axinte Uricariul, în anul 1710, şi are următoarea foaie de titlu: "*Letopiseţul Ţării Moldovei de la Aron vodă încoace, de unde este părăsit de Ureche, vornicul de Ţara de Gios, scos de Miron Costin, vornicul de Ţara de Gios. În oraş în Ieş, în anul de la zidirea lumii 7218, iară de la naşterea Mîntuitoriului lumii lui Iisus Hristos 1710, meseţa iulie, 6 dni, în dzilile Măriii-sale luminatului domn Io Nicolae voievod s-au scris* (vezi fotocopia alăturată, fig.4). Numele copistului nu este menţionat nicăieri, dar a fost identificat în persoana lui Axinte Uricariul[49]. Acelaşi titlu îl are cronica lui Miron Costin şi în ms.*36* de la BAR, copie tot independentă (nu într-o compilaţie), nedatată, datorată unui scrib neidentificat, pe care unii cercetători o consideră de la sfîrşitul secolului al XVII-lea, iar alţii din prima jumătate a secolului al XVIII-lea: *Letopiseţul Ţării Moldovei de la Aron vodă încoace, de unde este părăsit de Ureche, vornicul de Ţara de Gios, scoasă de Miron Costin, vornicul de Ţara de Gios. În oraş în Ieş, în anul de la zidirea lumii 7183, iară de la naşterea Mîntuitoriului lumii lui Iisus Hristos 1675, mesiţa* [loc alb], *dni* [loc. alb] (vezi fotocopia alăturată, fig.5). Toate celelalte copii ale cronicii lui Miron Costin au alte titluri[50]. P.P.Panaitescu crede că aceste două manuscrise de sine stătătoare ale cronicii lui Miron Costin (ms.*2601* şi *36* de la BAR), care constituie grupul A din stema manuscriselor cronicii, "derivă dintr-un manuscris comun, dovadă o serie de omisiuni şi lecţiuni greşite comune, manuscris care desigur nu făcea parte din compilaţiile de istorie a Moldovei alcătuite în veacul al XVIII-lea, ci derivă direct din letopiseţul autograf"[51]. Se pune

[48] Vezi I.Crăciun şi A.Ilieş, *Repertoriul manuscriselor de cronici interne (sec.XV-XVIII) privind istoria României*, Bucureşti, 1963, p.58-59, 61-62, 69-70, precum şi comentariile lui P.P.Panaitescu la ediţia Miron Costin, *Opere*, Bucureşti, 1956, p.337-339.

[49] Vezi G.Ştrempel, *op.cit.* la nota 42, p.12.

[50] Vezi I.Crăciun şi A.Ilieş, *op.cit.*, p.58-70.

[51] P.P.Panaitescu, comentarii la M.Costin, *Opere*, ediţia citată, p.338.

totuși întrebarea: foile de titlu ale acestor două manuscrise (după cum am văzut, aproape identice) reproduc, paralel, foaia de titlu a unui arhetip comun, sau, dimpotrivă, una o reproduce pe cealaltă? Este posibil ca ms.*36* să fie copiat după copia lui Axinte Uricariul, iar foaia de titlu a acestui manuscris să fi fost redactată de Axinte. Oricum ar sta lucrurile, este evident faptul că foaia de titlu a cronicii 1661-1711, copiată de Axinte Uricariul în ms.*II-22*, este calchiată după foaia de titlu a cronicii lui Miron Costin din ms.*2601*, copiată de același Axinte. Iată formulările identice din primele fraze: "Letopisețul Țării Moldovei **de la Aron vodă încoace, de unde este părăsit de** Ureche [...], **scos de** Miron Costin" (ms.*2601*), "Letopisețul Țării Moldovii **de la Ștefan sîn Vasilie vodă încoace, de unde este părăsît de** Miron Costin [...] Iară acmu **s-au scos** din..." (ms.*II-22*). La începutul cronicii celei de-a doua domnii a lui Nicolae Mavrocordat, Axinte scrie: "fac începire **de unde au părăsit** răpăosatul Necolai Costin".

În eventualitatea că foaia de titlu a ms.*II-22* a fost redactată de Axinte Uricariul, pentru a raporta în mod firesc cronica 1661-1711 la cea a lui Miron Costin, ambele copiate de el, nu mai poate fi negată paternitatea lui N.Costin asupra părții din cronică pentru anii 1661-1709 prin invocarea nepotrivirii între menționarea în această foaie de titlu a "izvoadelor" lui Vasile Damian și Tudose Dubău și aprecierea cu totul defavorabilă făcută de N.Costin, în prefața *Letopisețului de la zidirea lumii*, unor letopisețe "scrisă de o samă de boieri de țară", de după Miron Costin[52]. Copiind cronica 1661-1711 după autograful (ciornele) lui N.Costin, Axinte Uricariul va fi menționat "izvoadele" respective în foaia de titlu a copiei sale pentru că ele se aflau citate în cronică. Firește, Axinte nu putea ști în ce măsură era cronica pe care o copia tributară acestor "izvoade", dar putea fi convins că ea fusese "scoasă" din "izvoadele" pomenite în text.

9. Preluînd de la C.Giurescu concluzia că greșeala de calcul al anilor "de la Hristos" pentru lunile septembrie-decembrie (prin scăderea cifrei 5508, în loc 5509, din anii "de la zidirea lumii"), aflată în ms.*II-22*, nu poate fi decît interpolarea unui copist (altul decît Axinte Uricariul, dar rămas necunoscut pentru Giurescu), D.Velciu identifică aceeași greșeală

[52] Vezi D.Velciu, *op.cit.*, p.12 și 110.

în foaia de titlu a *Letopiseţului de la zidirea lumii* al lui N.Costin, copiat în anii 1712-1713 de Sava ieromonahul, şi conchide că letopiseţul Moldovei de la 1661 pînă la 1709 a fost elaborat de acest Sava, între altele şi pentru că lui îi era "specifică" greşeala de calcul respectivă. Cum însă această greşeală de calcul apare şi în prima frază a cronicii 1709-1711, scrisă în mod sigur de N.Costin, D.Velciu consideră că şi aici ea se datorește tot lui Sava ieromonahul, care ar fi copiat, în cotinuarea cronicii 1661-1709, elaborată de el, cronica 1709-1711 a lui N.Costin, iar după acest manuscris al lui Sava ar fi copiat Axinte Uricariul, în anul 1715, pentru Nicolae Mavrocordat, textul întregii cronici 1661-1711 aflat în ms.*II-22* de la BCU Iaşi. Dar greşeala de calcul în discuţie apare şi în *Letopiseţul de la zidirea lumii* al lui N.Costin, în aşa-zisa "redacţie pentru domn": "La anul de la Hristos 1575, iară de la zidirea lumii 7083, în luna lui octomvrie, mare pradă au făcut tătarîi..." (ed. I.Şt.Petre, p.541). D.Velciu crede că şi aici ea se datorește lui Sava ieromonahul, pentru că această redacţie a letopiseţului a trecut prin condeiul său. În aşa-zisa "redacţie pentru cititor" nu se află fragmentul "iară de la zidirea lumii 7083", care - crede autorul - ar reprezenta o interpolare a lui Sava[53].

Atît C.Giurescu cît şi D.Velciu nu au admis posibilitatea ca această greşeală de calcul al anilor să fie totuşi "specifică" lui N.Costin. În multe locuri din *Letopiseţul de la zidirea lumii* nu sînt menţionaţi anii (fie "de la Hristos", fie "de la zidirea lumii") cînd s-au petrecut diverse evenimente (manuscrisele au spaţii goale în locurile respective)[54]. Tot în *Letopiseţul de la zidirea lumii* apare în mod repetat o greşeală de calcul similară, neobservată de cei doi cercetători, în care, *fără a fi menţionată luna*, se scade (se adaugă) din (la) anii "de la zidirea lumii" ("de la Hristos") cifra 5509, în loc de 5508. Această greşeală se află atît în aşa-zisa "redacţie pentru cititor", cît şi în aşa-zisa "redacţie pentru domn" a letopiseţului. Ea nu mai poate fi deci pusă pe seama copistului Sava ieromonahul, căruia,

---

[53] *Ibidem*, p.49 şi 78, nota 30.

[54] Vezi, de exemplu, ediţia lui Ioan Şt.Petre, citată la nota 34, p.154, 166, 170, 380, 415, 418, 481, 488, 489, 508, 516.

de altfel, nici nu-i este "specifică". De exemplu: "Iliaș vodă [...] lăsat-au țara și domnia la frate-său Ștefan vodă, în anii de la zidirea lumii 7059, iară de la Hristos 1550" (ed. I.Șt.Petre, p.428), "În anul 7065, iară de la Hristos 1556, sultan Suleiman au trimis oaste turcească în Țara Ungurească" (p.432), "în anii dela Hristos 1562, iară de la zidirea lumii 7071, Ivan Vasilievici, împăratul Mosculuі..." (p.437), "În anul de la zidirea lumii 7070, iară de la nașterea Domnului nostru Iisus Hristos 1561, Iacov oarecare Vasilie Iraclie..." (p.438). Uneori greșeala aceasta de calcul apare numai în așa-zisa "redacție pentru domn" a letopisețului: "Fiind cursul anilor de la Hristos 1554, iară de la zidirea lumii 7063, Ivan Vasilievici, marele cneaz..." (p.433). Aceeași greșeală de calcul al anilor apare și în cronica 1661-1709: "Într-acestaș an, fiind cursul anilor 7188, iară dela Hristos 1679, fiind Besereca cea Albă de lîngă feredeie în Iași..." (ms.*II-22*, f.40^{r}), precum și în două interpolări privitoare la asediul Vienei de către turci aflate în traducerea geografiei universale a lui Giovanni Botero, pe care noi am atribuit-o lui N.Costin[54bis]: "În anul 1684 de iznoavă s-au sculat mare puterea împărăției turcești cu hanul tătărăsc [...] s-au pornit asupra Beciului" (ms.*3515* de la BAR, f.78^{v}), "Iară în anul 1684, pre vremea cînd au înfrînt oastea nemțască pre oastea turcească..." (*ibid.*, f.80^{v}).

În consecință, considerăm greșeala de calcul al anilor semnalată de C.Giurescu și pe cea semnalată de noi mai sus, care apar atît în scrieri sigure ale lui N.Costin cît și în cronica 1661-1709, dovezi ale paternității lui N.Costin asupra acestei cronici. Nu avem nici un motiv să-l apărăm pe N.Costin de asemenea greșeli, punîndu-le - fără probe indiscutabile - pe seama unor copiști.

10. Lipsită de temei este și "demonstrația" lui D.Velciu potrivit căreia Sava ieromonahul, care ar fi compilat în prima parte a cronicii 1661-1709

[54bis] Vezi N.A.Ursu, *Nicolae Costin, traducător al geografiei universale a lui Giovanni Botero*, în "Revista de istorie și teorie literară", XXXIX, 1991, nr.3-4, p.365-379.

izvodul lui Vasile Damian, ar fi introdus în el numeroase comentarii cu caracter moralizator creștin, uneori cu trimiteri la texte din *Biblie*[55]. Și de data aceasta, D.Velciu ignoră faptul că asemenea comentarii cu trimiteri la texte biblice apar frecvent în cele două cronici ale lui N.Costin. De exemplu:

– în *Letopisețul de la zidirea lumii*: "că cine oștește cu sabia, *după cum au zis Domnul Hristos*, de sabie piere" (p.53), "*după cum zice Sfînta Scriptură*: «Dumnezeu stă împotrivă celor mîndri și sămeți»" (p.247), "Lunecoasă sînt lucrurile omenești în lumea aceasta" (p.336), "*ci bine zice Scriptura*: «Cine sapă groapa altuia, cade într-însa»" (p.375), "*Zice Sfînta Scriptură*, la *Liviticon*, cap.20: [...] Și la *A doao lege* iară *Sfînta Scriptură zice*, cap.27: [...] La *Ezdra*, cap.3, zice: [...] *Pavel Apostol, Corinteni I, zice*: [...]" (p.430-431), "Ci iani vezi ce *mărturisește Sfînta Scriptură*, la *Iov*, cap.15: [...] Și iarăsi la *Pilde*, cap.28: [...]" (p.484);

– în cronica 1709-1711: "Ce depărtate-s lucrurile lui Dumnedzău de a bietului om!" (f.165^{v}), "Dzice un poietic: «Batgiocurește puterea dumnedzăiască lucrurile omenești»" (f.165^{v}-166^{r}), "*după cum dzice Sfînta Scriptură*: [...]" (f.174^{v}), "*cum grăiește prorocul David la psalomul 21*: [...]" (p.231^{r}), "*Ce cum dzice prorocul David la psalomul 20*: [...]" (p.256^{r}).

În cronica 1661-1709, comentariile cu caracter moralizator creștin și trimiterile la texte biblice sînt redactate aproape la fel cu cele citate din scrierile lui N.Costin: "*Cum dzice la psalomul al cincile* [...]" (f.45^{v}), "*Ce precum dzice la Sfînta Evanghelie* [...]" (f.43^{r}), "Ce voia lui Dumnedzău nu să potrivește cu a oamenilor" (f.43^{r}), "*Ce precum scrie psalomul* [...]" (f.49^{r}), "*Pecum dzice tot într-acelaș psalom* [...]" *(f.49^{r})*, "Ce unde va Dumnedzău, omul nu poate!" (f.57^{r}, 96^{r}), "*Cum dzice la psalomul al 9* [...]" (f.58^{r}), "*Cum scrie Sirah la cartea lui, cap.13, stih 18, de dzice* [...]" (f.86^{r}), "*De care așe scrie la cartea lui Sirah, la cap.11, de dzice* [...]" (f.126^{r}), "*Drept aceea dzice și sfîntul proroc David, la psalom 31* [...]" (f.126^{r}), "*Așijderea mai dzice și la psalomul 42* [...]" (f.126^{v}), "*Că scrie la un loc așe...*" (f.132^{v}), "*Că așe scrie la un loc...*" (f.136^{r}).

---

[55] Vezi D.Velciu, *op.cit.*, p.205-209.

Nu este exclus ca unele comentarii moralizatoare și trimiteri la texte biblice din cronica 1661-1709, ca și din cronica 1709-1711, sigură a lui N.Costin, să aparțină copistului Axinte Uricariul, căci în cronica sa consacrată celei de-a doua domnii a lui N.Mavrocordat în Moldova are și el asemenea trimiteri. De exemplu (citām după ediția menționată a lui I.Șt.Petre): "*De una ca aceasta au zis înțăleptul Sirah* [...]" (p.85), "*precum zice prorocul David* [...]" (p.93), "[...] *zice Dumnezău, prin prorocul Isaia, în Svînta Scriptură. Și într-altă parte a Scripturii iarăș zice Dumnezău* [...]" (p.94). Semnificativ este mai ales faptul că prin aceeași propoziție *zice un cuvînt* sînt introduse în expunere unele proverbe sau zicale moralizatoare atît în cronica 1661-1709 ("cum *dzic un cuvînt* că lupul părul își schimbă, iară hirea ba", f.33^{r}; "ce cum *să dzic un cuvînt* prostește că sufletul bucuros este să între în rai, numai păcatele nu-l lasă", f.64^{v}) cît și în cronica lui Axinte Uricariul ("Dar *zice un cuvînt*: Altele sînt adecă sfaturile oamenilor și alte poroncește Dumnezău", p.83).

11. Discutînd "aspectele stilistice caracteristice" ale lui Sava ieromonahul (considerat de el drept autor sigur, dovedit, al cronicii 1661-1709), D.Velciu constată că "el face uz, în mod repetat, de trimiteri de soiul «cum s-a dzis mai sus», «precum s-au dzis mai sus», «cum s-au dzis», «precum s-au scris mai sus», «precum s-au pomenit mai sus» etc.", "pentru a asigura unitatea de conținut a lucrării și pentru a-l repune pe cititor în legătură cu diferite fapte rămase în urmă"[56]. Asemenea propoziții stereotipe apar însă frecvent și în cele două cronici sigure ale lui N.Costin, unde nu pot fi atribuite copistului Sava ieromonahul, așa cum a încercat să demonstreze D.Velciu[57]. Ele constituie de fapt o dovadă a paternității lui N.Costin asupra cronicii 1661-1709. Citām un număr mai mare de exemple, pentru a arăta atît frecvența lor în fiecare text cît și modul identic în care sînt redactate propozițiile respective în cronica 1661-1709 și în cronicile sigure ale lui N.Costin:

– în cronica 1661-1709: *cum s-au dzis mai sus* (f.22^{v}, 68^{r}), *p(r)ecum s-au dzis (și) mai sus* (f.9^{r}, 80^{v}, 96^{v}, 110^{v}, 112^{r}, 127^{v}), *cum s-au dzis* (f.17^{v}), *pecum s-au dzis* (f.110^{r}), *p(r)ecum s-au scris (și) mai sus* (f.21^{r},

[56] *Ibidem*, p.221.

[57] *Ibidem*, p.49-51 și 237-241.

47r, 61r, 75v, 83v, 87r, 115r), *cum s-au scris mai sus* (f.23r, 33r), *ce s-au scris mai sus* (f.31r), *precum scrie mai gios* (f.40r), *precum s-au scris* (f.74v), *precum scrie (şi) mai sus* (f.36v, 104v), *ce s-au pomenit mai sus* (f.32r), *p(r)ecum s-au pomenit mai sus* (f.48v, 58v, 65v, 71v, 73r, 107v, 115v, 154r), *carii şi mai sus s-au pomenit* (f.44r), *cum s-au pomenit mai sus* (f.53r);

– în cronica 1709-1711: *p(r)ecum s-au dzis (şi) mai sus* (f.166r, 203r, 224v, 240v, 250r, 257v, 262r), *cum s-au dzis mai sus* (f.209v, 258v), *precum s-au (am) arătat şi mai sus* (f.203r), *cum s-au pomenit (şi) mai sus* (f.169r, 169v, 174v, 187v), *de care am pomenit mai sus* (f.178r), *cum am pomenit mai sus* (f.188r), *p(r)ecum s-au pomenit (şi) mai sus* (f.205v, 206r, 212r, 236z, 255v, 256r, 257r), *care s-au pomenit mai sus* (f.224v), *de carea (carile) s-au pomenit mai sus* (f.246r, 255r), *ce s-au pomenit mai sus* (f.261r), *pecum s-au povestit mai sus* (f.246r, 263r);

– în *Letopiseţul de la zidirea lumii*: *precum să va vedea mai în gios* (f.51), *cum am zis mai sus* (p.187), *precum s-au zis mai sus* (p.235), *cum s-au zis mai sus* (p.293, 295, 333, 509), *cum am zis* (p.375), *cum am scris mai sus* (p.94), *cum s-au (am) pomenit (şi) mai sus* (p.90, 109, 116, 154, 187, 195, 196, 209, 213, 224, 276, 278, 305, 333, 406, 424, 434, 455, 460, 461, 472, 584, 596), *precum s-au pomenit mai sus* (p.103, 222, 247, 353, 583), *de care s-au (am) pomenit (şi) mai sus* (p.107, 160, 209, 300, 454, 456), *cum s-au (am) pomenit* (p.171, 454, 457, 461, 481, 485, 513), *ce (carii) s-au pomenit mai sus* (p.308, 374, 396, 417), *precum vom (să va) arăta mai gios* (p.241, 462), *cum s-au arătat mai sus* (p.369), *ce am arătat mai sus* (p.431, 466).

"Trimiterile" menţionate mai sus nu pot fi însă privite separat de alte numeroase "trimiteri" similare frecvente în cronica 1661-1709 şi în cele două cronici sigure ale lui N.Costin, prin care cititorul este de asemenea îndrumat (avertizat, luminat) în lectura lucrărilor respective. Acordînd importanţa cuvenită acestor "trimiteri", atît la *ceea ce s-a scris (zis, pomenit, arătat)* cît şi la *ceea ce se va scrie (zice, pomeni, arăta)*, Al.V.Diţă a găsit în unele dintre ele dovezi de netăgăduit că textul copiat de Axinte Uricariul în ms.*II-22* de la BCU Iaşi constituie o singură cronică, de la 1661 pînă la 1711, datorată lui N.Costin (vezi 4). Pentru a

întări concluziile judicioase ale lui Al.V.Diță, citãm în continuare un număr mai mare și mai variat de atare "trimiteri", extrase nu numai din cronicile 1661-1709 și 1709-1711, ci și din *Letopisețul de la zidirea lumii*, spre a ilustra faptul că, în toate cele trei texte, ele sînt redactate la fel sau aproape la fel, trădînd deci în cronica 1661-1709 maniera de lucru a lui N.Costin. Atragem în mod deosebit atenția asupra frecvenței în aceste "trimiteri" a locuțiunii adverbiale *la rîndul său*, care constituie o semnificativă particularitate stilistică a lor:

– în cronica 1661-1709: "Carile la vreme Beciului au agiuns și han, *precum vei găsi* **la rîndul său** *însemnat*" (f.20^{r}), "în care gropniță s-au fost mai pe urmă îngropat Cantemir vodă, *cum să va arăta* **la rîndul său**" (f.27^{r}), "cum s-au și tîmplat, *pecum să va arăta* **la rîndul său**" (f.30^{v}), "încă i-au mai dat turcii și Ucraina [...], *pecum vei înțălege mai înainte și mai pre larg*" (f.36^{v}), "că după ce-au luat turcii Cehrinul, *pecum s-au pomenit la domnie lui Antonie Rusăt vodă*, au fost cuprins turcii toată Ucraina" (f.40^{v}), "și vărsare de sînge în toate țările, *pecum vei ceti mai înainte* **la rîndul său**" (f.41^{v}), "iară lui i-au venit, în loc de agonesită, mare răsipă, *cum vei citi la rîndul peririi lui*" (f.43^{r}), "pănă i-au venit și lui osînda, *pecum vei citi mai gios* **la rîndul său**" (f.48^{v}), "rămăsese tîrgul Ieșii hraniță și hotar, în loc de margine, *precum vei înțelege și mai pre larg înainte*" (F.74^{r}), "și așe s-au tras acest obicei vro dzece ani, pănă la a doa domnie domniii sale, *pecum vei ceti* **la rîndul său** *acolo*" (f.87^{r}-87^{v}), "și i-au venit mazilie [...], *pecum vei citi* **la rîndul său**" (f.94^{v}), "această îndemînă au adus țării [...], *care vei ceti, iubite cetitor, la rîndul domniei lui*" (f.99^{v}), "iară Constantin vodă au mărs domnește, *pecum vei ceti înainte*" (f.109^{v}), "care acest obicei au purces de atuncea ca un pojar viilor, *pecum vei citi înainte* **la rîndul său**" (f.119^{v}-120^{r}), "cu obiceiuri izvodite de nou [...], *precum vei citi înainte* **la rîndul său**" (f.130^{v}), "și rău la osîndit, *care vei înțălege înainte* **la rîndul său**" (f.133^{v}), "cîți oameni s-au omorît și s-au rănit *vei ceti înainte pecum va urma izvodul*" (f.142^{v}), "*Pre lîngă aceea, și aceasta să cade a ști* cum din pedestrimea..." (f.143^{r}), "și cîți din oastea Moscului s-au omorît, și cîți s-au rănit, *cărora urmadză pentru acestea izvodul, pecum scrie anume mai gios*" (f.146^{r}), "pecum este socoteala oștilor șvedzăști după limba lor. *A cărora, iubite*

cititoriule, vei afla soma cu număr legat peste tot mai gios" (f.150^{v}), "*Aicea te poftesc, iubite cititori, să nu diveşti căce am pus pre delungat această poveste cu acest război de la Poltava*, căci dintru această întîmplare [...], cît au sosit lucrul la cumpănă de istov, *pecum vei ceti mai gios de toate pre amănuntul, fieştecarea poveste* **la rîndul său**' (f.154^{v}-155^{r}), "toţi fugise, cine încătro au socotit [...] Şi anume unde şi cine, *vei înţălege înainte* **la rîndul său**" (f.157^{r}-157^{v});

– în cronica 1709-1711: "*Aicea ne-au părut cu cale să pomenim* pentru acest Alexandru tergimanul..." (f.168^{r}), "şi legăturile păcilor cine va vrea să ştie, va afla aiurile. *Acest pont numai l-am pus aice, pentru căci pe urmă să va vedea ce folos au adus după sine ţărîi*" (f.169^{r}), "*Iară nu las aicea mainte a pomeni* de pecetluiturile ce scosese în ţară Mihai vodă..." (f.172^{r}), "nu s-au mai întors în ţară, ce s-au tras spre moscali. *De care* **la rîndul său** *să va pomeni, unde să va scrie de domnie lui...*" (f.176^{r}), "Iară pe urmă ce nemulţemitori s-au arătat lui Nicolae vodă, **la rîndul său** *să va pomeni*" (f.179^{r}), "s-au aţîţat neprieteşugul asupra lui Nicolae vodă, *care cum s-au obîrşit să va cunoaşte mai pre urmă*" (f.181^{r}), "şi n-au mai venit în ţară pănă ce-au năbuşit moscalii în ţară, şi el cu dînşii, *precum să va pomeni mai pre larg unde să va scrie de domnie lui...*" (f.183^{r}), "*Iară şi aceasta ni s-au părut cu cale a fi să pomenim aicea.* După ce vădzu..." (f.193^{r}), "precum au arătat toată sama sa Nicolae vodă la a doa domnie a sa, *de carea să va pomeni* **la rîndul său**"" (f.194^{r}), "din care s-au stricat pace cu moscalii [...], *de carea să va pomeni* **la rîndul său**" (f.198^{r}), "*Însă nice aceasta uitării nu vom da* cum au sosît Nicolae vodă..." (f.204^{r}), "*Iară pre lîngă aceasta, iubite cititori, să ştii că am mai adaos la această istorie şi nişte răspunsuri din nişte trătaţă moschiceşti tipanice*, precum au scris..." (f.213^{v}-214^{r}), "*Aicea n-am putut lăsa cu cuvîntul şi pentru rîndul muntenilor*" (f.255^{v}), "că n-ar hi păţit pedeapsa care i s-au tîmplat, atocma cu capul, *precum vei înţălege mai gios* **la rîndul său**" (f.257^{r});

– în *Letopiseţul de la zidirea lumii*: "*Aicea am socotit a fi cu cale să însemnăm* de acel turn de mirat..." (p.69), "*Şi aşa să ştii, cititoriule*, că Sim cu seminţia sa..." (p.78), "pînă la Traian [...], *de care vom scrie* **la rîndul său**" (p.94), "Iară arătînd de descălecatul ţărîi, *am socotit a fi cu cale să scriem* împărăţia Rîmului mai nainte..." (p.144), "*Aicea ne caută a*

trăgăna condeiul la istoria noastră, să păşim a scrie şi alte neamuri..." (p.155), "*Iară socotim a fi cu cale să ne înturnăm a scrie de Atilla* [...]; *precum am început a spune mai sus...*" (p.160), "unde s-au fost aşăzat, *cum s-au pomenit mai sus* **la rîndul său**" (p.166), "Şi aşa [...], *ne vine rîndul a scrie de domnia întîi a lui Dragoş vodă...*" (p.174), "până la domniile a doi feciori [...], *de carii* **la rîndul său** să va scrie" (p.175), "*Aicea ne caută oarece a mai trăgăna condeiul nostru*, până ce vom veni la..." (p.190), "şi giugul păgînilor în biata Moldovă şi în alte părţi creştineşti până astăzi, *precum vom scrie* **la rîndul său**" (p.254), "de au sfîrşit viaţa, *cum s-au pomenit mai sus* **la rîndul său** de moartea acestui crai" (p.393), "Dumnezeu pre urmă le-au plătit cu urgie, *cum să va arăta* **la rîndul său**" (p.418), "scriu cronicele ungureşti de aceste prăzi la Ardeal, *precum vom arăta* **la rîndul său**, cînd vom scrie..." (p.424), "De domnia lui Despot vodă *ne vine rîndul să scriem* şi de războiul lui..." (p.438), "la mare vrăjmăşie şi vrajbă au vinit Dispot cu Laschii, *precum vom arăta* **la rîndul său**" (p.456), "*Scris-am de aicea înainte mai pre larg* domnia lui Aron vodă..." (p.574).

Asemănătoare în cronica 1661-1709 şi în cronicile sigure ale lui N.Costin, ca şi în *Ceasornicul domnilor,* sînt şi frazele prin care autorul (traducătorul) întrerupe o digresie, anunţînd întoarcerea la şirul relatării principale, iniţiale. Şi în acest caz, unele dintre frazele respective sînt identice sau aproape identice în cele trei (patru) texte. De exemplu:

– în cronica 1661-1709: "*Ce de acestea destulu-i. Să povestim de ale noastre*" (f.40^{v}), "*Ce de acestea destulu-i. Să venim iară la ale noastre*" (f.54^{r}), "*Ce de acestea destulu-i cît am povestit*" (f.96^{v}), "*Ce de acestea agiunge cît am povestit. Şi să venim la cuvîntul de mazilie lui...*" (f.112^{r}), "*Ce iară la cuvîntul cel pentru povestea Şvedului să venim*" (f.137^{v});

– în cronica 1709-1711: "*Ce de aceste-i destul*" (f.211^{v}), "*Ce să lăsăm de aceste şi să venim la rînd*, precum au mărs moscalii..." (f.236^{v});

– în *Letopiseţul de la zidirea lumii*: "Acestea pomenindu-să pentru deschisul minţii [...], *ne întoarcem la istoria pentru Traian*" (p.130), "*De aicea ne întoarcem la rîndul istoriei noastre*, pentru mai bună deschiderea minţii..." (p.160), "altele lăsăm la leşi să le scrie lucrurile lor şi a Litvei, *iară noi să vinim la rîndul istoriei noastre*" (p.187), "şi lăsăm să scrie ungurii de aicea înainte, *iară noi ne întoarcem la rîndul istoriei noastre*"

(p.221), "măcar că pre scurt am scris aicea, *iară să venim la rîndul nostru*, de unde am lăsat" (p.320), "lăsînd cine va vrea să știe pre aceia să cerce la [...], *iară noi să venim la historia noastră*" (p.376), "vom scrie unde vom ajunge de domnia lui [...] *Ci să ne întoarcem de aicea iară la rîndul historiei noastre*" (p.146), "*Ci să venim la rîndul nostru noi*, lăsînd la leși să scrie ei de..." (p.543), "să scrie ei, *iară noi ne întoarcem la rîndul nostru*" (p.573);

– în *Ceasornicul domnilor:* "*Ce să ne întoarcem cu voroava noastră acolo de unde am părăsit*" (p.25), "*Ce să venim la voroava noastră*" (p.45, 484), "*Ce să vinim la lucrul nostru*" (p.463), "*Ce să mă întorc la voroava noastră*" (p.533).

În cronica 1661-1709 apar, ca și în cronicile sigure ale lui N.Costin, unele fraze exclamative de dezaprobare a anumitor acțiuni sau consecințe dăunătoare țării, a faptelor reprobabile ale unor persoane, și altele. Prin modul similar în care sînt ele redactate în cele trei texte, și aceste fraze pot constitui probe ale paternității lui N.Costin asupra cronicii 1661-1709. De exemplu:

– în cronica 1661-1709: "*Atuncea să vedzi cazne în bieții oameni*, pecum s-au scris și mai sus!" (f.21^{r}), "*Iară după aceea să vedzi răutăți în țară despre domnie* [...], pecum vei ceti mai înainte la rîndul său!" (f.41^{v});

– în cronica 1709-1711: "*Decîe înainte să vedzi ispravă*! Îndată au dat de au jecuit..." (f.229^{v}), "*Decîe înainte să vedzi stricăciunea Galaților de turci*, care de cîndu-i Țara Moldovei [...] n-au pățit Galații așe!" (f.249^{r});

– în *Letopisețul de la zidirea lumii:* "*Ce plată au luat Ștefan vodă de la ceia ce-i cinstise și-i miluise*!" (p.418), "*Așe este sfîrșitul răilor și cumpliților, vărsătorilor de sînge nevinovat*!" (p.418), "*Așe i-au plătit Dumnăzău*!" (p.428), "*Vedea-vei, nebune leavule, la ce ai venit și ce priimești*!" (p.471), "*Vezi cum orbăsc pedepsăle pre om*!" (p.480), "*Vedea-vei pre urmă, Tomșo, cu sfetnicii tăi, unde și la cine ai năzuit*!" (p.480), "*Iată-te-i, Tomșo, Moțoace, la ce sfîrșit ați sosit*!" (p.481), "*Vedea-vei plata de tiran, Ioane vodă*!" (p.518), "*Vezi ce feli de pocăință are tiranul*!" (p.538).

Ca și în cazul comentariilor cu caracter moralizator creștin (vezi **10.**), este posibil ca unele dintre "trimiterile" menționate mai sus să fi fost introduse de către Axinte Uricariul în textul cronicilor copiate de el în

ms.*II-22* de la BCU Iași, căci în cronica sa Axinte are numeroase trimiteri similare. De exemplu (citãm după ediția I.Șt.Petre): *precum s-au pomenit* (p.90), *precum s-au și mai pomenit* (p.104), *cu carii s-au pomenit mai sus* (p.125), *precum să va pomeni mai înainte* (p.147), *ce s-au pomenit mai sus* (p.152), *precum s-au zis mai sus* (p.92, 116, 134), *precum s-au zis* (p.140, 152), *precum s-au scris* (p.114), *precum să va scrie* **la rîndul său** (p.118), *cari s-au scris mai sus* (p.119), *cum s-au scris* (p.128), *ce am scris mai sus* (p.137), *precum s-au scris mai sus* (p.146), *precum să va arãta*... (p.151). În orice caz, măcar indicația *la fila 158*, dacă nu întreaga "trimitere" (în paranteză) *precum s-au pomenit și mai sus, la fila 158*, aflată în cronica 1709-1711 a lui N.Costin (ms.*II-22*, f.176[r]), cu referință la moartea și îngroparea hatmanului Mazepa, menționate în cronica 1661-1709, îi aparține lui Axinte Uricariul, căci *fila 158* la care sînt pomenite evenimentele respective este a ms.*II-22*, pe care îl întocmea el. Este posibil chiar ca acest pasaj referitor la moartea și îngroparea hatmanului Mazepa, cu care se încheie cronica 1661-1709, să fi fost redactat de Axinte Uricariul.

Următoarea "trimitere" din cronica lui Axinte: *precum s-au scris după domnia lui Dumitrașco vodă* (p.91) se referă la unele evenimente petrecute în timpul căimăcămiei lui Lupu vornicul, relatate în penultimul capitol al cronicii 1709-1711 a lui N.Costin (ms.*II-22*, f.257[r]-262[r]).

Avînd în vedere aceste două "trimiteri" ale lui Axinte, precum și cunoscuta sa interpolare declarată din cronica 1709-1711 a lui N.Costin referitoare la luarea Brăilei de către ruși, în anul 1711, după relatările lui Ivan căpitanul (ms.*II-22*, f.244[r]-245[v]), noi credem, ca și alți cercetători[58], că interpolările din cronica 1709-1711 privitoare la fapte petrecute după moartea lui N.Costin, identificate în textul cronicii de către C.Giurescu[59], îi aparțin tot lui Axinte Uricariul, cel care a efectuat prima copie a acestei cronici după manuscrisul lui N.Costin.

12. Ca și în cazul copiei *Ceasornicului domnilor* din ms.*VI-1* de la BCU Iași, pe care am analizat-o mai sus (vezi 7.3.), faptul că întregul text copiat de Axinte în ms.*II-22*, adică letopisețul Moldovei de la 1661 pînă

---

[58] Vezi părerile exprimate de Const.A.Stoide și I.Lăzărescu în studiul introductiv al ediției N.Costin, *Opere*, vol.I, Iași, 1976, p.C-CI și CIII-CIV.

[59] Vezi D.Velciu, *op.cit.*, p.237-238.

la 1711, a fost transcris după manuscrisul autograf (ciornele) lui N.Costin rezultă din prezența și în acest manuscris a unor greșeli evidente de lectură, care se datoresc, probabil, tot confuziei unor slove din scrisul lui N.Costin. De exemplu, *Azap* (f.243^{v}, 248^{v}), în loc de *Azac*, numele corect al cetății respective, așa cum apare el de altfel la f.138^{r}, *prognitic* (f.39^{v}), în loc de *prognostic, testement* (f.131^{r}, 131^{v}), alături de *testament* (pe aceleași pagini), *dipaliz*: "la al treile ceas de noapte l-au lovit *dipaliz*, adecă cataroi" (f.66^{r}). Deoarece "lovitura" de apoplexie (cataroi) are adeseori drept urmare paralizia unor organe sau părți ale corpului, presupunem că N.Costin a folosit aici cuvîntul *paraliz* (<pol.*paraliż*), eventual în fraza "s-au lovit *de paraliz*", iar Axinte nu a înțeles acest neologism.

13. Un indiciu că textul cronicii 1661-1709 pe care îl copie Axinte Uricariul în ms.*II-22* nu era finisat, cum este de presupus că ar fi fost el dacă această cronică era redactată și oferită domnitorului de către Sava ieromonahul (căci acesta ar fi menționat în text numai fapte, date și persoane despre care era bine informat), îl constituie faptul că în numeroase locuri manuscrisul prezintă diferite lipsuri, care nu se pot datora copistului. De exemplu, la f.6^{r}, 12^{v}, 26^{v}, 27^{v}, 35^{v}, 61^{r}, 68^{v}, 81^{r}, 88^{v}, 94^{v}, 98^{r}, 121^{r} și 158^{r} lipsește cifra care indică ziua respectivă; la f.40^{r} lipsește indicația lunii sau a anotimpului; la f.53r lipsește numele unui pașă; la f.50^{r} lipsește numele unui sultan; la f.60^{r} lipsește numele zilei respective; la f.73^{v} lipsește numele adevărat al lui Constantin Cantemir; la f.88^{r} lipsește numele proprietarului unor case în care era găzduit un turc; la f.97^{v} lipsește numele unui sol leșesc; la f.100^{v} lipsește numele lunii respective; la f.110^{r} lipsesc numele unui curier și al unui agă turc; la f.112^{r} lipsește numele aceluiași agă; la f.121^{r} lipsește numărul anilor cît a fost patriarh Dositei al Ierusalimului; la f.153^{v} lipsește numele unui general suedez. Singura explicație posibilă a acestor lipsuri ni se pare a fi cea pe care o au și alte particularități ale textului copiat de Axinte Uricariul în ms.*II-22*, discutate mai sus, și anume: Axinte a copiat întregul text al cronicii 1661-1711 aflat în ms.*II-22* după manuscrisul (ciornele) lui N.Costin, care avea lipsurile menționate.

Un alt indiciu că textul cronicii 1661-1709 era neterminat îl constituie faptul că Axinte Uricariul lasă în copia sa, după fiecare capitol al cronicii

consacrat unei domnii, cel puțin cîte o pagină albă (uneori cîte două, trei sau chiar patru pagini albe), în vederea adăugării unor noi informații privitoare la domniile respective. În felul acesta, f.5^{r}-5^{v}, 7^{v}-8^{v}, 10^{v}, 25^{v}, 32^{r}-32^{v}, 71^{v}-72^{v}, 84^{r}-85^{v}, 90^{v}-93^{v}, 101^{r}-101^{v}, 117^{r}-117^{v}, 128^{v}-129^{v} și 159^{r}-161^{v} din ms.*II-22* au rămas nescrise. De bună seamă că, procedînd astfel, Axinte reproducea starea de lucruri aflată în manuscrisul (ciornele) lui N.Costin.

14. Dovezile hotărîtoare că autorul cronicii 1661-1709 este N.Costin sînt însă oferite, după cum am constatat și mai sus, de studiul limbii acestei cronici, în comparație cu limba celor două cronici sigure ale sale (*Letopisețul de la zidirea lumii* și *cronica 1709-1711*) și a traducerii *Ceasornicului domnilor*. Observăm din nou cu plăcere că primul cercetător care a atras atenția asupra acestui aspect deosebit de important în soluționarea problemei paternității cronicii 1661-1709 este Al.V.Diță[60]. D-sa a determinat o serie de particularități lingvistice și stilistice comune *cronicii 1661-1709* și *cronicii 1709-1711* a lui N.Costin, care i-au întărit convingerea că ambele cronici au același autor, pe logofătul Nicolae Costin. Firește, fiecare particularitate lingvistică sau stilistică remarcată de Al.V.Diță în cele două cronici comparate poate fi ilustrată cu numeroase alte exemple din *Letopisețul de la zidirea lumii* și din *Ceasornicul domnilor*.

Observații asupra limbii și stilului cronicii 1661-1709 a făcut și D.Velciu, în cîteva locuri din lucrarea sa[61], dar, fiind de la început convins că această cronică este opera lui Sava ieromonahul, D.Velciu a refuzat să se asigure de adevărul celor crezute printr-o atentă comparație a limbii ei cu limba scrierilor cunoscute ale lui N.Costin. În același timp, el nu a putut proba faptul că particularitățile lingvistice și stilistice ale cronicii 1661-1709 aparțin într-adevăr lui Sava ieromonahul, deoarece textele originale sigure ale acestuia sînt prea puține și cu totul nesemnificative. În consecință, obligat să constate că "lectura textului cronicii lui Nicolae Costin, așa cum ni s-a transmis prin ms.*II-22*, Iași, în afară de ce a semnalat C.Giurescu, evidențiază surprinzătoare apropieri de

---

[60] Vezi Al.V.Diță, *art.cit.*, p.889-892.

[61] Vezi D.Velciu, *op.cit.*, p.214-215 și 217-221.

stereotipiile cunoscute din cronica lui Sava ieromonahul [= cronica 1661-1709, n.n.] și cuprinde unele pasaje și elemente proprii stilului și spiritului acestuia", D.Velciu explică prezența acelorași particularități lingvistice și stilistice în ambele cronici prin faptul că Sava ieromonahul ar fi "alterat" textul cronicii lui N.Costin, interpolîndu-l în numeroase locuri și chiar modificîndu-l, mai ales în ultima parte, cu prilejul presupusei copieri de către Sava a acestei cronici după manuscrisul (ciornele) lui N. Costin, copie după care ar fi transcris textul Axinte Uricariul în ms.*II-22* [62]. Or, după cum am văzut mai sus, existența unei atare copii intermediare a cronicii 1709-1711 a lui N.Costin, datorată lui Sava ieromonahul, este cu totul improbabilă. În sfîrșit, afirmînd din nou că "unele dintre expresiile stereotipe ale lui Sava Ieromonahul se găsesc și în opera lui Nicolae Costin, de pildă în *Letopisețul Țării Moldovei de la zidirea lumii*" («iară», «și așa»)", D.Velciu conchide, ca și cum ar fi studiat sistematic această problemă: "proporția lor este însă cu mult mai redusă decît în *Cronica Moldovei 1661-1709*, iar altele, ca de pildă «ce, ci», deosebit de frecvente la Sava Ieromonahul, nu apar de loc, fără a mai vorbi de diferența în stilul celor două opere"[63].

Unitatea lingvistică și stilistică a cronicii 1661-1709 și a scrierilor cunoscute ale lui N.Costin nu poate fi negată, dar demonstrarea acestei unități cu exemplele citate de Al.V.Diță este insuficientă, pentru că faptele de limbă și stil respective, deși sînt într-adevăr comune textelor comparate (ca și celorlalte scrieri ale lui N.Costin), au un grad prea mic (sau prea puțin evident) de specificitate. Ca atare, noi vom întări demonstrația lui Al.V.Diță cu o serie de particularități ale limbii lui N.Costin mai riguros determinate, pe care le găsim și în cronica 1661-1709. Este vorba de cîteva cuvinte mai rare, îndeosebi de proveniență latină sau polonă, folosite de N.Costin (sau numai de N.Costin), precum și de unele locuțiuni, expresii sau construcții care sînt caracteristice limbii sale și pe care copiștii textelor respective nu le-au putut înlocui sau modifica. Cuvintele de proveniență latină sau polonă aflate în cronica 1661-1709

[62] *Ibidem*, p.239-240.
[63] *Ibidem*, p.240-241.

atestă faptul că autorul ei cunoștea aceste limbi. Cum a conchis însă D.Velciu[64], Sava ieromonahul nu cunoștea limba latină, probabil nici polona.

Citãm scrierile lui N.Costin cu următoarele sigle: **CD** = *Ceasornicul domnilor* (după ediția G.Strempel); **CNC** = *Cronica 1709-1711* (după ms.*II-22)*; ***LZL*** = *Letopisețul de la zidirea lumii* (după ediția Ioan Șt.Petre).

14.1. În cronica 1661-1709 apare de trei ori substantivul *ateísta* "ateu" (< lat. *átheista*), folosit drept calificativ al domnitorului Dumitrașcu Cantacuzino, pentru fărădelegile săvîrșite de el: "și așe au fost traiul țării într-aceea iarnă cu acel domn *ateísta*" (f.21^{v}), "Dumitrașco vodă Cantacuzino *ateísta*"(f.37^{v}, 47^{v}). Între alte neologisme de proveniență latină, în scrierile lui N.Costin apare și latinismul similar *manárha* "monarh" (< lat. *monarcha*). De exemplu, în **CNC**: "a sfintei cetăți a Ierusalimului slujitor și stăpîn, și *monárha* poftitelor a 3 mari cetăți..." (f.218^{r}); "fiiul soltănesc, și *monárha*, și monarșesc fiiu" (f.218^{r}), sau în **CD**: "cel mai nainte de veci *monárha* Dumnedzău" (p.4), "Iară Marco Avrilie [...], cît fiind *monarha*.."(p.281), "n-ai prevădzut pre Iulie Chesariul că va fi stăpîn și *monarha* lumii" (p.320; cf. și p.369).

14.2. Forma *historie* (< lat. *historia*), care apare o dată în cronica 1661-1709: "nice aflu scris nice în *historii* aceasta" (f.45^{r}), se întîlnește frecvent în scrierile lui N.Costin. De exemplu, **LZL**: "măcar că nu o *historie* a țărîlor streine [...], ci cîteva am cercat" (p.170), "ci să ne întoarcem de aicea iară la rîndul *historiei* noastre" (p.416; cf. și p.322, 373, 376, 430, 448), sau în **CD**: "aceasta ce o am arătat *historie* nu este poveste..." (p.297; cf.și p.301). În **LZL** este frecventă și forma *historic* (<lat. *historicus*), p.132, 162, 171, 420, 426, 449, 478. În traducerea geografiei universale a lui Giovanni Botero, atribuită de noi lui N.Costin, apar de asemenea formele *historie* (ms. *3515* de la BAR, f.30^{r}, 60^{v}, 176^{r}) și *historic* (f.93^{r}).

14.3. În cronica 1661-1709 apare substantivul *otoman* (< lat. *othomannus*): "fiind Moldova de tot supusă *otomanilor*" (f.36^{r}). Acest cuvînt de proveniență latină se întîlnește de mai multe ori în scrierile lui N.Costin. De exemplu, în **LZL**: "nu este [...] a priimi la prietesug pre

[64] *Ibidem*, p.51-52.

aceia carii numelui *otomanilor* fac strîmbătate" (p.386), "și de temei prieteșug neclătitei credinței *otomanilor* de acum să înceapă" (p.397; cf. și p.398, 399), sau în **CNC**: "a stăpînirii *otomanilor*" (f.215^r). În *Dicționarul limbii române* al Academiei prima atestare citată este cea din cronica 1661-1709, după ediția lui M.Kogălniceanu; urmează atestări din scrierile lui Dimitrie Cantemir, unde cuvîntul este tot de proveniență latină, și de mai tîrziu, cînd s. și adj. *otoman* este împrumutat din franceză. Substantivul *otoman* se găsește și în traducerea geografiei lui Botero: "stăpînia *otomanilor*" (ms. *3515*, f.90^r), "scaonul *otomanilor*" (f.162^v).

În cronica 1661-1709 apare și adj. *otomanic* (<lat. *othomanicus*), care nu este înregistrat în *DLR*: "împărăția *otomanică*" (f.52^v).

14.4. În manuscrisul cronicii 1661-1709 apare un cuvînt cu formă curioasă și cu sensul insuficient de clar în contextul respectiv, care a fost reprodus în ediția lui M.Kogălniceanu fără accentul menționat în text; ca atare, el a fost înregistrat și explicat greșit de H.Tiktin, în *Rumänisch-deutsches Wörterbuch*, și de autorii *DLR*. Pentru înțelegerea și explicarea corectă a acestui cuvînt trebuie să citățm mai întîi contextul în care apare el în cronică: "Căzacii de la Ucraína, carii era supt ascultarea Ducăi vodă, audzind de biruința ce făcuse creștinii la Beci, îndată au gonit pe Ene Drăghínici hatmanul, ce era pus de Duca vodă la Nemírova. Și vădzînd și Bugeacul pustii, că tătarîi era duși la Beci, îndată ș-au rădicat un hatman dintre dînșii, anume Kunețkii, ce era *îndúctar* pus de Ene hatmanul la Bohoslav, despre Nipru, la hraniță" (f.54^r). În *Letopisițe*, II, Iași, 1846, p.30, M.Kogălniceanu a reprodus cuvîntul fără accentul notat în manuscris, dar cu *î-* (*înductar*), ca în original, iar în *Cronicele României*, II, București, 1872, p.27, l-a reprodus tot fără accent, însă cu *i-* (*inductar*). În felul acesta, Tiktin a înregistrat cuvîntul, după ediția din 1872 a lui Kogălniceanu, sub forma *inductár* s.m. și cu semn de întrebare asupra sensului de "Grenzzolleinnehmer m." dîndu-i următoarea explicație etimologică: "Zu poln. *indukt* "Einfuhr(zoll)". Autorii *Dicționarului limbii române* al Academiei îl înregistrează tot sub forma *inductár* s.m., cu mențiunea "se întîlnește numai la N.Costin" (adică în cronica 1661-1709, publicată de M.Kogălniceanu sub numele lui N.Costin) și cu sensul de "vameș", explicîndu-l astfel: "Derivat din pol. *indukt* «vamă de import», cu suf.nom.agent. *-ar*.Cf.TDRG".

Evident, accentul acestui cuvînt din ms.*II-22*, care nu a putut fi cunoscut de H.Tiktin și de autorii *DLR*, impune revizuirea etimologiei lui. Cuvîntul *îndúctar* nu poate fi un derivat românesc cu suf.*-ar*, căci el nu are accentul pe sufix. Accentul notat în manuscris este al cuvîntului latinesc *inductor, -oris* s.m. "cel care introduce, care aplică pe". Este posibil deci ca, alături de *indukt*, să fi existat atunci în limba polonă și numele de agent *induktor*, provenit tot din latină. În orice caz, luat fie din polonă, fie direct din latină, cuvîntul trebuia să aibă în cronică forma *îndúctor*, nu *îndúctar*. Probabil că forma *îndúctar* reprezintă lectura greșită de către Axinte Uricariul a grafiei *îndúctor* din manuscrisul lui N.Costin, ca și în lecțiunile similare semnalate mai sus (vezi **7.3.** și **12.**).

Cu privire la sensul acestui cuvînt, observăm că din pasajul citat mai sus nu rezultă în mod limpede că acel cazac Kunițki, ales hatman, îndeplinea la Bohoslav funcția de "vameș", ci doar că localitatea Bohoslav era situată "despre Nipru, la hraniță". Pe lîngă sensul de "taxă vamală de import", pol. *indukt* s.m., *indukta* s.f. îl au și pe cel de "introducere, pregătire a proceselor". Este deci posibil ca alesul hatman să fi îndeplinit la Bohoslav o altă funcție administrativ-juridică decît cea de vameș.

14.5. În cronica 1661-1709 cometa, "steaua cu coadă", este comparată cu o mătură: "ivitu-s-au pre ceri o stea cu coadă, căriia îi dzic latinii *cometa*, adecă *mătură*" (f.39^{v}). Comparația aceasta neobișnuită a cometei cu o mătură se întîlnește în **LZL**: "după apusul soarelui, și stea ca o *mătură* s-au arătat" (p.282). De asemenea, în **LZL** apare de două ori glosarea denumirii vechi și populare *stea cu coadă* prin termenul latin *cometa*, ca și în citatul reprodus mai sus din cronica 1661-1709: "s-au arătat pre ceri *stea cu coadă*, ce-i zic *cometa*" (p.359), "arătatu-s-au în văzduh *stea cu coadă*, ce-i zic *cometa*" (p.541).

14.6. Alte cuvinte de proveniență latină aflate în cronica 1661-1709:

– *figúră* s.f. (< lat. *figura*): "spun că au găsit în hierea lui 27 de pietre roșii, așe de late și și de groasă într-un chip cumu-i această *figúră* ce scrie aicea [...], iară deosebi de aceste, spun că au mai aflat și la rărunchii lui de cătră stînga alte 2 pietre încă mai mari decît acele din hiere, cumu-s aceste doo *figúri*" (f.66^{r}-66^{v});

– *testament* s.n. "așezămînt" (< lat. *testamentum*): "s-au uimit domnul și au făcut *testament* de aședzare, și cu mare blăstăm legat..." (f.79^{r}), "...să

nu mai fie acest obicei. Şi s-au făcut 4 *testamenturi*, cu mare blăstăm legate" (f.106^{r}), "...şi le-au făcut şi *testament*, carele l-au legat cu mare blăstăm" (f.119^{v}), "şi cu strașnică afurisanie au scris *testamentul*, ca să stè neclătit în veci" (f.131^{v}). Cuvîntul apare şi în **LZL**: "aproape de moarte, au lăsat cu *testament* pre fiiu-său următor crăiei" (p.393), "solii, cu mare credință pre *testamentul* craiului, merg cu sîrguială la Poartă..." (p.394);

– *titiul(i)úş* s.n. "titlu" (< lat. *titulus*): "şi de atunce au început a să înălța şi a să scrie la *titiuliuş*..." (f.41^{v}). Cuvîntul apare des în scrierile cunoscute ale lui N.Costin. De exemplu, în **CNC**: "cum să scria şi la *titiulúş* cum este domn vecinic..." (f.231^{r}), "iară *titiulúşul* lui aşa să scrie la cărți..." (f.264^{r}), în **LZL**: "adăogînd la *tituluş* ca să se scrie..." (p.202), "*tituluş* va avea măria sa şi urmaşii lui [...] aşe..." (p.578), şi în **CD**: "multe cărți scrisă s-au aflat la senatul şi norodul Rîmului, a cărora era aşe *titiuluşul*..." (p.122), "vedzi, dară, Antigoane, cu ce *titiuluş* de laudă [...] s-au numit" (p.123), "şi o carte au scris pentru otcîrmuirea împăraților, căriia i-au dat *titiuluş*..." (p.272);

– *tractát* s.n. "tratat" (< lat. *tractatus*): "într-acest an au început a îmbla şi-n *tractate* de pace cu leşii" (f.23^{v}), "într-acest an au început a îmbla şi *tractate* de pace între turci cu nemții şi cu leşii" (f.97^{r}).

14.7. În cronica 1661-1709 apare de două ori numele Vienei sub forma *Vidna*: "cetatea Beciul, căriia-i dzic *Vidna*" (f.49^{r}), "cetatea *Vidna*, adecă Beciul" (f.52^{r}). Această formă nu se mai întîlneşte în nici o cronică românească. Este un polonism (< pol. *Wiedeń*). Se găseşte şi în traducerea din limba polonă a geografiei universale a lui Giovanni Botero: "*Vidna* (Beciul)" (ms. *3515*, f.78^{r}).

14.8. Un alt cuvînt de proveniență polonă aflat în această cronică este s.n. *ocóp* "şanț de apărare" (< pol. *okop*): "că dînd leşii război, au întrat în *ocop* şi-au scos pe turci" (f.15^{r}), "[leşii] în Suceavă au făcut *ocop* pregiur capişte armenească, despre Areni, şi acoló şi-au aşedzat oastea" (f.79^{v}). Cuvîntul apare şi în **LZL**: "i-au lovit [...] la un sat ce-i zic Lănțăştii, precum să văd şi astăzi *ocopurile* făcute de leşi pre hotarul acelui sat" (p.299). *DLR* îl înregistrează cu atestări numai din cronicile lui Gr. Ureche - Simion Dascălul, M.Costin, N.Costin şi I.Neculce. Toți aceşti autori cunoşteau limba polonă.

14.9. Substantivul *rocoşelnic* "răsculat", derivat de la verbul *a (se) rocoşi* (< *rocoş* "răscoală" < pol. *rokosz*) + suf. *-elnic*, se întîlneşte de cîteva ori în scrierile lui N.Costin. De exemplu, în **CNC**: "împreună cu acei într-un cuget a lui *rocoşelnici* dintru ai noştri podani căzaci" (f.221), şi în **CD**: "ca să petreacă în linişte şi să să gonească de la sine învrăjbitorii şi *rocoşelnicii*" (p.62), "domnul rău face *rocoşelnic* pe slugă" (p.293). Acest cuvînt apare şi în cronica 1661-1709: "l-au luat cu toţi mîrzacii carii mai rămăsese cu dînsul *rocoşelnici*" (f.108^{v}). Prima atestare a cuvîntului *rocoşelnic* citată în *DLR* este cea din cronica de care ne ocupăm

14.10. Autorul cronicii 1661-1709 spune despre Constantin Cantemir că era "necărturar, iară *slujit* şi la toate priceput" (f.73^{v}). Adjectivul neobişnuit *slujit* are aici sensul "cu experienţă, încercat". În raportul asupra bătăliei de la Poltava, tradus din rusește de N.Costin şi încorporat în această cronică, ofiţerii, subofiţerii şi ostaşii serviciilor şi unităţilor necombatante ale armatei (judecători, medici, notari, furieri etc.) sînt grupaţi în categoria celor numiţi *neslujiţi* (f.147^{v}, 150^{r}, 151^{r}, 152^{r}). Cuvîntul *slujit,* cu sensul menţionat, apare de cîteva ori şi în **CNC**: "nişte steaguri de moldoveni de cei *slujiţi* în leafă" (f.210^{r}; cf.şi 229^{v}, 234^{v}).

14.11. Dintre expresiile, locuţiunile, sintagmele şi construcţiile care revin, ca nişte clişee, în limba scrierilor lui N.Costin şi care apar şi în cronica 1661-1709 le-am selectat doar pe cele de mai jos, pentru că ni s-au părut mai elocvente ca dovezi ale unităţii lingvistice şi stilistice ale textelor pe care le comparăm:

– N.Costin foloseşte de mai multe ori în **LZL** expresia neobişnuită *nezăbavă vreme*, cu funcţie de adverb: "*Nezăbavă vreme* au întrat tătarîi în Podolia" (p.281), "*Nezăbavă vreme* sultan Baiezit [...] au trimis şi soli de pace" (p.308), "iară Rodolf, împăratul nemţesc, *nezăbavă vreme* au trimis sol la Jicmont" (p.590), "şi *nezăbavă vreme* îi va trimite agiutori" (p.602). Această expresie apare o dată şi în cronica 1661-1709: "Şi aşe, peste *nezăbavă vreme* au venit de la Tighinea Iusuf aga" (f.156^{v}). *Dicţionarul limbii române* înregistrează cuvîntul *nezăbavă* s.f. numai în expresia *nezăbavă vreme*, cu un singur citat din **LZL**.

– repetarea de mai multe ori a adverbului *nici*, în construcţii similare, pentru a întări sensul negativ al acţiunii exprimate de verbele respective.

De exemplu, în **CNC**: "nu rămînea nime *nice* cu bou, *nice* cu vacă, *nice* cu stupi, *nice* cu fînațe, *nice* cu pîine" (f.180^{r}), "n-au rămas la sfintele mănăstiri *nice* clopoate, *nice* uși, *nice* hier" (f. 249^{r}), sau în **CD**: "...*nice* este tristire, *nice* lipsă, *nice* vicleșug, *nice* răutate" (p.242); "că nime cele bune date de la Dumnedzău *nice* a le mărturisi, *nice* a le moșteni, *nice* a le cunoaște, *nice* a le petrece, *nice* a le păzi n-au putut" (p.371), "mărturisăsc și-că *nice* îngeri, *nice* buni, *nice* răi nu cunoaște, *nice* rai spre plată celor buni, *nice* iad de pedeapsă celor răi credea" (p.390), "că unde se aratâ nedejdea de folos, *nice* prieteșugurile, *nice* rudenii, *nice* vecinătate, *nice* lege nu să socotește" (p.451), "că *nice* mitra în cap, *nice* copul întru umere, *nice* left la piept, *nice* schiptru amînă, *nice* alaiul ostașilor [...] mai mare laudă nu face craiului decît blîndețea inimii" (p.535; cf. și p.545, 585, 600). Asemenea construcții apar și în cronica 1661-1709: "iară la rădicatul lor *nice* au rămas iapă, *nice* vaci, *nice* oi, *nice* boi" (f.21^{v}), "nu cruța *nice* boieri, *nice* sărac, *nice* țăran, *nice* fămei" (f.44^{r}), "și nu veghé voia din dreptate afară *nice* a domn, *nice* a boieri, *nice* a bogat, *nice* a sărac" (f.121^{v}), "de nu rămînea *nice* fîn, *nice* paie, *nice* altfeli de hrană" (f.136^{v}).

Cu același scop de întărire a sensului acțiunii exprimate de verbele respective sînt repetate de mai multe ori, în construcții similare, atît în cronica 1661-1709 cît și în scrierile cunoscute ale lui N.Costin, și alte adverbe, conjuncții sau prepoziții, cum sînt *nemică, sau, și, fără* și altele;

– locuțiunea verbală *a fi (a se face) (tot) una* "a se uni". În **CNC**: "dînd parole ca, de va coborî împăratul Mosculuí cu oștile în gios asupra turcilor, *va hi* și el *tot una*" (f.212^{r}), "că așeș avea rezident acolo, ca *să fie* și el *tot una* la acea tîmplare, cu oastea muntenească" (f.212^{r}); în **LZL**: "lăsînd pe Grit, au fugit în tabăra celor trei bărbați ce era cu oști împotriva lui Grit, *să să facă una* cu toții" (p.377); în cronica 1661-1709: "că de are gînd să să ridice asupra împărăției, el încă *a hi* cu dînsul *una*" (f.7^{r}), "iară Gligorie vodă, fiind și el agiuns în cărți cu craiul *să fie tot una*, după ce au sosit craiul..." (f.16^{r}), "Deci după ce *s-au făcut* Mazepa *tot una* cu Șfedul, iară o samă de polcovnici au și fugit la împăratul Mosculuí" (f.136^{r}), "Că acmu *să făcuse* și căzacii de Zaporoje *tot una* cu Șvedul" (f.138^{r});

– locuțiunea verbală *a-și scuti viața* "a se salva". În **CNC**: "Că mai de timpuriu au fugit, de *ș-au scutit viața* la codrii" (f.249^{v}), "au păzit de au

ieșit cu fuga la deal pedestru, de *ș-au scutit viața* cu pădurea" (f.260^{v}); în **LZL**: "cine încătro putea pleca, da fuga noaptea *să-și scutească viața*" (p.246), "începusă acum toți a sfătui pre Despot vodă să agiungă la Tomșa cu legături de pace, *să-și poată scuti viața*" (p.476); în cronica 1661-1709: "boierii carii era acolo gură n-avea spre împărăție; bucuroș era *să-ș scutească viața*" (f.19^{r}), "iară atuncea iară el au făcut știre Ducăi vodă, ca *să-și scutească viața*" (f.38^{r}), "...alții cu luntri, care cum putea *să-ș scutească viața* și să hălăduiască de robie" (f.60^{r}), "iară căzacii au dat într-o luncă de pădure de *ș-au scutit viața*" (f.156^{r});

– locuțiunea adverbială de mod *cu tot de-adinsul*. În **LZL**: "să-l aducă *cu tot de-adinsul* la crăie pe Cazimir" (p.225), "că Ion vodă stă *cu tot de-adinsul* să-i poată închide pre leși undeva" (p.513); în **CD**: "oricine va ceti cartea aceasta *cu tot de-adinsul*, va afla sfaturi de folos" (p.26), "domnul cu *tot de-adinsul* este datori țara sa să o iubască" (p.278), "carii *cu tot de-adinsul* iau asupra sa putere a învăța copii trebuie să socotească..." (p.510; cf.și p.418, 483, 562, 600, 669); în cronica 1661-1709: "îndată au dat cu *tot de-adinsul* năvală mare" (f.29^{v}). Această locuțiune apare și în traducerea geografiei universale a lui Giovanni Botero: "să să apuce *cu tot de-adinsul* de precupie" (ms.*3515*, f.115^{v});

– locuțiunea adverbială *singur (însuși) cu chipul său* "personal". În cronica 1661-1709: "*singur cu chipul său* țar Petr într-acolo au purces" (f.143^{v}), "căci și măria sa *însuș cu chipul său* nu s-au cruțat, ce [...] mai presus au nevoit" (f.143^{v}). Această locuțiune apare și în traducerea din limba polonă a geografiei universale a lui Giovanni Botero, pe care am atribuit-o lui N.Costin: "craiul [...] vrînd să margă *singur cu chipul său* [la] stăpînia țării..." (ms.*3515*, f.1^{r}; în ed.pol., p.24: *sam osoba swa*), "cînd merge împăratul *singur cu chipul său* la oaste" (f.58^{v}; în ed.pol., p.103: *sam swa osoba*). *Dicționarul limbii române* o înregistrează (s.v. *chip*) cu numai două citate: unul din cronica atribuită lui N.Costin, reprodus mai sus, și al doilea din cronica lui Miron Costin: "Și așe s-au făcut nunta aicea în Iași, la care cîțiva domni den Țara Lesască *singuri cu chipurile sale* au fost, cu curțile lor" (cf. *Opere*, ed.P.P.Panaitescu, București, 1958, p.121). După cum rezultă din atestările ei în traducerea geografiei lui Botero și din faptul că *DLR* o înregistrează cu numai două citate din cronicile lui Miron și Nicolae Costin, cărturari care cunoșteau limba

polonă, locuțiunea adverbială *singur (însuși) cu chipul său* este un calc după locuțiunea corespunzătoare poloneză *sam osoba swa* (în pol. *osoba* "persoană" - în vechea română literară *chip* "persoană"). În limba română veche exista și locuțiunea similară *singur (însuși, cineși) cu capul (lui) său* (vezi *DLR*, s.v.*cap*), care apare și în ms.*II-22*, atît în cronica 1661-1709: "Spun cum Cantemir vodă au ieșit *singur cu capul lui*, și cu curtea lui [...] la hart" (f.75^{r}) cît și în cronica 1709-1711 a lui N.Costin: "au poroncit [...] să fie toți siimenii hătmănești și cei agești de căutare gata, și *cineș cu capul său*, iară nu argații lor să să afle la căutare" (f.186^{r}). Este posibil însă ca și în aceste două locuri N.Costin să fi scris tot *cu chipul său*, iară Axinte Uricariul, căruia îi era cunoscută, probabil, locuțiunea mai veche, să fi citit *capul*, în loc de *chipul*, așa cum a citit acest cuvînt și într-un text marginal din *Ceașornicul domnilor* (vezi **7.3.**);

– complemente circumstanțiale de mod care arată măsura, în construcții similare. În **CNC**: "de i-au călcat casele, *pănă în de 3 ori* cercîndu-l" (f.213^{v}), "și el giurasă lui Dumitrașco vodă *pănă în de 3 ori*" (f.235^{v}), "și *pănă în de 3 ori* i-au dzis: [...] foarte să-ți deșchiz ochii" (f.254^{v}-255^{r}), "foarte tare s-au cutremurat pămîntul, în slava lui Dumnedzău, *pănă în di daóri*" (f.266^{v}), "a învoința a trecerea pentre oștile noastre cu călărime turcească, *pănă în 3000 de oameni*" (f.221^{v}); în cronica 1661-1709: "Și așe țara cu toții cu dragoste au strigat *pănă în de 3 ori*: Dumnedzău să-l ierte" (f.106^{r}), "iară un cîine de ogar [...] *pănă în de 3 ori* au tot venit de au urlat" (f.124^{v}), "l-au adaos *pănă în 4 bani de vadră*" (f.120^{r}), "pre nime n-au cruțat, ce *pănă în copiii de țîță* tot supt sabie au pus" (f.135^{r});

– complementul circumstanțial de timp *după acestea toate*. În **LZL**: "*După acestea toate*, cum s-au pomenit, slobozit-au oștile toate Despot vodă..." (p.454), "Iară *după acestea toate*, cum s-au pomenit, fiind cursul anilor..." (p.457); în **CNC**: "*După acestea toate*, și Dumitrașco vodă au făcut voroavă..." (f.207^{r}), "Deci *după acestea toate*, dacă s-au luat Lupul vor. dzua bună de la vezirul..." (f.258^{r}); în cronica 1661-1709: "Deci *după acestea toate*, făcînd Duca vodă atîta cheltuială cu calea Țarigradului..." (f.41^{v}), "*După acestea toate*, domnind Constantin vodă Țara Moldovei..." (f.107^{r}), "*După acestea toate*, într-această toamnă s-au izvodit și vedritul pe vin" (f.119^{v});

– complementele circumstanțiale de timp *de cu toamnă, de cu iarnă.* În **LZL**: "tîmplatu-s-au [...] și mai mare perire în Țara Leșască, ciuma, 6 luni trăind, *de cu toamnă*" (p.179); în **CNC**: "cercîndu-să cu cărți încă *de cu iarnă*, pe cînd să afla hanul în pradă..." (f.212^{r}), "Iară la văleat 7219, *de cu toamnă*, trecut-au..." (f.198^{r}); în cronica 1661-1709: "pre carii i-au apucat la țară *de cu toamnă* la casăle lor" (f.18^{r}), "au luat tot [...] ce nu stricase *de cu iarnă*" (f.18^{r}), "gătindu-se într-acest an *de cu iarnă* cu oști" (f.49^{v}), "*de cu toamnă*, la luna lui noievrie..." (f.133^{r});

– complementele circumstanțiale cumulative *osebit de acestea (aceasta, acesta).* În **CNC**: "*Osebit de aceasta,* au nemerit și un agă trimis de la împărăție..." (f.165^{r}), "*Osebit de acestea*, foarte ucidea pre mulți..." (f.260^{v}); în cronica 1661-1709: "*Osebit de acestea*, cum s-au aședzat Cantemir vodă la scaunul țării..." (f.74^{v}), "*Osebit de acesta*, au mai ieșit și alt obicei nou..." (f.120^{r}), "*Osebit de acestea*, au mai adaos și pogonăritul de vii..." (f.32^{r});

– propoziții enunțiative construite în mod similar. În **LZL**: "*Prinsoarea lui Vișnovețchi așe s-au tîmplat.* Fiind bolnav Vișnovețchi..." (p.472), "*Iară purcesul oștilor turcești de la Astrahan într-acesta chip s-au întîmplat.* Dez de dimineață..." (p.500); în **CNC**: "*Domnia lui Dumitrașco vodă într-acesta chip au fost.* Fiind el om isteț..." (f.206^{r}); în cronica 1661-1709: "*Iară la izvodul lui Miron logofătul scrie pentru această domnia lui Dumitrașco vodă așe.* Fugind Ștefan vodă Petriceico de la Hotin..." (f.18^{v}), "*Iară povestea acestor boieri au fost așe.* Vădzînd mare lăcomie..." (f.37^{v});

– construcția gerunzială cu funcție de complement circumstanțial de timp *fiind cursul anilor* este frecventă atît în scrierile lui N.Costin cît și în cronica 1661-1709. Cf. **LZL**, p.91, 166, 243, 432, 433, 435, 489, 509, 516, **CNC**, f.244^{v}, 263^{v}, 264^{v}, cronica 1661-1709, f.6^{r}, 8^{v}, 9^{r}, 17^{r}, 40^{r}, 68^{r}, 94^{r}, 102^{r}, 118^{r}, 130^{r};

– frază construită aproape identic. În **CNC**: "Constantin Băsărabă vodă [...] iară singur să afla spre Tîrgoviște, *așteptînd la ce de apoi cum va ieși lucrul*, dacă să vor lovi oștile față..." (f.255^{v}); în cronica 1661-1709: "Iară Bogdan hătmanul tot n-au vrut să vie din Țara Munteneasă, *așteptînd la cea de apoi la ce va ieși lucrul*" (f.103^{v}).

15. Demonstrația de mai sus conduce la următoarele concluzii privitoare la paternitatea cronicii anonime a Moldovei pentru anii 1661-1709, la persoana însărcinată de către domnitorul Nicolae Mavrocordat cu preluarea, ordonarea și copierea manuscriselor lui Nicolae Costin și la modul în care au fost copiate manuscrisele respective.

15.1. Cronica Moldovei pentru anii 1661-1709 se dovedește a fi opera lui Nicolae Costin, rămasă la moartea lui abia schițată, mai mult în ciorne și însemnări. Ordonarea și copierea acelui material a fost făcută, în anul 1715, de către Axinte Uricariul, în actualul ms. *II-22* de la BCU Iași. Am invocat și comentat numeroase fapte care dovedesc acest lucru. Proba incontestabilă a paternității lui N.Costin asupra acestei cronici anonime o constituie însă, cum am văzut, prezența în ea a acelorași particularități lingvistice și stilistice aflate și în scrierile cunoscute ale cărturarului moldovean.

În cursul argumentării am elucidat și unele probleme privitoare la manuscrisul principal și la copiile prin care ni s-a transmis această cronică, precum și la copiile altor scrieri ale lui N.Costin. Sperăm că rezultatele investigațiilor noastre, prezentate în studiul de față, vor interesa pe cercetătorii activității literare a lui N.Costin și vor fi de folos mai ales istoricului sau filologului care va reedita, în sfîrșit, și cronica aceasta, pe nedrept neglijată.

15.1.1. Atribuirea de către D.Velciu a acestei cronici ieromonahului Sava de la mitropolia din Iași nu are nici un temei. Așa-zisele probe invocate de el pentru susținerea paternității propuse sînt simple speculații, de regulă stîngace, pe marginea unor fapte și texte lipsite de valoarea probatorie care li se atribuie[65]. Ieromonahul Sava a copiat, într-adevăr, în

[65] Recenzînd studiul citat al lui D.Velciu, în "România literară", XXIII, 1990, nr.42, p.9, N.Manolescu, excepțional critic literar, dar prea puțin inițiat în disciplina cercetării filologice, a salutat în el, cu nejustificat entuziasm, descoperirea unui cronicar necunoscut din secolul al XVIII-lea. Cu precauția cuvenită, cartea lui D.Velciu a fost recenzată de către Florentina Zgraon, în "Limba română", XXXIX, 1990, nr.2, p.155-157, care observă, pe drept cuvînt, că "unele argumente, ca acelea lingvistice, de exemplu, nu par foarte convingătoare (considerate în sine). Alteori prezumția devine argument în faza următoare a demonstrației (vezi p.226). Activitatea lui Sava Ieromonahul se interferează în prea multe puncte cu a lui Axinte Uricariul. Amîndurora li se atribuie noi lucrări (copii, compilații, redactări), iar transcrierea lucrării *De neamul moldovenilor* (cea păstrată la Leningrad), socotită pînă acum a fi realizată de Axinte Uricariul, este trecută tocmai sub numele lui Sava, și nu al altcuiva, cunoscut sau anonim" (p.157).

anii 1712-1713, *Letopisețul de la zidirea lumii*, după manuscrisul lui N.Costin, iar între anii 1721-1724 a întocmit o compilație de cronici moldovenești, care conținea și acest letopiseț al lui N.Costin. Particularitățile grafice comune manuscrisului *1440* de la BAR (*Pravila lui Justinian*), autograful ieromonahului Sava de la mitropolia din Iași, și actelor scrise de "Sava ieromonahul" la Iași, în anul 1718, și la Roman, în anii 1725 și 1727, arată în mod cît se poate de clar că Sava ieromonahul de la Roman este aceeași persoană cu Sava ieromonahul de la Mitropolia din Iași, care a copiat, în anii 1712-1713, *Letopisețul de la zidirea lumii* al lui N.Costin[66]. Acest lucru rezultă și din afirmația făcută de Sava ieromonahul, în prefața către cititori a compilației sale de cronici din anii 1721-1724, referitoare desigur la *Letopisețul de la zidirea lumii*, partea cea mai cuprinzătoare a compilației: "carele *l-am scris* de pre letopisețul răposatului Nicolai Costin, biv vel logofăt"[67]. *Nu rezultă însă din nici o sursă documentară că activitatea ieromonahului Sava are vreo legătură cu cronica anonimă a Moldovei pentru anii 1661-1709.* Dacă această cronică ar fi fost opera ieromonahului Sava, așa cum susține D.Velciu, era firesc ca el să o fi inclus, după cronica lui Miron Costin, în compilația pe care a terminat-o de scris în anul 1724, pentru episcopul Atanasie de la Roman. Or, *ea lipsește din această compilație* și, după cum se știe, nu se găsește în nici un alt manuscris copiat în Moldova, în secolul al XVIII-lea. D.Velciu a depistat în compilația făcută de Sava ieromonahul în anii 1721-1724 diverse interpolări, pe care i le atribuie acestuia, dar nu și-a pus următoarele întrebări obligatorii în demonstrația sa: cum se explică faptul că din compilația întocmită de Sava pentru episcopul Atanasie al Romanului, căruia copistul îi subliniază, în prefața dedicatorie, meritul de a fi preocupat cu "înmulțirea hronografurilor a neamului moldovenesc", dintre care unele "cu multă nevoință și osteneala blagoslovetoarei dreptei tale scrisă, și altele cu cheltuială făcute"[68], *lipsește tocmai cronica pe care ar fi scris-o el* și cu care se putea, firește, lăuda, încununînd totodată cu ea omagiul adus superiorului său? Putea fi

[66] Vezi D.Velciu, *op.cit.*, p.255-259, anexele nr.1-5.

[67] *Ibidem*, p.55. Sublinierea noastră.

[68] *Ibidem.*

oare ieromonahul Sava atît de puțin interesat de răspîndirea prin copii a acestei cronici, dacă ea ar fi fost opera lui?! Numeroasele și variatele dovezi aduse mai sus arată însă că Axinte Uricariul a copiat textul întregii cronici 1661-1711 *direct de pe autografele (ciornele) lui N.Costin*, iar după plecarea în Țara Românească a manuscrisului întocmit de Axinte, în anul 1715, pentru biblioteca lui Nicolae Mavrocordat, cronica aceasta a fost cunoscută în Moldova prin copii mult mai tîrzii, făcute după cele muntenești. *Este posibil deci ca Sava ieromonahul nici să nu fi cunoscut cronica pe care, cu atîta siguranță, i-o atribuie D.Velciu.*

15.2. La moartea neașteptată a lui N.Costin, lucrările sale au rămas neterminate. Nici una dintre ele nu a putut fi deci copiată și difuzată pînă atunci. După toate probabilitățile, persoana însărcinată de către domnitorul Nicolae Mavrocordat cu preluarea, ordonarea și copierea manuscriselor lui N.Costin a fost apreciatul slujbaș al cancelariei domnești Axinte Uricariul. Acesta își rezervă sarcina mai dificilă de a copia pentru domnitor *Ceasornicului domnilor* și *Cronica Moldovei pentru anii 1661-1711*, pe care o va continua cu lucrarea proprie consacrată celei de-a doua domnii a lui Nicolae Mavrocordat în Moldova, iar pe Sava ieromonahul îl angajează, eventual la indicația domnitorului, să copie *Letopisețul de la zidirea lumii*. Nu știm dacă tot atunci, în anii 1712-1715, a fost făcută și prima copie a traducerii geografiei universale a lui Giovanni Botero.

15.2.1. Încercarea lui D.Velciu de a demonstra că tot lui Sava ieromonahul i s-ar datora prima copie a *Ceasornicului domnilor* și prima copie a cronicii 1709-1711, pe care Axinte Uricariul le-ar fi transcris după copiile acestuia, se anulează, după cum am văzut, prin analiza mai atentă a manuscriselor *VI-1* și *II-22* de la BCU Iași, care prezintă unele indicii că ele sînt copii *directe* ale lui Axinte după manuscrisele nefinisate ale lui N.Costin.

15.2.2. Tot fără nici un temei îi atribuie D.Velciu lui Sava ieromonahul copia versiunii amplificate de N.Costin a scrierii *De neamul moldovenilor* a lui Miron Costin, aflată în Biblioteca "M.E.Saltîkov Șcedrin" din Sankt-Petersburg. Comparația grafiei acestui manuscris[69] cu grafia manuscrisului *1440* de la BAR, autograful lui Sava ieromonahul, și

[69] *Ibidem*, p.260-261, anexele nr.6 și 7.

cu cea a unor acte scrise și semnate de el[70] a fost făcută de către D.Velciu cu totul superficial, în mod impresionist[71]. Nu este greu de observat, chiar și de către cineva mai puțin obișnuit cu lectura textelor scrise cu chirilice, că grafia manuscrisului de la Sankt-Petersburg este sensibil diferită de cea a manuscrisului și actelor autografe ale lui Sava ieromonahul. Fotocopiile foilor 2^r și 24^v ale manuscrisului de la Sankt-Petersburg, reproduse de către D.Velciu pentru a dovedi *identitatea* grafiei lor cu cea a textelor autografe ale lui Sava ieromonahul, sînt deci foarte utile în lucrarea sa, căci ele constituie proba suficientă că *acest manuscris nu a fost copiat de Sava ieromonahul*, cum crede D.Velciu, *nici de Axinte Uricariul*, cum afirmase C.Giurescu în anul 1914.

15.3. *Letopisețul de la zidirea lumii* și *Ceasornicul domnilor* nu au redacții diferite, pentru domn și pentru cititor, date de N.Costin, cum au crezut unii cercetători. Diferențele majore între cele două serii de manuscrise ale acestor lucrări nu se datoresc lui N.Costin, ci primilor copiști ai seriilor respective de manuscrise. Copiștii din anii 1712-1713 ai acestor lucrări (Sava ieromonahul și, respectiv, Axinte Uricariul) au transcris cu mai mare fidelitate autografele lui N.Costin, în timp ce copiștii de mai tîrziu, care au transcris aceste texte după aceleași manuscrise autografe ale lui N.Costin, au introdus în ele o serie de modificări. După cum am văzut mai sus, aceste două lucrări ale lui N.Costin au doar *copii diferite*, nu *redacții diferite* date de autorul lor. Firește, la editarea tuturor scrierilor lui N.Costin se impune alegerea ca texte de bază a unor copii moldovenești, pentru că în aceste copii au fost mai bine conservate particularitățile sale lingvistice.

[70] *Ibidem*, p.255-259, anexele nr.1-5.
[71] *Ibidem*, p.67-70.

Fig. 1. Foaja de titlu a ms. *II-22* de la BCU Iași, copiat de Axinte Uricariul în anul 1715.

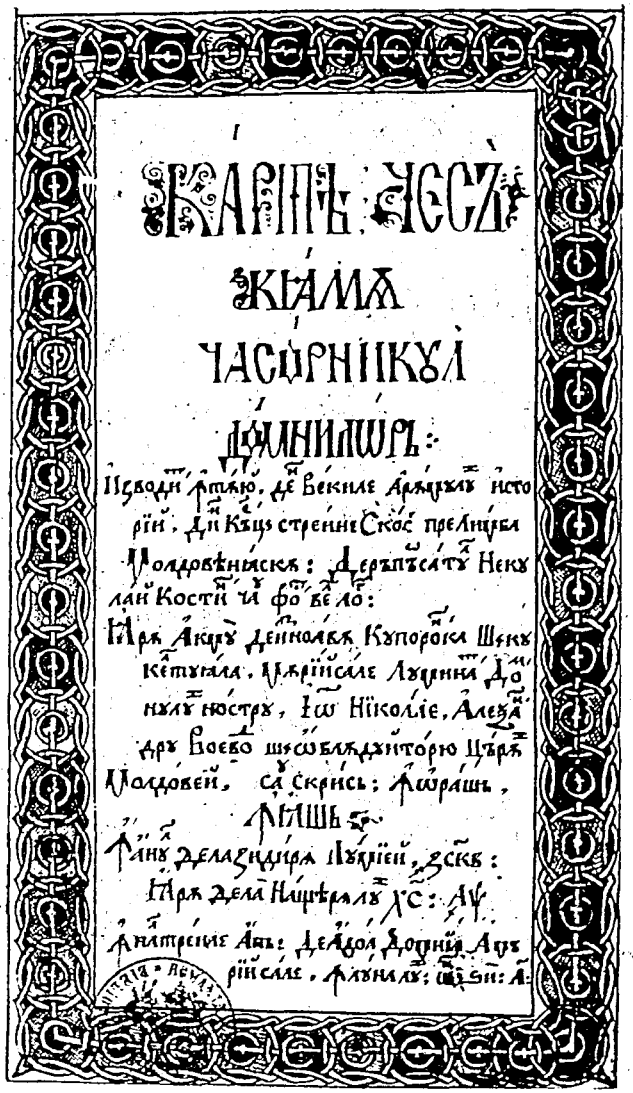

Fig.2. Foaia de titlu a ms. VI-1 de la B.C.U. Iași, copiat de Axinte Uricariul în anul 1713

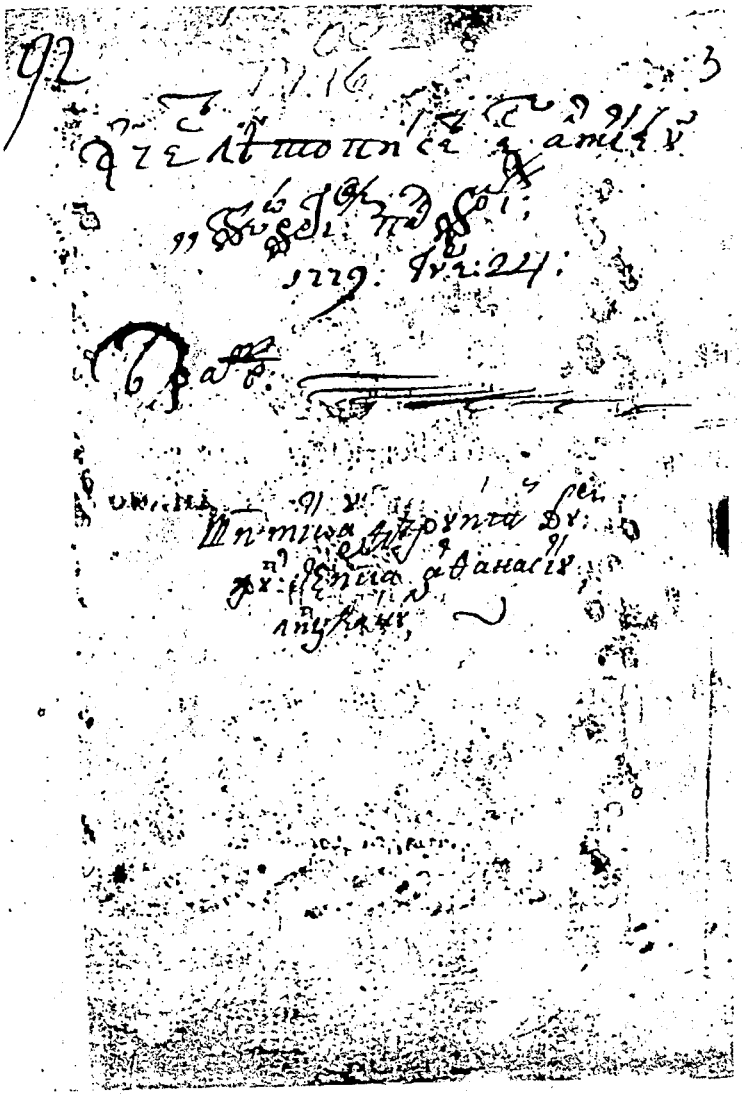

3. Însemnarea de pe f.2^{v} a ms.*II-22* de la BCU Iași, care atestă prezența acestui manuscris la Brașov, în anul 1779

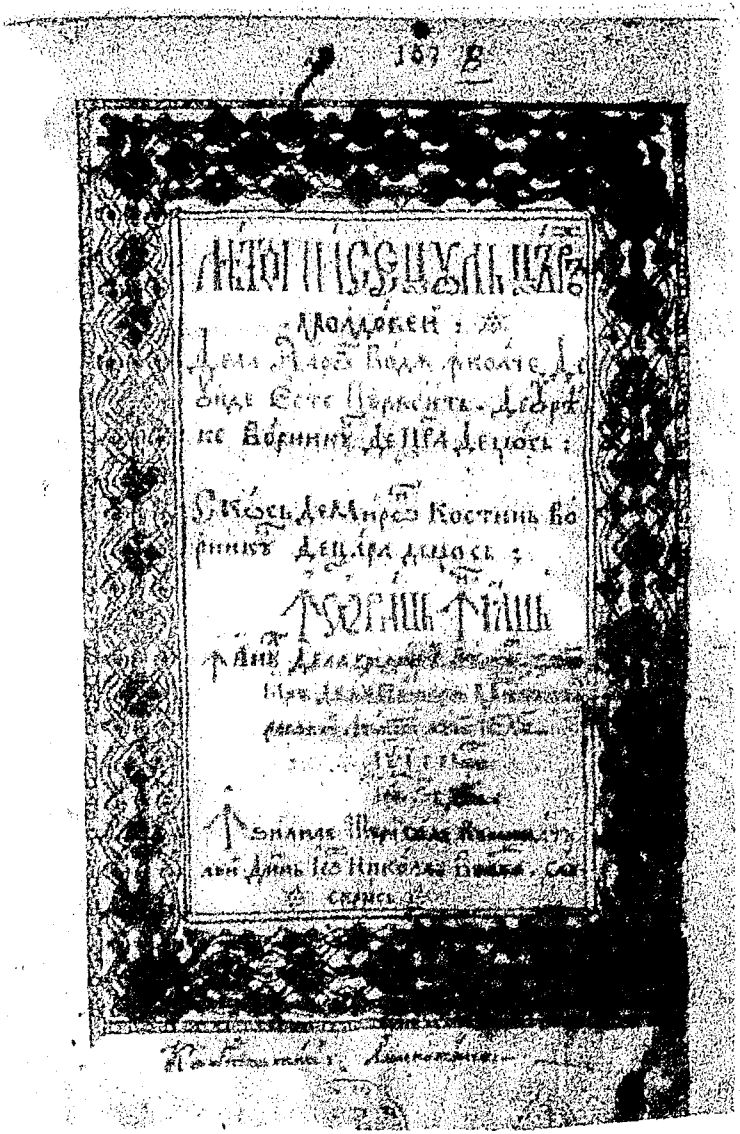

Fig. 4. Foaia de titlu a cronicii lui Miron Costin din ms. coligat *2601* de la BAR, copiată de Axinte Uricariul în 1710.

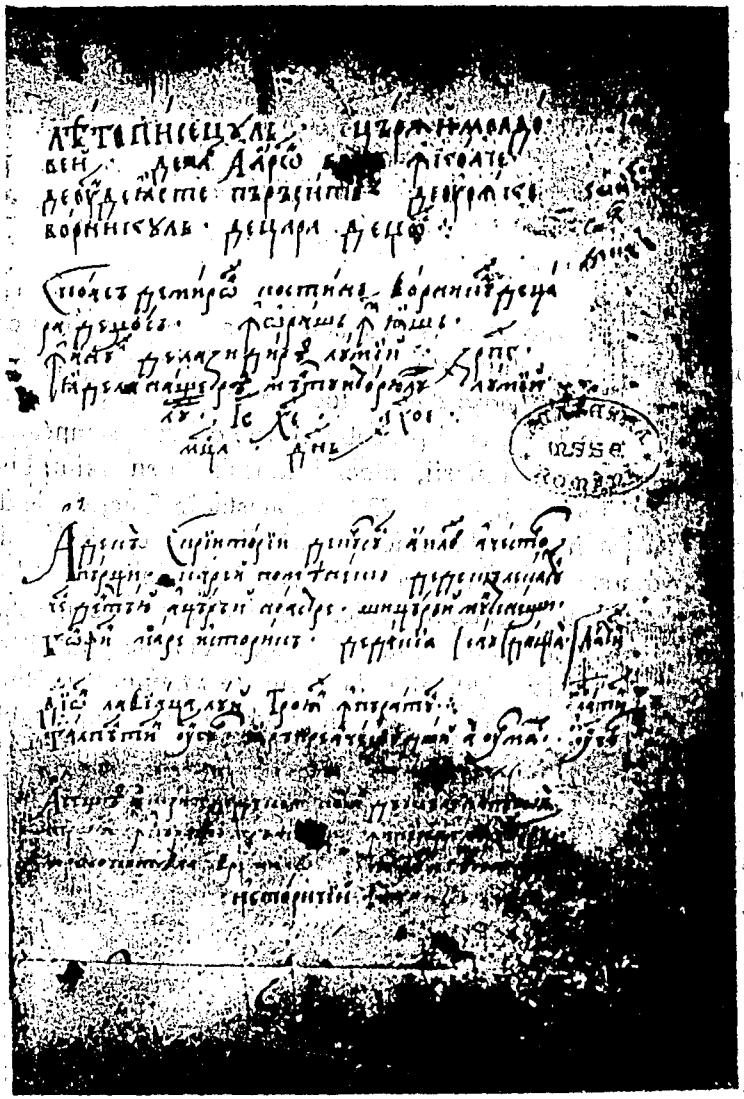

Fig. 5. Foaia de titlu a cronicii lui Miron Costin din ms.36 de la BAR, copiată de un scrib muntean, încă neidentificat.

Rectificări la biografia cronicarului moldovean Axinte Uricariul

1. Informațiile privitoare la viața și activitatea acestui modest cărturar din prima jumătate a secolului al XVIII-lea sînt relativ puține și, în parte, controversate. Nu i se cunosc data și locul nașterii, nici ocupația avută pînă la 29 octombrie 1694, cînd probabil el este cel care semnează astfel pe un act de vînzare a unei moșii, întocmit la Iași: "Și cu Axinti biv vătaf am scris zapisul". Între anii 1700-1722 este atestat în funcțiile de diac de cămară și de uricar în cancelaria domnească din Iași, copiind, redactînd sau traducînd din slavonește numeroase acte și îndeplinind, în calitate de uricar, mai multe însărcinări de hotarnic. Primul document cunoscut, scris de Axinte, în care el își menționează calitatea de "diac de cămară" este un zapis din 17 decembrie 1700, aflat la Arhivele Statului din București, fond Doc.ist., CLXXXV/195. Nu se știe cînd a murit. După anul 1722 numele său nu mai apare în documente, iar prin anii 1731-1733 proprietari ai puținei averi agoniste de harnicul uricar sînt atestați fiul său, Neculai Axinte, și ginerele său, Grigoraș, ambii dieci de Vistierie.

În istoriografie și în istoria literară numele lui Axinte Uricariul a rămas prin calitatea sa de autor al cronicii celei de-a doua domnii în Moldova (1711-1716) a lui Nicolae Mavrocordat și de copist, pentru același domnitor, al cronicilor lui Miron Costin (textul aflat în ms. coligat *2601* de la BAR) și Nicolae Costin (letopisețul Moldovei de la 1661 pînă la 1711, aflat în ms. *II-22* de la BCU Iași; în acest manuscris se află și cronica lui Axinte pentru a doua domnie în Moldova a lui Nicolae Mavrocordat, copiată însă de alte persoane), precum și al traducerii *Ceasornicului domnilor* făcută de N.Costin (textul din ms. *VI-1* de la BCU Iași). Atribuirea lui Axinte Uricariul a așa-numitei *Cronici paralele a Țării Românești și a Moldovei* constituie însă o eroare, așa cum a

demonstrat în ultimul timp istoricul Ştefan S.Gorovei[1], pentru că Axinte, presupusul autor, sub numele căruia a şi fost editată recent această cronică, murise probabil cu mulţi ani înaintea elaborării ei.

2. În monografia intitulată *Axinte Uricariul. Studiu şi text,* Bucureşti, 1944, Ioan Şt.Petre a adunat şi a comentat aproape toate ştirile cunoscute pînă atunci privitoare la viaţa şi activitatea acestui cronicar. În cîteva cazuri însă, I.Şt.Petre a citit sau a interpretat în mod eronat unele afirmaţii aflate în izvoarele cercetate, introducînd astfel o serie de date false în biografia lui Axinte Uricariul, care au fost şi sînt mereu preluate şi difuzate ca atare de istoriografie şi de istoria literară. Puţini cercetători au privit cu prudenţa necesară afirmaţiile eronate din studiul monografic al lui I.Şt.Petre. Ne propunem deci să corectăm aceste erori, prin confruntarea comentariilor şi interpretărilor lui I.Şt.Petre cu informaţiile aflate în izvoarele cercetate de el.

3. *Axinte Uricariul nu este fiul Candachiei din satul Scînteia,* ţinutul Vaslui (acum în judeţul Iaşi). Folosind datele aflate în zapisul din 8 octombrie 1698, editat de Gh.Ghibănescu în *Surete şi izvoade*, vol.VIII, Iaşi, 1914, p.155, prin care "Acsintie, ficiorul Candachiii din sat din Scînteie" dăruieşte (vinde) lui "Vasilie, ficiorul lui Pătrăşcăneasă, şi fraţilor săi, lui Ion şi lui Gligori" dreapta sa ocină pe care o avea "la sat la Şurăeneşti", din ţinutul Vaslui, în "bătrînul Crăieştilor", I.Şt.Petre nu a observat (sau nu a acordat atenţia cuvenită acestui fapt) că "semnătura" lui *Acsintie*, în calitate de vînzător, şi "semnăturile" unor martori din Scînteia sau din localitatea învecinată Mircesti (Strătulat, Toader Ţugulea, Parfenie, Neculai Ciurla, Savin), aflate în zapisul respectiv, sînt precedate de cîte o cruce, semn că în original ele nu sînt autografe, ci doar întărite prin punere de deget, ceea ce se şi afirmă de altfel în ultima frază a zapisului: "Şi pentru mai mare credinţa ne-am pus degit[ele], să să ştie". Pe verso zapisului *semnează* însă, în calitate de martori, şi Gheorghie Hermeziu, Neculai Cerchez, care în alte documente din acelaşi an îşi

[1] Vezi studiul *Spre unificarea istoriografiei naţionale: "Cronica paralelă" (Iaşi, 1733)*, în "Anuarul Institutului de Istorie şi Arheologie «A.D.Xenopol»", XXV, 1988, partea a 2-a, p.139-185, şi articolul *Un autor, o operă, un editor*, în "Cronica", XXVIII, 1993, nr.15, p.7).

menționează funcția de "diac de cămară", Zaharia, căruia în zapis i se menționează funcția de "vät[av] za aprodz de tîrg", și Postolache ot Mircești. Originalul acestui document, pe care Gh.Ghibănescu l-a reprodus cu unele omisiuni și lecțiuni greșite, se păstrează la Arhivele Statului din Iași, fond Documente, CLXXIV/90 (vezi fotocopia alăturată). Așadar, I.St.Petre nu avea nici un temei să conchidă că "Axinte vînzătorul ocinei este Axinte Uricariul" (*op.cit.*, p.6), pentru că acest iscusit diac și uricar din cancelaria domnească, prin pana căruia au trecut numeroase acte similare, nu putea "semna" zapisul din 1698 prin punere de deget. În mod evident, "Acsintie, ficiorul Candachiii din sat din Scînteie" este altă persoană.

Probabil același *Acsintie* din Scînteia, "Tănasă vornicelul din Scînteie" și "Vasili a i Cosințoaie" vînd lui Panaite, pîrcălabul de Vaslui, la 23 februarie 1701, partea lor de ocină de pe "Horincea, la ținutul Covurluiului, cît să va alege partea noastră din uricul Rohoteștilor", "căci și fămeia dumisale pîrcălabului este din sămința noastră". Și acest zapis, aflat la Arhivele Statului din București, fond Mitropolia Moldovei, IV/3 (o copie xerografiată a lui se găsește la Arhivele Statului din Iași), este întărit de *Acsintie*, ca și de ceilalți doi vînzători și de unii martori, tot prin punere de deget.

4. În *Studii și documente*, vol.VI, București, 1904, p.147, N.Iorga a publicat rezumatul unui zapis întocmit la Iași, în 29 octombrie 1694, privitor la vînzarea unei părți a moșiei Crăciunești, la sfîrșitul căruia se află însemnarea: "Și eu Axinti biv vătaf am scris zapisul". Actul rezumat era o copie din anul 1826. Pe baza acestei informații, I.St.Petre a conchis că "Axintie de aici se identifică cu Axintie Uricariul, care la această dată 1694 este biv vătaf, adică *fost funcționar la sat și sosit la Iași în căutarea vreunei ocupații*" (*op.cit.*, p.6; sublinierea noastră). Dacă este posibil ca Axinte, copistul zapisului, să fie Axinte Uricariul, afirmația că "biv vătaf" înseamnă în acest caz "fost funcționar la sat", care ar fi venit la Iași pentru a-și găsi o ocupație, nu are nici un temei. Este o interpretare cu totul arbitrară a documentului.

Faptul că, înainte de a ajunge diac și uricar în cancelaria domnească, Axinte a fost într-adevăr *vătaf*, dar nu într-un sat, ci în Iași, la Agie, este confirmat de un zapis privitor la vînzarea unei vii, întocmit la Odobești, la

12 octombrie 1697, care la sfîrșit are însemnarea: "Și eu Acsinte vătavul agăi am scris zapisul, ca să să știe". Originalul acestui zapis se află la Arhivele Statului din București, fond Mănăstirea Agapia, III/3 (o copie xerografiată se găsește la Arhivele Statului din Iași). Grafia lui are particularități comune cu grafia actelor scrise și semnate puțin mai tîrziu de Axinte Uricariul.

5. *Axinte Uricariul nu a fost "dascăl" și nu și-a atribuit în vreo semnătură această calitate.* În monografia citată, I.Șt.Petre afirmă: "În anul 1703 apare în documente ca uricar și dascăl. Într-un act din acest an, dat în Iași de Constantin Duca, Axintie iscălește Axintie dascălul sau uricariul[2]. În această calitate, scrie hrisovul prin care domnul său, Constantin Duca, vinde lui Toma negutitorul satele Mînzești și Gîngurești din ținutul Iașilor, pe care le are moștenire de la mama sa, Doamna Anastasia[3]" (p.7). În nota 2 autorul citează documentul CLXXXI/141 de la Academia Română (aflat acum la Arhivele Statului din București, fond Doc.ist., sub aceeași cotă; o copie xerografiată a lui se găsește la Arhivele Statului din Iași), iar în nota 3 trimite la N.Iorga, *Studii și documente*, vol.V, p.227, și la Teodor Bălan, *Documente bucovinene*, III, p.124.

Verificînd izvoarele, am constatat că Teodor Bălan, în *Documente bucovinene*, vol.III, Cernăuți, 1937, p.123-124, editează traducerea românească, după o copie în limba germană, a unui alt act scris de Axinte Uricariul, din 7 august 1704, iar N.Iorga, în *Studii și documente*, vol.V, București, 1903, p.227, după ce rezumă hrisovul menționat de I.Șt.Petre, se întreabă, citînd semnătura cam neclară a copistului: "«Axinte Da.» (sic: dascălul?)". În original cuvîntul *diac* este scris prescurtat (*dia*), putînd fi citit *da*. În alte documente însă, cum este, de pildă, cartea de judecată din 30 iunie 1702, aflată la Arhivele Statului din București, fond Mănăstirea Galata, XI/34 (o copie xerografiată a acestui act se găsește la Arhivele Statului din Iași), copistul Axinte semnează clar: "Axintie diac". Afirmația lui I.Șt.Petre că în documentul respectiv "Axinte se iscălește Axintie dascălul sau uricariul" este deci total eronată.

6. În sfîrșit, semnalăm existența la Arhivele Statului din Iași a unor documente scrise de Axinte Uricariul sau referitoare la el, necunoscute de I.Șt.Petre. Le prezentăm în ordine cronologică.

1. Fond Doc., CDXI/2, din 12 octombrie 1705, intitulată *Izvod din urice și din zapise sirbești ce scriu pe țiganii dumisale logofetesîi de Valea Sacă. Am prepus eu Axintie Uricariul, pre cît am putut pricepe, să să știi.* Sînt regestele a opt acte vechi slavonești.

2. Fond.Doc., DCCXIV/2, din 15 septembrie 1712. Act prin care mitropolitul Ghedeon dăruiește un loc lui Dumitrașcu, cămăraș de izvoade. Scris de Axinte Uricariul.

3. Fond Doc., MVI/5, din februarie 1716. Cartea prin care domnitorul Mihai Racoviță întărește stăpînirea lui Axinte Uricariul pe părțile sale din moșiile Cotmani pe Jijia și Tocsăbeni pe Prut.

4. Fond.Doc., CDXII/90, din 13 iunie 1718. O mică însemnare autografă a unor părți de moșie donate lui Axinte Uricariul sau cumpărate de el.

5. Fond Doc., XVI/7, din 23 septembrie 1720. Cartea prin care domnitorul Mihai Racoviță împuternicește pe Axinte Uricariul să ia zeciuială de pe un loc al său de prisacă, ce-l avea "în Stîncă, la Străoani", pe valea Jijiei.

6. Fond Doc., CDXVII/70, din 2 mai 1722. Domnitorul Mihai Racoviță poruncește lui Axinte Uricariul să cerceteze actele unor moșii.

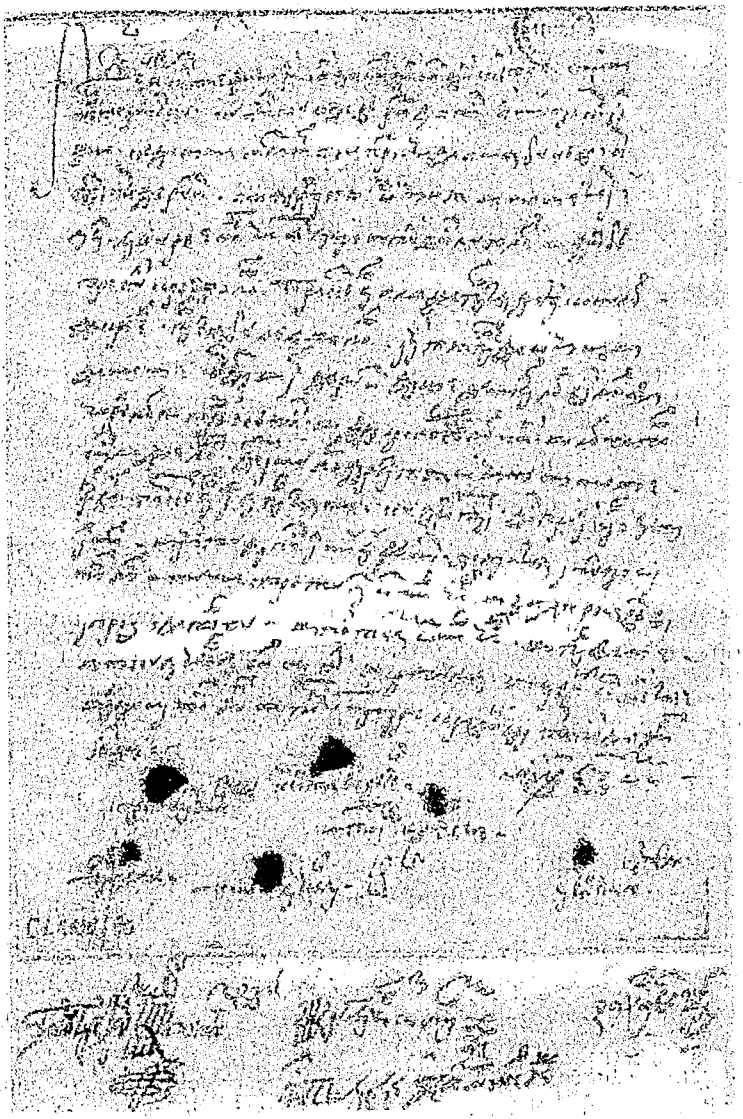

Documentul *CLXXIV/90*, din 8 octombrie 1698, aflat la Arhivele Statului din Iași.

Paternitatea lui Alexandru Amiras asupra "cronicii anonime" a Moldovei de la 1661 pînă la 1729

1. Controversa privitoare la paternitatea acestei cronici datează de la sfîrșitul secolului trecut[1]. M. Kogălniceanu o editase, în anul 1846, drept "cronica anonimă", care a fost *tradusă* în greceşte de sulgerul Alexandru Amiras[2]. În anul 1897 însă, I. G. Sbiera *a demonstrat*, după cum vom vedea, că ea a fost nu numai tradusă, ci și *elaborată* în românește de către Amiras. După anul 1900, numai N. Iorga[3] și Giorge Pascu[4] au mai considerat această cronică drept operă sigură a lui Alexandru Amiras. Majoritatea cercetătorilor, de la D. Russo și C. Giurescu pînă în prezent, au continuat să vadă în Amiras doar pe traducătorul ei în greceşte, dar puțini sînt cei care au încercat să argumenteze opinia aceasta. Ca atare, cronica a rămas cunoscută în literatură mai ales cu titlul de *Pseudo-Amiras*.

2. Pentru că argumentarea lui I. G. Sbiera a fost în general ignorată sau incomplet prezentată de către istoricii literari mai noi, o reproducem aici în citate mai largi, pentru a putea fi mai bine cunoscută de cititorii studiului de față. Această prezentare este necesară și pentru faptul că

---

[1] Pentru istoricul chestiunii, vezi *Cronica anonimă a Moldovei, 1661-1729 (Pseudo-Amiras)*, studiu și ediție critică de Dan Simonescu, București, 1975, p.18-23, și Const. A. Stoide , *Cronica anonimă și autorul ei*, în "Anuarul Institutului le Istorie și Arheologie «A. D. Xenopol»", XIII, 1976, p.267-274.

[2] Vezi M. Kogălniceanu, *Letopisițile Țării Moldovii*, vol.III, Iași, 1846, p.83-174, și introducerea primului volum, Iași, 1852, intitulată *Notiție biografică a cronicarilor Moldaviei*, p.XXII.

[3] Vezi N. Iorga, *Istoria literaturii române în secolul al XVIII-lea*, vol.I, București, 1901, p.468-481, și *Istoria literaturii românești, vol.II. De la 1688 la 1780*, ediția a II-a, revăzută și larg întregită, București, 1928, p.520-533.

[4] Vezi Giorge Pascu, *Istoria literaturii române în secolul XVIII. I.Cronicarii moldoveni și munteni*, București, 1926, p.66-70.

lucrarea respectivă a filologului cernăuțean a devenit astăzi o raritate bibliografică. De altfel, tot cît mai complet vom prezenta și argumentele cercetătorilor care au încercat să infirme concluzia lui I. G. Sbiera, pentru ca cititorul să poată aprecia pe loc, în cunoștință de cauză, consistența sau inconsistența lor.

După ce arată izvoarele primei treimi a cronicii, care este o compilație, Sbiera face următoarele observații cu privire la restul textului, în care sînt relatate evenimentele dintre anii 1716-1729: "Această sîngură parte este opera originală a autorului cronicii, în sensul că aice el nu s-a folosit de alte izvoare, de întercălarea lor verbală, sau de rezumaturi de pe ele. Dar cine să fie acest autor? Iată o întrebare la care ne vom încerca să răspundem cu însuși contestul cronicii din partea ei ultimă. Dacă compărăm testul din ultima parte a acestei cronici cu curăspunzătoriul test din Cronica racoviteană (N. Mustea) și din a lui Ion Neculcea, un lucru ne surprinde foarte mult. Autorul anonim al acestei cronici întroduce, de la domnia a treia a lui Mihai Racoviță încoace, în acțiune o persoană, după funcțiunea ei, mai puțin însămnată, pe care n-o aflăm figurînd nici în Cronica racoviteană (N. Mustea), nici în a lui Ion Neculcea, dar pre care autorul nostru anonim n-o scapă din vedere de cîte ori numai poate aduce cîte ceva înainte. Această persoană este un A l e s a n d r u, mare ușeri și apoi caminari în domnia a treia a lui Mihai Racoviță, iar în întîia domnie a [lui] Grigore Ghica, mare sulgeri. Să ne întrebăm acum ce lucruri mari a isprăvit acest Alesandru, ca să merite a fi amintat în istoria Moldovii?". În continuare, I. G. Sbiera citează următoarele șapte locuri din cronică în care este menționat, cu diferite atribuții, acest Alexandru:

1. Domnitorul Mihai Racoviță, împreună cu mai mulți boieri, între care și "*Alexandru vel ușer* ", însoțiți de un corp de 600 de oameni călări, așteaptă în zadar, la Copou, sosirea cătanelor (p.78)[5];

2. Din îndemnul marelui vizir, hanul i-a trimis lui Mihai Racoviță drept ajutor împotriva cătanelor 20.000 de tătari, pe care domnitorul nu mai știa cum să-i convingă să se întoarcă, fiindu-i de ajuns doar două, trei mii. "Și cît au ostenit *ușeriul Alexandru* să-i întoarcă, și nemică n-au isprăvit" (p.84);

---

[5] Trimitem la paginile noii ediții a cronicii, citată la nota 1. Sublinierile sînt ale noastre.

3. În urma unei înțelegeri cu comandanții oștii tătare venite în ajutor, Mihai Racoviță a hotărît ca aceasta să aibă o comandă unică, și "den sfatul *ușerului Alexandru*, au îmbrăcat pe Aslanai Mărze cu căftan și l-au făcut cap peste toată oastea tătărască" (p.85);

4. Întorcîndu-se solul polon Bekerski de la Odriu, însoțit de un agă al pașii de Hotin, "i-au pus și domnul pe *Alexandru Amira vel ușer* să-l ducă pînă la margine, cu purtare de grijă" (p.88);

5. Soldații generalului ungur Esterházy, trimiși de turci să ierneze în Iași, jefuiau populația locală, fapt pentru care Mihai Racoviță primea numeroase plîngeri. "Și trimitea pe *cămănariul Alexandru* de-i tot aședza" (p.91);

6. Trecînd solul polon Popiel prin Moldova, în drum spre Țarigrad, "Mihai vodă n-au trimis înaintea lui nice un alai, ce numai pe *cămănariul Alexandru*, cu slugile sale, pentru care lucru au bănuit solul și s-au mîniat, și ispitindu-să să jăluiască pașii. Iară *cămănariul*, cu multă voroavă dulce și cu plecăciune, au mîngîiat pe sol, arătîndu-i că [...] Iară cînd au sosit lîngă Iași [...], au trimis Mihai vodă pe frate-său și alți boieri, împreună cu *cămănariul*, în tumpinarea solului [...] Și pănă la Gălați au mers și *cămănariul Alexandru* de l-au petrecut, și de acolo trecînd Dunărea solul, iară *cămănariul* s-au întors înapoi, cu cărți de mulțămită de la sol" (p.97);

7. La ceremonia primirii de către Grigore Ghica a caftanului de înnoire a domniei, "Sandul Sturdze vel vistier au cetit tîlcuirea fermanului, scos pe moldovenie de *Alexandru biv vel sulgeri*" (p.144).

"Aceste lucruri atît de neînsemnate în sine - conchide I.G.Sbiera -, pre cari ceilalți cronicari cu drept cuvînt le-au trecut cu vederea, pentru că le-au notat cu atîta predilecțiune autorul acestei cronici, trebuia să fi avut pentru el un înteres oarecare, de tot particular; și acest înteres particular, după noi, n-a putut fi altul decît îndestularea amoriului propriu, de a-și eterniza într-acest chip numele său. Deci, noi credem că acest A l e s a n d r u este autorul acestei cronici anonime, și că acest Alesandru nu-i altul decît Alesandru Amiras, cu atîta mai vîrtos fiindcă într-unul din locurile citate este însămnat chiar cu conumele lui. Într-această socotință ne întărim încă prin următoarele doauă considerări:

a. Descrierea domniei lui Grigori Ghica în această cronică este o curată apologie la adresa domnului și a familiei sale. Nimică rău despre

domnitor, sau în contra lui, ci numai laude și înălțări [...] Ba încă, spre a arăta mai vederat ilustritatea familiei și rarele talente ale lui Grigori Ghica, autorul cronicii întercălează la începutul descrierii acestei domnii [...], după o cronică din Țara Românească, încă și descrierea domniei strămoșului și a moșului lui Grigori Ghica, adecă a lui Giorgi și Grigori din Țara Românească. Cine altul ar fi putut scrie, cu atîte laude și măguliri, domnia lui Grigori Ghica, dacă nu Alesandru Amiras, pre carele Grigori Ghica l-a îndemnat mai apoi ca să trăducă în grecească vulgară întreaga istorie a Moldovii de la întîiul ei descălecat pînă în zilele sale?

b. Însăși cronica ni mărturisește că firmanul pentru înnoirea domniei lui Grigori Ghica în 1729 a fost trădus românește «de Alesandru biv vel sulger». Limba și stilul acestei traducțiuni foarte bune întru nimică nu se deosebește de limba și de stilul din celalalt contest al cronicii. Aceasta credem că încă este un argumînt puternec în favoarea autoriei lui Alesandru Amiras. Deci, noi, răzimați pe cele spuse mai sus, atribuim lui Alesandru Amiras cronica aceasta"[6].

3. În capitolul consacrat *Cronicii anonime a Țării Moldovei (Pseudo-Amiras)* din tratatul de *Istoria literaturii române*, Ariadna Camariano-Cioran exclude posibilitatea ca Alexandru Amiras să fie autorul cronicii, invocînd următoarele argumente: "Dovadă că autorul cronicii nu este Alexandru Amiras este faptul că în nici o copie românească - și sînt multe - Amiras nu apare ca autor. Un alt argument care contestă paternitatea lui Amiras este limba cronicii: ea nu trădează, prin stîngăcii și prin străinisme, în special prin grecisme, un autor grec. Ca orice cronică a epocii, are multe slavonisme și turcisme, dar puține grecisme. Turcismele sînt de multe ori deformate, de pildă *saivat*, în loc de *saivan* (cort de cîmp). Nu sîntem siguri dacă aceste forme corupte ale turcismelor provin de la autor, sau au căpătat aceste deformări în urma repetatelor copieri. Dacă se datoresc autorului, vin să întărească supoziția că textul românesc al cronicii nu a fost scris de Amiras, căci acesta era un bun cunoscător al limbii turcești și tătărești. În cronica atribuită lui sînt intercalate cîteva acte oficiale, firmane turcești sau acte tătărești, precizîndu-se că au fost traduse de Amiras. Un al treilea argument, care de asemenea ar contesta paternitatea lui Amiras, este faptul că de-a lungul

[6] I.G.Sbiera, *Mișcări culturale și literare la românii din stînga Dunării în răstimpul 1504-1714*, Cernăuți, 1897, p.183-185.

cronicii se vorbește de repetate ori despre persoana lui, dar totdeauna la persoana a treia [se dau exemplele cunoscute, n.n.]. Dacă Amiras ar fi fost autor, n-ar fi vorbit despre sine la persoana a treia, ci la întîia, cum fac alți cronicari, de exemplu, Neculce"[7]. Pentru Ariadna Camariano-Cioran, autorul necunoscut este "un boier de curte, un intim al lui Grigore Ghica" și "face parte din rîndurile boierimii privilegiate, poziția lui de clasă este clară"[8]. Netemeinicia acestor "dovezi" va rezulta din observațiile și comentariile noastre și ale altor cercetători, pe care le vom prezenta mai jos.

4. La începutul studiului introductiv al ediției din 1975 a cronicii, Dan Simonescu afirmă: "Lucrarea de față dovedește că Amiras nu este autorul"[9], iar în capitolul intitulat *Autorul cronicii*, după ce prezintă pe scurt argumentarea lui I.G.Sbiera, el își argumentează astfel afirmația:

1. "Pasajele 1-6, din cele șapte [citate și de noi mai sus, vezi 2], arată că Alexandru Amiras a fost un slujitor foarte apreciat de Mihai Racoviță, care i-a încredințat diferite misiuni importante în legătură cu întărirea bunelor relații cu popoarele vecine: tătarii, ungurii, polonii. Orientîndu-ne după obiceiul general de a scrie al cronicarilor noștri, un asemenea slujitor ar fi trebuit să-l înfățișeze pe Mihai Racoviță ca pe un domn bun. Realitatea este însă opusă: Racoviță - scrie autorul - a fost un domn lacom de bani. Slujitorii cei mai devotați l-au căpătat de dușman [...] Concluzia nu poate fi, deci, cea trasă de Sbiera, ci una opusă: nu Amiras, cel ajutat de Mihai Racoviță, a scris cronica, ci unul dintre cei nemulțumiți de domnia voievodului".

2. "S-a spus de către Sbiera și Iorga că autorul, Amiras, este un admirator și un protejat al lui Grigore Ghica, a cărui domnie o înfățișează în mod strălucitor. «Admirator» da, dar din cronică nu reiese că ar fi fost și un protejat. Noul domn nu l-a ridicat în vreo dregătorie superioară; singura sarcină pe care i-a dat-o a fost să traducă firmanul turcesc pentru înnoirea domniei. Această limitată apreciere a lui Amiras din partea lui Ghica nu ne dă dreptul de a-l socoti pe Amiras drept cronicarul ales de domnitorul Ghica pentru a-i glorifica domnia".

---

[7] Vezi *Istoria literaturii române*, vol.I, București, 1964, p.645, și ediția a II-a, revăzută, București, 1970, p.592-593.

[8] *Ibidem*, p.646 și 648.

[9] Vezi *op.cit.* la nota 1, p.5.

3. "Amiras a fost un om de cultură de la care ne-au rămas trei opere istorice, dintre care două în greceşte: *traducerea* istoriei Moldovei în compilaţia Nicolae şi Miron Costin, traducerea cronicii anonime 1661-1733 (ms. Parisinus 6), a treia fiind «adevărata istorie a lui Carol al XII-lea, regele Suediei...», transmisă nouă numai în traducerea italiană [...] Acest Amiras, ambiţios de a-şi arăta numele pe scrierile lui, plin de «amor propriu» (Sbiera), desigur şi-ar fi semnat numele şi pe cronică, dacă ar fi fost autorul ei. Paternitatea ar fi indicat-o în traducerea grecească, dar în titlul acesteia el spune clar că este numai traducător".

4. "Un alt argument împotriva paternităţii lui Amiras este, ca să zicem aşa, de ordin lingvistic. Amiras ca traducător se dovedeşte că nu ştia bine româneşte. Necunoscînd sensul unor cuvinte româneşti, le-a reprodus ca atare, dar dîndu-le desinenţe greceşti: κουρτανος (curtean), βαταχον (vătav) ş.a. Alteori a omis cuvintele neînţelese, cazul cuvîntului *fotaze* (acoperemînt de pînză pentru împodobirea cailor). Dimpotrivă, cronica este scrisă într-o românească neaoşă, cu expresii populare şi cu sensurile arhaice obişnuite în limba cronicarilor" [urmează mai multe exemple, n.n.], care "dovedesc un autor român, iar nicidecum pe grecul Amiras, care, după cum am văzut, nu ştia bine româneşte", iar într-o notă Dan Simonescu adaugă: "O nouă dovadă că Amiras nu ştia bine româneşte sînt înseşi traducerile făcute de el din limbile turcă şi tătară [...] Suretele şi hogeturile traduse au fraze lungi, confuzii şi repetiţii plictisitoare".

5. "Din analiza cronicii", mai ales a primelor domnii, s-a văzut că autorul ţine cu autohtonii, cu «pămîntenii» - cum zice el -, lăudînd pe toţi domnii care făceau dreptate pămîntenilor, nu străinilor. În altă parte, combătînd introducerea unor biruri noi, el spune că pe «pămîntul nostru» n-au fost asemenea biruri. Am mai văzut că autorul arată - în partea de compilaţie a cronicii - chiar unele sentimente de antipatie faţă de greci. Deci autorul nu este un grec, un străin, ci un român".

Încercînd apoi să stabilească originea socială şi formaţia culturală a autorului anonim în lumina informaţiilor oferite de cronică, Dan Simonescu observă că "el spune că boierii nu trebuie să plătească birurile *ţărăneşte*, adică în rînd şi la fel cu ţăranii. Domnii care au pretins asemenea prestări de impozite nu sînt *cinstitori* cu boierii, nu le acordă respectul, cinstea ce li se cuvin. Asemenea idei demonstrează originea

aristocratică a autorului. Dar, acesta este, în același timp, și un admirator al învățăturii; el semnalează ca ceva deosebit cultura domnilor Constantin Duca, Dimitrie Cantemir, Nicolae Mavrocordat și are dispreț pentru neștiutorii de carte [...] Autorul cronicii este om de cultură, probabil un boier cu învățătură, cu lecturi de cărți străine, din care împrumută neologisme [sînt citate mai multe neologisme aflate în cronică, n.n.] Acest boier, autorul cronicii, criticînd domnia lui Racoviță, nu face altceva decît a răspunde celor două cronici racovițene: cea asociată cu cronica buhușenească și cea a lui Muste în versiunea ei completă, ambele anterioare cronicii 1661-1733 și vădit favorabile lui Mihai Racoviță. Este greu a identifica cu precizie numele acestui boier, și o identificare ipotetică este inutilă. El a scris din îndemnul lui Grigore Ghica, succesorul în domnie, din septembrie 1726, al lui Mihai Racoviță. Grigore Ghica nu se putea probabil mulțumi cu o înregistrare, dacă nu răuvoitoare, totuși sumară și palidă, a domniei lui, cum este aceea din amintita versiune a cronicii lui Muste".

Deasa menționare a lui Alexandru Amiras în cronică este explicată de Dan Simonescu în felul următor: "Amiras, contemporan cu evenimentele, dornic de parvenire, nu a fost cu totul străin de cele scrise. El a ținut, probabil, să i se amintească în mod obiectiv, ca să nu supere pe nimeni, fără exagerarea meritelor, acele sarcini îndeplinite de el în timpul domniei lui Racoviță. A ajutat pe autor, mulțumind în acest fel și pe Grigore Vodă Ghica, oferindu-i în traducere românească mai multe materiale turcești și tătărăști, care pun într-o lumină deosebit de strălucitoare personalitatea domnitorului [...] Dar intervenția lui Amiras în legătură cu cronica 1661-1733 atinge punctul culminant cînd primește din partea domnitorului sarcina de a o traduce în limba greacă, împreună cu întreaga compilație, care începea de la facerea lumii, trecea la întemeierea Moldovei (Dragoș) și urma cu istoria țării pînă în zilele lui Grigore Ghica. Acest corp de cronici, care prezenta istoria țării pe o perioadă atît de mare de timp, constituia titlul de glorie al domnului, al divanului și cancelariei sale"[10].

[10] *Ibidem*, p.18-23.

5. În recenzia ediției din 1975 a cronicii, D.Velciu îl propune drept autor al ei pe logofătul Constantin Costache, invocînd în sprijinul acestei ipoteze următoarele indicii:

"Mai întîi, cîteva linii generale, așa cum rezultă din spiritul în care este scrisă cronica și cum subliniază, în studiul introductiv, Dan Simonescu, ca și alți exegeți ai cronicii: mare boier, se bucură din plin de favorurile lui Grigore Ghica, pe care îl laudă, este cu certitudine autohton, cunoscînd foarte bine limba română, este un boier instruit, care «să pune tari în prici cu domnii și cu alții pentru țară», cum subliniază Neculce în panegiricul pe care i-l face la moarte.

În al doilea rînd, cronica evidențiază repetat pe Costăchești, persoana lui Constantin Costache apărînd nu mai puțin de 14 ori în cuprinsul ei; personajul în cauză este apropiat al lui Grigore Ghica, beneficiind de cele mai înalte favoruri dregătorești (mare logofăt, caimacan).

În al treilea rînd, un indiciu frapant, care explică, totodată, de ce cronica se oprește, nemotivat altfel, către sfîrșitul anului 1729 [Constantin Costache a fost la un moment dat arestat de Grigore Ghica pentru niște uneltiri, n.n.]. *Socotim că Grigore Ghica avea suficiente motive pentru a-i ridica fostului său apropiat, care îl trădase, dreptul de a scrie, în continuare, cronica domniei lui* [...].

În fine, un ultim indiciu, care ne confirmă că acest Constantin Costache, dregătorul trecut prin atîtea ranguri, *avea posibilitatea și capacitatea de a scrie: la începutul carierii* sale dregătorești, înainte de a deveni vel comis, prin 1704-1706, el a deținut și funcția de *logofăt al treilea*, echivalînd cu cea de secretar al cancelariei domnești, mîna dreaptă a marelui logofăt [...] O atare funcție presupune oarecare cultură, deprinderea de a scrie, orientarea în problemele interne și externe ale țării"[11].

6. Inconsistența argumentelor prin care Dan Simonescu a încercat să nege paternitatea lui Alexandru Amiras asupra acestei cronici a fost demonstrată în bună parte de către Const.A.Stoide, în anul 1976[12].

---

[11] Vezi "Revista de istorie", XXIX, 1976, nr.4, p.624-625. Sublinierile sînt ale autorului.

Discutînd primul argument invocat de Dan Simonescu, potrivit căruia Mihai Racoviță l-a prețuit pe Amiras, iar acesta, în loc să-l laude (dacă el ar fi fost autorul cronicii), l-a blamat, C.A.Stoide observă, pe drept cuvînt, că "ceea ce Dan Simonescu consideră drept «prețuire» din partea lui Mihai Racoviță pentru Amiras, și care prețuire ar fi fost de natură să-l împiedice pe cronicar, dacă el ar fi în adevăr Amiras, să vorbească de rău pe domnitor, sînt numai acțiuni în legătură cu îndatoririle ce reveneau uşerului, redate însă în cronică în mod tendențios; i se atribuie roluri pe care le putea avea el fiind întotdeauna în aceste însărcinări numai auxiliarul unui boier mare în funcție sau *biv.* Lucrurile n-ar mai trebui discutate, căci ele au fost judicios puse la punct de I.G.Sbiera [...] Dacă se ține seamă însă de rolul atribuit în cronică lui Amiras, sîntem nevoiți să admitem că, mai curînd, relatarea acestui rol e menită să dovedească teza ingratitudinii domnului față de o slugă credincioasă, cum era Amiras. Era în aceasta, fără îndoială, și o scuză a lui Amiras pentru faptul de a fi trecut de partea lui Grigore vodă, rivalul lui Mihai vodă [...] Teza unei alte persoane care să fi scris o cronică în care este astfel prezentat acest modest slujbaș domnesc nu pare plauzibilă".

Cu privire la "antigrecismul" pe care Dan Simonescu crede că l-a surprins în cronică, C.A.Stoide arată că nu despre "greci" este vorba în cronică, ci despre cei circa 200 de "seimeni" cu care a venit Constantin Duca de la Țarigrad, "care nu erau *greci*, ci lefegii sud-dunăreni de origine diferită: albanezi, iuruci musulmani, bulgari, sîrbi, macedoneni. Autorul cronicii blamează pe Duca nu pentru că a adus «greci» cu dînsul, ci pentru că a încărcat țara cu cheltuieli [...] În concluzie, nu se poate vorbi despre o atitudine antigrecească în cuprinsul *Cronicii anonime*".

Observației lui Dan Simonescu că Grigore Ghica nu l-ar fi protejat pe Amiras, deoarece "nu l-a ridicat în vreo dregătorie superioară", C.A.Stoide îi răspunde prin amintirea faptului că Ghica este cel care i-a acordat lui Amiras rangul de vel sulger.

După ce discută argumentele destul de fragile invocate de Dan Simonescu pentru a dovedi faptul că Amiras nu știa bine românește, C.A.Stoide conchide: "În ceea ce privește cunoașterea limbii române de către Amiras, e de presupus că împrejurările în care a fost pus Alexandru

[12] Vezi *art.cit.* la nota 1, p.270-279

Amiras și timpul petrecut în țară, pentru el, care era un cărturar, probabil și cunoscător al limbii latine, i-a fost suficient să deprindă limba română în așa măsură pentru a scrie o cronică. Despre Grigore Ghica se afirmă în *Cronica anonimă* că a învățat limba țării numai în șase luni. Iar cît despre N. Mavrocordat, încă de la începutul domniei a doua el singur afirma că «pricepem deja limba țării». E întrebarea dacă Amiras, în mai bine de două decenii petrecute în țară, să nu fi putut învăța limba, pentru a scrie o cronică?".

În același studiu[13], C.A.Stoide respinge și argumentele total neîntemeiate invocate de D. Velciu în atribuirea acestei cronici logofătului Constantin Costache. "Trebuie să mărturisesc - încheie Stoide cu umor - că nu văd pe marele logofăt Constantin Costache, între altele, povestind cu lux de amănunte isprăvile, cu mult exagerate sau lipsite de orice semnificație, ale «marelui ușăr» și «căpănarului» Alexandru Amiras!".

Într-un studiu publicat în anul 1993, D.Velciu a încercat să combată observațiile judicioase ale lui C.A.Stoide, reluînd atît argumentele invocate de Dan Simonescu potrivit cărora această cronică nu poate fi opera lui Amiras cît și demonstrația proprie că ea a fost scrisă de logofătul Constantin Costache. Ca și în recenzia din 1976 a ediției întocmită de Dan Simonescu, Velciu nu aduce însă nici o dovadă incontestabilă în argumentarea sa[13bis].

7. Ca și în cazul altor discuții controversate de paternitate literară, constatăm și aici că istoricii și filologii care și-au propus să soluționeze problema paternității acestei cronici (excepție face doar I.G.Sbiera) nu au studiat textul ei, cu atenția cuvenită, și sub aspect lingvistic. După cum am văzut, I.G.Sbiera observase că limba și stilul "traducțiunii foarte bune", de către "Alesandru biv vel sulger", a firmanului de înnoire a domniei lui Grigore Ghica, în anul 1729, "întru nimică nu se deosebește de limba și stilul din celalalt contest al cronicii. Acesta credem că este încă un

---

[13] *Ibidem*, p.279-280.

[13bis] Vezi Dumitru Velciu, *"Cronica anonimă a Moldovei, 1661-1729 (Pseudo - Amiras) și problema autorului ei*, în "Limbă și literatură", 1993, nr.1-2, p.56-59 (I), și nr.3-4, p.57-71 (II).

argumînt puternec în favoarea autoriei lui Alesandru Amiras". Chiar dacă Sbiera nu a adus şi dovezile de rigoare în sprijinul acestei afirmaţii, observaţia sa trebuie verificată cu deosebită atenţie, pentru că analiza limbii şi a stilului oricărei scrieri anonime, mai ales literare, oferă datele cele mai concludente privitoare la paternitatea ei. Or, în prezentarea pe care o face argumentării lui I.G.Sbiera, Dan Simonescu a ignorat acest al doilea "argumînt puternec" invocat de filologul cernăuţean, afirmînd: "El invocă un *singur argument*: prezenţa în cronica celor două domnii a şapte pasaje în care se vorbeşte despre Alexandru Amiras ca părtaş la evenimente"[14].

Ocupîndu-se de izvoarele cronicii, Dan Simonescu afirmă: "Cronicarul foloseşte documente turceşti şi tătăreşti, pe care le reproduce *întregi*, în traducerea lui Amiras, care, după cum vom vedea (capitolul *Autorul cronicii*), l-a ajutat pe autor, procurîndu-i-le [...] Cronica studiată de noi este prima cronică în românește care, folosind izvoare orientale, renunţă la rezumarea şi interpretarea lor, preferînd publicarea *in extenso*, nu în limbile originale, ci în traducerea lui Amiras. O singură dată este amintit numele lui Amiras ca traducător [...] Însă, fără să greşim, putem generaliza că şi celelalte şase documente orientale au fost traduse tot de Alexandru Amiras, pentru că el era în acea vreme la curtea lui Grigore Ghica interpretul de limbi orientale"[15]. Aceste şapte documente sînt următoarele[16]: 1.Zapisul mîrzacilor tătari dat lui Mihai Racoviţă, prin care aceştia se angajează să nu mai prade Moldova (p.85); 2.Scrisoarea împăratului otoman către regele Poloniei, asigurîndu-l de pace şi chiar de ajutor militar (p.87); 3.Scrisoarea tătarilor nohai către împăratul otoman, din 15 martie 1728, după potolirea răscoalei lor împotriva hanului (p.138); 4.Firmanul sultanului pentru înnoirea domniei lui Grigore Ghica (p.144-145); 5.Scrisoarea de felicitare a vizirului către Grigore Ghica, cu prilejul înnoirii domniei (p.145-146); 6.Suretul hogetului din 6 septembrie 1729, făcut în numele hanului Mengli Gherei, care

---

[14] *Op.cit.* la nota 1, p.19. Sublinierea noastră.

[15] *Ibidem*, p.17-18. Sublinierile sînt ale autorului. Părerea că traducerea din turceşte a tuturor documentelor aflate în cronică îi aparţine lui Amiras a fost emisă de N.Iorgă în anul 1901. Vezi *op.cit.* la nota 3, p.469-471.

[16] Trimitem la paginile la care se găsesc în ediţia din 1975 a cronicii.

reglementează relațiile dintre tătari și moldoveni în Bugeag (p.150-152); 7.Suretul zapisului dat de tătarii nohai lui Grigore Ghica, la 6 septembrie 1729, cu angajamentele acestora privitoare la locurile de păşunat ale Moldovei din Bugeag (p.152-155).

Documentele menționate, traduse din turcește de către Alexandru Amiras, reprezintă peste nouă pagini dactilografiate standard, deci un text suficient pentru o comparație edificatoare a limbii și stilului lor cu limba și stilul restului cronicii. Încercînd să demonstreze că "Amiras ca traducător [în grecește] se dovedește că nu știa bine românește", Dan Simonescu invocă drept dovadă și "înseși traducerile [românești, n.n.] făcute de el din limbile turcă și tătară", care "au fraze lungi, confuzii și repetiții plictisitoare"[17], dar cînd arată că "dimpotrivă, cronica este scrisă într-o limbă neaoșă, cu expresii populare și cu sensurile arhaice obișnuite în limba cronicarilor", între exemplele citate pentru a dovedi acest lucru Dan Simonescu include și cîteva cuvinte și expresii extrase tocmai din...documentele traduse de Amiras[18]. În realitate, după cum vom vedea, limba și stilul celor șapte documente traduse de Amiras din turcește "întru nimică nu se deosebește de limba și stilul din celalalt contest al cronicii", așa cum a observat I.G.Sbiera, referindu-se doar la traducerea de către Amiras a firmanului de înnoire a domniei lui Grigore Ghica, pe care el o apreciază, pe drept cuvînt, o "traducțiune foarte bună". Pentru a ilustra comunitatea aceasta lingvistică și stilistică a documentelor respective și a restului cronicii, citățm doar cîteva exemple mai semnificative, întregind și consolidînd astfel cel de-al doilea "argumînt puternec" prin care I.G.Sbiera a dovedit paternitatea lui Alexandru Amiras asupra cronicii.

7.1. Verbul *a se apuca* "a se angaja". În documentele traduse de Amiras: "scriem și mărturisim că **ne-am apucat** să mergem la neprieteni și, cu agiutorul lui Dumnedzău, să-i gonim" (p.85)[19]," carii dentre noi vor fi lăcuitori în Țara Moldovii **să apucă** să ție toate acele făgăduință" (p.138), "osăbit de acestea, **apucîndu-ne** noi să dăm măriii sale [...] alîm îndoit pe bucatele noastre" (p.153), "iară de nu le-om strîca, pecum **ne apucăm**, oamenii măriii sale să aibă voie a le da foc" (p.154), "pentru

[17] Vezi *op.cit.* la nota 1, p.21, și nota 54.

[18] *Ibidem.*

[19] Citățm după ediția din 1975 a cronicii.

care și noi **ne-am apucat** ca să dăm deplin, pecum însămneadză în hoget" (p.154), "și noi **ne-am apucat** ca, de om pași cît de puțin afară den hotarul acestui zapis, măria sa [...] să aibă voie a ne goni" (p.155). În restul cronicii: "deci spahiii nevrînd nicidecum să-i dea [...], **apucîndu-să**, ei să facă un ardz pecum au priimit 4.000 de oameni den raiaoa Moldovii" (p.93), "iar tătarîi [...] s-au rugat să mijlocească la Mihai vodă, **apucîndu-să** să dea dzăciuială den roada pămîntului" (p.97), "scriindu-i să margă, **apucîndu-să** pe capul lui că ce rău îi va veni, să fie pe sufletul lui" (p.109).

7.2. Adverbele de mod *fățiș* și *furiș*, corelate în construcții similare. Într-un document tradus de Amiras: "și noi cerem de la moldoveni toate ce ne-au luat **fățiș** sau **furiș**, adecă robi, roabe, bucate." (p.151). În restul cronicii: "multe bucate omenești a săracilor apuca, și **furiș**, și **fățiș**, de le mînca" (p.91).

7.3. Locuțiunea adverbială de mod *despre îmbe părțile*. Într-un document tradus de Amiras: "a să îndrepta și a să așădza pîra aceasta **despre îmbe părțile**..." (p.151), "a să curma pîra **despre îmbe părțili** cunoscîndu-să a fi un lucru greu..." (p.151), "au sócotit **despre îmbe părțili**..." (p.151), "deci vichilii **despre îmbe părțili** într-acesta chip învoindu-să..." (p.151). În restul cronicii: "s-au bătut oștile **despre îmbe părțile** cîteva ceasuri" (p.68), "la care dzua bună nu puțină plîngere au fost **despre îmbe părțile**" (p.147).

7.4. Locuțiunea adverbială de mod *într-acest(a) chip*. În documentele traduse de Amiras: "tot **într-acesta chip** vei sluji" (p.144), "**într-acest chip** să te porți" (p.146), "**într-acesta chip** arătîndu-și jaloba" (p.150), "**într-acesta chip** arătînd și nohaii strîmbătatea" (p.151), "și **într-acesta chip** să să curme toate cuvintele" (p.151), "**într-acesta chip** învoindu-să" (p.151), "**într-acesta chip** au dat răspuns" (p.153), "**într-acesta chip** ne-am legat" (p.155). În restul cronicii: "au grăit cu aga **într-acesta chip**" (p.63), "și **într-acest chip** primiia și leșii" (p.71), "au scris cîte un zapis și au dat în mîna domnului, **într-acest chip** scriind" (p.85), "și **într-acest chip** s-au făcut a nu vedé" (p.94), "făcut-au și acest zapis [...], **într-acest chip** scriind" (p.138), "fermanul împăratului **într-acest chip** scria" (p.144), "i-au făcut și zapis [...], **într-acest chip**" (p.149).

7.5. Complementul circumstanțial cumulativ *osăbit de aceasta*. În documentele traduse de Amiras: "și, **osăbit de aceasta**, tu ești cirecul nostru cel ales" (p.145), "și, **osăbit de aceasta**, apucîndu-ne noi să dăm..." (p.153). În restul cronicii: "și, **osăbit de aceasta**, i-au chivernisit Grigorie vodă pe nohai de i-au făcut și zapis" (p.149). Adjectivul (și adverbul) *osăbit* apare și în alte construcții, atît în documentele traduse de Amiras (p.145, 152) cît și în restul cronicii (p.56, 127, 137, 145).

7.6. Complementul prepozițional instrumental *prin mijlocirea* + un atribut. În documentele traduse de Amiras: "carii, **prin mijlocirea** oștii de Crîm, ne-au chemat față..." (p.138), "părăsindu-să toată dovaoa și pricea [...], **prin mijlocirea** vichilior neamului nohăiesc" (p.151). În restul cronicii: "și au trimis cărțile [...] **pren mijlocirea** prietenilor ce avea la împărăție" (p.46), "au stătut cu nohaii la divanul hanului, **prin mijlocirea** hanului" (p.149). Acest complement prepozițional apare în restul cronicii și sub formele *pren mijlocul* (p.55, 64, 83, 109, 113, 116, 129, 141), *cu mijlocirea* (p.56, 137), *cu mijlocul* (p.61).

7.7. Propoziții enunțiative reale construite în mod similar, al căror subiect este substantivul *pricina*. În documentele traduse de Amiras: "**Pricina** acestui zapis **este** că noi, de cîteva ori fiind vinovați..." (p.138), "**Pricina** aceștii scrisori adevărat **aceasta este**, adecă la anul..." (p.150), "**Pricina** acestui zapis **este** precum în anul..." (p.152). În restul cronicii: "Iară **pricina** maziliii lui așe de curund **este aceasta**. În vremea aceea..." (p.43), "Și **aceasta au fost pricina** de l-au făcut domn" (p.66), "s-au întors la turci, și **pricina** întoarcerii lui **au fost aceasta**. Avea Băsărabă vodă atunce..." (p.67), "Și **pricina** pentru care s-au rădicat unii den boieri asupra domnului [...] **aceasta este**" (p.75), "dar cea mai de pe urmă **pricină aceasta au fost** a maziliii lui" (p.100).

7.8. Într-un document tradus de Amiras este folosit neologismul de proveniență latină *corespondență*: "ne-am făgăduit de acmu nainte să tăiem toată **corespondența** și prieteșugul cu acei ce-au fugit" (p.139). Un număr relativ mare de asemenea neologisme de proveniență latină (sau italiană ori polonă) apar și în restul cronicii: **baron** (p.69), **bărată** "beretă" (p.125), **cantelăr** (p.116), **chesar** "împărat (al Austriei)" (p.75, 89), **comendant** (p.76A), **furmă** (p.143), **ghenăral** (p.68, 69, 71; și **ghenărar**, p.69, 76, 82, 83, 88, 89, 90, 91), **gubernat** "guvernator"

(p.59), **mareşal** (p.69), **muzică** (p.146), **ofiţer** (p.73, 88, 91, 115), **protecţie** (p.119), **răspundenţie** "corespondenţă" (p.83), **saxon** (p.87), **săcritar** (p.87), **sinior** (p.69), **testament** (p.71, 124). Aşa cum au observat G.Pascu[20], Dan Simonescu[21] şi C.A.Stoide[22], aceste neologisme arată că autorul cronicii a fost un om cult, care ştia latineşte şi, probabil, italieneşte. Relatînd faptul că Grigore Ghica a învăţat limba română în numai şase luni, cronicarul îşi explică performanţa astfel: "ce poate că şi limba lătinească [şi cea] frîncească, ce le ştia toate, l-au deşchis aşe curund la limba moldovenească" (p.125-126). Este de presupus că numai un om care constatase prin experienţă proprie afinitatea dintre latină, italiană şi română, precum şi avantajul cunoaşterii primelor două limbi pentru achiziţionarea în timp scurt a românei putea face o atare observaţie. Or, după cum se ştie, înainte de a veni în Moldova, Alexandru Amiras, care era un om cultivat, fusese prin anii 1712-1713, secretarul lui Hyltéen, ambasadorul lui Carol al XII-lea, regele Suediei, la Constantinopol, calitate în care el trebuia să cunoască latina şi italiana, limbile diplomatice ale timpului.

7.9. Menţionăm şi prezenţa în întreaga cronică a formelor regionale şi familiare ale indicativului prezent al verbului auxiliar *a vrea* din componenţa viitorului, presupunînd că aceste forme nu au putut fi introduse în manuscrisul editat de Dan Simonescu şi în alte manuscrise ale cronicii de către copişti. De exemplu, în documentele traduse de Amiras: **om vrea** (p.152), **om păşi** (p.153, 155), **or arăta** (p.154), **or avea** (p.154), **or fi** (p.153). În restul cronicii: **a da** (p.130), **a fi** (p.131), **a isprăvi** (p.132), **a strînge** (p.79), **a vrea** (p.128), **or agiunge** (p.130), **or avea** (p.62), **or bate** (p.72), **or da** (p.75), **or fugi** (p.53), **or isprăvi** (p.130), **or lua** (p.61) şi multe altele; cf. şi p.45, 48, 61, 63, 69, 72, 79, 99, 103, 117, 128, 129, 130, 132, 135.

8. Faptul constatat mai sus că limba documentelor traduse de Amiras are numeroase particularităţi comune cu cea a restului cronicii, că este *identică* cu aceasta, confirmă deci observaţia citată a lui I.G.Sbiera. Unitatea lingvistică şi stilistică a întregii cronici constituie *dovada*

[20] Vezi *op.cit.*, p.67.
[21] Vezi *op.cit.*, p.22.
[22] Vezi *art.cit.*, p.273.

peremptorie că ea a fost redactată în românește de Amiras. În consecință, constituie *mărturii sigure* ale paternității sale asupra cronicii și cele șapte locuri din text în care Amiras se menționează, atribuindu-și merite exagerate în îndeplinirea unor însărcinări relativ modeste, aferente slujbelor avute de el, așa cum au arătat I.G.Sbiera și C.A.Stoide. Încercările unor cercetători mai noi de a infirma argumentarea lui Sbiera și de a atribui cronica altei persoane nu mai aveau deci nici o motivație, pentru că autorul ei fusese de multă vreme identificat. Readucerea în discuție a acestei probleme și "dovezile" aduse împotriva argumentării lui I.G.Sbiera au probat doar lipsa de spirit critic a cercetătorilor respectivi.

9. Firește, cronica trebuie reeditată sub numele lui Alexandru Amiras. O nouă ediție a acestei cronici este necesară și pentru faptul că ediția din 1975, întocmită de Dan Simonescu, are ca text de bază un manuscris de prin anii 1730-1740, iar ca variantă, *în mod inutil*, textul unui manuscris de pe la sfîrșitul secolului al XVIII-lea, "o prelucrare față de arhetip", în care "copistul (sau altul) a stilizat mai concentrat pasajele lungi, uneori chiar prolixe, ale modelului său". Motivul opțiunii editorului pentru această variantă este că ea "permite să se vadă procesul de transformare la care erau supuse textele vechi din partea copiștilor"[23]. Or, după cum se știe, edițiile întocmite pe baza copiilor unor scrieri ale căror originale s-au pierdut trebuie să aibă în aparatul critic variantele care conțin informația considerată a fi cea mai apropiată de arhetip, care pot contribui la reconstituirea cît mai fidelă a textului original, nu pe cele care, în mod evident, au fost mai mult sau mai puțin transformate de copiști.

Studiul limbii acestei cronici și comparația prin sondaje făcută cu acest prilej între textul editat de Dan Simonescu și cel aflat în alte trei copii (ms.*62* și *2717* de la BAR și ms.*53* de la Biblioteca Filialei Cluj a Academiei Române[24]) ne-au arătat că stema manuscriselor stabilită de

[23] Vezi *op.cit.* la nota 1, p.37-39.

[24] Pentru obținerea informației aflate în copiile din ms.*2717* și *53* am apelat la bunăvoința colegilor Alexandru Mareș de la București și Mihai Gherman de la Cluj, cărora le aducem și aici calde mulțumiri.

editor[25] necesită o importantă modificare. Considerînd că observațiile noastre vor putea interesa pe cercetătorul care va întocmi noua ediție critică a cronicii lui Amiras, le comunicăm aici.

Prima grupă din stema stabilită de Dan Simonescu cuprinde manuscrisele **C** (așa-zisul ms.Gheorghiu, astăzi pierdut, dar reprezentat în mare măsură de ediția cronicii publicată de M.Kogălniceanu), **I** (ms.*V-25* de la BCU Iași) și **K** (ms.*62* de la BAR, copiat de Ienache Cogălniceanu), "care au ca particularitate comună că se încheie cu un adaos despre turnul cu ceasornic ridicat de Grigore Ghica deasupra porții curții domnești [...] Acest adaos n-a existat în cronica originală, care s-a terminat cu evenimentele din 1729 [...] O altă particularitate comună grupei este că după cronica Moldovei 1661-1733 urmează în cele trei manuscrise cronica Moldovei 1733-1774, atribuită lui Ienache Cogălniceanu [...] Legătura dintre cele două cronici este directă. Mss. **C, I, K** sînt indepependente unul de altul, dar derivînd toate dintr-un model comun, azi pierdut ($\mathbf{X}^1$), pe care fiecare l-a prelucrat și anume: **C** pare a fi cel mai îngrijit și mai fidel modelului său. Cu excepția finalului introdus în $\mathbf{X}^1$, **C** se apropie de însăși cronica originală (**X**). **I** este o prelucrare scurtată prin masive concentrări stilistice, dar și prin omisiuni care ating fondul [...] **K** este o copie făcută cu mari neglijențe în raport cu modelul său: cum am văzut la descrierea manuscrisului, copistul Ienache Cogălniceanu adaugă și omite după bunul său plac"[26].

După cum vom vedea, observațiile citate privitoare la cele trei manuscrise *nu corespund realității*. În primul rînd, nu toate trei sînt "independente unul de altul" și nici nu derivă toate "dintr-un model comun, azi pierdut ($\mathbf{X}^1$), pe care fiecare l-a prelucrat deosebit". În studiul consacrat paternității cronicii 1733-1774 am demonstrat faptul că textul acestei cronici (care se dovedește a fi opera lui Ienache Cogălniceanu) a fost reprodus în compilațiile din ms. Gheorghiu și ms.*V-25* după ms.*62*, dar nu independent, ci *direct* după ms.*62* a fost copiat textul din ms.

[25] Vezi *op.cit.* la nota 1, p.36.

[26] *Ibidem*, p.35-36.

Gheorghiu, iar textul din ms.*V-25* este copia acestuia[26bis]. Ms.*V-25* reprezintă copia întregii compilații aflată în ms. Gheorghiu. Cronica lui Alexandru Amiras nu a fost însă reprodusă în ms. Gheorghiu tot după ms.*62*, căci în ediția lui M. Kogălniceanu (și în ms. *V-25*) textul ei nu conține și cele trei interpolări ale lui Ienache Cogălniceanu, semnalate de Dan Simonescu[27]. Admițînd că interpolările întîi și a treia puteau fi eliminate, căci se referă la evenimente posterioare primei domnii a lui Grigore Ghica, textul interpolării a doua ar fi putut rămîne integral. Atît cronica lui Amiras cît și cea a lui Ienache Cogălniceanu (probabil și alte cronici din compilația respectivă) au suferit în copia din ms. Gheorghiu numeroase modificări. La rîndul ei, și copia din ms.*V-25* prezintă unele diferențe față de textul editat de M. Kogălniceanu după ms. Gheorghiu, care se pot datora și intervenției lui Kogălniceanu în textul editat de el. Întrucît *ms.Gheorghiu* a fost folosit în ediția lui M. Kogălniceanu, atît pentru cronica lui Ienache Cogălniceanu (cum a demonstrat C.Giurescu[28]) cît și pentru cea a lui Alexandru Amiras (cum a demonstrat Dan Simonescu[29]), multe dintre diferențele manuscrisului *V-25* (I) față de ms.*238* (G), ales de Dan Simonescu drept text de bază pentru ediția sa, se găsesc și în textul cronicii lui Amiras editat de M.Kogălniceanu. Așadar, ms. Gheorghiu (reprezentat de ediția lui M. Kogălniceanu) și ms. *V-25* constituie o subgrupă în stema manuscriselor cronicii lui Amiras, însă nu împreună cu ms.*62* (K), nici subordonată unui presupus intermediar X^1. Această subgrupă trebuie subordonată unui manuscris din ramura G, căci, după cum vom vedea, C nu se apropie "de însăși cronica originală", ci, ca și copia lui (I), "este o prelucrare scurtată prin masive concentrări

[26bis] Vezi N.A.Ursu, *Un cronicar moldovean nedreptățit: Ienache Cogălniceanu*, în "Anuarul Institutului de Istorie «A.D.Xenopol»", XXX, 1993, p.173-179, reprodus în volumul de față.

[27] Vezi *op.cit.* la nota 1, p.26-27.

[28] Vezi C.Giurescu, *Pseudo-cronicari. I.Ienache Cogălniceanu*, extras din "Buletinul Comisiei istorice a României", II, 1916, p.19-20.

[29] Vezi *op.cit.* la nota 1, p.29-31.

stilistice..." a unui manuscris al ramurii G. Comparația cîtorva fraze din manuscrisele la care ne referim va lămuri pe deplin lucrurile. De exemplu: "Și cu mare pagubă s-au întors la țara lor cu cai **stătuți**" (ms.*238*, ed.Sim., p.57; ms.*53* Cluj, f.346^{r}; ms.*62*, f.13^{v}; în ms.*2717*, f.10^{v}, lipsește fraza), "...cu cai **spetiți**" (ms.Gheorghiu, ed.Kog., III, 1846, p.96, ms.*V-25*, f.329^{r}); "ca să nu să păgubască de folosul lor, n-au vrut să-i dea, **ce-i tăgăduia și-i ascundea**" (ms.*238*, ed.Sim., p.93; ms.*53*, f.377^{r}; ms.*62*, f.43^{r}; ms.*2717*, f.31^{r}), "...nu vrea să-i deie, **ascunzîndu-i și tăgăduindu-i**" (ms.Gheorghiu, ed.Kog., p.127; ms.*V-25*, f.359^{r}); "datu-i-au niște bătăi la talpe **foarte cumplite**. Și după **multă pedeapsă**, l-au și surgunit" (ms.*238*, ed.Sim., p.140; ms.*53*, f.417^{r}; ms.*62*, f.84^{r}; ms.*2717*, f.58^{r}), "...bătăi la talpe **de cele scoapte**. Și după **aceste cumplite bătăi**, l-au și surgunit" (ms. Gheorghiu, ed.Kog., p.161; ms.*V-25*, f.392^{r}); "de vreme că **mai multă lipsă de învățătură cum era aicea la Moldova poate să mai fie la altă țară**" (ms.*238*, ed.Sim., p.141; ms.*53*, f.417^{r}; ms.*62*, f.84^{v}; ms.*2717*, f.58^{r}), "de vreme că **nici la o țară nu era mai proastă învățătură decît la Moldova**" (ms.Gheorghiu, ed.Kog., p.162; ms.*V-25*, f.392^{v}); "vădzînd dar Iordache spătariul cele ce **s-au tîmplat** atunce..." (ms.*238*, ed.Sim., p.146; ms.*53*, f.422^{r}; ms.*62*, f.89^{v}; ms.*2717*, f.61^{v}), "...cele ce **s-au lucrat** atunce" (ms.Gheorghiu, ed.Kog., p.165; ms.*V-25*, f.395^{v}); "Acole s-au arătat tuturor logodna ce s-au făcut, că le-au făcut domnul un zăiefet pre frumos. Și aceea veselie au fost, și giocuri cu fel de fel de muzică, cu fișicuri, dacă **au înnoptat**, și **lumînări** aprinse, și pe uscat, și pe apă, pen havudzuri" (ms.*238*, ed.Sim., p.147; ms.*53*, f.422^{r}; ms.*62*, f.89^{v}: "fel de fel de zîcături"; ms.*2717*, f.62^{r}), "Acolo s-au arătat tuturor logodna, făcînd un zăiefet foarte frumos, cu fel de fel de muzică, și dacă **au însărat**, cu fișicuri, și cu **lumini**, și pre apă, și pre uscat" (ms.Gheorghiu, ed.Kog., p.166; ms.*V-25*, f.396^{r}: "fel de fel de muzîcuri").

Iată și alte deosebiri similare de text între manuscrisele **G** și **K**, pe de o parte, și **C** și **I**, pe de altă parte, pentru a căror comparație nu mai dispunem însă și de textul corespunzător din ms.*53* și *2717*, care,

probabil, este tot cel din ms.*238* și *62*, ca și în frazele comparate mai sus: "s-au întors la Bugeag pe unde au putut **și cu mare sîrguială**, temîndu-să..." (ms.*238*, ed.Sim., p.86; ms.*62*, f.38^{v}), "...pe unde au putut, **cu mare grabă**, temîndu-să..." (ms.Gheorghiu, ed.Kog., p.121; ms.*V-25*, f.352^{r}); "tîlhari din **Țara Leșască**, carii viniia la Moldova..." (ms.*238*, ed.Sim., p.95; ms.*62*, f.44^{v}), "tîlharii carii vinea la Moldova din **Leșasca**..." (ms.Gheorghiu, ed.Kog., p.128; ms.*V-25*, f.360^{v}); "l-au ținut la casa lui în bună **socoteală** până **despre** primăvară" (ms.*238*, ed.Sim., p.116; ms.*62*, f.62^{v}), "...în bună **rînduială** până **de** primăvară" (ms.Gheorghiu, ed.Kog., p.144; ms.*V-25*, f.375^{r}); "văzîndu-i că sînt **protivnici** împărăției" (ms.*238*, ed.Sim., p.129; ms.*62*, f.74^{r}), "...**împrotivitori**..." (ms.Gheorghiu, ed.Kog., p.154; ms.*V-25*, f.384^{v}).

Pentru a întări afirmația că ms.*V-25* a fost copiat (cu unele neglijențe și mici modificări) după ms.Gheorghiu, citățm două pasaje care lipsesc din ms.*V-25*, dar se găsesc în ediția lui Kogălniceanu, de unde puteau să lipsească, dacă nu ar fi existat în ms.Gheorghiu: "s-au tîmplat la acea vreme și zorbale, care au scos pe sultan Mustafa din scaunul împărăției, și pe Rami veziriul, **și au omorît și pre muftiul**, și au rădicat împărat pe Sultan Ahmet" (ms.Gheorghiu, ed.Kog., p.102; cf.ms.*V-25*, f.334^{r}; ms.*238*, ed.Sim., p.63; ms.*62*, f.19^{r}); "și de n-ar fi fost baltagi-basa hanului [...] să ieie pe sultanul *în spinare*, **ca pe un copil, de l-au suit** la un deal mai alături *cu potica, ar fi fost* primejdie să-l prinză și pre dînsul" (ms.Gheorghiu, ed.Kog., p.125; cf.ms.*V-25*, f.357^{r}; ms.*238*, ed.Sim., p.90; ms.*62*, f.40^{v}; în ms.*V-25* tot: *în spinare, cu potica, ar fi fost*, iar în ms.*238* și ms. *62*: *în spate, de potică, fost-au*).

Ms.*62* (K) ocupă un loc aparte în stema manuscriselor cronicii lui Alexandru Amiras, prin faptul că el conține unele interpolări ale lui Ienache Cogălniceanu și informațiile cu care acesta încheie relatarea domniei lui Grigore Ghica, făcînd astfel legătura firească cu cronica scrisă de el. Din acest manuscris lipsește micul capitol final al cronicii lui Amiras, omisiune pe care am explicat-o în studiul consacrat lui Ienache Cogălniceanu[29bis]. Cu toate acestea, ms.*62* (K) trebuie de asemenea subordonat unui manuscris al ramurii G, pentru că, după cum am văzut,

[29bis] Vezi *art.cit.* la nota 26 bis, p.171-173.

textul aflat în el este identic (sau aproape identic) cu cel din **G, A** și **B**, nu cu cel din **C** și **I**. Nu avem deci nici un temei textologic pentru a presupune existența unei copii X^1, din care ar deriva, independent, copiile **K, C** și **I**.

10. Considerăm necesar să ne oprim și asupra unui cuvînt care apare scris diferit (și curios!) în copia din ms.*62* și în ediția M. Kogălniceanu a cronicii lui Amiras. Relatînd o luptă a moldovenilor cu o ceată de mercenari polonezi, în timpul domniei lui Constantin Duca, cronicarul afirmă: "Pornitu-s-au leșii cu mare sămeție asupra moldovenilor, ocărîndu-i și dzicînd că sînt văcari *epași*" (ms.*238*, ed.Sim., p.59, sublinierea noastră; la fel și în ms.*53*, f.348^r; în ms.*2717*, f.12^v, și în ms.*V-25*, f.331^r: "văcari *epari*"). După cum a arătat Al. Mareș, în traducerea grecească a cronicii lui Amiras este menținut cuvîntul românesc *epași*, fiind scris γεπᾶς[ι] și glosat "care încalecă pe iepe"[30]. În mod curios, Ienache Cogălniceanu scrie cuvîntul sub forma *ecpași* sau, mai curînd, *chepași* (ms.*62*, f.15^v; vezi fotocopia alăturată, fig.1). Cum se explică această grafie? Presupunem că Ienache nu cunoștea cuvîntul *iepaș*, pe care l-a confundat, eventual, cu tc. *kepaze* adj. "ticălos, nemernic", sintagma avînd astfel pentru el un sens.

Curioasă este și forma sub care apare cuvîntul în ediția lui M. Kogălniceanu: "văcari *Spartii*" (p.98). Acest "pasaj obscur" din cronica lui Amiras a fost comentat de Al. Mareș. Constatînd că în versiunea grecească a cronicii cuvîntul *văcari* a fost tradus prin ᾽αγελαῖοι și că gr. ᾽αγελαῖος "desemnează atît pe cel «intrat, adunat în cireadă», cît și pe «cel din mulțimea copiilor din Sparta»", Al. Mareș conchide: "Nu mai încape nici o îndoială că unul dintre copiștii români ai cronicii, neînțelegînd sensul expresiei *văcari iepași* (~ *iepari*), a căutat explicația ei într-o versiune grecească, probabil lacunară, prezentînd în acest loc numai traducerea ᾽αγελαῖοι. Din combinarea celor două sensuri ale cuvîntului grecesc a rezultat *văcari Spartii*"[31]. Explicația este ingenioasă, dar noi

[30] Vezi Al. Mareș, *Pasaje obscure din «Pseudo-Amiras»*, în "Studii și cercetări lingvistice", XXVIII, 1977, nr.5, p.556.

[31] *Ibidem*, p.557.

credem că mai plauzibilă este ipoteza următoare, emisă tot de Al.Mareș: "La prima vedere, determinantul *Spartii* pare o lecțiune greșită a lui *iepari* (ЄПАРЙ ar fi putut, prin diferite coruperi succesive ale grafiei, să fie confundat cu СПАРТИЙ)[32]". Nu putem ști cît de clară era grafia cuvîntului ЄПАРЙ în ms.Gheorghiu. Dacă însă M.Kogălniceanu a trebuit să o confrunte cu grafia acestui cuvînt din ms.*V-25* (f.331r), pe care editorul îl avea de asemenea pe masa de lucru[33], atunci, neobișnuit cu particularitățile grafice ale copistului respectiv, el *a putut citi* aici *Spartii*, în loc de *eparii* (vezi fotocopia alăturată, fig.2).

11. Prin recunoașterea lui Alexandru Amiras ca autor al cronicii 1661-1729 restabilim un adevăr istorico-literar prea îndelung contestat. După cum am văzut, activitatea sa literară are oarecare însemnătate pentru istoria culturii românești din secolul al XVIII-lea. Deși relativ restrînsă, cronica lui Amiras (mai ales partea ei originală, cea consacrată ultimei domnii a lui Mihai Racoviță și primei domnii a lui Grigore Ghica) conține nu numai prețioase informații istorice, ci și unele pagini scrise cu evident talent literar. În pofida faptului că era grec și că nu stătuse în Moldova decît vreo 15 ani, Alexandru Amiras folosește limba română literară uimitor de bine. Sub acest aspect, numele său poate fi asociat cu cel al lui Toma Dimitriu, un alt grec, din Castoria, care, după studiile făcute la academia grecească din București, se stabilește la Iași, unde desfășoară, în a doua jumătate a secolului al XVIII-lea, o bogată și valoroasă activitate literară în limba română. Între altele, acesta a tradus din grecește, prin anul 1772, într-o foarte bună română, *Etiopicele*, celebrul roman al lui Heliodor.

[32] *Ibidem*.

[33] Vezi C. Giurescu, *art.cit.*, p.16-20.

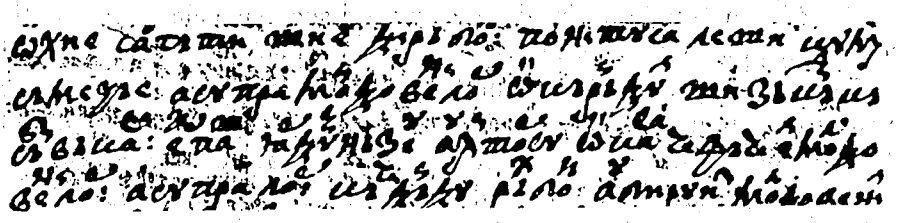

Fig. 1. Fragment din f.15^{v} a ms.*62* de la BAR, în care apare grafia *ecpaşi* sau *chepaşi*, în loc de *epaşi*.

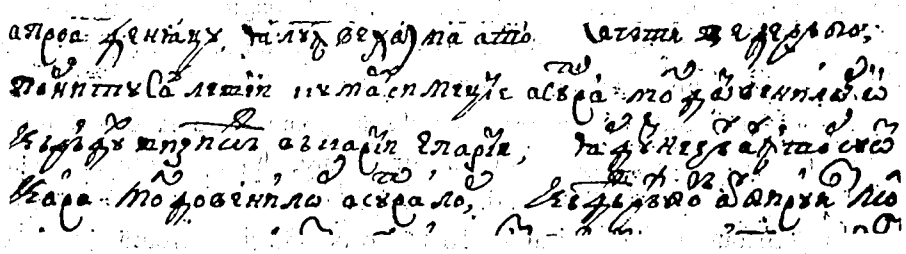

Fig. 2. Fragment din f.333^{r} a ms.*V-25* de la BCU Iaşi, în care grafia *eparii* a putut fi citită *Spartii*.

Un cronicar moldovean nedreptățit: Ienache Cogălniceanu

1. Cronica Moldovei pentru anii 1733-1774, cunoscută în prezent sub denumirea de *Pseudo-Ienache Cogălniceanu*[1], a fost publicată prima dată de M.Kogălniceanu, în anul 1846, sub titlul *Letopisețul domnilor Moldovii de la domnia întîi și pînă la a patra domnie a lui Constantin Mavrocordat voievod, scris în Țarigrad de Ienachi Cogălniceanu, biv vatav de aprozi. 1733-1774* [2]. Într-o notă la biografia cronicarului, publicată în anul 1852, Kogălniceanu afirmă: "Cronica lui Ienachi Cogălniceanu fiind rătăcită din familie și negăsind-o decît la sfîrșitul de 1845, cînd mi s-au dat de d-lui comisul Ioan Beldiman, ce și d-lui o avea de la arhimandritul Ioasaf Voinescu de la mănăstirea Frumoasa, la care se lăsase de moșul mieu Gheorghie Cogălniceanu, aceasta este pricina că n-am putut-o pomeni supt adevăratul nume a autorului ei în notiția franceză asupra Letopiseților românești pusă în capul scrierii mele *Fragments tirés des chroniques moldaves et valaques* [apărută în anul 1845, n.n.]"[3].

Avînd deci în față manuscrisul *autograf* al lui Ienache Cogălniceanu, aflat acum la Biblioteca Academiei Române, sub cota ms.rom.*62*, în care

[1] Atragem atenția asupra faptului că numele lui Ienache Cogălniceanu, ca și al altor membri ai familiei Cogălniceanu din secolul al XVIII-lea și de la începutul secolului al XIX-lea, cu excepția lui Mihail Kogălniceanu, trebuie scris cu *C*, nu cu *K*, pentru că grafia cu *K* din semnătura cu litere latine a lui M. Kogălniceanu reprezintă *o opțiune personală*, ca și grafiile particulare ale numelui altor intelectuali români de atunci, cum sînt Alecsandri, Bolliac, Negruzzi, Kretzulescu, Russo. Evident, particularitățile cu care și-au scris numele acești cărturari nu pot fi aplicate și numelui părinților și al moșilor lor. Ca atare, vom scrie Cogălniceanu și în citatele din diverse studii în care numele cronicarului este scris Kogălniceanu.

[2] Vezi M. Kogălniceanu, *Letopisițele Țării Moldovii*, vol.III, Iași, 1846, p.189-286.

[3] *Ibidem*, vol.I, Iași, 1852, p.XXIV, nota 2.

acesta a copiat la început cronica anonimă a Moldovei pentru anii 1661-1729, atribuită lui Alexandru Amiras, la sfîrșitul căreia și-a însemnat cîteva date autobiografice, M. Kogălniceanu era ferm convins că letopisețul respectiv a fost continuat, pînă la anul 1774, de acest strămoș al său. În consecință, pentru a înlătura orice îndoială cu privire la paternitatea lui Ienache Cogălniceanu asupra părții din letopiseț care continuă cronica anonimă atribuită lui Alexandru Amiras, el a comis în textul editat o mistificare, modificînd fraza: "Și înștiințîndu-să domnul *din* Ienachi Cogălniceanu, ce *era* vtori comis atunce, cum că..." (ms.*62*, f.131^v), în "Și înștiințîndu-se domnul *de la mine,* Ienachi Cogălniceanul, ce *eram* comis al doile atunce, cum că..."[4]. Mistificarea aceasta a lui M.Kogălniceanu a fost observată abia în anul 1916, de către C.Giurescu, care o apreciază astfel: "Modificările erau în aparență cu totul neînsemnate. Dar prin ele se creia în favoarea lui Ienache Cogălniceanu o dovadă decisivă, în fața căreia nimeni nu se putea îndoi că el n-ar fi autorul cronicii. Această unică dovadă lipsind, chestiunea paternității cronicii nu mai apare așa de clară, cum o înfățișase editorul ei. O mărturie directă în sensul afirmărilor sale cronica nu cuprinde. În urma acestor constatări, o revizuire a chestiunii se impune. Trebuie stabilit dacă din manuscriptul lui Ienache Cogălniceanu rezultă în adevăr că el ar fi autorul cronicii. Manuscriptul fiind cunoscut, verificarea afirmării lui M. Kogălniceanu nu prezintă nici o greutate"[5].

Pînă în anul 1916, nimeni nu a pus la îndoială paternitatea lui Ienache Cogălniceanu asupra letopisețului editat de M.Kogălniceanu sub numele moșului său. Studiul citat al lui C.Giurescu, a cărui argumentare a putut să pară celor mai mulți cercetători invulnerabilă, a schimbat însă aproape total vechea opinie. După anul 1916, foarte puțini sînt cei care au mai crezut că letopisețul în discuție ar putea fi totuși opera lui Ienache Cogălniceanu, iar adevărul, după cum vom vedea, se dovedește a fi de partea acestora.

2. După ce compară, în prima parte a studiului său, textul celor două manuscrise cunoscute ale letopisețului (ms.*62* de la BAR și ms.*8*, acum

---

[4] *Ibidem*, vol.III, p.230.

[5] Vezi C.Giurescu, *Pseudo-cronicari. I.Ienache Cogălniceanu*, extras din "Buletinul Comisiei istorice a României", II, 1916, p.6.

V-25, de la Biblioteca Centrală Universitară din Iași) cu textul editat de M.Kogălniceanu, C.Giurescu ajunge la concluzia că "Kogălniceanu a tipărit cronica după manuscriptul, astăzi necunoscut, al fostului maior Gheorghiu din Roman", despre care "el spunea numai că cuprindea aceeaș colecție de cronici ca și ms.*8* Iași, dar «mai bine scrisă și mai întreagă»"[6]. Descoperit după ce ediția letopisețului fusese întocmită, dar încă netipărită, autograful lui Ienache Cogălniceanu a fost prea puțin folosit. "Pe baza noului manuscript - constată Giurescu - editorul alcătuiește un alt titlu, cu numele autorului, modifică pasajul în care se vorbea despre informația dată lui Constantin Racoviță de Ienache Cogălniceanu, ca și cînd însuș acesta ar fi povestit faptul, introduce în text cele două pasaje relative la Constantin Cogălniceanu, cari nu se aflau în manuscriptul Gheorghiu, și pune în paranteză povestirea evenimentelor din anul 1774, care lipsea din original, considerînd-o ca un adaos al unui copist mai nou, deși tot contimporan. Acestea par să fie singurele modificări pe cari le-a introdus, în urma aflării originalului, în copia făcută de pe manuscriptul Gheorghiu. Cu expceptia lor, ediția lui Kogălniceanu înlocuiește acest manuscript astăzi necunoscut"[7].

3. Problema paternității cronicii este discutată de C.Giurescu în două părți ale studiului, intitulate *Argumente în favoarea lui Ienache Cogălniceanu* și, respectiv, *Dovezi împotriva lui Ienache Cogălniceanu*. Pentru că, în demonstrația de mai jos, noi vom încerca să infirmăm concluzia lui C.Giurescu potrivit căreia letopisețul nu este opera lui Ienache Cogălniceanu, considerăm necesar să prezentăm în prealabil, cît mai complet, atît dovezile aduse de el în favoarea paternității lui Ienache Cogălniceanu asupra cronicii, cît și argumentele prin care tot el neagă apoi această posibilitate. Sîntem deci nevoiți să reproducem unele pasaje mai întinse din argumentarea strînsă a studiului său. Nu putem însă reproduce și respectivele fragmente de text comparate și comentate în demonstrația lui C.Giurescu, pe care cititorul interesat este rugat să le (re)vadă acolo.

3.1. În manuscrisul autograf al lui Ienache Cogălniceanu - observă C.Giurescu -, "nicăieri nu se arată nici de către cine, nici unde sau cînd a

---

[6] *Ibidem*, p.19

[7] *Ibidem*, p.20.

fost scrisă cronica. Singurul loc unde scriitorul manuscriptului, ceea ce nu însemnează și al cronicii, care ocupă *numai o parte* a lui, vorbește despre sine, este autobiografia sa, intercalată spre sfîrșitul Cronicii tradusă de Amiras. Această interpolare în cronica pe care o copiase dovedește numai că el este scriitorul *manuscriptului*, ceea ce se putea ști și după scriere, dar ea nu permite nici o concluzie cu privire la autorul cronicii următoare. Dar dacă o atestare directă lipsește, nu lipsesc, o recunoasc, prezumțiuni în favoarea lui Ienache Cogălniceanu. Și ele sînt destul de puternice, pentru ca, în starea de atunci a cunoștințelor istorice, nu numai M. Kogălniceanu, care vedea chestiunea cu ochii strănepotului; dar și un altul, mai puțin interesat, să se fi crezut îndreptățit a face această atribuire"[8].

3.1.1. C.Giurescu consideră că "în sprijinul lui Ienache Cogălniceanu vine în primul rînd faptul că manuscriptul *pare* să fi fost scris chiar în anul în care cronica a fost terminată. În titlul manuscrisului se află în adevăr anul 1774, iar cronica se sfîrșește cu încheierea păcii de la Kiuciuk Kainargi, la 17 iulie 1774. Concordanța deplină dintre anul din titlu și sfîrșitul povestirii ar fi un indiciu, o dovadă aproape, că manuscriptul acesta este chiar originalul cronicii, cum de fapt s-a și admis pînă acum"[9].

3.1.2. "Prezumția că scriitorul manuscriptului este și autorul cronicii - continuă Giurescu - se întărește încă prin aceea că în cronică se vorbește de mai multe ori despre Ienache Cogălniceanu [...] O deosebită atențiune se acordă în cronică și fratelui său, Constantin Cogălniceanu [...] Atențiunea acordată lui Ienache Cogălniceanu, de care se vorbește de patru ori, cu toate că slujbele ocupate de el erau dintre cele mărunte, iar faptele înregistrate nu prezentau cine știe ce importanță, precum și laudele cari se aduc fratelui său, ar constitui iarăș un indiciu în favoarea lui"[10].

3.1.3. "Ceea ce știm despre cultura și îndeletnicirile istorice ale sale - arată în continuare C.Giurescu - concordă în totul cu ipoteza că el este autorul cronicii. Era un iubitor de istorii și unul din puținii bibliofili de odinioară. Se cunosc pînă acum, în afară de propriu-i manuscript, nu mai puțin de alte patru manuscripte de cronici pe cari le cumpărase la

---

[8] *Ibidem*, p.21. Sublinierile autorului.

[9] *Ibidem*. Sublinierea autorului.

[10] *Ibidem*, p.21-23.

Constantinopol, unde urmase în mazilie pe Constantin Racoviță [...] Pe toate manuscriptele el însemnă cu grijă unde, cînd și de la cine le-a cumpărat. Dobîndirea lor nu pornea dintr-o simplă pasiune de bibliofan. Cogălniceanu era unul din cărturarii timpului. El scria grecește, și, ca unul ce stătuse mai mult timp la Constantinopol, va fi știut, probabil, și ceva turcește. Procurarea manuscriptelor era în legătură cu predilecția lui pentru istorie. Le cumpăra ca să le citească. La sfîrșitul lor el adaogă, cînd nu aveau, scara domnilor, pe care o continuă și peste povestirea cronicii, pînă în zilele sale [...] Pe manuscripte făcea și diferite însemnări despre evenimente politice, întîmplări personale, ori fenomene atmosferice. În autobiografia sa nu se mărginește numai la înșirarea datelor care-l priveau personal; în legătură cu ele se dau o sumă de alte știri, care transformă biografia într-o adevărată pagină de cronică. Dacă vom mai adăoga acum că din cronică se vede că autorul ei cunoștea bine Țara Românească și Constantinopolul, ceea ce se potrivește iarăș cu Ienache Cogălniceanu, care a urmat pe Constantin Racoviță în domnia munteană și apoi în mazilie la Constantinopol, am arătat tot ceea ce s-ar putea invoca în favoarea lui"[11].

3.2. Examinînd apoi valoarea probatorie a argumentelor care se pot invoca în favoarea lui Ienache Cogălniceanu, menționate mai sus, C.Giurescu le opune o serie de contraargumente, din care ar rezulta - în opinia sa - că Ienache Cogălniceanu nu poate fi totuși autorul letopisețului care i-a fost atribuit, ci doar copistul manuscrisului respectiv (ms.*62* de la BAR).

3.2.1. Prima chestiune pe care o discută C. Giurescu este deci "data manuscriptului". "Aceasta constituie argumentul cel mai important. Dacă manuscriptul lui Ienache Cogălniceanu a fost scris în anul 1774 și dacă se va putea dovedi că el este în adevăr originalul cronicii, atunci chestiunea poate fi considerată ca rezolvată. Cercetarea celorlalte argumente devine în acest caz inutilă"[12].

3.2.1.1. "Pînă acum s-a crezut - observă Giurescu - că anul 1774 din titlul manuscriptului reprezintă data cînd a fost scris. Din cuprinsul manuscriptul se vede însă a fi fost scris cu mult mai tîrziu. Vorbind în

[11] *Ibidem*, p.21-24.
[12] *Ibidem*, p.25.

autobiografie de boierii pe cari Constantin Racoviță îi pune în dregătorii, cînd vine cu a doua domnie în Moldova, Ienache Cogălniceanu arată printre ei și pe Manolachi Giani, făcut atunci vel serdar, despre care spune că «pi urmă s-au învrednicit și la domnie, atît a Țării Românești *cît și la Moldova* » [...] Manolachi Giani domnește în Moldova în anul 1788. Cogălniceanu nu putea să se refere la domnia lui decît după această dată. Cum pe de altă parte se știe că el moare în 1795, timpul cînd și-a scris biografia, și prin urmare și manuscriptul în care a intercalat-o, se restrînge astfel între aceste două date. Dar dacă manuscriptul a fost scris între 1789-95, atunci cum se explică anul 1774 din titlu? Care e data reală a manuscriptului, cea arătată în titlu, ori cea care rezultă din biografie? D-l Iorga a explicat contrazicerea admițînd că nota biografică «a fost scrisă mult timp după ce Cronica era terminată... pe niște foi, depărtate una de alta, *ce se întîmplase să rămînă libere* ». Am avea deci a face cu o interpolare făcută de Ienache Cogălniceanu în propriul său manuscript cam cincisprezece pînă la douăzeci de ani de la scrierea lui. Dar chipul cum biografia este intercalată în manuscript nu se împacă cu această explicație [...] Ea ocupă, cum vedem, foaia 92 în întregime și 3 părți din foaia 97. Felul acesta curios cum biografia este *țesută* în cronică exclude ipoteza unei interpolări posterioare scrierii manuscriptului. În acest caz ar trebui să admitem că Ienache Cogălniceanu lăsase foaia 92 *întreagă* nescrisă, precum și o față și jumătate din foaia 97, ceea ce ar fi cu totul neobișnuit. La el procedarea aceasta este cu atît mai puțin admisibilă, cu cît nicăieri în tot manuscriptul nu lasă între capitole nici cel mai mic spațiu nescris. Dacă am presupune că înadins lăsase acele foi albe spre a-și scri în urmă pe ele biografia, nu înțelegem de ce așteaptă să treacă aproape douăzeci de ani pînă să-și aducă la îndeplinire intențiunea. Mai trebuie apoi să avem în vedere încă un fapt. Este aproape cu neputință ca adaosul, pe care un scriitor l-ar face într-un manuscript al său după un așa de lung interval, să nu se deosebească prin nimic de scrierea dintîi. Rareori în curgerea de atîția ani trăsăturile scrierii cuiva rămîn neschimbate. Și chiar atunci, faptul că scriitorul întrebuințează un alt condei, altă ceneală și scrie în împrejurări deosebite lasă mai totdeauna urme. În biografie nu se constată nici o deosebire de acest fel. E acelaș scris ca în tot manuscriptul, cu singura deosebire că, voind să atragă asupra ei atenția cititorului,

Cogălniceanu a scris o parte din cuvinte cu cerneală roșie, pe cînd în restul manuscriptului întrebuințează numai cerneală neagră. Motivele acestea ne silesc să respingem părerea că biografia ar fi o interpolare mai tîrzie. Ea a fost scrisă în același timp cu manuscriptul, a cărui dată trebuie astfel fixată între anii 1789-95"[13].

3.2.1.2. Explicînd "de unde provine și ce rost are în titlu anul 1774, considerat pînă acum ca dată a manuscriptului", C.Giurescu atrage mai întîi atenția asupra faptului că, în prima parte, manuscrisul autograf al lui Ienache Cogălniceanu conține cronica anonimă a Moldovei de la 1661 pînă la 1733, atribuită lui Alexandru Amiras: "Pe aceasta cel puțin el numai a copiat-o, nu a redactat-o. Ba a mers chiar cu fidelitatea de reproducere atît de departe încît a păstrat pînă și numerotarea capitolelor din manuscriptul pe care l-a reprodus [...] Între această cronică și cea următoare (1733-69), atribuită lui Ienache Cogălniceanu, nu se face în manuscript nici o distincție; atitudinea istoricului-copist față de amîndouă este aceeași: începe cu scrisul de la Istrate Dabija și merge pînă la moartea lui Constantin Mavrocordat. De aici urmează că nici pe aceasta nu a alcătuit-o el; a copiat-o, ca și pe cea precedentă. Este de altfel ușor de înțeles că numai cel ce urma să transcrie o lucrare străină, care avea o întindere determinată, putea să spună că se va opri la o anumită dată. Cronicarul care povestește fapte contimporane nu-și fixează de la început punctul de oprire. El va scrie cît îi va lungi Dumnezeu viața, ori cît îi vor permite împrejurările. Titlul este așadar alcătuit de un copist care în anul 1774 a transcris cele două cronici. Copia acestuia a fost apoi reprodusă, după anul 1789, de Ienache Cogălniceanu. *Titlul din fruntea manuscriptului sau este în realitate titlul izvodului pe care l-a copiat*[14]".

3.2.1.3. La întrebarea dacă manuscrisul lui Ienache Cogălniceanu reprezintă originalul cronicii atribuite lui, C.Giurescu răspunde: "Din moment ce manuscriptul lui Ienache Cogălniceanu a fost scris după anul 1789, el nu poate cuprinde originalul cronicii, redactată în 1774 sau puțin mai înainte, ci numai o copie a ei. Concluziunea aceasta, la care ne duc constatările de mai sus, se confirmă și pe altă cale. Dacă textul din acest manuscript ar fi chiar originalul cronicii, atunci acela din celelalte două

[13] *Ibidem*, p.25-27. Sublinierile autorului.

[14] *Ibidem*, p.27-28. Sublinierea noastră.

manuscripte, ms.8 Iași și ms.Gheorghiu, ar trebui să fie copii ale lui. Este îndeajuns ca să compare cineva numai pasajele pe cari le-am reprodus mai sus (p.17-19), ca să vadă imediat că avem a face nu cu manuscripte copiate unul după altul, ci cu copii independente. Recunosc că deosebirile stilistice, oricît de mari ar fi, și omisiunile pe care le-ar prezinta un text copiat după altul, nu ne-ar îndreptăți să-l considerăm ca o redacțiune independentă. Ele pot proveni de la autorul copiei. Ceea ce însă nu va putea face copistul, este să completeze lacunele ori să îndrepte anume greșeli ale textului ce copiază. De vom găsi într-un manuscript, care trece drept originalul unei scrieri, lacune, greșeli și îndreptări, pe cari copiile nu le au, putem afirma cu toată siguranța că nu e originalul, ci tot o copie. Și tocmai acesta este cazul nostru"[15].

3.2.1.4. C.Giurescu constată că "în manuscriptul lui Ienache Cogălniceanu sînt *lacune* pe cari nu le au manuscriptele 8 Iași și Gheorghiu. Cea mai importantă este aceea de la sfîrșitul cronicii, despre care am vorbit (p.8-9). M.Kogălniceanu o considera ca o interpolare și de aceea o pusese în paranteză [...] Nu există însă nici un motiv care să ne facă a o privi ca atare. E încheierea firească și necesară a povestirii de mai înainte, de care nu se deosebește prin nimic, așa că e de presupus mai degrabă o omisiune la Ienache Cogălniceanu, decît o interpolare în ms.Gheorghiu (ms.8 Iași e lacunar la sfîrșit)"[16]. Autorul citează apoi încă trei pasaje pe care le consideră "omisiuni clare" în manuscrisul lui Cogălniceanu.

3.2.1.5. "Se află apoi la Ienache Cogălniceanu - continuă Giurescu - unele cuvinte și nume proprii *greșite,* cari în celelalte două manuscripte au forma corectă"[17], și citează, între altele, formele *sfermașe*, în loc de *feldmareșal, Romanciog*, în loc de *Romiantov*.

3.2.1.6. În sfîrșit, C.Giurescu observă că "în manuscriptul lui Cogălniceanu există o corectură foarte interesantă; ea privește dregătoria unui anume Vasile Cogălniceanu, proprietarul unor case de lîngă mănăstirea Barnovschi". Dregătoria acestuia fusese inițial menționată în cronică astfel: "Vasile Cogălniceanu *pit.* di lîngă Barnovschi" (ms.*62*,

---

[15] *Ibidem*, p.28.

[16] *Ibidem*. Sublinierea autorului.

[17] *Ibidem*, p.30. Sublinierea autorului.

f.104^{v}). C.Giurescu continuă: "Cuvîntul prescurtat: *pit.* se citește *pitar*. După ce-l scrisese așa, Ienache Cogălniceanu a adăogat înaintea lui și deasupra un *că*, modificînd dregătoria de *pit[ar]* în aceea de *căpit[an]*. Prin această modificare el îndreapta o greșală. Proprietarul caselor de lîngă mănăstirea Barnovschi, în care fusese conăcit Sara Mehmet pașa, era *căpitanul* Vasile Cogălniceanu, altul decît tatăl lui Ienache, care a rămas căpitan toată viața [...] Corectura era așadar îndreptățită. Rămîne numai de știut dacă Ienache Cogălniceanu își îndrepta propria lui greșală, ori pe a altuia. Răspunsul la această întrebare ni-l dau manuscriptele 8 Iași și Gheorghiu, în cari Vasile Cogălniceanu este arătat ca *pitar*, nu *căpitan* [...] De aici se vede că manuscriptul lui Ienache Cogălniceanu nu e original, ci reproduce un prototip în care se afla *pitar*, ca și în celelalte două manuscripte. Dar cum el cunoștea, desigur, pe această rudă și omonim al tatălui său, observînd, după ce scrisese dregătoria, că e greșită, o îndreptează în *căpitan*. Corectura este prețioasă. Ea dovedește pe de o parte că manuscriptele 8 Iași și Gheorghiu nu sînt copii după manuscriptul Cogălniceanu, pentru că atunci ar fi trebuit să aibă și ele *căpitan*, ca acesta, iar pe de alta că manuscriptul lui Ienache Cogălniceanu este copie după altul, din care el a reprodus în mod mecanic greșala cu *pitar*"[18].

3.2.1.7. "Recapitulînd rezultatele la cari am ajuns cu privire la data manuscriptului și la raportul lui cu originalul cronicii - conchide Giurescu - constatăm următoarele: Anul 1774 din titlul manuscriptului a fost reprodus de Ienache Cogălniceanu, împreună cu întreg titlul, din manuscriptul de pe care a copiat pe al său. Acesta a fost scris cu aproape douăzeci de ani în urma redactării cronicii. El nu cuprinde textul original al ei, ci o copie mai tîrzie, care prezintă omisiuni, greșeli și îndreptări. Scriitorul copiei nu poate fi, pînă la proba contrară, și autorul cronicii. Argumentul care se credea că vine în favoarea lui Ienache Cogălniceanu se întoarce astfel împotrivă-i"[19].

3.2.2. Discutînd cel de-al doilea argument care ar dovedi paternitatea lui Ienache Cogălniceanu asupra letopisețului, anume știrile despre Cogălniceni aflate în cronică, C.Giurescu observă mai întîi că "pasajele privitoare la Constantin Cogălniceanu se găsesc numai în manuscriptul lui

[18] *Ibidem* p.28-31. Sublinierile autorului.

[19] *Ibidem*, p.31.

Ienache. Neexistînd în ms.8 Iași, sîntem în drept să afirmăm că ele nu se aflau nici în ms.Gheorghiu, care cuprindea aceeași redacțiune a cronicii [...] Dacă pasajele privitoare la Constantin Cogălniceanu se găseau ori nu și în originalul, astăzi necunoscut, al cronicii, nu putem ști, cele două manuscripte fiind, cum am văzut, copii independente (direct ori prin mijlocirea altora) după acel original. În primul caz, lipsa lor din ms.8 Iași s-ar datori unei omisiuni, în celălalt, existența lor în ms.62 provine dintr-un adaos posterior. Pentru a stabili dacă e o *lacună* ori *interpolare*, nu avem alt mijloc, fiind vorba de copii independente, decît analiza și comparația textelor respective. O constatare se impune de la început: *textul din ms.8 Iași nu are cîtuși de puțin aparența să fie lacunar.* Bănuiala unei interpolări în ms.62 răsare astfel cea dintîi. Presupunînd însă că ar fi o omisiune în ms.8 Iași, este evident că ea n-ar fi accidentală, ci *intenționată.* S-a suprimat anume ceea ce privea pe Constantin Cogălniceanu [...] Dar ipoteza unei suprimări *intenționate* nu e plauzibilă. De cine și în ce scop ar fi fost făcută? Și de ce n-a fost suprimat și celălalt pasaj privitor la el, în care se arată însărcinarea pe care i-o dăduse Constantin Racoviță de a fi cheltuitor la reconstruirea caselor despre doamna? Nu găsim nici o explicare. Cu totul altfel se prezintă lucrul dacă ne gîndim la o interpolare. Am văzut că, în cronica tradusă de Amiras, Ienache Cogălniceanu a făcut interpolări cari constituiesc *singura deosebire de fond mai însemnată* între textul din manuscriptul său și acela din ms.8 Iași [...] O deosebire de aceeaș natură constatăm acum între cele două manuscripte și în ceea ce privește cronica următoare. La Ienache Cogălniceanu sînt două pasaje mai mult, *singulare în toată cronica*, și ele privesc tocmai pe fratele său, ale cărui fapte sînt înfățișate în chip elogios. Incontestabil că ele sînt opera lui. Le înlăturăm din discuție"[20].

Cu privire la pasajele referitoare la Ienache Cogălniceanu aflate în cronică, C. Giurescu crede că acestea "aparțin în mod sigur cronicii". "Ele aflîndu-se în toate manuscriptele, sînt autentice. Decît felul cum se vorbește despre Ienache Cogălniceanu în cronică nu se potrivește cîtuși de puțin cu felul cum autorul ei vorbește despre sine. Cel ce a scris cronica nu se ascunde. Persoana lui apare în decursul povestirii de mai multe ori.

[20] *Ibidem*, p.31-34, Sublinierile autorului.

Cînd a văzut singur un fapt, ori cînd a îndeplinit o însărcinare, el spune lămurit acest lucru". După ce citează pasajele respective, Giurescu continuă: "Pe cînd cronicarul se exprimă, cum vedem, pretutindeni la persoana întîia, despre Ienache Cogălniceanu el vorbește totdeauna la persoana a treia [...] Deosebirea aceasta ne arată că e vorba aci de personagii diferite [...] Mi se pare cu totul exclus ca în aceeaș scriere autorul să vorbească despre sine cînd la persoana întîia, cînd la a treia, ca despre un străin. Cele două personagii se disting de altfel nu numai după felul deosebit cum se vorbește despre fiecare. Autorul e mai în vîrstă decît Ienache Cogălniceanu". Iar după ce compară pasajele din cronică și din însemnarea autobiografică a lui Ienache Cogălniceanu care ar dovedi și această ultimă afirmație, C. Giurescu conchide: "Deosebirea de persoane și situațiuni este atît de vădită încît e inutil să mai stărui asupra ei. Faptul că în cronică Ienache Cogălniceanu e pomenit de mai multe ori, departe de a dovedi că el e autorul, constituie dimpotrivă un puternic argument împotrivă-i. Felul impersonal cum se vorbește despre el, cu totul altul decît acela în care cronicarul vorbește despre sine, vîrsta sa mai mică de cît a acestuia, precum și însărcinarea deosebită de a autorului pe care a avut-o la reconstruirea curții domnești, arată limpede că e vorba de personagii diferite"[21].

3.2.3. "Examinarea celui de-al treilea argument - afirmă C. Giurescu-, care părea că vine iarăși în favoarea lui, activitatea sa istorică, ne va procura o ultimă și hotărîtoare probă în același sens", iar în continuare autorul invocă o serie de fapte care ar dovedi că lista domnilor Moldovei alcătuită de Ienache Cogălniceanu la sfîrșitul letopisețului lui Gr. Ureche-Simon Dascălul din ms.*174* de la BAR și cele relatate în autobiografie sînt "în contrazicere cu cronica". După ce arată nepotrivirile dintre lista domnilor alcătuită de Ienache Cogălniceanu și cronică, C. Giurescu conchide: "În toate aceste deosebiri greșala este de partea listei. Neîndoielnic că cele două lucrări nu pot să fie opera aceluiaș autor". Observînd că, "deși fără nici o legătură cu cariera sa, Ienache Cogălniceanu dă totuși în biografie divanul pe care Constantin Racoviță și l-a alcătuit a doua zi după sosirea sa în Iași cu a doua domnie (martie 1756)", C. Giurescu constată că "față de cel din cronică, acesta prezintă

[21] *Ibidem*, p.34-39.

însă deosebiri", iar după ce arată în ce constau aceste deosebiri, el conchide: "Adevărul este și de data aceasta tot de partea cronicii. Însemnările sau amintirile lui Cogălniceanu se dovedesc astfel greșite. Un indiciu mai mult că el n-ar putea fi autorul expunerii exacte din cronică. Dar, chiar dacă eroarea ar fi a cronicii, faptul că cele două scrieri nu concordă învederează originea lor deosebită"[22].

3.2.4. Concluzia finală a lui C. Giurescu este următoarea: "Împotriva lui Ienache Cogălniceanu s-ar mai putea aduce și alte argumente. Ca să sfîrșesc, voi semnala numai indiferența și pe alocuri ostilitatea cu care sînt înfățișate cele două domnii ale patronului său Constantin Racoviță. Închipuiască-și cineva dacă cel mai devotat și statornic dintre boiernașii acestui domn, acela care l-a urmat nu numai în domnia Țării Românești, dar și în mazilie la Constantinopol, slujindu-l pînă la moarte, ar fi putut critica birurile puse de el, ori simpatiza cu mișcarea națională a boierilor modoveni împotriva grecilor cari îl înconjurau! Cel ce scrie despre Racoviță că «pi oameni iubie și dorie să-i vadă chivernisîți, la cari pi toți i-au chivernisit, cari nu cred c-a fi chivernisit alt domn mai bine pi oamenii lor dicît acesta», nu era, desigur, dintre cei ce se împărtășiseră din această chiverniseală. Închei: Ienache Cogălniceanu trebuie scos dintre cronicarii moldoveni, între cari pe nedrept a figurat pînă acum. Din tot ceea ce se putea invoca în favoarea lui nu rămîne nimic în picioare. Erau simple coincidențe, cari, examinate cu atențiune, s-au dovedit tot atîtea argumente împotriva lui. Este neîndoielnic că altul a scris cronica publicată sub numele său. Cine anume, rămîne să se stabilească cînd vom avea un text autentic al acestei cronici"[23].

4. În studiul introductiv al ediției din anul 1987 a cronicii de care ne ocupăm[24], Aurora Ilieș adoptă fără nici o rezervă concluzia categorică a lui C. Giurescu și încearcă să o consolideze cu cîteva argumente noi: "Constantin Giurescu, în studiul *Pseudo-cronicari.I. Ienache*

[22] *Ibidem*, p.39-43.

[23] *Ibidem*, p.43.

[24] Vezi Pseudo-Ienache Cogălniceanu, *Letopisețul Țării Moldovii de la domnia întîi și pînă la a patra domnie a lui Constantin Mavrocordat voievod (1733-1774)* ; Ioan Canta, *Letopisețul Țării Moldovii de la a doua și pînă la a patra domnie a lui Constantin Mavrocordat voievod (1741-1769)* , ediție critică de Aurora Ilieș și Ioana Zmeu, studiu introductiv de Aurora Ilieș, București, 1987.

Cogălniceanu, credem că a demonstrat temeinic că nu Ienache Cogălniceanu este autorul Letopiseţului Moldovii ce cuprinde anii 1733-1774, cum îl socotea editorul său în ambele ediţii. Argumentele aduse de Constantin Giurescu au rămas, după părerea noastră, de neclintit pînă în clipa de faţă, cu toate că unii istorici nu au acceptat această concluzie, dar - fapt semnificativ -, nu au adus noi dovezi în sprijinul opiniei contrarii[25] [...] Ni se pare de prisos să mai insistăm asupra argumentelor prezentate de Constantin Giurescu, dar vom căuta să adăugăm încă altele "[26]. Puţinele argumente noi aduse de Aurora Ilieş sînt însă mai mult o reluare şi o nuanţare a unor observaţii ale lui C. Giurescu; ca atare, nu ne mai oprim asupra lor.

5. Cu toate că, la prima vedere, argumentarea lui C. Giurescu pare inatacabilă, aşa cum au considerat-o şi o consideră încă majoritatea cercetătorilor, *la baza ei stau două premise false*. Acordînd, probabil, o importanţă prea mare mistificării introduse de M. Kogălniceanu în textul cronicii editat în anul 1846, prin descoperirea căreia C. Giurescu făcea să dispară "proba documentară" că Ienache Cogălniceanu este autorul letopiseţului, el a examinat mai puţin atent manuscrisul *62* de la BAR (autograful lui Ienache Cogălniceanu) şi legăturile acestui manuscris, sub diverse aspecte, cu ms.*8* Iaşi (în prezent *V-25*) şi aşa-zisul ms.Gheorghiu (astăzi necunoscut, dar reprezentat în mare măsură de textul editat de M. Kogălniceanu). În acelaşi timp, C. Giurescu nu a acordat importanţa cuvenită particularităţilor lingvistice şi stilistice ale cronicii, între care putem găsi - după cum vom vedea - o serie de probe *indiscutabile* că letopiseţul este opera lui Ienache Cogălniceanu.

Am văzut mai sus că, pentru C. Giurescu, argumentul cel mai important în soluţionarea problemei paternităţii acestei cronici este *data manuscrisului* : "Dacă manuscrisul lui Ienache Cogălniceanu a fost scris în 1774 şi dacă se va putea dovedi că el este în adevăr originalul cronicii,

[25] Autoarea trimite aici la N. Iorga, *Istoria românilor*, vol.VII, Bucureşti, 1938, p.132 (notă) şi p.207-212. Iorga repetă însă aici şi întăreşte cele spuse despre cronica lui Ienache Cogălniceanu în *Istoria literaturii româneşti*, vol.II. *De la 1688 la 1780*, ediţia a II-a, revăzută şi larg întregită, Bucureşti, 1928, p.533-542, unde sînt reluate întocmai comentariile făcute de el în *Istoria literaturii române în secolul al XVIII-lea*, vol.I, Bucureşti, 1901, p. 481-489.

[26] Vezi ediţia citată la nota 24, p.VI-VII.

atunci chestiunea poate fi considerată ca rezolvată. Cercetarea celorlalte argumente devine în acest caz inutilă". Oferă însă ms.*62* suficiente dovezi că el este *originalul* cronicii? Pentru noi răspunsul este afirmativ, iar în continuare aducem dovezile de rigoare.

5.1. Prima premisă falsă din argumentarea lui C. Giurescu o reprezintă faptul că el a considerat ms.*62* ca fiind scris de Ienache Cogălniceanu o dată cu textul intercalat al biografiei sale, adică între anii 1789-1795. Or, *acest lucru nu este adevărat.*

5.1.1. Contrar afirmației lui C. Giurescu că "în biografie [...] e același scris ca în tot manuscriptul", comparația mai atentă a scrisului lui Ienache Cogălniceanu din textul biografiei cu scrisul său din restul manuscrisului *62* arată în mod clar că între ele există o sensibilă diferență. Letopisețul are un scris mai regulat, mai sigur, mai energic, în timp ce scrisul textului interpolat al biografiei este mai dezlînat, mai puțin sigur, lipsit de energia ductului evidentă în primul (vezi fotocopiile alăturate, fig.1 și 2). Din scrisul biografiei lipsește chiar și o particularitate grafică frecventă în scrisul letopisețului, unde ea apare pe fiecare pagină. Este vorba de grafia slovei *а*, care are în letopiseț un desen particular, sub forma unei bare oblice prelungite sub rînd, puțin rotunjită la capăt și ușor înclinată spre stînga, grafie mai rar întîlnită în scrisul intelectualilor moldoveni din a doua jumătate a secolului al XVIII-lea. Această grafie aparte a slovei *а* se întîlnește de mai multe ori în însemnările lui Ienache Cogălniceanu de pînă la anul 1774, făcute pe diferite cărți și manuscrise pe care le-a posedat, în timp ce în scrisorile sale de după anii 1775-1776 ea apare cu totul sporadic. De exemplu, într-o scrisoare de patru pagini, format mare, din 28 februarie 1783, aflată la Arhivele Statului din Iași[27], grafia la care ne referim se întîlnește *doar o singură dată,* în cuvîntul *cumnat* (p.2, r.3 de jos), care este scris însă (pe p.4) de două ori și cu grafia obișnuită a slovei *а*.

Diferența aceasta de grafie între cele două foi cu însemnările autobiografice și restul manuscrisului *62* impune concluzia că letopisețul a fost scris mai devreme de cît textul autobiografiei, cînd Ienache Cogălniceanu era mai tînăr, desigur în anul 1774, așa cum arată epilogul cronicii atribuită lui și foaia de titlu a manuscrisului.

[27] Fond Documente, CCLXX/11.

5.1.2. Nu este surprinzător faptul că un copist (sau autor) a putut face, oricît de tîrziu, diverse însemnări pe foile rămase nescrise dintr-un manuscris mai vechi al său. Pot fi citate multe asemenea cazuri. După cum vom vedea, în cazul de față Ienache Cogălniceanu a lăsat înadins foaia 92 albă, pentru a însemna pe ea anul în care s-a născut și alte date biografice. Neajungîndu-i foaia 92, el a continuat însemnările autobiografice pe foaia 97 a manuscrisului, pe care terminase de copiat letopisețul atribuit lui Alexandru Amiras.

De pe foaia 97 a manuscrisului *62* lipsește însă micul capitol intitulat *Aicea am scris pentru cei nemulțămitori și lacomi cum îi tîmpină Dumnedzău și păcatul lor*, cu care se încheie letopisețul atribuit lui Alexandru Amiras, iar *în locul lui* se află continuarea autobiografiei lui Ienache Cogălniceanu. În mod curios, dintre cele opt manuscrise cunoscute în care s-a păstrat această cronică, numai în manuscrisul *62* lipsește textul menționat. Pe de altă parte, este de asemenea curios faptul că ultima frază a *Suretului zapisului tătarîlor nohai* și numele mîrzacilor semnatari, aflate în partea de sus a primei pagini a foii 97, au grafia identică cu cea a textului autobiografiei lui Ienache Cogălniceanu, de pe aceeași foaie, nu cu grafia mai veche a textului de pe foaia anterioară, cum ar fi trebuit să fie.

Aceste două fapte enigmatice constatate de noi pe f.97 a ms.*62* nu pot avea decît următoarea explicație: după anul 1788, cînd Ienache Cogălniceanu și-a făcut însemnările autobiografice, el a fost nevoit *să înlocuiască* foaia respectivă din manuscrisul mai vechi, pentru a elimina din ea textul intitulat *Aicea am scris pentru cei nemulțămitori și lacomi* și a face astfel loc ultimei părți a autobiografiei sale, care nu încăpuse pe f.92. Înainte însă de a-și continua însemnările autobiografice, el a trebuit *să rescrie* pe noua foaie sfîrșitul *Suretului zapisului tătarîlor nohai* și numele mîrzacilor semnatari. Teama de a nu-i ajunge nici această foaie îl determină pe Ienache Cogălniceanu să-și scrie pe ea însemnările începînd chiar cu jumătatea de rînd pe care terminase de scris textul precedent, de care le separă doar printr-o bară dreaptă, cu cerneală neagră (vezi fotocopia alăturată, fig.2). Or, dacă autobiografia nu ar fi fost intercalată aici mai tîrziu, ci a fi fost scrisă în același timp cu restul manuscrisului, așa cum a crezut C.Giurescu (vezi **3.2.1.1.**), ea s-ar fi găsit toată într-un

singur loc, în continuarea foii 92, și ar fi avut grafia identică cu cea a întregului manuscris, iar fragmentul menționat din cronica atribuită lui Alexandru Amiras ar fi rămas la locul lui. De ce și-ar fi continuat Ienache Cogălniceanu însemnările abia peste patru foi, într-un spațiu din care lipsește, în mod suspect, alt text?!

Înlocuirea de către Ienache Cogălniceanu a foii 97 i-a fost înlesnită de faptul că ea era legată, în același caiet al manuscrisului, de foaia 92, pe care el o rezervase pentru însemnările sale autobiografice. Încercînd să stabilim modul în care au fost alcătuite caietele manuscrisului *62*, în porțiunea care ne interesează, am constatat că acestui manuscris îi lipsesc în prezent două foi, între cele numerotate acum 38 și 39; pe ele se afla textul corespunzător celui din paginile 86, r.25 – 88, r.28, ale ediției din anul 1975 a cronicii atribuite lui Alexandru Amiras. Ca atare, foile 92 și 97, după numerotarea mecanică actuală a manuscrisului, reprezintă de fapt foile 94 și 99 ale manuscrisului complet. Împărțite în caietele obișnuite ale manuscriselor românești din secolul al XVIII-lea, primele o sută de foi ale ms.*62* alcătuiau, probabil, un caiet de patru foi, la început, și douăsprezece caiete de cîte opt foi. Autobiografia lui Ienache Cogălniceanu se află în caietul alcătuit din foile 93-100 (acum 91-98), fiind legate între ele astfel: 93-100, *94-99*, 95-98, 96-97 (acum 91-98, *92-97*, 93-96, 94-95).

Așadar, foile din ms.*62* pe care Ienache Cogălniceanu și-a scris autobiografia nu "se întîmplase" să rămînă libere, cum a presupus N.Iorga, ci prima foaie fusese lăsată înadins de către Ienache Cogălniceanu pentru acest lucru, iar pe a doua a recuperat-o, în condițiile arătate, prin eliminarea din manuscrisul său mai vechi a ultimului capitol al cronicii atribuite lui Alexandru Amiras. Observația îndreptățită a lui C.Giurescu că "foaia 92 întreagă" și "o față și jumătate din foaia 97" nu ar fi putut rămîne nescrise în manuscrisul *62*, atît de economic întocmit de Ienache Cogălniceanu, își găsește astfel adevărata explicație.

Necesitatea înlocuirii foii 99 (97) a impus deci și înlocuirea foii corespunzătoare 94 (92), înainte ca Ienache Cogălniceanu să fi început a scrie pe ea însemnările sale autobiografice.

După ce am ajuns la concluziile prezentate mai sus prin analiza unei bune fotocopii a manuscrisului *62*, l-am rugat pe colegul și distinsul

filolog Alexandru Mareș din București să le verifice prin cercetarea nemijlocită a acestui manuscris[28]. Între altele, d-sa mi-a comunicat faptul că foile 92 și 97 se deosebesc de restul manuscrisului și prin cerneala lor diferită, care aici este de culoare *brun deschis*, în timp ce în restul manuscrisului este de culoare *brun închis*. Această diferență se observă și în fotocopii. De asemenea, d-sa a observat că foile 92 *recto* și 97 *verso* au în partea lor superioară, datorită uzurii în timp, o bandă de cca 2 mm de culoare maronie. Această bandă se explică prin faptul că foile 92 și 97, care încorporează caternionul alcătuit din foile 93-96, erau, în legătura inițială a manuscrisului, puțin mai înalte decît foile anterioare și cele următoare. Constatările domnului Al.Mareș confirmă deci faptul că foile 92 și 97 au putut fi (și au fost) înlocuite în ms.*62*, cum a conchis și d-sa.

5.1.3. Nici titlul manuscrisului *62* (f.1[r]) nu a fost scris de Ienache Cogălniceanu o dată cu întregul letopiseț, ci mai tîrziu, așa cum arată grafia textului respectiv, care se apropie mai mult de cea a foilor cu însemnările autobiografice ale lui Ienache Cogălniceanu decît de cea a restului manuscrisului (vezi fotocopia alăturată, fig.3). Culoarea cernelii este și pe această foaie tot *brun deschis*. Firește, la începutul primului caiet al manuscrisului Ienache Cogălniceanu lăsase albă obișnuita foaie de gardă, pe a cărei primă pagină a scris mai tîrziu titlul letopisețului pe care l-a întocmit.

5.2. A doua premisă falsă din argumentarea lui C.Giurescu o reprezintă faptul că el a considerat textul cronicii pentru anii 1733-1774 aflat în ms.*62* drept *o simplă copie efectuată de Ienache Cogălniceanu* (ca și textul cronicii atribuite lui Alexandru Amiras, care constituie prima parte a manuscrisului respectiv) și că această copie este *independentă* de copiile aceleiași cronici din ms.*8* Iași (astăzi *V-25*) și din așa-zisul ms.Gheorghiu (astăzi pierdut, dar reprezentat de ediția lui M.Kogălniceanu). *Nici acest lucru nu este adevărat.* O critică mai riguroasă a textului aflat în cele trei manuscrise cunoscute (probabil toate cîte au existat) ale cronicii atribuite lui Ienache Cogălniceanu respinge probele textologice aduse de C.Giurescu în sprijinul acestor afirmații.

[28] Îl rog pe domnul Al.Mareș să afle și aici expresia mulțumirii mele pentru ajutorul prețios pe care mi l-a acordat cu deosebită amabilitate.

Rezultatele obținute de noi prin comparația textului acestei cronici din manuscrisele *62* și *V-25*, raportate la textul editat de M.Kogălniceanu, dovedesc faptul că textul cronicii atribuite lui Ienache Cogălniceanu din ms.*V-25* și din ms.Gheorghiu a fost copiat după ms.*62*. Citățm doar cîteva exemple mai elocvente de *dependență* a textului aflat în ms.*V-25* și în ms.Gheorghiu față de cel din ms.*62*.

5.2.1. Relatînd pregătirile rezistenței turcești împotriva rușilor la Hotin, în campania anilor 1735-1739, și poruncile îndeplinite atunci de domnitorul Grigore Ghica, cronicarul consemnează faptul că "pe ace vremi s-au fost pogorît și vizirul cu toată urdie sa la Dunări, la Saccé. Și fiind Alexandru, tărzimanu Porții, Ghica,fratele domnului, ș-au cerut voi ca să vii să să împreuni cu el și să vadă și *hára*. Și așă, dîndu-i voi de la vizirul, au venit la Iești, găsind pre domn la Socola, păn-a nu merge în parte din sus" (ms.*V-25*, f.401^{v}, *E*, p.5)[29]. În ms.*62* (f.101^{r}) Ienache Cogălniceanu scrisese întîi "să vadă și *țara*", apoi a modificat în cuvîntul *țara* pe *ț* în *h* și pe *a* următor în *o*, pentru a obține cuvîntul *hora* "orașul" (<gr. Χώρα), în care *o* corectat a menținut însă accentul din aspectul grafic al lui *a*, iar *a* final a fost de asemenea accentuat, pentru că Ienache folosea cuvîntul *hora*, după cum vom vedea, cu accentul pe ultima silabă (vezi fotocopia alăturată, fig.4). Copistul textului aflat în ms.*V-25* și în ms.Gheorghiu, necunoscînd cuvîntul neobișnuit *hora* "oraș", l-a transcris deci *hara* (vezi fotocopia alăturată, fig.5), grafie care apare și în ediția lui M.Kogălniceanu[30]. Or, dacă Ienache Cogălniceanu ar fi copiat un text care ar fi avut în pasajul respectiv cuvîntul *țara* (scris de el ca atare, apoi corectat în *horá*), iar ms.*V-25* și ms.Gheorghiu ar fi copii *independente* ale aceluiași text copiat și de Ienache Cogălniceanu, cum a afirmat C.Giurescu, atunci aceste manuscrise ar fi trebuit să aibă în pasajul citat cuvîntul *țara*, nu *horá* (sau *hárá*), cum apare în ms.*62*.

Cuvîntul *horá* este folosit și în alte două pasaje din cronică. Primul pasaj: "căci au găsît cu cale ca să încungiuri *horá* cu șanțuri împregiur, ca să nu vie..." (ms.*62*, f.103^{v}). În ms.*V-25* este lăsat gol locul cuvîntului

[29] Prin sigla *E* indicăm textul din recenta ediție a cronicii citată la nota 24.

[30] Vezi ediția citată la nota 2, p.193.

horá (f.403^{v}, *E*, p.10). Probabil că tot gol era locul respectiv și în ms.Gheorghiu, iar M.Kogălniceanu a stabilit aici textul după ms.*62*: "ca să încungiure *hora* cu șanț împregiur..."[31].

Al doilea pasaj: "iară alt buluc au lovit la Saccie, cari îi zîc Oblușiță, bătîndu-să acole, făcînd iară mari răsîpă în turci, arzînd hambariurile și *horá*" (ms.*62*, f.187^{v}). În ms.*V-25* lipsește foaia cu acest pasaj, iar ediția lui M.Kogălniceanu are, în locul lui *horá*, cuvîntul *tîrgul* [32], care se afla, probabil, în ms.*V-25* și în ms.Gheorghiu.

După cum vom vedea, în ms.*62* cuvîntul *horá* "oraș" apare și în textul care face legătura între cronica atribuită lui Alexandru Amiras și cea atribuită lui Ienache Cogălniceanu.

5.2.2. Arătînd cauza morții neașteptate a doamnei Sultana, soția lui Constantin Racoviță, copistul ms.*V-25* scrie: "fiind bolnavă încă de cu vară, zicînd că este gre. Ce au fost *eofracsi*, cari n-au putut pricepi doftorii" (f.425^{r}, *E*, p.60; vezi fotocopia alăturată, fig.6). Cuvîntul curios *eofracsi* reprezintă transcrierea eronată, după ms.*62*, de către cineva care nu cunoștea termenul medical *enfraxis* "obstrucție, încuiere" (<ngr. ἔμφραξις, s.f.), a formei *enfraxe* și a articolului nehotărît *o*, scris (cu omega) deasupra lui *e* inițial. Ienache Cogălniceanu scrisese întîi: "ce au fost *enfraxe*", apoi a adăugat articolul nehotărît *o* deasupra lui *e* inițial, unde era suprascrisă slova *n*, pe care a rescris-o deasupra lui *f* (ms. *62*, f.133^{r}; vezi fotocopia alăturată, fig.7). Probabil tot *eofracsi* era scris cuvîntul acesta și în ms.Gheorghiu, iar forma lui corectă *o enfraxis* din ediția lui M.Kogălniceanu[33] a fost stabilită de editor.

Suprascrierea lui *o* (omega) din corpul unor cuvinte, sau cînd acest *o* reprezintă articolul ori pronumele feminin constituie o particularitate grafică a lui Ienache Cogălniceanu. Trimitem la cîteva atare grafii din ms.*62*: *oameni* (f.100^{r}, 110^{r}, 117^{v}, 121^{v}, 135^{v}, 144^{v}, 149^{v}, 166^{r}, 166^{v}, 182^{v}, 185^{r}, 190^{v}, 192^{r}), *oaste* (f.100^{v}, 101^{r}, 103^{r}, 104^{r}, 181^{v}, 182^{v}, 183^{v}, 184^{r}, 185^{r}, 185^{v}, 186^{r}, 189^{r}), *zîoa* (f.108^{r}, 111^{v}, 126^{v}, 158^{v}, 179^{v}, 180^{v}, 192^{v}, 193^{r}), *oarișcari* (f.168^{v}, 186^{r}), *după obicei* (f.98^{v}, 99^{r}, 99^{v}, 143^{v}, 144^{r},

[31] *Ibidem*, p.195.
[32] *Ibidem*, p.267.
[33] *Ibidem*, p.231.

147[r]), *cu ochii* (f.189[r]), *la o domnie* (f.98[v]), *la o samă* (f.148[r]), *la o sultană* (f.162[v]), *la o made* (f.165[v]), *ca o slugă* (f.183[r]), *pe o samă* (f.183[v]), *nu o arătasă* (f.20[r]), *o au luat* (f.54[r]), *o au stricat* (f.56[r]).

5.2.3. În relatarea privitoare la chemarea arhiereului Gavriil, fratele domnitorului Ioan Teodor Calimah, de la Salonic la Iași, pentru a-l înlocui pe Iacov în scaunul mitropolitan al Moldovei, este folosit de mai multe ori cuvîntul *paretis* "demisie, abdicare" (<ngr. παραίτησις). De exemplu: "i-au scris domnul ca să facă *páretis* eparhie și să vie la Moldova ca să-l facă mitropolit Moldovlahia. Și îndată au găsît pi altul ș-au făcut *paretis*" (ms.*62*, f.151[r], *E*, p.89), "atunce au socotit ca să-l facă [pe Iacov, n.n.] să facă *páretis* mitropolie și să facă pe fratele domnului" (f.155[r], *E*, p.96). În ms.*V-25*, textul corespunzător primului citat de mai sus are în ambele locuri cuvîntul *paretis* copiat corect. Celui de-al doilea citat însă îi corespunde în ms.*V-25* textul următor: "atunce au socotit ca să facă *patriei* mitropolie și să façă pre fratele domnului" (f.441[r]; vezi fotocopia alăturată, fig.8), în care cuvîntul *patriei* reprezintă lectura eronată a lui *páretis* din ms.*62*. Grafia acestui cuvînt în ms.*62*, cu accentul neobișnuit pe prima silabă și cu slova *t* scrisă deasupra silabei *re* (vezi fotocopia alăturată, fig.9), a înlesnit lectura lui superficială *patriei*. Probabil că fraza citată din ms.*V-25* era la fel și în ms.Gheorghiu. În ediția lui M.Kogălniceanu[34] textul corect pare stabilit după ms.*62*.

5.2.4. În relatarea condamnării și a uciderii prin spînzurare, în Fanar, a marelui postelnic Alexandru Suțu-Draco, cronicarul consemnează și faptul următor: "stînd 3 zîle în vedeala nărodului, au trecut și sultan Mustafá împăratul pi acolo teptil și, văzîndu-l, băte cu degitul, zîcîndu-i *dilidușman*, dînd și bacșiș la ienicerii carii îl păzîie" (ms.*62*, f.154[r]; vezi fotocopia alăturată, fig.10). Copistul textului din ms. *V-25* nu a înțeles aici adjectivul *deli* "nebun, alienat" (<tc. *deli*), care este scris nedespărțit de substantivul determinat *dușman*, tot de proveniență turcească, și a lăsat gol locul ambelor cuvinte (f.440[v], *E*, p.94). Citirea cuvîntului *deli* cu *i* în loc de *e* și cu *l* suprascris, este îngreuiată și de faptul că în scrisul lui Ienache Cogălniceanu desenul lui *l* suprascris este în mod obișnuit identic

[34] *Ibidem*, p.250.

cu desenul lui *n* suprascris, iar uneori foarte apropiat de desenul lui *i* suprascris. Probabil nici în ms.Gheorghiu nu era transcris acest cuvînt, pe care nici M.Kogălniceanu, care va fi consultat pentru stabilirea textului și manuscrisul autograf al lui Ienache Cogălniceanu, nu l-a putut citi și a editat fraza astfel: "bătea cu degetul, zicîndu-i *dușman*"[35].

5.2.5. Între deosebirile mai mari ale manuscrisului *62* față de cel editat de M.Kogălniceanu, care dovedesc că "*ediția n-a fost făcută după manuscriptul pe care editorul îl arăta totuși ca fiind originalul cronicii*", C.Giurescu menționează și faptul că manuscrisul lui Ienache Cogălniceanu cuprinde "multe cuvinte streine, grecisme îndeosebi, cari în ediția lui M.Kogălniceanu lipsesc ori sînt înlocuite prin cuvinte românești". El alcătuiește și lista acestor cuvinte, în contextele respective din ms.*62*, comparate cu textele corespunzătoare din ediția lui M.Kogălniceanu[36]. Arătînd că pentru noua ediție a acestei cronici a ales ca text de bază ms.*V-25*, "deoarece el conservă o limbă românească nealterată de cuvinte străine, în special de grecisme, ca în cazul copiei lui Ienache Cogălniceanu, unde acestea abundă", Aurora Ilieș afirmă că "Ienache a înlocuit verbe curat românești cu altele străine, mai ales grecești" și citează cîteva exemple din lista întocmită de C.Giurescu[37]. Această explicație dată prezenței numeroaselor grecisme și turcisme aflate în textul cronicii din ms.*62* este însă cu totul surprinzătoare, căci - după cum se știe - copiștii textelor vechi românești manifestau, în mod firesc, tendința inversă, adică ei înlocuiau adeseori cuvintele slavone, grecești sau turcești, mai greu de înțeles, cu echivalentele lor românești. De ce ar fi înlocuit Ienache Cogălniceanu, de exemplu, pe *veste* cu *havadis*, pe *tîrg* cu *horá*, pe *mîngîia* cu *palegorisi*, pe *chip* cu *tropus*, pe *asupreală* cu *zulum*, și multe altele?! Iar dacă admitem că grecismele, turcismele și alte cuvinte străine aflate în cronica anilor 1733-1774 din ms.*62* au fost introduse de el, cu prilejul copierii acestei cronici, ne întrebăm de ce nu a procedat Ienache Cogălniceanu la fel și în copia cronicii atribuite lui Alexandru Amiras, din prima parte a manuscrisului său? Or, nici unul

[35] *Ibidem*, p.249-250.

[36] Vezi C.Giurescu, *art.cit.*, p.13-16. Sublinierea autorului.

[37] Vezi ediția citată la nota 24, p.LXXV-LXXVI.

dintre cele peste 25 de cuvinte străine din lista întocmită de C.Giurescu nu apar și în cronica atribuită lui Alexandru Amiras, pe care Ienache Cogălniceanu o copie în același ms.*62*. După cum vom vedea, prezența grecismelor și a turcismelor respective în textul din ms.*62* al cronicii atribuite lui Ienache Cogălniceanu are altă explicație, cea firească.

Comparînd atent frazele din ms.*62* în care apar grecismele și turcismele semnalate de C.Giurescu cu frazele corespunzătoare din ms.*V-25* și ms.Gheorghiu (reprezentat de ediția lui M.Kogălniceanu), am constatat că, în unele cazuri, cuvintele respective nici nu puteau fi introduse de către Ienache Cogălniceanu în textul pe care acesta doar l-ar fi copiat, deoarece ele conțin informații pe care copistul nu le putea ști sau bănui. Grecismele și turcismele au fost deci nu *introduse* în textul cronicii aflat în ms.*62*, ci *eliminate* din acest text, în diverse moduri, de către copistul textului aflat în ms.*V-25* și în ms.Gheorghiu. În majoritatea cazurilor, ele au fost înlocuite (traduse) cu termenii românești corespunzători. Unele grecisme și turcisme nu au putut fi însă traduse de către copistul textului aflat în ms.*V-25* și în ms.Gheorghiu. Acestea au fost deci ignorate, eliminate la copiat, iar frazele respective au suferit adaptările necesare. Citām cîteva exemple de acest fel, care constituie noi dovezi că textul cronicii din ms.*V-25* și din ms.Gheorghiu a fost copiat după cel din ms.*62*.

5.2.5.1. Relatînd acțiunile întreprinse de Stăvărache cel bătrîn, capuchehaiaua lui Mihai Racoviță la Țarigrad, pentru rămînerea acestuia pînă la termen în domnia Țării Românești (1741-1744), cronicarul consemnează și următorul fapt: "întra Stavarachi pi la sultani, pi la cazăscheri, căci era foarti îndrăsneț, însă mai mult cu meșterșugul *gerahsonii*, că doftore pe mulț, niluîndu-le nimică" (ms.*62*, f.112^{v}). Cuvîntul *gerahsonii*, pe care nu l-am găsit în dicționarele turcești, pare a fi compus, în mod evident, din tc. *gerrah* "chirurg" și, probabil, din tc. *son* "s.: sfîrșit, partea de dinapoi; adj.: ultim, extrem, final", care are și un sens anatomic: "fetusul și anexele sale (arrière faix)". În ms.*V-25* și în ediția lui M.Kogălniceanu[38] lipsește cuvîntul *gerahsonii*: "...însă mai mult cu meșterșug, că doftore pe mulți" (ms.*V-25*, f.410^{r}, *E*, p.25). Acest cuvînt

[38] Vezi ediția citată la nota 2, p.208.

nu putea fi însă *introdus* în textul cronicii din ms.*62* de către Ienache Cogălniceanu, căci el nu ar fi avut de unde ști că meșteșugul medical pe care îl practica Stăvărache cel bătrîn era cel al chirurgiei. Evident, copistul textului din ms.*V-25* și din ms.Gheorghiu nu a înțeles sau nu a putut traduce acest turcism rar și l-a eliminat.

5.2.5.2. Arătînd că, în a treia domnie a sa în Moldova (1747-1748), Grigore Ghica a logodit pe fiica sa cu vel cămărașul Dumitrașcu Sturza, cronicarul consemnează unele aspecte de la petrecerea care a avut loc atunci: "și făcînd mesî mari cu toți boierii, cu atîte zîcături și fel di feliuri din *cabazlîcuri*. Așijdere și doamna..." (ms.*62*, f.118^r). În ms.*V-25* și în ediția lui M.Kogălniceanu[39] lipsește cuvîntul *cabazlîcuri* "bufonerii, scamatorii" (<tc. *hokkabazlic*), iar fraza a fost modificată astfel: "și făcînd masă mari cu toate zicături. Așijderi și doamna..." (ms.*V-25*, f.414^r, *E*, p.34). Nici în acest caz Ienache Cogălniceanu nu ar fi putut *introduce* turcismul respectiv în textul cronicii din ms.*62*, pentru că el nu avea de unde ști că la acea petrecere au avut loc și *cabazlîcuri*. Apoi, fraza din ms.*V-25* și din ediția lui M.Kogălniceanu reprezintă în mod evident un rezumat al celei corespunzătoare din ms.*62*, în care cuvîntul *atîte* a fost citit greșit *toate*. Cuvîntul *cabazlîcuri* nu a putut fi înțeles și pentru că aspectul lui grafic este derutant: litera *b* pare mai curînd *l*, iar silaba *lî* este scrisă deasupra silabei *cu*, încît cuvîntul poate fi citit și *calazcularî* (vezi fotocopia alăturată, fig.11).

5.2.5.3. În relatarea împrejurărilor în care marele postelnic Alexandru Suțu-Draco scosese la vînzare, prin intermediul unui evreu, două roabe ale sale, cronicarul consemnează următoarea frază din plîngerea lor: "și după ce ne-au *colandrisît* și i-am slujit atîța ani, acmu ne scoate să ne vîndă" (ms.*62*, f.153^r). Neînțelegînd turcismul neobișnuit *colandrisi* "a folosi, a exploata" (< tc. *kullanmak*), copistul textului aflat în ms.*V-25* și în ms.Gheorghiu[40] l-a eliminat, transcriind fraza astfel: "și după ce am slujit atîția ani, acmu ne scoate să ne vîndă" (ms.*V-25*, f.440^r, *E*, p.93). Evident, nici acest cuvînt nu putea fi *introdus* în text de Ienache Cogălniceanu, căci el nu avea de unde ști că roabele se plîngeau și pentru că au fost exploatate. Verbul *colandrisi* este înregistrat în *Dicționarul*

[39] *Ibidem*, p.212.

[40] *Ibidem*, p.240.

limbii române cu singura lui atestare în ms.*62*, citată după studiul lui C.Giurescu, fiind considerat de proveniență bulgară (<*kolandrisvam*). Noi credem însă că el provine direct din turcește, atît în limba bulgară cît și în scrisul autorului cronicii din ms.*62*.

5.2.5.4. În relatarea pregătirilor rezistenței turcești de la Hotin, din campania anilor 1735-1739, cînd domnitorul Grigore Ghica, îndeplinind diferite porunci date de Poartă, era nevoit să lipsească mai mult timp din Iași, cronicarul ne informează că: "într-ace vremi ce *lipsîié*, au fost lăsat caimacami în Iași pe..." (ms.*62*, f.101r). Din greșeală, Ienache Cogălniceanu scrie *pipsîié*, în loc de *lipsîié*. Copistul textului din ms.*V-25* și din ms.Gheorghiu[41] nu a sesizat că acolo era vorba de o simplă greșeală de grafie și, neînțelegînd cuvîntul *pipsîié*, l-a eliminat, transcriind fraza astfel: "într-ace vremi au fost lăsat caimacami în Iași pe..." (ms.*V-25*, f.401v, *E*, p.5). Nici C.Giurescu nu a sesizat această greșeală de grafie, menționînd și verbul *a pipsăi* între cuvintele străine semnalate de el în copia cronicii din ms.*62*. Avem și în acest caz o dovadă indubitabilă că textul cronicii din ms.*V-25* și din ms.Gheorghiu a fost copiat după cel din ms.*62*.

5.2.6. Am văzut mai sus (**3.2.1.6.**) cît de mare importanță acorda C.Giurescu faptului că în ms.*62* rangul *căpitanului* Vasile Cogălniceanu fusese scris de Ienache Cogălniceanu *pit[ar]*, apoi corectat în *căpit[an]*. În ms.*V-25* și în ms.Gheorghiu (reprezentat de ediția lui M.Kogălniceanu) se află forma necorectată, *pit[ar]*. Ca atare, C.Giurescu consideră corectura din ms.*62*, *atribuită de el, fără îndoială, lui Ienache Cogălniceanu*, deosebit de prețioasă, deoarece ea ar dovedi "pe de o parte că manuscriptele 8 Iași și Gheorghiu nu sînt copii după manuscriptul Cogălniceanu, pentru că atunci ar fi trebuit să aibă și ele *căpitan*, ca acesta, iar pe de alta că manuscriptul lui Ienache Cogălniceanu este copie după un altul, din care el a reprodus în mod mecanic greșala cu *pitar*".

O analiză mai atentă a corecturii respective din ms.*62* (f.104v; vezi fotocopia alăturată, fig.12) arată însă că literele *că*, adăugate cuvîntului prescurtat *pit.*, nu sînt situate "înaintea lui și *deasupra*" [s.n.], cum afirmă C.Giurescu și cum într-adevăr le-ar fi adăugat Ienache Cogălniceanu, care obișnuia să suprascrie astfel diferite litere sau grupuri de litere, ci *în rînd*,

[41] *Ibidem*, p.199.

în spațiul dintre cuvintele *Cogălniceanului* și *pit.*, iar grafia lor *nu reprezintă scrisul lui Ienache Cogălniceanu.* În mod evident, literele *că* au fost adăugate cuvîntului prescurtat *pit.*, probabil mult mai tîrziu, *cu altă cerneală și de către o altă persoană.* Aceeași persoană a făcut o corectură și a adăugat două cuvinte în sintagma: "la *Orîmbetoglu* Mîrza *și* Oracolu" (f.37^{r}, r.3-4 de jos), a adăugat prepoziția *pe*, sărită la scris de Ienache Cogălniceanu, în sintagma: "Au îmbrăcat *pe* Aslanai" (f.38r, r.10 de jos), a adăugat silaba *co*, sărită la scris în cuvîntul *acolo* (f.111^{v}, r.11). Numeroasele dovezi aduse mai sus că textul cronicii din ms.*V-25* și din ms.Gheorghiu a fost copiat după ms.*62*, autograful lui Ienache Cogălniceanu, anulează deci și această probă invocată de C.Giurescu. Cele două manuscrise au tot cuvîntul prescurtat *pit.*, pentru că, pînă la data cînd a fost copiat textul aflat în ele, în ms.*62* nu fusese încă efectuată corectura *căpit.*

Cuvîntul prescurtat *pit.* poate fi o simplă greșeală de grafie, în loc de *căpitan*. Am întîlnit în ms.*62* următoarele situații în care literele *că* au fost în mod evident sărite la scris, fiind apoi suprascrise de Ienache Cogălniceanu: "să să întoar*că* cu..." (f.118^{v}), "macar *că* le-ar fi tocmit" (f.131r), "au înc*ă*lecat" (f.135v), "văzînd niști lucruri *că* să fac" (f.170^{v}). În ms.*62*, care conține numeroase greșeli de grafie, se află multe litere sau grupuri de litere sărite la scris și apoi suprascrise de Ienache Cogălniceanu. De exemplu: "și *cu* mari luptă" (f.81^{r}, r.10), "boierilor și pe*min*tenilor" (f.129^{r}, r.8 de jos), "găsînd *cu* toții (f.141^{r}, r.8), "pi la oamenii *lui* s-au dat" (f.164^{r}, r.11), "că-l îndeamnă și *Neculachi* ca să facă..." (f.178^{v}, r.3 de jos). În cazul nostru, Ienache Cogălniceanu va fi neglijat să suprascrie silaba *că*. Dacă prescurtarea *pit.* nu reprezintă o atare neglijență grafică, atunci atribuirea rangului de *pitar* căpitanului Vasile Cogălniceanu (care nu este tatăl lui Ienache, cum afirmă Aurora Ilieș[42], ci alt Vasile Cogălniceanu, tot căpitan, cum a arătat C.Giurescu[43]) nu poate fi decît rezultatul unei confuzii a cronicarului.

5.2.7. Comparația textului aflat în cele trei manuscrise cunoscute care conțin cronica atribuită lui Ienache Cogălniceanu arată totodată că ms.*V-25* și ms.Gheorghiu (reprezentat de ediția lui M.Kogălniceanu) nu

[42] Vezi ediția citată la nota 24, p.239.

[43] Vezi *art.cit.*, p.30-31.

au fost, amîndouă, copiate *nemijlocit* după ms.*62*. Din faptele şi situaţiile comentate mai sus, ca şi din probele aduse de C.Giurescu pentru a dovedi că M.Kogălniceanu nu a editat cronica după ms.*8* Iaşi (astăzi *V-25*) şi că ms.*62* nu ar fi originalul cronicii[44], rezultă că *direct* după ms.*62* a fost copiat ms.Gheorghiu, iar ms.*V-25* este copia acestuia. Cu prilejul copiilor respective, ambii copişti au operat în text modificări mai mari sau mai mici. Modificările cele mai numeroase şi mai importante, cum sînt înlocuirea cuvintelor străine şi omisiunile sau adaosurile semnalate de C.Giurescu, se datoresc copistului ms.Gheorghiu.

5.3. La întrebarea dacă în continuarea cronicii atribuite lui Alexandru Amiras din ms.*62* Ienache Cogălniceanu a transcris o lucrare a sa, ori a altcuiva, aşa cum a afirmat C.Giurescu, adică dacă în ms.*62* avem *originalul* cronicii lui Ienache Cogălniceanu, sau nu, răspunsul hotărîtor ni-l dă studiul limbii şi al stilului însemnărilor autobiografice ale lui Ienache Cogălniceanu din acest manuscris, în comparaţie cu limba şi stilul cronicii care i s-a atribuit. Căci, deşi este relativ mic, textul autobiografiei lui Ienache Cogălniceanu conţine o serie de particularităţi lingvistice şi stilistice aflate şi în textul cronicii pentru anii 1733-1774, care arată că această cronică este, fără îndoială, opera lui. Faptul acesta este confirmat şi de identitatea limbii şi a stilului cronicii cu limba şi stilul mai multor jalobe şi scrisori autografe ale Ienache Cogălniceanu, aflate la Arhivele Statului din Bucureşti şi din Iaşi, precum şi în alte fonduri arhivistice din ţară, dintre care o bună parte au fost deja semnalate sau publicate[45]. Aceste documente, care întrunesc peste 20 de pagini dactilografiate standard, constituie un eşantion lingvistic suficient pentru o comparaţie edificatoare cu limba cronicii.

---

[44] *Ibidem*, p.17-19 şi 28-29.

[45] Vezi Gh.Ghibănescu, *Surete şi izvoade (Documente cogălniceneşti între 1529-1878)*, vol.XXV, Iaşi, 1932, p.99-106, şi *Cogălnicenii* (*Studii şi documente*), Iaşi, 1933, p.CXLVI-CLVII, C.I.Andreescu, *Documentele Cogălnicenilor din arhiva Fundaţiei culturale Mihail Kogălniceanu*, în "Arhiva românească", VII, 1941, p.29-42. La Arhivele Statului din Bucureşti, fond *Documente istorice*, CCLVI / 112, 114, 133, 134, 291, 295, 297 şi altele, jalobe şi scrisori dintre anii 1786-1792, şi LXXVI/131, o scrisoare din 8 ianuarie 1778. La Arhivele Statului din Iaşi, fond *Documente*, CCLXX/11 şi 13, două scrisori din 28 februarie şi 16 august 1783.

5.3.1. Citãm mai întîi cîteva fragmente de la începutul relatării celei de-a doua domnii a lui Constantin Racoviță în Moldova, paralel cu relatarea acelorași evenimente din autobiografia lui Ienache Cogălniceanu, subliniind în ambele texte cuvintele și sintagmele comune.

În cronică: "Luînd al doile domnie în Moldova Constantin vodă Cehan, la let 1756, după mazilie lui Matei vodă, carile domnisă *2 pol ani* în Moldova, au purces cu domnie di au vinit în Moldova. Și ajungînd *la Focșani*, au șezut 3 zîle otorac [...] Acole *au făcut și cîteva boierii, făcînd* [...], și *pe Ienachi Cogălniceanu vătav di aproz, și pe alții*. Și di acole *mergînd la Roman* [...], și a doao zî fiind sărbătoare Precistii, *Blagovesteniile,* au mers domnul la o bisărică de piatră a Precistii [...] Și *di acole au mers la Ieși* [...] Iar *a doa zî au chemat pi boieri și i-au boierit, făcînd* pe [...] Iar după aceasta, văzînd domnul casăle dispre doamna stînd nefăcute, după cum le lăsasă mărie sa încă din ceie domnie, învălite cu rogoz, ca să nu să strîci boltile [...], *orînduind* domnul *pe Costandin Cogălniceanu vel medelniceri cheltuitori* și pe *frate-său, vătav z-aproz, bumbașir asupra acestii trebi.* Și așe s-au apucat de lucru, cari cu mari peiri, *pănă în iarnă*, și aghe s-au mîntuit, după cum să văd și pănă astăzi, făcînd și *feredeu*, casă minunată, formă și grecească, și moldovenească. Cari în zîoa di Sfete Niculai s-au mutat domnul în ele" (ms.*62*, f.139^{r}-140^{v}, *E*, p.69-71).

În autobiografie: "Cari, împlinindu-să *2 pol ani* a domniii, s-au făcut iar schimbari domniilor. Mergînd Constandin voievod Racoviță iar la Moldova [...] Iar noi, mergînd la Moldova, la 1756, mart, *la Focșani m-au făcut văt[av] di aproz, și pe alții*. Și *viind la Roman*, am făcut sfintele *Blagosveștenie*. Și *di acole*, piste 2 zîle, *am purces la Ieși* [...] Și după țărămonie, *a doa zî au făcut și boieriile, făcînd* [...] Pi această vremi ne aflam și noi în boierime vătăjîii di aproz, pi cari vremi, fiindcă arsăsă curțîle domnești pănă a nu mergi la Țara Românească, ș-atunce apucîndu-să, au isprăvit numai parte divanului, ș-a spătăriii, bisăricii, divanul, cămara. Iar haremul, fiindcă rămăsăsă nifăcut, viind di la București, *au orînduit pe fratele mieu, dumnealui Constandin Cogălniceanu vel med[elnicer], cheltuitori asupra* facerii casălor haremului, fiindcă nu le făcusă mărie sa Matei Ghica în *2 pol ani* ce au șezut în Moldova. Și *pe noi, fiind vătav z-aproz, m-au orînduit bumbașir*

asupra curților, avînd și toți țiganii domnești în sama noastră, isprăvindu-să *până-n toamnă*, cu *feredeu*, după cum au poftit, la 1756, oc." (ms. *62*, f.92 și 97, *E*, p.179-180).

Ceea ce prezintă importanță majoră în comparația acestor pasaje din cronică și din autobiografie, pe care noi le-am reprodus aici doar fragmentar, nu este faptul că unele informații de natură istorică, mai puțin semnificative, aflate în cronică diferă de cele aflate în autobiografie, cum a arătat C.Giurescu, ci faptul că *în cronică este reliefată contribuția fraților Cogălniceanu*, care îndepliniseră din ordinul lui Constantin Racoviță niște însărcinări cu totul minore, de interes mai mult particular, *aproape la fel și cu aceleași particularități lingvistice și stilistice, ca și în autobiografia lui Ienache Cogălniceanu.*

Avînd în vedere faptul că letopisețul fusese alcătuit cu cel puțin cinsprezece ani înaintea datei cînd au fost făcute în el însemnările autobiografice, este firesc ca între afirmațiile mai exacte din cronică și cele spuse de Ienache Cogălniceanu în autobiografie să existe unele mici nepotriviri, de date, persoane și ranguri. Importanța acestor nepotriviri nu trebuie însă exagerată. Bătrînul cronicar nu-și mai amintea toate amănuntele, în însemnări el fiind preocupat să-și menționeze unele date personale și să se laude cu cîteva informații privitoare la însărcinările mai importante încredințate de Constantin Racoviță lui și fratelui său, pe care le pomenise și în cronică.

5.3.2. Numeralul fracționar *pol* "jumătate", care apare în sintagma *2 pol ani*, subliniată de noi mai sus (vezi **5.3.1.**), atît în pasajul reprodus din letopiseț cît și (de două ori) în cel reprodus din autobiografia lui Ienache Cogălniceanu, se întîlnește frecvent în textul cronicii, în diverse contexte. De exemplu: "căci era mari săcită, di nu s-au pre făcut pînile în *2 pol ani* ce-au domnit" (ms.*62*, f.99^{r}, *E*, p.2), "s-au hotărît ca să de di tot omul cîte *pol leu* pentru săpat" (f.104^{r}, *E*, p.10), "au găsît cu cale ca să scoată văcărit cîte *1 pol leu* di vită" (f.127^{v}, *E*, p.50), "acest domn au domnit numai *1 pol an*" (f.145^{v}, *E*, p.80), "au găsît cu cale ca să scoată o slujbă pi casă di 3 mîni, adecă 11 lei, și *5 pol lei*, și 3 lei" (f.157^{r}, *E*, p.99). În cronica atribuită lui Amiras apare, în contexte similare, numeralul fracționar *jumătate*, pe care Ienache Cogălniceanu îl menține ca atare în copia sa din ms.*62*. De exemplu: "și au domnit *2 ani și giumătate*" (f.17^{r}, 20r).

5.3.3. Locuțiunea verbală *a face boierii* "a numi boieri în divan; a acorda ranguri unor boieri", care apare o dată în autobiografie: "a doa zî *au făcut* și *boieriile, făcînd* mari logofăt pi..." (f.97^{r}, *E*, p.179), se întîlnește de trei ori și în cronică, în formulări identice: "Acole *au făcut* și cîteva *boierii, făcînd* pe..." (f.139^{v}, *E*, p.70), "a doa zî au început *a faci boierii, făcînd* pe..." (f.154^{v}, *E*, p.95), "după ce *au făcut boierii* și au scos și vo doao slujbe, atunce..." (f.186^{v}, *E*, p.147). Mai des folosită în cronică este însă locuțiunea verbală sinonimă *a da boierii*; cf.f.98v (*E*, p.1), f.99^{v} (*E*, p.3), f.106^{v} (*E*, p.14), f.127^{r} (*E*, p.50), f.147^{r} (*E*, p.83), f.167^{v} (*E*, p.116), f.173^{v} (*E*, p.125).

5.3.4. Locuțiunea adverbială *pe această vreme* "atunci", care apare de două ori în autobiografie: "*Pi această vremi* și la acest domn [...] ne-am născut și noi..." (f.92r, *E*, p.178), "*Pi această vremi* ne aflam și noi în boierime vătăjîii di aproz" (f.97v, *E*, p.180), se întîlnește de peste 20 de ori în cronică, fiind o particularitate lingvistică a acestui text. De exemplu: "*Pi această vreme* au socotit mărie sa Constandin vodă ca să facă cuscrie cu..." (f.126^{r}, *E*, p.47), "*Pe această vremi*, tremețînd pe Lupul stolnicul cu așezare banilor..." (f.128^{v}, *E*, p.52), "*Pe această vremi*, fiind Constadin vodă Mavrocordat în Țarigrad mazîl..." (f.138^{v}, *E*, p.68), "*Pe această vremi* la Țarigrad Stavarachi să mînca cu socru-său" (f.141^{v}, *E*, p.73), "*Pe această vreme* în Țarigrad împărățiie să mutasă cu șidere la un sarai afară" (f.144r, *E*, p.77), "*Pe această vreme* s-au lovit cu boala ciumii acolo bezede..." (f.186^{v}, *E*, p.147), "*Pe această vreme* au întrat Musunolu în Țara Românească..." (f.188^{r}, *E*, p.149); cf. și f.127^{v} (*E*, p.51), f.139^{r} (*E*, p.68), f.165^{v} (*E*, p.112), f.170^{v} (*E*, p.121), f.172^{r} (*E*, p.123), f.176r (*E*, p.130), f.177^{r} (*E*, p.131), f.179^{v} (*E*, p.133), f.181^{r} (*E*, p.138), f.184^{v} (*E*, p.144), f.185^{v} (*E*, p.146), f.186^{r} (*E*, p.147).

Acestei locuțiuni adverbiale îi corespund, în diferite cronici, alte locuțiuni, care constituie clișeele stilistice ale textelor respective. De exemplu, în cronica atribuită lui Alexandru Amiras, copiată de Ienache Cogălniceanu în prima parte a ms.*62*, sînt frecvente locuțiunile echivalente *într-acea (această) vreme* (f.22^{r}, 16^{r}, 31^{r}, 37^{r}) și *într-acea (această) una vreme* (f.9^{r}, 19^{r}, 22^{v}, 27^{r}, 39^{r}, 40^{v}).

5.3.5. Prepoziția *asupra* "peste" este folosită, atît în autobiografie cît și în cronică, în contexte similare, din care nu lipsesc verbul *orîndui* sau

substantivul *orînduială*, foarte des întîlnite în textul cronicii. În autobiografie: "*au orînduit* pe fratele mieu, dumnealui Constandin Cogălniceanu vel med., cheltuitori *asupra* facerii casălor haremului" (f.97^{v}, *E*, p.180), "*m-au orînduit* bumbaşir *asupra* curţîlor..." (*ibid.*). În cronică: "şi îndată au făcut *orînduială* di cît lemn trebuie ca să să facă curte la loc, făcînd mai mari *asupra* acei trebi pi Lăscărachi Giani [...] Cari şi eu *am fost orînduit asupra* acoperemîntului bisericii cei mari, di am acoperit-o" (f.134^{r}, *E*, p.61), "*orînduisă* domnul pe Constandin Cogălniceanul, vel medelniceri, şi pe frate-său, vătav z-aproz, bumbaşir *asupra* aceştii trebi" (f.140^{v}, *E*, p.71), "*orînduisă* şi un ciohodari turc tînăr bumbaşir *asupra* lucrătorilor" (f.152^{v}, *E*, p.91), "au trimes [...] şi pe Romanciog, cari era *asupra* oştilor" (f.189r, *E*, p.150).

5.3.6. O propoziţie din autobiografie este folosită de două ori, ca un clişeu, şi în cronică. În autobiografie: "au socotit să-m zîcă mie Ienachi Cog[ălniceanu], pi numele fiiului dumnealui, *pi care Domnul Dumnăzău să-i pomenească întru împărăţie Sa*" (f.92^{r}, *E*, p.178). În cronică: "au dat trupul de l-au îngropat la Hasachioi, *pi cari Dumnăzău să-l pomenească întru împărăţîie Sa*" (f.154^{r}, *E*, p.94), "...s-au săvîrşit, îngropîndu-l cu mari cinsti la mitropolie. *Dumnăzău să-l pomenească întru împărăţîie Sfinţîi Sale*" (f.166^{r}, *E*, p.113). Cf. şi în foaia de titlu a întregului letopiseţ din ms.*62*: "pă[nă] la al patrăle domnie a lui Constandin voievod Mavrocordat [...], *pe cari Dumnăzău să pomenească întru împărăţîie ceriului*".

5.3.7. Sintagma *şi pe alţii*, folosită în autobiografie după menţionarea unor persoane care au primit titluri de boierie, apare de mai multe ori şi în cronică, în contexte similare, ca un clişeu. În autobiografie: "Iară noi, mergînd la Moldova, la 1756, mart, la Focşani m-au făcut văt[av] di aproz, *şi pe alţîi*" (f.92^{v}, *E*, p.179). În cronică: "Cari şi Grigorie vodă au îmbrăcat pi boierii ce-au fost caimacami, *şi pe alţîi*, după obicei" (f.99^{v}, *E*, p.3), "fiindcă ave Mihai vodă capichihaieli oamini di treabă, pe Stăvărachi cel bătrîn, şi pe Manoil Gelepul, *şi pe alţîi*" (f.112^{v}, *E*, p.25), "au făcut şi cîteva boierii [...], şi pe Ştefan Buhăiescu starosti di Cernăuţ, şi pe Ienachi Cogălniceanu vătav di aproz, *şi pe alţîi*" (f.139^{v}, *E*, p.70),

"au început a-i boieri [...], și pe Iorgachi Costachi Venin stolnic mari, și pe Costachi Muruz vel comis, *și pe alții*, fiesticari după orînduiala lui" (f.143^{r}, *E*, p.76), "au început a faci boierii [...], și pe Manolachi vornicul logofăt mari, și pe Ienachi Constandache vel vornic, *și pe alții*, fiesticari după orînduiala lui" (f.155^{r}, *E*, p.95).

5.3.8. Ca și limba jalobelor și a scrisorilor autografe ale lui Ienache Cogălniceanu, textul din ms.*62* al cronicii care i s-a atribuit abundă în particularități dialectale moldovenești, între care abia se fac simțite normele supradialectale ale limbii române literare care se stabileau atunci sub influența limbii cărților bisericești, tipărite mai ales în Țara Românească. De exemplu, obișnuită în cronică este folosirea labialelor *b* și *p* palatalizate, în cuvintele *abia* (*aghe*, f.140v, 164v, 181v, 182v), *biet, biată* (*ghet, gheată*, f.107^{v}, 120^{r}, 122^{r}, 135^{v}, 146^{r}, 172^{v}, 174^{r}, 178^{r}, 181^{r}), *pic* (*chic*, f.118^{v}, 123^{v}, 140^{v}, 143^{r}, 164^{r}, 168^{r}, 171^{v}), *pisa* (*chisa*, f.121^{r}).

În jalobele și scrisorile lui Ienache Cogălniceanu apar, ca și în cronică, numeroase grecisme și turcisme, cum sînt *málista, marafét, pliroforisí, stenahorisí* și altele, dintre care multe se întîlnesc atunci și în scrisul altor intelectuali din Moldova și din Țara Românească.

6. După ce am dovedit, cu numeroase și variate argumente, faptul că textul scris de Ienache Cogălniceanu în partea a doua a ms.*62* este elaborat de el și că acest text reprezintă *originalul* cronicii sale, considerăm necesar să arătăm că și cele trei fragmente legate de cronica atribuită lui Ienache Cogălniceanu, dar puse de unii cercetători pe seama copiștilor, sînt *tot ale lui*. Este vorba de pasajul care face legătura între cronica atribuită lui Alexandru Amiras și cea atribuită lui Ienache Cogălniceanu, de textul în care sînt relatate unele evenimente petrecute între 10 ianuarie - 25 iulie 1774 și de epilogul cronicii atribuite lui Ienache Cogălniceanu.

6.1. În ediția sa din anul 1846, la sfîrșitul cronicii atribuite lui Alexandru Amiras, M.Kogălniceanu afirmă: "Pînă aice Hronica este tradusă grecește în manuscriptul ce se păstrează în bibliotica rigală din Paris. Pe lîngă aceste apoi mai adaoge Ienache Cogălniceanu următoarele", editorul reproducînd în continuare, după actualul ms.*62* (f.98r), textul în care cronicarul relatează, între altele, faptul că domnitorul Grigore Ghica a făcut, în timpul primei sale domnii în

Moldova, un turn mare deasupra porții domnești din Iași, care avea și "sasornic di băte toate ceasurile zîlii, di s-auze piste toată horá, și mai gios di sasornic făcînd un loc împregiuru turnului, acoperit cu fer alb, di șide mehterhaneoa domnului di băte în toate zîlile chindie ce obicinuită, petrecînd domnul cu vesălii și cu bucurii, cari nu cred că a fi mai petrecut alt domn, chivernisînd și pe toț pemintenii cu bună cîrmuiri"[46]. Întrucît se referă la evenimente petrecute în ultimii ani ai domniei lui Grigore Ghica în Moldova și se află numai în cele trei manuscrise în care cronica lui Alexandru Amiras este urmată de cronica atribuită lui Ienache Cogălniceanu, pe care majoritatea cercetătorilor o consideră, potrivit afirmațiilor lui C.Giurescu, operă anonimă, doar *copiată* de Ienache Cogălniceanu (în ms.*62*) și de alții (în ms.*V-25* și în ms.Gheorghiu), acest mic text a fost socotit drept un adaos al vreunui copist, "numai ca să facă legătura cu cronica următoare, care începe cu anul 1733"[47]. În consecință, el a fost ignorat de către Aurora Ilieș și Ioana Zmeu, autoarele ediției din anul 1987 a cronicii atribuite lui Ienache Cogălniceanu. Adevărul este însă cel afirmat de M.Kogălniceanu: textul respectiv îi aparține lui Ienache Cogălniceanu, care a mai adăugat și alte informații la cronica atribuită lui Alexandru Amiras, pe care a copiat-o el în ms.*62* [48]. Faptul acesta este dovedit de identitatea limbii și a stilului textului în discuție cu limba și stilul cronicii atribuite lui Ienache Cogălniceanu. Citățm doar cîteva particularități lingvistice comune acestor texte.

6.1.1. Am văzut mai sus (**5.2.1.**) că în cronică apare de trei ori cuvîntul de proveniență neogreacă *horá* "oraș". Acest cuvînt neobișnuit apare și în textul de care ne ocupăm: "sásornic di băte toate ceasurile zîlii, di s-auze piste toată horá". În copia din ms.*V-25* cuvîntul *horá* este înlocuit cu *tîrgul*.

6.1.2. Forma *sásornic*, folosită de două ori în acest text: "făcîndu-i și *sásornic* di băte toate ceasurile [...], și mai gios di *sásornic* făcînd un loc...", apare și în cronică: "*sășornicul* di pe poartă" (f.133^{v}, *E*, p.61). Pronunția *sásornic* este cu totul particulară.

---

[46] Vezi ediția citată la nota 2, p.174.

[47] Vezi *Cronica anonimă a Moldovei, 1661-1729 (Pseudo-Amiras)*, studiu și ediție critică de Dan Simonescu, București, 1975, p.24.

[48] *Ibidem*, p.26-27.

6.1.3. Frazei "*cari nu cred că a fi mai petrecut alt domn*" din acest text îi corespund în cronică următoarele construcții similare: "și să răste asupra lor, ca cînd n-ar fi fost turci [...] *Cari nu cred că a fi mai stătut altă dată* una ca aceasta" (f.125^{v}, *E*, p.46), "la cari pi toți-au chevernisît, *cari nu cred c-a fi chivernisît alt domn* mai bini pi oamenii lor" (f.142^{r}, *E*, p.74), "și făcîndu-să iarmaroc [...], s-au strîns mulțîmi di nărod, *cari cred că nu s-au mai fost strîns altă dată* la alt iarmaroc" (f.149^{r}, *E*, p.86), "acest domn au ieșit chevernisît, *cari nu socotesc c-a fi mai ieșit alt domn* așe chevernisît" (f.173^{r}, *E*, p.124).

6.2. M.Kogălniceanu a pus în paranteză textul de la sfîrșitul cronicii atribuite lui Ienache Cogălniceanu în care sînt relatate evenimente petrecute între 10 ianuarie - 25 iulie 1774, iar într-o notă finală îl comentează astfel: "Periodul cuprins în parantese nu se află în originalul lui Ienache Cogălniceanu, carele, fiind în Constantinopol, au scris întîmplările pănă la 30 ianuarie 1774. Acest period este adăugit de un copist mai nou, deși tot contimpuran"[49]. El a editat deci acest text după același ms. Gheorghiu. Referindu-se la felul în care a procedat M. Kogălniceanu și la justificarea sa din nota citată, N. Iorga observă, în anul 1901: "Nu putem vedea, ca M. Kogălniceanu, un alt scriitor în acel care notează împrejurările petrecute după 30 ianuarie 1774. Stilul e același, sînt aluzii care ne trimit în urmă, și lipsa adausurilor în manuscriptul «original» n-ar fi, singură, o dovadă suficientă"[50]. Pentru C. Giurescu, care consideră textul din ms.*62* drept *o copie* făcută de Ienache Cogălniceanu, lipsa acestui pasaj din ms.*62* constituie un argument împotriva paternității lui Ienache asupra cronicii: "Cea mai importantă [lacună, n.n.] este acea de sfîrșitul cronicii, despre care am mai vorbit [...] M. Kogălniceanu o considera ca o interpolare și de aceea o pusese în paranteze [...] Nu există însă nici un motiv care să ne facă a o privi ca atare. E încheierea firească și necesară a povestirii de mai înainte, de care nu se deosebește prin nimic, așa că e de presupus mai degrabă o omisiune la Ienache Cogălniceanu, decît o interpolare în ms. Gheorghiu (ms.*8* Iași e

[49] Vezi ediția citată la nota 2, p.281.

[50] N. Iorga, *Istoria literaturii române în secolul al XVIII-lea*, vol. I, București, 1901, p. 489

lacunar la sfîrșit)"[51]. Arătînd, în notă, că "tot autentică socotește și N. Iorga această parte, în care «stilul e același, sînt aluzii care ne trimit la urmă»", C. Giurescu atrage atenția asupra unui aspect al problemei care trebuia, într-adevăr, lămurit: "Ceea ce nu putem înțelege însă este cum se împacă autenticitatea cu lipsa lor din manuscriptul lui Ienache Cogălniceanu, *pe care d-sa îl consideră totuși ca originalul cronicii* "[52].

Întrebîndu-se dacă această continuare a povestirii evenimentelor pînă la încheierea păcii de la Kücük-Kainargi nu aparține vreunui "colaborator" dintre cei la care s-ar referi epilogul cronicii, în a căror iluzorie existență d-sa înclină să creadă, Aurora Ilieș conchide că "această întrebare ne depășește pentru moment, deocamdată este imposibil de dat un răspuns sigur"[53]. În recenta ediție a cronicii, A.Ilieș și Ioana Zmeu au inclus totuși textul acesta la locul lui, fără paranteza pusă de M.Kogălniceanu.

Nedumerirea exprimată de C.Giurescu, pentru a arăta că raționamentul lui N.Iorga este vicios, și atitudinea sceptică a Aurorei Ilieș în privința posibilității de a-l identifica pe autorul textului în discuție primesc acum un răspuns edificator, prin faptul demonstrat de noi mai sus că ms.*62* este într-adevăr *originalul* cronicii lui Ienache Cogălniceanu și că textul aflat în ms.Gheorghiu și în ms.*V-25* a fost copiat, fără îndoială, după ms.*62*. La data copierii cronicii în ms.Gheorghiu, ms.*62* avea deci încă cel puțin două foi la sfîrșit, pierdute între timp, pe care se afla textul de care ne ocupăm. Căci, bineînțeles, copistul ms.Gheorghiu nu-l putea lua din altă parte.

Deși aproape toți cercetătorii sînt în prezent de acord că acest text a fost adăugat nu de vreun copist, cum a crezut M.Kogălniceanu, ci de către însuși autorul cronicii, cum au arătat N.Iorga și C.Giurescu, nu a fost dovedită afirmația că stilul adaosului respectiv este identic cu stilul întregii cronici. Ca atare, vom cita doar două construcții sintactice comune ambelor texte, care demonstrează pe deplin identitatea lor stilistică.

---

51 C. Giurescu, *art. cit.*, p.28.

52 *Ibidem*. Sublinierea autorului.

53 Vezi ediția citată la nota 24, p.XI.

6.2.1. Textul începe cu propoziția circumstanțială de timp *cînd au fost de primăvară*, precedată de conjuncția copulativă *iar*: *"Iar cînd au fost de primăvară*, sultân Hamet iară au arătat..." (*E*, p.152). Această construcție apare de trei ori și în cuprinsul cronicii: *"Iară cînd au fost di primăvară*, s-au apucat..." (f.105^{r}, *E*, p.11), *"Iară cînd au fost di primăvară*, la let 1759, la [...], au purces..." (f.148^{r}, *E*, p.84), *"Iară cînd au fost di primăvară*, let 1769, la mart, s-au rădicat..." (f.180^{r}, *E*, p.136).

Nucleul acestei propoziții circumstanțiale de timp: *cînd au fost*, precedat de conjuncția copulativă *iar(ă)*, apare de numeroase ori în cuprinsul cronicii, ca un clișeu, în construcția unor propoziții similare. De exemplu: *"Iară cînd au fost* ca să să rădici acest domn, au vorbit cu..." (f.117^{v}, *E*, p.33), *"Iară cînd au fost* la mezu verii [...], au trimes..." (f.120^{v}, *E*, p.39), *"Iară cînd au fost* al patrăle an [...], s-au săvîrșit..." (f.133^{r}, *E*, p.60), *"Iară cînd au fost la let 1755* [...], *au vinit vesti..." (f.138^{v}, E*, p.68), *"Iară cînd au fost* la 1758 [...], au lovit satele..." (f.146^{r}, *E*, p.81), *"Iară cînd au fost* la let 1759, au luat mucarelul..." (f.151^{v}, *E*, p.90), *"Iară cînd au fost* al doile an a domniii măriii sale [...], să mira..." (f.151^{v}, *E*, p.90). Cf. și f.154^{v} (*E*, p.95), f.163^{v} (*E*, p.110), f.164^{r} (*E*, p.110), f.171^{r} (*E*, p.122), f.171^{v} (*E*, p.122), f.182^{v} (*E*, p.141), f.186^{v} (*E*, 147), f.188^{v} (*E*, p.150).

6.2.2. Propoziția *nu putem scrie*, din ultima frază a textului adăugat: "au dat de știre împărăției, pentru care *nu putem scrie* cîtă părere de rău au avut" (*E*, p.153), apare de mai multe ori și în cuprinsul cronicii, în formulări uneori variate, dar în construcții similare: "făce și mesă cu toț boierii [...], cu multe eglengele, *cari nu pot a să scrii*" (f.99^{v}, *E*, p.3), "și alte lucruri, odoară și altele multe, cari *nu să pot scrie*" (f.114^{r}, *E*, p.16), "la cari *nu putem a scrie* cîtă bucurie au luat domnul..." (f.131^{v}, *E*, p.57), "la cari *nu să poate scrie* cîte nevoi scote și pi biata țară" (f.171^{r}, *E*, p.121), "și altele multe nispusă angării, cari *nu să pot a să scrii*" (f.179^{v}, *E*, p.134), "la carii *nu putem scrie* cîtă frică și nevoie era pi gheții creștini" (f.181^{r}, *E*, p.138), "Petrecere lui cu boierii *nu să poate scrie*" (f.183^{v}, *E*, p.142).

În cuprinsul cronicii se întîlnesc numeroase construcții similare, tot clișee stilistice, în care verbul *a putea* alcătuiește predicatul propozițiilor respective împreună cu alte verbe la conjunctiv ori la infinitiv. De

exemplu: "cari *nu putem arăta* cîtă păreri di bini..." (f.102^{r}, *E*, p.7), "la cari [...] *nu putem arăta* cîte griji ave domnul..." (f.105^{v}, *E*, p.12), "cari *nu să poate arăta* cu scrisu cîtă răsîpă..." (f.109^{r}, *E*, p.19), "cari *nu putem să arătăm* ce nevoi era di foame" (f.121^{r}, *E*, p.40), "atunce *nu putem arăta* cîtă bucurie au luat domnul..." (f.136^{v}, *E*, p.65); "la cari *nu putem pomeni* ce frică trăge săracii popii..." (f.107^{v}, *E*, p.16); "cari *nu să poate povesti* ce urgie lui Dumnăzău vinisă..." (f.134^{r}, *E*, p.61), "făcînd şi mari moarte în turci, cari *nu să poate povesti*" (f.189^{r}, *E*, p.151); "la cari *nu putem spuni* cîtă bucurie au luat cu toţii..." (f.145^{r}, *E*, p.79). Cf. şi f.122^{v} (*E*, p.42), f.126^{r} (*E*, p.49), f.141^{r} (*E*, p.73), f.141^{v} (*E*, p.73), f.164^{r} (*E*, p.110), f.190^{v} (*E*, p.180).

6.3. Convins că letopiseţul publicat de M.Kogălniceanu sub numele moşului său este opera acestuia, N.Iorga afirmă că lui îi aparţine, în mod firesc, şi epilogul cronicii: "el îşi încheie povestirea arătînd că şi-a alcătuit-o după spusele martorilor oculari, sau ale celor ce au cunoscut pe aceştia, şi prezintînd obişnuitele scuze de autor. La urmă, el însuşi sau, mai degrabă, un continuator înseamnă nişte versuri de ocară contra boierilor munteni, nişte notiţe cronologice şi oarecare «semne dumnezeieşti»"[54]. Îndoiala lui N.Iorga privitoare la paternitatea lui Ienache Cogălniceanu asupra însemnărilor aflate la sfîrşitul cronicii, după epilog, nu este însă întemeiată. Limba notei care precedă versurile respective, precum şi limba acelor însemnări referitoare la evenimentele petrecute tot în Constantinopol arată în mod cît se poate de clar că aceste texte au fost redactate de autorul cronicii.

Admiţînd şi posibilitatea ca epilogul cronicii să fie o interpolare, presupunere "provocată de mărturisirea că scriitorul n-a văzut el însuş cele povestite şi că alţii le-au scris", în care eventualitate "interpolatorul ar putea fi copistul, căruia i se datoreşte şi titlul din manuscriptul reprodus de Ienache Cogălniceanu", C.Giurescu citează în studiul său întregul epilog, subliniază în el toate locurile în care autorul se exprimă la persoana întîi, ca şi în cuprinsul cronicii, atrage atenţia asupra faptului că "despre Ienache Cogălniceanu el vorbeşte totdeauna la persoana a treia" şi conchide: "Mi se pare cu totul exclus ca în aceeaş scriere autorul să

[54] N.Iorga, *op.cit.* la nota 50, p.489

vorbească despre sine cînd la persoana întîia, cînd la a treia, ca despre un străin"[55]. Faptul acesta constituie pentru C.Giurescu încă o dovadă că autorul cronicii nu este Ienache Cogălniceanu.

Pentru că acest epilog nu se găsește în copia din ms.*V-25* a cronicii, aleasă ca text de bază de către autoarele ediției din anul 1987, el nu a fost editat la locul lui în recenta ediție, ci reprodus în aparatul critic, împreună cu celelalte deosebiri pe care le prezintă ms.*62* față de ms.*V-25*.

Dintre particularitățile lingvistice și stilistice comune cronicii și epilogului ei, care dovedesc faptul că ambele texte sînt redactate de aceeași persoană, mai semnificative ni se par a fi următoarele.

6.3.1. Locuțiunea verbală *a pune silință* "a se sili". În epilog: "ne rugăm [...] celora cari le-au văzut cu ochii lor *să pui sîlință* ca să le tocmească toate" (f.189^{v}, *E*, p.152). În cronică: "mai pi urmă *au pus* și *sîlință* di au răpezît o somă di bani..." (f.113^{r}, *E*, p.26), "văzînd că nu poati ieși di supt cheltuială, *au pus* toată *sîlința* pin prietini" (f.118^{r}, *E*, p.35), "ca *să puie* tot chipul di *sîlință* ca să-i mîntuiască" (f.123^{v}, *E*, p.43), "*au pus* domnul tot chipul di *sîlință* di l-au trecut pe Prut" (f.132^{v}, *E*, p.59), "*puind* tot chipul di *sîlință* di au adus ace margine la stare bună" (f.150^{v}, *E*, p.89). Cf. și f.166^{r} (*E*, p.114), f.187^{r} (*E*, p.148-149).

6.3.2. Verbul *a asemăna* "a părea". În epilog: "cari cei mai mult *asamănă* că le-au văzut și cu ochii lor" (f.189^{v}, *E*, p.152). În cronică: "aice *asămana* lucru că și Neculachi l-au fost pîrît pe domn la pașe" (f.182^{r}, *E*, p.139).

6.3.3. Exprimarea populară, tautologică, *a vedea cu ochii* "a privi, a fi martor ocular". În epilog: "asamăna că *le-au văzut și cu ochii lor*" (f.189^{v}, *E*, p.152), "ne rugăm [...] și celora cari *le-au văzut cu ochii lor*" (f.189^{v}, *E*, p.152). În cronică: "au trimes om ales pi ascuns di *au văzut* cetate *cu ochii*" (f.106^{r}, *E*, p.13), "mi s-au întîmplat și mie di *am văzut cu ochii mii* în cîteva sate..." (f.121^{r}, *E*, p.40).

6.3.4. Pentru că C.Giurescu a admis și posibilitatea ca epilogul să nu aparțină autorului cronicii, operă care, potrivit concluziilor studiului său, nu poate fi atribuită lui Ienache Cogălniceanu, considerăm necesar să

[55] C.Giurescu, *art.cit.*, p.36-39.

atragem atenția asupra faptului că afirmațiile din epilog privitoare la modul indirect în care a fost adunată informația cronicii *concordă* cu datele biografiei lui Ienache Cogălniceanu.

Cronica arată că, la sfîrșitul celei de-a doua domnii a lui Constantin Racoviță în Moldova, în martie 1757, domnul mazil "*cu toț oamenii măriii sale* au purces la Țarigrad" (f.142', *E*, p.74; sublinierea noastră). Or, Ienache Cogălniceanu era tocmai unul dintre acei apropiați ai domnului mazil. Îl slujise și se atașase de Constantin Racoviță în prima sa domnie în Moldova (1749-1753), îl însoțise în domnia sa următoare în Țara Românească (1753-1756), se întorsese cu el în a doua domnie a sa în Moldova (1756-1757), după care l-a urmat în mazilie. Nu rezultă din cronică dacă l-a însoțit pe Constantin Racoviță și în a doua lui domnie în Țara Românească (1763-1764). În orice caz, din anul 1757 și pînă în (ori după) 1774 prezența lui Ienache Cogălniceanu în Moldova nu mai este atestată, nici de cronică sau de autobiografia sa, nici de documentele vremii. Admițînd deci că el este autorul acestei cronici, pe care a scris-o în timpul îndelungatei sale șederi la Constantinopol, informația necesară pentru anii 1757-1774 (cînd el a lipsit din țară) și cea privitoare la ultimele domnii ale lui Grigore Ghica și primele domnii ale lui Constantin Mavrocordat (cînd el era copil și adolescent) nu putea fi adunată de cronicar decît *din auzite*, așa cum afirmă el în epilog: "Pănă aici am însămnat aceste cîte arată, *cari și noi cu ochii nu le-am văzut*, dar *după auzul unura și altora*, carii cei mai mulț asamăna că le-au văzut și cu ochii lor". Cronicarul presupune că și cei care l-au informat "*pot să fie și auzît o samă*, cari cred că mai multe di la ei n-or fi pus". Apoi, rugîndu-se "celora ce sînt învățat și știu cum li vor tocmi după rînduiala lor, și celora *cari le-au văzut cu ochii lor*, să pui sîlință ca să le tocmască toate, avînd vremi ca să le și prifacă mai cu bună orînduială și scrisoare decît a noastră", el crede, cu modestie, că "vreo samă s-or găsî și dintr-acesti a noastri di vor prindi loc" (sublinierile noastre).

Fraza: "lipsă poate ca să fie lăsat cu scrisu, să fie scris mai gios di cît s-au întîmplat, iară nu mai mult, căci putință de a le scrie toate pe amănuntul nu era cu putință" nu trebuie (nu poate fi) interpretată drept o mărturie a autorului că el a folosit informații pe care "alții le-au scris", cum a presupus C.Giurescu, sau că letopisețul ar fi "rodul unei contribuții

colective, urmînd să fie verificată și eventual îndreptată de «colaboratorii» furnizori de informații", cum presupune Aurora Ilieș[56]. În această fiază cronicarul arată doar că, din mulțimea faptelor care i s-au relatat, el a însemnat prea puține, iar în continuare îi asigură pe cititori că "mai multi au stătut di cîte s-au scris, poate și înzăciti", dar "noi numai pentru numi ne-am silit și pentru mergire domnilor unul după altul cum au petrecut".

7. Considerăm că am dovedit mai sus, cu probe suficiente și neîndoielnice, paternitatea lui Ienache Cogălniceanu asupra cronicii pe care i-a atribuit-o M. Kogălniceanu. În ms.*62* avem chiar *originalul* acestei cronici. Ca atare, ea trebuie reeditată după acest manuscris, care reprezintă, prin bogăția particularităților sale lingvistice moldovenești, un text deosebit de interesant pentru istoria limbii române literare.

În anul 1901, N.Iorga stabilea astfel locul cronicii lui Ienache Cogălniceanu în istoriografia și istoria noastră literară: "Dar cronicarul lui Grigore Ghica [=Alexandru Amiras, n.n.] și-a găsit, în timpurile de decadență, un continuator, care, fără a-l ajunge pe dînsul măcar, e încă una din figurile cele mai însemnate din această epocă de sărăcie literară. Continuatorul se chema Ienache Cogălniceanu. Lucrarea lui formează un timp principala cronică moldovenească, apoi rămîne singură pentru a da întîmplările cîtorva ani din urmă, și cînd încetează, istoriografia a luat sfîrșit în țara unde produsese cele mai strălucite lucrări, în Moldova [...] Cogălniceanu nu era un cărturar și nici un om de un talent deosebit. Va fi știut ceva grecește, va fi avut cîteva manuscripte istorice sau religioase în rafturi, și atîta-i va fi fost știința și lectura. Opera sa se resimte de aceasta. E, cum am spus, o continuație a lui Amiras. Trebuie să adăogim, o continuație redactată tîrziu de tot, fără a avea înaintea ochilor însemnări mai întinse, care să-l călăuzească. Cronologia lipsește aproape, lucrarea e fără proporții, un fel de memorii sărace ale autorului ei"[57]. Această judicioasă apreciere a personalității lui Ienache Cogălniceanu și a valorii operei sale nu a putut fi modificată de informațiile și interpretările mai noi. Lui N.Iorga îi revine și meritul de a fi rămas pînă la capăt credincios convingerii sale inițiale că autorul acestei cronici este Ienache Cogălniceanu.

---

[56] Vezi ediția citată la nota 24, p.XI.

[57] N. Iorga, *op.cit.* la nota 50, p.481 și 485.

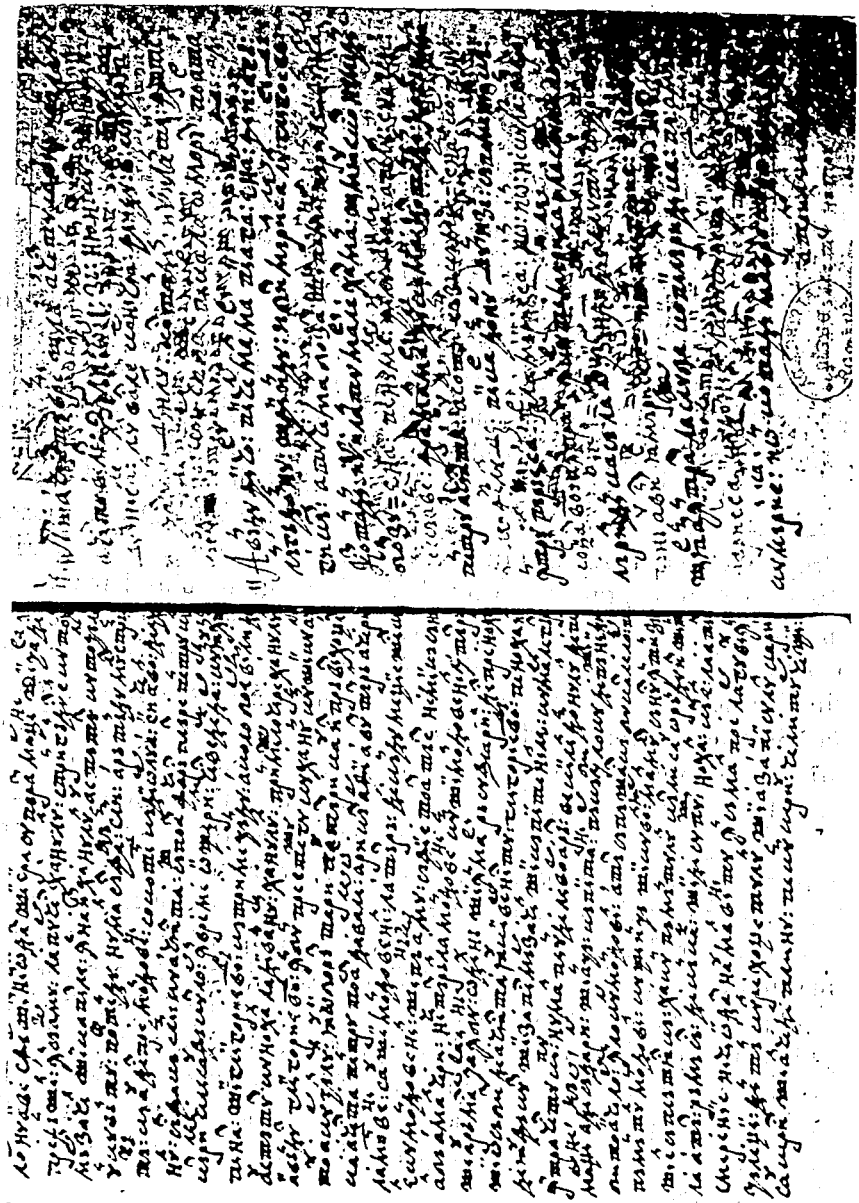

Fig. 1. Foile 91[v] și 92[r] din ms.*62* (prima cu text din letopisețul lui Alexandru Amiras, a doua cu începutul autobiografiei lui Ienache Cogălniceanu).

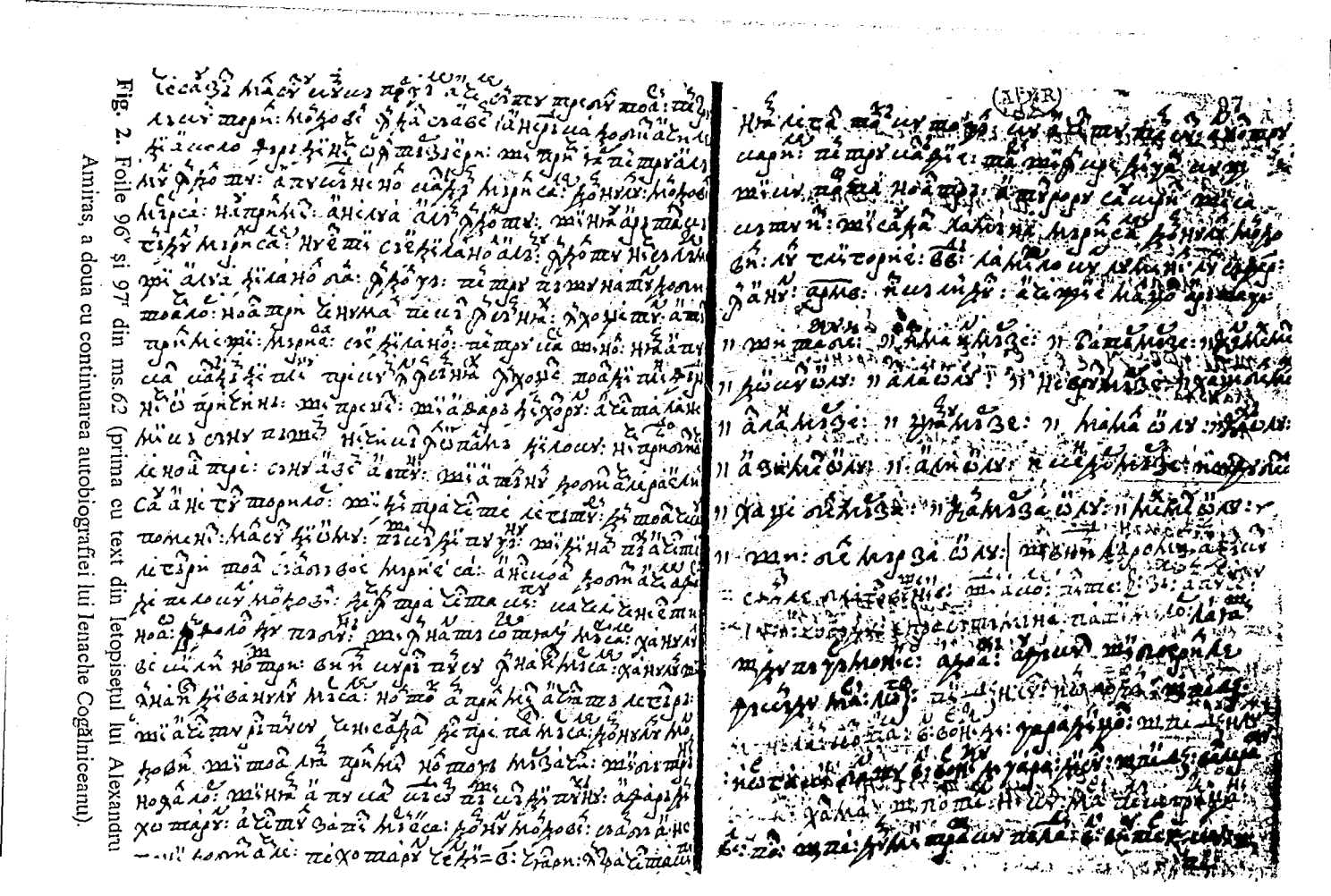

Fig. 2. Foile 96v şi 97r din ms.62 (prima cu text din letopiseţul lui Alexandru Amiras, a doua cu continuarea autobiografiei lui Ienache Cogălniceanu).

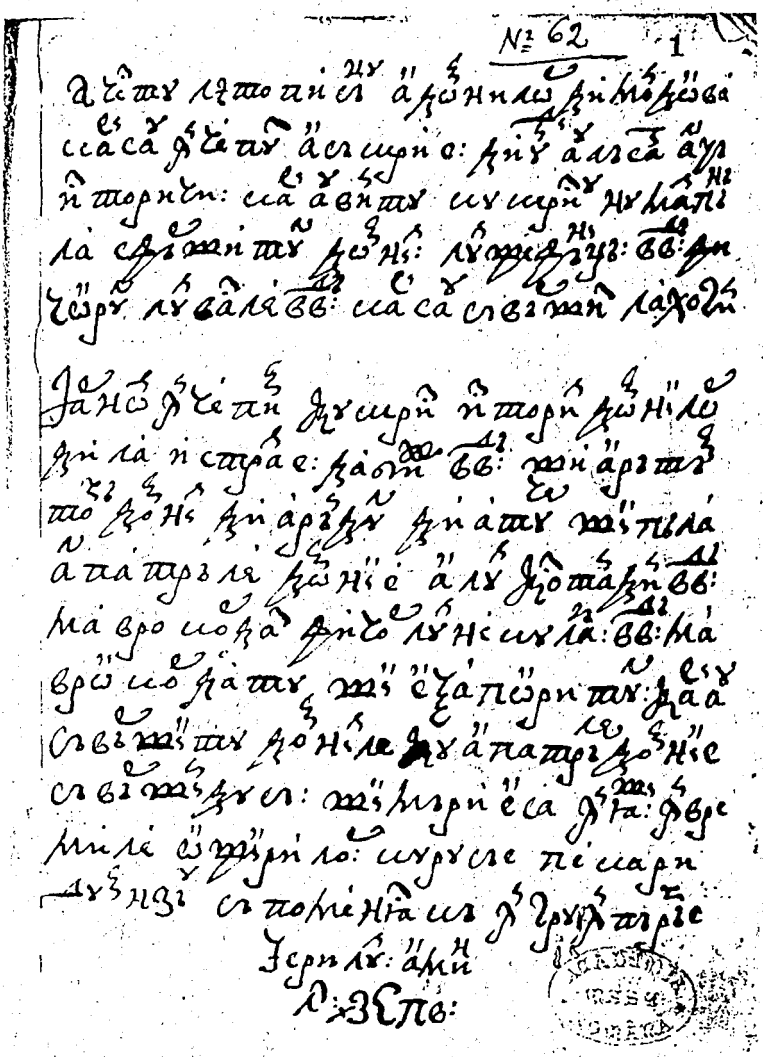

Fig. 3. Foaia 1[r] a ms.*62*, cu titlul întregului letopiseț alcătuit de Ienache Cogălniceanu.

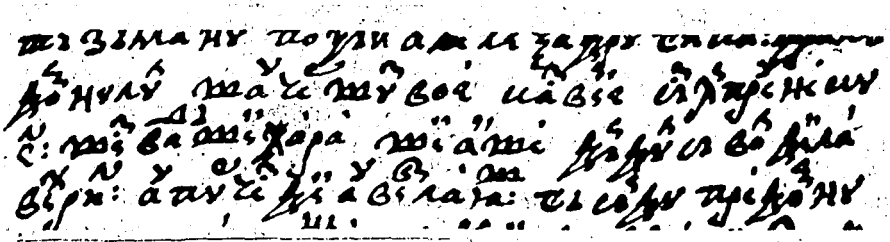

Fig. 4. Fragment din foaia 101[r] a ms.*62*, cu cuvîntul *tára* corectat în *horá*.

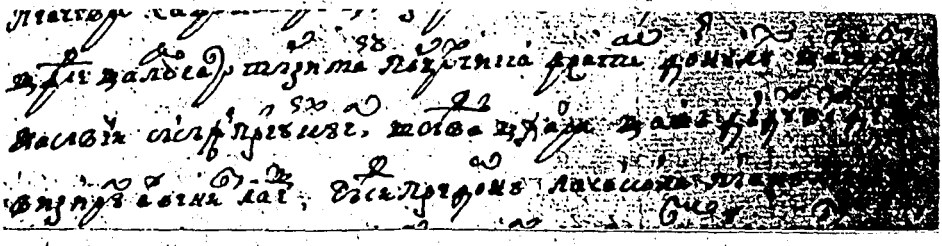

Fig. 5. Fragment din foaia 401[v] a ms.*V-25*, cu forma *hára* în loc de *horá*.

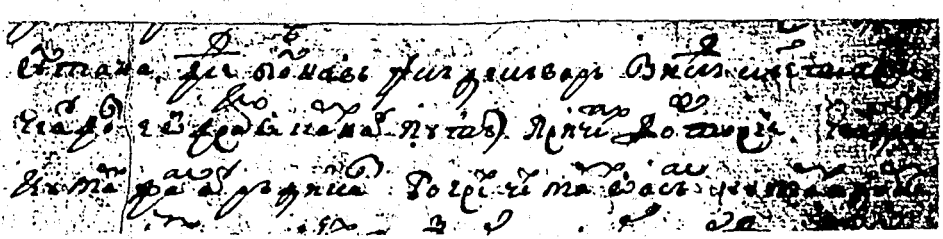

Fig. 6. Fragment din foaia 425[r] a ms.*V-25*, cu grafia *eofracsi* în loc de *o enfraxe*.

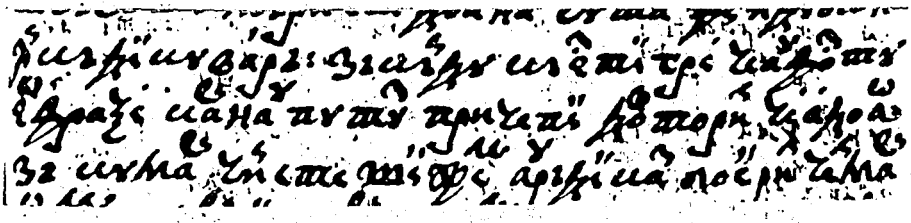

Fig. 7. Fragment din foaia 133[r] a ms.*62*, cu grafia *o enfraxe*, care a putut fi citită *eofracsi*.

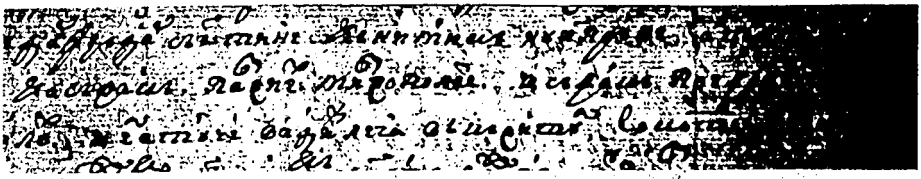

Fig. 8. Fragment din foaia 441[r] a ms. *V-25*, cu cuvîntul *patriei*, în loc de *páretis*.

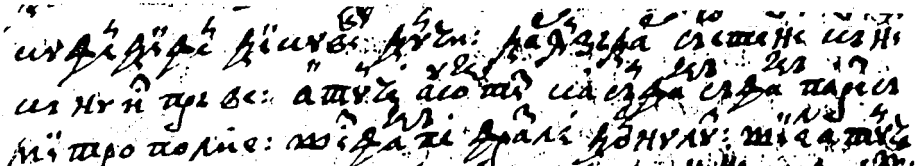

Fig. 9. Fragment din foaia 155[r] a ms.*62*, cu cuvîntul *páretis*, care a putut fi citit *patriei*.

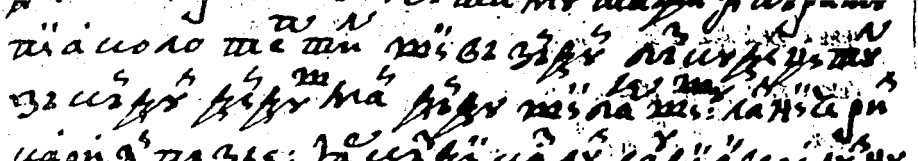

Fig. 10. Fragment din foaia 154[r] a ms.*62*, cu cuvîntul *diliduşman*, care nu a putut fi înţeles.

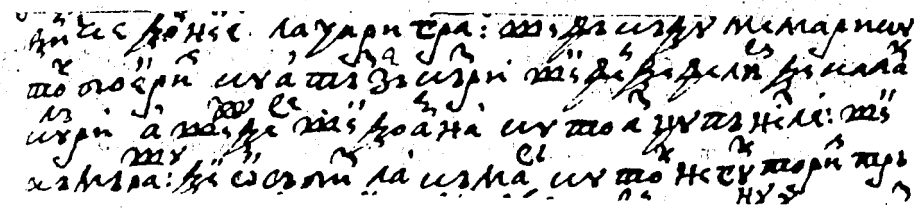

Fig. 11. Fragment din foaia 118[r] a ms.*62*, cu grafia mai greu lizibilă a cuvîntului *cabazlîcuri*.

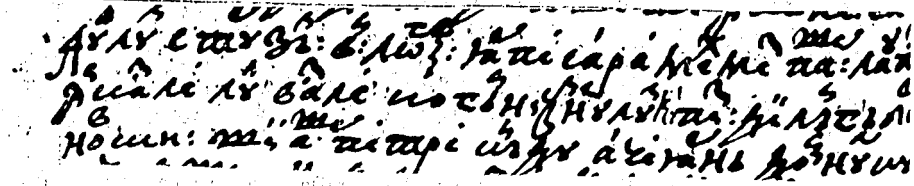

Fig. 12. Fragment din foaia 104[v] a ms.*62*, cu corectura lui *pit.* în *căpit*.

Cronica lui Vartolomei Mazereanu, nu a lui Ioan Canta

1. În tomul al III-lea din *Letopisiţile Ţării Moldovii*, Iaşi, 1846, p.175-188, Mihail Kogălniceanu a editat sub numele spătarului *Ioan Canta* succinta cronică intitulată de editor *Letopiseţul Ţării Moldovii de la doua şi până la a patra domnie a lui Constantin Mavrocordat voievod* ((1741-1769), iar în *Notiţie biografică a cronicarilor Moldaviei*, de la începutul tomului I al *Letopisiţilor*, Iaşi, 1852, el afirmă: "Următor analelor lui Neculce, de la 1743 sau, mai bine zicînd, de la 1741 până la 1769, au fost spătarul Ioan Canta, contimpurean epohei ce tratează. Această scriere are puţină cuprindere şi puţin merit" (p.XXII). Textul respectiv a fost reprodus de Kogălniceanu, tot sub numele lui Ioan Canta, şi în ediţia a doua a *Letopisiţilor*, intitulată *Cronicele României sau letopiseţele Moldaviei şi Valahiei*, vol.III, Bucureşti, 1874, p.181-193. În felul acesta, spătarul Ioan Canta a fost şi continuă să fie considerat cronicar, deşi M.Kogălniceanu nu a citat o mărturie că acesta este sau ar putea fi autorul cronicii pe care i-a atribuit-o. O atare mărturie, îndoielnică însă, avea să fie descoperită mai tîrziu, în foaia de titlu a unei compilaţii de cronici moldoveneşti copiată în anul 1785, la Iaşi, de Ştefan Ţicău (ms.*1733* de la Arhivele Statului din Iaşi), pe care o vom reproduce şi comenta mai jos. Între timp, G.T.Bogaci a descris, în lucrarea sa *Alte pagini de istoriografie literară*, Chişinău, 1984, p.33-50, un manuscris aflat la Irkutsk, care conţine aceeaşi compilaţie de cronici ca şi copia lui Ţicău, tradusă în limba rusă şi scrisă de arhimandritul Vartolomei Mazereanu[1], în anul 1773, la cererea feldmareşalului Petru Rumianţev.

Meritul de a fi elucidat problema paternităţii acestei cronici aparţine cercetătoarei Aurora Ilieş, care, în studiul introductiv al ediţiei critice a

[1] Folosim grafia *Mazereanu*, nu *Măzăreanu*, pentru că astfel îşi scria numele, în mod consecvent, acest cărturar. În zona din nordul Moldovei de unde era el originar se pronunţă *mazere*, nu *mazăre*.

letopisețelor lui Pseudo-Ienache Cogălniceanu și Ioan Canta, întocmită de Aurora Ilieș și Ioana Zmeu, București, 1987, p.XLI-LVII, *a dovedit* că letopisețul atribuit de M.Kogălniceanu spătarului Ioan Canta este în realitate opera arhimandritului *Vartolomei Mazereanu*. Din comparația compilației de cronici copiată în anul 1785 de Ștefan Țicău cu fragmentul autograf al lui Vartolomei Mazereanu dintr-o compilație similară în limba română, aflat în ms.*238* de la BAR, și cu textul în limba rusă al aceleiași compilații de cronici, de asemenea autograf al lui Mazereanu, aflat în manuscrisul de la Irkutsk, Aurora Ilieș a conchis, pe drept cuvînt, că, pentru a aduce letopisețul la zi și a putea astfel răspunde complet la unele chestionare formulate probabil de administrația rusească de atunci a Moldovei, care l-a însărcinat cu traducerea în limba rusă a letopisețului țării, arhimandritul Vartolomei a fost obligat să continuie cronica lui Ioan Neculce cu aproximativ 15 pagini in-folio de însemnări personale despre domniile care s-au succedat între anii 1741-1769. Firește, aceste însemnări prezintă, ca orice pagină de cronică, un deosebit interes documentar și istorico-literar. Dar faptul că, chiar în ediția întocmită de Aurora Ilieș și Ioana Zmeu, fragmentul acesta de letopiseț a apărut, în mod paradoxal, tot sub numele lui Ioan Canta, iar în studiul introductiv și, mai ales, în nota asupra ediției, Aurora Ilieș continuă să vorbească despre "cronica spătarului Canta", "cronicarul Ioan Canta", "letopisețul lui Canta", aruncă peste argumentarea judicioasă a domniei sale privind paternitatea lui Vartolomei Mazereanu asupra cronicii o ușoară umbră de neîncredere. Un recenzent al ediției respective a primit argumentarea cu anumite rezerve. Astfel, dacă lui D.Velciu argumentele aduse de Aurora Ilieș i se par, ca și nouă, "pe deplin convingătoare, încît Ioan Canta trebuie scos din rîndul cronicarilor moldoveni. El trebuie considerat numai unul dintre copiștii compilației pînă la Neculce, inclusiv"[2], Andrei Căpușan le privește excesiv de prudent: "Après l'analyse lucide des arguments pour et contre, nous estimons qu'il n'est pas nécessaire de tirer des conclusions à caractère de vérité absolue. Les deux catégories d'arguments sont assez convaincants et, pour cette raison, nous devons attendre avec patience qu'on continue les recherches qui mettront au jour des données et des

[2] Vezi "Limbă și literatură", 1988, vol.I, p.156.

témoignages nouveaux"[3]. Violeta Barbu observă că "o analiză atentă a două din copiile în care ni s-a păstrat acest text, *Codex Ţicău* (ms.rom.*1733*, Arhivele Statului Iaşi) şi *Codex Irkutsk*, reprezenrînd versiunea rusească a letopiseţului autograf al arhimandritului Vartolomei Măzăreanu, i-a deschis Aurorei Ilieş calea ce duce către această personalitate, în calitate de autor al cronicii [...] Prin coroborarea cu numeroase alte fapte invocate de Aurora Ilieş în sprijinul tezei sale, alcătuirea de către Vartolomei Măzăreanu a acestei compilaţii la cererea feldmareşalului Rumiantev are toate şansele să fie o certitudine. Satisfacţia cititorului ar fi fost deplină dacă studiul ar fi găsit răspuns şi la cîteva mărunte nedumeriri iscate de problemele esenţiale, ce şi-au aflat, de altfel, izbutite soluţii"[4], iar în continuare recenzenta discută acele nedumeriri.

Vom încerca să consolidăm argumentarea Aurorei Ilieş privind paternitatea lui Vartolomei Mazereanu asupra fragmentului din *Letopiseţul Ţării Moldovii* pentru anii 1741-1769 cu cîteva dovezi oferite de analiza lingvistică şi stilistică a textului, în comparaţie cu limba şi stilul unor scrieri sigure ale cunoscutului cărturar. Asemenea probe sînt concludente într-o demonstraţie de paternitate literară. Mai întîi însă vom face cîteva observaţii pe marginea unor ipoteze şi afirmaţii din argumentarea Aurorei Ilieş şi din recenzia Violetei Barbu.

2. Singura compilaţie de cronici cunoscută, dintre cele care conţin şi fragmentul de letopiseţ atribuit spătarului Ioan Canta, în a cărei foaie de titlu apare pomenit numele acestuia, este aşa-numitul *Codex Ţicău* (ms.*1733* de la Arhivele Statului din Iaşi), menţionat mai sus. Acest manuscris are următoarea foaie de titlu: *Leatopiseţul Ţării Moldovii, carele întăi au fost scris până la un loc de Nestor Ureche vornicul. Iară de la un loc de Miron logofătul. Iară de acolé de Ioan Neculce. Iară preste tot de Ioan Cantacuzino vel spatari. Iară al cincile rînd, iarăşi preste tot, s-au scris în sfînta mănăstire Solca, fiind mitropolit Moldovii presfinţiie sa chiriu chir Gavriil mitropolit, după trup frate măriii sale Ioan Teodor voievod, şi episcop Rădăuţiului preosfinţie sa chir Dosoftei*

---

[3] Vezi "Revue roumaine d'histoire", XXVIII, 1989, nr.4, p.180.

[4] Vezi "Limba română", XXXVII, 1988, nr.5, p.482.

Herescul, prin osteneala și osîrdie a lui Vartolomei Măziranul, arhimandrit sfintei mănăstiri Solcăi, ca să-m fii pentru a me trebuință și a celor ce vor vre să citească. Iară după a me moarte, să fie a sfintei mănăstiri Solcăi. Și l-am scris în anii de la Hristos mîntuitoriul nostru 1773, începîndu-l în luna lui ienuarii. Iară al șasîle rînd s-au scris în tîrgul Iașii, la începutul domniii măriii sale Alexandru Ioan Mavrocordat voievod, de dumnalui Constandin Greceanul biv vel spatari, prin scrisoare și ostineala a me, a lui Ștefan Țicău. La let 1785, ienuarii în 30 zile s-au început, cu agiutoriul lui Dumnezău. 1785 let. Ștefan Țicău.

După cum vedem, pînă la fraza care începe cu cuvintele: *Iară al șasîle rînd...*, în copia lui Ștefan Țicău este reprodusă foaia de titlu a unei compilații scrisă în anul 1773 de arhimandritul Vartolomei Mazereanu (pronumele și verbele sînt la pers.I sg.: să-*m* fii, a *me* trebuință, a *me* moarte, l-*am* scris), iar acesta a copiat o compilație de cronici făcută "preste tot" (probabil pînă la cronica lui Ion Neculce, inclusiv) de Ioan Cantacuzino vel spătar. Este de presupus că spătarul Ioan Cantacuzino nu a scris compilația respectivă personal, ci tot prin "scrisoarea și osteneala" unui copist, ca și biv vel spătar Constantin Greceanu. Așadar, M.Kogălniceanu a aflat din foaia de titlu a letopisețului scris de Vartolomei Mazereanu că spătarul Ioan Cantacuzino a realizat, *la o dată necunoscută*, o compilație de cronici "preste tot", fapt care l-a determinat pe editor să atribuie, fără dovezi, acestui mare boier, și nu arhimandritului Vartolomei, continuarea letopisețului pînă la anul 1769. Kogălniceanu a putut vedea respectiva foaie de titlu probabil într-o copie a letopisețului scris de Vartolomei Măzereanu, care putea fi atît *Codex Țicău* cît și o altă copie, pierdută sau încă necunoscută. Confuzia lui *Grigore* Ureche cu *Nestor* Ureche se afla de asemenea în foaia de titlu a manuscrisului autograf al lui Mazereanu, de unde a fost reprodusă în unele copii ale compilației scrise de el.

Se pune acum întrebarea: oare Ștefan Țicău a făcut copia din ms.*1733 direct* după autograful lui Vartolomei Mazereanu, cum pare să indice foaia de titlu citată, sau după o copie intermediară? Constatînd o serie de inadvertențe între copiile cronicii în discuție din *Codex Țicău* și din alte manuscrise, și textul autograf al lui Vartolomei Mazereanu aflat în ms.*238* de la BAR, printre care și o lacună mai mare (lipsesc în unele

copii domnia întîi a lui Grigore Calimah, 1761-1764, și domnia lui Grigore Alexandru Ghica, 1764-1767), Aurora Ilieș a conchis că "manuscrisul Țicău nu descinde din codicele *238*, ci dintr-alt autograf al arhimandritului" (p.LXXXIII; cf. și p.LXXXVII). Ipoteza aceasta a existenței unei alte copii autografe a versiunii în limba română a compilației lui Vartolomei Mazereanu, însușită și de Violeta Barbu[5], în care ar fi lipsit domniile menționate mai sus, ni se pare improbabilă. Omisiunea pasajului cu cele două domnii în două dintre copiile cunoscute ale cronicii presupune, mai curînd, *existența unei copii intermediare* (pierdută între timp) după unica versiune autografă în limba română a compilației lui Mazereanu, din care, după dezmembrarea manuscrisului respectiv, se mai păstrează doar fragmentul din ms.*238* de la BAR. În acea copie intermediară necunoscută, din care descind, direct sau indirect, copiile din ms.*1733* și *1664* de la Arhivele Statului din Iași, se va fi produs omisiunea celor două domnii, va fi fost întregit pasajul citat incomplet din psalmul 70 și vor fi fost înlocuite sau adăugate cele cîteva cuvinte semnalate de Auurora Ilieș. În rest, prezumtiva copie trebuie să fi fost fidelă textului autograf al lui Vartolomei Mazereanu, conținînd deci și coruptelele acestuia (*văcărit, mistui, bini* și altele, în loc de *vădrărit, mîntui, bani*), care se găsesc în copia din *Codex Țicău* și în alte copii ale cronicii, precum și în ediția lui M.Kogălniceanu. Căci și arhimandritul Vartolomei, în calitate de copist "pe curat" al propriilor lucrări, putea să transcrie greșit unele cuvinte, să omită un segment de frază și altele. Fragmentul compilației de cronici din ms.*238* și alte manuscrise autografe ale sale dovedesc acest lucru.

Omisiunea celor două domnii în copia intermediară presupusă de noi s-a putut produce prin simplă neatenție a copistului. Aceste domnii cuprind în manuscrisul autograf al lui Mazereanu (ms.*238*) doar o pagină și cîteva rînduri. Presupunem că, după ce a terminat de copiat pagina 344^{v} din autograful lui Mazereanu, la sfîrșitul căreia se încheie relatarea domniei lui Ioan Teodor Calimah, copistul nu a continuat cu *prima* domnie a lui Grigore Calimah, de la începutul paginii 345^{r}, ci a întors, din neatenție, foaia respectivă, continuîndu-și copia cu domnia *a doua* a lui Grigore Calimah, care începe în partea de sus a paginii 345^{v}. Derutantă a

[5] *Ibidem*, p.483.

fost deci prezența ambelor domnii ale lui Grigore Calimah pe cele două pagini ale foii 345. Prin manuscrisele vechi se întîlnesc numeroase greșeli de copist similare. Un asemenea caz este semnalat și în aparatul critic al ediției din 1987 a acestei cronici (p.170), unde copistul ms.*1664*, derutat de prezența în pasajul respectiv de două ori, la mică distanță, a numelui *Alexandru*, a omis cîteva rînduri din text.

Copia din *Codex Ticău* prezintă, la p.57, următoarea lacună, care poate fi hotărîtoare în aprecierea relației dintre textul de aici și cel din alte copii cunoscute ale cronicii: "Tot întru acest an 1742, măria sa Elisavet Petrovna, fata marelui Petr, imperator a toată Rossia [aici loc gol, de o jumătate de rînd, unde lipsește segmentul de frază: *au stătut împeratrițe a toată Rossia*, aflat în ms.*238* și în alte copii]. Coronația ei au fost...". Să fi existat această mică lacună și în manuscrisul după care a efectuat Ștefan Ticău copia sa? Este posibil. În orice caz, faptul că în ms.*1664* de la Arhivele Statului din Iași segmentul respectiv există: "au stătut imperatriță a toată Rossia" (f.386^{v}) arată că acest manuscris nu descinde din *Codex Ticău*. Nu știm cum stau lucrurile în ms.*2690* și *3410* de la BAR, pe care Aurora Ilieș la consideră "copii întru totul fidele manuscrisului *238*" (p.LXXXVIII), sau în ms.*912* de la BAR, copie tîrzie și incompletă.

Cu privire la data tălmăcirii și a scrierii versiunii rusești a compilației de cronici întocmită de Vartolomei Măzereanu, pe care Gabriel Strempel și Aurora Ilieș o consideră a fi intervalul 1770-1773, deoarece în foaia de titlu a manuscrisului tălmăcitorul spune că lucrarea va cuprinde pe toți voievozii, de la Dragoș pînă la *trecutul an 1769*, Violeta Barbu observă cu dreptate[6] că în limba română veche sintagma *trecutul an*, urmată de mențiunea anului respectiv, nu este perfect sinonimă cu sintagma mai nouă *anul trecut* "anul precedent". Prin sintagma *trecutul an* vorbitorul se putea raporta atunci și la doi sau trei ani în urmă. Ca atare, afirmația tălmăcitorului privitoare la data tălmăcirii și a scrierii manuscrisului nu poate fi interpretată altfel decît *în litera ei*: "acest letopiseț în anul 1773 [...] l-am tălmăcit și l-am scris eu, arhimandritul Vartolomei Mazereanu", conchide Violeta Barbu.

În mod firesc, versiunea rusească nu poate fi anterioară celei românești, cum presupune Aurora Ilieș (p.LI). După ce a primit

[6] *Ibidem*, p.483-484.

însărcinarea să traducă în rusește letopisețul Moldovei, arhimandritul Vartolomei a trebuit să-și procure o compilație de cronici pînă la cea a lui Neculce, inclusiv, și să o continuie pînă la anul 1769. Pentru adunarea informațiilor necesare referitoare la cele 13 domnii, de la 1741 pînă la 1769, și pentru redactarea în ciorne a textului respectiv i-a trebuit însă oarecare timp. Probabil că numai după ce a pregătit întregul letopiseț în limba română, pe care a început să-l copie în *ianuarie 1773*, el l-a tradus în rusește, în cursul aceluiași an 1773.

Toate manuscrisele numeroaselor traduceri ale lui Vartolomei Mazereanu au foi de titlu dezvoltate, în care sînt menționate cu grijă locul și data efectuării lor. Se poate urmări astfel activitatea sa de traducător aproape an de an. Dintr-o asemenea listă cronologică a traducerilor și a altor lucrări literare ale sale rezultă că el a întregit versiunea în limba română a letopisețului în anul 1772. Din acest an și din anul 1773, cînd el transcrie letopisețul în românește și îl traduce în limba rusă, nu mai datează nici o altă lucrare a sa. După cum se știe, la începutul anului 1770, arhimandritul Vartolomei, atunci egumen al Solcăi, a plecat în solie la Sankt-Petersburg, de unde s-a întors spre toamna acelui an, iar în ianuarie și februarie 1771 a început să elaboreze *Condica mănăstirii Solca*. Dacă Mazereanu ar fi primit în anii 1770 și 1771 sarcina de a traduce în rusește letopisețul țării, probabil că el ar fi acordat în anul 1771 prioritate poruncii date de feldmareșalul Rumiantev, nu dorinței sale de a întocmi *Condica* Solcăi, lucrare destul de dificilă, care exclude posibilitatea elaborării, în același timp, a versiunii rusești a letopisețului Moldovei, un manuscris de peste 700 de pagini.

Considerăm binevenită și observația Violetei Barbu[7] că prețioasa listă cu lucrările lui Vartolomei, intitulată *Cîți cărți au tălmăcit și au și scris arhimandritul Varfolomei Mazireanu de cînd au venit din Țara Moschicească, de la Beligrad, și unde sînt aceli cărți* (37 de titluri) și aflată la sfîrșitul copiei lui Ștefan Țicău din ms.*1733* de la Arhivele Statului din Iași, a fost întocmită de Mazereanu însuși, cum a arătat primul el editor, Dimitrie Dan, în anul 1911, nu de copistul manuscriptului respectiv, cum crede Aurora Ilieș (p.XLV). Această listă se găsea la sfîrșitul versiunii autografe în limba română a compilației de

[7] *Ibidem*, p.483.

cronici copiată de Vartolomei Mazereanu în anul 1773. Referința arhimandritului Vartolomei la data "de cînd au venit din Țara Moschicească, de la Beligrad", care producea unele nedumeriri cercetătorilor, este acum lămurită prin descoperirea și publicarea gramatei de numire a sa în funcția de arhimandrit al mănăstirii Putna, în anul 1755, din care rezultă că el s-a întors în Moldova, la chemarea mitropolitului Iacob Putneanul, în anul 1754, după ce petrecuse vreo zece ani în Rusia[8].

3. Între argumentele invocate de Aurora Ilieș pentru dovedirea paternității arhimandritului Vartolomei Mazereanu asupra cronicii atribuite lui Ioan Canta se află și faptul că din text rezultă că autorul ei este un cleric, care scoate cu atenție în evidență grija unor domnitori "pentru înzestrarea și construirea sau refacerea lăcașurilor de cult", ori "rolul și meritele conducătorilor clerului de sprijinire a orînduielilor și a măsurilor înțelepte în cîrmuirea țării". Aceste aspecte, "precum și retorica mistică precumpănitoare, mai ales în partea finală a acestei istorii, scot la iveală pe monahul convins de rolul divinității atotînțelepte (al providenței cerești) în guvernarea lumii, monah ce-și întărește afirmațiile cu citate din psalmi, întocmai ca într-o cuvîntare rostită din amvon" (p.LIV-LVII). La toate acestea se adaugă faptul că fragmentul respectiv de letopiseț are aceleași particularități lingvistice și stilistice ca și scrierile sigure ale arhimandritului Vartolomei Mazereanu.

1. O particularitate lingvistică semnificativă care îl indică pe Mazereanu drept autor al cronicii este sintagma *frate după trup*, folosită pentru a marca diferența între calitatea de "frate (grad de rudenie)" și cea de "frate (sufletesc, întru Domnul, întru Hristos)", din mediul monahal: "măria sa [Ioan Teodor Calimah] avea un *frate după trup*, anume Gavriil, mitropolit slăvitei cetăți Tesalonicului" (p.171). Această sintagmă apare des în scrierile sigure ale lui Vartolomei Mazereanu. De exemplu, în *Istorie pentru sfînta mănăstire Putna*: "Gavriil mitropolit Moldovii, *frate după trup* a măriii sale [Ioan Teodor Calimah]" (ms.*496* de la BAR, f.28[r]), în *Condica mănăstirii Voroneț*ul (editată de Sim.Fl.Marian, Suceava, 1900): "Gavriil mitropolit Moldovii, *după trup frate* măriii sale lui Ioan Teodor voievoda" (p.1), în traducerea cărții *Crinii țarinii*, copia

[8] Vezi N.A.Ursu, *Gramata de numire a lui Vartolomei Mazereanu în funcția de arhimandrit al mănăstirii Putna*, în "Cronica", XXVII, 1993, nr.24, p.7.

din anul 1777 aflată în biblioteca mănăstirii Dragomirna: "Gavriil mitropolit, *după trup frate* mării sale lui Ioan Teodor voievoda"[9], în ms.miscelaneu *155* de la BAR, tradus și scris de Vartolomei Mazereanu "prin osîrdia ieromonahului Macarii Putneanul, *frate după trup* al sfinției sale chir Metodie, iarăși putnean" (f.76^{v}). Cf. și prima parte a foii de titlu din *Codex Țicău*, citată mai sus.

2. Întrebarea retorică din cronică privitoare la lucrarea *proniei* divine: "Dar ce au lucrat de sus *pronia* lui Dumnedzău? Adevărat că nu s-au împlinit..." (p.172) apare și în *Istorie pentru sfînta mănăstire Putna*: "Dară *pronia* și purtarea de grije a lui Dumnedzău ce-au făcut? Nu s-au îndurat de casa..." (ms.cit., f.32^{v}). Cuvîntul *pronie* apare în cronică și într-o altă construcție, care se întîlnește, ca un clișeu, în scrierile lui Vartolomei Mazăreanu: În cronică: "și așa, *din pronia lui Dumnedzău*, acești doi frați..." (p.171); în *Istoria* Putnei: "aceasta s-au făcut tot *din pronia lui Dumnedzău*" (ms.cit., f.30^{v}); în *Condica mănăstirii Solca* (editată de Sim.Fl.Marian, Suceava, 1902): "de vreme că, *din pronia lui Dumnedzău*, prin folositoarele rugi..." (p.2).

3. Sintagma neobișnuită *sfîntul Dumnezeu* din cronică: "*sfîntul Dumnedzău* au luminat cugetul stăpînilor" (p.170) apare de mai multe ori în *Înștiințarea* de la începutul *Cronicii mănăstirii Solca*: "toată nădejde me am pus-o în *sfîntul Dumnedzău*" (ed.cit., p.2), "ce au lucrat *sfîntul Dumnedzău*" (p.3), "cerșind agiutori de la *sfîntul Dumnedzău*" (p.3), "să să roage *sfîntului Dumnedzău*" (p.5).

4. Adjectivul *numit* "pomenit, citat mai înainte", care apare de cîteva ori în cronică: "pre *numitul* Antonii mitropolit [...] l-au mutat..." (p.160), "întărind Dumnedzău credința *numiților* arhierei" (p.168), "petrecînd ei lîngă *numitul* tărdziman" (p.169), "în locul *numitului* Iacov l-au pus mitropolit Moldovii" (p.171), este des folosit de Vartolomei Măzereanu, artît în numeroasele sale traduceri cît și în *Istoria* Putnei sau, mai ales, în regestele documentelor înregistrate în condicile întocmite de el pentru mai multe mănăstiri. De exemplu, în *Istoria pentru sfînta mănăstire Putna*: "s-au scris în *numita* mănăstire Putna" (ms.cit., f.28^{r}), "cea mai sus

[9] Vezi Olimpia Mitric, *Din activitatea de traducător a lui Vartolomei Măzăreanu*, în *Valori bibliofile din patrimoniul cultural național. Cercetare și valorificare*, vol.II, București, 1983, p.196.

numită sfîntă beserică" (f.30^{v}), "ucenicul mai sus *numitului* mitropolit" (f.32^{v}), "în casile cele mai sus *numite*" (f.34^{r}); în *Condica mănăstirii Solca*: "toate scrisorile *numitei* mănăstiri" (ed.cit., p.1), "*numita* mănăstire să afla..." (p.2), "*numitul* graf au arătat..." (p.4), "mai sus *numitul* părintele Ioan" (p.5), "precum *numitul* mitropolit au făcut schimb" (p.22), "*numitul* igumen au dovedit pre *numitul* pitar" (p.46), cf. și p.6, 23, 28, 30, 39, 58; în *Condica mănăstirii Voroneţul*: "toate cîte are *numita* mănăstire" (ed.cit., p.1), "hotărul mai sus *numitului* sat" (p.7), "să margă *numitul* boierin acolo" (p.8), "cu giudecata *numitului* mitropolit" (p.25), "dînd *numitul* arhiereu mărturie" (p.36), "*nunitul* mitropolit au mărturisit" (p.47), cf. și 13, 16, 23, 31, 35, 37, 42, 45, 47, 49, 71, 90, 114.

5. Verbul *încăpea* "a ajunge, a veni; a deveni", care apare în cronică: "alţi boieri mazili carii *n-au încăput* la boierii şi la isprăvnicii" (p.156), "în anii 1743 *au încăput* domn Ion Mavrocordat" (p.161), se întîlneşte, de exemplu, şi în *Condica mănăstirii Solca*: "arătare pentru Ştefan Tomşe voievoda [...], cum *au încăput* domn şi cum au domnit" (ed.cit., p.III), "*n-au încăput* Buhăiescul [...] să răscumpere moşie" (p.38).

4. Identificarea lui Vartolomei Mazereanu drept autor al fragmentului din letopiseţul Moldovei atribuit pînă în anul 1987 lui Ioan Canta impune, firesc, reeditarea acestei succinte cronici sub numele său, iar această restituire literară trebuie făcută cît mai curînd. Ediţia respectivă ar mai putea cuprinde scurta *Istorie pentru sfînta mănăstire Putna*, scrisă de Mazereanu în anul 1761 şi editată de V.A.Urechia în 1887, în "Analele Academiei Române", text aproape necunoscut, precum şi "domniile" lui Ştefan Tomşa, aflată la sfîrşitul *Condicii mănăstirii Solca*, şi a lui Ştefan cel Mare, de la sfîrşitul *Condicii mănăstirii Voroneţul*, ambele editate de Sim.Fl.Marian, la Suceava, în anul 1904, într-o broşură devenită astăzi rarisimă. Eventual, ediţia ar putea cuprinde şi traducerea de către Vartolomei Mazereanu a letopiseţului slavon de la Putna, text aflat în ms.*3560* de la BAR, într-o copie din anul 1800, şi editat de Ioan Bogdan, în anul 1909, în "Analele Academiei Române". Am avea astfel o imagine de ansamblu a preocupărilor cronicăreşti ale neobositului cărturar. Deşi ocazionale şi restrînse, însemnările sale conţin unele informaţii preţioase, necunoscute din alte surse, precum şi aprecieri referitoare la persoane şi evenimente care merită atenta luare-aminte a cercetătorilor.

Un cronicar braşovean necunoscut: Simeon Hîrs

1. Investigaţia filologică ale cărei rezultate le prezentăm în acest studiu are ca punct de plecare curiozitatea de a afla cine este (sau ar putea fi) autorul aşa-numitei *Cronici anonime a Braşovului pentru trecutul românilor din Şchei*, pe care a publicat-o N.N.Statie (= N.Sulică), în anul 1906, sub titlul *Înştiinţări. Cîteva capitole din trecutul românilor din Şcheii Braşovului*, după un manuscris aflat atunci în posesia lui N.Sulică, iar în prezent la filiala din Braşov a Arhivelor Statului[1]. Pentru elucidarea problemei paternităţii acestei cronici, a trebuit, firește, să o comparăm cu alte două cronici braşovene de după anul 1742, dată la care se opreşte cunoscuta cronică a lui Radu Tempea, şi anume: aşa-numitul *Codex Kretzulescus*, editat în anii 1910-1911 de Em.E.Kretzulescu după un manuscris aflat atunci în posesia sa[2], şi *Însemnări de cronică ale clericilor din Şcheii Braşovului*, editate de N.Iorga în anul 1933, după un manuscris primit de el de la văduva lui Andrei Bîrseanu, iar după anul 1940 aflat la Biblioteca Academiei Române[3].

[1] Sub nr. de inv. A.b.VII.2. Vezi descrierea acestui manuscris la I.Crăciun, *Cronicile româneşti ale Transilvaniei şi Banatului. Consideraţii preliminare*, în "Anuarul Institutului de Istorie din Cluj", I-II, 1958-1959, p.134-136, descriere reprodusă în *Repertoriul manuscriselor de cronici interne, sec.XV-XVIII, privind istoria României*, întocmit de I.Crăciun şi A.Ilieş, Bucureşti, 1963, p.402-404. Textul cronicii a fost editat de N.N.Statie mai întîi, parţial, în cîteva numere ale gazetei braşovene "Deşteptarea", II, 1906, nr.1 şi urm., sub titlul *Pagini din trecut*, apoi în broşura cu titlul menţionat, apărută tot la Braşov, în acelaşi an.

[2] Vezi Em.E.Kretzulescu, *Codex Kretzulescus*, în "Revista pentru istorie, arheologie şi filologie", XI, 1910, partea I, p.17-36, partea a II-a, p.265-281, şi XII, 1911, partea I, p.52-88.

[3] Sub cota ms.rom.*1416*. Vezi N.Iorga, *Însemnări de cronică*..., în "Buletinul Comisiei istorice a României", XII, 1933, p.57-99, I.Crăciun şi A.Ilieş, *op.cit.*, p.396-397, şi G.Strempel, *Catalogul manuscriselor româneşti*. B.A.R., 1-1600, vol.I, Bucureşti, 1978, p.322.

Între timp, mai mulți cercetători au remarcat faptul că aceste trei texte au strînse legături între ele și că toate trei conțin nu numai prețioase informații locale, privitoare la orașul Brașov și la românii din Șchei ori din întreaga Țară a Bîrsei, ci și informații despre evenimente contemporane petrecute în Țara Românească și în Moldova, în Banat sau chiar în unele țări vecine. Așadar, textele fiind cunoscute și comentate în istoriografia noastră, ne vom ocupa aici doar de problema *paternității* lor, care - după cum vom vedea - a rămas pînă în prezent nesoluționată.

1.1. Editînd textul aflat acum la Arhivele Statului din Brașov, N.N.Statie face, într-o notă, următoarele observații asupra lui: "Reproducere după însemnări făcute de un *cărturar mirean* la anul 1780. Aceste însemnări sînt cuprinse într-un voluminos sbornic, care, pe lîngă partii de istorie universală, fragmente din istoria celor 2 principate române și studii calendaristice, cuprinde și o serie de capitole din istoria poporului român din Șcheii Brașovului. Părțile sbornicului privitoare la trecutul românilor din Șchei sînt parte reproducere sau compilație după însemnări și cronici mai vechi, parte însemnări contimporane făcute de *diferiți* croniști. Nu încape nici o îndoială că toate fragmentele de cronici ce le cunoaștem (pînă astăzi cele mai multe în posesiune privată: cele mai multe la prof. N.Sulică, una, cea publicată de prof.dr.St.Stinghe, în posesiunea bisericei Sf.Nicolae, alta în posesiunea prof. A.Bîrseanu, alta în biblioteca Academiei Române etc.) se reduc la o singură cronică mai veche, amplificată mai tîrziu cu notițe contimporane de diferiți croniști. Colectarea și publicarea acestor cronici și un studiu comparativ asupra lor ar fi obiectul unei interesante lucrări"[4].

Observația lui N.N.Statie că autorul anonim al cronicii a fost "un *cărturar mirean*" se va dovedi justă, iar propunerea sa privitoare la "colectarea și publicarea acestor cronici" de la Brașov și la alcătuirea unui "studiu comparativ asupra lor" este mai ales astăzi demnă de reținut. Rezultatele studiului comparativ al acestor cronici, care - după cum vom vedea - a fost deja efectuat, și identificarea autorului lor, pe care o facem în studiul de față, impun, într-adevăr, republicarea textelor respective într-o ediție critică.

---

[4] "Deșteptarea", II, 1906, nr.1, p.3, nota 2. Sublinierile sînt ale autorului.

1.2. Textul editat de Em.E.Kretzulescu în anii 1910-1911 se afla pe toate cele 41 de foi de "hîrtie gălbuie, avînd ele ca semn de fabricațiune marca orașului Brașov", adăugate la sfîrșitul unui exemplar din *Divanul* lui Dimitrie Cantemir (Iași, 1698). Codicele astfel constituit a ajuns în proprietatea familiei Kretzulescu încă din anul 1834. Pe prima pagină a manuscrisului respectiv, pe care Em.E.Kretzulescu a reprodus-o și în fotocopie, autorul (sau copistul) însemnărilor aflate pe cele 41 de foi afirmă următoarele: "Anul 1766, iunie 10. Fiind această carte ce să numește *Divanul* dezlegată, de iznoavă s-au dat de s-au legat. Fiind această carte a iubitului mieu frate Micul *Hiară*, pre carele Dumnezeu din lumea aceasta l-au chemat la anul 1746, septemvrie 22, care au vieţuit la această lume ani 31, fără zile 15, Dumnezeu să-i odihnească sufletul întru împărăția sfinţiii sale, această carte mi-au rămas mie, Simeon *Hiară*"[5]. Am reprodus numele *Hiară* (sublinierea din textul citat ne aparține) așa cum a fost citit de Em.E.Kretzulescu și cum a intrat el în literatura privitoare la această cronică. Lectura corectă a grafiei numelui respectiv este însă *Hîrs*, nu *Hiară*, așa cum au arătat, în anul 1973, Aurora Ilieș și Marieta Adam: "numele de Hîrs este o rectificare a noastră, conform cu documentele timpului, pentru numele de «Hiară» [...] Nu am găsit în actele timpului vreun personaj numit *Hiară*. Apar în schimb numele lui Simion *Hîrs* și Micul *Hîrs*, care corespund aproape perfect ca epocă și ani de viață cu cei doi frați, posesori ai *Divanului*"[5bis].

După un mic comentariu cu caracter moralizator, autorul însemnării citate mai sus semnează din nou, în partea de jos a aceleiași pagini, de data aceasta cu un fel de monogramă alcătuită din litere latine, în care se disting clar literele *H* și *S*, suprascris, încadrare la stînga și la dreapta de

---

[5] Vezi Em.E.Kretzulescu, *Codex Kretzulescus*, în *loc.cit.*, la nota 2, XI, 1910, partea I, p.18 și 19.

[5bis] Vezi Aurora Ilieș și Marieta Adam, *Date noi despre circulația și cititorii operei lui Dimitrie Cantemir*, **Divanul sau gîlceava înțeleptului cu lumea**, în "Studii. Revistă de istorie", XXVI, 1973, nr.5, p.1002. Autoarele adună din documente cîteva date privitoare la viața și preocupările culturale ale lui Simeon Hîrs, dar cred că "partea manuscrisă din exemplarul *Divanului* [aflat în posesia prof. Virgil Cândea, n.n.] nu a fost copiată de Simion Hîrs, ci, probabil, de un Radul, al cărui nume apare în cartuș pe prima pagină".

cifrele arabe *1766* (vezi fotocopia alăturată, fig.1). Vom vedea mai departe că semnătura aceasta în chip de monogramă cu litere latine apare și pe alte texte scrise de aceeași persoană, de *Simeon Hîrs*.

Constatînd că în manuscrisul pe care-l poseda "materialul este amestecat, făcîndu-se sărituri și intercalări în scris, așa încît el nu se poate publica la rînd, ci numai în urma unei oarecări coordonări", Em.E.Kretzulescu a conchis că "din așezarea materialului se vede bine că Simeon Hiară a fost numai un simplu scriitor [= copist, n.n.], care a cules, pentru el, ceea ce-l interesa, din diferite manuscrise originale sau din traduceri făcute de alții. În special sînt probe că acest scriitor a utilizat, copiind poate pe de-a-ntregul, lucrări alcătuite de Radu Duma"[6].

După ce afirmă faptul că "numele lui Radu Duma se află chiar pe întâia pagină a manuscrisului, alături de numele lui Simeon Hiară, însă numai prescurtat, și anume: «Radu, robul lui Dumnezeu»"[7], Kretzulescu aduce în sprijinul părerii că Simeon Hiară a copiat în manuscrisul său mai ales "lucrări alcătuite de Radu Duma", cunoscutul cîntăreț, dascăl și traducător de la biserica Sf.Nicolae din Șchei, următoarele dovezi: "Întîi, în textul manuscrisului de față se află un canon de pocăință [...] Acest canon se regăsește neschimbat, în manuscrisele lui Radu Duma de la Academia Română"[8]; "Al doilea, autorul cunoaște cu de-amănuntul întîmplările bisericii românești Sf.Nicolae din Brașov, pe care le povestește [...] El *cunoaște* [sublinierea autorului, n.n.] arhiva bisericii și povestește, precum vom vedea, suferințele pe cari le-au îndurat românii greco-orientali din partea episcopilor români uniți. Acest fapt mai ales ne indică pe Radu Duma, care a lucrat la Istoria Bisericii Sf.Nicolae din Brașov, - scriere atribuită lui Radu Tempea și publicată de dr. Sterie Stinghe"[9]. "Dar, oricine ar fi autorul scrierilor - conchide Kretzulescu -,

---

[6] Vezi Em.E.Kretzulescu, *Codex Kretzulescus*, în *loc.cit.* la nota 2, XI, 1910, partea I, p.17.

[7] *Ibidem*, p.18. Vezi și fotocopia alăturată, fig.1.

[8] *Ibidem*. În notă autorul trimite la ms.rom.*1314* de la BAR, care conține cartea lui Ioan Moshos, *Rai nou*, tradusă și copiată de Radu Duma în anul 1774.

[9] *Ibidem*, p.18-20. În notă Kretzulescu citează următorul pasaj din prefața lui Sterie Stinghe la ediția sa din 1899 a *Istoriei bisericii Șcheilor Brașovului* a lui Radu Tempea: "Manuscriptul se pare a fi o încercare a protopopului Radu Tempea de a serie o istorie a bisericii la care servea, pe baza documentelor aflătoare în arhiva bisericii, și pe care, după moartea lui (1742), după cum se vede din ultimele date, a încercat s-o continuie Radu Duma, a cărui scrisoare mi-e cunoscută din alte manuscripte ale lui".

manuscrisul conține fără îndoială ştiri preţioase, pe cari le publicăm sub titlul general de «Codex Kretzulescus», deoarece nu putem şti cît a alcătuit autorul lor la început şi ce a lăsat la o parte sau a adăugat pe urmă Simeon Hiară"[10].

În introducerea la partea a doua a materialului publicat, Em.E.Kretzulescu încearcă să aducă noi dovezi, la fel de neconvigătoare însă, în sprijinul paternităţii lui Radu Duma asupra acestei cronici, autorul ei părîndu-i-se "un cărturar cu vederi mult mai largi decît predecesorii săi, care îmbrăţişează, după cum am spus la începutul părţii I, atît istoria locală a bisericii şi a românilor din Şchei, cît şi suferinţele celorlalţi români greco-orientali din Ungaria şi Transilvania, precum şi luptele şi izbînzile ruşilor, de peste hotare, contra turcilor, şi altele"[11]. Aflînd dintr-o însemnare de pe un hrisov moldovenesc din arhiva bisericii din Şchei că "Acest hrisov s-au înnoit prin a doua oară mergere a dumnealui Radu Duma la Iaşi cu destulă osteneală", înainte de 1783, Kretzulescu crede că "în vederea unei asemenea misiuni, Radu Duma a căutat fără îndoială de mai înainte să traducă şi să copieze vechile acte şi hrisoave din arhiva bisericii Sf.Nicolae, ca să alcătuiască o scurtă relaţiune despre trecutul acestei bisericii, ţinînd seamă atît de acte şi inscripţiuni, cît şi de compilaţiunile de cronici de mai înainte. În acest sens se prezintă cronica ce urmează, care însă nu reprezintă decît un extras redus, scos de Simeon Hiară de pe originalul lui Radu Duma"[12].

Într-o notă la afirmaţiile citate mai sus, Em.E.Kretzulescu raportează cronica din codexul său la cea publicată de N.N.Statie în 1906, cu care prilej comunică constatarea lui că "o variantă mai completă decît cronica din codexul nostru se află tipărită în gazeta «Deşteptarea» din Braşov, anul II", iar după ce reproduce aproape în întregime textul notei lui N.N.Statie citată de noi mai sus (1.1.), el încheie astfel: "Din comparaţia codexului nostru cu varianta publicată în «Deşteptarea» s-ar părea de altfel că originalul n-a fost complet terminat de autor, deoarece în codexul nostru se întîlnesc, precum vom vedea, datări în ani numai cu cifrele

---

10 *Ibidem*, p.20-21.

11 *Ibidem*, partea a II-a, p.266.

12 *Ibidem*.

pentru mii și sutimi, fără zecimi și unimi. De aici nepotriviri de date și greșeli, datorate compilatorilor posteriori. Codexul nostru reprezintă dar un extras mai redus, însă mai aproape de original"[13].

Am prezentat mai pe larg observațiile lui Em.E.Kretzulescu privitoare la manuscrisul pe care l-a editat în anii 1910-1911, pentru că, după cum vom vedea, în acest text se află cheia soluționării problemei care ne-a preocupat, aceea de a afla cine este autorul așa-numitei *Cronici anonime a Brașovului pentru trecutul românilor din Șchei.*

Atribuirea lui Radu Duma a unei cronici necunoscute din care Simeon Hiară ar fi extras o parte din însemnările aflate în manuscrisul pe care l-a editat a fost făcută de Kretzulescu cu argumente care nu rezistă criticii. În însemnarea de pe prima pagină a manuscrisului: "Radu, robul lui Dumnezeu" nu avem de ce să vedem în mod neapărat numele lui Radu Duma. Apoi, nu numai Radu Duma putea fi un bun cunoscător al "întîmplărilor bisericii românești Sf.Nicolae din Brașov" în acea perioadă. Pe de altă parte, însemnările de la sfîrșitul manuscrisului cronicii lui Radu Tempea, aflat în arhiva bisericii Sf.Nicolae din Șchei, nu sînt ale lui Radu Duma, așa cum a afirmat, înșelîndu-se, Sterie Stinghe, în 1899, ci - cum a observat N.Iorga[14] - ale preotului Radu Tempea III, fiul cronicarului, care într-una din ele consemnează astfel moartea tatălui său: "1742, mai 14, la 11 1/2 ceas din zi, s-au pristăvit taica părintele protopop Radu Tempea și s-au îngropat în 16 zile"[15]. De altfel, scrisul acestor însemnări de la sfîrșitul manuscrisului lui Radu Tempea seamănă (pînă la identitate!) cu scrisul mai multor pagini din cuprinsul aceluiași manuscris. Nu este deci exclus să se constate, la o comparație mai atentă a grafiei manuscrisului cu grafia însemnărilor respective, că preotul Radu Tempea III și-a ajutat tatăl la transcrierea pe curat a însemnărilor care alcătuiesc cronica sa. În fine, din faptul că în *Codex Kretzulescus* se găsește un canon de pocăință

[13] *Ibidem.*

[14] Vezi N.Iorga, *Istoria literaturii românești*, ediția a II-a, vol.III, partea I, București, 1933, p.162. Cf. și Candid C.Mușlea, *O dinastie de preoți și protopopi Radu Tempea*, Brașov, 1939, p.16.

[15] Vezi reproducerea fotografică a paginii cu această însemnare la Radu Tempea, *Istoria sfintei besereci a Șcheilor Brașovului*, ediție de Octavian Șchiau și Livia Bot, București, 1969, p.160-161. Editorii cred (p.17-18) că mai plauzibilă este opinia potrivit căreia aceste însemnări aparțin lui Radu Duma.

copiat dintr-o traducere a lui Radu Duma nu se poate conchide că însemnările de cronică aflate în același codice au fost extrase dinu-o cronică necunoscută a acestuia, atîta vreme cît nu avem încă dovada peremptorie că o atare cronică a lui Radu Duma a existat. Deși neîntemeiată, atribuirea lui Radu Duma a cronicii editate de Em.E.Kretzulescu a fost acceptată, aproape fără nici o rezervă, de istoriografia și istoria noastră literară, încît astăzi toate lucrările de referință îl consideră pe el drept cronicarul brașovean care a continuat istoria lui Radu Tempea[16].

1.3. Așa cum a arătat N.Iorga, "însemnările de cronică" aflate în actualul ms.*1416* de la BAR sînt făcute de două persoane: prima, *necunoscută*, care a întocmit manuscrisul, probabil în anul 1780, a consemnat în el diferite evenimente și a copiat unele texte pînă în anul 1784; a doua persoană, pe nume Antonie Constantin, în posesia căruia se găsea acest manuscris în primele decenii ale secolului trecut, a făcut, pe paginile albe din diverse locuri, alt rînd de însemnări, privitoare la evenimente dintre anii 1806-1837. Însemnările acestuia au fost editate de N.Iorga, în anul 1932, sub titlul *Cronica vice-notarului companiei grecești: Antonie Constantin*[17], iar pe cele mai vechi, intitulate de Iorga *Însemnări de cronică ale clericilor din Șcheii Brașovului*, le-a publicat, parțial, în anul 1933.

După ce descrie sumar manuscrisul și arată că extrage din el "toată partea inedită, largă și importantă, care se adauge pe lîngă o prelucrare a primei părți din Cronică [a protopopului Vasile, n.n.], așa cum a făcut-o Tempea și a publicat-o d. Sterie Stinghe"[18], Iorga încearcă astfel să-l identifice pe autorul necunoscut al cronicii: "Cine a putut alcătui această cronică, prelucrare și prelungire, și aceste însemnări climatologice, statistice și istorice? Un șcheian desigur, un foarte necrutător și exclusivist ortodox, dar și un cunoscător al împrejurărilor din Principate, ba chiar și

---

[16] Vezi, de exemplu, I.Crăciun și A.Ilieș, *op.cit.*, p.479; *Istoria literaturii române*, vol.I, București, 1964, p.701-702, capitolul intitulat *Radu Duma și alții*, redactat de I.Pervain; *Dicționarul literaturii române de la origini pînă la 1900*, București, 1979, p.306, articolul *Duma Radu*, redactat de Constantin Teodorovici.

[17] Vezi N.Iorga, *Acte românești și cîteva grecești din arhivele companiei de comerț oriental din Brașov*, Vălenii de Munte, 1932, p.XXXV-XLI.

[18] Vezi N.Iorga, *op.cit.* la nota 3, p.59.

din Constantinopol, căci pomenește de uciderea lui Grigore-Vodă Ghica, de tăierea, de către succesorul acestuia, Constantin Moruzi, a boierilor moldoveni Bogdan și Cuza și de surgunul unui complice, Dărmănescu, de focul cel mare din Constantinopol. A văzut și admirat biserica episcopală din Argeș și pomenește de icoana adusă de Vodă-Neagoe din Constantinopol. Dar lucrurile din Rusia le știe: dovadă larga expunere a întrevederii dintre Împăratul romanilor și Ecaterina. E și un cărturar, care laudă lucrările preoților Teodor și Ștefan, ale lui Radu Tempea și ale dascălului Dimitrie [sic! = Radu, n.n.] Duma. Un preot nu poate fi, căci el vorbește, cu libertate, de cei cinci preoți de la Sf.Nicolae în acel moment, nici acest dascăl [Radu Duma, n.n.], prezintat cu aceleași elogii. Ar rămînea deci, *cu toate că aici nivelul e mai jos* [sublinierea noastră], Dimitrie Eustatievici, autorul Gramaticei și al multor altor lucrări". După o scurtă biografie a lui D.Eustatievici, Iorga încheie: "Avem o scrisoare a lui către jupîneasa Marița, văduva lui Gheorghe Carcalechi, datată 25 mai 1789, cînd el era acum director al școlilor [ne]unite, care se potrivește în stil, ca și testamentul lui, cu aceste texte"[19].

Identificarea autorului acestei cronici în persoana lui Dimitrie Eustatievici, la care Iorga a ajuns, cum am văzut, doar prin eliminare, fără să aducă vreo dovadă documentară în sprijinul ei, a fost primită cu rezerva cuvenită de către cei mai mulți cercetători, atît istorici cît și filologi. Noi însine am respins-o, în studiul introductiv al ediției gramaticii lui Eustatievici, unde afirmam, reluînd de fapt o observație făcută în treacăt de însuși N.Iorga: "Felul în care sînt înregistrate și comentate unele evenimente și anumite particularități lingvistice ale însemnărilor respective ne determină să credem că ele nu aparțin lui Eustatievici, ci altui intelectual brașovean, cu mai puțină cultură"[20]. Că "pare puțin probabil să-i aparțină" a conchis și Algeria Simota, în articolul consacrat lui D.Eustatievici din *Dicționarul literaturii române de la origini pînă la 1900* [21]. Alte lucrări de referință îl consideră însă pe D.Eustatievici drept autor al cronicii pe care i-a atribuit-o N.Iorga[22].

---

[19] *Ibidem*, p.61-62.

[20] Vezi Dimitrie Eustatievici Brașoveanul, *Gramatica rumânească*. 1757. *Prima gramatică a limbii române*, București, 1969, p.IX-X.

[21] Vezi *op.cit.* la nota 16, p.340.

[22] Vezi, de exemplu, I. Crăciun, și A.Ilieș, *op.cit.*, p.396-397.

Principalul neajuns al studiului lui N.Iorga din 1933 consacrat acestei cronici îl reprezintă faptul că el nu a raportat textul pe care l-a editat la textele publicate de N.N.Statie, în 1906, și de Em.E.Kretzulescu, în 1910-1911. Este aproape de neînțeles cum au putut să-i scape lui Iorga din vedere tocmai aceste două ediții mai vechi, atît de strîns legate de textul pe care-l publica el. Căci raportarea "însemnărilor de cronică" din manuscrisul pe care-l primise de la văduva lui Andrei Bîrseanu la cele publicate de N.N.Statie i-ar fi oferit lui N.Iorga prilejul să constate că textul publicat de N.N.Statie în 1906, după manuscrisul aflat acum la Arhivele Statului din Brașov, este o copie tîrzie a manuscrisului pe care-l edita el, iar raportarea acelorași însemnări din manuscrisul său la textul publicat de Em.E.Kretzulescu în 1910-1911 i-ar fi arătat că ambele texte sînt scrise de aceeași persoană, fapt care l-ar fi putut duce la soluționarea problemei paternității acestei cronici. Comparația acestor trei texte brașovene cu însemnări de cronică de după istoria lui Radu Tempea, pe care nu a efectuat-o N.Iorga în 1933, a fost făcută abia peste patru decenii, cu unele rezultate notabile, de tînărul cercetător clujean Ioan Aurel Pop.

2. Rezultatele comparației textului din actualul ms.rom.*1416* de la BAR, editat de Iorga, cu textul aflat acum la Arhivele Statului din Brașov, editat de N.N.Statie, au fost comunicate de Ioan Aurel Pop într-un judicios studiu publicat în anul 1977[23]. În urma unui atent examen al celor două manuscrise și al edițiilor respective, autorul ajunge la următoarea concluzie esențială: "Cu toate deosebirile de succesiune a capitolelor (atît în cele două manuscrise, cît și în cele două texte publicate), compararea conținutului a demonstrat că textul manuscrisului «Cronicii anonime...» este identic cu cea mai mare parte a manuscrisului «Cronicii» atribuite de N.Iorga lui D.Eustatievici [...] Studiul comparativ al conținutului celor două texte pledează deci pentru considerarea lor ca reprezentînd aceeași cronică, și nu două cronici deosebite"[24]. În continuare, pe baza unor dovezi incontestabile, I.A.Pop conchide că

[23] Vezi Ioan Aurel Pop, *Raportul dintre «Cronica» atribuită lui D.Eustatievici și așa-numita «Cronică anonimă a Brașovului pentru trecutul românilor din Șchei»*, în "Anuarul Institutului de Istorie și Arheologie Cluj-Napoca", XX, 1977, p.313-319.

[24] *Ibidem*, p.316.

"așa-numita «Cronică anonimă a Brașovului pentru trecutul românilor din Șchei» este o copie fidelă după manuscrisul publicat parțial de N.Iorga și atribuit incert lui D.Eustatievici" și că "textul publicat de N.N.Statie poate fi considerat o variantă de secol XIX (dar copiată în întregime după manuscrisul cercetat de N.Iorga) a acestei «Cronici anonime a Brașovului...» scrisă la sfîrșitul secolului al XVIII-lea"[25]. Ca atare, manuscrisul aflat la Arhivele Statului din Brașov, editat de N.N.Statie, care ne-a stîrnit curiozitatea să-i aflăm autorul, are o valoare documentară mult mai mică decît se credea și nu mai prezintă nici un interes în problema stabilirii paternității cronicii pe care o conține.

3. Într-un studiu similar, publicat în anul 1978, Ioan Aurel Pop a comunicat rezultatele comparației făcute între textul editat de Em.E.Kretzulescu și cel din ms.*1416* de la BAR, editat de N.Iorga[26]. Autorul a avut la dispoziție și manuscrisul editat de Kretzulescu, care nu s-a pierdut între timp, cum se credea, ci se găsește acum în proprietatea profesorului Virgil Cândea. Comparînd deci și în acest caz cele două manuscrise și edițiile respective, I.A.Pop remarcă în ele prezența mai multor pasaje comune, uneori intitulate la fel, precum și a unor informații din ms.Kretzulescu care sînt reluate mai pe larg în ms.*1416*. Aceste constatări îl determină să conchidă că "*Codex Kretzulescus*, cel puțin parțial, a servit drept izvor pentru «Cronica anonimă a Brașovului...»", pe care a editat-o Iorga[27].

După ce demonstrează dependența cronicii din ms.*1416* de cea din ms.Kretzulescu, I.A.Pop abordează astfel problema paternității cronicii din *Codex Kretzulescus*: "Foarte spinoase și greu de rezolvat sînt și problemele legate de atribuirea cronicii publicate de Em.E.Kretzulescu, mai ales astăzi, cînd manuscrisul original, scris de Radu Duma, s-a pierdut. Materialul publicat este într-adevăr foarte eterogen și nu pare a alcătui o cronică unitară. Em.E.Kretzulescu oscilează mult în concluziile sale, pentru că este foarte greu de stabilit în ce măsură codexul e un extras

---

[25] *Ibidem*, p.317-319.

[26] Vezi Ioan Aurel Pop, *"Codex Kretzulescus" și locul său în istoriografia din Șcheii Brașovului*, în "Anuarul Institutului de Istorie și Arheologie Cluj-Napoca", XXI, 1978, p.401-410.

[27] *Ibidem*, p.405.

dintr-o unică cronică a lui Radu Duma, sau și din alte cronici"[28]. I.A.Pop adoptă deci opinia lui Kretzulescu potrivit căreia *Codex Kretzulescus* ar fi, în bună parte, un extras dintr-o cronică necunoscută a lui Radu Duma, făcut de Simeon Hiară, și încearcă să acrediteze această părere. "Prezența pe prima pagină a manuscrisului, alături de numele lui S.Hiară, a cuvintelor «Radu, robul lui Dumnezeu»" și "formulele dintr-un canon de pocăință din cuprinsul codicelui, identice cu cele din manuscrisele cunoscute ale lui Radu Duma" i se par lui I.A.Pop "probe destul de concludente", dar "celălalt argument pe care-l aduce Em.E.Kretzulescu, anume cunoașterea amănunțită a întîmplărilor bisericii Șcheilor, nu este hotărîtor, pentru că mai erau în aceeași perioadă mulți cărturari brașoveni, unii chiar cronicari, care cunoșteau asemenea amănunte"[29]. În schimb, autorul aduce încă două probe în sprijinul paternității lui Radu Duma asupra cronicii aflate în *Codex Kretzulescus*. Prima: elogiul lui Radu Duma, aflat în cronica din ms.*1416* (și în copia ei din manuscrisul de la Brașov), lipsește din *Codex Kretzulescus*, probabil "tocmai pentru că Radu Duma este autorul". A doua probă: cunoașterea [de către Radu Duma, n.n.] a mai multor limbi străine a putut fi un prețios ajutor pentru parcurgerea lucrărilor necesare alcătuirii largilor părți de istorie universală din cronică [...] Toate sînt indicii - conchide I.A.Pop - care ar pleda pentru Radu Duma ca autor al cronicii, deși ele nu pot demonstra că întreg *Codex Kretzulescus* este copiat dintr-o scriere a lui Radu Duma. Aceasta este și rațiunea pentru care editorul a ezitat în atribuire și a oferit lucrării titlul de față"[30].

Spre deosebire însă de Em.E.Kretzulescu, I.A.Pop acordă o mai mare importanță contribuției lui Simeon Hiară la alcătuirea cronicii din *Codex Kretzulescus*. "Din studiul comparativ al cronicilor românești ale Brașovului - observă I.A.Pop - nu reiese că scrierea cunoscută sub numele de *Codex Kretzulescus* ar fi, în părțile sale esențiale, doar o copie a altor cronici brașovene. Stadiul actual al cercetărilor, ca și pierderea manuscrisului original al lui Radu Duma, nu ne îngăduie să atribuim cu certitudine *Codex Kretzulescus* în întregime lui Radu Duma ori să

[28] *Ibidem*, p.405.
[29] *Ibidem*.
[30] *Ibidem*, p.405-406.

precizăm cît a compilat Simeon Hiară din alte surse"[31]. Constatînd că î ms.Kretzulescu "apar adesea, după anumite pasaje (ex.p.10, 11), lacun (pînă la aprox. o jumătate de pagină mărime), înainte de a începe altă ide ca și cum S.Hiară ar fi vrut uneori să completeze cele spuse cu alte dat care nu-i erau în momentul respectiv accesibile și care se refereau l aceeași problemă" și că "unele din aceste lacune au fost completat ulterior de aceeași mînă (culoarea lichidului folosit pentru scris e, î aceste cazuri, mai închisă)", I.A.Pop conchide că "faptul ar putea fi u indiciu că scrierea lui Radu Duma nu a fost singura sursă pentru *Code Kretzulescus*, că Simeon Hiară nu era doar un simplu copist"[32].

După ce constată că în lucrarea lui G.Ștrempel, *Copiști de manuscris românești pînă la 1800* (București, 1959), "nu este amintit Simeon Hiar drept copist de cronici"[33], I.A.Pop crede că "sub inițialele *S.H.* - legate d copierea unei cărți religioase tradusă de R.Duma în românește - s ascunde tot numele lui Simeon Hiară"[34]. Identificarea este corecti Într-adevăr, traducerea lui Radu Duma din ms.*2481* de la BAF menționată de G.Ștrempel în *Copiști...*, p.237-239, al cărei copi semnează cu inițialele *S.H.*, este scrisă de aceeași persoană care a întocm așa-numitul *Codex Kretzulescus*. În consecință, I.A.Pop consideră c "faptul că S.Hiară a copiat această carte tălmăcită în românește de R.Dum pledează pentru o bună cunoaștere de către cel dintîi a scrierilc învățatului cronicar și traducător brașovean, deci și pentru eventual copiere în *Codex Kretzulescus* a unei lucrări istoriografice a lui Rad Duma"[35]. "De aceea - încheie I.A.Pop -, neavînd dovezi referitoare la u alt autor al însemnărilor istoriografice de față, ele rămîn legate î întregime de două nume, în ceea ce privește paternitatea: Radu Duma ș Simeon Hiară [...] *Codex Kretzulescus* se cuvine consemnat în întregim (fie global, fie compartimentat pe fragmente) alături de unul din cele dou nume (Radu Duma, Simeon Hiară), ori mai degrabă alături de amîndou

---

31 *Ibidem*, p.407.

32 *Ibidem*, p.407-408.

33 G.Ștrempel menționează însă numai manuscrise aflate la Biblioteca Academi Române.

34 *Ibidem*, p.408.

35 *Ibidem*.

și datorită faptului că din analiza comparativă de mai sus a reieșit anterioritatea cronologică a realizării acestei lucrări față de «Cronica anonimă a Brașovului...»"[36].

4. Deși a avut în mînă manuscrisul Kretzulescu, I.A.Pop nu a observat faptul deosebit de important (pe care-l putea vedea chiar și numai în fotocopia primei pagini a *Codexului* publicată de Kretzulescu) că ms.*1416* de la BAR (*Cronica anonimă a Brașovului...*) și *Codex Kretzulescus* au grafia *identică* (compară fotocopiile alăturate, fig.1 și 2), iar persoana care a scris ambele texte își dezvăluie identitatea pe prima pagină a *Codexului*: Simeon *Hîrs* (nu *Hiară*, cum a citit Kretzulescu grafia acestui nume). Dacă ar fi observat identitatea grafiei acestor două manuscrise, I.A.Pop ar fi abandonat, probabil, opinia lui Kretzulescu potrivit căreia așa-numitul *Codex Kretzulescus* "nu reprezintă decît un extras redus, scos de Simeon Hiară de pe originalul lui Radu Duma", căci este mai greu de crezut că și însemnările aflate în cel de-al doilea manuscris al lui Simeon Hîrs au fost extrase de el tot din cronica necunoscută a lui Radu Duma, a cărei existență este, după cum am văzut, doar presupusă, nu și dovedită.

Grafia identică a acestor două manuscrise ne oferă adevărata explicație a comunității parțiale a conținutului lor. Ele conțin însemnări personale ale lui Simeon Hîrs, știri diverse și cunoștințe folositoare adunate de el, ca într-o agendă, din variate surse românești și străine. Faptul constatat de I.A.Pop că ms.Kretzulescu are mai multe pagini incomplet scrise, "ca și cum S.Hiară ar fi vrut uneori să completeze cele spuse cu alte date care nu-i erau în momentul respectiv accesibile și care se refereau la aceeași problemă", se constată și în ms.*1416*, în care, de asemenea, între unele însemnări sau grupuri de însemnări ori alte texte scrise de Simeon Hîrs se aflau cîte una sau mai multe pagini nescrise, rezervate de el pentru eventuale completări. Pe aceste pagini albe și-a scris mai tîrziu însemnările sale noul posesor al acestui manuscris, Antonie Constantin.

Înainte de a arăta că "însemnările de cronică" aflate în aceste două manuscrise sînt nu numai *scrise* de Simeon Hîrs, ci și *redactate* de el, vom încerca să reconstituim împrejurările în care au fost (au putut fi) întocmite manuscrisele respective. Din însemnarea de pe prima pagină a

[36] *Ibidem*, p.408-409.

ms.Kretzulescu, citată de noi mai sus (**1.1.**), rezultă că Simeon Hîrs și-a început însemnările, în anul 1766, pe foile adăugate la sfîrșitul unui exemplar din *Divanul* lui Cantemir, care îi rămăsese de la un frate al său, mort în anul 1746. Kretzulescu ne informează că aceste foi erau în număr de 41, toate avînd pe ele diverse însemnări. Cu data cea mai nouă este însemnarea de la "anul 1781, mart 15"[37]. În ms.*1416* însemnările sînt făcute între anii 1780-1784. Rezultă deci că Simeon Hîrs, după ce a umplut cu însemnări și alte texte foile adăugate exemplarului respectiv din *Divan*, și-a confecționat, probabil în anul 1780, un nou caiet, în care el a continuat să facă însemnări similare și să copie (sau să traducă) din diverse surse texte mai mari sau mai mici care îl interesau. De asemenea, Simeon Hîrs a reluat în noul caiet unele însemnări din manuscrisul său mai vechi, întregindu-le datele și îmbogățindu-le informația. Astfel s-a născut și s-a dezvoltat, în caietele lui Simeon Hîrs, această nouă cronică a Brașovului, care o continuă pe cea adusă de Radu Tempea pînă la anul 1742. Nu avem deci trei cronici diferite (a lui Radu Duma, copiată și îmbogățită de Simeon Hiară, a lui Dimitrie Eustatievici și una anonimă), așa cum s-a crezut la început și cum ne informează lucrările de referință mai vechi sau mai noi, nici doar două cronici (una a lui Radu Duma și Simeon Hiară și alta anonimă), cum a conchis I.A.Pop, ci *o singură cronică, alcătuită între anii 1766-1784 de modestul cărturar brașovean Simeon Hîrs* și aflată în cele două manuscrise autografe ale sale. Cercetătorul care își va asuma sarcina de a ordona însemnările lui Simeon Hîrs într-o ediție critică va beneficia deci de condiția ideală, mai rar oferită de istoriografia noastră, de a lucra numai cu texte autografe.

5. Faptul că însemnările cu evident caracter original aflate în ms.Kretzulescu *sînt redactate de Simeon Hîrs*, nu doar copiate de el, după o cronică necunoscută a lui Radu Duma sau a altcuiva, așa cum au crezut Em.E.Kretzulescu și I.A.Pop, rezultă mai ales din analiza particularităților lingvistice și stilistice ale acestor însemnări, care se dovedesc a fi comune și însemnărilor similare din ms.*1416*. Este vorba în primul rînd de anumite clișee stilistice, care apar nu numai în "însemnările de cronică" din cele două manuscrise, ci și în comentariile lui Simeon Hîrs la unele extrase făcute de el din diverse surse, cum sînt, de exemplu, în ms.*1416*,

[37] Vezi Em.E.Kretzulescu, *loc.cit.*, XII, 1911, partea I, p.67.

cele privitoare la prefețele *Mineielor* de la Rîmnic și la copia fragmentului din *Letopisețul de la zidirea lumii* al lui Nicolae Costin, iar în ms.*2481*, însemnările sale de copist al traducerii menționate mai sus a lui Radu Duma.

Particularitățile lingvistice și stilistice ale "însemnărilor de cronică" din cele două manuscrise autografe ale lui Simeon Hîrs diferă în mod evident de particularitățile lingvistice și stilistice ale traducerilor lui Radu Duma (dintre care unele sînt păstrate tot în manuscrise autografe). Limba lui Simeon Hîrs este mai greoaie, mai puțin cultivată, iar stilul său este marcat de un pronunțat ton didactic și moralizator.

Citãm, spre exemplu, o serie de particularități stilistice comune celor două manuscrise cu însemnări autografe ale lui Simeon Hîrs și, în unele cazuri, însemnărilor sale de copist al traducerii lui Radu Duma din ms.*2481* de la BAR. Pentru *Codex Kretzulescus* folosim sigla *CK* și trimitem la anii și paginile "Revistei pentru istorie, arheologie și filologie" în care a fost editat acest text:

- frecvența substantivului *lucru* determinat de adjectivul *(ne)cuvios*. În *CK*: "am văzut multe **lucruri necuvioase** de mulți făcute [...], că unde au aflat hîrtie nescrisă s-au apucat de au scris multe **lucruri necuvioase**" (1910, I, p.19), "începîndu-să a să scorni multe **lucruri** rele și **necuvioase** asupra obiceiurilor..." (1910, II, p.280), "au mers împăratul la multe cafenele și crîșme [...], văzînd multe **lucruri necuvioase**" (1911, I, p.64), "acest ertog, făcînd multe **lucruri necuvioase** la țara lui, la anul..." (1911, I, p.75), "cei cari au fost sfătuitori acestui **lucru necuvios**" (1911, I, p.77). În ms.*1416*: "îndemnători la acest **lucru cuvios**" (f.29^{r}), "poate socoti fieștecare că s-au făcut **lucru cuvios**" (f.29^{v}), "văzînd jurații bisericii acest **lucru necuvios**, ce au scris la vicarișul" (f.38^{r}), "căci mai nainte vremi aceste **necuvioase lucruri** nu au fost" (f.45^{v}), "văzînd aceste **lucruri necuvioase**, i-au chemat înaintea Sfatului" (f.49^{r}-49^{v}), "aflînd toate **lucrurile** lui cele rele și **necuvioase**, l-au scos de aici" (f.50^{v}), "acesta **lucru necuvios** s-au început la anul..." (f.53^{r}), "și alții din negoțătorii locului de aici s-au îndemnat la aceste **lucruri necuvioase**" (f.53^{r}), "nu este **cuvios lucru** a defăima istoriile" (f.145^{v}), "care și eu, văzînd acest **lucru cuvios** și vrednic de laudă, am scris" (f.195^{v}). În ms.*2481*: "Și eu, citind la această carte și văzînd **lucru** prea **cuvios**, m-am

îndemnat și o am scris" (f.128^{v}), "Nu este **lucru** mai **cuvios** și mai vrednic de laudă decît a iubi oarecine învățătura" (f.128^{v}), "să vede un **lucru necuvios** la neamul nostru..." (f.128^{v});

- locuțiunea verbală *a fi (a se afla) cu viață* "a trăi", determinată, în mod obișnuit, de locuțiunea adverbială *la această lume*. În *CK*: "au murit împăratul Leopoldus, stăpînind ani 47, **fiind cu viață la această lume** ani 65" (1911, I, p.56), " au răposat împărăteasa și crăiasa Maria Terezia, care **au fost cu viață la această lume** ani 63 și 7 luni" (1911, I, p.66). În ms.*1416*: "prot[opopul] Florea [...], care **au fost cu viață la această lume** ani 78" (f.15^{r}), "acest împărat **au fost cu viață la această lume ani** 56 [...] S-au încoronat și au stăpînit ani 20, și **au fost cu viață la această lume** ani 56 și 7 luni" (f.27^{r}), "cît **au fost cu viață** la stăpînirea sa, această mult milostivă împărătească și crăiasă..." (f.28^{r}), "după aceea, fiind acest popă Petru, încă **fiind cu viață**, au venit oameni de la Rășinari..." (f.42^{v}). În ms.2481: "păr[intele] Ștefan Ioanovici, care acum **să află cu viață**" (f.129^{v});

- locuțiunea verbală *a avea (multă) silință* "a se sili". În *CK*: "Și așa, **avînd multă silință** ca să scape această țară din primejdie, s-au arătat către moscali cu mare credință" (1910, I, p.30), "Și asupra Bucureștilor **avînd multă silință**, ca doar ar putea să între să-l arză și să-l robească" (1910, I, p.31). În ms.*1416*: "fiind învățat, **au avut multă silință** de s-au înfrumusețat sfînta biserică cu multe podoabe" (f.37^{r}), "**au avut silință** de s-au tipărit cărți sîrbești și românești aici la Brașov, și **au avut silință** și asupra norodului cu învățătura" (f.37^{r}), "acesta încă **au avut multă silință** la sfînta biserică"(f.37^{v}), "Și pentru acest oraș **au avut multă silință**, că viind..." (f.39^{r}), "**Multă silință au avut** acești doi preoți la sfînta biserică..." (f.42^{v}), "să nu defăimăm, citind istoriile, ci mai bine să lăudăm pre unii ca aceia care **au avut silință** și le-au scris" (f.146^{r}), "care acest dumnezeiesc lucru rămîind nesăvîrșit, s-au rugat ca **să aibă silință** a-l săvîrși" (f.195^{v}) .În ms.*2481*: "si așa, **avînd silință**, au strîns o sumă mare de cărți [...], și **avînd multă silință**, s-au isprăvit..." (f.128^{v}), "că foarte puțini sînt care **au avut** și **ar putea avea silință** a învăța pe alții la cele folositoare" (f.129^{r}).

- propoziția *a chemat Dumnezeu de la această lume* "a murit". În *CK*: "a iubitului mieu frate [...], pre carele **Dumnezeu din lumea aceasta l-au**

chemat la anul..." (1910, I, p.18-19), "După ce **au chemat Dumnezeu de la această lume** pe vlădica Dionisie..." (1910, II, p.278). În ms.*1416*: "după ce **au chemat Dumnezeu de la această lume** pe această mult milostivă împărătească și crăiasă..." (f.28^{v}), "Acum, **chemînd Dumnezeu** pă împărăteasa mumă-sa Maria Terezia **de la acestă lume** și rămîind fiiul său..." (f.31^{v}), "după ce **au chemat Dumnezeu de la această lume** pe păr[intele] Gheorghie Hîrs..." (f.36^{v});

- propoziția *Dumnezeu va ști* (în loc de *Dumnezeu știe*). În *CK*: "Ce pricină va fi, nu să știe, **Dumnezeu va ști**, pe urmă se va arăta lucrul cum va rămînea" (1910, I, p.35), "**Dumnezeu va ști** după aceasta cum va mai fi" (1910, II, p.273), "După aceasta **Dumnezeu va ști** ce va mai fi" (1910, II, p.281), "Ce să va mai întîmpla în urmă pentru această țară, **Dumnezeu va ști**, că pînă acum..." (1911, I, p.61), "**Dumnezeu va ști** ce să va alege în urmă" (1911, I, p.75). În ms.*1416*: "Iară după aceasta unul și milostivul **Dumnezeu va ști** și cum va mai fi" (f.28^{v});

- propoziția *poate socoti fieștecine*. În *CK*: "**Poate socoti fieștecine** că ar fi fost de un bun semn" (1910, II, p.270), "**Poate socoti fieștecine** cu ce răutate s-au pornit sasii asupra șcheilor" (1910, II, p.273), "Numai **fieștecine poate socoti** că Dumnezeu i-au ajutat" (1911, I, p.60), "**Poate socoti fieștecine**, cît au ținut această oaste ani 7, cîtă sumă de oameni să vor fi prăpădit" (1911, I, p.61), "**Fieștecine poate socoti** că cel ce să înalță, să smerește" (1911, I, p.70). În ms.*1416*: "**Poate socoti fieștecine** că cei proști și săraci mai tari și întăriți sînt în credință decît cei bogați și să țin înțelepți" (f.19^{v}), "Adevărat, **poate să socotească fieștecine** că [...] această mult milostivă împărătească și crăiasă au fost..." (f.28^{r}), "iar acum făcîndu-să, **poate socoti fieștecine** că s-au făcut lucru cuvios" (f.29^{v}), "**Poate socoti fieștecine** că această mergere a împăratului de s-au întîlnit cu împărăteasa [...] poate să fie de mare bucurie" (f.31^{r}), "**Poate socoti fieștecine** că acest prot[opop] au fost om vrednic" (f.37^{r}), "**Poate să socotească fieștecine** precum au fost sasii cătră ticăloșii șchei, avîndu-i la cinste și dragoste, pentru multe lucruri bune ce avea de la șchei" (f.45^{r}), "**Poate socoti fieștecine** ce lucrează zavistia și pizma" (f.50^{v});

- folosirea frecventă, la sfîrșitul unor relatări sau comentarii, a unor fraze în care este invocat ajutorul lui Dumnezeu, prin formulări și în contexte similare. În *CK*: "Numai **Dumnezeu să-i lumineze** și să le dea

gînduri bune..." (1910, II, p.272), "Numai **Dumnezeu cel mult milostiv să fie cu milă** spre noi păcătoșii" (1911, II, p.278), "**Dumnezeu cel mult milostiv să ne ferească** de această urgie" (1911, I, p.57), "**Dumnezeu să-i lungească viața** întru mulți ani cu pace și sănătate și **să-l ferească**..." (1911, I, p.64), "**să ferească Dumnezeu** toată lumea de această urgie dumnezeiască" (1911, I, p.66), "**Dumnezeu să-i lungească viața** cu fericire" (1911, I, p.66), "**Dumnezeu să lumineze** tot neamul omenesc spre cunoștința adevărului" (1911, I, p.73), "**Să ne ferească Dumnezeu** de urgie ca aceasta" (1911, I, p.79), "**Dumnezeu să ne ferească** de această pedeapsă" (1911, I, p.84), "Numai **Dumnezeu să fie milostiv**, să nu mai fie așa" (1911, I, p.85), "Numai **milostivul Dumnezeu să ne ferească** de urgie ca aceasta" (1911, I, p.85), "Numai **Dumnezeu cel mult milostiv să facă milă** cu săracii oamenii" (1911, I, p.86), "**Să ne ferească Dumnezeu** de iarnă ca aceasta" (1911, I, p.86), "Numai **să ferească Dumnezeu** de urgie ca aceasta" (1911, I, p.87). În ms.*1416*: "**Dumnezeu să-i lungească viața** cu fericire și **să-l lumineze** să fie cu milă spre noi supușii săi" (f.31^{v}), "Numai **Dumnezeu cel mult milostiv să fie milostiv** spre pravoslavnicii creștini" (f.36^{r}), "Numai **Dumnezeu să-i lungească viața și să-l lumineze** spre toate cele bune și folositoare" (f.38^{v}), "Numai **Dumnezeu cel mult milostiv să ne lumineze** ca să punem părăsire la toate lucrurile cele nefolositoare și rele" (f.53^{v}), "să cuvine a ne ruga la **Dumnezeu** pentru învățătorii și păstorii noștri ca **să-i lumineze** cu Duhul său cel Sfînt" (f.194^{r}), "Numai **milostivul Dumnezeu să ne lumineze** cu mila și darul sfinției sale" (f.196^{r}). În ms.*2481*: "**Dumnezeu** [...] **să-i lumineze** și să-i întărească întru pravoslavnica credință [...], **să-i lumineze** cu Duhul său cel Sfînt..." (f.129^{v});

- folosirea unor fraze similare sau identice prin care cititorul este trimis la alte surse de informație ori la alte pagini din manuscris. În *CK*: "Pentru ponturile păcii [...], nu am putut să le aflu toate, ca să le fiu scris. Numai **cine va avea voie să le afle, va căuta la** cronica care să va fi scris de cînd s-au început oastea..." (1910, I, p.35), "precum să află scris la multe cronice și istorii, care, **cine va avea voie să le caute, le va afla**" (1911, I, p.71). În ms.*1416*: "De aici înainte, **să caute, cine va avea voință**, la fața nu.21, **că va afla scris** pentru protopopii care au mai fost la

această biserecă..." (f.50^{v}), "De aici înainte, **cine va avea osîrdie a mai căuta şi a mai afla** la alte istorii pentru neamurile care aici s-au scris, poate a mai scrie..." (f.145^{v}).

6. Simeon Hîrs era membru al unei familii de negustori români din Şcheii Braşovului. Diverse surse de informaţie conţin date referitoare la viaţa şi activitatea unor membri ai acestei familii (în documentele latineşti şi germane, precum şi în cele româneşti cu litere latine, numele lor este scris *Hertz, Hercz* sau *Hers*). De exemplu, din cronica lui Radu Tempea aflăm că un Gheorghe Hîrs a fost multă vreme, pînă prin anul 1736, jurat al bisericii din Şchei[38]. În monografia bisericii Sf.Nicolae din Şchei, a lui Candid C.Muşlea, este menţionat ca donator, prin anii 1717-1720, un Pătru Hîrs, iar ca gociman, în anul 1753, un Dumitru Hîrs[39], al cărui fiu Gheorghe a fost preot al bisericii, între anii 1764-1774[40]. Cele mai numeroase şi mai variate informaţii privitoare la membrii acestei familii de negustori se găsesc însă în cataloagele documentelor aflate la Arhivele Statului din Braşov[41].

Nu am putut totuşi afla pînă acum al cui fiu a fost Simeon Hîrs şi nici datele exacte ale naşterii şi morţii sale. Se pare că a trăit între anii 1710-1788 şi era, ca şi Dumitru Hîrs, fiul lui Gheorghe Hîrs, juratul bisericii din Şchei. Ocupaţia lui a fost negustoria. Sintetizînd unele informaţii aflate în documente, autorii primului volum al catalogului documentelor româneşti din Arhivele Statului de la Braşov arată că "o mare tovărăşie cu marfă de Lipsca şi de Viena se leagă prin 1767 între negustorii Simeon Hîrs, Antonie Constantin [care moare înainte de 6

---

[38] Vezi Radu Tempea, *Istoria sfintei beserici a Şcheilor Braşovului*, ediţia citată la nota 15, p.146, 149, 159, 160, 164.

[39] Vezi Candid C.Muşlea, *Biserica Sf.Nicolae din Şcheii Braşovului*, vol.I (1292-1742), Braşov, 1943, p.157, 385, 387.

[40] *Ibidem*, vol.II (1743-1873), Braşov, 1946, p.100-102, 371.

[41] Vezi *Catalogul documentelor româneşti din Arhivele Statului Braşov*, vol.I (1521-1799), Bucureşti, 1955, vol.II (1800-1825), Bucureşti, 1975 (indicii ambelor volume se află la sfîrşitul volumului al II-lea), şi *Arhiva Magistratului oraşului Braşov. Inventarul actelor neînregistrate*, vol.I, Bucureşti, 1959, vol.II, Bucureşti, 1961. Cf. şi Sterie Stinghe, *Documente privitoare la trecutul românilor din Şchei (1700-1783)*, vol.I, Braşov, 1901, p.2, 173, 175, 179, 188, 202, 207, 254.

octombrie 1782, n.n.] și Șandru Iorga"[42]. Un tabel oficial al negustorilor greci și români din Brașov, întocmit la 20 iunie 1769, îl menționează și pe "Simeon Hertz", cu următoarele date: "Ex Valachia effert vina. Sub Instantia Magistratus Coronensis degit. Oriundus ex Bolgárszeg natione Valachus"[43]. Afacerile lui sfîrșesc însă printr-un dramatic faliment. Într-o reclamație a sa din 5 februarie 1787, scrisă cu litere latine, Simeon Hîrs cere "cinstitului comision" de judecată să-i facă dreptate, eliberîndu-l din închisoare, unde era ținut pe nedrept de doi ani și trei luni, să i se restituie creditul și să-i fie redate lucrurile vîndute fără preț[44]. Pentru încurcături comerciale stătuse puțin la închisoare și în anul 1752[45]. După anul 1788 numele său nu mai apare în documente.

În anul 1772 a făcut parte, alături de preoții bisericii Sf.Nicolae din Șchei, din delegația care a asistat la ceremonia instalării episcopului Sofronie, la Sibiu[46], de unde se vede că era, ca și alți membri ai familiei sale, un apropiat al acestei biserici.

7. Activitatea literară a lui Simeon Hîrs, care îi va înscrie de acum numele în istoria culturii românești din secolul al XVIII-lea, nu se rezumă la cele două manuscrise autografe în care se găsesc însemnările sale de cronică și diverse alte texte.

Am văzut mai sus că I.A.Pop a identificat în inițialele *S.H.* cu care este semnată copia din anul 1777 a traducerii cărții lui Ioan Moshos, *Rai nou*, făcută de Radu Duma în anul 1774, numele aceluiași "Simeon Hiară" care a scris așa-numitul *Codex Kretzulescus* și care a copiat în acest codice canonul de pocăință aflat la sfîrșitul traducerii respective. Într-adevăr, ms.*2481* de la BAR este copiat de Simeon Hîrs, care, la sfîrșitul unei însemnări de pe f.121^{v}, semnează cu aceeași monogramă alcătuită din litere latine pe care am întîlnit-o și pe prima pagină a

---

[42] Vezi *op.cit.* în nota precedentă, p.XXV.

[43] Vezi Bartolomei Baiulescu, *Monografia comunei bisericești gr.or. române a Sfintei Adormiri din Cetatea Brașovului*, Brașov, 1898, p.54.

[44] Vezi *Catalogul documentelor românești...*, citat la nota 41, vol.I, p.315, fișa nr.1901.

[45] Vezi *Arhiva Magistratului...*, citată la nota 41, vol.I, p.222-223, fișele nr.1140 și 1144.

[46] Vezi Candid C.Mușlea, *op.cit.*, vol.II, p.346.

ms.Kretzulescu (compară fotocopiile alăturate, fig.1 și 3). După o altă însemnare, pe f.129^{v}, copistul semnează tot cu inițialele *S.H.*, dar cu caractere chirilice. Semnificativ este faptul că o referință din această a doua notă a copistului Simeon Hîrs la trei preoți de la biserica Sf.Nicolae din Șchei care au tradus și au scris cărți în limba română ("cel dintîi, protopop[ul] Radul Tempea, ce s-au pristăvit la anul 1742, mai 14; al doilea, păr[intele] Teodor, fiul protopop[ului] Florea Băra, ce s-au pristăvit la anul 1742, ianuarie 5; al treilea, păr[intele] Ștefan Ioanovici, care acum să află cu viață") are corespodent într-o însemnare din ms.*1416*, f.37^{v}-38^{v}, unde este adăugat și dascălul Radu Duma.

Tot Simeon Hîrs a copiat, în anul 1727, *Pravoslavnica mărturisire* din ms.*3811* de la BAR, la sfîrșitul căreia face următoarea însemnare: "Să să știe că această carte ce să cheamă Pravoslavnica mărturisire este a mea, a lui Simeon Hîrs ot Brașov. Și o am scris eu, cînd am învățat la părintele Radu Tempea, în anul de la Hristos 1727, luna lui fevruarie, dni 13. Anno 1727, februarii die 13" (f.80^{r}; vezi fotocopia alăturată, fig.4). Numele lui din această însemnare a fost citit de G.Ștrempel întîi "Simeon Hîrstea"[47], apoi "Simeon Hiară", considerînd "greșită" lecțiunea inițială[48]. Aflăm de aici că în copilărie, sau poate în adolescență, Simeon Hîrs a fost elevul lui Radu Tempea II, autorul *Istoriei sfintei beserici a Șcheilor Brașovului.*

Un alt text copiat de Simeon Hîrs este ms.*77* (fond Blaj, nr.81) de la Biblioteca Filialei Cluj a Academiei Române, care conține cronica Moldovei pentru anii 1709-1716, extrasă din actualul ms.*II-22* de la Biblioteca Centrală Universitară din Iași (respectiv ultima parte din cronica anonimă a Moldovei pentru anii 1661-1709, cu relatarea bătăliei de la Poltava, cronica lui Nicolae Costin și cea a lui Axinte Uricariul)[49]. Copia este datată "1780, martie 15" și are aceeași semnătură în chip de monogramă cu litere latine a lui Simeon Hîrs, ca și *Codex Kretzulescus* și copia din 1777 a traducerii cărții *Rai nou* făcută de Radu Duma (compară

[47] Vezi G.Ștrempel, *Copiști de manuscrise românești pînă la 1800*, vol.I, București, 1959, p.101.

[48] Vezi G.Ștrempel, *Catalogul manuscriselor românești*. B.A.R., 3101-4413, vol.III, București, 1987, p.253.

[49] Vezi descrierea acestui manuscris la Nicolae Comșa, *Manuscrisele românești din Biblioteca centrală de la Blaj*, Blaj, 1944, p.84-85.

fotocopiile alăturate, fig.1, 3 și 5). O însemnare de pe prima foaie a ms.*II-22* de la BCU Iași (care cuprinde cronica anonimă a Moldovei pentru anii 1661-1709 și cronica lui Nicolae Costin pentru anii 1709-1711, ambele copiate de Axinte Uricariul în anul 1715, iar în continuare cronica celei de-a doua domnii a lui Nicolae Mavrocordat în Moldova, scrisă de Axinte Uricariul, dar copiată de alte persoane) atestă prezența acestui manuscris la Brașov, în anul 1779. Aici manuscrisul a ajuns și la dispoziția lui Simeon Hîrs, care și-a extras din el partea menționată mai sus.

După cum se vede, Simeon Hîrs era un amator de istorie și de literatură cu caracter instructiv. Amintim faptul că în ms.*1416* el a copiat prefețele episcopilor Chesarie și Filaret la *Mineiele* de la Rîmnic (1776-1780), cărora le aduce mari laude, precum și o bună parte de la începutul *Letopisețului de la zidirea lumii* al lui Nicolae Costin, care îi oferă prilejul să facă, într-o notă finală, următorul comentariu naiv, dar interesant, privitor la rolul educativ al istoriei și la cinstirea cuvenită istoricilor: "De aici înainte, cine va avea osîrdie a mai căuta și a mai afla la alte istorii pentru neamurile care aici s-au scris, poate a mai scrie, că eu ce am aflat, am scris. Adevărat, nu este cuvios lucru a defăima istoriile care mulți istorici înțelepți s-au silit și au scris multe istorii pentru neamurile care mai nainte vremi au viețuit, și cu ce fapte au fost. Carii și în vremile de acum împărații, craii și alți domni stăpînitori, din istorii citind, să silesc ca să fie lucrurile stăpînirilor sale spre bună stare și întemeiere. Adevărat, multe istorii sînt în Sfînta Scriptură, și în cele din afară, care, citindu-le cei înțelepți și pricepuți, poate socoti a fi folositoare. Pentru aceea, noi cei ce sîntem mai fără pricepere, să nu defăimăm, citind istoriile, ci mai bine să lăudăm pre unii ca aceia care au avut silință și le-au scris" (f.145^{v}-146^{r}).

De bună seamă, modestul nostru cronicar avea lecturi bogate și variate, atît în românește cît și în limbi străine. Informațiile de istorie universală adunate în manuscrisele sale presupun folosirea unor cărți în limbile latină și germană. De altfel, în toate textele aflate în cele două manuscrise autografe ale sale apar numeroase neologisme de proveniență latină și germană. Știa probabil și grecește, căci acel *Calendari tălmăcit de pe limba elinească pre limba rumânească* aflat în ms.*1416* (f.58-72) pare

i fi tradus de el. Studiul amănunțit și sistematic al cronicii sale, care va avea, în mod firesc, drept obiectiv și determinarea principalelor ei izvoare interne și externe, va oferi desigur date noi pentru mai buna cunoaștere a orizontului cultural al lui Simeon Hîrs și pentru o cît mai potrivită situare a operei lui în istoriografia națională.

8. În sfîrșit, să vedem cum se explică grafia ХАР[с] din însemnarea de la 1766 a lui Simeon Hîrs, care a prilejuit lecțiunea ei drept *Hiară*. Documentele arată că Simeon Hîrs și alți negustori și intelectuali brașoveni din secolul al XVIII-lea scriau românește și cu alfabet latin. Într-un asemenea text, sunetele *ă* și *î* sînt notate de el cu litera *e*: *fere* 'fără", *iare* "iară", *mena* "mîna", *pletit* "plătit", *remas* "rămas", *zelog* 'zălog", *vendut* "vîndut" și altele, iar numele *Hîrs* este scris *Hertz* (vezi fotocopia alăturată, fig.6)[50], așa cum îl scria Simeon Hîrs și în monograma alcătuită din litere latine pe care o desena el pe diferite manuscrise ale sale. Se pare că, de la o vreme, Simeon Hîrs a început să-și pronunțe numele cu *e* (*Hers* sau *Herț*), scriindu-l în chirilică ХАР[с], așa cum în ms.*1416*, de exemplu, scria și numele ХАЛТНЕР (f.83v), ХАНРИХ (f.30v), ХАРБЕРТ (f.86r), ХАРМАН (f.84v, 86v), ПРАЖМЕР (f.35r), ШАМПЕ (f.15r, 15v, 37v, 38r) și altele. Este posibil totuși ca grafia ХАР[с] să nu reprezinte o pronunție, ci doar un reflex în chirilică al scrierii acestui nume cu litere latine. Pentru că slova А din textele vechi românești este citită în mod obișnuit *ia* (deși ea nu reprezintă în toate cazurile acest diftong), grafia ХАР[с] din însemnarea de la 1766 a lui Simeon Hîrs a fost transliterată de Em.E.Kretzulescu în forma *Hiară*, nume sub care a intrat acest cronicar în istoriografie și în istoria noastră literară. În tinerețe însă, cînd Simeon Hîrs nu începuse, probabil, să scrie românește și cu alfabet latin și cînd nu era obligat ca, în unele acte, să-și scrie numele *Hertz*, el și-l scria ХРЗС (vezi fotocopia alăturată, fig.4) sau ХЋРС (vezi fotocopia alăturată, fig.7). În ms.*1416*, f.3v, numele rudei sale, preotul Gheorghe *Hîrs* de la biserica Sf.Nicolae din Șchei, este scris ХЗРС.

---

[50] Aducem și aici calde mulțumiri doamnei Elisabeta Marin de la Arhivele Statului din Brașov pentru deosebita amabilitate și promptitudinea cu care ne-a trimis la Iași xerocopiile unor documente autografe ale lui Simeon Hîrs aflate în arhivele de acolo.

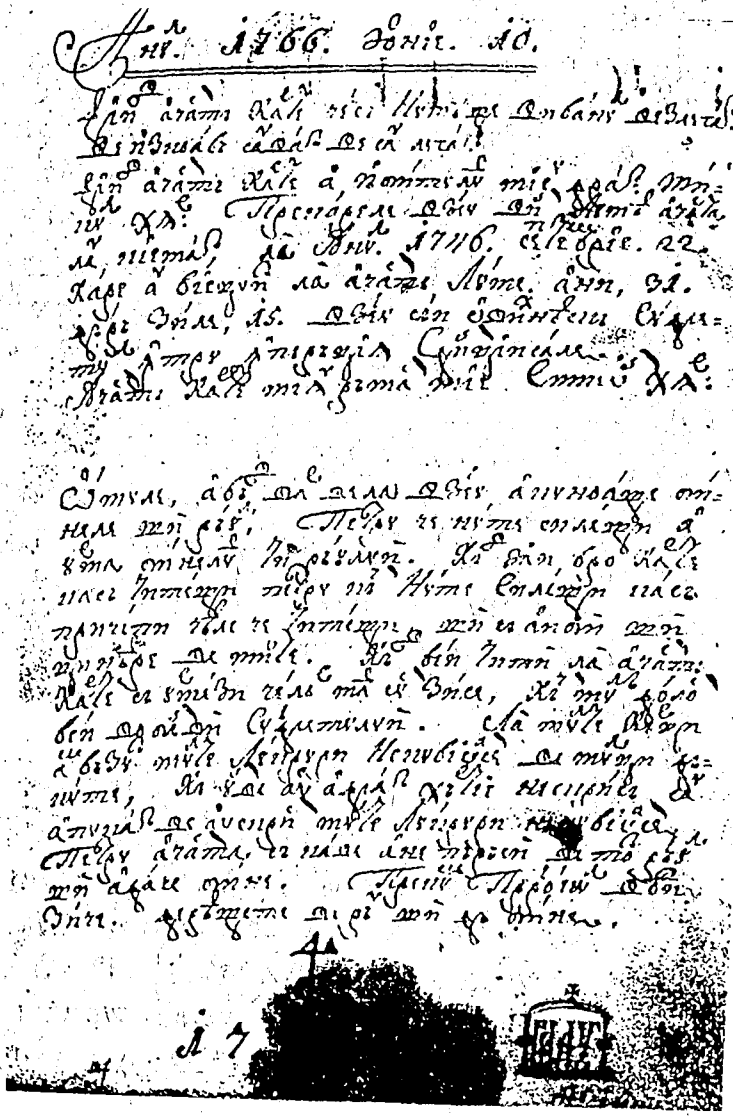

Fig. 1. Prima pagină din *Codex Kretzulescus*, scris de Simeon Hîrs între anii 1766-1781. (După fotocopia publicată de Em.E.Kretzulescu).

Fig. 2. Foaia 26v din ms. 416 de la Biblioteca Academiei Române, scris de Simeon Hîrs între anii 1780-1784.

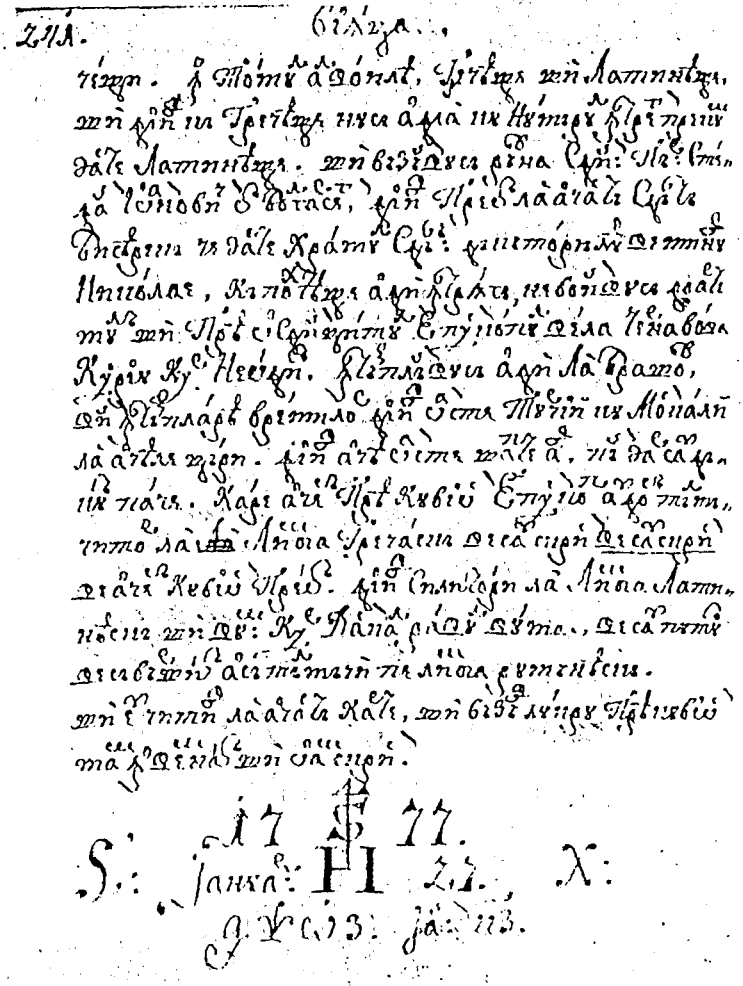

Fig. 3. Foaia 121[v] din ms.*2481* de la Biblioteca Academiei Române, copiat Simeon Hîrs în anul 1777.

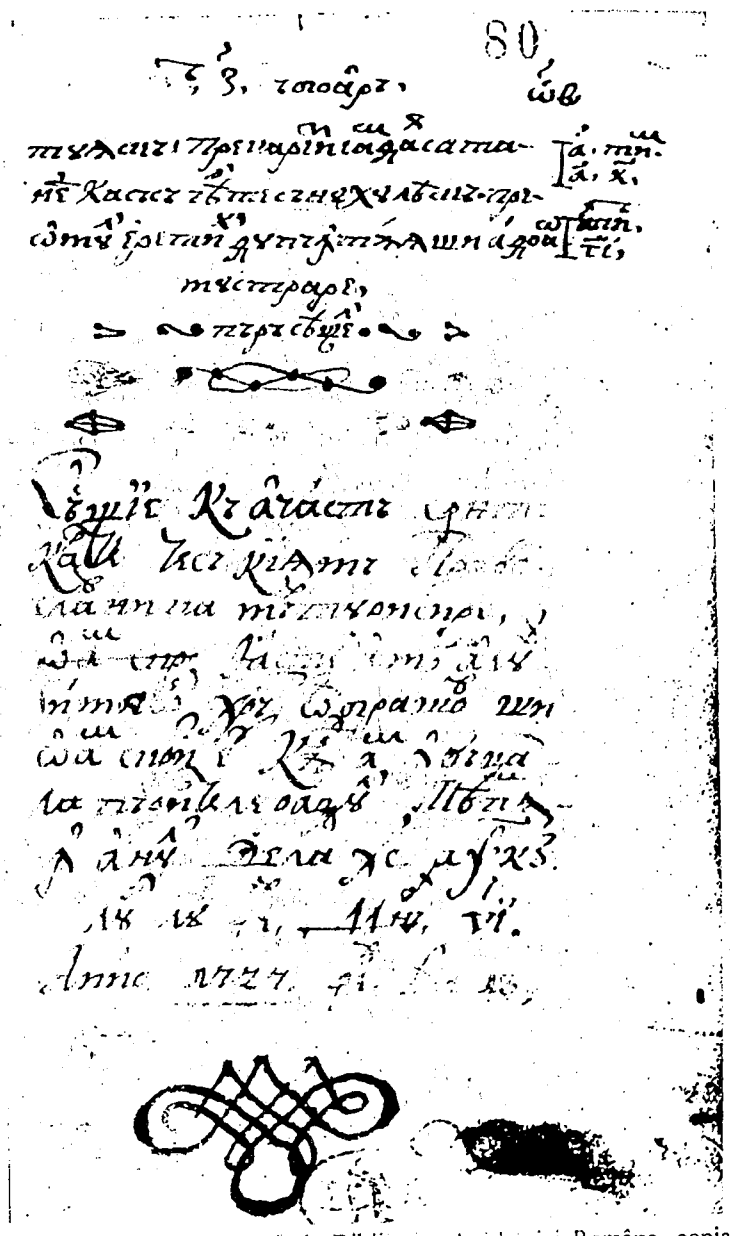

Fig. 4. Foaia 80[r] din ms.*3811* de la Biblioteca Academiei Române, copiat Simeon Hîrs înainte de anul 1727.

Deosebit de interesantă este și evoluția scrisului cu caractere chirilice al lui Simeon Hîrs. În raport cu grafia obișnuită, de învățăcel, din manuscrisul copiat de el în anul 1727, în care apar totuși unele particularități ale scrisului său de mai tîrziu (vezi fotocopia alăturată, fig.4; însemnarea cu numele lui de pe această pagină pare însă mai tîrzie[51]), scrisul lui Simeon Hîrs din *Codex Kretzulescus* (început în anul 1766) este mult evoluat, avînd deja majoritatea trăsăturilor specifice scrisului său din textul copiat în anul 1777 și din manuscrisele lui de mai tîrziu (compară fotocopiile alăturate, fig.1, 2,3 și 5). O fază semnificativă în această evoluție este atestată de grafia actului scris de Simeon Hîrs la 17 martie 1737 (vezi fotocopia alăturată, fig.7). În mod surprinzător, scrisul lui Simeon Hîrs capătă un aspect oarecum nou în manuscrisele sale din anul 1780 (vezi fotocopiile alăturate, fig.2 și 5). La prima vedere, s-ar putea crede că în manuscrisele din 1780 avem chiar alt scris decît în manuscrisele din 1766 și 1777. În realitate însă, grafia acestor patru manuscrise este a unei singure persoane, cum atestă, în toate patru, desenul particular și *identic* al majorității slovelor, precum și prezența în trei dintre manuscrisele respective a aceleiași semnături a lui Simeon Hîrs cu monograma menționată, alcătuită din litere latine, care era gravată și pe sigiliul său, cum atestă pecetea aplicată pe un act scris de el la 1 septembrie 1773 (vezi fotocopia alăturată, fig.8).

9. Identificarea în persoana lui Simeon Hîrs a celui mai important dintre cronicarii brașoveni care au continuat însemnările făcute pînă în anul 1742 de Radu Tempea II impune, firește, reeditarea neîntîrziată a cronicilor publicate de Em.E.Kretzulescu și de N.Iorga sub numele adevăratului lor autor. Ar trebui de asemenea reeditate, eventual în același volum, și însemnările celor care l-au continuat pe Simeon Hîrs, și anume Antonie Constantin[52], Nicolae Grid, Voina Pitiș, Bonifatie Pitiș, Dimitrie Orghidan și alții[53]. S-ar întregi astfel imaginea unei cronici locale unice în istoriografia națională, alcătuită din modeste însemnări făcute timp de aproape două secole de unii clerici și apropiați ai bisericii Sf.Nicolae din Șcheii Brașovului, unde a fost mereu vie flacăra culturii și a rezistenței românești.

---

[51] Și mai tîrzie este nota de pe prima foaie a acestui manuscris, în care Simeon Hîrs a reprodus comentariul său cu caracter moralizator de pe prima pagină a ms.Kretzulescu.

[52] Vezi N.Iorga, *op.cit.* la nota 17.

[53] Vezi Ion Mușlea, *"Însemnările" popii Nicolae Grid despre Șcheii de altădată și biserica lor*, în "Țara Bîrsei", III, 1931, p.341-352; și *"Însemnările" preoților de la biserica de pe Tocile (1815-1861)*, în aceeași revistă, V, 1933, p.311-324.

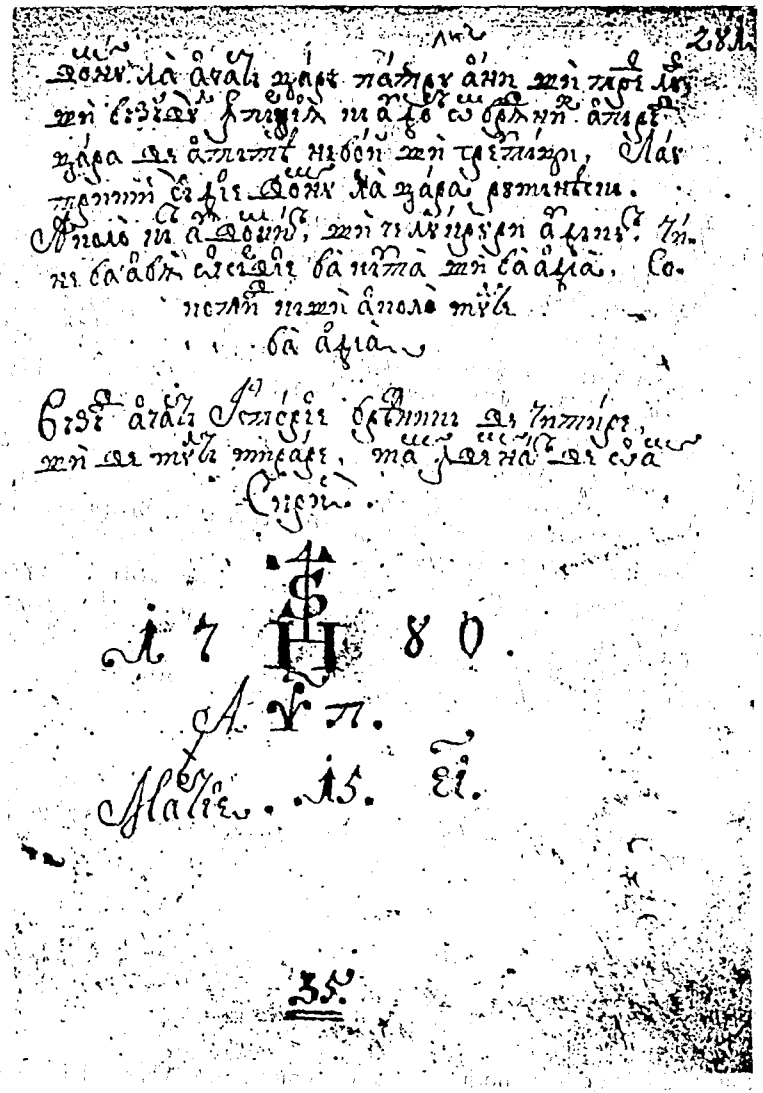

Fig. 5. Pagina 281 din ms. 77 de la Biblioteca Filialei Cluj a Academiei Român copiat de Simeon Hîrs în anul 1780.

9. Jare si pentru doao gredini Kare sau vendut numai Ku
zumetate, pretzul, una au vrut sco ja Johan Leiul pestru
Datorie fr 1200.– si alta Radul Schoanul jar pentru Dato
rie pentru fr 1000,–
10. Jare, pentru viile Kare lem pus Zeloq la Daniel Zidner
pentru Kę Dumnedeu sau fost pus Kiezas pentru mine la
equmen Terzsoran, Kare acsele vii de atsi fost remas la
mena Dumnedeu pen arum sar si pletit tosse bani, si nu
atsi remas la gesest nchiaz, Ku datoria, jare acsele vii al
sii au lurat rodul Kare Dumnezeu au dat, tziindule se
re direptate.
11. Pentru toate relele entemplerile Kare misau entempla
de mau tzinut la arest 2. ani si 3. luni, Pentru acesta
poxtesk deja esinstitul Comision se mise fake direptate,
Kase mise: toate pagubele.
1. arestul, al doile, Cinste si Kredital Kare amavut
al treile, toate lukrurile esemisau vendut fexe. de prech.
poxtesk se mise entoarse ennapoi. Pentru aceste
toate jar Ku umilintze merzoq semise fake direptate.

afsor. febr: 5. 1787. Al meritilor voastre plecat,

Simeon Hertz mpria

Fig. 6. Pagină din memoriul adresat de Simeon Hîrs "Cinstitului Comision", la 5 februarie 1787, prin care cere să fie eliberat din închisoare, unde este reținut pe nedrept, în urma unui faliment. Arhivele Statului Brașov, fondul *Primăria Brașov. Registre diverse*, U, 10, f.50.

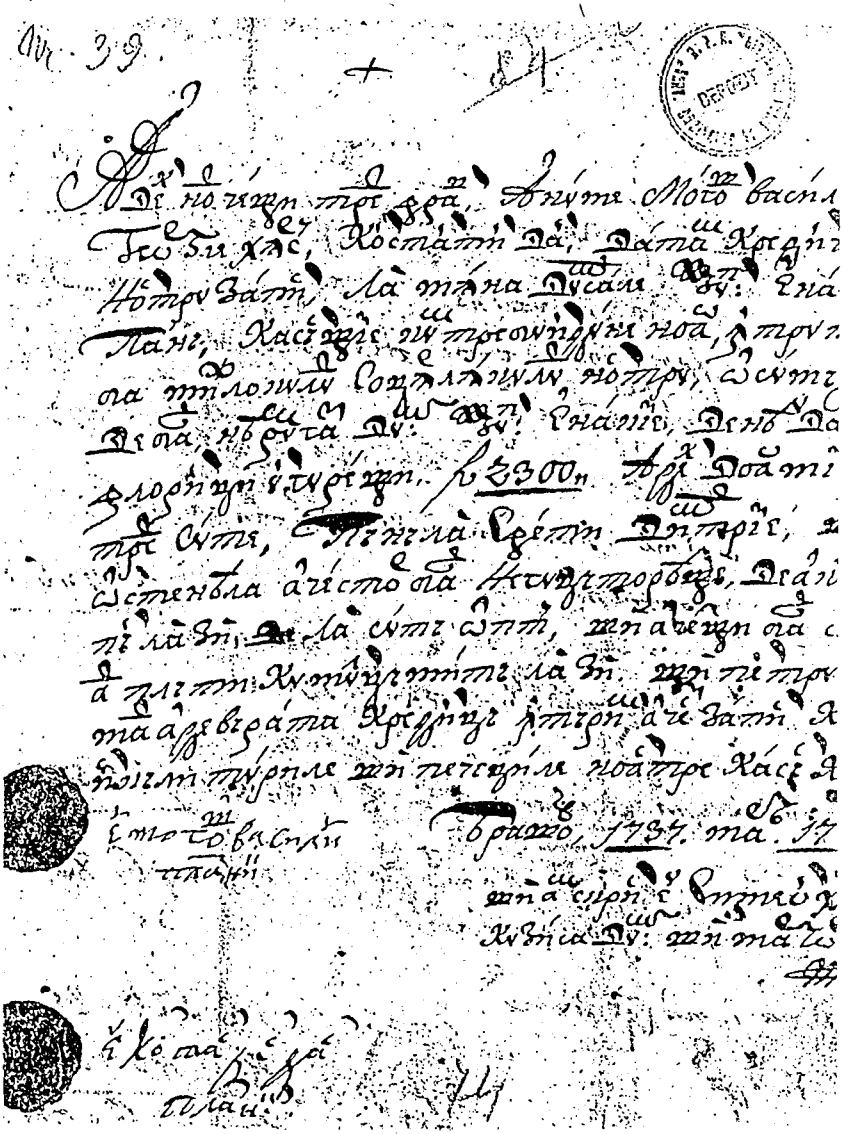

Fig. 7. Act scris de Simeon Hîrs la 17 martie 1737. Arhivele Statului Braș fondul *Gavriil Hristea*, f.84.

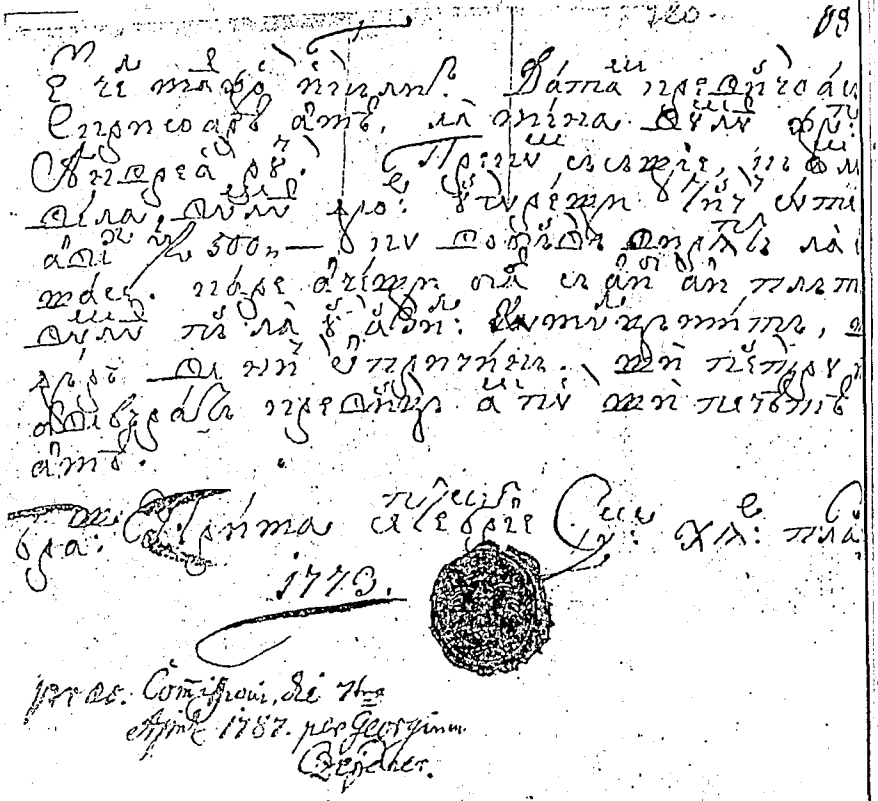

Fig. 8. Act scris de Simeon Hîrs la 1 septembrie 1773 și întărit cu pecetea lui. Arhivele Statului Brașov, fondul *Primăria Brașov. Registre diverse*, U, 10, f.68.

Dascălul braşovean Ioan Duma, autorul cronicii în versuri Plîngerea mănăstirii Silvaşului

1. Cronică de mănăstire şi, în acelaşi timp, o dureroasă mărturie a existenţei românilor ardeleni rămaşi ortodocşi împotriva presiunilor şi a persecuţiilor la care erau ei supuşi atunci de către unii conducători ai bisericii româneşti unite cu biserica Romei, *Plîngerea sfintei mănăstiri a Silvaşului din eparhia Haţăgului, din Prislop*, scrisă în anul 1763, prezintă un deosebit interes documentar şi istorico-literar. Pentru anumite evenimente contemporane, mai ales de istorie bisericească, ea este unica sursă de informaţie, iar prin patosul patriotic şi prin forma ei alegorică se apropie de scrierile similare de mai tîrziu, *Plîngerea şi tînguirea Valahiei* a lui Barbu Paris Mumuleanu şi *Cîntarea României* a lui N. Bălcescu.

Această cronică versificată ni s-a transmis în şase copii. Existenţa altor două copii, astăzi pierdute, este atestată de textele lor editate în secolul trecut de Cezar Bolliac şi Ghenadie Enăceanu. Cronica a fost publicată prima dată de Cezar Bolliac, în gazeta "Buciumul", I, 1863, apoi editată după alt manuscris de Ghenadie Enăceanu, în "Biserica Ortodoxă Română", IV, 1878, text care a fost reeditat de mai multe ori. Ultima ei ediţie, însoţită de un succint, dar substanţial studiu textologic şi istorico-literar, precum şi de o bogată bibliografie, a fost întocmită de Dan Simonescu, în anul 1967[1]. Alt studiu de referinţă privitor la această cronică a publicat între timp Liviu Burlec[2]. Este comentată în mod judicios şi de Rodica Şuiu, în *Dicţionarul literaturii române de la origini pînă la 1900*, Bucureşti, 1979, p.683.

---

[1] Vezi *Cronici şi povestiri româneşti versificate (sec.XVII-XVIII)*, studiu şi ediţie critică de Dan Simonescu, Bucureşti, 1967, p.69-90.

[2] Vezi *Contribuţii la studiul cronicii "Plîngerea mănăstirii Silvaşului"*, în "Anuarul Institutului de Istorie şi Arheologie «A.D.Xenopol»", XV, 1978, p.325-333.

2. Cu privire la autorul necunoscut al *Plîngerii* și, în mod implicit, la locul în care a fost ea alcătuită s-au emis mai multe ipoteze, dar, după cum vom vedea, problema a rămas pînă în prezent nesoluționată. Presupunînd că textul cronicii și bibliografia problemei sînt cunoscute, prezentăm pe scurt aceste ipoteze.

În anul 1913, Iacob Radu a afirmat, fără nici o dovadă, că autorul *Plîngerii mănăstirii Silvașului* este "un călugăr alungat dintr-însa, la a.1762". "Acest călugăr - continuă Iacob Radu -, pripășit poate pe la această mănăstire din România sau dintre sîrbii din Banat, căci numai așa se poate pricepe ura lui cea mare în contra unirii și a episcopului Petru Paul Aron, a scris în versuri cronica acestei mănăstiri"[3].

Opinia lui Iacob Radu că *Plîngerea* este opera unui călugăr necunoscut din mănăstirile Hațegului, poate chiar din Prislop, devenise curentă în istoriografia și istoria noastră literară de pînă în anul 1964, cînd Iosif Pervain o declară "inacceptabilă". "Mai plauzibilă - crede I.Pervain - este ipoteza plăsmuirii acestei cronici la biserica Sf.Nicolae. În favoarea ei vorbesc mai multe stihuri copiate de un «necunoscut» din manuscrisul *Istoriei besericei Șcheilor Brașovului* [a lui Radu Tempea, n.n.], lucru neobservat pînă acuma, și tăria notelor anticatolice, caracteristică istoriografilor brașoveni"[4]. Ipoteza lui I.Pervain este împărtășită de Octavian Șchiau și Livia Bot, care, în studiul introductiv al ediției din anul 1969 a *Istoriei* lui Radu Tempea, afirmă: "Faptul că unele versuri din cronica rimată din a doua jumătate a secolului al XVIII-lea cunoscută sub titlul *Plîngerea sfintei mănăstiri a Silvașului* sînt identice sau aproape identice cu versuri din cronica lui Radu Tempea sugerează cunoașterea lor de către autorul cronicii rimate, rămas anonim, din manuscrisul lui Radu Tempea [...]. Versurile, luate foarte probabil din cronica lui Radu Tempea, ridică ipoteza scrierii cronicii rimate tot în Șcheii Brașovului, probabil de un călugăr ortodox refugiat aici de la Prislop"[5].

[3] Vezi Iacob Radu, *Istoria vicariatului greco-catolic al Hațegului*, Lugoj, 1913, p.64.

[4] Vezi *Istoria literaturii române*, vol.I, București, 1964, p.703, capitolul *Radu Duma și alții*, redactat de I.Pervain.

[5] Vezi Radu Tempea, *Istoria sfintei beserici a Șcheilor Brașovului*, ediție îngrijită, studiu introductiv, indice de nume, glosar, note de Octavian Șchiau și Livia Bot, București, 1969, p.16-17.

Fără să fi cunoscut ipoteza emisă de I.Pervain și împărtășită de O.Șchiau și Livia Bot, Dan Simonescu, în studiul care precedă ediția *Plîngerii* din anul 1967, respinge vechea opinie a lui Iacob Radu că autorul cronicii ar fi un călugăr alungat din Prislop și afirmă: "Modul cum se face apărarea Prislopului este mai degrabă a unui mirean decît al unui cleric [...] Autorul este un localnic, bine informat asupra cauzelor adînci ale unirii, care nu sînt religioase, ci politice și sociale. Tot atît de bine cunoaște autorul tradiția istorică locală despre trecutul glorios al mănăstirii Prislop și folosește aceste tradiții. Este foarte greu să găsim numele autorului printre atîția transilvăneni culți contemporani. Dar pînă și forma poetică a unor versuri libere, cu totul neegale ca măsură, anarhice și din punctul de vedere al cadenței ritmice, toate acestea dezvăluie un autor laic cu spirit mai independent decît ar fi putut avea un cleric"[6].

Singurul cercetător care a încercat să-l identifice pe acest controversat autor anonim al *Plîngerii* este Liviu Burlec. Pe baza unei analize amănunțite a conținutului cronicii, L.Burlec stabilește faptul că această scriere a putut fi elaborată numai în anul 1763, iar în privința autorului ei împărtășește opinia lui Iacob Radu că *Plîngerea* a fost scrisă de un călugăr alungat din Prislop. O serie de date de ordin istoric, geografic și bisericesc aflate în textul cronicii îl determină pe L.Burlec să creadă că acesta ar putea fi un anume Efrem. Așadar, pentru L.Burlec "este exclusă posibilitatea ca scrierea să fi fost elaborată în Șcheii Brașovului, cum presupun I.Pervain, Octavian Șchiau și Livia Bot", considerînd că asemănarea dintre unele versuri ale *Plîngerii* și cele aflate în manuscrisul *Istoriei* lui Radu Tempea "nu se datorește faptului că autorul *Plîngerii* ar fi fost influențat de manuscrisul din Șchei, ci mai degrabă datorită unor versuri de factură populară care circulau în mediul ortodox din Transilvania și care erau îndreptate împotriva lui Atanasie și a uniților, care au constituit fondul din care s-au inspirat cei doi cronicari"[7]. După ce respinge și opinia lui Dan Simonescu că autorul *Plîngerii* ar fi un mirean, L.Burlec urmărește situația călugărilor expulzați din Prislop în anul 1762 și încheie astfel: "Toate datele coroborate ne duc spre concluzia că autorul cronicii este călugărul Efrem din Prislop, iar aceasta a fost scrisă la Sibiu,

---

[6] Vezi *op.cit.* la nota 1, p.72.

[7] Vezi Liviu Burlec, *art.cit.*, p.329-330.

în timpul celor zece luni și jumătate de detenție. Prin starea psihică depresivă și deznădejdea pe care o dă temnița ne putem explica poate și titlul cronicii: *Plîngerea sfintei mănăstiri a Silvașului*, ne putem explica și ura înverșunată a autorului împotriva lui Petru Aron, din pricina căruia a fost întemnițat. Se pare că finalul opusului l-a scris în Țara Românească, unde a fost expulzat după ce a ieșit din temniță. Poate l-a scris la Căldărușani, unde de altfel s-a și găsit unul dintre primele manuscrise ale acestei cronici"[8].

Nu considerăm necesar să discutăm aici temeinicia fiecărui argument invocat de L.Burlec pentru a dovedi faptul că *Plîngerea* este (sau ar putea fi) opera călugărului Efrem de la Prislop, pentru că întreaga sa argumentare este neconvingătoare. Nu-i suficient să presupunem că numai călugărul Efrem putea să cunoască bine tradițiile mănăstirii Prislop, istoria acestei regiuni sau împrejurimile Sibiului, pe unde l-a purtat vitregia evenimentelor relatate în cronică, ci trebuie să avem și unele indicii că el *putea* să elaboreze această lucrare. Deși versurile *Plîngerii* sînt rău alcătuite, îndemnul de a scrie o asemenea cronică (de peste 700 de versuri) presupune oarecare talent și anumite preocupări literare. Or, nu există încă nici o dovadă că Efrem de la Prislop ar fi avut și atare preocupări.

3. Observația lui I.Pervain, preluată de O.Șchiau și Livia Bot, că în cuprinsul *Plîngerii* sînt folosite mai multe versuri dintr-un pamflet anticatolic aflat în *Istoria* lui Radu Tempea reprezintă primul pas important spre elucidarea problemei paternității acestei cronici. Versurile respective dovedesc că autorul *Plîngerii* a folosit direct manuscrisul *Istoriei* lui Radu Tempea, fapt care nu se putea petrece decît în Brașov, la unul dintre urmașii lui Radu Tempea ori la biserica Sf.Nicolae din Șchei, unde acest manuscris a rămas de la 1742 pînă în prezent. Nici I.Pervain, nici O.Șchiau și Livia Bot, nu au citat însă paralel cîteva dintre versurile comune la care s-au referit, spre a face dovada că legătura dintre versurile *Plîngerii* și cele corespunzătoare din *Istoria* lui Radu Tempea este *nemijlocită*, că nu poate fi deci vorba de folosirea independentă, de către ambii cronicari, a unor "versuri de factură populară care circulau în mediul ortodox din Transilvania și care erau îndreptate împotriva lui

[8] *Ibidem*, p.332.

Atanasie și a uniților", cum a crezut L.Burlec. Iată, de exemplu, primele versuri ale pamfletului din *Istoria* lui Radu Tempea, pe care autorul *Plîngerii* le preia aproape în întregime, împreună cu anul *1701* ca dată a actului unirii cu biserica Romei. Subliniem cuvintele și frazele comune acestor două texte:

În *Istorie*:

Simțit-au și Ardealul mare
De la papa turburare,
La anul peste o mie
Șapte sute, oh, *urgie,*
Și unul, cînd *purta* cîrma
A vlădiciei și turma
O *îndirepta* ticăitu
Atanasie, pierdutu.
Pentru că el, fiind fost
Neam de jos, om de soi prost,
Popii rîmlenești au găsit
Om prea lesni de-amăgit.[9]

În *Plîngere*:

Și atunci *Ardealul*, cîtu-i de *mare*,
Au simțit de la papa mare *turburare*,
La anul șapte sute și unul peste o mie,
Pierzare cumplită și *urgie.*
Atunci *Atanasie* mitropolia și biserica *îndrepta*
Și a norodului creștinesc grijă *purta.*
Atunci *popii latinești om* pre a lor voie *au găsit*
Pre acest arhiereu, *prea lesne de amăgit.*[10]

Un alt pasaj edificator pentru modul în care autorul *Plîngerii* preia versuri întregi din pamfletul aflat în *Istoria* lui Radu Tempea este următorul:

În *Istorie*:

Asijderea și *pre ai lui popi*,
Pre niște ponivoși și orbi,
I-au amăgit cu nădejde
Că iobăgia ș-or pierde
Și cum feciorii lor și ei

[9] Vezi Radu Tempea, *op.cit.*, p.80.
[10] Vezi *op.cit.* la nota 1, p.77.

Vor fi nemeşi, amar de ei,
Că toate cîte lor le-au zis
Au fost batjocură şi rîs,
Că *acea cinste le-au făcut*
Numai *pînă ce au avut*
A să lipsi de Răsărit
Cu blestem, cu jurămînt.[11]

În *Plîngere*:

Popilor şi norodului *le-au dat nădejde*
Precum că iobăgia să va pierde
Şi vor fi nemişi eii
Şi feciorii lor, vai de eii.
Acest dar mare le-au făcut,
Cu care i-au şi amăgit,
Pînă s-au lepădat de Răsărit
Cu blestem şi cu jurămînt.[12]

Constatarea acestei legături directe dintre versurile citate ale *Plîngerii* şi versurile corespunzătoare aflate în manuscrisul *Istoriei* lui Radu Tempea l-a determinat pe I.Pervain să conchidă, pe drept cuvînt, că "mai plauzibilă este ipoteza plăsmuirii acestei cronici la biserica Sf.Nicolae".

4. Însuşindu-ne deci ipoteza emisă de I.Pervain şi avînd în vedere presupunerea lui Dan Simonescu, de asemenea plauzibilă, că autorul anonim al *Plîngerii* este un mirean, am început să-l căutăm pe acest autor printre intelectualii români de la biserica Sf.Nicolae din Şcheii Braşovului. În felul acesta am ajuns la *Ioan Duma*, cîntăreţ şi dascăl la biserica din Şchei, angajat la 20 mai 1759[13], după ce s-a întors din Ţara Românească, unde îşi făcuse studiile teologice şi muzicale.

Primele informaţii privitoare la viaţa şi activitatea literară a lui Ioan Duma au fost prezentate, în anul 1915, de către D.Furtună[14], apoi

---

[11] Vezi Radu Tempea, *op.cit.*, p.80-81.

[12] Vezi *op.cit.* la nota 1, p.78.

[13] Vezi Andrei Bîrseanu, *Istoria şcoalelor centrale române gr.or. din Braşov*, Braşov, 1902, p.7 şi, în *Anexe*, p.12a, anexa X.

[14] Vezi D.Furtună, *O traducere a dascălului ardelean Ioan Duma*, în "Revista istorică", I, 1915, nr.4, p.69-73.

corectate și îmbogățite, în anul 1916, de către Al.Lăpădatu[15]. Textele copiate de el au fost descrise de G.Ștrempel, în anul 1959[16], iar activitatea lui muzicală a fost pe larg prezentată și comentată de Sebastian Barbu-Bucur, în anul 1974[17].

Cîntărețul și dascălul Ioan Duma este fiul lui Radu Duma, gociman al bisericii din Șchei prin anii 1723-1740, nu al cunoscutului cîntăreț, dascăl și traducător brașovean Radu Duma, cum s-a crezut la un moment dat. Acest mai tînăr Radu Duma este fiul preotului Dimitrie Duma, care era frate cu Ioan Duma. Nu se cunoaște încă data nașterii lui Ioan Duma. Probabil că a murit relativ tînăr, în anul 1775, căci după această dată numele său nu mai apare în actele bisericii din Șchei. A fost un bun dascăl de muzică psaltică și un talentat copist de manuscrise.

Din însemnarea de pe manuscrisul intitulat *Mîngîierea sau urmarea lui Hristos*, scris de Ioan Duma în anul 1774, pe care l-a prezentat D.Furtună, nu rezultă că această operă a lui Toma de Kempis, *De imitatione Christi*, a fost într-adevăr tradusă de el, după o versiune grecească, cum a crezut D.Furtună. Problema aceasta trebuie revăzută, căci este posibil ca Ioan Duma să fie numai copistul traducerii respective. Patru dintre cele opt manuscrise copiate de el,aflate la BAR,ne oferă însă informații sigure privitoare la atitudinea lui manifest patriotică și la activitatea sa literară cu caracter original.

Ms.*4305* de la BAR conține *Psaltichia rumânească* a lui Filotei sin agăi Jipei, psaltul mitropoliei Ungrovlahiei, copiată de Ioan Duma la București, în anul 1751, după actualul ms.*61* de la BAR, datat 1713. În prefața intitulată *Cătră cîntăreții aceștii cărți și cătră celalalt norod pravoslavnic*, după ce aduce o serie de "dovediri din Sfînta Scriptură cum

---

[15] Vezi Al.Lăpădatu, *Doi cărturari brașoveni din sec.XVIII: Ioan și Radul Duma*, în "Biserica Ortodoxă Română", XXXIX, 1915-1916, nr.9, p.952-966. Cf. și N.Albu, *Doi cărturari brașoveni din veacul al XVIII-lea: Ion Duma și Radu Duma*, în "Biserica Ortodoxă Română", LXXXXI, 1963, nr.9-10, p.977-992.

[16] Vezi G.Ștrempel, *Copiști de manuscrise românești pînă la 1800*, vol.I, București, 1959, p.57-61.

[17] Vezi Sebastian Barbu-Bucur, *Ioan sin Radului Duma Brașoveanu*, în "Studii de muzicologie", X, 1974, p.161-222.

că este mai de folos fieștecărui neam creștinesc a cînta și a să ruga pre limba sa, decît pre limba altuia, care nu o înțelege", Ioan Duma înfruntă pe "oarii carii defaimă și hulesc limba noastră cea rumânească, zicînd că este grozavă și necuvioasă. De care lucru, de vreme ce pizma nu sufere cele de folos, unii ca aceia bine să știe că fieștecare om limba lui întru carea s-au născut i să pare a fi mai frumoasă și mai lesne decît toate limbile. Pentru că Dumnezeu nu caută la frumusețea limbii, nici îi trebuiește aceasta, ci la înțelesul minții și la umilința inimii"[18]. Modificînd sfîrșitul prefeței în versuri a manuscrisului pe care-l copia, Ioan Duma înlocuiește în copia sa stihurile de închinare domnitorului Constantin Brîncoveanu, care nu-și mai aveau locul în noul manuscris, cu patru versuri de încheiere alcătuite de el[19].

Alte patru versuri alcătuiește Ioan Duma în însemnarea de la sfîrșitul ms.*2467* de la BAR, un miscelaneu cu conținut teologic copiat de el la Brașov, în anul 1761[20].

Ms.*2489* de la BAR, copiat de Ioan Duma în anul 1763, conține *Tîlcuirea la Apocălipsis* a sfîntului Andrei, arhiepiscopul Chesareii Capadochiei, tradusă din slavonește, în anul 1704, de Damaschin, viitorul episcop al Rîmnicului, la cererea mitropolitului Teodosie al Țării Românești. Truda transcrierii și reflecția asupra învățăturii creștine aflată în acest text i-au prilejuit lui Ioan Duma alcătuirea a 22 de distihuri ("după suma capetelor ce să află în Apocălipsis"), în care laudă tîlcuirea respectivă și-i relevă folosul pentru cititor[21]. Aceste 44 de versuri sînt semnate de Ioan Duma, după următoarea frază versificată:

Al tuturor mic, ascultători și slugă plecată,
Smerit, nevrednic, cu sarcina păcatelor încărcată.

Un alt număr mai mare de versuri alcătuite de Ioan Duma, egal cu numărul celor 150 de psalmi, se află în ms.*3538* de la BAR, care conține o tîlcuire a *Psaltirii*, tradusă din slavonește de preotul Ștefan Ioanovici de la biserica din Șchei. Manuscrisul nu-i datat, dar este tot autograful lui

---

[18] *Ibidem*, p.176.
[19] *Ibidem*, p.164-165 și 177.
[20] Vezi G.Strempel, *op.cit.*, p.58.
[21] *Ibidem*, p.58-60.

Ioan Duma[22]. Primele 10 foi ale acestui manuscris cuprind o *Predoslovie*, subintitulată *Despre lauda și de folosul Psaltirii*, care este semnată de Ioan Duma, deși numai ultimele două pagini și jumătate îi aparțin. În rest este o reproducere integrală, cu mici modificări de limbă, a prefeței *Psaltirii* de la Bălgrad, din anul 1651, intitulată *Predoslovie la Psaltire și către cetitoriu. Despre lauda și de folosul Psaltirii*. Pe foile 13-17 ale manuscrisului se găsesc cele 150 de versuri cu laude aduse psalmilor (inspirate, în mod evident, de comentariile aflate în prefața *Psaltirii* de la Bălgrad), pe care Ioan Duma le semnează, după următoarea notă în versuri:

Ia seama, cititoriule, cu nevoință,
Că aceste stihuri nu sînt puse fără de socotință.
Că cîți psalomi sînt, o sută și cincizeci,
Numărînd așa, poți să nemerești.

Așadar, Al.Lăpădatu nu exagera cînd afirma că Ioan Duma "se vede a fi avut o deosebită predilecție pentru stihuire, căci toate ms.rămase de la dînsul[23] (traducerea din Toma de Kempis n-am văzut-o) cuprind, la sfîrșit, stihuri originale"[24]. El credea că și versurile din *Psaltichia* copiată de Ioan Duma în anul 1751 sînt tot ale lui, dar nu le cunoștea pe cele cu laudele aduse *Psaltirii*.

5. Comparînd versurile lui Ioan Duma aflate în cele patru manuscrise autografe menționate mai sus cu versurile *Plîngerii mănăstirii Silvașului*, am constatat că ele au o serie de particularități stilistice comune, care pot constitui probe că autorul anonim al *Plîngerii* este dascălul Ioan Duma, care avea, cum a observat Al.Lăpădatu, "o deosebită predilecție pentru stihuire". Ioan Duma avea desigur și posibilitatea să cunoască, eventual chiar direct, locurile din Hațeg și din împrejurimile Sibiului menționate în cronică, iar evenimentele mai importante ale rezistenței românilor ortodocși din sudul Transilvaniei împotriva încercărilor de a fi convertiți la unirea cu biserica Romei erau bine cunoscute de intelectualii români din Șchei, fapt dovedit și de modul pasionat și grav în care sînt comentate

[22] *Ibidem*, p.61. Cf. și Gabriel Strempel, *Catalogul manuscriselor românești. B.A.R., 3101-4413*, vol.III, București, 1987, p.162-163.

[23] Și cunoscute pînă atunci!

[24] Vezi Al.Lăpădatu, *art.cit.*, p.958.

aceste evenimente în cele două cronici românești alcătuite la Brașov în secolul al XVIII-lea: a lui Radu Tempea și a lui Simeon Hîrs.

5.1. Versurile *Plîngerii* sînt, într-adevăr, "cu totul neegale ca măsură, anarhice și din punctul de vedere al cadenței ritmice", cum le-a caracterizat Dan Simonescu. Și alți istorici literari le-au considerat "șchioape" sau "cu totul inferioare". Aceeași structură prozodică defectuoasă, anarhică, o au și cele peste 200 de versuri originale aflate în manuscrisele menționate ale lui Ioan Duma, cum s-a putut observa în stihurile citate mai sus și cum se va vedea mai bine în cele pe care le vom cita în paragrafele următoare.

5.2. O particularitate stilistică a *Plîngerii* este folosirea frecventă a antitezei, în construcția căreia elementele care exprimă opoziția sînt introduse, aproape invariabil, prin conjuncția adversativă *iar(ă)*. De exemplu:

Deci acela jumătate s-au uscat,
Pă picioare n-au mai umblat,
Însă au mîncat și au băut,
Iar a vorbi n-au mai putut (p.81)
[.....]
Ninevia prin Iona s-au mîntuit,
Iar uniții, prin Visarion, nu s-au căit (p.81)
[.....]
Pre Iona din mare l-au lepădat afară
Acea cumplită fiară,
Iar cuviosul Visarion fiind pă uscat,
Primejdie de la slugile papii i s-au întîmplat (p.81)
[.....]
Au zis: Iată, unația fu pînă acum tăinuită,
Iar acum cu totul descoperită (p.81)
[.....]
Atuncea și Petru Aron de la Roma au fost venit,
Din școli foarte învățat,
Iar de pravoslavie rătăcit și depărtat (p.82)
[.....]

Acum Aron neîncetat dorea,
Iar calvinii și luteranii nu-i îngăduia,
Pravoslavia să o răsipească (p.85)
[.....]
Carii lui i s-au plecat,
Pace și voie slobodă le-au dat,
Iar cîți lui nu s-au supus,
I-au scos afară-n tîrg și i-au tuns.
Și au avut putere să-i batjocorească,
Iar de preoție n-au putut să-i lipsască (p.86)
[.....]
Creștinii credința lor o păzăsc,
Iar silnicii neîncetat îi dosădesc (p.87)
[.....]
Apafi pre mitropolitul Sava l-au omorît,
Iar Aron mulți preoți și mireni au prăpădit.
Mihai Apafi besărici n-au stricat,
Iară Aron cinzăci și patru au surpat.
Lucruri ca acestea n-au făcut
Mai nici tiranii ceii de demult.
Aciia pre mucenici îi muncea,
Iar besericile să zidea (p.88)
[.....]
Toți acum pentru mine vor uita,
Iar pietrile neîncetat vor striga (p.90)

Frecventă și la fel construită este antiteza și în versurile lui Ioan Duma. De exemplu, în ms.*2489*:

Munca păcătoșilor în multe locuri o arată,
Carii vor lua răsplătire pentru a lor rea faptă,
Iar veselia și bucuria dreptilor pe larg s-au povestit,
A celor ce au adus roduri de pocăință și s-au ostenit (f.193^{v})
[.....]
Fie iadul dracilor și păgînilor spre moștenire,
Iar noao raiul bucurie, veselie și fericire (f.194^{r})

În ms.*3538:*

Pre îngeri în ceri apururea îi veselește,
Iar pre ceata diavolilor rău o rănește (f.14^{v})
[.....]
Gîndurile spre bine le îndireptează,
Iar greutatea și scîrba o ușurează (f.14^{v})
[.....]
Pre sfinții ce s-au ostenit îi încununează,
Iar pre păcătoși de rai îi depărtează.
Spune că în rai este bucurie mare,
Iar în iad țipete, vaiete și jale (f.16^{r})

5.3. Autorul *Plîngerii* folosește des, în rime, adjectivul *mare*. De exemplu:

El deschide la toți și le face *întrare*,
Că preste toate este mai *mare* (p.78)
[.....]
Și i s-au făcut rană *mare*,
Fiindcă au rămas la *defăimare* (p.80)
[.....]
Să vezi aici lucru *mare*,
Nesăturat de *mirare* (p.85)
[.....]
Însă pentru a lui multă *răbdare*,
Dumnezeu au făcut cu el milă *mare* (p.86)
[.....]
Pre unii i-au numit tisturi mai *mari*,
Pre alții i-au pus să fie *căprari* (p.87)
[.....]
Vezi răutatea cea nespusă și *mare*,
Carea sfîrșit nu mai *are* (p.87)

Aceeași particularitate stilistică o au și versurile lui Ioan Duma. exemplu, în ms.*3538:*

Luund organul cel prea ales de *cîntare*,
De maslinul cel aducători de roadă *mare* (f.14^{r})
[.....]

Comoara spăseniei sufletești de leac *mare*,
Ce aduce ranelor dulce *vindecare* (f.14^{v})
[.....]
Pruncilor pază tinerețelor, *înfrumsețare*,
Bătrînilor le dă mîngîiere *mare* (f.15^{r})
[.....]
Spune că în rai este bucurie *mare*,
Iar în iad țipete, vaiete și *jale* (f.16^{r})
[.....]
Că acolo nu e scîrbă, nici *întristare*,
Ci odihnă vecinică și bucurie *mare* (f.16^{r})

5.4. În *Plîngere* este folosit de două ori verbul *descoperi* cu sensul "a revela", care apare, tot de două ori, și în versurile lui Ioan Duma din ms.*3538*. Atragem atenția și asupra faptului că primul distih pe care-l citățm din *Plîngere* are și alte elemente lingvistice comune cu primul distih citat din ms.*3538*.

De exemplu, în *Plîngere*:

Au zis: Iată, unația fu pînă acum tăinuită,
Iar acum cu totul *descoperită* (p.81)
[.....]
La anul o mie șapte sute patruzăci și patru
S-au *descoperit* răotatea și păcatu (p.79)

În ms.*3538*:

Că fiind întîi grea la înțeles și *nedescoperită*,
Iată, acum să vede limpezită și tîlmăcită (f.15^{v})
[.....]
Prorociile cele pentru Hristos prorocite
Le vei vedea că sînt *descoperite* (f.15^{v})

5.5. În copia *Plîngerii* editată de Cezar Bolliac în anul 1863, discursul patriotic atribuit de autor episcopului Inochentie Micu, pe care acesta l-ar fi rostit în soborul bisericii românești unite adunat la Blaj în vara anului 1744, are 15 versuri în plus, după care, în alte versuri aflate de asemenea numai în manuscrisul editat de Bolliac, autorul apreciază discursul respectiv în felul următor:

Astfel puse arhiereul cuvînt,
Insuflat de Duhul Sfînt[25]

Despre aceste 17 versuri în plus din textul *Plîngerii* editat de Bolliac, Dan Simonescu afirmă: "Autorul lor ar putea fi autorul cronicii întregi, sau poate fi C.Bolliac. Singurul argument în afirmarea acestei ultime bănuieli este *lipsa versurilor din toate celelalte manuscrise*. Concepția și forma poetică ale adaosului se integrează în restul cronicii, afară de sfîrșitul: «Astfel puse arhiereul cuvînt,/*Insuflat* de duhul sfînt», în care cuvîntul *insuflat* este mai greu de atribuit unui scriitor de pe la 1762"[26]. L.Burlec crede însă că versurile în plus aflate în textul editat de Bolliac nu sînt adăugate de acesta sau de altcineva, ci se aflau în manuscrisul original, aparținînd autorului cronicii[27]. Și noi credem că versurile respective aparțin autorului cronicii, în ele aflîndu-se încă o dovadă că acesta este Ioan Duma. Sintagma *insuflat de Duhul Sfînt*, din versul al doilea al distihului citat mai sus, apare de două ori și în versurile lui Ioan Duma din ms.*3538*:

Așijderea și această carte *de Duhul Sfînt însuflată*,
Ce au fost lui Dávid arătată și dată (f.13r)
[.....]
Acești psălomi, *de Duhul Sfînt însuflați*,
Întru toată lumea sînt dați și răschirați (f.13v)

Verbul *însufla* apare, în a doua jumătate a secolului al XVIII-lea, și în scrisul unor intelectuali români din Moldova[28].

5.6. În sfîrșit, menționăm și o concordanță de ordin grafic. În textul *Plîngerii* numele *Ioan* este scris, probabil nu în mod întîmplător, *Ioann* (vezi p.76, 83, 84, 86, 90), așa cum și-l scrie Ioan Duma în semnăturile sale din manuscrisele *2467* (f.120v), *2489* (f.194r) și *3538* (f.10r și 16v).

6. Probele aduse mai sus ne îndreptățesc să conchidem că *Plîngerea mănăstirii Silvașului* este, fără îndoială, opera dascălului Ioan Duma.

---

[25] Vezi *op.cit.* la nota 1, p.81-82. Sublinierea noastră.
[26] *Ibidem*, p.70. Sublinierile sînt ale autorului.
[27] Vezi L.Burlec, *art.cit.*, p.333.
[28] Vezi N.A.Ursu, *Un scriitor român necunoscut din secolul al XVIII-lea*, în "Anuarul Institutului de Istorie și Arheologie «A.D.Xenopol»", XXIII, 1986, partea I, p.247-248, reprodus în volumul de față sub titlul *Ierodiaconul Gherasim Putneanul...*

Studiul paternității acestui text ne-a oferit prilejul să descoperim încă un cronicar brașovean necunoscut din secolul al XVIII-lea, totodată și autor al unui mare număr de versuri (fie și mai puțin reușite), care de acum înainte își va ocupa locul cuvenit în istoriografia și istoria noastră literară.

7. În anul 1994 am publicat, sub același titlu, o versiune puțin comprimată a acestui studiu[29]. Liviu Burlec ne-a răspuns cu promptitudine, în aceeași revistă[30], semnalîndu-ne mai întîi lucrarea profesorului Mircea Păcurariu, *Istoria mănăstirii Prislop*, Arad, 1986, necunoscută de noi, în care argumentele invocate de domnia sa pentru a dovedi paternitatea ieromonahului Efrem asupra *Plîngerii* sînt considerate "deosebit de convingătoare" (p.80). Încurajat de această generoasă apreciere, L.Burlec încearcă să respingă argumentarea noastră punct cu punct, fără a percepe însă valoarea probatorie a fiecărui argument respins. Totodată, autorul readuce în discuție argumentele din studiul său mai vechi, "întărindu-le" cu unele informații noi aflate în lucrarea lui M.Păcurariu, cum este aceea că "ieromonahul Efremie și fratele lui Mihail" au copiat la Prislop, în anul 1756, opera lui D.Cantemir, *Divanul sau gîlceava înțeleptului cu lumea* (Iași, 1698). Ca și prezența pe o icoană de la Prislop, alături de o însemnare datată 1752, cînd Efrem era acolo, a unor versuri anonime de laudă Maicii Domnului, care *nu sînt* "aidoma celor din *Plîngere*", cum le consideră L.Burlec, faptul că Efrem este atestat copist al *Divanului* nu este o dovadă că el era un "cărturar", "preocupat atît de problemele filozofico-teologice cît și istorice", cum crede M.Păcurariu (p.80), și că, prin urmare, el este (sau ar putea fi) autorul *Plîngerii*. Nu știm în ce consta "vastul orizont spiritual" al lui Efrem. Din mențiunea că *Divanul* a fost copiat "*prin* ieromonahul Efremie și fratele lui Mihail" rezultă că ei au efectuat copia la dorința și din porunca egumenului Varlaam, nu din inițiativa lor, ca o preocupare literară proprie. În rest, despre presupusele preocupări literare ale lui Efrem nu știm nimic.

Așa cum am afirmat la începutul acestui studiu (vezi **2.**), întreaga argumentare a lui L.Burlec pentru dovedirea paternității ieromonahului

---

[29] Vezi "Cronica", XXIX, 1994, nr.6, p.12-13.

[30] Vezi articolul *Din nou despre autorul cronicii "Plîngerea mănăstirii Silvașului"*, în "Cronica", XXIX, 1994, nr.11, p.12-13.

Efrem asupra *Plîngerii* este neconvingătoare. În mod evident, Efrem este doar *actorul* unor evenimente relatate în *Plîngere*, nu și *autorul* textului. Ca atare, nu am considerat necesar să discutăm netemeinicia fiecărui argument invocat de domnia sa, nici să răspundem criticilor neavizate aduse în ultimul său articol demonstrației noastre. Căci, pentru a-i atribui lui Efrem paternitatea *Plîngerii*, nu este suficient să fie determinate legăturile firești dintre anumite date cunoscute ale biografiei sale și unele evenimente relatate în cronică, la care a participat și el, ci trebuie să fie dovedit, cu probe indiscutabile, faptul că el avea veleități literare, că putea să scrie o astfel de cronică și că textul ei are particularități ale limbii și stilului său, cum am văzut că *avea* asemenea veleități și posibilități dascălul brașovean *Ioan Duma*, care este autorul unui număr mare de versuri similare celor ale *Plîngerii* și cu particularități lingvistice și stilistice comune.

Ierodiaconul Gherasim Putneanul de la episcopia Romanului, un scriitor căutat timp de un secol și jumătate

1. Un grup de texte literare cu paternitate controversată.

1.1. În prima fasciculă a revistei "Arhiva românească", din anul 1841, M.Kogălniceanu a publicat textul intitulat *Cuvînt de îngropare vechiului Ștefan voievod, domnul Moldaviei, ce s-au numit Mare pentru marele vrednicii și vetejii ale sale* (p.37-71), precedat de nota intitulată *Necrolog a lui Ștefan cel Mare* (p.34-36), care începe cu următoarea apreciere a textului editat: "Noi sîntem mai mult decît norociți că putem da cetitorilor noștri o scriere care, afară de numele ce poartă, este în ea însuși un cap d'operă de elocuenție și singurul cuvînt din limba noastră care să poată fi comparat cu compunerile lui Bossuet". În continuare, Kogălniceanu arată că a primit textul de la C.Hurmuzachi din Bucovina și reproduce dintr-o scrisoare a acestuia o serie de observații privitoare la importanța și proveniența scrierii respective. "Cum că cuvîntul acest nu este product a unui scriitor nou - afirmă Hurmuzachi -, nu poate tăgădui nime. Dar a crede că se trage tocma din vremea slăvitului voievod, sau s-ar fi rostit chiar la îngroparea lui, nu mă pot îndupleca nicidecum, mai ales că manuscriptul în care se află cuvîntul acesta este scris de o singură mînă și cuprinde mai multe lucruri nouă[1] [...] Ce să atinge de locul nașterii manuscriptului acestuie, nu este îndoială că se trage din Moldova și, după cum am aflat, din Mitropolie. Eu însă l-am găsit la d. cavalerul Costachi Stamati" (p.35-36). Nota introductivă a lui Kogălniceanu se încheie cu această elegantă invitație: "lăsăm cetitorilor noștri facultatea de a prețui după cuviință acest monument a elocuenției, iar filologilor noștri nobila sarcină de a afla numele necunoscutului nostru Bossuet".

[1] Aici este pusă de către Kogălniceanu următoarea notă: "Adecă: 1. *Cuvînt a unui țăran către boieri*, 2. *Cuvînt pentru răbdare*, 3. *Corespondențe între doi străini asupra obiceiurilor românești* și alte documente ce vin până la 1770".

Kogălniceanu continuă publicarea textelor aflate în manuscrisul descoperit de Hurmuzachi în fasciculele următoare ale "Arhivei românești" din anul 1841. Într-o notă, intitulată *Despre necrologul lui Ștefan cel Mare și despre manuscriptul în care s-au aflat* (p.133-139), el se referă la faptul că necrologul a produs "o mare senzație între românii ce se mai îndeletnicesc cu istoria și cu adevărata literatură națională" și publică în întregime o scrisoare primită de la spătarul Antohi Sion, "care va da oareșcare lumină asupra manuscriptului ce cuprinde Necrologul lui Ștefan cel Mare, fără însă a rădica vălul ce acopere numele necunoscutului nostru Bossuet". În scrisoarea adresată lui Kogălniceanu, Antohi Sion aduce următoarele lămuriri privitoare la un manuscris mai vechi din care a copiat el în tinerețe necrologul lui Ștefan cel Mare și celelalte texte trimise redactorului "Arhivei românești" de către C.Hurmuzachi: "Cătră sfîrșitul scrisorii d.Hurmuzachi din 5 april 1840 atingătoare de locul nașterii manuscriptului trimis de d-lui și publicat prin *Arhiva românească*, fila 36, d-lui zice cu îndoială că ar fi aflat că acel manuscript se trage din Mitropolia Moldaviei. Aceasta este fără îndoială, pentru că la anul 1806, fiind vel visternic răposatul Alecu Balș, m-au însărcinat de l-am prescris acasă la răposatul cluceriul Iordachi Ilschi, supt a sa privighere, aflîndu-mă eu scriitor în Visterie, de pe o codică veche scrisă cu mîna vechiului logofăt a mitropoliei Moldaviei, Grigoraș. Într-acel manuscript, afară de documenturile însemnate de dumneata în notă, era trecute și toate corespondențiile divanurilor Moldaviei și Valahiei cu curtea Rosiei și cu ocîrmuitorii armiilor, începătoare de la 1768 păn la închierea păcii [...] O dată cu săvîrșirea însărcinării pusă mie, am prescris și pentru mine o copie de pe acel manuscript, pe care l-am avut până la anul 1831, cînd, după cunoscutele de atunce împregiurări, rădicîndu-se toate hîrtiile din casa mea[2], între care era și acesta, s-au perdut împreună și cu alte interesante documenturi vechi și nouă" (p.135-137).

În legătură cu informațiile noi și deosebit de prețioase date de A.Sion, Kogălniceanu crede că autorul necrologului lui Ștefan nu poate fi fostul logofăt al mitropoliei, Grigoraș: "Necrologul ne pare de o dată mult mai înapoietă și, judecînd de pe celelalte compuneri a aceluiași scriitor,

[2] Implicat într-o acțiune de protest împotriva unor abuzuri ale marii boierimi și ale administrației, A.Sion a fost atunci anchetat și arestat.

trebuie să fie de pe la anul 1740. Logofătul Grigoraș au fost fără îndoială numai copistul manuscriptului [...] Numele acestui mare autor ne rămîne încă necunoscut" (p.137-138). După ce anunță că va continua să publice în revistă documentele primite de la C.Hurmuzachi, "urmînd rînduiala păzită în manuscriptul pomenit", Kogălniceanu încheie: "Numai *Cuvîntul unui țăran către boieri* și *Corespondența între doi străini* nu se vor publica pentru astă dată, din pricina unor stavili cam grele ce se împrotivesc la tipărirea lor". Ca atare, el mai publică doar *Cuvînt pentru răbdare* (p.140-151) și *Epistolie către Evagoras pentru cinste* (p.152-171), iar sub titlul *Corespondenții cu Rosia* (p.172-334), toate documentele istorice aflate în manuscrisul trimis de Hurmuzachi.

În "Ateneul român", I, 1861, p.202, B.P.Hasdeu este de părere că *Necrologul lui Ștefan cel Mare* a fost scris de logofătul Grigoraș de la mitropolia din Iași, despre care Andreas Wolf relatează că era un om învățat.

Cuvîntul de îngropare vechiului Ștefan voievod a fost retipărit de Aron Pumnul, în vol. al III-lea al *Lepturariului rumânesc*, Viena, 1862, p.253-271, unde alineatele îi sînt numerotate de la 1 la 29. În nota care precedă textul, Pumnul atrage atenția asupra a două pasaje din care se vede că "acest cuvînt este făcut cu mulți ani mai tîrziu după moartea lui Ștefan cel Mare".

Firește, acest adevărat poem în proză închinat memoriei lui Ștefan cel Mare nu putea să scape atenției lui Mihai Eminescu și celorlalți organizatori ai serbării de la Putna, din 15 și 16 august 1871. După cum ne informează reportajul intitulat *Serbarea de la Putna întru memoria lui Ștefan cel Mare*, apărut în "Curierul de Iași", nr.92 și 93, de duminică 22 și miercuri 25 august 1871, p.1, 2 și 3, articol nesemnat, dar scris, după toate probabilitățile, de Eminescu[3], *Cuvîntul de îngropare* a fost citit în întregime, de către starețul mănăstirii, în dimineața celei de a doua zi a festivităților, lectura lui fiind "unul din momentele cele mai însemnate ale serbării". Considerîndu-l "aproape de un model de elocință română", care

[3] Vezi N.Barbu, *Un articol necunoscut al lui Eminescu despre serbarea de la Putna*, în "Convorbiri literare", nr.11(95), noiembrie 1977, p.3-4, și nr.1(97), ianuarie 1978, p.14.

"și pînă și azi el te pătrunde pînă în adîncul sufletului și te farmecă prin stilul său plăcut și energic", autorul articolului citează, spre exemplu, trei pasaje mai întinse din text.

Cuvîntul unui țăran către boieri a fost publicat prima dată în foiletonul numărului 20 al gazetei "Popolul suveran", din 20 august 1848, p.77-79, cu mențiunea, în notă: "Acest cuvînt s-a găsit în Moldova, de sînt vreo cîțiva ani. Se presupune că ar fi fost scris de răposatul Tăutul". Fără să știe că fusese publicat la 1848, C.Erbiceanu publică acest text în "Arhiva Societății științifice și literare din Iași", IV, 1893, nr.5 și 6, p.327-332, iar într-o notă de la sfîrșit afirmă următoarele: "Acest cuvînt să află în o condică, proprietatea mea, scrisă între anii 1770-1775, care cuprinde între altele și vestitul necrolog al lui Ștefan cel Mare. Stilul curat, fraza clară și limpede, apoi concepțiunea ideilor, îmi dovedesc că autorul nu este un țăran ordinar, necărturar, ci un boier, luînd apărarea țăranilor, văzînd situația lor tristă și decăzută din cauza întîmplărilor provenite prin grelele dabile impuse asupra țăranilor pe timpul domniei fanarioților. Totodată, această cuvîntare descrie cu colori foarte vii starea societății înalte, la cîtă înjosire ajunsese pe timpul fanarioților și cît pierduse boierul român din caracterul său eroic și național, uitîndu-și rolul său străvechi și trăind numai pentru satisfacerea dorințelor sale individuale. Rar am întîlnit asemenea putere și vigoare în stil, și atîta energie; de aceea am și dat-o publicității, ca model de scriere românească. Scriitorul acestui cuvînt este un anonim moldovan".

În nr.7 și 8 ale "Arhivei", din același an, p.437-445, Erbiceanu publică și textul intitulat *Corespondență între doi străini asupra obiceiurilor Moldovei și Țărei Muntenești*, la sfîrșitul căruia face următoarele observații: "Această corespondență să vede că e tradusă din limba germană, mai ales din cîteva germanisme strecurate în traducere, precum *părerile de sine*, Selbstschätzung, *socotind pentru sine* etc. Atît limba, stilul, cît și istoria asupra căreia reflectă corespondența arată invederat că ea datează din veacul trecut și, după cum credem, din a doua lui jumătate. Ea a fost aflată în aceeași condică și scrisă de aceeași mînă cu necrologul lui Ștefan cel Mare și cu cuvîntul unui țăran reprodus în numărul precedent". Manuscrisul după care a editat Erbiceanu aceste două texte,

pe care nu le putuse publica Kogălniceanu în 1841, a fost dăruit de el, în anul 1902, Bibliotecii Academiei Române, unde se află și acum, sub cota ms.rom.*1667*.

1.2. Primul istoric literar care a studiat mai îndeaproape cele cinci texte anonime cu caracter beletristic publicate de Kogălniceanu și de Erbiceanu este N.Iorga. În *Istoria literaturii române în secolul al XVIII-lea*, vol.I, București, 1901, Iorga le apreciază, cu drept cuvînt, în acești termeni superlativi: "Toate sînt de o rară frumusețe și energie de formă; cele ce privesc poporul nostru sînt de o uimitoare îndrăzneală și de o falnică înălțare de suflet. Cine a putut să scrie, în asemenea timpuri, cuvinte de o astfel de putere, într-o formă atît de măiestrită? E o întrebare care s-a pus mai rareori de cum ar fi meritat importanța lucrului. Cine a scris aceste minunate rînduri, cine a spus acele mari adevăruri și a readus în mintea contemporanilor săi acel mare trecut trebuie să fi fost un cărturar în toată puterea cuvîntului. Un cărturar bisericesc mai curînd decît un laic, căci e de mirare ce curată e limba de grecisme și turcisme, poate cea mai curată limbă din vreun monument literar al secolului al XVIII-lea. Perioada largă, bine proporționată, maiestoasă, ni arată și ea pe un om care cunoștea mari modele literare" (p.540). În continuare, Iorga subliniază valoarea istorică și literară a fiecărui text, în următoarele fraze pline de adevăr și frumusețe: "Două din cuvinte sînt traduceri sau imitații: *Cuvîntul pentru răbdare* și *Epistolia către Evagoras*. Ele n-au altă însemnătate decît aceea a formei; ele ni mai arată încă în scriitor un om învățat, care alege exemple din antichitatea clasică și din Scriptură pentru a justifica soluții morale vechi ca lumea. Mai rămîn trei: întâi *Panegiricul*. Acesta are, pe lîngă meritul de a fi foarte bine scris, de a așterne pe lamentații fără originalitate un veșmînt minunat de fraze bogate, și unul tot așa de mare. E bine pentru onoarea literaturei românești că s-a putut scrie astfel într-o perioadă care n-a fost strălucitoare și care a fost puțin prețuită. Dar e și mai onorabil că în timpuri de o astfel de umilință mai era cine să se uite în trecutul cel mare, să cadă în genunchi, nu înaintea unui mare boier, pentru a-i cere un *mansup*, ci înaintea unei mari figuri a trecutului, pentru a-i aduce ofranda mulțămirilor [...] O însemnătate istorică mai mare o are însă *Cuvîntul unui țăran către boieri*, singura protestare scrisă, făcută în numele țărănimii

împilate. Țăranul scriitorului nostru vorbește în adevăr țărănește, cu patosul rezervat, cu înțelepciunea răbdătoare, cu scurtimea profundă a țăranului, care ține minte fără să o spuie și urăște fără să-și strige ura pe toate cărările, care adună și așteaptă răzbunarea ce vine de la Dumnezeu [...] Și corespondența celor doi străini are un merit mare istoric și literar: acel de a fi cea mai puternică înfierare, venită din partea unui român, a întregii clase dominante greco-române din secolul al XVIII-lea și acel de a fi cea mai bine scrisă din puținele opere curat satirice ce ni s-au păstrat din această vreme" (p.542-548). Supralicitînd însă cultura și meritele literare ale cunoscutului arhimandrit putnean Vartolomei Mazereanu (cca 1720 - cca 1780), ale cărui traduceri și scrieri originale tocmai se descopereau în acea perioadă, marele nostru istoric a crezut că numai el putea fi autorul anonim al textelor respective (p.541-542). Atribuirea făcută de N.Iorga nu este (și nici nu poate fi) întemeiată, în mod firesc, pe comunitatea particularităților lingvistice și stilistice ale acestor texte anonime și ale scrierilor cunoscute ale lui Mazereanu. Părerea că panegiricul lui Ștefan cel Mare este opera lui Vartolomei Mazereanu a fost susținută de Iorga și în *Istoria lui Ștefan cel Mare*, București, 1904, p.298-302. Cu prilejul împlinirii a patru sute de ani de la moartea lui Ștefan cel Mare, *Cuvîntul de îngropare* a fost reeditat, probabil de către I.Bianu, în broșura intitulată *Cuvînt de pomenire vechiului Ștefan voievod cel Mare, domnul Moldovei, făcut pre la 1762 de Vartolomei Măzăreanul, egumenul mănăstirii Putna*, București, 1904.

1.3. Pe baza unei sumare analize a limbii acestui text și a descoperirii sursei lui în opera lui Fléchier, Ovid Densusianu, în articolul intitulat *O falsificare literară*: «*Panegiricul lui Ștefan cel Mare*», din "Viața nouă", V, 1909, nr.13-14, p.278-285, crede că *Cuvîntul de îngropare* a fost produs în secolul al XIX-lea. "E de mirat - afirmă Densusianu - că cei care l-au cetit n-au observat că limba în care e scris nu poate fi veche, nici măcar din secolul al XVIII-lea [...] Un text vechi care ne vorbește de «teatru a ticăloșiilor», care întrebuințează cuvinte și expresii ca *idee, însufla* și *departe de aice*, nu-i așa că pare de tot ciudat? Numai cineva din secolul al XIX-lea putea să scrie astfel; expresiunea *departe de aice* trădează un franțuzism și cuvîntul *însufla* e nou, a fost introdus de scriitorii moderni pentru a reda înțelesul fr. *inspirer*. Și încă ceva: la pag.

60 se vorbește de Cesar «fulgerul războaielor», care nu poate fi decît traducerea fr. «foudre de guerre»; la pag.59, 67 se întrebuințează cuvîntul *împila* cu înțelesul de «a asupri», înțeles care nu se găsește însă la scriitorii vechi. Ce să mai zicem și de acel «auzitori», care apare de mai multe ori și care e desigur o traducere a fr.*auditeurs*? Ar fi destul atîta ca să nu mai stăm la îndoială. Dar iată încă o probă - și aceasta decisivă. Discursul întreg e inspirat din «oraisons funèbres» ale lui Fléchier. Pentru că Fléchier împarte discursurile lui în trei părți, tot așa a făcut și falsificatorul nostru. Putem chiar preciza mai mult. Ca model a fost aleasă din Fléchier *Oraison funèbre de M. de Turenne*; oratorul francez înfățișează pe Turenne ca viteaz, ca om drept și bun creștin; tot așa face și falsificatorul cu Ștefan cel Mare [...] În afară de discursul amintit, după care și-a făcut planul, falsificatorul a cules și din alte părți ale operei lui Fléchier frazele care-i trebuiau" (p.279-281). Densusianu își întemeiază afirmațiile pe fraze din *Cuvîntul de îngropare* citate paralel cu fraze din oratia funebră pentru Turenne și din *Oraison de M.Le Tellier* și *Oraison de Marie-Anne de Bavière*. "În unele locuri - mai observă Densusianu - falsificatorul pare a fi fost influențat și de Bossuet; sînt fraze care prezintă oarecare asemănare cu discursurile acestuia. Probabil că falsificatorul l-a citit, dar în cele din urmă și-a ales ca model pe Fléchier" (p.282).

Cu privire la această parte a demonstrației lui Densusianu este necesară de pe acum o precizare. Deși a descoperit faptul deosebit de important că autorul anonim al *Cuvîntului de îngropare* s-a inspirat din cîteva discursuri ale lui Fléchier, el exagerează atunci cînd conchide că laudele pentru valoarea literară remarcabilă a *Cuvîntului* "nu mai pot rămînea însă decît pentru... Fléchier" (p.282). Frazele puse paralel de către Densusianu, care nu sînt chiar identice, dovedesc nu un plagiat, ci numai modelul, sursa de inspirație pentru autorul român, care slăvește în opera sa, cu datele istoriei și ale tradiției, virtuțile și faptele lui Ștefan cel Mare. De asemenea, limba și stilul său retoric și elevat sînt comune, cum au observat Kogălniceanu, Erbiceanu și Iorga, și celorlalte patru texte ale aceluiași autor, menționate mai sus, care nu mai au corespondente în opera lui Fléchier sau a lui Bossuet. Noi am constatat că unele idei și comentarii din *Cuvîntul de îngropare vechiului Ștefan voievod* se întîlnesc, în formulări similare, și în *Oraison funèbre de Louis-le-Grand, roi de France* a lui Massillon. După cum vom vedea, autorul *Cuvîntului*

de îngropare și al celorlalte patru texte menționate era un om cultivat, al cărui talent a fost doar fecundat de contactul cu literaturile franceză, greacă și latină.

Referindu-se în continuare la împrejurările în care a fost descoperit și publicat de către Kogălniceanu textul *Cuvîntului de îngropare*, Ovid Densusianu crede că "intervenirea lui Sion dă de bănuit. De remarcat mai întîi precauțiunile pe care le ia să nu se nască nici o îndoială asupra autenticității textului; spune anume că copia a fost făcută sub «privegherea» clucerului Ilski. Pe urmă, explicațiunea pe care o dă asupra dispariției «originalului» nu e mai puțin suspectă. Ce rămîne din toate aceste lămuriri este că nu poate fi vorba de un original vechi al manuscrisului; nu ni s-a păstrat, pentru că... nici n-a existat" (p.282-283). Aceeași părere o are Densusianu și despre *Cuvîntul unui țăran către boieri*, aflat în același manuscris și publicat de C.Erbiceanu în "Arhiva" din 1893: "Mărturisesc că nu cred în autenticitatea acestei bucăți literare, mult lăudată și ea; face impresia de a fi ieșită din aceeaș oficină" (p.283). Ca atare, Densusianu conchide că "Kogălniceanu a fost victima unei mistificări și, nedîndu-și sama de condițiunile suspecte în care i se transmisese manuscrisul, l-a primit ca bun. Dar gîndul ne duce și mai departe. Se știe că Sion a fost amestecat în falsificarea izvodului lui Clănău. Parcă toate împrejurările vin să-l facă vinovat și de această ispravă literară, care a indus în eroare pe istoricii noștri" (p.283-284).

În mod surprinzător, lui Ovid Densusianu i-a scăpat din vedere faptul că anumite pasaje din *Cuvîntul de îngropare*, semnalate încă de Aron Pumnul, arată că acest text a fost scris la cîteva veacuri după moartea lui Ștefan cel Mare, cum observaseră, de altfel, toți cercetătorii care l-au studiat, începînd cu însuși descoperitorul lui, C.Hurmuzachi. Prin urmare, fiind o scriere autentică, pur literară, de evocare a unei figuri luminoase din trecutul neamului nostru, acest *Cuvînt* nu poate fi asimilat cu falsul cunoscut și cu ușurință demonstrat al izvodului lui Clănău, a cărui producere a avut cu totul alt scop. Autorul *Cuvîntului de îngropare* este un scriitor adevărat, nu un falsificator, cum îl califică Densusianu în încheierea articolului său, cu o uimitoare neînțelegere a finalității literare a acestui text: "Nimeni nu se mai poate îndoi acum că discursul la moartea lui Ștefan cel Mare e o plăsmuire din întîia jumătate a veacului

trecut, făcută cu intenția de a o furișa în literatura noastră veche, pentru ca să se arate că încă de pe vremea lui Ștefan cel Mare se ajunsese să se scrie așa de frumos la noi. E o plăsmuire mai iscusită decît a izvodului lui Clănău, cu toate că unele întorsături de frază trădează și aici pe cel care se căznea să-i dea o înfățișare arhaică. S-a lăudat de multe ori frumusețea literară a acestui discurs; sînt incontestabil pasagii care farmecă sau, mai curînd, care fermecau, pînă nu li se știa izvorul, dar tocmai stilul lor arată și el că vreun mînuitor mai dibaci al condeiului, de acum vreo șaptezeci de ani, și-a pus priceperea în serviciul unei înșelătorii literare. Unele cuvinte și fraze ne aduc aminte de Russo și Bălcescu; nu voiesc să afirm că vreunul din ei ar fi amestecat în această falsificare, ci să relevez numai că sînt oarecari asemănări între textul falsificat și felul de a scrie, cu toată sforțarea de arhaizare, al generațiunei de pe la 1840. Iată ce rămîne din «panegiricul» atît de mult slăvit și căruia N.Iorga a crezut chiar că i-a găsit autorul" (p.284-285). Considerînd astfel soluționată problema autenticității *Cuvîntului de îngropare*, Densusianu persiflează atribuirea de către Iorga a acestui text lui Vartolomei Mazereanu.

Concluziile lui Ovid Densusianu au fost acceptate și întărite cu noi dovezi de către Sextil Pușcariu, în *Istoria literaturii române. Epoca veche*, ediția a doua, revăzută și întregită, Sibiu, 1930, p.241-242: "De fapt O.Densusianu a dovedit - afirmă Pușcariu - că în *Necrolog* se găsesc o seamă de cuvinte și neologisme care nu pot aparține secolului al XVIII-lea, că multe părți ale lui sînt traduse sau alcătuite după oratorul francez *E. Fléchier* (1632-1710) și că autorul cunoștea și pe Bossuet. Intervenirea lui Antohi Sion, cu afirmațiile sale pozitive, e suspectă, dat fiind că el a fost amestecat și în faimoasa falsificare a Isvodului lui Clănău. O cetire atentă a acestor cinci lucrări arată că ele sînt scrise de același autor («scrise de aceeași mînă», afirmă Erbiceanu, p.445). Același spirit moralizator le stăpînește. Într-adevăr, în *Necrolog* e prea puțin vorba despre Ștefan; cele trei capitole ale lui cuprind preamărirea unor virtuți omenești, și adecă a smereniei, a dreptății și a credinței adevărate, precum în *Cuvînt* și în *Epistolie* se laudă răbdarea și cinstea. Aceleași idei avansate, care nu pot fi ale unui scriitor din veacul al XVIII-lea, revin în toate cinci și uneori aceleași epizoade [...] și aceleași expresii figurate [...] Autorul e, precum dovedește limba, un moldovean [...], familiarizat cu

literatura franceză și germană (cf. Erbiceanu, p.445). Neologismele, dar mai ales cuvintele românești, adese cu colorit arhaic, prin care autorul încearcă să le înlocuiască (cf. *viața din parte* = viața privată, *curgere de voroavă* = elocvență, *greșală văzută* = evidentă, *fecioare sărace de părinți* =orfane, în Necrolog, p.27, 35, 42, 45; *învățat la voroavă* = elocvent, *pricină* = pretext, în Epistolie, p.165, 168; *zăbavă* = petrecere, în Corespondență, p.438, etc.) sînt aceleași ca ale scriitorilor grupați în jurul *Arhivei române*, cu ale căror vederi se potrivesc și ideile generale exprimate în aceste scrieri [...] Astfel de idei mai ușor se puteau strecura în niște scrieri atribuite veacurilor trecute, decît în niște articole iscălite, pe care cenzura îndată le-ar fi oprit. De fapt vedem că din cauza cenzurei Kogălniceanu nu a apucat să le publice pe toate. De altfel obiceiul de a atribui astfel de scrieri unor autori misterioși din vremi străvechi e cunoscut tocmai la generația care a dat și Cîntarea României, cu care Necrologul are uneori asemănări mari stilistice [...]".

1.4. Demonstrația lui Ovid Densusianu din anul 1909 l-a determinat pe N.Iorga să renunțe treptat la opiniile exprimate în 1901, cu toate că, după cum vom vedea, părerea lui că textele respective *datează din secolul al XVIII-lea*, așa cum afirmaseră C.Hurmuzachi, M.Kogălniceanu, Antohi Sion, B.P.Hasdeu și C.Erbiceanu, era cea justă. Referindu-se la *Cuvîntul unui țăran către boieri* și la *Corespondența între doi străini*, publicate de Erbiceanu în anul 1893, Iorga afirmă, în *Istoria bisericii românești și a vieții religioase a românilor*, vol.II, Vălenii de Munte, 1909, p.165, nota 2: "Dar acestea ar putea să fie și ale boierului Ionică Tăutu din 1821, supt numele căruia a și fost tipărită una din ele într-unul din ziarele muntene de la 1848". În *Istoria literaturii românești*. II. *De la 1688 la 1780*, ediția a II-a, revăzută și larg întregită, București, 1928, Iorga afirmă totuși, cu privire la aceleași texte: "Iar dovada hotărîtoare că măcar satirele sociale, cum cred că s-a sugerat, sînt datorite lui Ionică Tăutul, mort la Constantinopol, - totuși un cunoscut reprezentant al curentului de prefacere în sens apusean -, nu s-a adus încă" (p.604). Puțin mai tîrziu, în conferința intitulată *Un "jacobin moldave" au XIX-e siècle*, Paris, 1936, N.Iorga, oarecum iritat, dar convins acum de demonstrația lui Densusianu (și, probabil, de cea suplimentară a lui Pușcariu), renunță complet la atribuirea făcută în 1901 și, tot fără a se asigura de adevăr prin rezultatele

unei avizate comparații lingvistice și stilistice a textelor, atribuie de data aceasta *Cuvîntul de îngropare, Cuvîntul unui țăran către boieri* și *Corespondența între doi străini* lui Ionică Tăutu (p.13-17). Ocupîndu-se în continuare de conținutul celor două pamflete cu caracter politic, despre *Cuvîntul de îngropare* el afirmă doar că: "Tăutu a donc écrit d'abord le panégyrique d'Étienne-le-Grand, sur lequel je n'insiste pas pour plusieurs raisons dont l'une est décisive: c'est que l'originalité du panégyrique est plus que discutable" (p.13). Unii istorici literari s-au îndoit, pe drept cuvînt, de temeinicia acestei noi atribuiri a lui Iorga, alții însă au acceptat-o. Astfel, Emil Vîrtosu, editînd în "Viața românească" din 1939 două texte inedite ale lui Ionică Tăutu, își exprimă dezacordul cu recenta atribuire făcută de Iorga: "Menționăm cu acest prilej că lucrările care îi sînt atribuite de N.Iorga, *Un "jacobin moldave" au XIX-e siècle* (Paris, 1936), nu aparțin cîtuși de puțin comisului Ionică Tăutu"[4]. Al.Piru însă, în *Literatura română veche*, București, 1961, vorbind despre Vartolomei Mazereanu, afirmă: "I s-a mai atribuit un *Panegiric al lui Ștefan cel Mare*, bănuit apocrif, și *Cuvîntul unui țăran către boieri* de Ionică Tăutu" (p.524), iar în *Literatura română premodernă*, București, 1964, vorbind despre Ionică Tăutu, consideră *Cuvîntul unui țăran* drept operă sigură a acestuia (p.230-232).

În *Antologia gîndirii românești*, partea I, București, 1967, p.197-199, este reeditată, după "Arhiva" din 1893, partea a doua a *Cuvîntului unui țăran către boieri*, datat [1830], sub numele lui Ioniță (sic!) Tăutu.

În *Introducere în filologia românească*, București, 1974, Ion Gheție și Al.Mareș afirmă: "Un text neautentic, datînd foarte probabil din secolul al XIX-lea, este *Panegiricul lui Ștefan cel Mare*" (p.72), iar în continuare autorii prezintă foarte pe scurt părerile privitoare la autenticitatea și la paternitatea acestui text exprimate de C.Hurmuzachi, N.Iorga, O.Densusianu și S.Pușcariu.

Problema paternității *Cuvîntului unui țăran către boieri* a fost discutată și de Dan Mănucă, în revista "Cronica", V, 1970, nr.32, p.7, articol reluat întocmai în volumul său intitulat *Argumente de istorie literară*, Iași, 1978, unde autorul și-a propus să argumenteze că "1. Nu

[4] Vezi Emil Vîrtosu, *Din scrierile inedite ale comisului Ionică Tăutul*, 1795-1830, extras din "Viața românească", București, 1939, p.5.

Ionică Tăutu este cel care a scris acest pamflet; 2. Adevăratul autor trebuie căutat - după noi - printre membrii cercurilor politice progresiste moldovenești dintre 1840-1848" (p.53). Cu privire la valoarea literară a *Cuvîntului*, D.Mănucă conchide că textul reprezintă un "moment însemnat în dezvoltarea pamfletului românesc", și că autorul lui, "o dată descoperit, poate figura alături de Tăutu, Kogălniceanu și alții în galeria pamfletarilor de frunte ai literaturii române" (p.56). Aceleași opinii le-a exprimat D.Mănucă și în articolul consacrat *Cuvîntului unui țăran către boieri* din *Dicționarul literaturii române de la origini pînă la 1900*, București, 1979, p.256. Am constatat însă cu surprindere și regret că în dicționar nu i s-a consacrat articolul pe deplin meritat și *Cuvîntului de îngropare vechiului Ștefan voievod*, atît de mult discutat și apreciat în istoria noastră literară.

1.5. Dacă pentru alcătuirea *Cuvîntului de îngropare* autorul a avut ca model oratia funebră a lui Fléchier pentru Turenne și, probabil, oratia similară a lui Massillon pentru Ludovic al XIV-lea, tot un model celebru a avut și pentru *Cuvînt a unui țăran către boieri*. Acest model este *Sermo pagani cujusdam ad Senatores Romanos*, din *Horologium principum*, cum este intitulată, în versiunea latină a lui Johannes Wanckelius, cunoscuta operă de educație morală și social-politică a scriitorului spaniol Antonio de Guevara, *Viața lui Marc Aureliu, cu Ceasornicul domnilor*. După cum se știe, această celebră operă a lui Guevara, tradusă în mai multe limbi și citită intens, din secolul al XVI-lea pînă în secolul al XVIII-lea, a fost tălmăcită și în limba română, după versiunea latină a lui Wanckelius, de către Nicolae Costin, fiind astfel mai bine cunoscută de mulți intelectuali moldoveni și munteni din secolul al XVIII-lea (vezi *Ceasornicul domnilor* de Antonio de Guevara, traducere din limba latină de Nicolae Costin, ediție critică și studiu introductiv de Gabriel Strempel, București, 1976). *Sermo pagani cujusdam ad Senatores Romanos* reprezintă capitolele III - V ale părții a III-a a operei lui Guevara (în ediția citată a versiunii românești, p.142-164).

Cunoscut în literatura universală și sub titlul *Discursul țăranului de la Dunăre*, acest text a fost imaginat și introdus de autor în opera sa sub forma relatării de către Marc Aureliu a unei întîmplări petrecute în senatul roman, pe cînd era el senator. Într-o zi a apărut în senat un pitoresc țăran german de la izvoarele Dunării, care, cu demnitate, calm și curaj, i-a acuzat pe romani, într-un lung și convingător discurs, pentru războaiele de

cotropire pe care le duc și pentru toate relele aduse neamului său de funcționarii corupți și spoliatori trimiși de cotropitori să administreze regiunea respectivă.

Firește, critica socială și politică din *Cuvînt a unui țăran către boieri* are multe aspecte comune cu cea din *Discursul țăranului de la Dunăre*. În unele cazuri, frazele respective sînt aproape identice. Lectura paralelă a acestor texte arată cît se poate de limpede că autorul *Cuvîntului unui țăran către boieri* a avut ca model pentru pamfletul său discursul țăranului german imaginat de Antonio de Guevara. Citățm, spre exemplu, frazele similare cu care încep ambele texte. În *Discursul țăranului de la Dunăre*: "O, părinți adunați, o, neam fericit [...], mă închin și mă rog dumnedzăilor celor nemuritori ca și limba mea astădzi să o îndireptedzi și să o chivernisască, cum spre a moșiii mele cele ce să cuvin a le grăi, așe și voauă spre otcîrmuire bună a stăpîniii voastre de obște a ascultare să vă fie" (traducerea lui N.Costin din ed.cit., p.144). În *Cuvînt a unui țăran către boieri*: "Întăi mă rog lui Dumnezeu, dumneavoastră boieri, ca mie, săracului, să-mi fie întru ajutori, și dumneavoastră să vă înduplece inema ca să mă ascultați în tăcere, pentru ca, din spusul nevoilor noastre cunoscînd ticăloasa stare în care ne aflăm, să vă milostiviți și să ne sprijiniți" (ms.*1667*, f.9^{v}).

2. Veridicitatea mărturiei lui Antohi Sion.

2.1. Rezumînd mai sus discuțiile purtate în jurul celor cinci texte anonime care au reținut atenția mai multor generații de istorici literari, am reprodus în citate mai largi diversele opinii privitoare la valoarea literară, sursele, autenticitatea și paternitatea lor, atît pentru faptul că revistele sau cărțile în care au fost exprimate opiniile respective nu pot fi la îndemîna cititorilor studiului de față, cît mai ales pentru a putea fi urmărită direct și, pe cît posibil, în întregime argumentarea fiecărui punct de vedere.

Tuturor aprecierilor citate le este comună constatarea că limba, stilul și anumite elemente de conținut ale celor cinci texte dovedesc că ele aparțin, fără îndoială, unui singur autor, care avea o cultură mai aleasă și un talent literar remarcabil. Deosebirile de păreri privesc numai timpul cînd au fost scrise textele respective și identitatea autorului lor. Aparțin

aceste interesante scrieri secolului al XVIII-lea, așa cum s-a afirmat? Răspunsurile date pînă acum la această întrebare sînt, după cum am văzut, insuficiente și, pe drept cuvînt, controversate. În ordinea firească a lucrurilor, primul pas necesar spre elucidarea problemei este stabilirea veridicității mărturiei din 1841 a lui Antohi Sion, potrivit căreia el a copiat textele în anul 1806, după un manuscris din secolul al XVIII-lea. Se poate dovedi însă faptul că afirmațiile lui Sion sînt adevărate? Noi răspundem afirmativ, iar în continuare ne propunem să dovedim acest lucru.

Manuscrisul după care a editat C.Erbiceanu, în 1893, *Cuvîntul unui țăran către boieri* și *Corespondența între doi străini*, donat în anul 1902 Bibliotecii Academiei Române, unde se află și în prezent, sub cota ms.rom.*1667*, este *autograful lui Antohi Sion*. Autenticitatea grafiei lui Antohi Sion din acest manuscris poate fi dovedită cu copia cronicii lui Neculce făcută de același Sion în anul 1804, aflată în ms.*114* de la Biblioteca Academiei Române (vezi îndeosebi foile 226-228, care cuprind însemnări, un epilog și versuri originale ale copistului), precum și cu însemnările autografe ale lui Antohi Sion din anii 1798-1821 aflate în ms.*298* (f.1-3 și 184-189) de la Biblioteca Academiei, care conține o copie a *Letopisețului cantacuzinesc* făcută în anul 1777 de Iordachi Sion.

Manuscrisul *1667* de la BAR, care cuprinde 66 de foi in-folio, are conținutul identic cu cel descris și editat de Kogălniceanu. La începutul lui se află textele literare în discuție: *Cuvînt de îngropare, ce să zice grecește epitafion, vechiului Ștefan Vodă al 5-le, domnul țării Moldovii, cel ce s-au numit Mare, pentru mările vrednicii și vetejii ale sale* (f.1-9^{v}), *Cuvînt a unui țăran către boieri* (f.9^{v}-11), *Cuvînt pentru răbdare* (f.12-14), *Epistolie către Evagóras pentru cinste* (f.15-19), *Corespondenție între doi streini asupra obiceiurilor Moldovii și a Țării Muntenești* (f.20-23^{r}), iar în continuare (f.24-66) o parte dintre documentele privitoare la evenimentele anilor 1769-1771 publicate de Kogălniceanu[5]. Examenul grafologic al acestui manuscris arată că este o copie. Apar în el unele greșeli tipice de copist, iar particularitățile grafice

[5] Vezi și Gabriel Strempel, *Catalogul manuscriselor românești. B.A.R., 1601-3100*, vol.III, București, 1983, p.30-31.

ale scrisului sînt cele ale textelor moldovenești scrise în jurul anului 1800. Aceste elemente de ordin grafic constituie un prim indiciu că ms.*1667* poate fi una din cele două copii pe care Antohi Sion afirmă că le-a făcut în anul 1806, după un manuscris mai vechi, din secolul al XVIII-lea, scris de mîna logofătului Grigoraș de la mitropolia din Iași. Particularitățile lingvistice și stilistice ale însemnărilor și ale celorlalte texte originale autografe ale lui Antohi Sion din manuscrisele *114* și *298*, menționate mai sus, sînt, în mod evident, deosebite de cele ale textelor literare în discuție aflate în ms.*1667*, fapt care probează că Sion este numai copistul, nu și autorul acestor texte.

Faptul că cele cinci texte cu caracter literar aflate la începutul ms.*1667* sînt într-adevăr din secolul al XVIII-lea, ca și documentele referitoare la evenimentele anilor 1769-1771, copiate în a doua parte a acestui manuscris, poate fi dovedit prin comparația limbii și a stilului lor cu limba și stilul textelor aflate în două manuscrise anonime din secolul al XVIII-lea, și anume: ms.*47* de la Biblioteca Academiei Române și însemnările de pe cartea aflată la Biblioteca Centrală Universitară din Iași, cota CR *VI-227* (vol.1).

Manuscrisul *47* de la BAR, care a mai stat în atenția cercetătorilor[6], cuprinde următoarele texte: o traducere, probabil, cu titlul *Dissertation sur* [*la*] *consommation du siècle* (f.1-4), o scriere de educație politică a conducătorilor de popoare, intitulată *Palatul crailor leșăști* (f.4-9), un dialog despre circulația apei în univers, intitulat *Pentru ape* (f.9^{v}-13), un fragment cu descifrarea unei ieroglife (f.13^{v}-14), ciorna unei predici despre rugăciune (f.14^{v}-36), un pasaj dintr-o scriere a lui La Bruyère, în original (f.37), începutul altei predici (f.37^{v}-38), un eseu intitulat *Pentru Moisei* (f.39^{v}-46), ciorna unei scrisori privitoare la nemurirea sufletului, în latinește (f.47^{v}-54), și un mic dialog intitulat *Pliroforios-Amfivolios* (f.55), la sfîrșitul căruia se află însemnarea: "Aicea s-au scris, la 1797, octv.5, de Vartolomei Putneanul"[7]. Vom vedea mai departe cine este acest

[6] Vezi Alexandru Duțu, *Cărțile de înțelepciune în cultura română*, București, 1972, p.92-93.

[7] Vezi și descrierile acestui manuscris făcute de Ioan Bianu, în *Catalogul manuscriptelor românești*, tom.I, București, 1907, p.108, și de Gabriel Strempel, în

Vartolomei. Cu excepția textului aflat pe ambele pagini ale foii 55, scris de Vartolomei Putneanul, întregul ms.*47* este scris de o singură persoană, deocamdată necunoscută, care, după toate probabilitățile, a fost cleric.

Grafia textelor de pe foile 1-54 ale ms.*47* este identică cu cea a adnotărilor marginale și a textului scris pe foile albe de la început și de la sfîrșitul primului volum al culegerii de comentarii la *Vechiul Testament* alcătuită de Nikifor Teotokis și publicată la Leipzig, în 1772, carte aflată la BCU Iași, cota CR *VI-227*. Comentariul de pe foile liminare și adnotările respective, dintre care una redactată în latinește, au fost editate nu demult, cu unele erori de transcriere, de M.Bodinger[8]. Ele conțin mai multe observații critice ale cititorului privitoare la anumite afirmații contradictorii sau neverosimile din *Geneză*, precum și un comentariu mai întins despre paternitatea *Pentateuhului* și identitatea lui Moise, care își au originea în comentariile similare ale unor filozofi sau teologi raționaliști ca Hobbes, Spinoza și alții. Din faptul că textul acestor adnotări nu poate fi decît *autograful* persoanei necunoscute (evident, un cleric) care a studiat cartea aflată acum în biblioteca ieșeană rezultă că și textele de pe foile 1-54 ale ms.*47*, a căror grafie este identică cu cea a adnotărilor menționate, reprezintă *autograful aceleiași persoane*. Acestei identități a grafiei celor două manuscrise îi corespunde identitatea limbii și a stilului lor, fapt care arată că textele aflate în ms.*47* (f.1-54) nu sînt copii, ci traduceri sau scrieri originale ale persoanei care le-a scris în acest caiet. Unele dintre ele sînt ciorne.

2.2. Studiul limbii textelor românești aflate în ms.*47* (f.1-46) și a adnotărilor și comentariului din cartea menționată de la biblioteca ieșeană, în raport cu limba altor texte românești din a doua jumătate a secolului al XVIII-lea și din primele decenii ale secolului al XIX-lea, între care și *Cuvînt de îngropare vechiului Ștefan voievod*, *Cuvînt a unui țăran către boieri* și celelalte trei texte cu caracter literar aflate la începutul ms.*1667* și publicate de către Kogălniceanu și Erbiceanu, ne-a dus la concluzia că toate aceste cinci texte de care ne ocupăm, despre care Antohi Sion a

---

Catalogul manuscriselor românești. B.A.R., 1-1600, vol.I, București, 1978, p.22.

[8] Vezi M.Bodinger, *Un voltairian moldovean de la sfîrșitul secolului al XVIII-lea? Text inedit*, în "Revista de filozofie", XXIII, 1976, nr.3, p.317-329, unde sînt publicate și fotocopiile a trei pagini cu adnotările respective.

afirmat că le-a copiat, în 1806, după un manuscris mai vechi, sînt operele aceluiași scriitor român necunoscut din secolul al XVIII-lea care a tradus ori a alcătuit textele din ms.*47*, menționate mai sus, și care a scris comentariile marginale privitoare la *Pentateuh* și la Moise din cartea aflată acum la biblioteca din Iași.

Textele care prezintă cele mai multe particularități lingvistice și stilistice comune sînt, în mod firesc, *Cuvîntul de îngropare vechiului Ștefan voievod*, care este în fond o predică (inspirată, după cum a observat Ovid Densusianu, de cîteva orații funebre ale lui Fléchier, precum și, credem noi, de oratia funebră a lui Massillon pentru Ludovic al XIV-lea), și predica despre rugăciune din ms.*47*, pentru care autorul a putut avea ca ca model atît diversele predici ale aceluiași Fléchier cît mai ales cele două predici ale lui Massillon despre rugăciune, din ciclul *Sermons pour le Carême*. Ca și aceste două predici ale lui Massillon, predica din ms.*47* are obișnuitul exordiu și două părți, separate și numite ca atare: *Partea 1* și *Partea 2*. Exordiu și două sau trei părți, numite ca atare, au și predicile lui Fléchier. *Cuvîntul de îngropare vechiului Ștefan voievod* are, de asemenea, exordiu și trei părți, separate și numite ca atare.

În predica despre rugăciune din ms.*47*, ca și în *Cuvînt de îngropare*, în *Cuvînt a unui țăran către boieri* și în celelalte texte literare aflate în ms.*1667* și editate de Kogălniceanu și Erbiceanu, se întîlnesc frecvent aceleași procedee stilistice, ca apostrofa, interogația, exclamația, repetiția și altele, în fraze similare, bogat și elegant construite. De exemplu[9], în

[9] Pentru *Cuvîntul de îngropare* și celelalte scrieri literare în discuție folosim în demonstrație copia aflată în ms.*1667*, pentru că atît Kogălniceanu cît și Erbiceanu au modernizat puțin limba textelor respective în edițiile lor. Utilizăm următoarele sigle: **CI** = *Cuvînt de îngropare vechiului Ștefan vodă* (cifra de după bară trimite la pagina din "Arhiva românească", 1841); **CR** = *Cuvînt pentru răbdare* (cifra de după bară trimite la "Arhiva românească", 1841), **CS** = *Corespondențe între doi streini* (cifra de după bară trimite la "Arhiva", 1893); **CT** = *Cuvînt a unui țăran către boieri* (cifra de după bară trimite la "Arhiva", 1893); **E** = *Epistolie a lui Evagoras pentru cinste* (cifra de după bară trimite la "Arhiva românească", 1841); **GA** = Adnotările din cartea de la BCU Iași, cota CR *VI-227*. Prin cifre arabe am indicat numerotarea originală a coloanelor cărții, iar cu cifre romane am numerotat paginile manuscrise de la început (I-IV) și de la sfîrșit (V-VII). Cifra arabă de după bară trimite la pagina din "Revista de filozofie", 1976; **MTG** =Manuscrisul *47* de la BAR (cifra indică paginația mecanică a manuscrisului, făcută de bibliotecă). Tot paginația mecanică a manuscrisului este indicată și la citatele din ms.*1667*.

MTG: "Ce-ţ trebuie altă dovadă mai mare, o, creştinule, că sîngur Dumnezău îţ spune ce trebuie să faci la rugăciune ta! Dar va să zică cineva: Dar dacă n-am pîine să mănînc eu, cum să dau altuie! Eu n-am strai ca să acopăr golăciune me, dar altuie de unde voi da! Eu sînt un ticălos pre care, ca pre o buruiană slabă, toate vînturile mă polegnesc, şi cum să rădic pe alţii! Şi de vreme ce aceste nu pot să le fac, în zădar să-m fie toată ruga me? Ba, creştinule! Că Dumnezău giudecă voie, iar nu fapta" (23r-23v), "Ascultaţ, auzitorilor, cele ce un Dumnezău grăieşti! Ascultaţ! Şi să să scrie în inimele voastre sfintele lui cuvinte!" (23r), "În zădar, în zădar este rugăciune ta! Nu este glas, şi nu este ascultare!" (24v), "Şi aceste îţ răspund la ruga ta care te lauzi că o faci fără de folos. Dar oare cînd te voi cerceta şi eu: te-ai rugat vrodată cum să cade? Ai plinit datoriile rugii? Adică, ai cunoscut vina ta şi te-ai smerit, ai cunoscut dreptate lui Dumnezău şi ai îmblînzit-o, ai nădăjduit şi ai răbdat? O, ce sărăcie voi afla! O, ce lipsă, ce ticăloşie!" (30r), "Ei, creştinule, creştinule! Tu poţi acum să te rogi, şi nu vei! Dar poate vei vre odată, şi nu vei putè!" (31r), "Faceţi rugă la Dumnezăul vostru, cîndai se va milostivi şi nu vom peri de săte! Îndată ostaşii acei (o, vremi! o, rugăciune!) cad pe genunchele lor..." (34v); în *GA*: "O, cîtă de mică este stăpînire omului! Pre om îl putem numi un tiran. Cîtă vărsare de sînge face, pentru ca să sature pre nesăţiosul lui pîntece! Cîtă goană asupra fiarălor, pentru ca să să îmbrace! De ar fi stăpîn, ar păzi pe supuşii lui! De i-ar fi dobitoacele supuse, l-ar asculta! Dar cîţi oameni sînt mîncaţi de fiară? Şi care om, numai cu agiutoriul firii, poate să stăpînească pre vro fiară? De n-ar fi omul la însoţire, de n-ar ave agiutoriul armelor, el ar fi nebăgat în samă şi hrană altor fiară" (15/321); în *CI:* "Întru aceste cuvinte ce am zis nu aţi cunoscut chipul veteazului ce plîngem? Cine ca dînsul toată isprava lucrărilor lui Dumnezeu o da? Cine mai mult asuda ca să nu lase nemic dentr-acele ce omeneasca sîlinţă ar putea face? Era trebuinţă de sfat bun? Gata era a tuturor să le asculte! Folosea graba? Somnul nu-l ţinea, odihna nu-l încîlcea, zbura ca pasărea! Era îndrăzneală de ajutor? Viaţa nu cruţa, cu sabia în mînă pre însăşi moartea înfrunta!" (3r/45), "O, fraţi! O, maice! O, părinţi ticăiţi! Cîte dureri şi lacrămi pentru voi să gătesc! Să apropie vremea cînd pre voi o amară jale va să vă cuprindă" (3v/47), "O, împăraţi! O, crai! O, domni! O, stăpînitorii noroadelor! Ţineţi urechile voastre

deschise și Scripturile ascultați, cînd strigă: Iubiți dreptatea, cei ce judecați pămîntul! Auziți (zic), și de o faceți, vă bucurați! Dar cutremurați-vă, cînd nu o faceți, și să nu așteptați altă fără numai cumplitele munci ale veciniculuí iad!" (6r-6v/58), "Cei vechi că dreptatea dintre oameni au fugit băsnuea; iar la noi că stăpînea putem dovedi. O, viață fericită! O, obiceiuri de aur! O, dulce stăpînire întru care strămoșii noștri au petrecut! Oare mai veniți vreodată? Oare ne vom mai învrednici și noi a vă avea? Ori ați fost numai și ați trecut, lăsîndu-ne nouă numai o amară pomenire de voi! Atîta-i dulce dreptatea la o stăpînire, și atîta-i strîmbătatea de amară. Noi după atîte veacuri pre un domn drept plîngem, atuncea cînd pre cei strîmbi sau îi uităm, sau nu ne aducem aminte de ei fără numai să-i hulim" (6v/59-60), "Așa este, că toate lucrurile lumii sînt deșarte, o umbră, un vis, o apă care curge și nu să poate opri, nici a să întoarce. Și toate putrejunii supuse. Unde-i Chiros, groaza lumii? Unde-i Alexandru, carele au răsturnat Persia? Unde Schipíon, tunetul Rîmului? Unde Chesar, fulgerul războaielor? Unde sînt puterile, avuția, slava și vîlfa lor? Ce s-au făcut? Au nu să par că au fost un vis și o nălucire? Păn au trăit acei vestiți biruitori, răsuna lumea de războaiele lor. Au murit, s-au îngropat, abia numile lor le auzim. O, moarte, moarte, cît ești de lacomă! Pre atîția nenumărați ai înghițit, și înghiți, și nu te mai saturi! Și iarăși, o, moarte amară! O, moarte groaznecă! O, moarte înfricoșată! Însă pentru cei necredincioși..." (7r/60-61); în *CT*: "Aduceți-vă aminte de moșii domniilor voastre și vedeți fericiții aciia bătrîni cum să purta. Oare șădea să petreacă viața lor într-o ocărîtă lene? Oare să zăbovea după porturi muierești? Și după întreceri de a-și face case mari? Ba! Una pregeta, una făcea, cătră aceea întorcea și gîndurile, și sfaturile lor, cătră folosul, zic, a pămîntului și a țării" (10r/329), "O, vremi scumpe! O, obiceiuri neprețuite! Unde sînteți?" (10v/329), "Unde sînt acelea a bătrînilor voștri cuvinte, de care veneticii aceștia să sfiia? Unde aceea îndrăzneală, unde acele sfaturi chibzuite? La voi nu sînt..." (10v/330), "Aceste să nu fie nemic, boieri? Dumnezeu să nu răsplătească faptele, mîndria să nu o urască? Dar oare cumpătul vostru cel rău nu vi-i frică că vă va da de mal, că vă va prăpădi? Au nici acesta nu o credeți? Fie așa, macar că eu știu..." (11v/331).

Semnalăm în continuare o serie de particularităţi lingvistice semnificative, comune celor cinci texte în discuţie, textelor din ms.*47* şi adnotărilor din cartea de la Iaşi, care, împreună cu particularităţile stilistice menţionate, arată că toate aceste texte au fost redactate în româneşte de aceeaşi persoană. Ne vom referi în primul rînd la prezenţa în textele respective a neologismelor *idee, însufla* şi *auzitor* "auditor", pe care Ovid Densusianu le-a considerat drept principale dovezi că *Panegiricul lui Ştefan cel Mare* a fost scris în secolul al XIX-lea.

În anul 1909, cînd Densusianu făcea observaţiile citate mai sus, limba română literară din secolul al XVIII-lea era prea puţin cunoscută, iar volumul cu literele *F - I* din *Dicţionarul limbii române* al Academiei[10], care oferă o informaţie mai bogată privitoare la istoria cuvintelor *idee* şi *însufla*, a apărut abia în anul 1934. Ca atare, atît Densusianu cît şi Puşcariu, pe care l-au convins argumentele lingvistului bucureştean, nu au ştiut că intelectualii români din a doua jumătate a secolului al XVIII-lea foloseau în mod curent aceste neologisme, care au în limba română proveniență multiplă, nu numai franceză. În numeroasele traduceri româneşti din limbile neogreacă, franceză sau italiană, făcute atunci în Moldova de către unii cărturari care ştiau şi latina, neologismul *idee* a provenit (sau a putut proveni) din ngr. ιδέα, fr.*idée*, it. *idea* şi lat. *idea*, iar *însufla* a fost (sau a putut fi) creat după ngr. ἐμπνέω, fr.*inspirer*, it. *inspirare* şi lat. *inspirare* [11]. Unele sensuri ale verbului *însufla* (inclusiv forma cuvîntului) sînt şi după ngr. ἐμφυσῶ , fr.*insuffler*, it. *insufflare*, lat. *insufflare*.

---

[10] Folosim în continuare sigla *DLR* pentru *Dicţionarul limbii române* al Academiei, atît seria veche, publicată de Sextil Puşcariu, cît şi seria nouă, în curs de publicare.

[11] Citām, spre exemplu, cîteva traduceri moldoveneşti din a doua jumătate a secolului al XVIII-lea în care apar aceste neologisme. *Învăţătura Ecaterinei a II-a*, traducere din neogreacă (Iaşi, 1773): *însufla* (p.142); Ambrosius Marlianus, *Teatron politicon*, traducere din neogreacă (ms.*1569* de la BAR, copie din 1787): *însufla* (f.68v, 233v, 243v, 257r); *Cugetările* lui Oxenstiern, traducere din limba franceză (vol.I, ms.*2773* de la BAR, copie din 1779): *idee* (41v, 60r, 71v, 84v), *însufla* (8v, 25v, 41r); *Haractirurile lui Epictit*, traducere din franceză (ms.*124* de la Arhivele Statului Iaşi, copie din 1779): *idee* ((30r, 31r, 39r, 40r, 43v, 53r, 68v, 69r), *însufla* (47r, 50v, 67r); *Taina francmasonilor*, traducere din franceză (ms.*451* de la BAR, copie din 1787): *idee* (9v, 15r, 38v, 155v), *însufla* (35v, 161r); *Gramatica fizicii*, traducere din limba italiană, probabil de pe la 1790 (ms.*1627* de la BAR): *idee* (59v, 131r, 276r); Voltaire, *Istoria craiului Sfeziei Carol 12*, traducere din franceză (ms.*IV-5* de la BCU Iaşi, datat 1792): *idee* (12v, 21r, 39v, 116r, 222r), *însufla* (8r, 100r, 153v, 241r).

Neologismele *idee* și *însufla*, a căror prezență în *CI* a fost semnalată de Ovid Densusianu: "însă acea *idee* care din spunere să face ne umple de cutremur" (5r/52), "cu atîta credința îi *însuflase* voire ca să facă bine" (8r/66), apar și în *MTG*: "ave o *idea* mai curată a dumnezăirii" (44v), "a avut ce mai curată *idea* a dumnezăirii" (45r), "Moisei au fost *însuflat*, au n-au fost? De au fost *însuflat* și [...] Dar care ne este dovada că Moisei au fost *însuflat*?" (40r), și în *GA*: "jidovii ave o *idea* trupească și mică pentru dumnezăire" (18/319), "era cu cale sfinții părinți să ne fi dat o *idea* mai curată a ceriului și a luminii" (22/320), "*idea* unui dumnezău nematerielnic n-au avut acest scriitor" (39/320), "cum dar era de duhul *însuflată*?" (30/320), "n-au fost deci Moisei *însuflat*" (I/322).

Substantivul masculin *auzitor* "ascultător", care provine fie din adjectivul *auzitor*, frecvent în limba veche (vezi *DLR*), fie din fr. *auditeur* (în predicile lui Massillon, de exemplu, se întîlnește des apostrofa "mon cher Auditeur") sau din lat. *auditor*, adaptate la verbul românesc *auzi*, apare de mai multe ori în *CI*, mai ales în apostrofe: "au dacă socotiți, o, *auzitorilor*, că..." (1v/39), "aduceți-vă aminte, *auzitorilor*, de acele vremi..." (2v/42), "o, cît este de greu, *auzitorilor*, în..." (4r/49), "văd, *auzitorilor*, că..." (4v/51), "aceasta, iubiții mei *auzitori*, trebuie..." (8v/68); cf. și 1v/38, 3r/44, 4r/48, 5v/55, 6r/56, 6v/58, 60, 7v/63. Acest cuvînt se întîlnește și în predica din *MTG*: "Ascultați, *auzitorilor*, cele ce..." (26r), "*Auzitorilor*, deși sînt..." (27r), "aice văd că să posomorăsc fețele *auzitorilor* mei" (26r). În ambele texte, cuvîntul apare și într-o formulare identică: "Așa, *auzitorilor*! Și mila..." (*CI*, 4r/49), "Așa, *auzitorilor*! Un stăpînitori..." (*CI*, 6r/57), "Așe, *auzitorilor*! Smerenie trebuie..." (*MTG*, 19r).

Substantivul *auzitor* nu mai apare în textele din jurul anului 1800. Singura atestare pe care o citează *DLR* este din *Cuvîntul de îngropare*, editat în "Arhiva românească". Folosirea lui, în contexte similare sau identice, atît în *Cuvînt de îngropare* cît și în predica din ms.*47* (scrisă înainte de anul 1797), constituie deci o dovadă peremptorie că aceste două texte aparțin aceluiași autor. Mai tîrziu, substantivul *auzitor* se întîlnește la cîțiva scriitori de orientare puristă, ca variantă "românizată" a

neologismului *auditor*: "a filosófiei *auzitor* al 2-lea an"[12], au mărit interesul *auzitorilor* [la curs]"[13], "ca *auzitor* în mai mulți ani al cursului de drept civil"[14].

Semnificativ ca element de legătură este și faptul că, atît în *CI* (în partea a 3-a) cît și în predica din *MTG*, *auzitor* alternează, în apostrofe, cu *creștin* (în *CI*, și *credincios*): "Pare-mi-să, *creștinilor*, că..." (*CI*, 7v/64), "Dar pentru că știm, *credincioșilor*, că..." (*CI*, 8r/66), "Ce-ț trebuie altă dovadă mai mare, o, *creștinule*, că..." (*MTG*, 23r), "Așe, *creștine*, de nu vei..." (*MTG*, 24v), "Ei, *creștinule, creștinule!* Tu poți acum..." (*MTG*, 31r).

Verbul *împila* "a asupri", a cărui prezență în *CI* a semnalat-o Ovid Densusianu: "înșălăciunea izgonită, strîmbătatea de istov *împilată*" (6v/59), "Și de cîte ori pre vrăjmași i-au *împilat*, de atîtea ori..." (8v/67), cu observația că acest înțeles al cuvîntului "nu se găsește la scriitorii vechi", apare de asemenea în predica din *MTG*: "pe fratele tău am ucis, sau pre fiul tău am *împilat*, dar tu iartă-mă" (17v), "dă îmbrăcămînt celui gol și rădică pre cel *împilat*" (23r)[15].

Adjectivul *văzut* "evident", prezent în *CI*: "Oare aice, auzitorilor, n-am făcut noi o greșală *văzută*?" (7v/63), pe care Pușcariu l-a considerat mai nou în limbă, apare și în *MTG*: "Putere lui Dumnezău atît este de *văzută*, cît nu este nărod care să n-o fi cunoscut" (42r).

Substantivul *fel* "neam", în sintagma *străin de fel* (după ngr. ἀλλόφυλος), care apare sporadic în limba veche (vezi și *DLR*), se întîlnește atît în *CI*: "pre cei *streini de feli* i-au răsipit" (4r/49), cît și în *GA*: "ca să-ș despartă femeia, fiind *streină de fel*" (III/323).

Locuțiunea conjuncțională opozițională *în loc că* "în timp ce", care este fie o variantă a locuțiunii mai vechi *în loc ce* (ca și *în vreme că*, față de *în vreme ce*), fie mai curînd un calc după fr. *au lieu que* (vezi *DLR*, s.v. *loc*), apare atît în *CI*: "Dar *în loc că* neamul cel luminat atîță trufia altora, acesta cu cît s-au văzut mai de neam, cu atîta mai vrednic să să

---

[12] I.H.Campe, *Teofron sau iscusitul sfătuitori pentru neiscusita tinerime*, traducere de Ioan Teodorovici, Buda, 1833, p.268.

[13] "România", București, 1838, nr.55, p.217.

[14] Ioan Bărbătescu, *Cursul dreptului civil român*, București, 1849, p.6.

[15] Pentru alte atestări din jurul anului 1800, vezi *DLR*.

facă au silit" (2r/41), "pre acei puternici veteji mai supt tăcere îi lasă, *în loc că* pe împărații cei bine credincioși cu toată desfătarea voroavei ni-i arată" (7r/62), cît și în *MTG*: "dar fiind zgrăbunțate, să prind părțile acele mici, *în loc că* năsîpul, nefiindu-i părțile nici atît de rătunde, nici atît de mici, nu să poate aceasta" (11r), "după ce s-au răzvrătit toată lume și minte omenească s-au rătăcit, *în loc că* mai lesne era a păzi cunoștința..." (42r), sau în *GA*: "au pus o slovă în locul altie, *în loc că* în alfavita textului samaritenilor aceasta nu este" (IV/323). Această locuțiune conjuncțională nu se întîlnește în limba română veche, iar la sfîrșitul secolului al XVIII-lea mai apare numai în traducerile din limba franceză ale arhimandritului Gherasim de la mitropolia din Iași[16], căruia nu-i pot fi însă atribuite scrierile de care ne ocupăm. Mai tîrziu, locuțiunea *în loc că* este folosită de M.Kogălniceanu[17] și, probabil, de alți intelectuali români de formație culturală franceză.

Locuțiunea conjuncțională consecutivă și copulativă *ce dar* "deci, prin urmare", care se întîlnește mai rar în textele epocii, sub forma *ci dar* (vezi DLR, s.v. *ci*), apare atît în *CI*: "*Ci dar* pre acei ce sînt..." (1v/38) și în *CR*: "*Ce dar* toți oamenii..." (12v/142), cît și în *MTG*: "*Ce dar*, o, Polimatie..." (9v), "*Ce dar*, creștine, tu faci..." (27v), "*Ce dar*, va să zică cineva..." (36v), și în *GA*: "*Ce dar* să vede că..." (18/319).

Comună textelor comparate le este și folosirea adjectivelor și adverbelor *adevărat, amar, greu* în locuțiuni adverbiale construite cu prepoziția *cu*: "*Cu adevărat*, auzitorilor, nu trebuie..." (*CI*, 6r/57), "Ce dar toți oamenii ticăloși sînt? Ticăloși, *cu adevărat*" (*CR*, 12v/143), "faptele lui, purcese *cu adevărat* dintr-o mărime de inimă..." (*CR*, 14r/149), "*Cu adevărat*, iubiților, ruga este..." (*MTG*, 15r), "Tu ostenești *cu adevărat*, dar..." (*MTG*, 38r), "*Cu adevărat* că, socotind cineva..." (*GA*, I/332), "să cade a-i plînge, încă și *cu amar* a-i tîngui" (*CI*, 1v/38), "viață amăgitoare, care ne îndulcești toate simțirele, ca mai *cu amar* să te pierdem" (*CI*,

[16] Vezi *Taina francmasonilor*, traducere din anul 1787 (ms.*451* de la BAR, f.151v), *Istoria craiului Sfeziei Carol 12*, traducere din anul 1792 (ms.*IV-5* de la BCU Iași, f.139v). Cf. și *Pentru știința stihiilor*, text de pe la 1780 (ms.*194* de la BAR, f.59r), și *Critil și Andronius* (Iași, 1794, p.63), traduceri anonime care, după toate probabilitățile, aparțin aceluiași arhimandrit Gherasim.

[17] Vezi Mioara Avram, *Evoluția subordonării circumstanțiale cu elemente conjuncționale în limba română*, București, 1960, p.214-215, 232.

9r/71), "veți petrece în desfătare, din care a cădea [...] *cu greu* este și *cu amar*" (*CT*, 9v/327), "și întorcîndu-se, au plîns *cu amar*" (*MTG*, 33r), "*Cu greu* este (zic)..." (*CI*, 4r/50), "*Cu greu* este, o, auzitorilor..." (*CI*, 6r/56), "macar că *cu greu* este..." (*CI*, 7v/64), "*cu greu* este a-i deosăbi..." (*CS*, 21r/440).

Un calificativ des folosit în textele pe care le comparăm este *amar*: "o *amară* jale" (*CI*, 3v/47), "durere *amară*" (*CI*, 4r/48), "o *amară* pomenire" (*CI*, 6v/60), "atîta-i strîmbătatea de *amară*" (*CI*, 6v/60), "moarte *amară*" (*CI*, 7r/61), "o deznădăjduire *amară*" (*CT*, 9v/328), "întîmplările [...] atît de *amară*" (*CR*, 12r/140), "acea zare de fericire [...] mai *amară* o fac" (*CR*, 12v/143), "ț-ar păre *amară* slava" (*MTG*, 29r), "nenărocire [...] *amară*" (*MTG*, 38r).

Folosirea verbului *ști*, în forma negativă a pers.1 a indicativului prezent, în construcție cu adverbul *cum*, pentru a exprima imposibilitatea de a preciza, de a explica (vezi și *DLR*, s.v. *ști*), este de asemenea o particularitate a limbii textelor pe care le comparăm: "*nu știu cum*, atuncea cînd cu gura înălțăm dreptatea pănă la ceriuri, cu inima la strîmbătați ne plecăm" (*CI*, 5r/54), "*Nu știu cum*, că sfintele scripturi [...] pre acei puternici și veteji mai supt tăcere îi lasă" (*CI*, 7r/62), "Dar *nu știu* acum *cum* s-au prefăcut lucrurile, *nu știu* obiceiurile *cum* s-au stricat, că nici unele care..." (*CT*, 10r/329), "s-au închis *nu știu cum* de vrăjmașii lui în niște locuri..." (*MTG*, 33v), "*Nu știu cum*, firește este la om a lăuda vremile trecute" (*GA*, 59/321).

Scrierile pe care le comparăm conțin o serie de cuvinte și forme vechi sau populare comune, care, alături de faptele menționate mai sus, arată de asemenea că textele respective aparțin aceluiași autor și că acest autor nu "se căznea să-i dea o înfățișare arhaică" *Cuvîntului de îngropare vechiului Ștefan voievod*, cum a crezut Ovid Densusianu, ci a scris acest "cuvînt", ca și pe celelalte lucrări ale sale, în limba română literară a epocii lui, din a doua jumătate a secolului al XVIII-lea, cînd erau încă în uz numeroase cuvinte vechi sau sensuri vechi ale unor cuvinte. De exemplu, *benchet* (*CI*, 2v.44, *CT*, 11v/331, *E*, 17v/163), *clipală* "clipă" (*CI*, 7v/63, *MTG*, 18r, *GA*, 55/321), *ispită* "experiență" (*CR*, 12r/141, *MTG*, 27r, *GA*, 17-18/319), *ispiti* "a experimenta" (*CR*, 12v/142, *CS*, 21v/441, *MTG*, 12r, *GA*, 18/319), *isprăvi* "a înfăptui" (*CI*, 3r/45, *CS*, 22v/444, *MTG*, 14v,

28r), *lege* "religie, credință" (*CI*, 4v/51, 7v/64, 8r/65, 8v/68, 9r/71, *CR*, 13v/146, *MTG*, 24v, 25r), *nemernic* "venit din altă parte, pribeag" (*CI*, 5v/54, *CT*, 10v/330, *CR*, 14v/150), *MTG*, 23r), *oțărîre* "spaimă, îngrozire" (*CI*, 5r/52), *oțărît* "mînios, furios" (*CI*, 1r/37, *MTG*, 37v), *pomenire* "amintire, tradiție" (*CI*, 6r/58, 6v/60), 9r/62, *CT*, 10v/328, *GA*, II/322, IV/323, 324, V/324), *prost* "simplu" (*CI*, 4v/51, 5r/53, 7v/64, *CS*, 21r/440), *prostie* "simplitate" (*CT*, 10v/329, *CS*, 21r/440), *prostime* "simplitate" (*GA*, I/322), *singur* "însuși" (*CI*, 2v/43, *E*, 16r/156, 19r/168, *CS*, 21r/440, *MTG*, 18r, 21v, 23r, 28v, *GA*, III/323), *socoteală* "judecată, apreciere" (*CR*, 12v/142, *CS*, 20r/438, *MTG*, 9v. 11v, 12r, *GA*, 19/320, 55/321, 71/321, I/322), *socoti* "a judeca, a aprecia" (*CI*, 1v/39, 2v/43, *CT*, 9v/328, 10r/329, *MTG*, 13r, 17r, 45v, *GA*, 3/318), *ticălos* "vrednic de milă, jalnic" (*CT*, 9v/327, 328, 11r/330, *CR* 12v/143, 13v/147, 14v/150, *MTG*, 22r, 23r, 31r, *GA*, 51/321), *ticăloșie* "stare de mizerie, de decădere" (*CI*, 1r/37, 6v/59, *CT*, 9v/328, *CR*, 12v/142, *MTG*, 30r), *țărnă* (*CI*, 9r/71, *MTG*, 20v), *urîciune* "urîre, ură" (*CI*, 6r/58, *CS*, 20v/439, *MTG*, 16v, 18v, 20r, 22v), *voroavă* "vorbă" (*CI*, 2r/40, 5r/52, 5v/56, *CT*, 10v/330, *MTG*, 10v) și altele.

Firește, enumerarea particularităților lingvistice și stilistice comune celor cinci texte literare aflate în ms.*1667* și editate de Kogălniceanu și Erbiceanu, textelor din ms.*47* și adnotărilor din cartea menționată de la BCU Iași ar putea continua. Noi am citat doar cîteva dintre cele mai semnificative. Identitatea limbii și a stilului textelor respective poate fi însă mai bine observată prin lectura lor paralelă, pe porțiuni mai întinse. Considerăm deci suficiente dovezile aduse mai sus pentru a conchide că toate aceste texte aparțin unui singur autor și au fost scrise în a doua jumătate a secolului al XVIII-lea, fapt care confirmă afirmația lui Antohi Sion. *Cuvîntul de îngropare, Cuvînt a unui țăran către boieri, Corespondența între doi streini* și celelalte două texte literare aflate la începutul manuscrisului *1667* de la BAR, autografiul lui Antohi Sion, despre care el a declarat că l-a scris în anul 1806, sînt, într-adevăr, mai vechi. *Cuvîntul de îngropare* este geamăn cu predica despre rugăciune aflată în ms.*47* de la BAR, care a fost redactată în mod sigur înainte de anul "1797, octv.5".

2.3. Faptul că *Cuvîntul de îngropare* și celelalte texte literare aflate în ms.*1667* nu au putut fi redactate în preajma anului 1841, cînd au fost publicate, așa cum au crezut Ovid Densusianu, Pușcariu și alții, se confirmă și prin prezența în două dintre ele a unor referințe politice care nu mai aveau sens după anul 1822. Astfel, *Cuvînt a unui țăran către boieri* și *Corespondenție între doi streini* conțin elemente de pamflet vehement la adresa regimului fanariot, văzut nu ca un rău trecut, ci ca o calamitate politică prezentă. Mustrînd decăderea morală și politică a boierilor contemporani cu pildele de moralitate, de spirit de dreptate și de patriotism ale moșilor lor, "țăranul" exclamă: "De ar veni acum unul din bătrînii aciia boieri și să vază podoabele voastre, casele și mesele, cred că deodată ar socoti că sînteți cei mai fericiți. Iar cînd ar căuta mai de aproape și să vază aceea a voastră slăbiciune, și cum niște *venetici* vă supun, și cu cîtă ocară vă lingușiți și vă cuciurați pe lîngă dînșii, ca să agonisiți un nume deșărat, și cum vă stăpînesc, și noi, săracii, cum ne pedepsim, știu bine că, suspinînd, ar zice: Bine era murind noi, și sămînția noastră să nu fi rămas, decît într-atîta nevrednicie să petreacă. Ei să să veselească într-o *ocărîtă robie*, și săracii să plîngă și să se necăjască. Nime să nu-i apere, nimi pentru dînșii să nu gîndească! [...] Unde sînt acelea a bătrînilor voștri cuvinte, de care *veneticii* aceștia să sfia?" (*CT*, 10v/329-330; sublinierile noastre). Mai directă și mult mai violentă este atitudinea antifanariotă a autorului în *Corespondenție între doi streini*. După ce descrie caracterul josnic și comportarea revoltătoare a grecilor fanarioți, "străinul" ajuns în Moldova relatează amicului său ajuns în Țara Românească: "Îi gîndi poate cu mirare cum niște oameni ca aceștia stăpînesc pe moldoveni, dar cînd vei ști pricina, mirarea ta a fi mai mică. Aicea stăpînirea este domnie cumpărată de la turci și să schimbă atîta de des, cu cît să găsesc mai mulți cumpărători și adaog la preț. Soma cumpărării fiind mare, să însoțesc mulți greci și dau bani de scot pe unul dintre dînșii la domnie, cu carele viind împreună aice, nu fac altă fără numai sug sîngele săracilor. Acum îi putea socoti cît îi de statornică domnia lor. Iar cînd cauți cum să poartă, vezi un tiran a unui neam blăstămat. Strîmbătățile, răutățile, prăzile ce fac nu-ți poci scrie. Atîta numai, să-i socotești ca pre Dionisie și Pisistrat tiranii, sau ca pre niște Neroni și Dometiani iproci. Vin aicea cu domnia arătînd față de fiară

sălbatecă, de care a să apropia cineva i-i frică. Învăluiesc pe bieții moldoveni, îi sucesc, îi batjocoresc cum li-i voia. Atîta numai mi-i ciudă, că moldovenii au slăbiciune de a li să supune, nu ca niște slugi, ci ca niște robi, și nu numai domnilor, ce și acestor lepădături de oameni, și li să fac niște măgulitori becisnici, măgulindu-i toată zioa pentru ca să cîștige dragostea lor, și apoi își socotesc de mare cinste prieteșugul lor" (*CS*, 22v-23r/444).

Pasajele citate, ca și amenințarea cu răscoala, de la sfîrșitul *Cuvîntului unui țăran către boieri* ("Pănă n-am cruntat topoarăle noastre în sîngele lor, nu ne-am pus la cale!"), arată totodată că afirmația lui Antohi Sion că a copiat textele respective acasă la Iordachi Ilschi, "supt a sa priveghere", nu este o precauție luată de el "ca să nu se nască nici o îndoială asupra autenticității textului [*Cuvîntului de îngropare*]", cum a crezut Ovid Densusianu, ci un fapt verosimil și explicabil prin caracterul politic incendiar pentru acea vreme al unora dintre acele scrieri.

"Vechiul logofăt Grigoraș" de la mitropolia din Iași, după al cărui manuscris declară Sion că a copiat miscelaneul respectiv, este o persoană relativ bine cunoscută astăzi, atît din relațiile date despre el de către Andreas Wolf cît mai ales din unele documente descoperite și studiate recent[18]. A murit la 2 ianuarie 1793.

3. Identitatea autorului. Alte scrieri necunoscute ale sale.

3.1. Așa cum s-a observat încă de la descoperirea lor, în 1840, și cum rezultă din cele arătate mai sus, *Cuvîntul de îngropare vechiului Ștefan voievod*, *Cuvînt a unui țăran către boieri* și celelalte trei texte aflate în primele 23 de foi ale ms.*1667* de la BAR și editate de Kogălniceanu și Erbiceanu sînt rodul activității literare a unui cleric învățat și cu deosebit talent de scriitor. Sursele determinate pînă acum ale unora dintre aceste scrieri dovedesc contactul autorului cu literatura franceză. Limba și stilul lor dezvăluie însă familiarizarea lui și cu culturile greacă și latină. Același orizont cultural larg al acestui scriitor îl atestă atît adnotările din cartea

[18] Vezi Ștefan S.Gorovei, *Un cărturar uitat: logofătul Grigoraș*, în "Anuarul Institutului de Istorie și Arheologie «A.D.Xenopol»", XXIII, 1986, partea a II-a, p.681-698.

grecească de la BCU Iași cît și textele aflate în ms.*47* de la BAR. După cum am văzut, Iorga îl considera "un cărturar în toată puterea cuvîntului", iar Pușcariu i-a subliniat calitatea de moralist. Cine este și cărui cerc cultural și politic putea să-i aparțină acest cărturar patriot, în mod neîndoielnic un cleric, care glorifică, în plin regim fanariot, domnia luminoasă și pilduitoare a lui Ștefan cel Mare, care înfierează, prin gura unui țăran, decăderea morală și politică a boierimii pămîntene, amenințînd-o cu răscoala țăranilor, care face, prin intermediul unui imaginat schimb de scrisori între doi turiști străini, un aspru rechizitoriu moravurilor clasei dominante și corupției întregului regim fanariot? Calitatea de cleric a autorului și aspectele acestea sociale și politice ale scrierilor menționate, comune în mare măsură celor ale cercului cultural și politic al episcopului Leon Gheuca de la Roman, ne-au determinat să-l căutăm pe anonimul autor printre apropiații lui Leon Gheuca, fost episcop de Roman între anii 1768-1786 și mitropolit al Moldovei între anii 1786-1789.

Am văzut mai sus că textul aflat pe ultima foaie a ms.*47* de la BAR, cu grafie diferită de cea a restului manuscrisului respectiv, are la sfîrșit însemnarea: "Aicea s-au scris, la 1797, octv.5, de Vartolomei Putneanul". Din informațiile oferite de Dimitrie Dan, în 1914[19], și de Epifanie Cozărescu, în 1962[20], rezultă că acest Vartolomei, egumen al mănăstirii Precista din Roman între anii 1797-1804, a fost ucenicul ierodiaconului Gherasim Putneanul, care l-a precedat la egumenia Precistei. Cît timp a fost frate de mănăstire, cu numele Vasile, apoi ierodiacon la episcopia Romanului, cu numele Vartolomei, el a copiat mai multe texte, dintre care unele au ajuns între timp la BAR[21], iar altele, păstrate în biblioteca bisericii Precista din Roman pînă în anul 1953, se află acum la Arhivele Statului din Iași. Vasile copie, la 7 ianuarie 1777, traducerea din greceşte a *Întîmplărilor lui Telemah*, iar pe foaia de titlu a manuscrisului respectiv

[19] Vezi Dimitrie Dan, *Arhimandritul Vartolomei Măzăreanu. Schiță biografică și bibliografică, cu mai multe anexe*, București, 1914, p.7-10.

[20] Vezi Epifanie Cozărescu, *Arhimandritul Vartolomei Putneanul. Contribuție la elucidarea unei vechi confuzii*, în "Mitropolia Moldovei și Sucevei", XXXVIII, 1962, nr.3-4, p.193-202.

[21] Vezi ms.*4838* (f.137v) și *4839*, copie nedatată a traducerii *Teatron politicon*-ului lui Ambrosius Marlianus, semnată Vasile.

scrie mai tîrziu următoarea însemnare: "În anul 1778, sept.14, am întrat la slujbă la sfț. părintele Gherasim, proin dicheu sfintei episcopii Romanului, fiind episcop preosf. chiriu chir Leon.Vartolomei ierodiacon"[22]. Același Vasile copie în anul 1780 traducerea din grecește a tratatului de geografie intitulat *Gheográfie noao*, la sfîrșitul căreia face însemnarea: "Și s-au scris de mine, Vasile, sf. părintelui Gherasim, dicheu Rom., la anul 1780, ap.27"[23]. Între timp Vasile se călugărește, căci traducerea *Zăbavei fandașiei*, copiată de el în anul 1782, este semnată "Vartolomei ierodiacon"[24].

Ierodiaconul Gherasim Putneanul, care l-a avut ucenic pe acest Vartolomei, a fost, după cum am văzut, pînă în jurul anului 1780 dichiu (=vicar administrativ) al episcopiei Romanului, iar între anii 1785-1797 egumen al mănăstirii Precista Mare din Roman, în care calitate a rezidit, în anul 1787, biserica Precista și a contribuit la înființarea spitalului din localitate[25]. A murit bătrîn, la 21 iulie 1797, și este înmormîntat la Roman, lîngă zidul bisericii Precista Mare, ctitoria lui, în partea de nord a altarului[26]. Cu puțin timp înainte de a muri, a dictat (sau a scris în ciornă) un frumos testament, datat 15 iunie 1797, prin care și-a lăsat averea pentru opere de binefacere și l-a desemnat ca executor testamentar pe același ucenic al său Vartolomei. Acest testament, descoperit în arhiva Epitropiei Sf. Spiridon din Iași, a fost publicat în 1914 de către Dimitrie Dan[27]. Faptul că Vartolomei Putneanul face însemnarea citată de pe f.55 a ms.*47* de la BAR la numai două luni și jumătate după moartea starețului său Gherasim Putneanul ne determină să presupunem că actualul ms.*47*, care este un autograf, se afla printre manuscrisele și cărțile rămase în chilia lui Gherasim, la dispoziția ucenicului său Vartolomei.

---

[22] Vezi ms.*125* de la Arhivele Statului din Iași, f.1r și 152r.

[23] Vezi ms.*121* de la Arhivele Statului din Iași, f.322r.

[24] Vezi ms.*126* de la Arhivele Statului din Iași, f.84r.

[25] Vezi Epifanie Cozărescu, *Biserica Precista Mare din Roman*, în "Mitropolia Moldovei și Sucevei", XLV, 1969, nr.3-4, p.224-231.

[26] Vezi *art.cit.* la nota 20, p.201. În același mormînt a fost înhumat, în anul 1804, și fostul său ucenic Vartolomei.

[27] Vezi Dimitrie Dan, *art.cit.*, la nota 19, p.80-81. Nu am găsit textul original al testamentului în arhiva Epitropiei Sf. Spiridon, care se află acum la Arhivele Statului din Iași.

Comparînd grafia chirilică a adnotărilor din cartea de la BCU Iași și din ms.*47* (f.1-46) cu grafia semnăturii *Gherásim* de pe o serie de icoane praznicale de la biserica Precista din Roman, sfințite la 7 septembrie 1793 și la 23 iunie 1794, am remarcat unele caractere semnificative comune. Semnătura *Gherásim* de pe icoanele respective este a egumenului de atunci al Precistei, Gherasim Putneanul, care certifica astfel sfințirea lor. Pe icoana cu "Cina cea de taină", semnătura *Gherásim*[28] este urmată de însemnarea: "eg. sfintei mănăstiri Precista. S-au sfințit. 1794, iuni 23". Precizăm că numai numele *Gherásim* este autograful egumenului; însemnarea citată de după semnătură a fost scrisă de un "ierei Anastasie", care a făcut însemnări similare și pe alte icoane de la Precista sfințite la 23 iunie 1794. Reproducem în fotocopiile alăturate semnătura lui Gherasim de pe icoana cu "Cina cea de taină" (fig.1) și f.9v a ms.*47* de la BAR (fig.2). După cum se poate lesne observa, slovele ⱂ, ⱑ, ⱄ și ⱍ suprascris din semnătură apar sporadic sau mai des, cu același desen, și în textele considerate de noi autografele lui Gherasim. Lipsindu-ne deocamdată un text mai mare cu scrisul declarat al acestui Gherasim, avem totuși în semnătura lui o prețioasă dovadă că adnotările din cartea de la BCU Iași și ms.*47* de la BAR sînt *autografele lui Gherasim Putneanul*, deci ale autorului necunoscut pe care îl căutăm.

Identificarea autorului căutat în persoana lui Gherasim Putneanul de la Roman poate fi întemeiată și pe faptul că unele particularități lingvistice și stilistice ale testamentului său se întîlnesc și în ms.*47*, în adnotările din cartea de la BCU Iași și în cele cinci texte literare aflate în ms.*1667*, editate de Kogălniceanu și Erbiceanu. Prevederile și motivările testamentului, care trădează un om cult și cu multă demnitate, sînt formulate în același stil clar și energic al scrierilor discutate mai sus.

3.2. Nu dispunem deocamdată de informații privitoare la familia din care provenea acest Gherasim, nici cu privire la studiile și activitatea lui din tinerețe. Probabil că era fiu al unei familii de boieri sau boiernași din nordul Moldovei, călugărit la Putna, de vreme ce își spunea (sau i s-a spus) *Putneanul*. Nu știm nici cînd și în ce împrejurări a ajuns el la Roman, unde a fost colaborator apropiat al episcopului Leon Gheuca,

[28] Fotocopia acestei semnături a fost publicată de Epifanie Cozărescu, în *art.cit.* la nota 25, p.230, de unde o reproducem și noi.

despre care se știe că aparținea unei familii boierești și că se călugărise tot la Putna. Adnotările sale din cartea menționată de la BCU Iași și textele aflate în ms.*47* de la BAR dovedesc că ierodiaconul Gherasim era un om cultivat, care cunoștea limbile greacă, latină și franceză. Este posibil să fi călătorit în Franța, căci în textul intitulat *Pentru ape*, din ms.*47*, care este un dialog, probabil original, între *C.* (κατηχητής "cel care dorește să se inițieze, învățăcel") și *P.* (πολυμαθής "cel care are bogate cunoștințe, erudit"), autorul se referă la o instalație hidraulică văzută la Paris: "*C.* : Mă rog îngăduiești-mă ceva. Zici că apa nu să poate sui mai sus decît matca ei; dar *eu îmi aduc aminte de cînd am fost la Paris* că am văzut apa Senii suindu-să prentr-o mahină, care este la un loc ce să numește Merlei, cîteva picioare și, trecînd pren un munte, adapă toată Versalie. *P.*: Așa este, dar acolo nu să suie apa de voie ei, ci sîlită. Eu ace mahină n-am văzut-o, dar socotesc că va fi pompă, care-i zic franțujii fulantă (*foulante*). Aceasta poate rădica apa cît de sus, pren mijlocul roatelor care rădică pe apă" (f.12; sublinierile noastre). Posibila călătorie a lui Gherasim Putneanul la Paris, în jurul anului 1770, ar putea explica accesul său, surprinzător la acea dată în Moldova, la cărțile franțuzești pe care le-a folosit sau tradus, precum și promovarea la episcopia din Roman a interesului unui cerc de călugări și de fii de boieri, în frunte cu însuși episcopul Leon, pentru însușirea limbii franceze. În cadrul acestui cerc a fost tradus atunci în românește, poate și cu concursul lui Gherasim, compendiul de gramatică franceză al lui Pierre Restaut, text aflat în ms.*1595* de la BAR, cercetat recent de Doina Cobeț[29].

În timp ce învăța limba franceză, Gherasim Putneanul a tradus primele nouă cărți (din cele 24) ale romanului lui Fénelon, *Les aventures de Télémaque*, sub titlul *Întîmplările lui Telemahos, fiiului lui Ulises*. Ileana Vîrtosu a atribuit această traducere, anonimă și nedatată, episcolului Leon Gheuca[30]. Rezultatele unei atente comparații a particularităților lingvistice și stilistice ale traducerii cu cele ale scrierilor de care ne ocupăm în studiul de față ne-au dus la concluzia că traducătorul necunoscut al

[29] Vezi articolul *Prima gramatică franceză tradusă în limba română*, în "Limba română", XXXIX, 1990, nr.2, p.125-129.

[30] Vezi studiul *Un manuscris românesc al* **Întîmplărilor lui Telemac** *de Fénelon: filieră, localizare, datare, paternitate*, în "Limba română", XXV, 1976, nr.1, p.33-36.

Întîmplărilor lui Telemahos din ms.*1576* este ierodiaconul Gherasim, nu Leon Gheuca. Aceasta este, probabil, o lucrare a lui de început, cu unele stîngăcii de traducere şi cu o limbă literară mai puţin evoluată. Între timp, adîncind cercetarea limbii mai multor traduceri româneşti din secolul al XVIII-lea efectuate în Moldova, am determinat încă trei traduceri anonime care au particularităţi lingvistice şi stilistice comune cu textele originale sau traduse atribuite lui Gherasim Putneanul: una din greceşte, *Gheográfie noao*, şi două din limba franceză: *Haractirurile lui Epictit* şi *Cugetările lui Oxenstiern*, despre care credeam, înainte de a identifica scrierile necunoscute ale lui Gherasim Putneanul, că ar putea fi atribuite dascălului Petru Stamatiadi de la academia domnească din Iaşi[31].

3.3. Stabilirea faptului că *Cuvîntul de îngropare vechiului Ştefan voievod, Cuvîntul unui ţăran către boieri* şi *Corespondenţie între doi streini asupra obiceiurilor Moldovii şi a Ţării Munteneşti* au fost scrise prin anii 1770-1780 de către un membru al cercului cultural şi politic de la episcopia Romanului ne-a înlesnit determinarea mai exactă a finalităţii politice a acestor scrieri. Ele sînt expresia literară originală a ideologiei politice a unui grup de patrioţi care opuneau o dîrză rezistenţă regimului fanariot, militînd pentru restatornicia domniilor pămîntene, a unor domnii luminate, şi pentru instaurarea spiritului de echitate în relaţiile sociale. Aşa cum le-a văzut N.Iorga în 1901, ele sînt de fapt manifestele unui înalt patriotism, un apel energic la trezirea conştiinţei naţionale, la emanciparea românilor de sub împilarea "veneticilor" fanarioţi. În acelaşi timp, ca modalitate literară de exprimare a acestor sentimente, ele sînt primele manifeste ale romantismului românesc. Atestarea în aceste texte literare din secolul al XVIII-lea a unui ideologii politice atît de avansate, care i-a determinat pe mulţi cercetători să le considere scrieri de pe la 1840, le conferă, aşa cum a observat N.Iorga, o deosebită importanţă istorică.

Scopul *Cuvîntului de îngropare* era, cum arată autorul în exordiu, ca "nu numai lauda unui mort, ce şi pildă de îndreptare celor vii să fie" (2r/40), idee pe care el o reia în încheierea discursului: "Veniţi, zice, fiii

---

[31] Vezi articolul *Ierodiaconul Gherasim Putneanul (+ 1797) de la episcopia din Roman, primul traducător român din limba franceză*, în "Cronica", XXXI, 1996, nr.19-20, p.6-7.

miei, veniți, și să vă zic vouă: În calea lui Dumnezeu umblați, pre supușii voștri apărați, dreptatea păziți, pre cei slabi ajutați! O, învățături, care nu numai cu slove de aur să să scrie prin toate orașele să cade, ce și pre lespidea inemii sale fiește care domn să o tipărească! Vedeți mărimea inemii acestui domn! Vedeți a lui cugete sfinte! Vedeți a lui cuviosie creștinească! Deșteptați-vă, stăpînitorii noroadelor! Ascultați, îndemnați-vă, urmați!" (9r/70). Partea a doua a acestui discurs este un înălțător elogiu adus dreptății, înfăptuită în mod ideal de domnia lui Ștefan cel Mare, la care autorul raportează discret decăderea morală și politică a țării sub domniile fanariote. *Cuvîntul de îngropare* se înscrie astfel în literatura de educație politică a domnilor, în genul "Fürstenspiegel", pentru care Leon Gheuca și apropiații lui au manifestat un deosebit interes[32]. După cum se știe, prin grija lui Leon Gheuca se traduc atunci *Întîmplările lui Telemah* și *Teatron politicon*-ului lui Ambrosie Marlianus, traduceri pe care el intenționa să le și tipărească. Micul text cu aceeași tematică, intitulat *Palatul crailor leșăști*, din ms.*47*, a fost tradus (sau poate alcătuit!) de Gherasim Putneanul, care tradusese în tinerețe și o parte din *Întîmplările lui Telemah*.

3.4. După toate probabilitățile, lui Gherasim Putneanul îi aparține și textul intitulat *Leon episcop Romanskii către Constantin Dimitriu voievod, cînd s-au mazilit, 1782, iuniu 4*, pe care Ileana Vîrtosu îl consideră drept o scrisoare autentică a episcopului Leon către fostul domnitor[33], dar care este de fapt tot o creație literară a lui Gherasim Putneanul, un elogiu adus de el episcopului Leon Gheuca pentru faptul că "laudă pe domni învățînd și învață lăudînd pentru buna ocîrmuire". Astfel, după ce îl prezintă pe episcop adresîndu-i fostului domnitor tot felul de laude, în stilul retoric folosit și în *Cuvîntul de îngropare*, autorul îi apreciază "scrisoarea" în același stil: "O, izvodire! O, înaltă alcătuire! O, epihirímata! O, apódixis! O, fără asemănare dulce armonie, așe aieve însufletite pre pămînt sirine! Cine atît de pecetluit la urechi sau orb și fără

---

[32] Vezi Alexandru Duțu, *Coordonate ale culturii românești în secolul XVIII (1700-1821)*, București, 1968, p.215-257, și *Cărțile de înțelepciune în cultura română*, București, 1972, p.65-103.

[33] Vezi Ileana Vîrtosu, *art.cit.*, p.35-36. Acest text se află la Arhivele Statului din București, fond Documente istorice, CXCIII/108.

simțire cît, auzînd și văzînd, să nu-l cuprinză o mărime de tamvos păr să rămîie cu totul la extasis? Cine printr-aceste (de este cuvîntul cel mai adevărat al omului haracter) să nu cunoască, întocma pe cît să cuvine, mai mult pe însuș acela ce le-au scris, decît pentru carele le-au însemnat? Nici o îndoială nu mai rămîne că toți, cu un glas mare, mă vor întovărăși a zice: Acesta este marele Leon, arhiereul acela carele, unind cuvîntul cu fapta, cîte binevoiește noroadelor, toate le scrie domnilor, ca toți, vrînd acea adevărată a lor fericire, pe el să asculte și lui să urmeze!" (f.1r-1v). Particularitățile lingvistice ale acestui text sînt cele ale scrierilor discutate mai sus, pe care le atribuim lui Gherăsim Putneanul.

3.5. Economia acestui studiu, apărut în anul 1986[34], nu ne-a permis să insistăm asupra semnificațiilor și a valorii deosebite a tuturor scrierilor pe care le-am considerat opera lui Gherăsim Putneanul. Scopul nostru a fost doar să demonstrăm că ele datează din secolul al XVIII-lea și să încercăm să le identificăm autorul. Sperăm că am reușit astfel să restituim istoriei literaturii române un scriitor remarcabil, aproape pierdut în anonimat. În anul 1990 am editat în revista "Mitropolia Moldovei și Bucovinei" textul *Cuvîntului de îngropare vechiului Ștefan voievod*, după copia aflată în ms.*1667*, prefațîndu-l cu o versiune comprimată a studiului publicat în anul 1986[35]. În extrasul din această revistă, care s-a tipărit în o mie de exemplare și s-a difuzat la mănăstirea Putna, textul *Cuvîntului* a fost publicat sub numele ierodiaconului Gherăsim Putneanul. Același extras a fost retipărit în anul 1992, în trei mii de exemplare, care s-au difuzat tot la mănăstirea Putna, cu prilejul sanctificării lui Ștefan cel Mare.

Este posibil ca ierodiaconul Gherasim să fi compus acest elogiu adus lui Ștefan cel Mare în anul 1770 și să-l fi citit atunci la mănăstirea Putna, cu prilejul împlinirii a 300 de ani de la sfințirea ei. La hramul mănăstirii din acel an jubiliar au fost desigur invitați și au putut fi prezenți atît episcopul Leon al Romanului cît și colaboratorul său Gherasim, dichiul episcopiei, ambii cu metania la Putna.

---

[34] Sub titlul *Un scriitor român necunoscut din secolul al XVIII-lea*, în "Anuarul Institutului de Istorie și Arheologie «A.D.Xenopol»", XXIII, 1986, partea I, p.239-254.

[35] Vezi *O bijuterie a literaturii noastre vechi*, în "Mitropolia Moldovei și Bucovinei", LXVI, 1990, nr.4, p.126-150.

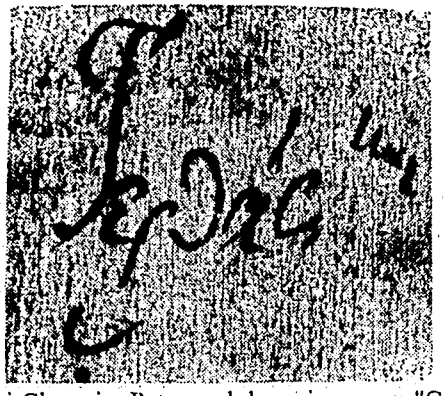

Fig. 1. Semnătura lui Gherasim Putneanul de pe icoana cu "Cina cea de taină" de la biserica Precista Mare din Roman.

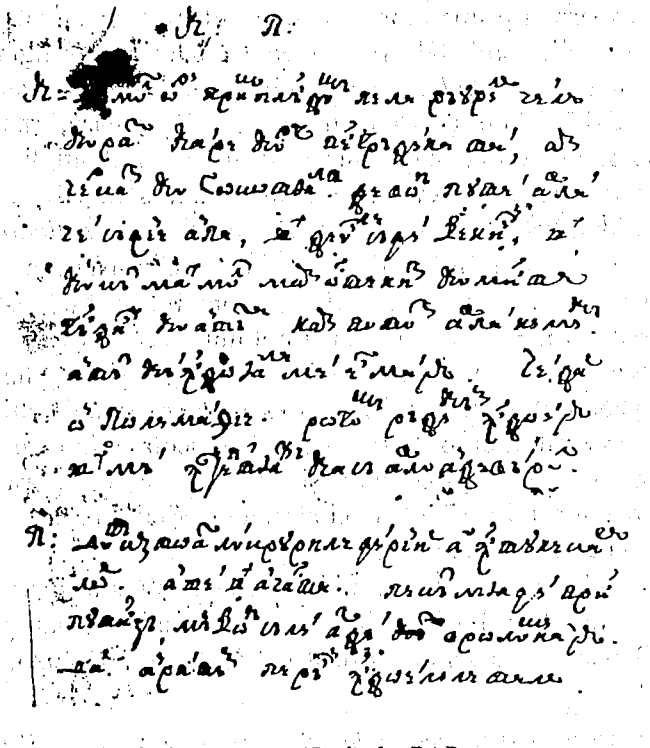

Fig. 2. Fragment din foaia 9v a ms.47 de la BAR, presupus autograf al lui Gherasim Putneanul.

Paternitatea primei piese de teatru românești, **Occisio Gregorii in Moldavia Vodae tragedice expresa**

1. Începuturile teatrului românesc cult datează din a doua jumătate a secolului al XVIII-lea și sînt legate de viața și preocupările elevilor din școlile Blajului, leagănul Școlii ardelene și, timp de peste o sută de ani, cea mai importantă pepinieră a intelectualității românești din Transilvania. Știrile privitoare la prima reprezentație dramatică organizată în școlile de la Blaj, constituită probabil din elemente folclorice și religioase, vorbesc despre o *comoedia ambulatoria alumnorum*, cu care elevii au dat, în iarna anilor 1755-1756, de la Crăciun pînă la Bobotează, spectacole bine primite de public atît la Blaj cît și în mai multe localități din împrejurimi. Textul sau textele spectacolelor respective nu ni s-au păstrat. Probabil din anul 1761 datează textul manuscris intitulat *A școlasticilor de la Blaj facere...*, aflat acum în Biblioteca Filialei Cluj-Napoca a Academiei Române (ms. *307*, fondul Blaj). Mircea Popa îl consideră *piesă de teatru*, lărgind poate prea mult sfera acestei noțiuni[1]. Textul reprezintă de fapt o suită de scurte cuvîntări encomiastice la adresa episcopului Petru Pavel Aaron și a soborului episcopal din Blaj, rostite pe rînd de cîțiva "pateri" și elevi ai seminarului, cu prilejul unei serbări școlare, în care sînt motivate și lăudate acțiunile episcopului și ale soborului pentru apărarea și consolidarea unirii din 1701 a unei părți a bisericii ortodoxe românești din Transilvania cu biserica Romei.

În raportul prezentat Academiei Române la sfîrșitul cercetărilor sale în mai multe biblioteci din Transilvania și Ungaria, efectuate în anul 1880, Nicolae Densușianu a semnalat pentru prima oară existența, în biblioteca

---

[1] Vezi articolul *Repertoriului vechiului teatru al elevilor din Blaj*, în "Limbă și literatură", 1978, nr.3, p.454-462, reprodus în volumul său *Tectonica genurilor literare*, București, 1980, p.87-102.

episcopiei greco-catolice din Oradea, a manuscrisului intitulat *Occisio Gregorii in Moldavia Vodae tragedice expresa* (în traducere: Uciderea lui Grigore Vodă în Moldova, expusă în formă de piesă de teatru), care cuprinde prima piesă românească de teatru, dintre cele cunoscute pînă în prezent[2]. De atunci încoace s-au făcut numeroase referințe la această piesă, atît în istoria literaturii române cît și în istoria teatrului românesc. Ea a format și obiectul unor studii speciale, dintre care menționăm pe al lui Ladislau Gáldi (din "Debreceni Szemle", VII, 1933, p.204-208, semnat Göbl László), al lui Al. Ciorănescu (din "Revista Fundațiilor regale", IV, 1937, nr.8, p.423-438) și pe cel de sinteză al lui Lucian Drimba (din "Limbă și literatură", VII, 1964, p.359-398). Studiul lui L. Drimba are în anexă ediția integrală a textului[3]. La sfîrșitul articolului consacrat acestei piese în *Dicționarul literaturii române de la origini pînă la 1900*, București, 1979, p.636-637, semnat de Florin Faifer, se află menționată întreaga bibliografie de pînă atunci referitoare la ea.

Autorii studiilor citate au analizat cu înțelegerea cuvenită această piesă, arătînd că ea *nu este o tragedie*, cum s-ar putea crede, după titlu, ci o compoziție dramatică cu caracter burlesc, de carnaval, în genul și după modelul unora dintre cele care se alcătuiau și se reprezentau în colegiile maghiare ale vremii din Transilvania și Ungaria. În piesă se reflectă atmosfera specifică vieții din internatele școlare. Un tînăr dintr-un sat ardelean, claustrat în seminarul blăjean, își propune să alcătuiască o piesă de teatru pentru distracția colegilor în săptămîna "fărșangului", adică în "cîmeleagă", în carnaval, cînd le erau permise unele mici libertăți chiar și elevilor din colegiile cu profil clerical. Sînt folosite în text o serie de elemente folclorice și diferite glume, uneori triviale, din repertoriul clasic și bogat al tineretului școlar din internatele de băieți, generate de visurile hiperbolice de a mînca bine, de a bea vin pe săturate, de a avea legături cu

---

[2] Manuscrisul se află acum la Biblioteca Filialei Cluj-Napoca a Academiei Române, sub cota *471*, fondul Oradea.

[3] Acest studiu, revizuit și mult îmbogățit, precum și ediția textului piesei, de asemenea revizuită, au fost republicate de Lucian Drimba în volumul intitulat *Occisio Gregorii in Moldavia Vodae tragedice expresa*, Cluj-Napoca, 1983, în anexele căruia autorul a reprodus, după diverse surse de informație, și alte texte care privesc începuturile teatrului românesc.

fete, de a încălca regulamentul disciplinar al școlii etc. Pentru că în asemenea spectacole se făceau de obicei referințe și la unele evenimente istorice sau la noutăți la ordinea zilei din viața internatelor respective, sau din afară, care puteau interesa afectiv pe spectatori, autorul își axează piesa pe vestea proaspătului eveniment, cu larg ecou în țările românești, al asasinării lui Grigore Ghica, domnul Moldovei. Povestea uciderii, la 12 octombrie 1777, a domnitorului Grigore Ghica, expusă în mod *parodistic*, se împletește cu intermedii în care este relatat, tot sub formă de parodie, petitul unei fete mai bătrîne de la țară, în "fărșang", spre sfîrșitul cîșlegilor de iarnă. Glumele și calamburile piesei sînt naive, trădînd tinerețea și proveniența rurală a autorului și a celor care urmau să le rostească și să le guste în spectacolul de carnaval respectiv. Cu toate micile ei scăderi, piesa aceasta, situată între folclor și creația cultă, merită atenție nu numai pentru faptul că este o primă încercare de teatru în limba română, ci și pentru că ea reprezintă, așa cum s-a observat, un bun scenariu, un text dramatic cu reale calități artistice; cu condiția însă ca această modestă compoziție juvenilă, a cărei importanță istorico-literară este în primul rînd documentară, să fie corect înțeleasă și apreciată strict în circumstanțele în care a fost creată.

2. Unicul manuscris în care se păstrează piesa în discuție este nedatat și anonim. Din text rezultă doar că această piesă de teatru a fost scrisă în Transilvania, între anii 1777-1780. Numeroși cercetători s-au străduit să stabilească în ce localitate și în ce an anume a fost alcătuită, precum și cine este autorul ei. Lucian Drimba a observat că, pe lîngă invitația de a se ovaționa, la sfîrșitul spectacolului, pentru împărăteasa Maria Tereza, pentru fiul și asociatul ei la tron, Iosif al II-lea, și pentru Grigore Maior, *episcopul de la Blaj*, în text sînt pomenite numele rîului *Tîrnava* și al localității *Mănărade*, de lîngă Blaj. După cum se știe, pe cînd era preot și profesor la seminarul din Blaj, Grigore Maior fusese implicat în organizarea spectacolelor date de elevii seminarului în iarna anilor 1755-1756. Ca atare, L. Drimba a conchis pe drept cuvînt că piesa a fost alcătuită la Blaj.

Nicolae Densușianu, în raportul menționat, a atribuit piesa lui Samuil Vulcan: "dramă în limba română, scrisă de poetul fostul episcop Samoil Vulcan în epoca 1777-1780". Nu știm dacă afirmația lui Densușianu se

bazează pe vreo știre păstrată în tradiția episcopiei din Oradea sau este rezultatul intuiției ori al cercetărilor sale, dar nici unul dintre istoricii literari de mai tîrziu nu au adoptat această părere. În studiul citat, L. Gáldi credea că piesa ar fi fost scrisă de un profesor de la Blaj. Într-o istorie a teatrului din Transilvania, Ștefan Mărcuș are impresia că a fost creată de un oarecare prefect de studii sau profesor al seminarului din Oradea, pentru elevii școlii[4]. În *Noi contribuții la biografia lui Ion Budai-Deleanu*, București, 1967, p.53-57, Lucia Protopopescu observă unele mici analogii între *Occisio* și anumite amănunte din *Țiganiada* lui Ion Budai-Deleanu și conchide că piesa ar putea fi operă lui Budai-Deleanu sau, eventual, operă de colaborare a lui cu alți alumni aflați între anii 1777-1780 la colegiul Sf.Barbara din Viena. Argumentarea Luciei Protopopescu, vulnerabilă în mai multe puncte, a fost primită cu rezerve de unii cercetători[5].

3. Problema paternității acestei piese de teatru a format și pentru noi obiectul unor îndelungate cercetări. Studiind cu băgare de seamă manuscrisul, am constatat că el este un *autograf*, nu o copie oarecare. După ce a transcris textul, autorul a continuat să lucreze la el, tăind unele cuvinte sau fragmente de frază și înlocuindu-le cu altele, adăugînd anumite replici sau comentarii etc. Pornind deci de la premisa că manuscrisul este autograf, prima operație care s-a impus în acțiunea de identificare a autorului a fost comparația grafiei textului în discuție cu grafia manuscriselor autografe ale celor care ar fi putut să scrie această piesă. Firește, în primul rînd am făcut comparația cu manuscrisele celor doi autori cărora li s-a atribuit piesa: Samuil Vulcan și Ion Budai-Deleanu. După ce comparația cu manuscrisele lui Budai-Deleanu, aflate la Biblioteca Academiei Române, ne-a dovedit că nu el este cel care a scris textul respectiv, am făcut comparația și cu cele două manuscrise autografe ale lui Samuil Vulcan, aflate la Biblioteca Filialei Cluj-Napoca a Academiei Române, și anume: ms.*563*, intitulat *Tractat despre vindecarea morburilor poporului de la țeară*, și ms.*731*, care cuprinde o serie de cuvîntări cu conținut religios. Ambele manuscrise provin din

[4] Vezi *Thalia română*, Timișoara, 1945, p.80.

[5] Vezi I.Em. Petrescu, în notele la D. Popovici, *Studii literare*, vol.I, Cluj-Napoca, 1972, p.499, și Mircea Vaida, *Ion Budai-Deleanu*, București, 1977, p.13.

fondul episcopiei greco-catolice de la Oradea, ca și ms.*471*, care cuprinde piesa în discuție. Cele două manuscrise autografe ale lui Samuil Vulcan nu sînt datate, dar se vede că au fost scrise mult mai tîrziu, probabil prin anii 1810-1820. Cu toată această mare distanță în timp față de data la care a fost scrisă *Occisio Gregorii Vodae*, se poate cu ușurință observa că scrisul textelor autografe ale lui Samuil Vulcan este *identic, în trăsăturile lui esențiale*, cu cel din *Occisio*. În toate trei textele scrisul are același duct, majoritatea literelor, atît chirilice cît și latine, precum și cifrele arabe, au aceleași trăsături, fapt care dovedește că cele trei texte sînt scrise de aceeași persoană, de Samuil Vulcan (vezi, de exemplu, fotocopiile alăturate, care sînt însă eșantioane prea mici pentru a putea proba în întregime, numai pe baza lor, adevărul celor afirmate de noi). Unele mici deosebiri între scrisul din *Occisio* și cel din manuscrisele lui Samuil Vulcan de mai tîrziu se explică prin distanța de aproximativ 30-40 de ani care se află între ele. În *Occisio* avem scrisul în formare al adolescentului, pe cînd în celelalte două manuscrise avem scrisul format al aceluiași om, la vîrsta de 50-60 de ani.

Pentru a putea conchide că *Occisio Gregorii Vodae* este nu numai scrisă, în manuscrisul respectiv, ci și alcătuită de Samuil Vulcan, a trebuit să verificăm rezultatele obținute prin cercetarea grafiei manuscrisului printr-o cercetare la fel de atentă a limbii acestei piese de teatru, pe care am comparat-o atît cu limba manuscriselor cunoscute ale lui Samuil Vulcan cît și cu limba scrierilor lui Ion Budai-Deleanu și ale altor contemporani ai lor. Și această comparație a dus la concluzia că *Occisio* este, fără îndoială, opera lui Samuil Vulcan. Între limba piesei, plină de elemente regionale prezente și astăzi în graiul din părțile Blajului, și limba scrierilor de mai tîrziu ale lui Samuil Vulcan sînt unele mici deosebiri, explicabile în mod firesc prin diferența de cultură între învățăcelul adolescent și cărturarul ajuns în pragul bătrîneții. În fondul ei însă, limba din *Occisio* este identică cu limba manuscriselor de mai tîrziu ale lui Samuil Vulcan și se deosebește în mod evident de limba scrierilor lui Ion Budai-Deleanu.

Identificarea autorului acestei piese de teatru în persoana lui Samuil Vulcan oferă posibilitatea să determinăm mai exact și data cînd a fost ea alcătuită. Biografia lui Vulcan este relativ bine cunoscută. Născut la 1

august 1758 (sau în 1759) la Blaj, urmează cursurile gimnaziale la seminarul din localitatea natală, iar în 1778 trece la seminarul superior din Oradea. De aici pleacă, în 1779, la colegiul Sf. Barbara din Viena. Prin urmare, el a putut scrie piesa, la Blaj, numai în iarna anilor 1777-1778, cînd era elev în ultima clasă a gimnaziului teologic de aici. Versurile care constituie prologul piesei încep astfel: "Acum tocma, nu de demult, / Lucru groaznic, de temut, / În Moldova s-au tîmplat, / Perire ca de-împărat". Aşadar, piesa a fost alcătuită la puţin timp după asasinarea domnitorului Grigore Ghica, evenimentul fiind încă proaspăt în amintirea şi comentariile contemporanilor. Din text rezultă că această piesă urma să fie (probabil va fi fost!) reprezentată în "fărşang", în carnaval, care nu poate fi decît cel al anului 1778. Atragem atenţia şi asupra concordanţei între conţinutul piesei *Occisio Gregorii Vodae*, care este o comedie burlescă, şi "temperamentul vesel" al lui Samuil Vulcan, remarcat de toţi biografii săi contemporani.

4. Rezultatele cercetărilor menţionate mai sus au fost publicate de noi în articolul *Paternitatea primei piese de teatru româneşti*, apărut în "Cronica", XIII, 1978, nr.8, p.6, cu prilejul împlinirii a două sute de ani de la data cînd a fost scrisă această piesă. Ele au fost însă combătute de Ion Istrate, în capitolul intitulat *O "ciudăţenie" literară*, din monografia sa *Barocul literar românesc*, Bucureşti, 1982, p.283-303, şi de Elvira Sorohan, în articolul *Paternitatea piesei* **Occisio Gregorii...**, apărut în "Cronica", XVIII, 1983, nr.28, p.5.

Ion Istrate încearcă să demonstreze că *Occisio* este o operă de tinereţe a lui Ion Budai-Deleanu, pe care acesta ar fi elaborat-o în perioada studiilor sale la Viena. Reluînd deci afirmaţiile Luciei Protopopescu şi supralicitînd valoarea literară şi conţinutul ideatic al acestei naive compoziţii şcolare, autorul face unele apropieri de ordin istoric, ideologic, tematic, literar, lingvistic şi stilistic între *Ţiganiada* şi *Occisio*, care i se par probe decisive pentru dovedirea paternităţii lui Budai-Deleanu asupra acestei piese. De fapt însă apropierile şi comentariile respective sînt o suită de exagerări şi afirmaţii nejustificabile, care nu pot avea calitatea de argumente într-o demonstraţie de paternitate literară. Probele de limbă şi stil invocate de I. Istrate sînt lipsite de specificitate şi uneori interpretate în mod eronat. De exemplu, *făgădar* "cîrciunar" ar însemna în *Occisio*

"făgăduitor; înșelător", cuvîntul *Salman* ar putea fi pus în legătură cu *sîliman* "suliman" și altele de acest gen (p.297-299). Discutînd dovezile aduse de noi pentru a demonstra paternitatea lui Samuil Vulcan asupra piesei, I. Istrate crede că manuscrisul nu este autograf și că particularitățile de limbă invocate "nu sînt în realitate caracteristice unui autor", ci numai graiului din părțile Blajului. "S-ar putea totuși - conchide Istrate - ca Samoil Vulcan să fi fost copistul care, trecînd «pe curat» textul inițial, nu numai că a omis unele fragmente, ci a încercat să le modifice pe celelalte" (p.290).

Elvira Sorohan reia și încearcă să acrediteze vechea opinie a Luciei Protopopescu potrivit căreia piesa în discuție ar fi opera lui Ion Budai-Deleanu sau, eventual, operă de colaborare, în care contribuția sa ar fi majoră. Firește, E. Sorohan discută pe larg și respinge demonstrația noastră în favoarea paternității lui Samuil Vulcan asupra piesei. Din păcate însă, atît în afirmarea paternității lui Ion Budai-Deleanu cît și în negarea paternității lui Samuil Vulcan, autoarea articolului nu aduce nici un argument convingător, riguros determinat și verificabil. Pledoaria Elvirei Sorohan pentru paternitatea lui Budai-Deleanu, de factură eseistică, nu depășește, în esență, cele afirmate de Lucia Protopopescu și se menține la nivelul unor asociații și impresii care, după cum vom vedea, nu au suporturi documentare sau textologice reale. Or, în problema stabilirii unei paternități literare este absolut obligatoriu ca probele să fie determinate cu toată rigoarea, ca într-un proces juridic.

Am fost deci nevoiți să intervenim din nou în dezbaterea asupra paternității acestei piese, prin articolul *Și totuși "Occisio" nu este opera lui Ion Budai-Deleanu*, apărut în "Cronica", XVIII, 1983, nr.36, p.5, pentru a clarifica unele chestiuni confuze și a corecta unele afirmații inexacte din studiul lui I. Istrate și din articolul Elvirei Sorohan. În acest nou articol am prezentat mai întîi două motive principale pentru care Ion Budai-Deleanu *nu poate fi* autorul piesei *Occisio*.

1. *În anul școlar 1777-1778 și în anii următori Budai-Deleanu nu mai era elev la Blaj*. După cum am văzut, piesa a fost scrisă, foarte probabil, în seminarul de la Blaj. Cu această concluzie este de acord și E. Sorohan, care citează în sprijinul dovezilor aduse în acest sens de L. Drimba încă un amănunt. Apoi autoarea afirmă: "În 1777 studiau la Blaj Samuil

Vulcan și Ion Budai". Este adevărat, dar în ce perioadă a anului? Grigore Ghica a fost asasinat în octombrie 1777, iar primul "fărșang" pentru care era pregătită piesa urma să fie cel mai devreme prin februarie 1778. Așadar, piesa a putut fi alcătuită către sfîrșitul anului 1777 și în primele două luni ale anului 1778. Atunci era încă proaspătă vestea uciderii lui Grigore Ghica, iar autorul putea să înceapă prologul piesei cu versurile: "Acum tocma, nu de demult, / Lucru groaznic, de temut, / În Moldova s-au tîmplat". Ion Budai-Deleanu nu mai era însă în această perioadă la Blaj. La 20 noiembrie 1777 el era deja student al universității din Viena. E. Sorohan nu a reținut faptul că L. Protopopescu, atribuind piesa lui Budai-Deleanu, credea că acesta ar fi alcătuit-o la Viena, în colegiul Sf. Barbara. Dar pentru "fărșangul" anului 1778 el nu o putea alcătui nici acolo, deoarece în colegiul Sf. Barbara Budai-Deleanu a intrat abia la 12 aprilie 1778 (vezi L. Protopopescu, *op.cit.*, p.47). Este cu totul improbabil ca el să fi scris piesa la Viena în anii următori. Evenimentul asasinării lui Grigore Ghica nu mai era proaspăt, iar alumnii de diferite naționalități din colegiul Sf. Barbara, mai vîrstnici și cu preocupări culturale variate și mai înalte, nu ar fi putut manifesta vreun interes pentru o compoziție dramatică atît de modestă. Viața spirituală de aici era mult mai elevată și mai controlată decît cea a seminariilor provinciale. De altfel, este greu de crezut că autorul *Țiganiadei* ar fi putut alcătui în timpul studiilor sale vieneze o piesă atît de naivă, în care nu se anunța prin nimic un talent literar deosebit.

2. *Limba din* **Occisio** *se deosebește în mod evident de limba scrierilor lui Ion Budai-Deleanu.* Am arătat mai sus că Ion Istrate a încercat să stabilească o serie de corespondențe lingvistice și stilistice între *Occisio* și *Țiganiada*. E. Sorohan afirmă că "oricînd s-ar putea aduce numeroase probe de vocabular comun între *Occisio*... și *Trei viteji* sau *Țiganiada*", dar nu citează nici un exemplu. Nici n-ar fi putut cita, pentru că nu există asemenea elemente comune între textele menționate. Bineînțeles, este vorba aici de *particularitățile* lingvistice ale acestor texte, care, judicios determinate, pot constitui într-adevăr probe într-o atare demonstrație. Nici un element specific limbii lui Budai-Deleanu nu apare în *Occisio*, iar o serie de cuvinte regionale ardelenești, cum sînt *bătăr, colcer* "paznic al cămării cu alimente", *coleașă, copos* "chel", *făgădău* "cîrciumă", *făgădar*

"cîrciumar", *ferie* "vadră", *fîrtat, gîrlan* "gîtlej", *hordău* "butoi", *minten* "imediat", *tolcer* "pîlnie", *ţipa* "arunca", *udean* "prea, de tot", şi altele, aflate în *Occisio*, nu apar niciodată în cuprinsul unei opere atît de întinse cum este *Ţiganiada*. Era firesc ca măcar unele dintre cuvintele menţionate să fi fost folosite şi în *Ţiganiada*, unde autorul ar fi avut nenumărate prilejuri să le folosească, dacă ele ar fi făcut parte din vocabularul regional familiar lui Budai-Deleanu. Din seria elementelor semnificative care deosebesc limba din *Occisio* de cea a *Ţiganiadei* vom mai cita, spre exemplu, formele *umbla, preumbla, sclipi* (în *Occisio*), dar *îmbla, preîmbla, scripi* (în *Ţiganiada*).

După cum a dovedit cu documente Lucia Protopopescu (vezi *op.cit.*, p.94-95, 98-102, 259-264), către sfîrşitul studiilor sale la Viena Budai-Deleanu a fost angajat să traducă o carte şcolară (*Carte trebuincioasă pentru dascalii şcoalelor de jos româneşti neunite*, două volume, Viena, 1785), unele texte juridice (*Pravilă de obşte asupra faptelor rele şi a pedepsirii lor*, Viena, 1788, şi prima parte a codului civil austriac, care nu este cunoscută) şi mai multe circulare oficiale (orînduiala pentru ţăranii din Bucovina, orînduiala de pădure pentru Bucovina şi orînduiala pentru vînătoare, toate trei publicate la Viena în 1786, precum şi instrucţiunile privitoare la emigraţie, apărute în 1787), care au fost publicate anonim. Traduceri cu caracter oficial, publicate tot anonim, a făcut el şi mai tîrziu, în timp ce era funcţionar imperial la Liov (*Învăţătură păntru sămănătorii de tăbac din Bucovina*, Liov, cca 1793, şi altele). Fiind deci într-adevăr traduceri ale sale, deşi publicate anonim, aceste texte conţin, în mod firesc, multe elemente specifice limbii lui Ion Budai-Deleanu. De exemplu, grafia etimologizantă *fierr*, a cărei necesitate este şi comentată în *Ţiganiada*, unde mai apar şi grafiile *carră, ghierre, ţîrră, vîrrî*, formele *ostăni, ostăneală, ostănitor, şeştină*, substantivul *înşelămînt* "înşelăciune", adjectivul *sîngurat* "izolat", verbele *încinde* "aprinde", *loci* "aşeza" şi *obrăzui* "înfăţişa", formele *întei* şi *întii* ale adverbului şi numeralului *întîi*, locuţiunea conjuncţională *în ce oară* (şi *în ce dată*) "de vreme ce", şi multe altele. Faptul că paternitatea lui Budai-Deleanu asupra acestor traduceri poate fi dovedită şi prin acte arată că stabilirea paternităţii unor texte anonime pe baza comunităţii unor particularităţi lingvistice este pe deplin posibilă, cu condiţia ca o

asemenea cercetare să fie făcută în cunoștință de cauză. Căci analiza lingvistică a textelor puse în relație nu este "doar o parte din «ritualul» unei argumentări pentru paternitate", cum crede E. Sorohan, ci partea esențială, hotărîtoare. Alte elemente care stabilesc sau par să stabilească legături între un text anonim și unul cu paternitate cunoscută pot avea diverse explicații, în timp ce comunitatea particularităților lingvistice și stilistice ale textelor respective, judicios determinate, nu poate avea, în principiu, decît o singură explicație: *identitatea autorului sau a traducătorului*. Dacă piesa *Occisio* ar fi opera lui Budai-Deleanu, scrisă în anii studiilor sale la Viena, ar trebui să se găsească și în ea unele particularități ale limbii lui, așa cum se găsesc în traducerile menționate mai sus. Or, asemenea particularități lipsesc cu desăvîrșire din *Occisio*.

Fără temei este și presupunerea Elvirei Sorohan, preluată tot de la Lucia Protopopescu, că, "din cauza eterogeniei textului", piesa *Occisio* ar fi operă de colaborare a lui Budai-Deleanu cu unii colegi. În această eventualitate, crede autoarea, "problema atribuirii nu are perspective de rezolvare irevocabilă". Nu avem însă nici o mărturie documentară și nici o dovadă textologică din care să rezulte că piesa este rezultatul unei colaborări. De la început pînă la sfîrșit textul are o perfectă unitate lingvistică și stilistică. Firește, autorul a putut beneficia de sugestiile unor colegi de internat, care urmau să interpreteze piesa sau să asiste la spectacolul carnavalesc respectiv, precum și de unele idei sau chiar de unele texte probabil preluate din eventualele sale modele (ne referim la unele cîntece în ungurește și latinește), dar totul a fost trecut prin viziunea și condeiul său.

Afirmațiile Elvirei Sorohan din frazele: "Să nu se uite însă că textul era foarte răspîndit. N. Iorga descopere că Prologul la *Occisio* circula în Moldova și copii erau multe" sînt inexacte. Pînă în prezent manuscrisul piesei este unic și nu dispunem de nici o informație că ar mai fi existat vreo copie de epocă. Apoi, N. Iorga, în "Revista istorică", VIII, 1922, p.161-166, prezintă nu un manuscris moldovenesc, ci unul *ardelenesc* de pe la anul 1800, descoperit de el la Sătmar, în care, alături de alte "versuri" care se întîlnesc în multe manuscrise ardelenești din aceeași epocă (*Versul sfîntului mălai, Verș pentru omul cel cu răutate, Verș de pocăință, Versul plugariului și a păcurariului, Versul călugărului* etc.), se

afla și *Versul lui Vodă Grigorie*, care s-a dovedit ulterior a fi o copie puțin prelucrată a prologului piesei *Occisio*. Necunoscînd însă această piesă, Iorga a crezut că "versul" respectiv "vine din Moldova", unde se alcătuise cunoscuta povestire în versuri despre uciderea lui Grigore Ghica, păstrată în numeroase manuscrise.

În sfîrșit, ne referim la principalele obiecții aduse demonstrației noastre privitoare la paternitatea lui Samuil Vulcan asupra piesei. Afirmînd că unicul manuscris în care se păstrează acest text prezintă caracteristicile unui *autograf*, nu am exclus posibilitatea ca el să fie o copie, *făcută însă de autor*, care își scotea astfel compoziția din ciorne. De regulă toate manuscrisele autografe sînt copii "pe curat" făcute de autorii sau traducătorii scrierilor respective. Și manuscrisele cunoscute ale lui Samuil Vulcan sînt tot copii ale sale "pe curat", iar greșeli de copist similare celor aflate în *Occisio*, de obicei corectate (cum a corectat, prin suprascrierea lui *l*, și grafia greșită *Modavia* din titlul piesei), se întîlnesc adeseori și în aceste manuscrise ale sale de mai tîrziu. Din faptul că unele replici sînt întrerupte, sînt lăsate în suspensie prin *etc.*, nu se poate conchide că Vulcan ar fi fost doar copistul, care a omis unele fragmente din text. Replicile respective conțineau probabil glume și calambururi din repertoriul bine cunoscut de elevii internatului, care nici nu fuseseră redactate inițial. Ele urmau să fie improvizate de către interpreții personajelor respective. Descoperirea acestei piese într-un manuscris complet, autograf al lui Budai-Deleanu (!) sau "cert autograf", cum speră I. Istrate (p.290) și E. Sorohan, este o iluzie. Observației că piesa a fost atribuită lui Samul Vulcan în virtutea faptului că manuscrisul respectiv a fost găsit printre hîrtiile sale i se poate răspunde cu întrebările: oare în mod întîmplător s-a păstrat acest text alături de manuscrisele lui Vulcan, de care îl apropie și numeroasele particularități grafice și lingvistice comune? Nu-l considera el un "păcat al tinereții" sale?

5. Argumentarea noastră din anul 1978 privind paternitatea lui Samuil Vulcan asupra acestei piese a fost respinsă și de Ion Gheție, în articolul **Occisio Gregorii Vodae.** *Problema paternității*, apărut în "Limba română", XXXII, 1983, nr.5, p.465-470. Obiecțiilor formulate de I. Gheție, pe care nu este locul să le rezumăm aici (reproducem doar concluzia autorului: "lipsit de o bază metodologică și documentară

adecvată, demersul lui N.A. Ursu de a atribui prima piesă românească lui Samuil Vulcan rămîne, aşadar, fără rezultat", p.467), le-am răspuns în studiul *Paternitatea piesei* **Occisio Gregorii Vodae** *şi cîteva chestiuni de metodologie*, apărut în "Limba română", XXXIV, 1985, nr.1, p.30-45, cu care prilej am îmbogăţit în mod substanţial lista exemplelor de concordanţă lingvistică între *Occisio* şi *Tractatul despre vindecarea morburilor poporului de la ţeară* tradus de Samuil Vulcan. Totodată, am comentat pe larg şi cîteva observaţii critice ale lui I. Gheţie privitoare la metodele folosite de noi în încercarea de a stabili paternitatea acestui text.

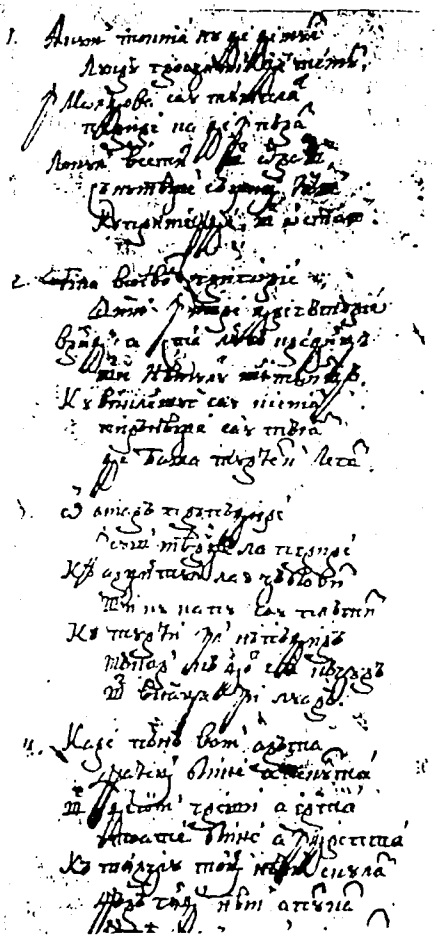

Fig. 1. Pagină din manuscrisul piesei *Occisio Gregorii in Moldavia Vodae.*

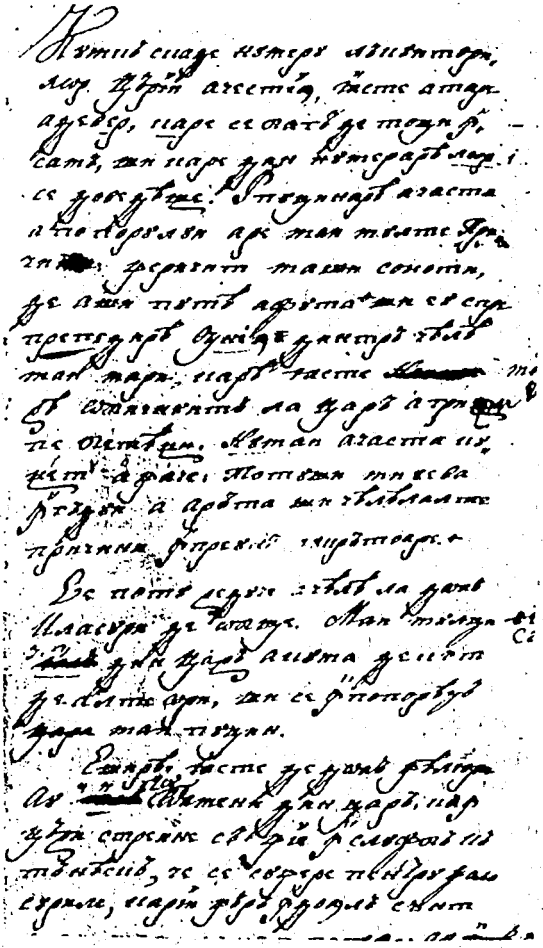

Fig. 2. Pagină din *Tractat pentru vindecarea morburilor...*, autograful lui Samuil Vulcan.

Paternitatea unor cronici și povestiri istorice în versuri

În a doua jumătate a secolului al XVIII-lea se dezvoltă în cultura românească o specie literară prea puțin cultivată pînă atunci și anume: *cronica sau povestirea istorică în versuri*; i s-a mai spus, în mod cam impropriu însă, *cronica rimată*. Cele peste douăzeci de cronici și povestiri istorice versificate scrise între anii 1769-1825, atît în Țara Românească și Moldova cît și în Transilvania, oglindesc - în aproximativ zece mii de versuri - aproape toate evenimentele mai importante din istoria zbuciumată a poporului român în această perioadă. Pe lîngă interesul istoric pe care-l prezintă, aceste scrieri au și oarecare importanță pentru istoria literară a acelei epoci, deoarece ele reprezintă primii pași mai însemnați pe calea dezvoltării poeziei românești. Autorii unor atare cronici și povestiri istorice în versuri au putut avea ca model atît bogata literatură similară neogreacească a vremii cît mai ales baladele poporului nostru. În privința versificației, ca și în ceea ce privește concepția despre lume și viață a autorilor lor, multe dintre aceste povestiri se resimt de puternica influență a folclorului.

După cum dovedesc numeroasele copii manuscrise prin care ni s-au transmis, majoritatea povestirilor în versuri la care ne referim au avut o largă circulație în epoca respectivă, însă - din anumite motive de ordin politic sau din modestie - autorii celor mai multe dintre ele au preferat să rămînă anonimi. Între timp, cu prilejul descoperirii sau editării acestor texte, unii cercetători au emis diferite ipoteze cu privire la paternitatea lor, dar multe dintre ele nu par a fi întemeiate. Adeseori, copiștii sau chiar posesorii diferitelor manuscrise au fost considerați drept autori ai textelor respective.

Evident, în lipsa unor mărturii exprese privitoare la autorii lor, paternitatea acestor cronici și povestiri în versuri nu poate fi stabilită decît cu ajutorul metodelor filologice de investigație. La sfîrșitul unei cercetări atente a tuturor povestirilor istorice în versuri cunoscute pînă acum, atît

din punctul de vedere al conținutului cît și sub raport stilistic și lingvistic, am ajuns la concluzia că majoritatea lor sînt opera a numai doi autori, deocamdată anonimi, pe care îi vom numi în cursul expunerii *anonimul A* și *anonimul B*[1].

1. Anonimul A.

1.1. După cum vom demonstra mai departe, anonimul A este autorul următoarelor opt povestiri (le menționăm cu titlurile cunoscute în literatură și în ordinea cronologică a evenimentelor la care se referă; în note le indicăm copiile sau edițiile folosite în acest studiu): *Stihuri despre uciderea lui Constantin Brîncoveanu* [2], *Istorie de patima Galaților* [3], *Stihuri despre domnii mazili și boierii scăpătați* [4], *Stihuri despre uciderea lui Grigore Ghica* (versiunea moldovenească)[5], *Stihuri despre uciderea boierilor Bogdan și Cuza*[6], *Stihuri pentru moartea generalului Potemkin*[7],

---

[1] Pentru informații privitoare la manuscrisele în care se găsesc povestirile istorice în versuri despre unele evenimente petrecute pînă la 1800, ca și pentru edițiile sau studiile consacrate lor, vezi I. Crăciun și A. Ilieș, *Repertoriul manuscriselor de cronici interne, sec. XV-XVIII, privind istoria României*, București, 1963, p.124, 127-138, 140-141, 179-182, 193-194, 199-202, 440, precum și cursurile sau tratatele mai noi de istorie a literaturii române vechi și premoderne. Aceste texte au fost adunate în volumul *Cronici și povestiri românești versificate (sec. XVII-XVIII)*, studiu și ediție critică de Dan Simonescu, București, 1967. În notele textologice ale acestei ediții este înregistrată și comentată întreaga informație privitoare la textele respective.

[2] Textul din ms.*1344* de la Biblioteca Academiei Române, f.114[r]-117[v].

[3] Textul din ms.*1344* de la BAR, f.106[r]-110[r].

[4] Sînt încorporate în cronica lui Ienache Cogălniceanu, sub titlul *Istorie ce au scos domnilor și boierilor*. Am folosit textul din ms.*62* de la BAR, f.191[r]-192[v].

[5] Textul din ms.*I-4* de la Biblioteca Centrală Universitară din Iași, f.43r-48r. Emil Turdeanu, în *Contribuții la studiul cronicelor rimate*, "Cercetări literare", II, 1936, p.1-54, a demonstrat că, pe lîngă versiunea moldovenească a povestirii despre moartea lui Ghica, există și o versiune munteană, tot anonimă, pe care o și editează la sfîrșitul studiului său, după ms.*830* și *2507* de la BAR.

[6] Textul editat de M. Kogălniceanu în *Cronicele României sau letopisețele Moldaviei și Valahiei*, ed. a doua, vol.III, București, 1874, p.281-295, și textul din ms.*I-4* de la BCU Iași, f.48[r]-58[v].

[7] Textul publicat de Teodor V. Stefanelli, *O carte veche despre Alexandru Machedon, Constantin cel Mare și cneazul Grigorie Potemkin*, în "Arhiva Societății științifice și literare din Iași", VIII, 1897, p.521-529. Efim Levit, în *File vechi necunoscute...*, Chișinău, 1981, p.25-41, semnalează faptul că stihurile despre moartea lui Potemkin au fost tipărite de Mihail Strelbițkii într-o broșură apărută la Dubăsari, în anul 1793.

Stihuri pentru moartea lui Constantin Hangerli (a doua versiune, cea editată de Bariț și Giurescu)[8] și *Stihuri pentru mazilirea lui Alexandru Moruzi, în Moldova, la 1806*[9].

Înainte de a prezenta argumentele în baza cărora am grupat aceste texte, este necesar să luăm în discuție problema datei cînd au fost alcătuite *Stihurile despre uciderea lui Constantin Brîncoveanu*. Bazați pe mențiunea din următorul titlu al unei copii a acestei povestiri: *Istoria măriii sali lui Constantin Vodă Brîncovanu, domnul din București, cari s-au scris. 1730* [10], cercetătorii de pînă acum au crezut, în mod firesc, că versurile respective au fost într-adevăr scrise în 1730, deci la puțin timp după uciderea mișeleasca a lui Brîncoveanu, cînd mai putea încă să aibă ecou sfîrșitul tragic al marelui domnitor muntean[11]. În mod curios însă, anul 1730 apare în alte copii ale acestei povestiri ca dată a morții lui Brîncoveanu: *Istorie măriii sale lui Constandin Brîncovanu, domnul Țării Muntenești, care s-au tăiet de împăratul otomanilor la anul 1730, noiemvrie 17* [12], *Discăpătinarea lui Constandin Vodă Brîncovanu de către turci, tîmplată la Constantinopoli la anul 1730, noiemvrie 17* [13]. Prin urmare, anul 1730 nu poate fi luat ca dată *sigură* pentru alcătuirea acestei povestiri, după cum nu este anul morții lui Brîncoveanu. Eroarea de

[8] Textul din ms.*987* de la BAR, f.261^{r}-263^{v}. Despre moartea năprasnică a lui Constantin Hangerli s-au scris trei povestiri în versuri: cea a lui Zilot Românul și două anonime, dintre care prima este versiunea editată de Gr.Tocilescu, în "Revista pentru istorie, arheologie și filologie", 1884, vol.III, p.327-332, iar a doua este versiunea editată de Bariț, în "Transilvania", 1873, p.94-96, și de C.C. Giurescu, în "Revista istorică", XII, 1926, p.320-327.

[9] Textul din ms.*1155* de la BAR, f.169^{v}-172^{v}. Existența acestei povestiri în ms.*1155* și *3767* de la BAR ne-a fost semnalată de Aurora Ilieș.

[10] Această copie, din 1797, aflată în ms.*1344* de la BAR, a fost editată de I. Crețu, în "Convorbiri literare", IX, 1875-1876, p.325, 329-331.

[11] Pentru a ne referi numai la cîteva lucrări, vezi Tudor Pamfile, *Un cîntec privitor la moartea lui Brîncoveanu*, în revista "Miron Costin", VII, 1919, nr.5, p.34, N. Cartojan, *Istoria literaturii române vechi*, vol.III, București, 1945, p.262-263, Al. Piru, *Literatura română veche*, ed. a II-a, București, 1962, p.294, și *Istoria literaturii române*, vol.I, București, 1964, p.704.

[12] Vezi ms.*21* de la BAR, f.151^{r}, copie din prima jumătate a secolului al XIX-lea.

[13] Vezi ms.*4730* de la BAR, f.1^{r}, copie de la începutul secolului al XIX-lea, editată de Tudor Pamfile în *loc.cit.* la nota 11.

copist sau de altă natură din titlul ultimelor copii menționate pune sub semnul întrebării și veracitatea celor afirmate în primul titlu citat. Anul 1730 ar putea fi data la care s-a copiat vreo cronică munteană sau altă știre despre moartea lui Brîncoveanu, utilizată mai tîrziu de poetul anonim, ori pur și simplu o eroare a copiștilor în privința datării evenimentului, mai ales că povestirea însăși vorbește de uciderea lui Brîncoveanu la 15 august, nu la 17 noiembrie. În cea mai veche copie cunoscută a povestirii, păstrată în ms.*1629* de la BAR, f.50r, titlul nu cuprinde nici o dată: *Istorie lui Constantin Vodă cel Bătrîn.*

Pe de altă parte, surprinde faptul că o povestire în versuri care s-ar fi alcătuit la 1730 a început să circule în numeroase copii abia după cincizeci de ani[14], deoarece prima copie cunoscută datează din anul 1778, nu din 1730 sau 1758, cum afirmă unii cercetători[15]. De asemenea, pentru datarea acestei povestiri prezintă importanță și faptul că majoritatea copiilor cunoscute au circulat în Moldova, alături de cîteva povestiri în versuri consacrate unor evenimente petrecute în Moldova, în a doua jumătate a secolului al XVIII-lea, cum sînt stihurile despre moartea lui Grigore Ghica, stihurile despre uciderea boierilor Bogdan și Cuza, stihurile despre moartea lui Potemkin și istoria de patima Galaților, cu care istoria despre moartea lui Brîncoveanu are - după cum vedea - multe asemănări de ordin stilistic și lingvistic.

Avînd în vedere cele arătate mai sus, credem că povestirea în versuri despre moartea lui Constantin Brîncoveanu s-a alcătuit în Moldova, în anul 1778, fiind inspirată, de fapt, de uciderea în condiții oarecum similare, adică tot asasinat de turci, a lui Grigore Ghica. Ea este opera aceluiași autor care a scris și celelalte povestiri istorice în versuri atribuite de noi anonimului A.

1.2. Cu privire la paternitatea unor povestiri pe care le atribuim anonimului A s-au exprimat pînă acum opinii diferite. Editînd, în 1874, *Stihurile despre uciderea lui Grigore Ghica* (vesriunea moldovenească) și *Stihurile despre uciderea boierilor Bogdan și Cuza*, M. Kogălniceanu le

---

[14] Vezi I. Crăciun și A. Ilieș, *Repertoriul...*, p.179-182, și Dan Simonescu, *Cronici și povestiri...*, p.55-60, citate la nota 1.

[15] Vezi lucrările și paginile citate la nota 11.

atribuie moşului său Ienache Cogălniceanu[16]. Mai tîrziu, N. Iorga şi, după el, alţi cercetători au respins pe drept cuvînt această atribuire, deoarece nu se întemeiază pe nici o mărturie documentară sau de natură filologică[17]. Comparînd aceste două texte sub raportul conţinutului şi al stilului, Iorga presupune că "ambele bucăţi au acelaşi autor, un profesionist literar pentru asasinatele politice", care îi rămîne însă necunoscut. În 1892, V.A. Urechia editează o nouă copie a povestirii despre uciderea lui Grigore Ghica şi crede că "paternitatea acestei mici poeme este a se atribui unui obscur învăţător de la şcoala din Ruginoasa"[18]. Cu prilejul editării unei noi copii a stihurilor despre uciderea boierilor Bogdan şi Cuza, Gh. Ghibănescu îşi exprimă părerea că aceste versuri, chiar dacă au fost alcătuite de un membru al familiei Cogălniceanu, ele au suferit mari transformări sub pana unui membru al familiei Sion, probabil Antohi Sion[19]. În legătură cu autorul stihurilor despre uciderea lui Constantin Brîncoveanu, N. Cartojan presupune că trebuie să fi fost un cleric sau un dascăl de biserică, "un cărturar mărunt din mulţimea anonimă"[20]. Despre *Stihurile pentru moartea generalului Potemkin*, Teodor V. Stefanelli a crezut, în 1897, că sînt scrise de un oarecare boier Gheorghe Nacul, semnatarul manuscrisului după care a editat el versurile respective[21]. Iorga se îndoieşte însă de atribuirea lui Stefanelli şi crede că este vorba mai curînd de vreun boiernaş necunoscut[22]. Despre *Stihurile pentru moartea lui Constantin Hangerli*, Constantin Chiru, care publică în 1925 o copie a lor, crede că aparţin logofătului Iordache Furduescu din Dîmboviţa, pentru că le-a găsit copiate într-un miscelaneu al acestui boier[23]. În 1926, editînd o nouă copie a acestei povestiri şi comparînd-o

[16] Vezi *op.cit.* la nota 6, p.275-295.

[17] Vezi N. Iorga, *Istoria literaturii române în secolul al XVIII-lea*, vol.II, Bucureşti, 1901, p.83-84, C. Bobulescu, *Stihuri pentru peirea lui Grigorie Ghica Vodă*, în revista "Miron Costin", IV, 1916, nr.5, p.253-255, Emil Turdeanu, *art.cit.* la nota 5, p.9, Al. Piru, *op.cit.* la nota 11, p.442.

[18] Vezi *Istoria românilor*, seria de volume pentru anii 1774-1786, tomul II, Bucureşti, 1892, p.288. Textul editat de Urechia se păstrează astăzi în ms.*154* de la BAR.

[19] Vezi *Stihuri pentru sfîrşire boierilor Manolachi Bogdan şi Ioan Cuza spatar...*, în revista "George Lazăr", II, 1888-1889, p.220.

[20] Vezi *op.cit.* la nota 11, p.262-263.

[21] Vezi *art.cit.* la nota 7, p.524.

[22] Vezi *op.cit.* la nota 17, p.86.

[23] Vezi *Monografia comunei Gura Foii din judeţul Dîmboviţa*, Bucureşti, 1925, p.24-25. Textul editat de Chiru se află acum la BAR, ms.*3162*.

cu versiunea publicată de Tocilescu, C.C. Giurescu ajunge la concluzia că autorul ei nu era dintre boieri, ci "va fi probabil vreun orășean, poate din București, vreun dascăl sau logofăt cu ușurință la scris"[24].

După cum vom vedea, presupunerile făcute de Iorga, Giurescu și Cartojan în privința stării sociale și a culturii autorilor prezumtivi ai povestirilor respective concordă cu rezultatele la care am ajuns noi în preocuparea de a stabili profilul ideologic și artistic al anonimului A.

1.3. O primă trăsătură comună celor opt povestiri versificate pe care le atribuim anonimului A și care - în același timp - le deosebește de grupul celor atribuite anonimului B o constituie meditația în stil biblic asupra labilității soartei omului și critica modului în care este orînduită *lumea*, societatea omenească. Ideea aceasta este reluată de la un text la altul, uneori cu aceleași cuvinte, fapt care poate constitui, alături de alte elemente comune, un indiciu că textele respective au același autor. Iată pasajele la care ne referim:

Stihuri despre uciderea lui Constantin Brîncoveanu (ms.*1344* BAR, f.114^r, 115^r, 117^r):

O, pricină minunată,
Ci au fost în lume toată
Din ceput și din vecie,
Precum și carte ne scrie,
Cuvîntul cel tipărit
Cari esti adiverit
Că-i lumea înșălătoari
Și foarti îi trecătoari,
Di-i faci și-i amăgești,
Și pre toți îi prelistești.
[.....]

Și el tari că ohta
Și lumea o difăima
[.....]
Și cu jăli suspina,
Lumea tari o difăima:
"*Oh, lumi înșălătoari,*
Di sufleti peritoari,
Cum erai de dulci mieri,
Și acum amară fieri,
Și cu toate împodobită,
Acumi ai rămas urîtă,
Îndestulată di toati,
Și di domnu n-avui parti".

[24] Vezi *Uciderea voievodului Constantin Hangerli. O povestire în versuri necunoscută*, în "Revista istorică", XII, 1926, nr.10-12, p.322. Textul editat de Giurescu se află în ms.*4768* de la BAR.

Istorie de patima Galaților (ms.*1344* BAR, f.107^{v}):

Să încep dar a ohta,
Lumea a o difăima.

Stihuri pentru domnii mazili și boierii scăpătați (ms.*62* BAR, f.191^{r}):

Oh, lume înșelătoari, *Și cu toate împodobită,*
De împărați învrăjbitori, *Acmu ai căzut pre urîtă,*
Cum erai di dulci mieri, *Îndestulată ești di toate,*
Acmu ești amară fiere, *Și domnii n-avură nici o parte.*

Stihuri despre uciderea lui Grigore Ghica (ms. *I-4* BCU Iași, f.43^{r}):

O limbă ritoricească *De care-i cunoscut foarte*
Trebuie să să grăiască, *Halul lumii cei deșarte,*
Să arăt această întîmplare *Și încă n-are nici un bine*
Groaznică și de merare, *Lume statornic în sine.*

Stihuri despre uciderea boierilor Bogdan și Cuza[25]*:*

O, prea mincinoasă lume *O, lume amăgitoare*
Vrednică de acest nume, *Și degrabă peritoare,*
O, lume prea ticăloasă, *O, lume vremelnică,*
Cum mă desparți de-a mea casă, *Viață netemelnică.*

Stihuri despre moartea generalului Potemkin [26]*:*

Tie zic, o, lume, lume, *Au oftat dintr-al său gînd,*
Nu te-ai cinsti cu alt nume, *Lumea categorisînd,*
Pentru a tale schimbări *Dîndu-i așa defăimare*
Ce faci în oricare stări. *Cum că nici un preț nu are.*
[.....]

Stihuri despre uciderea lui Constantin Hangerli (ms.*987* BAR, f.261^{v}):

Nu poci ca să mă pricep, *De ale lumii învîrtejiri*
Ce să zic și cum să încep, *Cum că sînt tot cu-ndoiri.*

Stihuri pentru mazilirea lui Moruzi, la 1806 (ms.*1155* BAR, f.172^{r}):

Și la curte să uita, *Zicînd că-i înșelătoari*
Și lume tari o difăima, *Și în toati împrifăcătoari.*

Variațiile pe tema nestatorniciei soartei omenești, din fragmentele citate mai sus, se regăsesc, uneori cu formulări identice, în diverse cîntece de stea, bocete și alte producții folclorice sau cvasifolclorice în versuri, existente în mai multe colecții editate pînă acum, începînd cu cea a lui

[25] Vezi M. Kogălniceanu, *op.cit.* la nota 6, p.293.
[26] Vezi Teodor V.Stefanelli, *art.cit.* la nota 7, p.527 și 528.

Anton Pann din 1830. Astfel, începutul povestirii despre uciderea lui Brîncoveanu și unele versuri de la începutul povestirii despre moartea lui Potemkin prezintă o mare asemănare cu începutul unui cîntec de stea din colecția lui Anton Pann:

O, pricină minunată,
Din vecie însemnată,
Că e lumea-nșelătoare
Și foarte amăgitoare,
De-nșală și amăgește
Și pre toți îi prilostește,
Ales pre cei bogați foarte,
De nu mai gîndesc la moarte[27].

Primele versuri din povestirea despre uciderea lui Brîncoveanu sînt aproape identice și cu începutul unui cîntec de jale despre un preot căruia i-a murit soția, aflat într-o colecție editată de Gaster:

O, pricină minunată,
Auzită în lume toată,
Auzită din vecie,
Precum și cartea scrie,
Ce-i sfîntă ca învățătura,
Cinstită ca și scriptura,
Că te pune la tistie
Și la sfînta preoție[28].

De asemenea, unele versuri citate mai sus din povestirile istorice de care ne ocupăm seamănă cu următoarele, dintr-un *Verș la morți* aflat în aceeași colecție a lui Gaster:

Mult amăgitoare lume,
Toate cîte ai sînt glume
Și visuri prisositoare,
Ca negura trecătoare.
Toate sînt deșertăciune,
Toate prav și putrejune[29].

Identitatea unor versuri și celelalte asemănări care s-au stabilit și se mai pot încă stabili între povestirile istorice atribuite de noi anonimului A și cîntecele de stea, clindele, bocetele și alte producții folclorice sau cvasifolclorice care circulau în numeroase copii manuscrise la sfîrșitul secolului al XVIII-lea și în primele decenii ale secolului al XIX-lea ridică, în mod firesc, problema relației dintre cele două categorii de versuri. Se pune deci întrebarea: s-au detașat anumite fragmente din povestirile istorice menționate și au căpătat cu timpul caracter folcloric, ori -

[27] Vezi Anton Pann, *Versuri musicești ce se cîntă la nașterea mîntuitorului nostru Is. Hs. și în alte sărbători ale anului*, București, 1830, p.15. Aceleași versuri sînt încorporate și într-un *Vicleim*, editat de G.Dem.Teodorescu, în *Poezii populare române*, București, 1885, p.113.

[28] Vezi M. Gaster, *Colinde, cîntece populare și cîntece de stea inedite*, în "Revista pentru istorie, arheologie și filologie", I, 1883, vol.II, p.319.

[29] *Ibidem*, p.325.

dimpotrivă - anonimul versificator a folosit în povestirile sale, într-o formă mai mult sau mai puțin prelucrată, unele teme și chiar pasaje întregi din producțiile folclorice sau cvasifolclorice care circulau în vremea lui?

Referindu-se numai la versurile cu care începe povestirea despre uciderea lui Brîncoveanu, N. Cartojan și, după el, alți cercetători au afirmat că ele au fost detașate din textul prea lung al povestirii, devenind cu timpul cîntecul de stea cules de Pann și începutul cîntecului de jale despre un preot căruia i-a murit soția, din colecția editată de Gaster[30]. După cum am văzut însă, tema labilității soartei omului, dezvoltată în pasajul respectiv din această povestire, se găsește în diverse cîntece cu caracter folcloric din jurul anului 1800, iar faptul că în cele opt povestiri istorice se întîlnesc și alte versuri, uneori chiar pasaje întregi, care amintesc de anumite producții folclorice demonstrează mai curînd că modestul lor autor a utilizat din plin în scrierile sale cîntecele populare sau cele cvasifolclorice care circulau în vremea lui. De pildă, povestirea despre uciderea lui Hangerli are la sfîrșit un pasaj sub formă de bocet, care seamănă foarte mult cu un fragment dintr-un cîntec la moarte din colecția lui Anton Pann. Două versuri sînt aproape identice în ambele pasaje:

Ticăloasa doamna mea,
Astăzi mă despart de ea,
Domniță și bizdadeli,
Astăzi mă duc de la ele.
Unde sînt ca să mă vază,
Ca să plîngă și să crează,
Că de astăzi înainte
Nu le mai grăiesc cuvinte[31].

Veniți frați și sorioare,
Veniți rude doritoare,
O, vino mă rog și tie,
Prea iubita mea soție,
Veniți, prieteni, cu toții
De-mi petreceți ceasul morții
Și-mi dați de rînd fiecare
Cea din urmă sărutare,
Că de acum înainte
Nu voi mai grăi cuvinte[32].

O și mai mare asemănare cu fragmentul de bocet reprodus mai sus din colecția lui Pann, precum și cu alte bocete cunoscute din diverse colecții,

[30] Vezi N. Cartojan, *Cărțile populare în literatura românească*, vol.II, București, 1938, p.194, 212-214, și celelalte lucrări și pagini citate la nota 11.

[31] Ms.*987* de la BAR, f.262^{v}.

[32] Vezi Anton Pann, *op.cit.* la nota 27, p.26-27.

prezintă următorul pasaj din povestirea despre uciderea boierilor Bogdan și Cuza:

Veniți, prieteni și vecini,
De vă luați iertăciuni,
Vin și tu, a mea soție,
Care-mi ești cu cunună,
Veniți și voi, copilași,
Dragii taicăi cuconași,
Veniți și voi, ale mele surori,
De vedeți cum eu mori[33].

Versurile cu care se sfîrșește *Istoria de patima Galaților* sînt asemănătoare cu cele din cîntecul despre răstignirea lui Hristos, editat de Pann:

Codrii, munții să jălească
Și cîmpii să nu înflorească,
Dunăre să să negrească,
Țarina să nu rodească,
Și petrili să de glas
De-a Gălaților năcaz[34].
Soarele să se-ntristeze,
Luna să întuneceze,
Și stelele să se stingă,
Să-nnoreze și să ningă,
Ceriurile să-nnegrească,
Să fulgere, să trăsnească,
Pămîntul să se clătească,
Și iarba să veștajească[35].

În afara anumitor producții folclorice sau cvasifolclorice, autorul nostru a utilizat în povestirile sale și unele fragmente din alte povestiri istorice care circulau atunci în manuscris, alcătuite de alți anonimi. Astfel, începutul povestirii despre uciderea lui Grigore Ghica reprezintă doar adaptarea unui pasaj luat din textul intitulat *Plîngerea sfintei mănăstiri a Silvașului din eparhia Hațăgului, din Prislop*, scris în Transilvania, mult mai devreme, probabil în 1763, deci cu cinsprezece ani mai înainte decît povestirea despre uciderea lui Grigore Ghica. Iată pasajele la care ne referim:

Vrînd să arăt și să grăiesc,
De mirare mă uimesc.
A grăi și nu mă pricep
Și de unde să încep,
Să fac o jalnică vorbă
Pentru domnul Ghica Vodă,
Ghica Vodă cel vestit
Vrînd să arăt ce să grăiesc:
Acum de mirare mă uimesc.
Nu știu de unde să încep
Și a grăi nu mă pricep,
Să fac o jalnică povestire
Pentru mine, sfînta mănăstire
A Silvașului cea vestită,

[33] Vezi M. Kogălniceanu, *op.cit.* la nota 6, p.292.
[34] Ms.*1344* de la BAR, f.110^{r}.
[35] Vezi Anton Pann, *op.cit.* la nota 27, p.34.

La ce sfîrșit au venit.	Acum pustie și răsipită.
O limbă ritoricească	O limbă ritoricească
Trebuie să să grăiască,	Trebuie acum să grăiască,
Să arăt această întîmplare	Să arate această întîmplare
Groaznică și de merare[36].	Groaznică și de mirare[37].

Începutul *Istoriei de patima Galaților* are unele comentarii și versuri asemănătoare cu cele de la începutul *Istoriei Țării Rumânești dă la leat 1769*, atribuită de noi anonimului B. Influența anonimului B asupra anonimului A, evidentă și în stihurile despre uciderea boierilor Bogdan și Cuza sau în cele despre uciderea lui Constantin Hangerli, este explicabilă și prin faptul că, după cum vom vedea, ambii autori erau din aceeași regiune, iar anonimul B, un boier cu mai multă cultură, care scria, de asemenea, povestiri istorice în versuri, putea constitui un model pentru un scriitor de condiție socială modestă, cum se pare că a fost anonimul A. Credem că influența nu s-a putut exercita în aceeași măsură și în sens invers, deoarece anonimul B are în toate povestirile istorice atribuite lui un stil mult mai personal, iar unele povestiri scrise de el sînt anterioare acelora dintre povestirile anonimului A cu care prezintă asemănări de ordin stilistic.

1.4. O altă trăsătură comună unor povestiri istorice atribuite anonimului A și care, de asemenea, le deosebește de cele pe care le atribuim anonimului B este atitudinea critică a autorului față de boierime. Acest fapt ne oferă în același timp unele informații în legătură cu categoria socială din care făcea parte și cu mediul social în care trăia anonimul versificator.

Referindu-se la povestirea despre uciderea lui Grigore Ghica și la cea despre uciderea boierilor Bogdan și Cuza, N. Iorga a atras atenția asupra faptului că autorul anonim al acestor două scrieri formulează ici și colo puncte de acuzare împotriva boierilor, pentru necontenitele lor intrigi politice[38]. În povestirea despre uciderea lui Constantin Hangerli întîlnim o nouă referință critică la adresa boierilor, de data aceasta vizînd anumite aspecte economice:

---

[36] Ms. *I-4* de la BCU Iași, f.43[r].

[37] Ms.*415* de la BAR, f.5[v]. Vezi și studiul *Dascălul brașovean Ioan Duma, autorul cronicii în versuri* **Plîngerea mănăstirii Silvașului**, în volumul de față.

[38] Vezi N. Iorga, *op.cit.* la nota 17, p.83.

Să lăsăm acum răiaua
Ce cîştigă cu păraua,
Să venim la boierime.
Ce iau ei de la prostime
Fac carîte şi rădvane,
Giuvaieruri la cocoane.
Dar ţara nu sărăceşte,
De la ei se foloseşte[39].

Un ton neaşteptat de vehement are critica socială în stihurile despre domnii mazili şi boierii scăpătaţi, care este un aspru rechizitoriu la adresa lor. Împrejurările la care se referă autorul anonim al acestei povestiri sînt prezentate în următoarea însemnare care precedă versurile respective în cronica lui Ienache Cogălniceanu:

"Aici arătăm pentru mari şi multă scăderi ce au curs neamului creştinesc în Ţarigrad, ales celor di răzăma în domniile ţărîlor Moldovii şi a Ţărîi Româneşti, cari acesti ţărî le era toată chivernisala şi agonisire, şi fiindcă din pricina oştirilor ce au ţînut pisti cinci ani numai până la leat 1773, dec.30, care s-au scris, au fost rămas la mari scăpăciuni, atît domnii mazîli cît şi bezedelile, şi capichihaielile, şi alţ boieri şi di cinste, cari nu putem ca să le arătăm numele şi boieriile lor, căci nu să cadi. Iară *o samă di slugi a lor, oameni din Ţara Românească*, văzînd în cît să află stăpînii lor, trăgînd şi ei oaricari lipsă din celi ce le trebuié, că pe sămni nu le ajungé cele ce le trebuié, atît din rîndul purtatului cît şi din rîndul mîncatului, fiindu-le şi căile închisă, neputînd ca să să ducă di la locurile aceste, trăgé şi ei mari lipsă la toate cu stăpînii lor, până rămăsăsă di luasă şi mult obraz, di făcé ce le era voie, grăind şi cîti le viné la gură, zicînd că cu aceste îşi răcoresc inimele. Şi lîngă alte multe ce lehăié, au început a le faci şi stihuri în scris cu carii îi hulesc, fiindcă s-au scăpat di mila celor ţări înfrumusăţate, carile văzîndu-le şi noi aceste, le-am însămnat după scrisorile lor, arătînd într-acesta chip"[40].

Una din slugile nemulţumite de starea la care au ajuns stăpînii lor refugiaţi la Constantinopole, în timpul războiului ruso-turc din 1768-1774, a fost şi anonimul A, căruia îi atribuim - alături de alte povestiri istorice - şi stihurile la adresa domnilor mazili şi a boierilor scăpătaţi, la care se referă Ienache Cogălniceanu în însemnarea citată mai sus. Faptul că autorul stihurilor respective a fost un slujitor mai mărunt la diferite curţi domneşti sau boiereşti este mărturisit de el însuşi în următorul pasaj:

---

[39] Ms.*987* de la BAR, f.261^{v}-262^{r}.

[40] Ms.*62* de la BAR, f.190^{v}-191^{r}. Sublinierea noastră, deoarece menţiunea interesează, după cum vom vedea, discuţia despre originea locală a anonimului A.

Să scriem tot di domnie,
Că au rămas la gre urgie.
Din bezedele, cum văd eu,
Or să rămîie în halul mieu.
Macară că eu sînt o slugă,
Slujăsc, mănînc și pui în pungă,
Dar ei, fiind învățați în bini,
Or să le cadă cu rușine,
Cînd n-or avé om să-i slujască.
Atunce vor să să pedepsească,
Că n-or puté să ție slugă,
C-apoi pîne n-a s-ajungă.
Aceasta tot va să să facă,
Ceva vremi să mai treacă.
Cheltuiala au sfîrșit,
Că au fost bani de fumărit.
Blăstămuri di fămei săraci
Nu le vor fi lor în paci,
Ce și casăle celor ce ari
Or să rămîie la vînzari[41].

Privind decăderea economică a boierilor refugiați în raport cu huzurul de altădată și cu indiferența acestora față de soarta țării, poetul consideră starea la care au ajuns drept o pedeapsă bine meritată pentru faptele lor din trecut:

Stăpînii lasă să grăiască,
Ca să să mai răcorească,
Că au foarte inemă amară
De ce Moldovă, bună țară.
Că de unde stau de gîndesc,
Inemile le să topăsc
De zefchiuri ce au făcut,
Primblîndu-să pe la Prut
Cu butca cu patru cai,
Făcînd zef ca niște crai.
Lăutarii le cînta,
Și ei de grijă țării nu purta.
Dumnăzău așe văzînd,
Îi lăsă în vec plîngînd,
Plîngîndu-și păcatele,
Ca să-și cunoască faptile[42].

În sfîrșit, pe același ton sarcastic, autorul atrage atenția boierilor scăpătați că și-ar putea cîștiga hrana muncind:

Că boierii de divan
Vor să ajungă baccevan
Și să strigi pi socac,
Vînzînd tot praj și spănac.
Aceasta di nu le vine
Și vor să trăiască bini,
Apuce-să de băcălie,
Că ești mai mari boierie.
Și aceasta di nu le placi,
Vază pe hamali ce faci,
Că cît esti ziua di mari
Cară lemni în spinari[43].

---

41 *Ibidem*, f.191^{r}-191^{v}.
42 *Ibidem*, f.191^{v}-192^{r}.
43 *Ibidem*, f.192^{v}.

1.5. În afara legăturilor de ordin ideologic semnalate mai sus, între cele opt povestiri istorice pe care le atribuim anonimului A există, după cum am mai spus, numeroase asemănări de ordin stilistic și lingvistic.

Un important indiciu al legăturii stilistice dintre aceste opt povestiri îl constituie tonalitatea specifică a versurilor, care poate fi percepută (și demonstrată) numai prin lectura integrală și atentă a textelor respective, parelel cu lectura celorlalte povestiri istorice în versuri din aceeași epocă. Comparația între ele a povestirilor istorice în versuri din secolul al XVIII-lea și din primele decenii ale secolului al XIX-lea scoate totodată în evidență și faptul că în cele opt povestiri pe care le atribuim anonimului A se întîlnesc, în diverse locuri, aceleași imagini, transpuse în versuri identice sau aproape identice. Avînd un orizont artistic restrîns și negăsind în limba română de atunci un limbaj poetic mai bogat și mai variat, autorul nostru a fost nevoit să recurgă adeseori la aceleași imagini și chiar la aceleași versuri. Unele identități de felul celor la care ne referim am putut constata și pînă aici, în pasajele citate pentru a demonstra comunitatea în cele opt povestiri a meditației asupra labilității soartei omului. Iată și alte cazuri asemănătoare:

Stihuri despre uciderea lui Grigore Ghica (ms.*I-4* BCU Iași, f.44v):

Deci duminecă îndesară, Carîta sa cea domnească,
Oh, ce ceas și zi amară, Cu atîta grăbime mare,
Poronci ca să-i gătească Ca cînd mergé la primblare.

Stihuri despre moartea boierilor Bogdan și Cuza (ms.*I-4* BCU Iași, f.57v):

Iară cînd fu vineri sara, Ce mai de pre urmă noapte,
Sosi sara cea amară, Aducătoare de moarte.

Stihuri despre mazilirea lui Moruzi, la 1806 (ms.*1155* BAR, f.171v):

O, ce ceas și zi amară Tari inima me să bati,
Fu sîmbătă îndesară. Căci prin cuget nu mi-au trecut
Pe la șapte ceasuri din noapte De mazilie așe curînd.

Istorie de patima Galaților (ms.*1344* BAR, f.108v):

Stînd moscalii dipărtați, *Cu sabiile goali în mîn,*
Turcii sosiră în Gălați, Ca cosașii vara în fîn.

Stihuri despre uciderea boierilor Bogdan și Cuza[44]:

Atuncea Deliorman — *Cu sabia goală a mînă*
Se închinară lui Bogdan, — Și la spatarul Cuza se-nchină.

Stihuri despre uciderea lui Grigore Ghica (ms.*I-4* BCU Iași, f.47v):

Iară trupul lui cel mult trudit — Izvorînd sînge dintr-îns,
Și de cuțite răzbit, — *Și să bate ca un pește,*
Stînd în fața casii întins, — *În sînge să tăvălește.*

Stihuri despre uciderea boierilor Bogdan și Cuza[45]:

Și puind mîna gelatul, — Și-așa sîngele-i sărea
Întăi lui i-au tăiat capul, — *Și trupul i se bătea.*

Stihuri despre uciderea lui Constantin Hangerli (ms.*987* BAR, f.262v):

Și în țîță l-au lovit — *Și să bătea leșinat,*
Pe vodă cel pedepsit, — *Ca un pește pe uscat.*

Stihuri despre uciderea lui Grigore Ghica (ms.*I-4* BCU Iași, f.47r-v):

Și îndată au venit gelatul — La capegii basa îl închină,
De i-au tăiat capul. — *Făcînd acest corban*
Țiindu-l mișcînd în mînă, — *În vreme de rămăizan.*

Stihuri despre uciderea lui Constantin Brîncoveanu (ms.*1344* BAR, f.117v):

Ia și gelatul sosé — *S-au făcut acist corban*
Și pre rînd că mi-i tăié — *În vremi di rămăzan.*
[.....]

Stihuri despre uciderea lui Constantin Brîncoveanu (ms.*1344* BAR, f.116v):

Și în Țarigrad că l-au dus, — *Și din Decula l-au scos,*
În Decula l-au închis — La bostangi basa l-au dus.
[.....]

Istorie de patima Galaților (ms.*1344* BAR, f.109v):

Cu sufleti au ieșit, — Toate turcii le-au cărat
Toată avere au perdut, — *Și în Decula le-au băgat.*

Stihuri despre uciderea lui Constantin Hangerli (ms.*987* BAR, f.263r):

N-au știut să să păzască — Prin sabie hărăpască.
De urgie împărătească, — *Făcîndu-l teslim la Poartă,*
Ce avea ca să-i sosască — Au mers veste în lumea toată.

[44] Vezi M. Kogălniceanu, *op.cit.* la nota 6, p.292.
[45] *Ibidem*, p.294.

Stihuri despre uciderea lui Grigore Ghica (ms.*I-4* BCU Iași, f.47v):

Iară capul lui într-o cutie — Cum și avere lui toată
L-au trimes la împărăție, — *S-au făcut teslim la Poartă.*

Stihuri despre uciderea lui Grigore Ghica (ms.*I-4* BCU Iași, f.43v):

Numai Vodă au zis că știe, — *Fiind boierime toată,*
Răspunzînd în spătărie, — *Cea obicinuită gloată.*

Stihuri despre uciderea boierilor Bogdan și Cuza (ms.*I-4* BCU Iași, f.56v, 57v):

Aprins fiind Vodă de mînie, — [.....]
Înontru în spătărie, — Zici-i dară și-i arată,
Cum și boierime toată, — *Fiind boierime toată.*
Ce obicinuită gloată.

Stihuri despre uciderea boierilor Bogdan și Cuza (ms.*I-4* BCU Iași, f.51r, 51v, 52r):

Lăsînd locul creștinesc — [.....]
Și țara cea de moșie, — Am cu cine și prin cine
Ca să scape de urgie. — Să le lucrez toate bine.
Iată vei vedea cum a scăpa — *Vede-vei cum au lucrat*
Și la ce sfîrșit s-a afla. — *Și ce sfîrșit au luat.*

Istorie de patima Galaților (ms.*1344* BAR, f.107v):

Mulți turci de la Răsărit — Din Leșască să întoarcă.
La Moldova au venit, — *Vide-vii cum i-au bătut*
Cu moscalii să să bată, — *Și ci izbîndă au făcut.*

Stihuri despre uciderea lui Grigore Ghica (ms.*I-4* BCU Iași, f.45v):

Iară chieful lui era denadins, — *Făcînd multă voie bună,*
Pentru căci l-au prins, — *Pentru că l-au prins la mînă.*

Stihuri despre uciderea boierilor Bogdan și Cuza[46]:

Și deodată gelatul — *Făcînd multă voie bună,*
I-au tăiat și lui capul, — *Că i-au văzut puși la mînă.*

Stihuri despre uciderea lui Constantin Brîncoveanu (ms.*1344* BAR, f.115r):

Atunce vodă se scularǎ — *Faciți dar ce-ați poroncit,*
Și iarăși lor le grăiră: — Că eu sînt ca și un gătit.

[46] Vezi M. Kogălniceanu, *op.cit.* la nota 6, p.294.

Stihuri despre uciderea boierilor Bogdan și Cuza[47]:

Acestea zicînd, săracul,
Își plecă îndată capul
Și zise către gelat:
Fă-ți poronca ce-ai luat.

Stihuri despre uciderea lui Constantin Brîncoveanu (ms.*1344* BAR, f.116v):

Cînd pi poartă că ieșă,
Toată țara să strîngé
Și după dînsul mergé,
Cu glas mari îl plîngé:
Domnul să să milostivască,
Cu paci să ti păzască,
În grabă să ti învîrtejăști
Și iarăși să ni domnești.

Stihuri despre mazilirea lui Moruzi, la 1806 (ms.*1155* BAR, f.171v):

Toată țara să vă strîngeți
Și din inimă să plîngeți,
Să plîngeți, să suspinați
Și pre Dumnezeu să-l rugați
Încă o dată să domnească,
Cu pace să stăpînească.

Stihuri despre uciderea lui Grigore Ghica (ms.*I-4* BCU Iași, f.43v):

Neputînd să să păzască
De urgie împărătească,
[.....]
Cu care au pierit toate,
Și nu de moarte firească,
Ce de sabie turcească.

Stihuri despre uciderea lui Constantin Hangerli (ms.*987* BAR, f.263r):

N-au știut să să păzască
De urgie împărătească,
Ce avea ca să-i sosască
Prin sabie hărăpească.

Stihuri despre uciderea lui Grigore Ghica (ms.*I-4* BCU Iași, f.43r):

Vrînd să arăt și să grăiesc,
De mirare mă uimesc.
A grăi și nu mă pricep,
Și de unde să încep.

Stihuri despre uciderea boierilor Bogdan și Cuza (ms.*I-4* BCU Iași, f.49r):

Istorie este lungă,
Iară minte îmi este scurtă.
Ce pre cît mă voi pricepe
A o scrie voi începe.
[.....]
Deci nimaidecît încep,
Zicînd pre cît mă pricep.

Stihuri despre uciderea lui Constantin Hangerli (ms.*987* BAR, f.261v):

Nu poci ca să mă pricep,
Ce să zic și cum să încep
De-ale lumii învîrtejiri,
Cum că sînt tot cu-ndoiri.

---

[47] *Ibidem*, p.293.

1.6. Exemplele de corespondență a unor imagini și versuri între povestirile atribuite anonimului A s-ar putea înmulți. Noi am citat doar pe cele mai evidente. Alături de aceste asemănări, s-ar putea cita numeroase cazuri de analogie în privința organizării ideilor în anumite pasaje, a felului particular în care sînt făcute unele comentarii, în construcția frazelor, în topică.

O particularitate stilistică a textelor de care ne ocupăm poate fi considerată și frecvența relativ mare a cuvîntului *urgie*, pe care îl întîlnim, în comentarii asemănătoare, în șase dintre cele opt povestiri. Uneori el apare în construcții asemănătoare sau identice. De exemplu, în *Stihuri despre uciderea lui Constantin Brîncoveanu*: "Și spuni tot cu *urgii*", "Și ni duc în ră *urgii*", "Mari frică și *urgii*" (ms.*1344* BAR, f.114^{v}, 115^{r}, 117^{r}); în *Istorie de patima Galaților*: "Gre *urgii* stă pornită,/ Gre *urgii* și cumplită", "Di sabii cu *urgii*" (ms.*1344* BAR, f.107^{v}); în *Stihuri despre domnii mazili și boierii scăpătați*: "Că au rămas la gre *urgii*" (ms.*62* BAR, f.191^{r}); în *Stihuri despre uciderea lui Grigore Ghica*: "De *urgie* împărătească", "Scoate-mă de la *urgie*", "Împărătească *urgie*" (ms.*I-4* BCU Iași, f.43^{v}, 46^{v}, 48^{r}); în *Stihuri despre uciderea boierilor Bogdan și Cuza*: "Ca să scape de *urgie*", "De *urgie* împărătească", "Cu un chip de *urgie*" (ms.*I-4* BCU Iași, f.51^{r}, 52^{v}, 58^{r}); în *Stihuri despre uciderea lui Constantin Hangerli*: "Să-i sosască și *urgie*", "Avînd ferman de *urgie*", "De *urgie* împărătească" (ms.*987* BAR, f.262^{r}, 263^{r}).

O mare asemănare au între ele povestirile istorice atribuite anonimului A și sub raport strict lingvistic. În toate întîlnim același interesant amestec între particularitățile graiului moldovenesc, care sînt predominante, și unele particularități ale graiului muntean. Firește, cu prilejul numeroaselor transcrieri, făcute de oameni cu pregătire culturală diferită și din regiuni diferite, textele originale au putut suferi, sub pana copiștilor, unele modificări din punct de vedere fonetic. În consecință, avînd astăzi doar copii ale povestirilor respective, nu textele originale, faptele de natură fonetică nu mai pot fi concludente în cercetarea noastră, dar - bineînțeles - nu pot fi nici cu totul ignorate. Altfel stau însă lucrurile cu faptele de ordin morfologic și lexical. Conservarea acestora în repetatele copii, în măsură mai mare decît a particularităților fonetice, a

fost asigurată (uneori chiar impusă) de faptul că textele respective sînt scrise în versuri. Schimbarea unei forme verbale, de exemplu, sau înlocuirea unui cuvînt cu un sinonim putea să atragă după sine modificarea structurii unuia sau a mai multor versuri, deci o complicație inutilă pentru un copist. Or, după cum se știe, copiștii nu obișnuiau să facă asemenea modificări în textele versificate. De aceea, în demonstrația de mai jos vom apela mai ales la anumite particularități morfologice și lexicale.

Din punct de vedere morfologic, majoritatea povestirilor atribuite anonimului A se caracterizează prin frecvența relativ mare a perfectului simplu. Prezența persoanei a III-a a acestui timp în limba unui autor moldovean de *povestiri istorice* nu surprinde, deoarece scriitorii moldoveni au folosit și folosesc această formă verbală în narațiuni. În schimb, faptul că în multe din povestirile de care ne ocupăm apar și forme de persoana I și a II-a ale perfectului simplu este semnificativ și demonstrează că autorul lor folosea perfectul simplu în vorbirea obișnuită. Ca atare, el *nu era moldovean*, ci trebuie să fi fost originar de prin vestul Munteniei sau din Oltenia, unde perfectul simplu este folosit în mod curent în vorbire. Spre această concluzie ne duc și alte fapte de limbă, pe care le vom comunica mai jos. Citățm mai întîi cîteva versuri, din diferite povestiri, în care apare perfectul simplu. În *Stihuri despre uciderea lui Constantin Brîncoveanu*: "Că ci nu-mi *spusăși* tu mie", "Și di domnu n-*avui* parti" (ms.*1344* BAR, f.116^{r}, 117^{v}); în *Istorie de patima Galaților*: "Cum *rămăsăi* în stări proastă", "Și tot *fusăși* apărat", "Di undi *luară* știri", "Di carili n-*avu* parti" (ms.*1344* BAR, f.107^{v}, 108^{r}, 108^{v}, 109^{v}); în *Stihuri despre uciderea boierilor Bogdan și Cuza*: "De Dărmănescul *fură* scrise", "*Fu* jurat de Dărmănescul", "De *veni* la curte", "Și nu *știu* nici Bogdan", "Dar nu *avură* atîta vină", "Deci îl *duseră* în spătărie", "Nu *văzu* Bogdan folos" (ms.*I-4* BCU Iași, f.49^{v}, 50^{r}, 51^{r}, 53^{v}, 57^{r}, 58^{r}); în *Stihuri despre uciderea lui Constantin Hangerli:* "De care sus *pomenii*", "Cu rea moarte te *sfîrșiși*" (ms.*987* BAR, f.262^{v}, 263^{r}); în *Stihuri despre mazilirea lui Moruzi, la 1806*: "Cînd *gîndii* ca să domnesc" (ms. *1155* BAR, f.171^{v}).

Că anonimul A era originar din vestul Munteniei sau din Oltenia ne dovedește și prezența cuvîntului *cîrlan* "mînz" în următoarele versuri din *Stihuri despre uciderea lui Constantin Hangerli* (ms.*987* BAR, f.262^{r}):

De cal și de vita mare — Carii sînt de-cîte-un an,
Doi lei ia de fieșcare. — Da numai pe jumătate,
De vițel și de *cîrlan*, — Nefiind ca celelalte.

După cum se știe, numai în vestul Munteniei și în Oltenia cuvîntul *cîrlan* are astăzi sensul de "mînz"[48]. Probabil aceasta va fi fost situația și în secolul al XVIII-lea.

În sensul originii oltene sau vest-muntene a anonimului A pledează și forma *tirean*, care apare de trei ori în *Stihuri despre uciderea lui Constantin Brîncoveanu*: "Că *tireanul* de împărat", "*Tireanilor* ne-i vîndut", "Și avere lui strînsă di mulți ani / O luară acești *tireani*" (ms.*1344* BAR, f.114^{v}, 116^{r}, 116^{v}). Probabil că avem în acest caz mărturia unei pronunțări dialectale a neologismului *tiran*, cu *r* muiat, ca și în formele de imperfect ale verbului *a fi* (*ieream, iereai, ierea* etc.), specifice graiului din vestul Munteniei și din Oltenia. Menținerea formei *tirean* de către unii copiști se explică, desigur, prin faptul că termenul respectiv era atunci un neologism mai puțin obișnuit în limba română, iar ei l-au transcris așa cum l-au găsit în original.

În sfîrșit, după ce am adus cîteva probe incontestabile în sprijinul părerii că anonimul A era muntean, menționăm unele particularități fonetice muntenești care alternează în textele cercetate cu corespondentele lor moldovenești. Astfel, pe lîngă numeroase forme verbale iotacizate, ca: (să) *auză*, (mă) *despart*, (să se) *încrează*, (să) *pat*, (eu) *pui*, (să) *saie*, (să) *scoată*, (să) *tinză*, (să) *vază* și altele, pe care le găsim în aproape toate textele cercetate, am întîlnit în povestirea despre uciderea lui Grigore Ghica formele *grije, uşe*, iar în cea despre uciderea boierilor Bogdan și Cuza *grije, cîine* (ms.*I-4* BCU Iași, f.43^{v}, 47^{r}, 48^{v}, 55^{r}, 58^{r}). Ambele povestiri se află în același manuscris, copiate la 1784 de aceeași persoană, ieromonahul Leon de la mănăstirea Coșula, din ținutul Botoșani. Copiile

[48] Vezi *Dicționarul limbii române* al Academiei, sub *cîrlan*, precum și Marius Sala, *Din terminologia păstorească românească: vătui, cîrlan, noaten*, în "Studii și cercetări lingvistice", VII, 1957, nr.1, p.80-81.

acestea nu abundă în fonetisme moldovenești, ca alte copii ale povestirilor respective. Prin urmare, este posibil ca fonetismele muntenești menționate să aparțină textelor originale.

Mărturiile lingvistice despre originea munteană a anonimului A concordă cu afirmația expresă citată mai sus, din nota lui Ienache Cogălniceanu care precedă stihurile despre domnii mazili și boierii scăpătați, privitoare la faptul că "o samă di slugi" ale domnilor și boierilor aflați la Constantinopole, în anii 1768-1774, care "au început a le faci și stihuri în scris", erau "*oameni din Țara Românească*".

După ce am stabilit că una din acele slugi este autorul stihurilor despre domnii mazili și boierii scăpătați iar stihurile respective au legături de conținut, stilistice și lingvistice cu celelalte șapte povestiri istorice în versuri atribuite anonimului A, vom încerca să reconstituim în liniile ei generale biografia acestui poet anonim.

1.7. Pe baza mărturiilor directe și indirecte citate pînă aici, putem conchide să anonimul care a scris, în Moldova, în a doua jumătate a secolului al XVIII-lea și la începutul secolului al XIX-lea, mai multe povestiri istorice în versuri, precum și alte stihuri, cu conținut variat, a fost un intelectual modest, probabil vreun logofăt de casă domnească sau boierească, originar din Oltenia sau de prin vestul Munteniei. În Moldova el a putut fi adus printre slujitorii vreunuia dintre domnii fanarioți care ocupau alternativ tronurile Țării Românești și Moldovei, iar după mazilirea acestuia a rămas la Iași. În timpul războiului ruso-turc din anii 1768-1774 a stat la Constantinopole, însoțind ca slujitor familia vreunui domn mazil sau boier refugiat acolo. Șirul povestirilor istorice în versuri l-a început, probabil, cu *Istorie de patima Galaților*, pentru care a avut eventual ca model *Istoria Țării Rumânești dă la leat 1769*, scrisă de un anonim muntean. Mărturii literare despre existența lui după anul 1806 nu mai avem. Admițînd că pe la 1770, cînd se afla la Constantinopole, era în vîrstă de 25-30 de ani, urmează că pe la 1806 va fi avut aproximativ 60 de ani. Din versurile atribuite lui rezultă că avea o cultură modestă, mai mult folclorică. Știa, probabil nu prea bine, limbile greacă și turcă.

Care este numele acestui scriitor nu putem ști deocamdată, pentru că el a ținut cu tot dinadinsul să-și păstreze anonimatul. Acest lucru reiese cu

claritate din următoarele patru versuri aflate pe marginea unui fragment din povestirea despre uciderea lui Grigore Ghica, copiat prin anii 1782-1785 (ms.*3391* BAR, f.51^{v}):

S-au alcătuit de mine, Carili trăiesc pe lume
Cel necunoscut de nime, Și mă aflu fără nume.

Firește, aflarea numelui său nu este însă exclusă, mai ales acum cînd, pe baza unor particularități stilistice și lingvistice, am reușit să identificăm o bună parte dintre scrierile lui, să-l scoatem din anonimat măcar ca individualitate artistică. Să sperăm că se va descoperi cîndva o însemnare în care un contemporan al modestului nostru poet l-a "trădat", menționîndu-l drept autor al vreuneia dintre scrierile pe care i le atribuim.

Dacă nu-i știm deocamdată numele, putem în schimb să mergem mai departe în acțiunea de identificare a versurilor acestui poet necunoscut, căci - după cît se pare - activitatea lui literară nu s-a limitat la alcătuirea povestirilor istorice pe care i le-am atribuit. Comparînd sub raport stilistic și lingvistic versurile acestor povestiri cu diferite versuri aflate în numeroase manuscrise de la sfîrșitul secolului al XVIII-lea și din primele decenii ale secolului al XIX-lea, am ajuns la concluzia că este posibil ca anonimului A să-i aparțină și multe versuri erotice, dintre care unele au devenit "cîntece de lume", cîteva meditații asupra labilității soartei și altele. Este de asemenea posibil ca tot lui să-i aparțină și următoarele trei povestiri istorice în versuri pe care nu le-am inclus în analiza filologică de mai sus: *Stihuri asupra Hotinului* [...] *la anul 1769, Stihurile grecilor* și *Stihuri privind războiul ruso-austro-turc de la 1788* [49], pentru că legăturile lor stilistice cu cele opt povestiri atribuite anonimului A, deși semnificative, sînt mai puțin evidente.

2. Anonimul B.

2.1. Povestirile istorice în versuri pe care le atribuim anonimului B sînt următoarele (le citățm tot în ordinea cronologică a evenimentelor la care se referă și le indicăm în note copiile sau edițiile folosite în acest studiu): *Istoria Țării Rumânești dă la leat 1769*[50], *Stihuri despre uciderea*

[49] Pentru informații asupra lor vezi I. Crăciun și A. Ilieș, *op.cit.* la nota 1, p.124-126, 138-139.

[50] Textul din ms.*1319* de la BAR, f.2^{r}-8^{v}.

lui Grigore Ghica (versiunea muntean㠍)[51], *Stihuri despre fuga fiilor lui Alexandru Ipsilanti la Viena*[52], *Stihuri despre domnia lui Nicolae Mavrogheni*[53], *Stihuri despre mazilirea lui Alexandru Moruzi, în Muntenia, la 1796* [54], *Stihuri despre uciderea lui Constantin Hangerli* (prima versiune, cea editată de Gr. Tocilescu)[55] și *Stihurile zavergiilor*[56].

Asemănările de conținut, de stil și de limbă care există între aceste povestiri istorice au fost observate încă din 1911 de către N. Docan. Astfel, el constată că între *Stihurile despre domnia lui Mavrogheni*, pe care le-a editat, și *Istoria Țării Rumânești dă la leat 1769*, aflată în ms.*1319* de la BAR (și editată în 1918 de Iorga) "există o serie de asemănări de netăgăduit, rezultînd nu numai din identitatea părerii ambilor autori că toate nevoile venite asupra Țării Românești au fost provocate de neunirea locuitorilor, dar și din identitatea sau asemănarea foarte pronunțată a unor construcții caracteristice"[57]. Pe baza acestei constatări, Docan conchide doar că stihurile despre domnia lui

---

[51] Textele din ms.*830*, f.76^{v}-80^{v}, și ms.*2507*, f.94^{v}-100^{v}, ambele de la BAR. Vezi Emil Turdeanu, *Contribuții la Studiul cronicelor rimate*, în "Cercetări literare", II, 1936, p.14-54, unde este semnalată pentru prima dată existența unei versiuni muntene a povestiri în versuri despre moartea lui Grigore Ghica. Tot acolo sînt semnalate pentru prima dată și analizate fragmentele cunoscute din povestirile în versuri despre fuga fiilor lui Ipsilanti la Viena și despre mazilirea lui Alexandru Moruzi, în Muntenia, la 1796.

[52] Textul din ms.*1437* de la BAR, f.67^{r}-68^{v}.

[53] Pe lîngă *Istoria faptelor lui Mavroghene vodă* a pitarului Hristache, mai există o povestire în versuri despre domnia lui Mavrogheni, anonimă, editată în 1911 de N. Docan, după un manuscris care s-a pierdut. Vezi N. Docan, *O povestire în versuri încă necunoscută despre domnia lui Mavrogheni*, în "Analele Academiei Române", *Memoriile Secțiunii literare*, seria II, tomul XXXIII, 1910-1911, p.417-516. La aceasta ne referim în studiul de față.

[54] Textul din ms.*1437* de la BAR, f.60^{v}-63^{r}.

[55] Textul din ms.*5193* de la BAR, f.32^{r}-35^{v}. Vezi și cele spuse în nota 8.

[56] Textul din ms.*1753* de la BAR, f.23r-24r. Această povestire în versuri, aflată în ms.*1753* și *2375* de la BAR este aceeași cu povestirea intitulată *Pentru eteriștii crai greci*, din ms.grecesc *720* de la BAR, atribuită de C. Erbiceanu, fără motive întemeiate, lui Naum Rîmniceanu. Vezi C. Erbiceanu, *Cronicarii greci carii au scris despre români în epoca fanariotă*, București, 1888, p.LXI-LXIII.

[57] Vezi N. Docan, *op.cit.* la nota 53, p.438-439.

Mavrogheni, descoperite de el, trebuie să fie mai vechi decît *Povestea mavrogheneasca* a pitarului Hristache, scrisă în 1817, dacă au fost într-adevăr alcătuite de același autor care relatează, ca martor ocular, evenimentele petrecute în Muntenia la 1769. Tot N. Docan a semnalat și apropierea existentă între *Stihuri despre domnia lui Mavrogheni* și *Stihurile zavergiilor*, care au fost editate în 1888 de C. Erbiceanu și atribuite lui Naum Rîmniceanu[58]: "O asemănare de stil și formă - spune Docan - există desigur între poema anonimului nostru și poeziile lui Naum Rîmniceanu asupra Zaverei: o expunere neîndemănatecă și ades lîncedă, versificarea defectuoasă și mai ales tonul agresiv și batjocoritor în care Naum vorbește de eteriști și autorul nostru de țărani sînt neîndoielnic caractere comune ambelor lucrări; cele ce știm însă despre viața lui Naum ne opresc de la orice încercare de identificare"[59]. Prin urmare, considerînd drept scrieri *sigure* ale lui Naum Rîmniceanu poeziile pe care i le-a atribuit Erbiceanu, Docan nu-i poate atribui și versurile descoperite de el, deoarece Naum nu era în țară între anii 1788-1795 și, ca atare, nu putea fi martor ocular la evenimentele relatate în stihurile despre domnia lui Mavrogheni, cum reiese că a fost autorul lor. Acum însă, cînd s-a dovedit netemeinicia atribuirii făcute de Erbiceanu[60], poate fi luată în discuție posibilitatea ca cele două povestiri să aibă același autor. În 1884, publicînd versiunea de care ne ocupăm a stihurilor despre uciderea lui Constantin Hangerli și un fragment din povestirea despre domnia lui Mavrogheni, editată mai tîrziu de Docan, Gr. Tocilescu atribuie ambele texte aceluiași autor anonim[61]. Referindu-se la această atribuire, Docan observă, în 1911: "chestiunea dacă *Stihurile asupra pieirii voievodului*

---

[58] Vezi nota 56.

[59] Vezi N. Docan, *op.cit.*, p.421-422.

[60] Vezi Ariadna Cioran-Camariano, *Despre poema patriotică antiotomană "Trîmbița românească"*, în *Studii și materiale de istorie medie*, vol.II, București, 1957, p.458-459, și N.A. Ursu, *Paternitatea poemei "Plîngerea și tînguirea Valahiei" și unele versuri necunoscute ale lui Babu Paris Mumuleanu*, în "Limba română", XIV, 1965, nr.5, p.583-592, și *O poezie necunoscută a lui Iancu Văcărescu*, în volumul de față.

[61] Vezi Gr.G. Tocilescu, *Stihuri asupra venirei nemților în București și asupra peirii voievodului Hangerli, de un anonim*, în "Revista pentru istorie, arheologie și filologie", II, 1884, vol.III, p.327.

Hangerli trebuiesc sau nu atribuite, cum a făcut Tocilescu, tot autorului cronicei noastre, rămîne deocamdată nedezlegată, deşi asemănările dintre ambele relaţiuni sînt destul de mari"[62]. Asupra asemănărilor stilistice dintre aceste două texte a atras atenţia şi Al. Piru, care prespune pe baza lor că ambele povestiri ar putea să aparţină aceluiaşi anonim[63]. Unele apropieri între versiunea munteană a povestirii despre uciderea lui Grigore Ghica, atribuită de noi anonimului B, şi *Istoria Ţării Rumâneşti dă la leat 1769* a încercat să facă, în 1936, Emil Turdeanu[64].

Cu excepţia cîtorva exemplificări făcute de N.Docan, cu prilejul semnalării unor asemănări între *Stihurile despre domnia lui Mavrogheni* şi *Istoria Ţării Rumâneşti dă la leat 1769*, existenţa legăturilor de conţinut, stilistice şi lingvistice între cele cinci texte menţionate mai sus, la care s-au referit cercetătorii respectivi, nu a fost încă demonstrată. În consecinţă, nu s-a putut trage pînă acum o concluzie fermă cu privire la paternitatea lor. Acest lucru îl vom încerca noi în studiul de faţă.

2.2. O particularitate comună mai multor povestiri istorice în versuri atribuite anonimului B, care le deosebeşte nu numai de cele pe care le-am atribuit anonimului A, ci şi de toate celelelalte povestiri istorice în versuri scrise la sfîrşitul secolului al XVIII-lea şi în primele decenii ale secolului al XIX-lea, este disprețul autorului faţă de ţărani şi de sărăcimea tîrgurilor, mai ales cînd aceştia se ridică la luptă pentru a scăpa de exploatare, pentru libertate socială şi naţională. În acelaşi timp, autorul se înduioşează şi uneori este revoltat de "starea proastă" în care ajung boierii în împrejurările respective. Atitudinea aceasta trădează faptul că, fără îndoială, anonimul nostru scriitor a fost un boier sau mai curînd vreun boiernaş ameţit de fumuri nobiliare. Pentru a demonstra cum se oglindeşte poziţia lui de clasă în cîteva dintre povestirile pe care i le atribuim şi, totodată, spre a scoate în evidenţă predilecţia scriitorului pentru caricatură, care este o calitate a stilului său, sîntem nevoiţi să citäm unele pasaje mai lungi din povestirile respective. Regretäm că ţinta batjocurii sale, făcută uneori cu oarecare artă, în spiritul folclorului, sînt mai ales

[62] Vezi N. Docan, *op.cit.*, p.418.

[63] Vezi Al. Piru, *Literatura română premodernă*, Bucureşti, 1964, p.204.

[64] Vezi Emil Turdeanu, *art.cit.* la nota 51, p.24-26.

nevinovatele mase populare. Astfel, în prima sa povestire, *Istoria Rumânești dă la leat 1769*, el privește cu dispreț boieresc populația răsculată și armata de voluntari români adunată de spătarul Pa... Cantacuzino, cu care acesta a luptat împotriva turcilor, alături de armat... rusești:

Începum a vedea bine
O mascara de minune.
Ce să spui și ce să zici?
O grămadă dă calici,
Blestemați și porci de cîine,
Toate ulițile pline;
Cu cîte un pișchir în mînă,
Și-n cap pene de găină,
Orice mergeai dă întrebai,
Ei îți răspundea stupai.
N-aveai ce să mai alegi,
Nici ca să le înțelegi[65].

Puțin mai departe, în descrierea unei unități de voluntari comandată ... căpitanul Marcu, autorul recurge, de asemenea, la caricatură:

Cînd la oaste, ce să vezi?
Să privești, ori să oftezi?
Venea un Marco căpitanul,
Un mojic și un rîtan,
Cu o fudulie mare,
De abia ședea călare.
Toate altele să lași ...
Și să privești la oștași.
Numai oieri și plugari,
Țigani și mămăligari,
Încît a să numi oaste,
Foarte este cu năpaste.
Unii cu frîne de tei,
Alții cu scări de curmei,
Cîte unul, doi călare,
Mulți cu bice la spinare[66].

Instaurarea, după răsturnarea domnitorului Grigore Ghica și pînă sosirea armatelor rusești, a unei conduceri interimare formată d... căpetenii ale răsculaților îi produce autorului o repulsie organică:

Că ședea în spătărie
Acel polcovnic Ilie,
Pe porocle Lepușnean,
Cu conteșu lui Ciocîrlan
Îmbrăcat, înfășurat,
Părea că este un gînsac umflat.
Cu o săbioară încins,
Și la vorbă cam cu plîns.
La obraz rumeor,
Umbla tot cu capu gol.
Din dreapta lui Argeșanu,
Și din stînga Veroșanu,
Amîndoi arhimandriți,
Cu minte și iscusiți.
Și d-alde "Măria ta",
"Blagorodnicia sa",
Atîta dă des ce era,
Cît îți venea a vărsa[67].

---

[65] Ms.*1319* de la BAR, f.3[v].
[66] În varianta publicată de Cont.N. Mateescu, în "Viitorul", Iași, IV, 1902, nr. 9
[67] Ms.*1319* de la BAR, f.5[v].

Același dispreț față de masele populare și de armata de voluntari recrutată dintre țărani și orășenii săraci îl întîlnim și în povestirea despre domnia lui Mavrogheni. Și aici autorul recurge la caricatură, iar unele epitete, comparații sau frînturi de vers sînt asemănătoare ori chiar identice cu cele din versurile citate mai sus:

Că toată treaba s-o lași,
Să mergi să privești ostași
Și să te îndestulezi,
Ce n-ai mai văzut să vezi,
Ori mai bine să ohtezi.
Toți rumâni mămăligari,
Ciobani, purcari și văcari,
Lingători de putineie,
Încă și încinși cu teie,
Prăpadnicii laptelui,
Stingători mălaiului,
Niște bețivi și dăzmetici,
N-avea pă ei d-un ban petici.
Atîta de nevoiași,
Cerșetori, iar nu ostași.
La trei, patru un pistol,
Fără cremene și gol,
Cu ciomege cei mai mulți,
Prea puțini vedeai cu puști[68].

Popularitatea lui Mavrogheni și faptul că adeseori el încheia judecăți în favoarea celor exploatați sau că, începînd cu "urgii grele" asupra boierilor, favoriza înălțarea unor reprezentanți ai păturilor sociale de jos îi produc mare necaz autorului nostru:

Că să pornise rumânii
Învierșunați, știi, ca cîinii,
Năvălind mare și mic
Dă da jalbă de nimic,
Cu pîri grele de răpus,
Cît nu mai era de spus,
Că din reaua mojicie,
Sau să zic obrăznicie,
Vorbea cu Vodă de față.
Apoi socotește viață,
De rămîné mijlocire
Să poți scăpa din peire.
[.....]
Vedeți cît se gurguțase
Și cît o lat o luase,
S-auzi de chir Dumitrache
Să-i zică mulți cilibache,
Și cum dar să nu-ți faci cruce
De lucru ce vremea aduce.
O nimenea pă pămînt,
Strîngător de caș, de unt,
Și să nu-i aibi ce să-i faci,
Decît să rabzi și să taci[69].

Dispretul față de țărani și de sărăcimea orașelor, de masele răsculate și de armata de voluntari, constatat în povestirile la care ne-am referit mai

[68] N. Docan, *op.cit.*, p.509.

[69] *Ibidem*, p.498 și 503. Povestirea despre domnia lui Mavrogheni cuprinde numeroase aprecieri asemănătoare cu privire la țărani, mai ales cînd aceștia se înrolează bucuroși în armata adunată de acest domn.

sus, se întîlnește și în *Stihurile zavergiilor*, ultima dintre cele șapte povestiri în versuri atribuite de noi anonimului B. Această poziție de clasă a autorului constituie un prețios indiciu privitor la paternitatea povestirilor respective, deoarece dezvăluie în fiecare dintre cele trei texte prezența aceluiași autor. Ca și în *Istoria Țării Rumânești dă la leat 1769* sau în povestirea despre domnia lui Mavrogheni, în *Stihurile zavergiilor* ne întîmpină același ton batjocoritor, aceeași avalanșă de epitete injurioase la adresa țăranilor și tîrgoveților săraci, înrolați de data aceasta sub steagul Eteriei:

Și așa să rădicară
Și-mpreună să-nhăitară
Grecii și calicii toți
Și ai dumbrăvilor hoți,
Opincarii, ungurenii,
Iabangiii și oltenii,
Neamuri multe adunate,
Pribegiți din altă parte,
Leinmongii și bragagii,
Arnăuți și simigii,
Slugile de la boieri,
Țigani meșteri cujnițeri,
Copii de la cojocari
Și slugi după la brutari,
Popi, călugări rasofori,
Cu nume de mavrofori.
Mai în scurt, cîtă crăime
Au fost răsipiți în lume,
Toți aceștia venise,
Cu Ipsilant să unise[70].

2.3. În surprinzător contrast cu această atitudine antirevoluționară a anonimului nostru autor, întîlnim în povestirile atribuite lui o curajoasă atitudinea patriotică, exprimă în comentarii îndrăznețe cu privire la asuprirea și exploatarea țării de către turci și grecii fanarioți. Pentru a opune rezistență în fața cotropitorilor, el îndeamnă pe compatrioți la unire între ei, avizîndu-i că neunirea ar putea aduce chiar și pieirea țării. De exemplu, în *Istoria Țării Rumânești dă la leat 1769* (ms.*1319* BAR, f.2^{v}-3^{r}), găsim ideea formulată astfel:

În patru părți ale lumii
Prea numiți era rumânii
Că sînt iscusiți la fire,
Dar n-au între ei *unire*,
Și dintr-a lor *neunire*
Va veni țării peire.
Acum iată o văzum
Și cu toții o crezum,
Că unii din *neunire*,
Și alți din nemulțumire,
Mîniind pre Dumnezeu,
Au sosit ceasul cel rău.

[70] Ms.grecesc *720* de la BAR, f.424^{v}- 425^{r}.

Ideea unirii compatrioților în fața diferitelor primejdii care amenințau țara este exprimată de mai multe ori și în povestirea despre domnia lui Mavrogheni, din care citām doar următoarea comparație:

Ne asemănarăm noi
Întocmai ca niște oi
Ce n-au în ele simțire,
Cînd vine lupu spre hrăpire,
De nu știu să se *unească*,
Ca un gard să se îngrădească
Și să facă strejuire
A sta cu împotrivire.
[.....]
Dar ca niște dobitoace,
Nevrînd acest fel a face,
Vine lupu, le hrăpește,
Ciobanii, cîinii n-au veste,
Lupul face ce voiește,
Căci că *unirea* lipsește[71].

Comparația cu turma de oi sfîrticată de lup este reluată în stihurile despre uciderea lui Hangerli, unde întîlnim și următoarea aluzie la aceeași lipsă de unire constatată de poet la compatrioții săi:

Ci în scurt, fiștecare,
Fără altă arătare,
Toți petrec în dezghinare,
Sau să zic în gust ce are.
Ce de ar pune toți drugu,
Ar scoate bradză ca plugu
Și ar neteza ca strungu[72].

Ura autorului împotriva turcilor și a grecilor fanarioți, precum și împotriva austriecilor, cînd aceștia se dedau la jafuri cu o lăcomie similară cu a turcilor, constituie un element important al legăturii existente între unele povestiri atribuite anonimului B. La sfîrșitul *Istoriei Țării Rumânești dă la leat 1769*, de exemplu, este comentată favorabil intrarea în București a armatelor rusești, care a făcut să crească în sufletele patrioților speranța eliberării de sub jugul turcesc și fanariot. După cum am văzut, ceea ce nu i-a plăcut autorului a fost răscoala populară organizată de spătarul Pîrvu Cantacuzino, dar și pe acesta îl scuză pînă la sfîrșit, meditînd la înaltul scop patriotic al întreprinderii sale. În varianta publicată de Const.C. Mateescu în 1902[73], care pare a fi mai completă și mai apropiată de forma inițială a acestei povestiri, îl vedem pe Pîrvu Cantacuzino, acuzat de unii boieri că prin uneltirile lui ar fi atras asupra țării numai nenorociri, disculpîndu-se în versiuni ca acestea:

---

71 N. Docan, *op.cit.*, p.500.

72 Ms.*5193* de la BAR, f.32^{r}-32^{v} și 34^{r}

73 Vezi indicațiile de la nota 66.

Cum că cu adevărat
Acestea eu am lucrat.
Văzum peste ce am dat,
Că nu era de răbdat
A grecilor fudulie,
Desfrînată fățărie,
A lor multă îngîmfare,
Și să părea că vor să zboare.
Îi cinsteam, ne căciuleam,
Tot în voie nu le intram.

[.....]
Era mai mare ocară
Acest fel de grecotei
Să te ploconești la ei.
Am răbdat, am suferit,
Pînă nu am mai putut.
Și aceasta am făcut,
Pentru că am hotărît
Moara mai bine să arză,
Ca șoarecii să să piarză.

Aceeași ură împotriva grecilor fanarioți se revarsă, de data aceasta cu și mai mult venin, în *Stihurile zavergiilor,* care sînt de fapt un aspru rechizitoriu la adresa armatei dezorganizate a eteriștilor, dispusă - după părerea autorului - mai mult să jefuiască decît să se lupte cu turcii. La prima vedere, s-ar părea că anonimul scriitor este stăpînit de xenofobie. Cercetînd însă mai atent povestirile sale, ne dăm seama că ele exprimă - prin glasul unui boier sau boiernaș - strigătul de durere al unui popor care nu mai avea în mod practic nici un drept în țara lui.

În povestirea despre domnia lui Mavrogheni, referințele autorului la lăcomia turcilor, la abuzurile săvîrșite de ei, sînt numeroase. De exemplu, dezamăgit de faptul că armata austriacă, în care românii își puseseră la un moment dat speranța că-i va ajuta să scape de turci, se dovedește fricoasă și slabă, el face următorul comentariu:

Muream cu toți de necaz
Că lua turcii obraz,
Și puțină izbîndire
Îi făcea răi peste fire,
Dă n-aveai să mai trăiești
Tainaturi să le împlinești.

D-alde pîine, carne, unt,
Orez, miere și orz mult,
Cum fîn, lemne, bani și alte,
Mai mult n-avea cum să poate[74].

Cînd însă armata austriacă se dovedește mai lacomă decît cea turcească, autorul comentează, cu ironia-i caracteristică, și acest fapt:

Că auzisem de nemți
Că sînt oameni foarte drepți
Și nici e de pomenire
La ei jafuri și hrăpire.
[.....]

Deci geaba ne fu crezuta,
Auziri, dar nu văzuta,
Căci cînd seama ne luarăm,
Mic și mare ne mirarăm,

[74] N. Docan, *op.cit.*, p.500

Văzîndu-i cu o lăcomie,
Și cu o mare neomenie,
Fiind scumpi și strînși la dat,
Porniți numai la luat.
Că fără de pregetare,
Gonea paraua călare.
Socotea că o să fugă,
Și călare să o ajungă[75].

Dragostea de patrie a autorului, manifestată fie prin critica setei nestăvilite de îmbogățire a unui domn ca Hangerli sau a aventurilor politice ale lui Mavrogheni, fie prin referiri îndrăznețe la modul sîngeros în care jefuiau țara cotropitorii turci și grecii fanarioți, constituie o trăsătură dominantă a povestirilor istorice atribuite anonimului B. Din acest punct de vedere, *Istoria Țării Românești dă la leat 1769*, povestirea despre domnia lui Mavrogheni, prima parte a povestirii despre uciderea lui Hangerli și *Stihurile zavergiilor* sînt adevărate pamflete cu caracter politic, în care verva satirică este alimentată cu imagini și expresii populare, folosite într-o manieră care îl apropie pe acest poet anonim de folclor. Iată, de exemplu, un pasaj liric din povestirea despre domnia lui Mavrogheni, influențat în mod vizibil de poezia populară, în care autorul deplînge patria sa aflată la vreme de restriște:

Ah, soare prea luminos,
Pogoară-te din cer jos,
Biata țară de-o mîngîie
La a ei multă urgie.
Ah, lună purcegătoare,
Ce ești noaptea călătoare,
Din mersul tău încetează
Și țara o îmbunează,
Că să află întristată,
Pîn la moarte speriată[76].

2.4. Ca și în cazul povestirilor atribuite anonimului A, am constatat că și aceste șapte povestiri istorice versificate pe care le atribuim anonimului B sînt legate între el prin aceeași armonie interioară a versurilor, prin identitatea unor scheme prozodice, prin frecvența anumitor rime și prin alte particularități stilistice și lingvistice, de care ne putem pe deplin convinge prin lectura paralelă și integrală a textelor respective.

Aceste scrieri sînt legate între ele și prin corespondența a numeroase imagini, transpuse în versuri identice sau aproape identice. Corespondența aceasta constituie o nouă mărturie că cele șapte povestiri au același autor. Reluarea unei imagini de la o povestire la alta, cu aceleași sau aproape aceleași cuvinte, se datorește atît sărăciei mijloacelor de expresie de care

[75] *Ibidem*, p.511-512.
[76] *Ibidem*, p.504.

dispunea limba română literară a epocii, cît mai ales posibilităților rtistice reduse de care dispunea autorul. Întrucît considerăm această robă concludentă în demonstrația noastră, citățm un număr mai mare de semenea corespondențe:

Stihuri despre domnia lui Mavrogheni[77]:

Dar era și dintre noi — *Care pentru enteresuri*
Izvoditori de nevoi, — *Scornea mulțimi de eresuri.*

Stihuri despre uciderea lui Constantin Hangerli (ms.*5193* BAR, .32[v]):

Ei mai mult găsesc culpul — *Căci că pentru enteresuri*
De o rup mai rău decît lupul, — *Scornesc mulțimi de eresuri.*

Stihuri despre uciderea lui Grigòre Ghica (ms.*2507* BAR, f.95[v]):

O, prea luminate domn,
Cum îți sosi greu sodom!

Stihuri despre uciderea lui Constantin Hangerli (ms.*5193* BAR, f.33[v] i 35[r]):

După cum o văzum în faptă, — [.....]
La prea luminat domn, — *O, prea luminat domn,*
Urgie și greu sodom. — *Cum îi sosi greu sodom!*

Stihuri despre uciderea lui Grigore Ghica (ms.*2507* BAR, f.96[r]):

Iată dară ce suspinare, — Făcîndu-să între *domnițe*
Și un plixis foarte mare, — *Și întru ale curții coconițe.*

Stihuri despre uciderea lui Constantin Hangerli (ms.*5193* BAR, .35[v]):

Că de ai fi viu să vezi, — De doamna și de *domnițe*
Ai plînge să lăcrămezi, — *Și ale curții coconițe.*

Stihuri despre uciderea lui Grigore Ghica (ms.*830* BAR, f.77[r]):

De la mic pînă la mare
Am rămas la proastă stare.

Stihurile zavergiilor (ms.*1753* BAR, f.22[r]):

Cu un cuvînt, *de la mic pîn la mare*
Ne-au adus la proastă stare.

Stihurile despre mazilirea lui Moruzi, la 1796 (ms.*1437* BAR, f.61[r]):

De la mic pîn la mare
Luară toți înștiințare.

[77] *Ibidem*, p.503.

Stihuri despre fuga fiilor lui Ipsilanti la Viena (ms.*1437* BAR, f.67^{v}):

Și ai curții *mic și mare*
Aștepta acea uitare.

Stihuri despre uciderea lui Constantin Hangerli (ms.*3193* BAR, f.32^{v}):

Să petrecem *mic și mare*
Strîngere și rea prădare.

Stihuri despre domnia lui Mavrogheni[78]:

Dăruind pă fieșcare,
De la mic pînă la mare.
[.....]

Căci cînd seama ne luarăm,
Mic și mare ne mirarăm.

Istoria Țării Rumânești dă la leat 1769 (ms.*1319* BAR, f.2^{r}):

Domnie ca o crăie
Acum rămăseși pustie.

Stihuri despre fuga fiilor lui Ipsilanti la Viena (ms.*1437* BAR, f.67^{v}):

Părăsind acea *domnie*
Întocmai ca o crăie.

Stihuri despre uciderea lui Grigore Ghica (ms.*830* BAR, f.76^{v} și 77^{r}):

În toată lumea s-au vestit
Ce nu s-au mai pomenit
[.....]

Cu feliuri de supărări,
Cari nu s-au mai pomenit
Aceasta ce s-au ivit.

Stihuri despre uciderea lui Constantin Hangerli (ms.*5193* BAR, f.32^{r} și 35^{r}):

Care nu s-au pomenit
Aici în țară ivit
Așa patimă înfocată.

[.....]
Cu așa grabnic sfîrșit,
Ce nu s-au mai pomenit.

Stihuri despre domnia lui Mavrogheni[79]:

O, ce cumplită urgie,
Mai rău n-avea cum să fie.

Stihuri despre uciderea lui Constantin Hangerli (ms.*5193* BAR, f.32^{r}):

Împărătească urgie,
Mai rău n-avea cum să fie.

---

[78] *Ibidem*, p.497 și 511.

[79] *Ibidem*, p.506.

Stihuri despre domnia lui Mavrogheni[80]:

Că hotărîre ce face — *Că îi va da plată dreaptă,*
Nimini nu-l mai poate întoarce, — *Măcar fie orce treaptă.*

Stihuri despre uciderea lui Constantin Hangerli (ms.*5193* BAR, f.32^{v}):

Numai îndată să mînie — *Îi trimite plată dreaptă,*
Şi fieşcui după faptă — *Măcar fie orice treaptă.*

Stihuri despre uciderea lui Grigore Ghica (ms.*830* BAR, f.76^{v}):

N-au ştiut să să păzască, — *Să fugă, să pribăgească,*
Ca perirea să nu-i sosască, — Să nu să mai pomenească.

Stihuri despre uciderea lui Constantin Hangerli (ms.*5193* BAR, f.35^{r}-35^{v}):

Nu ştiuşi să te păzeşti, — Să nu bei acest păhar
Sau să fugi, să pribegeşti, — Mult veninat şi amar.

Stihuri despre uciderea lui Grigore Ghica (ms.*830*, f.77^{r}):

Toate în zadar i fusără
Şi ca clipa să dusără.

Stihuri despre uciderea lui Constantin Hangerli (ms.*5193*, BAR, f.35^{r}):

Toate în zadar îi fură
Şi ca clipa să trecură.

Stihuri despre uciderea lui Grigore Ghica (ms.*830* BAR, f.78^{r}):

La Grigorie *voievod*
Ce stăpîneşte un norod.

Stihuri despre domnia lui Mavrogheni[81]:

Că-i Mavroghene *voivod*
Domnul acestui norod.

Stihuri despre uciderea lui Constantin Hangerli (ms.*5193* BAR, f.32^{r}):

Lui Hangeri *voivod*
Domnul acestui norod.

---

[80] *Ibidem*, p.497-498.
[81] *Ibidem*, p.496.

Istoria Țării Rumânești dă la leat 1769 (ms.*1319* BAR, f.5[r], 6[r]):

Să uita toți *cum mai tare* — Noi întrebam *cum mai tare*
Să vază cine e între ei mai mare — Pentru oastea lui Nazare.
[.....]

Stihuri despre domnia lui Mavrogheni[82]:

Să alerge *cum mai tare*
Și-i va afla îndreptare.

Stihuri despre uciderea lui Grigore Ghica (ms.*2507* BAR, f.96[v]):

Arătînd mulțumire
Cu un sul prea supțire[83].

Stihuri despre uciderea lui Constantin Hangerli (ms.*5193* BAR, f.35[r]):

Vorbă cu turcul a face
Prea cu un sul supțire
Și cu o meșteșugire.

2.5. Pe lîngă aceste corespondențe de imagini și versuri sau frînturi de vers, am întîlnit în povestirile de care ne ocupăm, după cum am spus, și multe asemănări de ordin stilistic. Atenția ne-a fost reținută, printre altele, de prezența în majoritatea povestirilor a anumitor particularități ale stilului oral. De exemplu, șirul expunerii este întrerupt uneori prin observații proprii vorbirii obișnuite privitoare la faptul că se introduce în povestire un episod nou, se reia firul celor spuse anterior și altele:

Istoria Țării Rumânești dă la leat 1769 (ms.*1319* BAR, f.4[r], 5[r]):

Să lăsăm pînă aici, — Acum de turci să lăsăm
Ca să vorbim și dă turci. — Și iar vorba să apucăm.
[.....]

Stihuri despre uciderea lui Grigore Ghica (ms.*830* BAR, f.77[v] și 78[r]):

După acestea după toate, — [.....]
Să arătăm semne de moarte. — Să scurtăm istoria,
Iată acum aicea s-au însemnat — Să arătăm ce-au fost mînia,
Precum li s-au și întîmplat. — Că numitul imbrihor...

---

[82] *Ibidem*, p.498.

[83] Așa cum a demonstrat Al. Graur, *Etimologii românești*, București, 1963, p.146, *un sul* din aceste versuri este o etimologie populară rezultată din turc. *usul* "mijloc, metodă, manieră".

Stihuri despre domnia lui Mavrogheni[84]:

Și pînă aicea rămîie,
Unde au înserat să mîie,
Pentru că să prelungește,
Și scrisul mă ostenește,
Ori să zic mă înghixește.
[.....]
Deci fără poliloghie,
Fiindcă preget a scrie...
[.....]

Și cu cîte jafuri toate,
Care crez c-or fi știute
Și nu încape mai multe,
Că să face vorbă lungă.
Ci să încep alte stihuri,
D-ale lui Vodă tipicuri
[.....]
Iar apoi după acestea,
Ca să mai scurtăm povestea...

Stihuri despre mazilirea lui Alexandru Moruzi (ms.*1437* BAR, f.63[r] și 62[r]):

Ia vedeți ce i s-au întîmplat
Numitului prințipat
[.....]

Deci să venim la cuvîntul dintîi
Să arătăm pînă în căpătîi.

Stihuri despre uciderea lui Constantin Hangerli (ms.*5193* BAR, f.32[r], 34[v]):

Și de veți vrea, înțelegeți,
Iar de nu, urmați cum mergeți,
Că eu mă întorc a scrie
A lui Vodă istorie,
Cum moartea i-au fost să fie.
[.....]

Ci lăsînd pă dumnealor
Ca să petreacă cum vor,
Să venim la întîlnire
Și a lui Vodă peire,
Ca să spui cum s-a întîmplat
Și capul cum i-au luat.

Alte aspecte ale oralității, care apropie între ele povestirile atribuite anonimului B, sînt întrebările pe care le adresează autorul, în cursul expunerii, cititorilor săi sau sie însuși, precum și folosirea incidentală a unor cuvinte, ca în stilul vorbit. De exemplu:

Istoria Țării Rumânești dă la leat 1769 (ms.*1319* BAR, f.2[v]-6[v]):

Că în oraș în București,
De ce întîi să te jălești?
[.....]
Ce întîi să scriu, să fac?
Mai bine este să tac.
[.....]
Ce să spui și ce să zici?
O grămadă dă calici...
[.....]

Cînd să vezi, ce-i să vezi?
Să rîzi, ori să lăcrămezi?
[.....]
Ce focu îi să te faci
Cu o sută dă cazaci?
[.....]
Frate, ce să mai nădăjduiești
Și ce să mai îngăduiești?

[84] N. Docan, *op.cit.*, p.502, 506, 508.

Stihuri despre domnia lui Mavrogheni[85]:

Care focu întîi să vezi
Și să nu te spăimîntezi?
Și care focu început
A-l privi să fi putut?
Că să porniră rumânii
Înviersunați, știi, ca cîinii.
[.....]
Ce să faci, unde să fugi
Și încotro să apuci?

Numaidecît, știi ca clipa,
Pe toți ne cuprinse frica
[.....]
Țipa țara și Divanu,
Știi, ca de Foca tiranu
[.....]
Ne mirarăm mari și mici,
Dar ce focul să mai zici?

Stihuri despre uciderea lui Constantin Hangerli (ms.*5193* BAR, f.32^{v}):

Și apoi cîte cinci lei
De unde vrai ca să iei?
[.....]

Oare atîtea suspinuri
Nu o să aducă niscariv' chinuri?

Stihurile zavergiilor (ms.grecesc *720* BAR, f.425^{r}, 426^{r}):

Vă rog, *fraților bărbați,*
Cu d-adinsul ascultați,
S-auziți a lor pornire

[.....]
Socotiți, dar, *cinstiți frați,*
Ce viteji și regulați.

Este adevărat că anumite procedee ale stilului oral, dintre care unele foarte asemănătoare cu cele semnalate mai sus, se întîlnesc și în povestirile istorice pe care le-am atribuit anonumului A. Ceea ce deosebește însă, din acest punct de vedere, seria povestirilor atribuite anonimului B de seria celor atribuite anonimului A este felul particular în care sînt folosite aceste procedee de fiecare dintre cei doi poeți anonimi și, mai ales, expresia lingvistică diferită de la unul la altul. Aceste particularități ale stilurilor individuale ale celor doi scriitori separă, după cum este firesc, cele două serii de povestiri istorice în versuri, cu toate că ele au ca procedeu stilistic comun oralitatea.

După cum am văzut în versurile citate mai sus pentru a ilustra legătura pe plan ideologic între unele povestiri atribuite anonimului B, textele respective au comună și o particularitate de stil, predilecția pentru caricatură. În aceleași povestiri întîlnim și o altă particularitate stilistică, ironia, în utilizarea căreia autorul dovedește, de asemenea, oarecare talent. De exemplu:

[85] *Ibidem*, p.498, 500, 503, 511. În acest text, mult mai întins decît celelalte, se găsesc numeroase exemple asemănătoare.

Istoria Țării Rumânești dă la leat 1769 (ms.*1319* BAR, f.5^{r}, 6^{r}, 7^{r}, 8^{r}):

Pă Gligore sin Scarlat
Îl făcu ca un hatman,
Să meargă la Sfeti Ioan în han
Și fără de vorbe multe
Să aducă pă boieri la curte.
El, fiind politicos,
Îi aducea pîn tină pă jos.
[.....]
Gheorghiță cu un cojocel,
De n-ar fi fost scurticel,
Nu puteai să-l cunoști
Că el este mai mare piste oști.
[.....]

Că văzură rău pă Ilie
Dăspre dalba veselie,
Dar apoi nu zăboviră,
Ci să pliroforisiră
Cum că ca un om viteaz
Nu e niciodată treaz.
[.....]
Pentru al împărătesii nume
Făcură o mare veselie,
Sus în deal, la mitropolie.
Foarte frumos o cinstiră,
Dar muschicește băură.

Stihuri despre domnia lui Mavrogheni[86]:

Și începea porunci a face
Și a trimite încoace,
La saraschcri și bimbași
Și pă unde era pași,
Să meargă, să năvălească,
Ca să ia țara nemțească,
Căci că auzea de Vamă
Și părea c-o are în palmă,
Socotind și pă Brașov
Al Colintinii ostrov.
[.....]
Mai vîrtos acei husari,
Stînd înfipți ca niște pari,
Pe acei cai potriviți,
Ca cînd era zugrăviți,
Cum și la ale lor toate
N-avea mai mult cum să poate.
Cusur numai de fricoasă,
Iar încolo prea frumoasă.

Stihurile zavergiilor (ms.grecesc *720* BAR, f.425^{v}, 428^{r}, 429^{r}):

Iar dascălii cei grecești
Ce era în București
[.....]
Cînd începea să-ți arate
Ale lor vitejăști fapte,
N-avea pace Odisefs,
Nici viteazul Ahilefs.
[.....]
Căci că Ipsilant, sirmanul,
Prințipul și ghenerarul,
De multă muncă ce-avea,
Cîte-o litră de spirt bea,
Ș-acela de dimineață,
Ca să-l curățe de greață.

[86] N. Docan, *op.cit.*, p.506, 511.

[.....]
Să primbla cu alai mare
Și striga în gura mare:
"Veniți, turci, daca- ndrăzniți,
Că noi sîntem îndîrjiți,
Veniți să facem război
Sau că venim noi la voi.
Pentru că noi ne-am jurat
Să întrăm în Țarigrad".

După ce dar au simțit
Cum că turcii au sosit,
În loc s-o ia-nspre Rușciuc,
Au sucit spre Cîmpul Lung,
Și-așa degrab izbîndiră
Și grozav să folosiră,
Că în loc de Țarigrad
S-aleseră c-un Bezdead.

2.6. Povestirile istorice în versuri pe care le atribuim anonimului B prezintă între ele o mare asemănare și sub raport lingvistic. Alături de comunitatea concepției ideologice care stă la baza cîtorva povestiri, de corespondența unor versuri între două, trei sau chiar mai multe texte și de unele frapante similitudini pe plan stilistic, prezența anumitor particularități lingvistice în majoritatea scrierilor respective constituie o nouă dovadă că aceste scrieri aparțin aceluiași autor. În același timp, limba acestor povestiri ne oferă unele informații asupra originii locale a scriitorului și asupra formației sale culturale.

Un fapt de limbă care apropie între ele cîteva dintre povestirile atribuite anonimului B este deasa folosire a formei vechi a persoanei întîi plural a perfectului simplu, pe care o reținem mai ales din cunoscutele versuri ale lui Dosoftei. De exemplu: "Acum iată o *văzum* / Și cu toții o *crezum*", "*Începum* a vedea bine", "Că *văzum* că nu e nimică", "Și cînd îi *văzun* că vine", în *Istoria Țării Rumânești dă la leat 1769* (ms.*1319* BAR, f.3^{r}, 3^{v}, 6^{r}, 7^{v}); "*Avum* frici cît nu e de spus", "Îl *văzum* domol la stare", "Și îl *văzum* că îl bate", "Dar *crezum* și nu *crezum* / Pînă adevăr *văzum*", "Și după cum o *văzum* / Adevărat și *crezum*", "Și *văzum* oaste frumoasă, / Dar o *cunoscum* fricoasă", în *Stihuri despre domnia lui Mavrogheni*[87]; "După cum o *văzum* în faptă", în *Stihuri despre uciderea lui Constantin Hangerli* (ms.*5193* BAR, f.32^{v}).

O altă particularitate a limbii vechi care leagă între ele unele povestiri de care ne ocupăm este folosirea frecventă a conjuncției compuse *căci că*: "*Căci că* după mazîlie / Eram toți în aporie", "Lupul face ce voiește, /

[87] *Ibidem*, p.495, 496, 498, 500, 509, 511.

"*Căci că* după mazîlie / Eram toți în aporie", "Lupul face ce voiește, / *Căci că* unirea lipsește", "*Căci că* vacul așa urmează, / Și bucură, și-ntristează", "*Căci că* pentru a lor țară / Datori sînt ca să și piară", "*Căci că* Vodă să dusese / La Giurgiu și ajunsese", în *Stihuri despre domnia lui Mavrogheni*[88]; "*Căci că* pentru enteresuri / Scornesc mulțimi de eresuri", în *Stihuri despre uciderea lui Constantin Hangerli* (ms.*5193* BAR, f.32^{v}); "*Căci că* unde le găsea, / Le bătea, le jăfuia", "Căci că Ipsilant, sirmanul, / Prințipul și ghenerarul...", "*Căci că* toate le-au luat, / Sumă de bani le-au luat", în *Stihurile zavergiilor* (ms.grecesc *720* BAR, f.420^{v}, 428^{r}, 419^{r}).

Cîteva dintre povestirile atribuite de noi anonimului B se apropie între ele și prin felul particular în care sînt folosite uneori conjuncțiile *sau* și *ori*, urmate de conjunctivul prezent al vebului *a zice*, cu sensul de "mai bine zis, mai potrivit, mai curînd". De exemplu: "Săraca țară osîndită, / *Sau să zic* nenorocită", "Că din reaua mojîcie, / *Sau să zic* obrăznicie", "Unde făcură ezbîndă, / *Sau să* zic țării osîndă", "Și scrisul mă ostenește, / *Ori să zic* mă înghixește", "Cum acei bieți gologași, / *Ori să zic* de tot golași", "Că pă a sa arătare, / *Sau să zic* de întîmplare", în *Stihuri despre domnia lui Mavrogheni*[89]; "Toți petrec în dezghinare, / *Sau să zic* în gust ce are", "Fiind coprins de îngrozire, / *Sau să zic* că fu brodire", în *Stihuri despre uciderea lui Constantin Hangerli* (ms.*5193* BAR, f.34^{r}, 35^{r}); "D-a grecilor vitejie, / *Sau să zicem* mișălie", în *Stihurile zavergiilor* (ms.grecesc*720* BAR, f.426^{r}).

Legătura pe plan lingvistic între povestirile de care ne ocupăm poate fi probată și de folosirea adverbului *foarte* ca determinant al unui verb: "*Foarte* le-au dat crezămînt", "*Foarte* s-au făcut gătire", în *Stihuri despre fuga fiilor lui Ipsilanti* (ms.*1437* BAR, f.67^{r}); "Și toți auziră *foarte*", "Împotrivă îi sta *foarte*", "Și să îngroziră *foarte*", "Țara cum să o păzească / Și cum *foarte* s-o dorească", în *Stihuri despre domnia lui Mavrogheni*[90]; "Și mai pre urmă *foarte* amărăște", în *Stihuri despre mazilirea lui Moruzi* (ms.*1437* BAR, f.60^{v}); "Acela te-au gonit *foarte*", "Să-ți întristezi casa

[88] *Ibidem*, p.495, 500, 503, 509, 510. Din acest text s-ar putea cita mult mai multe exemple.

[89] *Ibidem*, p.495, 498, 502, 505, 506.

[90] *Ibidem*, p.498, 499, 501, 509.

foarte", în *Stihuri despre uciderea lui Constantin Hangerli* (ms.*5193* BAR, f.35^{v}); "Ş-or să pătimească *foarte*", în *Stihurile zavergiilor* (ms.grecesc *720* BAR, f.428^{r}).

În toate povestirile istorice pe care le atribuim anonimului B apar frecvent, după cum am putut vedea şi în numeroasele versuri citate mai sus, particularităţi lingvistice ale graiului muntean, ca *daca, dă, pă, pîn, rumân* "ţăran iobag", forme verbale iotacizate şi multe altele, care dovedesc că autorul lor este un muntean. Textele respective cuprind însă şi unele fapte de limbă care ne determină să presupunem că el era originar din vestul Munteniei sau din Oltenia. Astfel se explică, probabil, prezenţa formei *picere* "picioare" în *Stihurile despre fuga fiilor lui Ipsilanti* (ms.*1437* BAR, f.68^{v}) şi în *Stihurile despre domnia lui Mavrogheni*[91], a formei *erea* "era" în *Stihurile despre uciderea lui Constantin Hangerli* (ms.*5193* BAR, f.35^{r}), a lui *uşure* "uşor" în *Stihurile despre domnia lui Mavrogheni*[92], a formelor de persoana a doua a perfectului simplu: *rămăseşi*, în *Istoria Ţării Rumâneşti* (ms.*1319* BAR, f.2^{r}), *înjugaşi*, în *Stihurile despre uciderea lui Grigore Ghica* (ms.*830* BAR, f.77^{r}), *avuseşi, trăseşi*, în *Stihurile despre domnia lui Mavrogheni*[93], *pierduşi, ştiuşi*, în *Stihurile despre uciderea lui Hangerli* (ms.*5193* BAR, f.35^{r}, 35^{v}) şi altele.

Dacă folosirea formelor arhaice de perfect simplu: *avum, crezum, văzum* etc. şi a conjuncţiei compuse *căci că* este un indiciu că anonimul nostru poet citea cărţi vechi româneşti, prezenţa în povestirile pe care i le atribuim a unui număr relativ mare pentru acea vreme de neologisme de proveniență turcească, neogreacă şi latino-romanică (*acastie, adichie, amfivolie, anatimisi, apelpisit, aporie, baston, categorisi, cavalerie, comandă, comanderisi, curtezeni, diafendifsi, enteres, fandasie, furmă, galanton, galantonie, isichie, maior, manifest, megalie, modă, mujdea, ofiţer, parigorisi, parisie, patrie, pliroforisi, printip, procator, publicuire, regulat, regulă, selemet, sudit, tropos* şi altele) atestă faptul că el era un om cultivat. În orice caz, ştia limba neogreacă şi, probabil, turca, pentru că în unele dialoguri din cuprinsul povestirilor pe care i le atribuim foloseşte fraze neogreceşti şi turceşti.

---

[91] *Ibidem*, p.499, 500.

[92] *Ibidem*, p.496.

[93] *Ibidem*, p.495.

2.7. După ce am demonstrat că între cele șapte povestiri istorice în versuri pe care le atribuim anonimului B sînt numeroase legături de conținut, stilistice și lingvistice, care duc la concluzia că toate aparțin aceluiași autor, un om cultivat, originar de prin vestul Munteniei sau din Oltenia, să vedem acum cine poate fi acest scriitor anonim.

În manuscrisul *987* de la BAR, o copie a *Istoriei Țării Rumânești dă la leat 1769*, care a fost editată în anul 1873 de G.Barițiu[94], are drept titlu însemnarea: *Stihuri făcute de visteru Nicolai Rusinescu din Craiova asupra răsmiriții rușilor din anu 1765 și 1769* (f.261r). Numele *Nicolai Rusinescu* este tăiat de o altă mînă, care a făcut și unele corecturi în text, iar deasupra tăieturii sînt puse doar inițialele *N...R...*, cu caractere latine. Prin urmare, numele respectiv a fost tăiat ca să se înlocuiască cu inițiale, nu pentru alt motiv, probabil de cineva care va fi pregătit textul pentru tipar. Pe foaia 264v a acestui manuscris, după o copie a stihurilor despre uciderea lui Constantin Hangerli pe care noi le-am atribuit anonimului A și care în manuscris urmează imediat după *Istoria Țării Rumânești dă la leat 1769*, se află mențiunea: *Stihurile Rusinescului*. Se vede că cel care a făcut însemnarea știa că Nicolae Rusinescu a scris niște stihuri despre uciderea lui Constantin Hangerli, dar nu știa care versiune este a lui. Mai tîrziu, Al.T. Dumitrescu crede că *Istoria Țării Rumânești dă la leat 1769* ar putea fi scrisă de Ștefan (?) Rusănescu[95]. După cum am văzut, *Stihurile zavergiilor* au fost atribuite de C. Erbiceanu lui Naum Rîmniceanu și publicate sub numele acestuia. Ulterior, Emil Vîrtosu a afirmat, fără să fi adus vreo dovadă în acest sens, că versurile respective ar fi ale lui Ioniță Bilciurescu din Tîrgoviște[96]. În legătură cu celelalte texte, nu se cunoaște pînă acum vreo însemnare și nici nu s-a făcut vreo presupunere cu privire la eventualii lor autori.

Dacă Nicolae Rusinescu din Craiova este, într-adevăr, autorul *Istoriei Țării Rumânești dă la leat 1769*, atunci, în mod implicit, tot el este și autorul celorlalte povestiri istorice în versuri pe care le-am atribuit anonimului B. Acum însă nu dispunem de alte mărturii care să confirme

---

[94] Vezi "Transilvania", VI, 1873, p.93-94.

[95] Vezi "Analele Academiei Române". *Memoriile Secțiunii literare*, seria II, tomul XXXVII, 1914-1915, p.34.

[96] Vezi *Tot despre 1821*, în "Revista istorică", IX, 1934, p.28.

veracitatea însemnării din manuscrisul *987*. În același timp, nu avem nici un motiv să ne îndoim că ea corespunde adevărului. Așa stînd lucrurile, problema adevăratului nume al scriitorului căruia noi îi atribuim cele șapte povestiri istorice în versuri rămîne deocamdată în suspensie, *deși înclinăm să credem că este acest Nicolae Rusinescu.* Faptul că el era originar din Oltenia își găsește sprijin în particularitățile lingvistice menționate mai sus, iar anumite pasaje din povestirile pe care i le atribuim pot fi invocate în sprijinul presupunerii că autorul lor cunoștea unele practici de domeniul administrației financiare, că va fi fost eventual vreun slujbaș la Vistierie. De exemplu, la începutul povestirii despre uciderea lui Constantin Hangerli se fac unele aprecieri asupra măsurilor fiscale luate de acest domnitor, ca plata îndoită a oieritului, dijmăritului și tutunăritului, trecerea breslașilor și a ruptașilor în rîndul țăranilor, pentru a fi supuși și ei la impozite, și altele. Semnificativă este îndeosebi observația autorului cu privire la uneltirile unor acoliți ai domnului pentru reintroducerea *pogonăritului*, care fusese desființat în Muntenia încă din 1744:

Căci că pentru enteresuri,
Scornesc mulțimi de eresuri,
Precum cu pogonăritu,
Veni-le-ar și lor sfîrșitu,
Că mai vrusese să-l scoață,
Dintr-a dumnealor povață,
Să petrecem mic și mare
Strîngere și rea prădare,
Fiind mulțime de vii,
Pogoane sute dă mii,
Și apoi cîte cinci lei
De unde vrai ca să iei?[97]

Cîteva mărturii că autorului nostru îi erau familiare unele treburi ale Vistieriei găsim și în povestirea despre domnia lui Mavrogheni. Astfel, chiar la început, el are cuvinte de laudă la adresa lui Alexandru Ipsilanti pentru că a miluit pe mulți cu *scutelnici,* iar "tainaturile" pe care le pretindeau turcii sînt menționate cu toată grija contabilă:

Dă n-aveai să mai trăiești
Tainaturi să le împlinești,
D-alde pîine, carne, unt,
Orez, miere și orz mult,
Cum fîn, lemne, bani și alte,
Mai mult n-avea cum să poate,
Căci la atîtea boazuri
Se da mulțime de hargiuri[98].

Cea mai grăitoare dovadă că autorul povestirii despre domnia lui Mavrogheni a fost un funcționar, probabil la Vistierie, este pasajul în care

[97] Ms.*5193* de la BAR, f.32r-32v.
[98] N. Docan, *op.cit.*, p.495,506.

sînt pomenite măsurile severe, pînă la pedeapsa capitală, luate de acest domnitor împotriva abuzurilor și a corupției din administrație. Cu acest prilej, apreciind hotărîrea lui Mavrogheni ca unul dintre slujbașii ce se știau "întinați" și, ca atare, pasibili de pedepsele ordonate de domn, autorul folosește în expunere *persoana întîi plural*:

Mai scrise ș-alte porunci,
Strașnice și foarte iuți,
Cu feluri mii de tirtipuri
Furîndu-se în multe chipuri,
Către zapcii și ispravnici,
Și la cei în slujbe starnici,
De hrăpiri să se ferească
Și toți să se părăsească,
Că este să cerceteze,
Ca să se adevereze
[.....]
Și pă care-l va găsi,
Cu moarte îl va pedepsi.
[.....]
Oh, vai *de noi* și de ceilalți
Ce *ne știam* întinați!
Numaidecît, știi, ca-clipa,
Pe toți *ne cuprinse* frica,
Pentru că să și brodise
Și atunci curînd venise
Bietul sameș din Focșani,
Pîrît pentru niște bani,
Și îl *văzum* că îl bate
Cu nuiele veninate,
Nu de alt lemn, ci de corn,
Încît muré bietul om[99].

Dintre cele șapte povestiri istorice în versuri atribuite anonimului B, șase sînt consacrate unor evenimente petrecute în Țara Românească. Faptul că anonimul B consacră o povestire și tragicului eveniment al uciderii lui Grigore Ghica, petrecut în Moldova, se explică probabil atît prin împrejurarea că Grigore Ghica domnise cîtva timp, în 1768-1769, și în Țara Românească, iar autorul se ocupase de sfîrșitul acelei domnii în *Istoria Țării Rumânești dă la leat 1769*, cît și prin legăturile literare pe care anonimul B le avea cu anonimul A, care locuia în Moldova. Din comparația celor două versiuni ale povestirii despre uciderea lui Ghica rezultă, așa cum a observat și Emil Turdeanu[100], că anonimul B a avut ca model versiunea alcătuită în Moldova, atribuită de noi anonimului A. La rîndul său, așa cum am văzut, și anonimul A a avut ca model unele povestiri atribuite de noi anonimului B. Astfel, deși locuia la Iași și a consacrat majoritatea povestirilor sale unor întîmplări petrecute în

[99] *Ibidem*, p.498.
[100] Vezi *art.cit.* la nota 51, p.17-22.

Moldova, anonimul A a scris și o povestire despre uciderea lui Constantin Hangerli, care se resimte de influența versiunii atribuite de noi anonimului B.

Din povestirile atribuite anonimului B - bineînțeles, cu excepția celei despre uciderea lui Grigore Ghica - reiese că autorul lor a fost martor ocular la cele relatate sau că le-a cunoscut îndeaproape. Admițînd că pe la 1770, cînd a asistat la întîmplările povestite în *Istoria Țării Rumânești dă la leat 1769*, va fi avut vîrsta de aproximativ 25 de ani, atunci, la 1821, cînd scrie *Stihurile zavergiilor*, anonimul nostru poet avea în jurul a 75 de ani. Dacă el este vistierul Nicolae Rusinescu din Craiova, menționat în însemnarea din ms.*987*, ne întrebăm ce legătură poate avea acest nume cu acel Nicolae Rusinescul din Craiova, menționat, fără titlu de boierie, ca abonat la cartea lui Gr. Pleșoianu, *Cele dintîi cunoștințe*, în 1828[101], și la "Biblioteca românească" a lui Zaharia Carcalechi, în 1829[102]? În *Catagrafie oficială de toți boierii Țării Românești la 1829*, București, 1929, editată de Ioan C. Filitti, p.54, la județul Dolj, sub titlul *Adăogiri din catagrafie din nov.1831*, la categoria boiernași este menționat: "Nicolae Rusănescu vtori vistier, venit 1000 lei", iar mai jos, la categoria feciori de boieri: "Nicolae Rusănescu, al vtori vistierului Nicolae, venit 2000 lei". La p.63, în lista județului Romanați, în aceleași adăogiri din catagrafia de la 1831, este menționat, în rîndul feciorilor de boieri, și: "Dumitrache Rusănescu, 38 ani, al lui vtori vistier Nicolae, venit 500 lei". Deci vtori vistierul Nicolae Rusănescu (sau Rusinescu), presupusul autor al cronicilor în versuri pe care i le-am atribuit, trăia încă la 1831. Este posibil deci ca prenumerantul la cele două cărți să fie atît vtori vistierul cît și fiul său, tot Nicolae. De asemenea, este posibil ca vtori vistierul să fi avut, la 1821, o vîrstă mai mică decît cea presupusă mai sus.

2.8. Pe plan istorico-literar, atribuirea acestor șapte povestiri în versuri unui singur autor are ca rezultat reconstituirea, probabil în bună

---

[101]. Vezi Grigorie P. Pleșoianu, *Cele dintîi cunoștințe pentru trebuința copiilor care încep a citi*, [Sibiu], 1828, p.162.

[102] Vezi "Biblioteca românească", partea I, Buda, 1829, p.56. Aici numele este scris *Rusănescu*, nu *Rusinescul*, ca în cartea lui Pleșoianu.

parte, a operei unui nou poet român necunoscut din jurul anului 1800. Se pare că, în afara povestirilor istorice pe care i le atribuim, el nu a mai scris și alte versuri, pentru că nu am putut stabili legături de ordin stilistic și lingvistic între scrierile atribuite lui și celelalte versuri anonime cunoscute pînă acum, alcătuite în Muntenia la sfîrșitul secolului al XVIII-lea și în primele decenii ale secolului al XIX-lea. Spre deosebire de anonimul A, care - pe lîngă povestiri istorice în versuri - a scris mai multe poezii erotice, unele meditații și altele, anonimul B rămîne în fond un cronicar, nu însă mai puțin important pentru începuturile poeziei românești.

Ca și versurile anonimului A, cele peste 2.000 de versuri scrise de anonimul B se află, după am văzut în fragmentele citate mai sus, la limita dintre folclor și poezia cultă. Sub acest aspect, ambii poeți anonimi de la sfîrșitul secolului al XVIII-lea, originari din vestul Munteniei ori din Oltenia, sînt predecesorii transilvănenilor Vasile Aaron și Ioan Barac, care prin numeroasele lor versuri în spirit folcloric au cultivat gustul pentru poezie al multora dintre contemporanii lor care abia păseau pe treptele culturii.

3. La puțin timp după publicarea acestui studiu[103] a apărut ediția critică intitulată *Cronici și povestiri românești versificate (sec.XVII-XVIII)*, București, 1967, elaborată de Dan Simonescu. În introducerea lucrării autorul a făcut unele aprecieri critice pe marginea argumentării noastre, încheiate cu următoarea observație: "Sîntem, prin urmare, de opinia că a existat o diversitate de autori care au scris povestirile versificate cît mai aproape de evenimentele relatate. Sîntem însă de părerea lui N.A. Ursu că aceste povestiri au circulat și că s-au influențat reciproc, ceea ce explică și eventualele asemănări dintre ele" (p.25). Presupunem că Dan Simonescu și-ar fi modificat această concepție pluralistă asupra autorilor povestirilor istorice în versuri, dacă ar fi cunoscut rezultatele cercetării noastre la timpul potrivit, în procesul elaborării ediției. Considerăm deci necesar să readucem în atenția celor interesați studiul publicat acum trei decenii, cu unele modificări de redactare și cîteva informații suplimentare. Majoritatea acestor cronici și povestiri istorice în versuri au articole în *Dicționarul literaturii române de la origini pînă la 1900*, București, 1979, semnate de Rodica Șuiu.

[103] Vezi "Limba română", XV, 1966, nr.1, p.53-72, și nr.2, p.163-183.

Cine este pitarul Hristache, autorul Istoriei faptelor lui Mavroghene vodă?

1. În pagina literară a gazetei "Buciumul", nr.7, 9 și 10, din ianuarie - februarie 1863, Cezar Bolliac a tipărit cronica în versuri intitulată *Istoria faptelor lui Mavroghene vodă și a răzmiriței din timpul lui, pe la 1790.* După acest titlu se află următoarea indicație privitoare la autor: *Scrisă la 1817 de pitarul Hristache.* Conține 1098 de versuri cvasipopulare. Manuscrisul după care a fost editat textul respectiv s-a pierdut. După ediția lui Bolliac, cronica a fost reeditată de V.A.Urechia, în *Istoria românilor;* vol.II, București, 1892, p.452-462, de Gh. Adamescu, cu titlul *Povestea mavrogheneasca,* în vechea colecție a "Bibliotecii pentru toți", București, f.a.[1896], și de Dan Simonescu, în *Cronici și povestiri românești versificate*, București, 1967, p.258-281.

În 1911, N. Docan editează, în "Analele Academiei Române", *Memoriile Secțiunii literare*, seria II, tomul XXXIII, p.417-516, o nouă cronică în versuri privitoare la domnia lui Nicolae Mavrogheni. Îi lipsește începutul și sfîrșitul. Partea păstrată conține 1328 de versuri, de asemenea cvasipopulare. Autorul acestei cronici este necunoscut, iar manuscrisul după care a fost editat s-a pierdut. După ediția lui N. Docan, întregul text a fost reeditat de Dan Simonescu, în ediția citată, p.229-258. Vezi și studiul *Paternitatea unor cronici și povestiri istorice în versuri* (**2. Anonimul B**), în prezentul volum.

Comparînd textul editat de el cu cel editat de Bolliac în 1863, N. Docan observă că între cele două cronici în versuri există o serie de mari asemănări, atît în privința conținutului cît și sub aspect lingvistic și stilistic. Uneori, constată Docan, asemănarea "merge atît de departe încît textele în chestiune par identice" (p.428). Constatările lui Docan sînt ilustrate cu numeroase exemple. După ce compară atent cele două texte, el conchide pe drept cuvînt că textul pe care îl editează aparține altui autor, necunoscut, și este anterior celui datorat pitarului Hristache. De

asemenea, Docan conchide că "Nu ni se pare exclusă posibilitatea ca pitarul Cristache să fi găsit în această scriere atît de opusă vederilor sale îndemnul de a scrie și el «povestea minunată» a mavrogheneștilor fapte" (p.439). Demonstrația bogată a lui Docan, de obicei ignorată de istoricii literari mai noi, este deosebit de prețioasă. Ea arată în mod limpede că pitarul Hristache, care își scrie cronica după aproape trei decenii de la sfîrșitul tragic al domniei lui Mavrogheni, a urmat îndeaproape cronica anonimă mai veche, din care a extras majoritatea informațiilor, uneori luîndu-le chiar cu cuvintele și imaginile din izvor. Pentru observații asupra valorii literare a operei pitarului Hristache, vezi N. Iorga, *Istoria literaturii române în secolul al XVIII-lea*, vol.II, București, 1901, p.112-117, Al. Piru, *Literatura română premodernă*, București, 1964, p.194-203, și *Istoria literaturii române*, vol.II, București, 1968, p.128-129 (capitol elaborat de Octavian Păun).

2. Dacă în privința cronicii în versuri a pitarului Hristache lucrurile sînt acum clarificate, nu s-a emis pînă astăzi nici măcar o ipoteză cu privire la identitatea autorului ei. Cine este pitarul Hristache? În mod obișnuit, cercetătorii îl consideră contemporan cu evenimentele descrise în cronică, un slujitor al curții lui Mavrogheni, mic boier de origine socială modestă, fapt care ar explica atitudinea lui democrată în aprecierea unor măsuri de ordin social și politic luate de domnitor. Pentru Al. Piru, de exemplu, "pitarul, boier de rangul al treilea, nu altceva decît brutarul curții, va fi trăit acele zile cînd..." (*op.cit.*, p.195). După cum vom vedea, se pare însă că obscurul pitar Hristache era abia copil în timpul domniei lui Mavrogheni.

Foiletînd cele trei părți ale volumului I al *Bibliografiei analitice a periodicelor românești*, București, 1966-1967, ne-a reținut atenția un *Hristache*, tot *pitar*, care publică în "Foaie pentru minte, inimă și literatură", din anii 1841-1844, mai multe poezii și bucăți în proză, precum și o serie de scrisori către redactor și cîteva note cu referințe autobiografice. Este *pitarul Hristache Ioanide* (la început semna *Ioanidis*) din București. Coincidența numelui (*Hristache*), care este mai rar întîlnit, și a rangului boieresc (*pitar*), precum și faptul că Hristache Ioanide a scris versuri, unele cvasipopulare, și că a fost din tinerețe pasionat pentru poezie, cum declară el redactorului "Foii pentru minte", iar *Istoria*

faptelor lui Mavroghene a fost scrisă în 1817, deci numai cu 24 de ani mai înainte de data cînd pitarul Hristache Ioanide începe să-şi publice poeziile, dintre care unele erau, după propria-i mărturisire, *mult mai vechi*, ne-au determinat să presupunem că *pitarul Hristache*, autorul cronicii în versuri editată de Bolliac în 1863, este *pitarul Hristache Ioanide*, colaboratorul din anii 1841-1844 al "Foii pentru minte". Această presupusă identitate ne-a fost întru totul confirmată de studiul comparativ al limbii *Istoriei faptelor lui Mavroghene* şi a poeziilor şi prozei publicate de pitarul Hristache Ioanide în "Foaie pentru minte". După cum vom arăta mai jos, comunitatea particularităţilor lingvistice şi stilistice ale textelor comparate constituie un element esenţial şi decisiv în stabilirea acestei identităţi.

Să vedem mai întîi cine a fost pitarul Hristache Ioanide şi ce literatură a publicat el în "Foaie pentru minte". Într-o listă a boierilor de treapta a treia din Ţara Românească, de pe la 1840-1845, tipărită, dar încorporată în manuscrisul miscelaneu *319* de la Biblioteca Academiei Române, pe f.87^{v} este menţionat şi *Hristache Ioanidis, pitar*. Este de remarcat faptul că în lista respectivă figurează aproape două sute de *pitari*, acesta fiind atunci cel mai frecvent rang în categoria boierilor de treapta a treia din Muntenia.

Colaborarea lui Hristache Ioanide la "Foaie pentru minte" (în continuare, *FM*) începe cu o scrisoare către redacţie, în care spune că este abonat al "Foii" şi că îi place felul în care redactează Bariţ gazeta (*FM*, 1841, p.185-186). Trimite apoi redacţiei poezia *Păstorul mîhnit*, a lui Cîrlova, găsită la un prieten, şi propune să fie publicată, ceea ce Bariţ şi face (*FM*, 1841, p.190-191). Deosebit de preţioase sînt datele autobiografice comunicate lui Bariţ în cea de a treia scrisoare, care însoţeşte poezia *Nevinovata căsnicie* (un apel la castitate conjugală adresat soţiei sale Acrivi̧a, probabil mult mai tînără), prima lui operă trimisă spre publicare, după ce îşi învinge un tiranic complex de inferioritate (*FM*, 1841, p.238-240). "De cînd am început să cunosc şi ieu puţin literatura - spune Hristache Ioanide în scrisoare - mi-a căzut foarte drag stilul poetic, şi or de cîte ori mi-a picat în mîni-mi cîte o poezie frumoasă şi bine lucrată mi-a aprins un foc în inimă şi o nespusă rîvnă ca să imitez şi ieu pe acei bărbaţi luminaţi de cele mai bune învăţături, carii

prin a lor scrieri pot face a călca numai pe trandafir și a să socoti în raiul desfătărilor și al fericirilor. Dar ce folos, Domnule? Rîvna este seacă și făr de rod, cînd cineva nu are înlesnire de a-ș înălța gîndirea și de a-ș dezvolta ideile prin regula unei bune învățături, la care nu se poate îndeletnici din pricina a mii de împregiurări. Și asfel aurita rîvnă cu mîhnire ie silită a să închide ca într-un mormînt. Cu toate acestea, delirul ce mă chinuiește nu mă lasă în pace. Iel mă silește ca să fac cîte un abuz socotinței matore, spre a sa răsuflare. De multe ori iau condeiul în mînă și, în văpăierea inimii mele, mi să pare că scriu cîte ceva bine, sau poate că într-acel moment iubirea de sine mă biruiește. Dar îndată ce-mi vine în minte cruda idee că nu am regula învățăturii, cu dispreț le arunc pă toate, fără să le arăt la cineva, sfiindu-mă că îndată ce-m va cunoaște rătăcirea, sau abaterea dintr-un stil potrivit, o să căiască că îm lipsește regula, și atunci mîhnirea mi să adaugă mai mult. Asfel, Domnul mieu, părăsit de toată bucuria ce aș fi avut despre aceasta, nu am îndrăznit niciodată să public cîte ceva din lucrările mele, fiind nesigur de-a putea plăcea în inima cuivaș" (p.238-239). Din această sinceră mărturisire, izvorîtă în mod evident dintr-un sentiment de exemplară responsabilitate și onestitate scriitoricească, rezultă că pitarul Hristahe Ioănide era un autodictat, care își explica cu nevinovăție lipsa talentului literar prin lipsa unei învățături sistematice. Mărturisiri asmănătoare face el și în următoarea notă la dialogul în versuri intitulat *Conversația righii Despadi cu dama de Caro* (*FM*, 1841, p.399-400): "Fiți îndurați, domnilor cetitori, cu critica asupra versurilor mele. Iele sînt un product al talentului firesc, fără să aibă cultivarea sau regula învățăturei. De aceea credeți și nu înfruntați rîvna celui ce n-a trecut prin colegiu învățaților, ci ca niște buni și iubitori de omenire îndreptați-l pe calea ce trebuie să apuce spre a vă înnemeri gustul". Pe lîngă faptul că era încă din tinerețe îndrăgostit de poezie și că nutrea o deosebită "rîvnă" pentru creația literară, reținem că pînă la acea dată (1841) scriitorul avea la activ numeroase încercări în versuri ori în proză, pe care însă, datorită unui spirit autocritic excesiv (dar salutar, avînd în vedere mediocritatea celor publicate), nu îndrăznise să le dea publicității.

Alte date biografice aflăm în nota autorului: "De cînd ieream și eu odată june", pusă la poezia erotică *Nu mă uita*, scrisă în vers popular (*FM*,

1842, p.216), de unde se vede că pitarul Hristache Ioanide era atunci un om în vîrstă, poate chiar în pragul bătrîneții, precum și în elegia în versuri intitulată *Jalea unui părinte pentru pierderea unei singure născute a sa fiică* (*FM*, 1843, p.16), în care poetul plînge pe fiica lui Raluca, moartă copil. Elegia aceasta apăruse și în "Cantor de avis și comers", VI, 1842, p.368.

Dintre celelalte colaborări ale sale la "Foaia pentru minte" menționăm poeziile *Întristarea*, elegie în versuri populare (*FM*, 1841, p.327), *Scrieți toți*, meditație despre inegalitatea socială (*FM*, 1842, p.46-47), *Filomila*, elegie în versuri populare (*FM*, 1842, p.128), *Către lună*, elegie (*FM*, 1842, p.301-302), *Bici pentr-un vrăjmaș*, versuri satirice (*FM*, 1842, p.408), *Mărturisirea și pocăința*, meditație religioasă (*FM*, 1843, p.160), *Salutație către Anul nou 1844*, meditație (*FM*, 1844, p.8), precum și bucățile în proză, originale sau traduceri ori prelucrări, intitulate *Omului ce dă un ban Dumnezeu îi dă o mie*, istorioară (*FM*, 1841, p.311-312), *Bogatul și săracul*, anecdotă (*FM*, 1841, p.338-339), *Mustrarea cugetului*, nuvelă (*FM*, 1842, p.244-247, 249-251), *Studentul sau îngerul de rai*, istorioară (*FM*, 1842, 342-344, 346-348), *Povețile unui tată pe care le dă fiului său în ceea din urmă zi a vieții sale*, istorioară (*FM*, 1842, p.373-375, 377-380), *Fabulă* (*FM*, 1843, p.190-191), *Anecdotă* (*FM*, 1843, p.200), *Miluiți-mă și credeți că ceea ce-mi dați voua vă dați*, istorioară (*FM*, 1843, p.221-223), *Înțeleptul și fiii săi*, istorioară(*FM*, 1843, p.275-278). În două numere publică *Gîcitori* (*FM*, 1842, p.80 și 408), iar în alte trei numere publică producții ale altora, pe care le însoțește cu cîte un bilet de recomandare către redacție: *Pricina ce silește pe un tînăr casnic a să trage din slujbă*, istorioară (*FM*, 1842, p.105-110), *Deznădejdea unui nenorocit*, versurile unui cîntec de lume auzit în București (*FM*, 1843, p.88), *Către soartă*, versuri anonime, despre care spune că se referă la o soartă asemănătoare cu a lui (*FM*, 1843, p.192).

După cum ne putem da seama chiar și numai din titlurile menționate, literatura publicată de pitarul Hristache Ioanide este destul de modestă, avînd un pronunțat caracter didactic. Din motive pe care nu le cunoaștem, colaborarea lui la "Foaie pentru minte" încetează în ianuarie 1844. Nu este exclus că tocmai mediocritatea colaborărilor să fi fost cauza. În capitolul *Scrierile românilor din Principate în foile ardelene*, din *Istoria*

literaturii române în secolul al XIX-lea, vol.II, București, 1908, N. Iorga pomenește, între colaboratorii munteni, și "un șir de abonați fără talent", printre care "un anume H. Ioanidis, deosebit de harnic în repetițiile și prelucrările sale, ori în cîntarea iubitei sale Acrivița" (p.249).

În anii 1846-1847 pitarul Hristache Ioanide era învățător la o școală particulară din București. Este posibil ca aceasta să fi fost ocupația lui (sau una dintre ocupații) și mai înainte. Funcționa la școli particulare, pentru că nu avea studiile necesare ca să poată fi încadrat în învățămîntul public de stat. Din "Învățătorul satului", IV, 1847, nr.25, din 1 octombrie, p.97-98, aflăm următoarele: "Duminică, la 14 septembrie, se făcu examen din cunoștințele elementare la școala particulară din mahalaua Oțetari. Cu prilejul acesta, domnul profesor Hristache Ioanid spuse următorul cuvînt". Din cuvîntul său aflăm că sînt "doi ani de cînd îmi încredințați fiii și fiicile Dv. supt a mea privighere și învățătură".

Ultima știre pe care o avem despre pitarul Hristache Ioanide este tot din anul 1847. Printre prenumeranții la traducerea romanului lui Lesage, *Bacalaureul de Salamanca*, făcută de Gr. Mihăescu, profesor la școala centrală din Craiova, și publicată tot la Craiova, în 1847, figurează și "P. Hristache Ioanid", în lista abonaților din Tîrgu Jiu (tomul III, p.197). Probabil că, la bătrînețe, el s-a retras la locul său de obîrșie, căci după limbă Hristache Ioanide pare să fi fost oltean.

3. Comunitatea particularităților lingvistice și stilistice ale scrierilor publicate de pitarul Hristache Ioanide și ale *Istoriei faptelor lui Mavroghene*, care constituie argumentul hotărîtor în demonstrația noastră, poate fi lesne observată la o lectură paralelă atentă și mai întinsă a textelor respective. Deși limba scrierilor publicate de Hristache Ioanide în "Foaie pentru minte" are, în mod firesc, unele aspecte noi, în concordanță cu stadiul limbii literare românești din acel moment, în fond ea este identică cu limba *Istoriei faptelor lui Mavroghene*, avînd aceleași trăsături vechi și regionale. Noi atragem aici atenția doar asupra unui mic număr de fapte comune, care ni s-au părut mai semnificative. Pentru *Istoria faptelor lui Mavroghene* am folosit textul publicat de Bolliac în "Buciumul" (citat în continuare prin *B*), deoarece acolo sînt mai bine păstrate particularitățile fonetice și morfologice ale originalului. Textul reeditat de Gh. Adamescu, pe care l-a reprodus și Dan Simonescu, conține prea multe transcrieri literarizate și modernizate.

1. O particularitate lingvistică comună textelor respective o constituie prezența în vocabular a numeroase cuvinte de proveniență neogreacă, care nu surprind în *Istoria faptelor lui Mavroghene*, scrisă în 1817, dar arată că pitarul Hristache Ioanide, care în 1841 mai folosea cuvinte sau forme ca *bibliotică* (p.186), *protie* (p.340), *tratarisi* (p.339), *tratarismos* (p.340) și altele, era un om în vîrstă. Forma *galantomie* apare atît în *B* (p.28) cît și în *FM* (1843, p.222).

2. În toate textele comparate are o deosebit de mare frecvență perfectul simplu. Formele verbului *a da* sînt *dede* în *B* (p.28, 35, 40), iar în *FM dete* (1841, p.311, 339; 1842, p.249, 302, 375; 1843, p.221, 222), *dedeși* (1842, p.408).

3. Formele de mai mult ca perfect ale verbului *a da* sînt comune: *dedeseră* în *B* (p.40), *dedese* în *FM* (1842, p.245; 1843, p.222).

4. Formele de imperfect ale verbului *a da* sînt de asemenea comune: *da* în *B* (p.28, 40) și *FM* (1841, p.339; 1842, p.379), *dam* în *B* (p.28).

5. Formele regionale muntenești și, mai ales, oltenești ale imperfectului verbului *a fi* sînt tot comune: în *B erea* (p.28), în *FM (i)erea* (1841, p.312, 339; 1842, p.244, 245, 246), *ieream* (1842, p.216).

6. Comun este și viitorul construit cu formele auxiliare populare *oi* și *o*. În *B*, p.28: *le-oi scri, d-o pomeni, ce-o să-l scoată, și-o da seamă*; în *FM*: *n-oi mai face* (1842, p.247), *te-o face* (1843, p.160), *n-o să te îngăduie* (1843, p.277), *c-oi să mor* (1844, p.8).

7. Prepoziția *după* "de pe" apare atît în *B*: "Spunea *după* Marea Albă" (p.28), "Ce-i strînsese *după* afară" (p.36), cît și în *FM*: "vălul întunecat *după* ochii lumei" (1843, p.277).

8. Forma cu prefixul *a* a verbului *ridica* apare de asemenea atît în *B*: *s-aridicase* (p.28), cît și în *FM*: "glasul tău inim-*ardică*" (1842, p.128).

9. Forma prefixată *înconteni* din *B* (p.48) este paralelă cu *înnemeri* din *FM* (1841, p.400; 1842, p.347).

10. Comună este și folosirea formelor învechite și regionale ale unor pronume nehotărîte și adverbe: *undevași* (*B*, p.36), *cuivaș* (*FM*, 1841, p.239), *cinevași* (*FM*, p.378).

11. Forme sincopate, populare, ca *p-acolo, p-acasă, p-atunci, p-afară, d-aci, d-aceea, d-unde, d-astea* și altele apar curent atît în *B* cît și în *FM*.

12. Pe plan stilistic, este comună textelor comparate frecvența unor comparații și expresii populare. De exemplu, în *B*: "Și gura la ei căsca" (p.36), "De cînd au ieșit din foale" (p.36), "Știi, ca niște cîini turbați" (p.36), "Și da prin tîrg cîte-o raită" (p.40), "Îi spălase pe toți bine" (p.40), "Că-i dede un praf de tobă" (p. 40, unde *praf de tobă* înseamnă "nimic", nu "praf de pușcă", cum au interpretat Gh. Adamescu și Dan Simonescu, care au considerat posibilă lecțiunea *torbă* "geantă, tolbă (de păstrat praf de pușcă)", în loc de *tobă*, din zicala populară), în *FM:* "îi cîrpește o palmă" (1841, p.340), "ștergîndu-i o palmă" (1842, p.378), "ș-a dat în petec" (1842, p.379), "se dă cu capul de toți pereții" (1843, p.223).

4. În lumina celor arătate mai sus se desprind următoarele concluzii:

Obscurul pitar Hristache, autorul *Istoriei faptelor lui Mavroghene*, este fără îndoială pitarul Hristache Ioanide (adică fiul lui Ioan, ca și Eliade, fiul lui Ilie), colaboratorul "Foii pentru minte", care mai trăia în anul 1847. El a scris cronica respectivă în tinerețe, folosind ca izvor principal cronica anonimă mai veche (scrisă probabil de vtori vistierul craiovean Nicolae Rusănescu), precum și amintirile altor persoane care au trăit evenimentele relatate. Pe timpul domniei lui Mavrogheni pitarul Hristache Ioanide nu putea fi decît copil. Folosirea persoanei întîi în relatarea unor fapte, ca și cum autorul ar fi fost martor ocular sau contemporan cu ele, este doar o modalitate de expresie literară pentru el. De altfel, la persoana întîi sînt relatate evenimentele în cronica anonimă avută ca model de Hristache, pentru că autorul acesteia fusese într-adevăr contemporan cu ele. Este semnificativ faptul că istoria pitarului Hristache se oprește la anul 1789, cînd austriecii intră în București, ca și cronica mai veche pe care a urmat-o îndeaproape. Probabil că aceasta i-a aprins "un foc în inimă și o nespusă rîvnă" ca să o "imiteze", cum se exprimă el în scrisoarea reprodusă mai sus, propunîndu-și să lase posterității o imagine mai luminoasă a personalității și a domniei lui Mavrogheni.

Cînd Bolliac menționează, după titlul cronicii, că a fost "scrisă de pitarul Hristache", el se referă desigur la o persoană cunoscută de contemporani. Probabil că pitarul murise nu demult, iar această operă a lui din tinerețe a fost găsită între manuscrisele sale.

Cronica mavrogheneacă mai veche i-a transmis pitarului Hristache nu numai informația istorică, pe care el o amplifică uneori și o

condimentează cu anecdote aflate în legendele privitoare la acest domnitor, ci și ceva din seva ei literară, cum bine a observat N. Docan. Căci cronicarul anonim mai vechi este cel puțin la fel de talentat povestitor și de bun versificator, ca și pitarul Hristache.

5. Dacă Hristache Ioanide a obținut rangul de pitar înainte de anul 1822 (căci numele său nu apare în *Arhondologia Munteniei de la 1822-1828*, adică în lista boieriilor acordate de domnitorul Grigore Dimitrie Ghica, pe care a publicat-o Ioan C. Filitti în "Revista Arhivelor", II, 1926-1927, nr.4, p.19-49), atunci este posibil ca o poezie aflată în unele manuscrise ale vremii și publicată de Anton Pann în *Poezii deosebite sau cîntece de lume*, București, 1831, p.44-46, să fie opera sa. Este vorba de poezia fără titlu, o scrisoare de dragoste versificată, care începe cu versul *Haină ești la toate*, în al cărei acrostih se află numele *Hristaki P.* Probabil că acel *P* de la începutul ultimei strofe indică cuvîntul *pitar*. În felul acesta, poezia ar fi semnată în acrostih de autorul ei, *Hristaki pitar*. Pe versurile acestei poezii a fost compus în prima jumătate a secolului trecut un popular "cîntec de lume", a cărui melodie ni s-a păstrat în ms.*3244* de la Biblioteca Academiei Române, f.29^{v}-30^{r}.

O poezie necunoscută a lui Iancu Văcărescu

1. În anii 1888 și 1890, Constantin Erbiceanu a editat și a atribuit lui Naum Rîmniceanu un număr relativ mare de versuri românești inspirate de evenimentele anului 1821, pe care le-a găsit copiate într-un manuscris autograf al învățatului călugăr muntean, aflat astăzi la Biblioteca Academiei Române (ms.grecesc *720*)[1]. Atribuirea făcută de Erbiceanu, care se bazează în esență pe faptul că versurile respective sînt scrise de mîna lui Naum Rîmniceanu, s-a dovedit între timp neîntemeiată[2]. Datorită acestei atribuiri însă istoria noastră literară l-a situat pe Naum, în mod nejustificat, printre pionierii poeziei românești. În realitate, el doar a copiat în manuscrisul său, alături de diferite alte scrieri, și acele versuri patriotice aparținînd mai multor autori, care circulau în copii manuscrise pe vremea și după revoluția lui Tudor Vladimirescu.

Printre poeziile atribuite de Erbiceanu lui Naum Rîmniceanu se află și una intitulată *Pentru Țara Românească*, alcătuită din 56 de versuri a cîte 10 silabe, cu rimă împerecheată. Am constatat că această poezie are ca model psalmul 79, intitulat în unele psaltiri vechi, inclusiv în cea vesificată de Dosoftei, *Rugă pentru țară*. Comparînd Țara Românească cu o grădină părăginită, autorul sugerează, în prima parte a poeziei, starea morală și materială deplorabilă în care ajunsese patria sa ca urmare a

---

[1] Vezi Constantin Erbiceanu, *Cronicarii greci care au scris despre români în epoca fanariotă*, București, 1888, p.LIX-LXVI, și *Poeziile prtotosinghelului Naum Rîmniceanu asupra Zaverei*, București, 1890.

[2] Vezi Emil Vîrtosu, *Tot despre 1821*, în "Revista istorică", II, 1934, p.28-29, Ariadna Cioran-Camariano, *Despre poema patriotică antiotomană "Trîmbița românească"*, în *Studii și materiale de istorie medie*, vol.II, București, 1957, p.459, N.A. Ursu, *Paternitatea poemei "Plîngerea și tînguirea Valahiei" și unele versuri necunoscute ale lui Barbu Paris Mumuleanu*, în "Limba română", XIV, 1965, nr.5, p.583-592, precum și studiul *Paternitatea unor cronici și povestiri istorice în versuri* (**anonimul B**), în volumul de față.

nemiloasei exploatări a cotropitorilor turci. În partea a doua a poeziei, el invocă îndurarea divinității pentru vindecarea rănilor de care suferea țara, socotind instaurarea unei stăpîniri "d-a noastră lege", îndreptarea moravurilor, dezvoltarea științelor și artelor, unirea locuitorilor etc. drept premise ale fericirii viitoare. Versurile bine alcătuite și unele imagini cu adevărat frumoase dovedesc că autorul necunoscut stăpînea tainele meșteșugului poetic. Raportînd poezia aceasta la versurile poeților munteni Iancu Văcărescu, Barbu Paris Mumuleanu, Zilot Românul și Gheorghe Pești, cunoscuți ca autori de poezii patriotice inspirate de evenimentul anului 1821, precum și la versurile altor poeți ai vremii, mai puțin cunoscuți, am ajuns la concluzia că ea aparține lui Iancu Văcărescu.

2. Particularitățile care apropie poezia *Pentru Țara Românească* de versurile lui Iancu Văcărescu, îndeosebi de cele din ciclul intitulat *Sfătuiri patriotice*, sînt numeroase și se constată atît pe planul ideilor cît și pe plan stilistic. O lectură a acestei poezii paralel cu *Sfătuire și rugăciune, Bunavestire, Cîntec românesc. Glasul poporului subt despotism, La pravila țării, La deschiderea Teatrului, Tipografia, Pacea* și altele, poezii scrise de Iancu Văcărescu în jurul anului 1821 și pînă la 1830, demonstrează faptul că toate sînt străbătute de același puternic sentiment patriotic, în toate se întîlnesc aceleași idei despre originea romană a poporului nostru, despre necesitatea unirii românilor aparținînd tuturor claselor și categoriilor sociale, pentru a putea stăvili mai ușor necazurile care se abat asupra patriei și a coopera la progresul ei, despre necesitatea îndreptării moravurilor, a dezvoltării învățăturilor, și altele. Poezia *Pentru Țara Românească* are aceeași schemă metrică și rimă împerecheată, ca și poeziile *Ceasornicu îndreptat, Simpatia* și *Piaza rea* ale lui Iancu Văcărescu. De asemenea, în această poezie remarcăm topica și muzicalitatea specifică multor versuri ale lui Iancu Văcărescu. Iată doar cîteva dintre elementele comune la care ne-am referit:

Tema poeziei *Pentru Țara Românească* are o strînsă legătură cu tema poeziei lui Iancu Văcărescu, *Înflorirea soartei României*. Dacă în cea dintîi, scrisă înainte de 1821, autorul crede că ridicarea patriei sale din starea de decădere materială și morală în care au adus-o cotropitorii turci s-ar putea realiza doar prin instaurarea unei stăpîniri "d-a noastră lege", în

Înflorirea soartei României, scrisă la mult timp după restaurarea domniilor pământene în Principate, Iancu Văcărescu[3] pune începutul renașterii poporului român mai ales pe seama acestui fapt. Ceea ce constituie în prima poezie obiectul unei dorințe, a cărei împlinire autorul o invocă de la divinitate, în cea de a doua poezie este prezentat ca o îmbucurătoare realitate:

Azi vezi, române, înflorind a maicei tale soartă!
Vie e azi care zăcea supt veacuri ca o moartă,
Vii sînt în strănepoți Mihai și soți-n vitejie,
Ca chedrii-nalță capul lor pe munte, pe cîmpie.

Armele lor nu fac război, dar n-au de lună frică;
Arepi puternici ocrotesc glasul ce ei rîdică.
[.....]
Rele, nevoi, stînd pe români, de tot îi umilise.
Duhul înalt se apăsînd, uimirea îl prostise.
Pronia vru ș-îi izbăvi: în pulbere zdrobit-a
P-acel din urmă rău grozav, și strîștea, și ursita.

Răul cel mult zmreduitor, ce răi pe toți făcuse,
Dusu-s-a, urma lui peri, pare că nici stătuse.
Sunetul prea veselitor de mare sărbătoare
Vestește pompa de simțiri măreț desfătătoare.

Ideea *unirii*, în sensul menționat mai sus, din următoarele versuri ale poeziei pe care o atribuim lui Iancu Văcărescu: "Ale *unirii* flori să-nflorească / Ș-ai fericirii pomi să rodească", apare des în poeziile lui cunoscute. De exemplu: "Frați *uniți*, nu ca tîlhari, / Ci ca români oameni mari" (*Sfătuire și rugăciune*); "Trei căpetenii d-aste stări ținînd Olăduirea, / Pe toți ca mădulari d-un trup să-i poarte-n veci *unirea*", "De-a fi-ntre cîte trele stări *unire* și iubire" (*Bunavestire*); "Cu *unire* și cu minte, / Cu de arme drepturi sfinte / Cerul slava ta voiește" (*Cîntec românesc*); "Supuși, *unirei* supuneți / Puterea relii soarte", "*Uniți* vă înțelegeți voi / Cu de romani mărime" (*La deschiderea Teatrului*); "*Uniți* în dragoste, aveți / Voi orice biruință", "*Uniți* românii că nu pier / Tatăl de sus v-arată" (*Marșul românesc*); "Vezi a mîndriei la om peire... / Vezi patrioții cu

[3] Vezi Iancu Văcărescu, *Colecție din poeziile...*, București, 1848, p.148-150.

neunire" (*Ceasornicu îndreptat*); "Cheamă rumânii, dă-le de ştire / *Uniţi* c-îndată au ei tăria" (*Glasul lui Mihai Viteazu*)[4]. Această idee se întîlneşte sporadic şi în versurile altor poeţi munteni din acel timp[5], însă frecvenţa cu care apare ea în poezia patriotică a lui Iancu Văcărescu, uneori în imagini specifice acestui poet, ca şi cea din versurile pe care i le atribuim, constuituie un nou argument în sprijinul părerii noastre.

Unul dintre relele a căror îndreptare o doreşte Iancu Văcărescu în versurile sale este şi *mîndria*: "De nedreptate vă feriţi, de lene, de *mîndrie*" (*Bunavestire*); "Vezi a *mîndriei* la om peire" (*Ceasornicu îndreptat*)[6]. Aceeaşi dorinţă este exprimată şi într-un vers din poezia *Pentru Ţara Românească*: "Şi să o curăţe de gunoaie, / De neştiinţă şi de *mîndrie*".

Dafinul, ca simbol al gloriei, constituie de asemenea un element de legătură între poezia de care ne ocupăm şi unele versuri cunoscute ale lui Iancu Văcărescu:

Dafin mai are o rădăcină,
Dar cufundată este în tină.
[.....]
Dafinul nostru ce-acum s-arată
O rădăcină proastă, uscată,
Să înverzească fără zăbavă,
Ca din vechime să crească-n slavă.
(*Pentru Ţara Românească*)

Cît de curînd vă înălţaţi
Europa vă priveşte,
Şi *dafinul* ce voi luaţi
Nu se mai veştejeşte.
(*Marşul românesc*)[7]

Topica versului "Al fericirii dă pă noi soare", din poezia *Pentru Ţara Românească*, reprezintă o particularitate stilistică des întîlnită în poeziile cunoscute ale lui Iancu Văcărescu. De exemplu: "Ramură maslinu-ţi dă veselitoare" (*Pacea*); "A simpatiei pune simţire", "A simpatiei îi dă pornirea", "Amor cerească ne dă iubire" (*Simpatia*); "A simpatiei cînd vezi lucrare" (*Ceasornicu îndreptat*); "De rea te scapă nenorocire" (*Piaza rea*)[8]. Dislocarea este un procedeu stilistic la care au recurs şi alţi poeţi munteni contemporani cu Iancu Văcărescu sau mai vechi decît el. Din

[4] *Ibidem*, p.68, 72, 74, 78, 79, 142 şi 292.

[5] Vezi, de exemplu, versurile "anonimului B", în studiul *Paternitatea unor cronici şi povestiri istorice în versuri*, din prezentul volum.

[6] Iancu Văcărescu, *Colecţie din poeziile...*, Bucureşti, 1848, p.71 şi 108.

[7] *Ibidem*, p.78.

[8] *Ibidem*, p.87, 96, 97, 108, 333.

necesități de rimă, cea mai des întîlnită este dislocarea adverbului *foarte*[9]. Dislocarea elementelor grupului nominal însă, ca în exemplele citate mai sus, este o particularitate stilistică a lui Iancu Văcărescu. Înaintea lui, acest procedeu fusese folosit și de I. Budai-Deleanu, în *Țiganiada*[10].

Construcția versului "Burieni să rumpă, să nu mai fie", din poezia de care ne ocupăm, este aproape identică cu a următorului vers din *Ceasornicu îndreptat*: "Ș-ăl sfert să treacă, să nu mai viel"[11].

3. Pentru a înlesni celor interesați observarea asemănărilor care există între poezia *Pentru Țara Românească* și unele poezii din tinerețe ale lui Iancu Văcărescu[12], atît din punct de vedere lingvistic cît mai ales în privința prozodiei, reproducem în continuare întregul text al acestei poezii. Reeditarea lui se impune și pentru faptul că, în 1888 și 1890, Erbiceanu l-a editat cu numeroase greșeli de transcriere. Restabilim textul după ms.grecesc *720* de la Biblioteca Academiei Române, f.431^{r}-432^{r}.

Ca o grădină părăginită,
Întocmai este asemuită
A noastră țară prea ticăloasă,
În proastă stare și-ntunecoasă.
Că-mprejur este neîngrădită
Și-n toate părțile răzvrătită.
Ploaie nu cade s-o răcorească,
Nici soare bate s-o încălzească,
Ci o usucă umbra păgînă
Și au ajuns-o praf și țărînă.
Omizi mulțime pă pomi cuibește
Și moșoroaie pă jos scobește.
Orice jigănii vin fără frică
Și cum l-e voia rupe și strică.
Cioáce și grauri mereu ciupește
Din flori și poame ce mai găsește.
Copaci mulțime bușteni să vede,
Toate uscate și nimic verde.
Burieni proaste și ghimpi mulți crește,
Iar flori și poame nu mai rodește.
O, jale multă! Triste amară!
Supt care zace a noastră țară!
Pînă cînd, Doamne, astă prăpaste
Pă noi să fie și grea năpaste?
Iartă-ne, Doamne, de orice vină
Și-ți fie milă d-a ta grădină!
Pămînt prea bun i-ai firește,
Flori ș-orice poame cînd vei rodește.

---

[9] Pentru Mumuleanu, vezi cîteva exemple la N.A. Ursu, *Paternitatea poemei "Plîngerea și tînguirea Valahiei"*..., citat la nota 2, p.590.

[10] Vezi Luiza și Mircea Seche, *Limba și stilul lui I.Budai-Deleanu în "Țiganiada"*, în *Contribuții la istoria limbii române literare în secolul al XIX-lea*, vol.III, București, 1962, p.60.

[11] Iancu Văcărescu, *Colecție din poeziile*..., București, 1848, p.107.

[12] Vezi îndeosebi *Ceasornicu îndreptat* și *Simpatia*.

Dafin mai are o rădăcină,
Dar cufundată este în tină.
P-această bună grădin-alege
Un stăpîn vrednic, d-a noastră lege,
Cu pază bună s-o îngrădească,
Hiarăle toate să le zgornească,
Omizi, şărpi, broaşte şi moşoroaie,
Şi să o curăţe de gunoaie,
De neştiinţă şi de mîndrie,
Burieni să rumpă, să nu mai fie.
Ghimpii zavistiii din grădină
Pă toţi să-i scoaţă din rădăcină.
Al fericirii dă pă noi soare,
Ploaie dă, milă şi dă răcoare,
Ale unirii flori să-nflorească
Şi-ai fericirii pomi să rodească.
Atînă încă aici să zboare,
Cu daruri multe să ne-mpresoare.
Dafinul nostru ce-acum s-arată
O rădăcină proastă, uscată,
Să înverzească fără zăbavă,
Ca din vechime să crească-n slavă.
Păsări frumoase un glas prea dulce
De veselie în cer să urce,
Sfînta Troiţă să o slăvească,
Ce legea noastră cea creştinească
O va aduce în fericire,
Cu a sa mare milostivire.

Trecînd peste tonul religios al acestor versuri, pe care-l întîlnim în majoritatea poeziilor lui Iancu Văcărescu, inclusiv în cele scrise la 1821, remarcăm în ţinuta lor patriotică atitudinea antiotomană a autorului, nu însă şi antifanariotă, ca la toţi ceilalţi poeţi munteni ai vremii. Faptul acesta[13] constituie un nou motiv pentru care credem că versurile respective aparţin lui Iancu Văcărescu.

4. După cum se vede, poezia *Pentru Ţara Românească* trebuie alăturată celor din ciclul intitulat *Sfătuiri patriotice*. Ea reprezintă încă o mărturie a înaltelor sentimente patriotice de care era animat poetul muntean în timpul revoluţiei lui Tudor Vladimirescu. În cîteva locuri textul a fost desigur alterat sub aspect fonetic de către copişti.

[13] Vezi şi Al. Piru, în introducerea la Poeţii Văcăreşti, *Versuri alese*, Bucureşti, 1961, p.XLIV.

De la **Liricele** *lui Athanasie Hristopol la* **Rost de poezii** *și noi versuri necunoscute ale lui Barbu Paris Mumuleanu*

1. În studiul *Paternitatea poemei* **Plîngerea și tînguirea Valahiei** *și unele versuri necunoscute ale lui Barbu Paris Mumuleanu*[1] am demonstrat că această poemă este în mod neîndoielnic opera lui Mumuleanu, așa cum au afirmat I. Eliade Rădulescu și J.A.Vaillant. Totodată, am demonstrat că lui Mumuleanu îi aparține și poezia intitulată *Fama patriii lor răspunde patriii*, necunoscută pînă atunci, precum și alte versuri aflate în ms.*2817* de la Biblioteca Academiei Române, copiate la Brașov, în anul 1822. Argumentarea noastră privind paternitatea lui Mumuleanu asupra versurilor menționate a fost acceptată de Rodica Rotaru, autoarea ediției Barbu Paris Mumuleanu, *Scrieri*, București, 1972, care le-a inclus pe toate în această ediție. Între timp am studiat mai atent relația dintre versurile lui Mumuleanu și cele ale poetului grec Athanasie Hristopol, și am depistat în manuscrisele vremii noi versuri necunoscute ale sale. Prezentăm mai jos rezultatele acestor cercetări.

2. În prefața la primul său volum de versuri, intitulat *Rost de poezii*, București, 1820, Mumuleanu face următoarea precizare: "Nimic alt ajutori din streine limbi nu am de a împuternici condeiul, decît o lirică a lui Atanasie Hristopol. Acestuia la unele bucăți am fost următor, precum și acesta lui Anacreon, și acest între cei vechi au stătut vestit liricesc poet, și Atanasie între cei de acum greci. Lauda acestuia au mișcat și patimile mele, și cu al lui ajutori am alcătuit și eu aceste bagateluri...". Istoria noastră literară a înregistrat ca atare declarația lui Mumuleanu, dar nu a stabilit în mod concret ce datorează poetul român lui Athanasie Hristopol. Considerînd că pot interesa atît studiul poeziei lui Mumuleanu cît și istoria relațiilor literare româno-grecești, vom semnala aici cîteva legături directe între versurile poetului nostru și cele ale lui Hristopol.

---

[1] Vezi "Limba română", XIV, 1965, nr.5, p.583-592.

Poetul grec Athanasie Hristopol (1771-1847), care a trăit multă vreme în Țara Românească, unde a îndeplinit și unele funcții administrative și este înmormîntat în mănăstirea Radu Vodă din București[2], a publicat în 1811, la Viena, un volum de poezii intitulat Λυρικὰ "Lirice". A doua ediție a apărut tot la Viena, în 1818, iar următoarele în diferite localități, atît în timpul vieții autorului cît și după moartea lui. Aceasta este "lirica" la care se referă Mumuleanu. Noi am folosit o ediție în două volume a operelor lui Hristopol, apărută la Paris, în anul 1833.

În primele ediții, volumul menționat al lui Hristopol are două diviziuni: prima, mai cuprinzătoare, este intitulată Ἐρωτικὰ "Erotice", iar a doua, Βακχικὰ "Bahice". Această structură se reflectă oarecum și în volumul lui Mumuleanu, în care, printre altele, se află un ciclu de 12 poezii intitulat *Pricini de amor*, iar altul, de 5 poezii, intitulat *Știhuri vakhicești, adecă asupra beției*.

Între poezia lui Mumuleanu și cea a modelului său Hristopol există multe asemănări, dar și mari deosebiri în tratarea acelorași teme sau motive. Neavînd cultura clasică întinsă a lui Hristopol și nici talentul superior al poetului grec, Mumuleanu ocolește de obicei alegoriile și metaforele în termeni mitologici, care abundă în poezia lui Hristopol. De asemenea, lui Mumuleanu îi rămîn străine grațiozitatea și cochetăria versurilor erotice ale noului Anacreon. Poetul român folosește un stil mai direct în tratarea "pricinilor de amor", versurile lui avînd, în general, un pronunțat caracter didactic și popular.

Încercarea noastră de a identifica acele bucăți din volumul lui Hristopol pe care Mumuleanu le-a avut ori le-a putut avea ca model s-a soldat cu următoarele rezultate. Dintre erotice, a doua poezie din ciclul *Asupra furiii* (Am hotărît, cît trăiesc, / Ce-i să faci? oi să iubesc...) este o prelucrare a poeziei lui Hristopol intitulată Συνειδός "Conștiință", iar a treia poezie din același ciclu (Să n-apuc să viețuiesc / Tînăr și să nu iubesc...) este prelucrarea poeziei Ἀπόφασις "Hotărîre". Prima poezie din ciclul *Pricini de amor* (De mult dor, dureri m-au prins, / Pieptul mieu, cuptor aprins...) este o prelucrare a poeziei Φλόγες "Flăcări". Tot o prelucrare, după Ἀποθέωσις "Apoteoză", este și a patra poezie din ciclul

[2] Vezi studiul monografic pe care i l-a consacrat M. Marinescu-Himu în "Analele Universității București", Limba și literatura română, XX, 1971, nr.1-2, p.39-51.

Asupra despărțirii (Naștere slăvită, / Chip de Afroditã...). Poezia *Judecata muierilor și a bărbaților* este însă *tradúcerea* poeziei lui Hristopol Συμβιβασμός "Împăcare". Citãm paralel, spre exemplu, doar începutul acestor poezii:

Οἱ γυναῖκες πάντα λέγουν,
Ὅτ' οἱ ἄνδρες τάχα φταίγουν,
Καὶ οἱ ἄνδρες πάλε λέγουν,
Ἡ γυναῖκες, ὅτι φταίγουν.
Ποιὸς λοιπὸν αὐτὴν τὴν κρίση
Ἠμπορεῖ νὰ μᾶς τὴν λύση;
Καὶ νὰ κρίνῃ τὴν αἰτίαν
Δίχως φιλοπροσωπίαν;

Muierile toate zic
Că bieții bărbați le stric,
Și bărbații iarăș zic
Că nevestile le stric.
Cum dar o să judecăm
Și cui dreptate să dăm?
Că și ele jăluiesc,
Și ei le-nvinovățesc.
Cui dreptate să găsim,
Fără să fățărnicim?

Din ciclul bahicelor lui Mumuleanu, prima (Cu glas vakhicesc / Eu mă veselesc...) este prelucrarea poeziei Κέρασμα "Cinstire", a doua (Voi să beau, să fiu beat mort, / Inimă rea să nu pot...) este prelucrare după Μεθύσι "Beție", iar ultima (Lume, oameni înșelați, / Ce zadarnic mai umblați...), după Σπουδή "Studiu".

În 1837, Ion Eliade Rădulescu publică volumul intitulat *Poezii ale lui Paris Mumuleanu*, în care adună versurile rămase de la poetul mort prea devreme, în 1836, la vîrsta de 42 de ani. Între poeziile din acest volum sînt unele care au, probabil nu întîmplător, aceleași titluri ca și unele dintre *Liricele* lui Hristopol. De exemplu, *Primăvara*, *Bătrînețele*, *Noaptea*; *Luna*, *Cocoșul*, la Mumuleanu, Ἄνοιξις "Primăvară", Γεράματα "Bătrînețe", Νύχτα "Noapte", Φεγκάρι "Lună", Πετεινός "Cocoș", la Hristopol. Deosebirile foarte mari de conținut între poeziile respective nu ne permit să le considerăm pe ale lui Mumuleanu, ca în cazurile citate mai sus, prelucrări după ale lui Hristopol. Versurile lui Mumuleanu sînt în acest caz dezvoltări în stil propriu, sau eventual imitații după alți autori, pe teme sugerate doar de poeziile corespunzătoare ale lui Hristopol.

3. În unele culegeri de versuri și în alte manuscrise românești din prima jumătate a secolului trecut, precum și într-o culegere de cîntece

tipărită mai tîrziu la Braşov, am întîlnit două poezii patriotice cu caracter agitatoric, de fapt niște manifeste în versuri, pe care le intitulăm, după primul lor vers, *Ah, sabia lui Traian* și *O, nenorociți români*. Cercetîndu-le mai îndeaproape, am ajuns la concluzia că ele sînt manifeste ale revoluției lui Tudor Vladimirescu.

Cel mai vechi manuscris în care se găsesc copiate ambele texte este ms.*137* de la Biblioteca Academiei Române, cunoscuta colecție de referință a versurilor lui Costache Conachi: *Ah, sabia lui Traian* (f.160) și *O, nenorociți români* (f.161)[3]. Al doilea text se află copiat, în octombrie 1830, și la sfîrșitul ms.*41* de la BAR, care conține o copie din anul 1829 a traducerii romanului *Pavel și Virghinia* al lui Bernardin de Saint-Pierre, făcută de Iancu Nicólae (Buznea) la București, în anul 1827. Vom vedea mai jos în ce împrejurări au ajuns aceste versuri din Țara Românească în Moldova.

Poezia *O, nenorociți români* se găsește numai în cele două manuscrise menționate mai sus. *Ah, sabia lui Traian* a avut însă o circulație mult mai mare, pentru că a devenit textul unui îndrăgit cîntec patriotic.

Copiile din ms.*137* și *41* de la BAR conțin textele întregi ale versiunii originare a acestor poezii. Alte copii ale poeziei *Ah, sabia lui Traian*, incomplete sau cu unele mici interpolări, se mai găsesc în următoarele manuscrise: *3205* de la BAR, în adaosul la copia nedatată a tomului întîi al *Noului Erotocrit* tradus de Anton Pann, f.64^{v} (numai 18 versuri); *II/48* de la Biblioteca "V.A.Urechia" din Galați, într-o colecție de versuri aflată la sfîrșitul unei copii din anii 1837-1838 a traducerii romanului popular *Filerot și Antusa*, f.175 (numai 14 versuri)[4]; *5689* (fost *5939*) de la BAR, miscelaneu moldovenesc de prin anii 1838-1844, f.6^{r} (33 versuri); pachet *CDXXXVII*, dosar 3, colecția Saint-Georges de la Biblioteca Centrală de Stat, miscelaneu probabil moldovenesc, datat 26 octombrie 1846, f.23^{v}-24^{r} (34 de versuri; această copie are menționată, în notație psaltică,

---

[3] Prezența lor în acest manuscris a fost semnalată de Paul Cornea, în *Originile romantismului românesc*, București, 1972, p.655, cu observația că autorul "nu ne pare a fi Conachi, ambele emanînd însă din atmosfera de resurecție națională a anului 1821".

[4] Vezi Paul Păltănea, *Catalogul manuscriselor și scrisorilor* [din Biblioteca V.A.Urechia" Galați], Galați, 1979, p.41-42. Cu deosebită amabilitate, autorul acestui prețios catalog ne-a trimis o copie a versurilor respective.

și melodia pe care s-au cîntat versurile respective); *181* de la Arhivele Statului din Iași, colecție de cîntece din prima jumătate a secolului trecut, f.23-23 bis (32 de versuri; și această copie are, tot în notație psaltică, melodia respectivă, care este tot cea din manuscrisul aflat în colecția Saint-Georges de la BCS). După cît se pare, melodia pe care s-au cîntat versurile poeziei *Ah, sabia lui Traian* a fost compusă în Moldova, probabil în jurul anului 1830. Nicolae Filimon o antedatează însă, în romanul său *Ciocoii vechi și noi* (cap.XXVII), unde odiosul personaj Dinu Păturică "relatează" cum "calicii" lui Tudor Vladimirescu cîntau toată ziua: "Ah, sabia lui Traian, / Într-o mînă de roman".

În unele manuscrise din Transilvania se găsește o prelucrare a poeziei *Ah, sabia lui Traian*, intitulată și *Verș (h)eroicesc*, mult deosebită de versiunea care circula în Moldova și Țara Românească, în ea insistîndu-se asupra originii latine a poporului român și asupra vitejiei exemplare a strămoșilor noștri romani[5]. Copii ale acestei prelucrări se află, de exemplu, în ms.*72* de la Arhivele Statului din Cluj-Napoca, fond Elie Dăianu, f.1^{r}-2^{r}, care este un miscelaneu alcătuit înainte de anul 1830, probabil la Blaj[6], în culegerea de cîntece a lui Gh. Ucenescu din ms.*3497* de la BAR, f.194^{r}-196^{r}, unde se află și melodia acestui cîntec, cu mențiunea: "Melodia compusă de Ucenescu"[7]; și în *Culegere de cîntece poporale-naționale*, ediție nouă, Editura librăriei Ciurcu, Brașov, 1898, p.24-26 (nu am văzut ediția din 1891, aflată la BCU Cluj-Napoca, nici edițiile mai vechi ale acestei culegeri).

Comparînd poeziile *Ah, sabia lui Traian* și *O, nenorociți români* cu versurile unor poeți contemporani revoluției de la 1821, și fiind familiarizat îndeosebi cu limba și stilul poeților Iancu Văcărescu și Barbu Paris Mumuleanu, partizani ai revoluției, cărora le atribuisem unele versuri necunoscute, am constatat că aceste două poezii au particularități lingvistice și stilistice comune cu cele ale versurilor lui Mumuleanu, mai ales din *Odă rîvnitoare spre învățături*, apărută în volumul *Rost de poezii*.

---

[5] Această variantă a fost comentată de Mircea Popa în articolele *Poezie și angajare civică*, din "Tribuna", XXVI, 1982, nr.22, p.3, și *Idealul unității naționale în poezia transilvăneană dintre 1820-1840*, din "Steaua", XXXIX, 1988, nr.11, p.24-25.

[6] Cu deosebită amabilitate, Mircea Popa ne-a trimis o copie a acestui text.

[7] Vezi și ediția acestei culegeri de cîntece, întocmită de Vasile D. Nicolescu, sub titlul *Manuscrisul Ucenescu. Cînturi*, București, 1979, p.283-284.

Am ales drept text de referință copia lor din ms.*137*, confruntată, în cazul poeziei *O, nenorociți români*, cu copia din ms.*41*. Prezentăm mai jos principalele probe lingvistice și textologice care demonstrează faptul că aceste două manifeste în versuri sînt opera lui B.P. Mumuleanu.

1. Am arătat în studiul din 1965[8] că în poeziile lui Mumuleanu se întîlnesc adeseori cuvinte scurtate, din necesități ritmice, prin sincopare sau prin înlăturarea unui prefix. Forma sincopată cea mai des întîlnită este *ștință*. Am citat acolo (p.590) numeroase exemple, dintre care reproducem aici doar două, din *Rost de poezii*: "Toți prin *ștințe* s-au mărit" (p.6), "De *ștințe* filozofești" (p.8). Această formă sincopată apare și în poezia *O, nenorociți români*: "*Ștințele* le-ați părăsit" (ms.*41*, f.283^{r}; în ms.*137*, f.161^{r}: *Științăle*, formă datorată desigur copistului, care strică ritmul versului, adăugîndu-i o silabă).

Între formele scurtate prin înlăturarea unui prefix am citat pe *tunerec*, care apare și în *O, nenorociți români*: "Ș-o rîdică din *tuneric*" (ms.*137*, f.161^{v}), iar în *Ah, sabia lui Traian* apare forma similară *vîrteșe*: "Mai *vîrtești-te* o dată" (ms.*137*, f.160^{r}).

O altă formă scurtată din necesități ritmice este *fieș* "fiecare", întîlnită de două ori în poezia *O, nenorociți români*: "Și pre *fieș* să-ndemnăm" (ms.*137*, f.161^{r}), "*Fieș* după a lui stare" (*ibid.*).

2. Poezia lui B.P. Mumuleanu *Odă rîvnitoare spre învățături* are cele mai evidente legături tematice și de expresie cu *Ah, sabia lui Traian* și *O, nenorociți români*, toate trei fiind entuziaste chemări ale poporului la acțiuni de emancipare culturală, socială și politică. Ca atare, cîteva apeluri adresate patriei ori poporului sînt formulate în versuri identice sau similare. De exemplu:

Odă rîvnitoare spre învățături
Tineri, să ne sîrguim
Să plămădim doftorii,
Pentru ca să mîntuim
Pre cea stearpă, fără fii.
Tu, cea stearpă, să rodești,
Pînă cînd tu fără plod?
Pînă cînd să pătimești,
Să nu naști din tine rod?
[.....]

Ah, sabia lui Traian
Tu, o, patrie dorită,
Pînă cînd ești părăsită?
Pînă cînd starpă să fii.
Să nu naști din tine fii,
Cari slava să-ți înalță,
Din robie să te scoată?

O, nenorociți români

[8] Vezi *art.cit.* la nota 1.

Tineri, bătrîni îndemnînd,
Patria s-o folosim.
La izvor nou alergînd,
Ştiinţe să dobîndim
[.....]
Stări, boieri, neguţitori,
Toţi să îndeletnicim,
Cu mijloace ş-agiutori
Patria s-o folosim
[.....]

S-agiungiţi învingători,
Patriii folositori.
Ştinţele le-aţi părăsit,
Şi prin ele n-aţi sporit.
[.....]
Şi noi să ne folosim,
Patria s-o înflorim.
[.....]
Veniţi toţi într-ajutor
La un lucru-ndemnător.
[.....]

În ce împrejurări au ajuns aceste versuri ale lui B.P. Mumuleanu în Moldova, înainte de anul 1830? Între bursierii trimişi de mitropolitul Veniamin Costache, în anul 1825, la şcoala de la mănăstirea Sf. Sava din Bucureşti se afla şi tînărul Iancu Nicóla (sau Nicólae), care s-a numit mai tîrziu Buznea. Acesta, devenit un talentat traducător din greceşte şi franţuzeşte, era animat de idealuri patriotice şi umanitare[9]. În timpul studiilor sale la Bucureşti, Iancu Nicola a tradus din greceşte şi a tipărit acolo, în anul 1827, *Culegerea de înţelepciune* a lui Dimitrie Darvari, la sfîrşitul căreia a publicat, fără menţiunea autorului, două poezii patriotice ale lui Iancu Văcărescu, inspirate de evenimentele anului 1821: *Chibzuire şi rugăciune* (p.125-127) şi *O lumină să răvarsă şi să arată rumânilor celor adevăraţi table de aur cu buna vestire* (p.127-129)[10]. Acestea sînt primele poezii tipărite ale lui Iancu Văcărescu. Tot atunci a tradus I. Nicola, după o versiune grecească, şi romanul *Pavel şi Virghinia* al lui Bernardin de Saint-Pierre, traducere pe care o va revizui după original şi o va tipări la Iaşi, în anul 1831. Probabil că Iancu Nicola a transcris la sfîrşitul acestei traduceri poeziile anonime *Ah, sabia lui Traian* şi *O, nenoroci̦ţi români*, care circulau desigur în copii printre elevii revoluţionari şi patrioţi ai lui I. Eliade şi Eufrosin Poteca de la Sf. Sava, aşa cum la sfîrşitul traducerii cărţii lui Darvari le transcrisese pe cele ale lui Iancu Văcărescu. Astfel vor fi ajuns ele în Moldova. Copia din ms.*41* de la BAR a traducerii romanului *Pavel şi Virghinia*, la sfîrşitul căreia se află poezia *O, nenoroci̦ţi români*, a fost făcută de un oarecare Ştefan Şandru. Acesta face la sfîrşitul poeziei următoarea însemnare: "Am

[9] Vezi articolul consacrat acestui traducător în *Dicţionarul literaturii române de la origini pînă la 1900*, Bucureşti, 1979, p.137-138, semnat de Stănuţa Creţu.

[10] Vezi Iancu Văcărescu, *Colecţie din poeziile....*, Bucureşti, 1848, p.69-72, ambele din ciclul *Sfătuiri patriotice.*

alăturat și acest stih patrioticesc, compus însuși de mine mai josul iscălit. Ștefan Șandru. 1830, oct.22", care este în mod evident o încercare de mistificare a adevărului, întemeiată probabil pe faptul că Ștefan Șandru a modificat cîteva versuri în poezia pe care o copia.

Pentru ca cercetătorii interesați să se poată convinge pe deplin că aceste două poezii necunoscute sînt ale lui Mumuleanu, le reproducem aici în întregime, după copiile aflate în ms.*137* și 41 de la BAR.

I

Ah, sabia lui Traian,
Într-o mînă de roman,
Mai vîrtești-te o dată,
De coprinde lumea toată,
Nu zăcea-n ticăloșie,
Ruginită și pustie!

Ah, deșteaptă-te, Aurelian,
De-ți vezi nepoți-n ce hal
În ce hal să tirănesc
Și unde sălășluiesc,
În bordeie-ntunecoase,
Afumoase și ploioase!

Ah, de ș-ar veni în minte
Că tu le-ai fost lor părinte,
Toți cu sabiile goale
Ar striga în gura mare:
Aici schiptrul să-nverzească,
Românii să stăpînească!

Ah, acuma și voi toți,
Ai lui Chesar strănepoți,
Cai și arme vă luați,
În războaie alergați,
Și sabia strămoșească
Toți acum să o-nvîrtească!

Tu, o, patrie dorită,
Pînă cînd ești părăsită,
Pînă cînd starpă să fii,
Să nu nești din tine fii,
Care slava să-ți înalță,
Din robie să te scoată?

II

O, nenorociți rumâni,
Lăsînd armele din mîni,
Ați ajuns l-această stare
Vrednică de lăcrămare,
Căci nu le întrebuiți,
Ca prin ele să sporiți,
S-ajungeți învingători,
Patriei folositori!
Științele le-ați părăsit,
Și prin ele n-ați sporit.
Meșteșuguri feliurite
Ni-s de tot necunoscute.

Iată, pentru-aceste toate,
Ne-au ajuns cumplite soarte,
Căci ne calcă alte ghinte,
Ca pre unii fără minte.
De-atîtea ori ne-au sărăcit,
Patria ne-au pustiit.
Așadar, să ne silim,
Ca în toate să sporim,
În învățături înalte,
Cum și-n multe lucruri alte,
Ca noi să ne folosim,
Patria s-o înflorim,
Să se bucure și ea
De fireasca roada sa!

O, ai mei compatrioți,
Ai lui Traian strănepoți,
Veniți toți într-ajutor
La un lucru-ndemnător,
Să dăm toți și s-ajutăm,
Și pe fieș să-ndemnăm,
Ca toți cu învățiere
Să aducă vreo plăcere
Patriei lui cei dorită,
Multor bunuri părăsită.
Fieș după a lui stare
Să aducă vreo lucrare,
Căci a noastră patrie,
Ce stă în primejdie,
Priimește lucm bun
De la cel mai mic rumân!

O, Înalte Ziditor,
Ce ești drept judecător,
Privește cu bune grații
Asupra acestii nații
Ș-o rîdică din tuneric,
Ca Unul ce ești puternic,
Și din multe neștiințe,
Care aduc nepriințe.
Izvodește-n fieșcare
O înfocată lucrare,
Ca patria să-nflorească
Din a sa roadă firească,
Și așa va fi mărit
Numele Tău cel sfințit!

4. Semnalăm aici și o informație necunoscută privitoare la biografia lui B.P. Mumuleanu. Printre prenumerații la cartea intitulată *Din cuvintele lui Dion filosoful*, tradusă de Ianache Papazoglu, București, 1825, p.215, este menționat și "Paris Mumuleanu, logofăt de Vist[ierie]".

Cu privire la începuturile activității didactice și literare a lui Ion Eliade Rădulescu

1. Manuscrisul autograf al cursului de geografie matematică.

De cîte ori s-a referit la activitatea sa didactică desfășurată în tinerețe la școala de la mănăstirea Sf. Sava din București, unde l-a secondat la început pe Gh. Lazăr, iar în anii 1822-1825 a continuat strădaniile fostului său dascăl, Ion Eliade Rădulescu a menționat și faptul că a predat atunci un curs de *geografie matematică* sau *astronomică* (vezi Mircea Anghelescu, *Ion Heliade Rădulescu. O biografie a omului și a operei*, București, 1986, subcapitolul *Profesor*, p.20-37). De exemplu, în evocarea *Daniel Tomescu*, publicată postum , Eliade apreciază astfel scopurile și semnificațiile activității sale didactice de atunci: "Cu aceștia [cu primii lui elevi, n.n] începui pentru prima oară grămatica română și maniera de a scrie în rînd, abandonînd modul numit *ciocoiesc* de a scrie unele slove în rînd și altele pe deasupra sau prin abreviațiuni. Acestora simplificai sau împuținai literele alfabetului, alungînd atîtea slove și preparînd calea de a se întruduce în locul lor, cu încetul, literele străbune, pentru aceștia tradusei apoi cursul de matematice al lui Francoeur, pentru dînșii compusei sau culesei o geografie politică și astronomică, cum și cîteva regule de stil" (Ion Heliade Rădulescu, *Opere*, ediție critică de Vladimir Drimba, vol.III, București, 1975, p.408).

Dintre lucrările amintite în relatarea citată, gramatica românească a fost publicată în anul 1828 (se cunosc și două copii mai vechi, ale unor elevi), iar traducerea cursului de matematică al lui Francoeur a fost publicată în anul 1832 (există de asemenea și copii mai vechi, tot ale unor elevi). Un fragment din cursul său de geografie matematică a putut fi cunoscut însă abia în anul 1953, cînd Biblioteca Academiei Române a primit în dar arhiva Ion Eliade Rădulescu. Între manuscrisele lui Eliade

aflate în această arhivă și înregistrate la BAR sub cotele ms.rom. *4195-4201, 4177, 4179, 4187, 4188* etc., se găsește și ms.rom.*4312*, un caiet de 18 foi, mărimea 20/14 cm, intitulat *Elementuri de geografie matimatică* (vezi fotocopia alăturată, fig.1). G. Ștrempel, în *Catalogul manuscriselor românești*. B.A.R., 3101-4412, vol.III, a observat că "manuscrisul pare a fi autograf de tinerețe I. Eliade Rădulescu" (p.416). Comparînd scrisul acestui fragment de geografie cu scrisoarea lui Eliade către comisul Vasile Pogor din 16 iunie 1838, aflată la Arhivele Statului din Iași (Secretariatul de Stat. Moldova, dosar 476, filele 13-14), și cu cele cîteva pagini autografe cu versuri ale sale de prin anii 1837-1838, aflate de asemenea la Arhivele Statului din Iași (Documente, dosar 896/38), ne-am convins că fragmentul de geografie din ms.*4312* este, într-adevăr, *autograful* lui Eliade, fiind cel mai vechi text autograf al său cunoscut pînă în prezent.

Importanța acestui text autograf din tinerețea lui Eliade constă în faptul că el atestă, pe lîngă contribuția tînărului dascăl la crearea terminologiei științifice în limba română, preocupările sale de a simplifica scrierea, de a reduce alfabetul și de a stabili noi reguli ortografice, la care s-a referit el mai tîrziu, dar pe care nu le-am putut vedea aplicate într-un text al său din acei ani de început. Căci în textul gramaticii sale tipărit în 1828 (și chiar în copiile anterioare) Eliade a renunțat, de exemplu, la despărțirea *prin cratimă* a articolului enclitic. Dacă în ms.*4312* această inovație ortografică apare frecvent (de exemplu, numai pe f.1r, reprodusă alăturat: *felu-l, linii-le, pămîntu-lui, punturi-le, cualitate-a, mișcare-a, stare-a*), în textul gramaticii tipărit în 1828 ea se întîlnește cu totul sporadic (de exemplu, p.137: *frasu-l, patimi-le, Dumnezeu-l*; p.157: *semnu-l, ziceri-lor*; p.163: *ceru-lui*; p.165: *scumpu-l*). La această inovație (evident, bizară) se referă Eliade în *Literatura. Critica*, București, 1860, p.10-11, unde, între alte merite pe care și le revendică în deslușirea gramaticii românești, menționează și "descurcarea articolului de substantiv, cu dreptul lui și după adevărata lui ființă, perirea acelui *-ul* ce ne denatura limba și o făcea necunoscută, mutînd pe *u* la locul lui, în finalul substantivelor...".

2. De cînd datează primele manuscrise cunoscute ale gramaticii sale?

Copia gramaticii lui Ion Eliade din ms.*4796* de la BAR, provenit de la Mozes Gaster, are pe verso copertei din față o datare care a fost citită de către toți cercetătorii acestui manuscris: *1821, avg.10.* A doua copie, aflată în ms.*4362* de la BAR, care are textul aproape identic cu cel din ms.*4796*, nu este datată. Textul gramaticii românești din aceste două manuscrise este foarte apropiat de cel tipărit de Ion Eliade în anul 1828.

Datarea citată din ms.*4796* și faptul că la începutul și la sfîrșitul acestui manuscris este menționat numele lui Gheorghe Lazăr (s-a dovedit însă că "semnăturile" respective nu sînt scrise de el!) l-au determinat pe M. Gaster să afirme, în anul 1901, și să susțină și mai tîrziu că Eliade n-a făcut decît "să copieze gramatica cea veche a lui Gheorghe Lazăr, care rămăsese în manuscris, și s-o mai îndrepteze pe ici pe colo cîte puțin, și s-o publice ca fiind gramatica sa" (M. Gaster, *Gramatica românească a lui Gheorghe Lazăr (1821)*, în "Adevărul literar și artistic", IX, 1929, nr.436, p.2). Lui Gaster i se părea neverosimil faptul că tînărul dascăl Ion Eliade a putut să alcătuiască o asemenea gramatică la vîrsta de 19 ani. Opinia lui M. Gaster, care s-a dovedit între timp complet eronată, a fost reafirmată și susținută cu o ciudată perseverență în eroare de Emilia Șt. Milicescu, în monografia *Gheorghe Lazăr*, Cluj-Napoca, 1982, p.260-265.

Paternitatea lui Ion Eliade asupra gramaticii românești predată de el în tinerețe la școala de la Sf. Sava și tipărită în anul 1828 (ale cărei modele franceze nu puteau fi cunoscute lui Gh. Lazăr, care avea formație culturală germană și latină) a fost pe deplin demonstrată de G. Popa-Lisseanu, în studiul *Un manuscris al gramaticei lui I. Eliade Rădulescu*, București, 1927, de noi, în studiul *Modelul francez al gramaticii lui I.Eliade Rădulescu* ("Limba română", X, 1961, nr.4, p.322-333), de Valeria Guțu Romalo, în studiul care însoțește ediția din 1980 a acestei gramatici, și de Mircea Anghelescu, în *op.cit.*, p.27-31.

Grigore Pleșoianu, fostul elev de la Sf. Sava atît al lui Gh. Lazăr cît și al tînărului Ion Eliade, declară, în anul 1825, paternitatea acestuia asupra gramaticii. În *Abetedar greco-roman, cu frumoase dialoguri* [...], "cules

de un iubitori de nație și dat la tipari prin Grigorie Plesoianu și Gheorghe Librier", București, 1825, în dialogul intitulat *Pentru etudie au învățătură*, la întrebarea: "Ce carte cetești?", aflăm răspunsul: "Acea dintîi carte este gramatica Domnului Eliad, care mă face ca să o cetesc totdeauna, pentru ca să mă îndrepteze la vorbire" (p.53-54; cf. și ediția din 1827 a aceluiași abecedar, p.70).

A rămas însă neelucidată pînă acum problema lecturii corecte a datei care se află menționată în însemnarea de pe verso copertei din față a ms.*4796*. Încă din anul 1961 noi ne-am exprimat îndoiala că ms.*4796* datează din anul 1821, afirmînd, în articolul citat mai sus: "pe dosul copertei manuscrisului se află data *1821* (sau *1827*) *avgt. 10*, iar dedesubt o semnătură în mod evident imitată de cineva, în care se poate descifra numele *Iliad*" (p.323, cf. și p.325; vezi fotocopia alăturată, fig.2). Emilia Șt.Milicescu nu a observat că însemnarea la care ne referim nu are legătură cu celelalte însemnări de pe aceeași pagină și, transcriindu-le împreună, a citit numele respectiv *Ilfov* (vezi *op.cit.*, p.264). Între timp, Mircea Anghelescu și-a exprimat de asemenea îndoiala că redacția gramaticii lui Ion Eliade din ms.*4796* și *4362* datează din anul 1821: "Dată fiind forma foarte asemănătoare cu aceea a gramaticii tipărite, e mai probabil că ele datează din anii imediat anteriori imprimării textului, adică din 1825 aproximativ, sau chiar după această dată, dacă admitem că Heliade a mai putut preda cursul de gramatică la Sf. Sava, deși nu mai era salariat" (*op.cit.*, p.29).

Fragmentul autograf al cursului de geografie matematică al lui I. Eliade din ms.*4312* de la BAR ne oferă un argument că lectura corectă a anului din datarea aflată în ms.*4796* este *1827*, nu *1821*. Desenul cifrei *7* din ms.*4312* (vezi f.1v, 12r, 15v, 16r) este identic, în partea superioară, cu desenul ultimei cifre din cele patru care indică anul în însemnarea din ms.*4796*, iar desenul acesteia diferă total de cel al cifrei *1*, care apare de două ori în aceeași însemnare (vezi fotocopia alăturată). Așadar, manuscrisul necunoscut după care a fost copiat textul din ms.*4796* avea pe coperta din față, scrise de mîna lui I. Eliade, data *1827, avgt.10* și numele *Iliad*, pe care copistul le-a imitat.

3. O poezie cvasinecunoscută.

În amintirea prietenului
Dan Petrovanu

Acum vreo cinsprezece ani, regretatul profesor Dan Petrovanu de la Facultatea de Matematică a Universității din Iași (al cărui violon d'Ingres era studiul literaturii române a secolului trecut, îndeosebi al manuscriselor lui Eminescu, la descifrarea cărora a adus unele contribuții cu totul remarcabile) ne-a semnalat prezența în *Lepturariul rumânesc* al lui Aron Pumnul, tomul 1, partea 1, Viena 1862, p.119, a poeziei intitulate *Florile*, cu mențiunea "de I. Eliade" (18 versuri de 15 silabe), fiind oarecum intrigat de faptul că nu a găsit-o reprodusă în edițiile de pînă acum ale operelor acestui scriitor. Ne-am amintit imediat că versurile respective se află în *Gramatica românească* tipărită de Ion Eliade în anul 1828, precum și în primele ei copii cunoscute (ms.*4362* și *4796* de la BAR), unde sînt citate ca exemple pentru folosirea modului imperativ. Nu li se indică sursa, ca în cazul altor versuri aflate în aceleași manuscrise ale gramaticii lui Eliade (patru versuri din *Henriada* lui Voltaire și trei dintr-o operă nenumită a lui Racine), fapt care ar putea constiui un indiciu că au fost compuse de el. Este posibil totuși să fie traduse, ca și cele din Voltaire și Racine. Ele nu se găsesc însă citate în manualul de gramatică franceză al lui Charles-Constant Le Tellier, principalul model al gramaticii lui Eliade, așa cum sînt citate acolo, în capitolul *Syntaxe de l'article*, cele patru versuri din *Henriada* lui Voltaire (vezi N.A. Ursu, *art.cit*, p.329). În textul tipărit al gramaticii, Eliade renunță la versurile traduse din *Henriada*; pe cele traduse din Racine (care nu se află și în gramatica lui Le Tellier) le menține, ca exemplu de folosire a indicativului prezent (p.90-91), dar fără numele autorului. Probabil că nici în alte gramatici ale limbii franceze pe care le va fi consultat Ion Eliade nu puteau fi citate 18 versuri, pentru a ilustra prin ele folosirea imperativului.

Încercările noastre de a le descoperi prezumtiva sursă în operele unor scriitori francezi despre care știm că i-a cunoscut atunci Eliade au fost infructuoase. Alți cercetători vor fi poate mai norocoși, dacă versurile nu sînt originale. Dar fie traduse, fie originale, aceste versuri

cvasinecunoscute, cu plăcut parfum literar de epocă, prezintă un deosebit interes documentar, pentru că datează din tinerețea lui Eliade. Le reproducem mai jos după textul tipărit al gramaticii sale, p.94-95 (în *Lepturari* A. Pumnul a operat îl ele numeroase modificări):

Flori, a cîmpului podoabă, voi, ce ochii îndulciți,
Veniți, zugrăviți pămîntul, în tot locul răsăriți.
Nu vă mărginiți prin loje, prin grădini nu v-adunați,
A voastre vesile fețe acolo nu le-ntristați.
În sînul cel cald și fraget al naturii vă iviți,
Acolo răsfățat creșteți, stați, periți, vă rennoiți.
Ici înfrumusețați drumul al iutelui călător,
Dincoaci-împodobiți umbra, somnul simplului păstor.
Înformați-vă-n bucheturi, pe Flora încongiurați,
Pieptul unei păstorițe, capul voi încorunați.
Lîng-a rîului murmúră să vă placă nencetat
A-nsoți pe liniștitul muritor și împăcat.
Munții, pădurile, codrii, toate voi le însmăltați,
Pe cerb, dorcad voi din fugă odihniți, desfricoșați.
La fluture fiți voi leagăn, să se mișce nencetat,
L-alta-zbor să facă curte, cînd pe una s-așăzat.
L-a zefirului suflare între voi cînd vă plecați,
Trageți către voi albina și-a sta jos nu o lăsați.

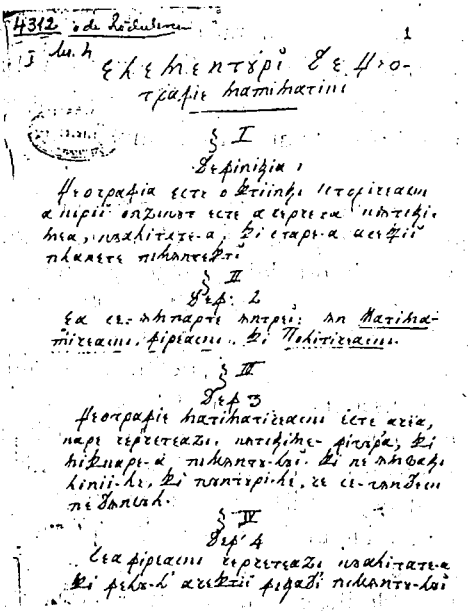

Fig. 1. Prima pagină a ms.*4312* de la BAR, autograful lui I. Eliade.

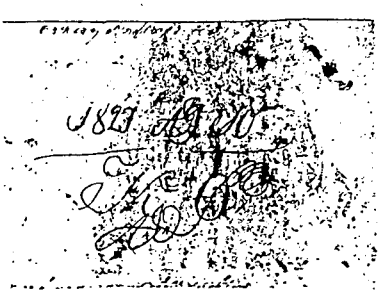

Fig. 2. Însemnarea de pe verso copertei din față a ms.*4796* de la BAR.

Adevăratul nume al lui Zilot Românul

1. Printre scriitorii mărunți din primele decenii ale secolului trecut, care au rămas în istoria literaturii române mai ales prin valoarea documentară a operei lor, se află și *Zilot Românul*, autor al mai multor cronici cu caracter literar consacrate unor evenimente politice mai importante petrecute în Muntenia, de la sfîrșitul secolului al XVIII-lea pînă la 1848. Atît în cuprinsul cronicilor respective cît și separat, el a scris și numeroase versuri, care dovedesc că avea oarecare îndemînare în tehnica versificației și că nu era cu totul lipsit de talent[1]. Din prefețele operelor sale știm că descindea dintr-o familie de clerici, dascăli și mici slujbași la stat sau în diferite case boierești. El însuși a intrat de mic "la mînă de stăpîn", în casa clucerului Ștefan Conduratu, care l-a inițiat în treburile juridice și l-a folosit multă vreme ca secretar. Se știe acum că s-a născut în anul 1787 și a murit în 1853. Adevăratul său nume, pe care și l-a ascuns sub pseudonimul *Zilot Românul* ("românul zelos"), a constituit o enigmă în istoria noastră literară. Abia în ultimul timp, după cum vom vedea, lucrurile s-au lămurit.

Editînd, după manuscrisul autograf aflat la Arhivele Statului din București, prima scriere a lui Zilot Românul, mai întîi în "Columna lui Traian" din anii 1882 și 1883, iar în 1884 în volum aparte, B.P. Hasdeu nu a emis nici o ipoteză cu privire la adevăratul nume al autorului. A presupus însă că era oltean[2]. Puțin mai tîrziu, Gr.G. Tocilescu publică, în "Revista pentru istorie, arheologie și filologie", III, 1885, vol.5, p.65-88 și 331-358, alte scrieri inedite ale lui Zilot Românul, după unele manuscrise originale dăruite Academiei Române de către Alexandru Odobescu, iar în

---

[1] Pentru viața, activitatea și locul lui Zilot Românul în istoria literaturii române, vezi articolul consacrat acestui scriitor în *Dicționarul literaturii române de la origini pînă la 1900*, București, 1979, p.935-936, semnat de Algeria Simota.

[2] Vezi B.P. Hasdeu, *Înainte de Tudor Vladimirescu, 1800-1821. Ultima cronică română din epoca fanarioților*, București, 1884, p.IX și urm.

nota care precedă ediția (p.58-64) comunică următoarele rezultate la care a ajuns el în legătură cu identitatea misteriosului autor: "Întrebînd pe d.Al. Odobescu asupra provenienței manuscriptelor zilotene, mi-au spus că atît cele dăruite de d-sa Academiei Române cît și cele aflate în posesiunea d-lui Manu le-a primit în a.1861 de la răposatul Iancu Văcărescu, care l-a încredințat că ele sunt opera lui *Fănică Moru*. Anume acesta, într-o zi venind la Văcărescu, l-a rugat să le păstreze, deoarece știe bine că fiul său are să le nesocotească și să le piardă. D.Odobescu mai asigură că, tot în 1861, d-sa, dorind a cunoaște pe acel Moru, l-a chemat la d-lui acasă. Moru s-a prezentat: era un bătrîn sexagenar, purta costumul turcesc și, fiindcă se îndeletnicea cu mijlocirea măritișurilor, crezuse că pentru un așa lucru d.Odobescu îl chemase. Arătîndu-i-se manuscriptele, el le-ar fi recunoscut că sunt operele sale" (p.63). Nedumerit în legătură cu ultima parte a relatării lui Odobescu, deoarece în 1861 Zilot Românul ar fi trebuit să aibă 80, nu 60 de ani, Tocilescu continuă cercetările și, descoperind pe fiica unui *Costache Moru*, de la care află că tatăl său, mort în 1861, în vîrstă de 60 de ani, purta costumul turcesc, se ocupa cu mijlocirea măritișurilor, dar nu avea preocupări culturale, conchide: "a) că sub pseudonimul de *Zilot Românul* se ascunde *Ștefan Moru*; b) că acesta era tatăl lui *Costache Moru;* c) manuscriptele de la Academie și de la D.Grigore Manu au fost remise lui Iancu Văcărescu probabil de către Ștefan Moru [...]; d) la 1861 s-a prezentat la d.Odobescu: Costache Moru, care îi va fi spus poate că manuscriptele sunt ale tatălui său, iar nu ale sale, ceea ce d.Odobescu a putut să uite în timp de 25 de ani" (p.64). Concluziile lui Tocilescu erau întărite și de faptul că în manuscrisul autograf pe care-l edita (astăzi ms.*868* de la BAR) a găsit zece versuri intitulate *Cu slovele numelui mieu pe margine* (f.2[r]), care au în acrostih numele *Ștefan*.

Demonstrația lui Tocilescu, care confirma în fond cele afirmate de Iancu Văcărescu, a părut convingătoare, iar identificarea făcută a fost imediat acceptată de Alexandru Philippide: "*Zilot Românul* este un pseudonim. Numele adevărat al autorului a fost *Ștefan Moru*"[3]. În mod surprinzător însă, Tocilescu a revenit asupra celor afirmate în 1885. Procesul verbal al ședinței din 21 martie 1890 a Academiei Române

[3] Vezi *Introducere în istoria limbei și a literaturei române*, Iași, 1888, p.220.

consemnează că "D-l membru corespondent Gr.G. Tocilescu face o dare de seamă despre Zilot Românul, cel din urmă cronicar din veacul al XIX, constatînd că sub acest pseudonim se ascunde sărdarul *Ştefan Fănuţă*"[4]. Acelaşi lucru l-a susţinut Tocilescu şi cu cîteva zile mai tîrziu, în şedinţa solemnă a Academiei Române din 25 martie 1890, cînd a vorbit despre "scrierile istorice şi poetice ale cronicarului *Ştefan Fănuţă*, cunoscut pînă acum sub numele de Zilot Românul"[5]. El nu a publicat însă textul acestor două comunicări. În 1891, cînd editează, tot în "Revista pentru istorie, arheologie şi filologie", o altă cronică a lui Zilot Românul, Tocilescu nu mai face pe marginea textului sau cu privire la autor nici un comentariu. Probabil că între timp a renunţat la noua încercare de identificare.

Neîncrederea lui Tocilescu în propria-i demonstraţie din 1885 s-a transmis şi altor cercetători, încît stabilirea identităţii lui Zilot Românul a început să fie considerată cu timpul o imposibilitate. "Este foarte puţin probabil - spunea N. Iorga - să ştim vreodată numele adevărat al «Românului zilot» [...]. S-a propus cîndva, pe baza unei anchete, numele Ştefan Moru, apoi, în 1890, d.Tocilescu, care făcuse acea încercare de identificare, reveni asupra părerii dintîi, oprindu-se, fără să putem cunoaşte motivele, asupra lui Ştefan Fănuţă"[6]. Sceptic era şi Ovid Densusianu: "Sub epitetul grecesc de Zilot (adică «Zelosul») nu putem şti cine se ascunde, pentru că identificările cu Ştefan Moru şi Ştefan Fănuţă pe care le-a propus Gr. Tocilescu [...] nu au adus destule dovezi ca să le admitem (numai dintr-un acrostih se vede că-i zicea într-adevăr Ştefan, dar numele de familie rămîne necunoscut"[7]. La fel privea lucrurile şi G. Călinescu: "În Zilot Românul a fost văzut aci un Fănică Moru, aci un serdar Ştefan Fănuţă. Chestiunea a rămas întunecată"[8].

O contribuţie importantă la cunoaşterea activităţii de jurist şi la stabilirea adevăratului nume al lui Zilot Românul a adus Valentin

[4] Vezi "Analele Academiei Române", seria II, tomul XII, 1889-1890, partea administrativă şi dezbaterile, p.103.

[5] *Ibidem*, p.116.

[6] Vezi *Istoria literaturii române în secolul al XVIII-lea*, vol.II, Bucureşti, 1901, p.351.

[7] Vezi *Literatura română modernă*, vol.I, Bucureşti, 1920, p.140.

[8] Vezi *Istoria literaturii române de la origini pînă în prezent*, Bucureşti, 1941, p.189.

Al.Georgescu, în 1961. Stabilind legătura existentă între poezia dedicatorie, în limba română, semnată *Ştefan Ioan*, de la începutul manuscrisului grecesc *378* de la Biblioteca Academiei Române, care cuprinde un manual de legi frumos copiat de Zilot Românul pentru clucerul Ştefan Conduratu (vezi fotocopia alăturată), şi două poezii de asemenea autografe ale lui Zilot Românul din ms.*868* de la BAR, editate în 1885 de Tocilescu, prima dedicată lui Scarlat Ghica Voievod, iar a doua clucerului Ştefan Conduratu, Valentin Georgescu formulează următoarele concluzii cu privire la numele lui Zilot Românul: "Zilot Românul, despre care se ştia, din propria lui anagramă versificată, că se numeşte Ştefan şi probabil Moru, după cum a susţinut Tocilescu, apare acum ca purtînd numele de Ştefan Ioan, primul dintre acestea putînd să fie adăugat după acela al «veneratului» său patron *Ştefan* Conduratu (va fi fost acesta şi naşul lui Zilot?). Gr. Tocilescu a susţinut dubitativ că Zilot se numea Ştefan Moru (azi ar trebui să-i zicem Ştefan Ioan Moru, adică fiul lui Ioan Moru)..."[9].

2. Într-un articol cu acelaşi titlu, publicat în anul 1969, din care am reprodus informaţiile sintetizate de mai sus[10], am încercat să consolidăm, cu o mărturie documentară neinvocată pînă atunci, afirmaţia lui Odobescu, preluată de la Iancu Văcărescu, că numele adevărat al lui Zilot Românul este *Ştefan Moru* (sau *Mora*). Nu mai reproducem aici şi argumentarea noastră din articolul citat, pentru că, după cum vom vedea mai jos, abandonăm această teză. Lucrurile au fost încurcate de acel *Costache Moru*, un om neserios şi mitoman, care i-a spus lui Odobescu că manuscrisele primite de la Văcărescu sînt ale lui, făcîndu-l deci să creadă că a stat de vorbă chiar cu autorul lor. Indus astfel în eroare, Odobescu i-a comunicat lui Tocilescu acest fapt ca pe un adevăr. În *Lista de toţi boierii de al 3-lea clas, de la sărdar pînă la cel din urmă rang, după cum se află trecuţi în Arhondologhia Statului*, tipărită prin anii 1840-1845, care, pentru că i s-au adus unele completări cu mîna, se află încorporată în ms. miscelaneu *319* de la BAR, la f.86^r este înregistrat şi un "pitar *Costache Moru*, vătavul de aprozi de la Tribunalul criminal al Ilfovului". Probabil că aceasta este persoana care l-a mînţit pe Odobescu. În lumina unor noi

[9] Vezi studiul *Un al treilea manuscript ieşean al manualului de legi din 1776 al lui Mihail Fotino (Fotinopulos)*, în "Studii", XIV, 1961, nr.6, p.1507-1517.

[10] Vezi "Limba română", XVIII, 1969, nr.4, p.305-315.

informații documentare, descoperite de Marcel Dumitru Ciucă la Arhivele Statului din București și de noi înșine în lista de ranguri menționată mai sus, a putut fi stabilită, în sfîrșit, adevărata identitate a lui Zilot Românul.

3. În articolul *Adevărata identitate a lui Zilot Românul.Confirmarea unei ipoteze de acum 100 de ani*, publicat în anul 1980[11], Marcel Dumitru Ciucă a comunicat o serie de date deosebit de prețioase privitoare la viața și activitatea lui Zilot Românul, aflate în unele fonduri ale Arhivelor Statului din București. Autorul a consacrat acestui ultim cronicar muntean și o laborioasă teză de doctorat, intitulată *Zilot Românul (Ștefan Fănuță). Viața și opera*, pe care a susținut-o la Universitatea din București, în septembrie 1993. Verificînd datele autobiografice din manuscrisele autografe ale lui Zilot cu datele privitoare la el și la familia lui aflate în documente, M.D. Ciucă a ajuns la concluzia că afirmația lui Gr. Tocilescu din 1890, care se întemeia pe relatările Nataliei Fănuță, văduva lui Zilot, se confirmă. Ca atare, numele adevărat al lui Zilot Românul ar fi fost *Ștefan Fănuță*. După cum am arătat în articolul *Din nou despre adevăratul nume al lui Zilot Românul*[12], această concluzie a lui M.D.Ciucă nu este motivată documentar. Autorul nu citează nici un document de epocă din care să rezulte că "serdarul Ștefan sin Ioan starostea" se numea ori era numit de către contemporani *Ștefan Fănuță* sau *Ștefan Ioan Fănuță*. Documentele citate de M.D. Ciucă arată că lui i se spunea în tinerețe "Ștefănică logofătul", iar mai tîrziu "Ștefan sin Ioan starostea", "Fănuță sin Ioan starostea", "serdaru Fănuță", "dumnealui Fănuță" ori "Ștefan serdar". Autorul afirmă, de exemplu, că "vineri 23 septembrie 1827, domnul Grigore Dimitrie Ghica l-a ridicat în rang pe Ștefan Fănuță de la medelnicer la serdar"[13]. *Arhondologia Munteniei de la 1822-1829*, publicată de Ioan C. Filitti, după un manuscris, în "Revista Arhivelor", II, 1926-1927, nr.4, p.19-49, din care s-a informat M.D. Ciucă, arată însă în mod clar că rangul de serdar l-a primit atunci "Ștefan Ioan starostea" (p.42), nu Ștefan *Fănuță*. Din documente nu rezultă că *Fănuță* era numele de familie al lui "Ștefan sin Ioan starostea", nici că *Fănuță* ar fi fost numele bunicului lui Zilot, cum a presupus Gr. Tocilescu, părere pe care

[11] Vezi "Manuscriptum", XI, 1980, nr.3 (40), p.167-173.

[12] Vezi "Cronica", XVI, 1981, nr.31, p.5, 7.

[13] Vezi *art.cit.*, p.172.

o împărtășește și M.D. Ciucă. Dimpotrivă, modul în care semna el, ori se refereau alții la persoana lui, arată că "Ștefan, fiul lui Ioan starostea", ca și alți boieri mici sau boiernași de atunci, *nu avea încă nume de familie. Fănuță* este forma hipocoristică, familiară, a propriului său nume Ștefan. Urmașii lui, respectiv Natalia, soția, și copiii: Iancu, mort tînăr, și Atanasie, care în 1887 era maior de jandarmi, au adoptat, după moartea sa, numele *Fănuță* drept nume de familie, pe care, bineînțeles, nu l-a putut avea și "Fănuță sin Ioan starostea". Prin urmare, numele *Ștefan Ioan Fănuță*, despre care M.D. Ciucă, după opinia din 1890 a lui Gr. Tocilescu, crede că ar fi adevăratul nume al lui Zilot Românul, este în realitate *o formație hibridă*, neatestată documentar, compusă din numele serdarului *Ștefan* și al tatălui său *Ioan*, plus forma hipocoristică *Fănuță*, a numelui Ștefan, cu care era numit în mod obișnuit serdarul de către contemporani.

Faptul că serdarul Ștefan nu a avut numele de familie *Fănuță* rezultă și din *Lista de toți boierii de al 3-lea clas* din ms.*319* de la BAR, menționată mai sus. Data aproximativă a tipăririi acestei liste (cca 1840-1845) se poate deduce după rangurile și calitățile cu care sînt înregistrați în ea unii scriitori a căror biografie este bine cunoscută, cum sînt Costache Bălăcescu, Stanciu Căpățineanu, Florian Aaron, Iosif Genilie, Cezar Bolliac, Gr. Alexandrescu, Gherasim Gorjan, Gr. Pleșoianu, Constantin Leca și alții. În această listă, în care figurează aproape 200 de serdari, nu se află menționat și un serdar *Ștefan Ioan Fănuță* sau *Ștefan Fănuță*. Avînd în vedere faptul că serdarul Fănuță moare în 1853, lipsa lui din listă ar fi inexplicabilă. Să fi fost omis tocmai el, care era o persoană bine cunoscută în București (fusese președinte al Tribunalului polițienesc și membru al Sfatului orășenesc al Bucureștilor) și primise rangul de serdar încă din anul 1827? Este aproape imposibil. Dacă s-ar fi chemat *Ștefan Fănuță*, el ar fi fost înregistrat cu acest nume. Iată de ce credem că el figurează totuși în listă (f.67^{r}), însă cu numele *Ștefan Stărostescu*, adică "sin starostea". Acesta este, probabil, numele dat lui de oficialitatea care alcătuia arhondologia țării, pe care însă nici el, nici urmașii lui nu l-au adoptat. În această eventualitate, rămîne de văzut ce legătură este între serdarul *Ștefan Stărostescu*, pitarul *Nicolae Stărostescu*, din aceeași listă (f.90^{r}), și paharnicul *Gheorghe Stărostescu*, menționat în *Lista de toți boierii de al doilea clas*, aflată în același

manuscris (f.63^r). Este posibil să fi fost frați. Se poate, de asemenea, ca eventualii săi frați Nicolae și Gheorghe să se fi chemat într-adevăr *Stărostescu*, după cum se poate ca ei să fi fost fiii altui "staroste". Cercetări de arhivă în această direcție ar putea, probabil, oferi noi informații referitoare la biografia lui Zilot Românul.

4. Potrivit celor arătate mai sus, concluzia lui M.D. Ciucă privitoare la adevăratul nume al lui Zilot Românul trebuie revizuită, căci prețioasele date de arhivă descoperite de domnia sa de fapt *infirmă*, nu confirmă cele spuse în 1890 de Gr. Tocilescu. Se vede că nu întîmplător și-a lăsat Tocilescu comunicarea respectivă nepublicată, deși a trăit pînă în anul 1909. Așadar, Zilot Românul este pseudonimul serdarului *Ștefan* (sau *Fănuță*) "sin Ioan starostea" (1787-1853), înregistrat în arhondologia Țării Românești tipărită pe la 1840-1845 cu numele *Ștefan Stărostescu*, pe care el nu l-a adoptat. Urmașii lui s-au numit *Fănuță*, pentru că au adoptat drept nume de familie forma hipocoristică a numelui său.

Din informațiile publicate de M.D. Ciucă rezultă că la moartea serdarului Fănuță, în 1853, soția lui, Natalia, era în vîrstă de 39 de ani (deci s-ar fi putut recăsători), fiul său mai mare, Iancu, de 17 ani, iar fiul mai mic, Atanasie, de 10 ani. Așadar, era firesc ca el să fi fost îngrijorat de soarta manuscriselor sale și, ca atare, le-a încredințat pe cele mai importante lui Iancu Văcărescu. Asocierea numelui său Ștefan (sau Fănică, Fănuță) cu cel al familiei Moru a putut fi o confuzie a lui Văcărescu, transmisă lui Odobescu, o dată cu manuscrisele respective.

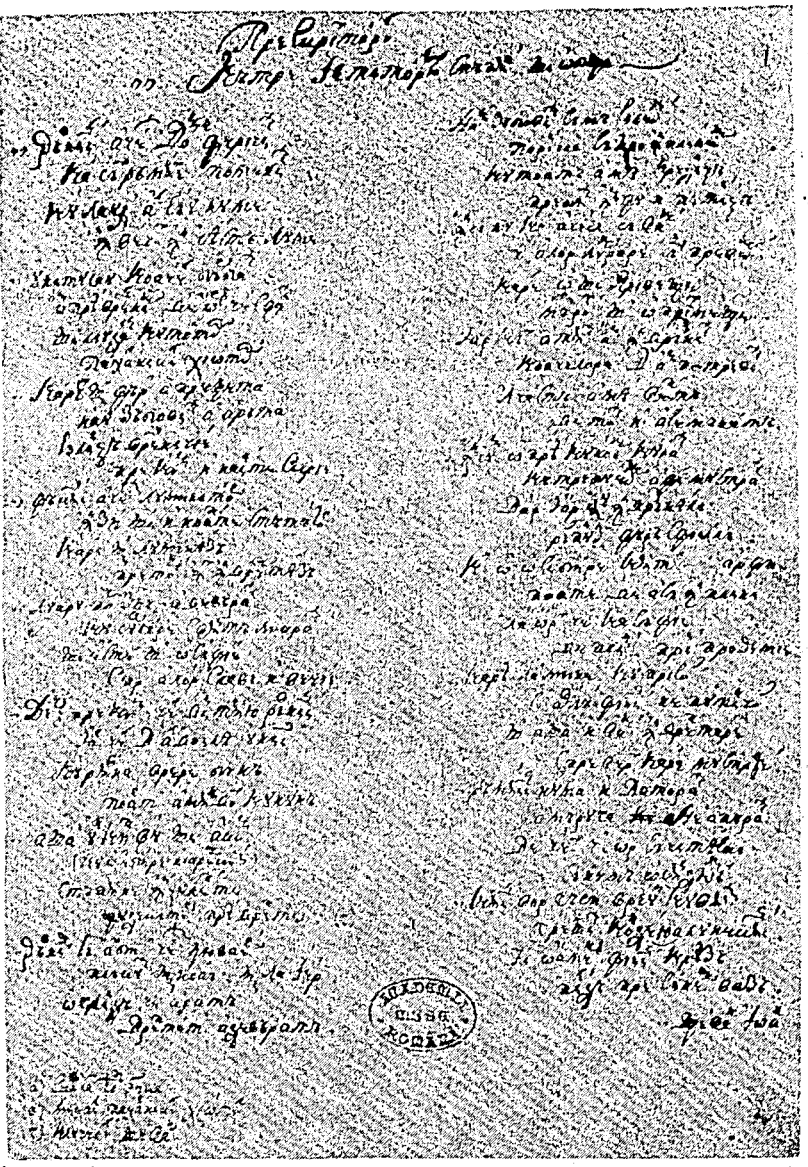

Prima pagină a ms.grecesc *378* de la BAR, autograful lui Zilot Românul, cu prefața sa, în versuri românești, semnată *Ștefan Ioan*.

În laboratorul literar al lui Anton Pann

1. Începînd cu M. Gaster, numeroși cercetători și editori ai operei literare a lui Anton Pann au fost ispitiți să-i identifice sursele, care, în majoritatea cazurilor, îi erau necunoscute chiar și ingeniosului autor, pentru că el aduna și prelucra atît producții folclorice cît și texte anonime ori ale unor scriitori contemporani cunoscuți, larg răspîndite (tot anonim) prin manuscrisele vremii. Deși au fost obținute pînă acum rezultate deosebit de importante în acest domeniu, determinarea izvoarelor operei lui A. Pann continuă să fie un bogat cîmp de investigație, care mai poate oferi cercetătorilor interesați surprize dintre cele mai plăcute. Dezvăluim aici cîteva surse necunoscute ale versurilor sale.

2. Într-o notă filologică publicată în anul 1975, am comunicat faptul că în primul volum de versuri al lui Barbu Paris Mumuleanu, *Rost de poezii*, București, 1820 (reeditat în 1822), o poezie este tradusă, iar șapte sînt prelucrate după unele versuri din volumul Λυρικὰ "Lirice", Viena, 1811 (reeditat, tot la Viena, în 1818, și la Paris, în 1833), al poetului grec Athanasie Hristopol (1771-1847), care a trăit multă vreme în Țara Românească, unde a îndeplinit și unele funcții administrative[1]. Între timp am constatat că și în două volume de versuri ale lui Anton Pann se află cîteva poezii traduse din Hristopol. Astfel, în volumul *Poezii deosebite*, București, 1831 (reeditat în 1837), următoarele trei texte de sub titlul *Cîntece desfătătoare* sînt traduceri ale poeziilor Χειμῶνας "Iarnă", Εὐθυμία "Veselie" și θέλησις "Voință" din volumul lui Hristopol (citățm paralel cîteva versuri de la începutul poeziilor lui Pann și versurile corespunzătoare ale poeziilor lui Hristopol, după ediția apărută la Paris, în anul 1833):

---

[1] Vezi nota *Mumuleanu și Athanasie Hristopol*, în "Cronica", X, 1975, nr.36, p.2, reluată sub titlul *De la* **Liricele** *lui Athanasie Hristopol la* **Rost de poezii** *și noi versuri necunoscute ale lui Barbu Paris Mumuleanu*, în volumul de față.

Pann	*Hristopol*
Trecut-au primăvara, Îmbătrînit-au vara, Și iarna s-a ivit. Ș-acum cele-nflorite Cu totul veștejite, Zăpada le-au albit. (p.76-77)	Ἡ ἄνοιξη ἀπέρασε. Τὸ καλοκαῖρι γέρασε, Χειμώνιασε, καὶ πᾶϊ! Καὶ τώρ' ἀπελπισμένα Τὰ πρώην ἀνθισμένα Τὸ χιόνι τὰ χτυπᾶϊ!
Chitar', muz-armonicească, Pînă cînd oi să tăcem? Pînă cînd să ne muncească Întristarea ce-o avem? Și cînd iarăși oi să-ncepem Dulce să ne veselim? Că din griji, precum pricepem, Nimica nu folosim. (p.77-78)	Ταμποῦρι, Μοῦσ' ἁρμονική Ὡς πότε σιωποῦμε; Ὡς πότε θὰ καρδιὰ κακὴ; Καὶ πότε θὰ χαροῦμε
Nu voi avere, nici bogăție, Nu voi mărire, nici avuție. Nu voi simțire, nu voiesc minte, Nici isteciune, cît bob de linte. (p.80)	Πλοῦτον δὲν θέλω, Δόξαν δὲν θέλω, Οὔτ' ἐξουσίαν Ποτὲ καμμίαν. Δὲν θέλω γνῶσιν, Οὔτε κἂν τόσην Ὅσ' εἶν' τοῦ ψύλλου, Κὶ ὅσ' εἶν' τοῦ ξύλου.

Alte două poezii traduse din Hrisopol: Πόθος "Dorință" și Ἄνοιξις "Primăvară" au fost publicate de Anton Pann în adaosul la volumul al V-lea din *Noul Erotocrit* (Sibiu, 1837):

Cîntul II

De-ar fi fost mijloc și ar fi putință
De a mă preface dup-a mea voință,
M-aș face oglindă să te uiți în mine,
Și eu totdeauna să privesc la tine. (p. 113)

Ἂς γένουμουν καθρέφτης!
Νὰ βλέπεσαι 'ς ἐμένα,
Κ' ἐγὼ νὰ βλέπω πάντα
Τὲ κάλλος σου, κ' ἐσένα.

Cîntul XII

Iată, iar rîndunica
Și privigătorica
A-nceput dimineața
Să cînte cu dulceață
Frumsețea primeiveri.

Și Zefirul cel dulce
Dup-a lor glas să duce,
Încet, încet răsună
Cu întocmire bună
Son plin de mîngîieri.
(p.125-126)

Ἰδέ! τὸ ἀηδονάκι,
Καὶ τὸ χελιδονάκι
Ἀρχίνισε νὰ ψάλλει
Τῆς ἄνοιξης τὰ κάλλη.
Κὶ ὁ Ζέφυρος μαζήτους
Κατόπ' ἀπ' τὴ φωνήτους
Σιγὰ σιγὰ 'ποπίσω
Γλυκὰ φυσάϊ τὸ ἴσο.

Două dintre aceste poezii, [*Nu voi avere, nici bogăție*] și [*Chitar', muz-armonicească*], au fost considerate de unii istorici și critici literari drept creații originale ale lui A. Pann[2]. Nu știm dacă traducerea din greceşte a poeziilor menționate a fost (a putut fi) făcută de Pann, sau au fost găsite de el în vreun manuscris, alături de cele mai multe dintre poeziile adunate în volumul *Poezii deosebite* și în adaosurile la volumele al IV-lea și al V-lea din *Noul Erotocrit* (Ion Eliade Rădulescu declară că

[2] Vezi Paul Cornea, *Anton Pann*, București, 1964, capitolul *De la lume adunate...* (*Izvoarele creației lui Anton Pann*), p.90, și Eugen Simion, *Dimineața poeților*, București, 1980, p.360 și 381-382.

la începuturile activității sale literare, prin jurul anului 1820, a tradus în întregime "Liricele" lui Hristopol). Oricum ar sta însă lucrurile, și aceste cinci poezii traduse din Hristopol poartă amprenta cunoscutului stil de versificator al lui Anton Pann, cum s-a putut constata prin comparația textelor citate mai sus.

3. M. Gaster a presupus că scrierea în versuri a lui Anton Pann, *Îndreptătorul beților*, București, 1832 (reeditată, cu mici modificări, în anul 1852, sub titlul *Cîntătorul beției*), este o prelucrare a poemului lui Vasile Aaron, *Vorbire în versuri de glume între Leonat bețivul și Dorofata, muierea sa*, Sibiu, 1815[3]. Paul Cornea a emis și părerea că aceste două scrieri ar putea avea un prototip comun[4]. Alți istorici literari au fost tentați să considere *Îndreptătorul beților* drept operă originală[5]. După cum vom vedea, adevărul este că această scriere reprezintă transpunerea în versuri de către Anton Pann a textului anonim în proză[6] intitulat *Canonul beților*, pe care l-a găsit el într-un manuscris.

Textul versificat de Pann în *Îndreptătorul beților* se află în ms.*4309* (f.1-16) și *4833* (f.77^{r}-86^{r}) de la Biblioteca Academiei Române. În copia din ms.*4309*, datată "836, decv." (f.16^{v}), acest text este intitulat, pe foaia de titlu: *Canonul beților. 1836*, iar în interior: *Canonul sau lauda celor ce nu le place apa, care se cîntă pe la vremi peste tot anul* (f.2^{r}). Copia din ms.*4833* are două părți distincte, scrise de două mîini. Prima parte, intitulată *Canonul beților* (f.77^{r}) și datată "1823, noiem.22" (f.84^{r}), conține o copie lacunară a textului, pe un caiet de opt foi, care a fost încorporat în actualul ms.*4833* (f.77-84), unde, pe f.84^{v}-86^{r}, iar restul pe f.2^{v}, se află copiate, probabil prin jurul anului 1830, fragmentele care fuseseră eliminate în copia de la 1823.

Copia lacunară din anul 1823 pare a fi fost făcută în Șcheii Brașovului, eventual după o altă copie efectuată acolo. Acest lucru rezultă din referințele locale aflate în următorul pasaj: "Ni să povestesc grădinile

---

[3] Vezi introducerea la ediția Anton Pann, *Povestea vorbii*, Craiova, 1936, capitolul *Izvoarele lui Anton Pann*, p.LXV.

[4] Vezi *op.cit.*, p.103.

[5] Vezi Ion Manole, *Anton Pann*, București, 1954, p.68-73, Eugen Simion, *op.cit.*, p.383-384, și Constantin Mateescu, *Drumurile lui Anton Pann*, București, 1981, p.89-92.

[6] Doar un mic fragment este în versuri, însă cu totul prozaice.

Școleiului, adunările noaptea joacă cărțile, cu zefuri mulți fac bețiile. Vin ploșcile adeseori și doldore din Cetate, arîndașii cehiului purtînd cîrma, bătrînii cu tinerii" (f.83[r])[7], precum și din prezența în această copie a unor cuvinte specific ardelenești, cum sînt *fală* (variantă a s.f. *făle*) "jumătate de oca" (f.79[r]), *fîrtărel* (diminutiv al s.n. *fîrtái*) "sfertișor" (f.78[v]), *șlovmiță* (variantă a s.f. *șlófmiță)* "bonetă (de noapte)" (f.79[v]), *țeh* (și *ceh*) "breaslă" (f.78[r], 83[r]), care au putut fi introduse în text numai de un copist (sau autor!) ardelean. Copia lacunară din anul 1823 conține și unele greșeli de copist, ca *hai* (f.79[r]), în loc de *haz*, *ofcăite* (f.81[v]), în loc de *orcăite*, *suizmez* (f.78[r], 78[v], 79[r], 80[v], 83[r]), în loc de *suicimez* (< tc. *su içmez* "nu bea apă"), și altele.

După cum se poate lesne constata, textul menționat din ms.*4309* și *4833* reprezintă o parodie a unuia dintre numeroasele *canoane* care se cîntă cu diferite prilejuri în slujbele bisericii creștine ortodoxe. Începuturile *irmoaselor* "troparelor tip" ale celor opt *pesne* "cîntări" ale acestui canon[8], citate în limba greacă (Peasna 1. Ἀνοίξω τὸ στόμα μοῦ... "Deschide-voi gura mea..."; Peasna 3. Τοὺς σοὺς ὑμνολόγους... "Pe ai tăi cîntăreți..."; Peasna 4. Ὁ καθήμενος... "Cela ce șade..."; Peasna 5. Εἰξέστη τὰ σύμπαντα... "Spăimîntatu-s-au toate..."; Peasna 6. Τὴν θειανῆταύτην... "Pe această dumnezeiască..."; Peasna 7. Οὐκ ἐλάτρευσαν... "N-au slujit..."; Peasna 8. Παῖδας εὐαγεῖς... "Pe tinerii cei binecredincioși..."; Peasna 9. Ἅπας γηγενὴς... "Tot neamul pămîntesc..."), arată că este parodiat în el *Canonul Născătoarei de Dumnezeu, facerea lui Iosif,* din *Acatistul Buneivestiri*. Parodierea acestui canon s-a făcut cu scop moralizator, cum se menționează în următoarea

---

[7] În ms.*4309*: "Nu să povestesc grădinile mahalalelor și foișoarăle, adunările joacă noaptea cărțile, cu zefeturi fac mulți bețiile. Vin ploșcile adeseori, carafele pline și doldora, purtînd cîrma bătrînii cu tinerii" (f.13[r]). Pann localizează petrecerile la București:

"Nu poate om socoti,
Nici de a le povesti,
Cîrcimele din București,
Bordeile mahalești,
Unde toți cei însetați
Să strîng și beau adunați,
Cu muzici, cu lăutari,
Jucînd cărți, cu mici cu mari"
(p.30)

[8] Numerotarea pesnelor este pînă la 9, dar peasna a 2-a lipsește din toate canoanele.

frază din *icos* "specie de tropar": "că deși s-au făcut canon beţivi[lor], în chip de rîs și de batjocură s-au făcut, ca tot omul, văzînd lucrurile cele necuvioase care curg din beție, să se ferească tare de băutură multă, ca să nu să facă de batjocură și de rîsul oamenilor" (ms.*4833*, f.80^{v}).

În *hvalitele* "laudele" canonului sînt elogiate vinurile de Drăgășani și de Scăieni: "Lăudați, beţivilor, vinul Drăgășanilor, în cimpoi, în surle și în pîlnii. Vinul cel vestit de Drăgășani bine și frumos veselește inima omului, face fața rumenă, frumoasă și veselă, luminează și curățește mintea și limba" (ms.*4309*, f.14^{v}), "Vinul care este din Scăieni, și acela bine și frumos rumenește obrajii, face ochii bobosați și mintea luminează" (*ibid.*, f.15^{r}), laude reluate și în *slava* finală a hvalitelor, care începe astfel: "Slavă Drăgășanilor, Scăienilor și Cernăteștilor" (*ibid.*).

Este posibil ca Anton Pann să fi cunoscut numai textul lacunar pe care îl reprezintă copia de la 1823 aflată în ms.*4833*. Astfel s-ar explica lipsa din *Îndreptătorul beţivilor* a versurilor corespunzătoare pasajului cu laudele vinului de Scăieni, a slavei finale a hvalitelor, precum și a stihurilor și a slavelor fiecărei pesne (cum sînt, de exemplu, acestea din peasna 1: "Bucură-te, cunoscătorule al vinurilor după fețe, bucură-te", "Bucură-te, beţivule vesele, cînd afli vin bun, bucură-te", "Bucură-te, cela ce te pocăiești cînd ești beat, bucură-te", "Slavă viilor, și buților, și buriilor", "Și acum, și pururea, și-n fundul pivniții, amin"), care nu se găsesc în copia de la 1823.

Poate fi emisă însă și o altă ipoteză. În eventualitatea că Anton Pann a cunoscut o copie integrală a canonului, putea el, în calitate de profesor de muzică psaltică, de cîntăreț și de apropiat al bisericii, să transpună în versuri întregul text al acestui canon parodiat? Probabil că nu. Căci, cu toată motivarea din icos citată mai sus, parodia aceasta constituia și pentru el un sacrilegiu. Se poate deci presupune că Pann a estompat, cît s-a putut, caracterul parodic al canonului, reținîndu-i doar conținutul moralizator. Renunțînd la indicațiile tipiconale de la începutul fiecărei pesne, precum și la stihurile și slavele canonului pe care îl versifica, el a făcut ca structura de canon bisericesc parodiat a *Îndreptătorului beţivilor* să rămînă perceptibilă doar celor inițiați.

Pentru a demonstra faptul că în *Îndreptătorul beţivilor* Anton Pann a versificat textul în proză din ms.*4309* şi *4833* de la BAR, precum şi pentru a se putea observa modul în care a făcut el această transpunere în versuri, reproducem paralel peasna 1 a *Canonului beţivilor* din ms.*4833* şi cîntarea 1 din scrierea lui Pann.

Ms. *4833*, f.77^{r}-77^{v}:

"Cînd văz faţa vinului că este bună şi profiră, frumoasă şi roşie, îm saltă inima bucurîndu-mă, îm lasă gura apă de pofta băuturii, datoru[9] suptului.

Beţivii să bucură cînd află vin bun în cîrciumă, încep băuturile, beau cu păharile. Atunci minţile şi limba să deşchide, şi inima omului să face vesilă.

De vin îmbătîndu-se, atunci îi vezi pocăindu-se, îşi plîng ei păcatele. Şi unul altuia jăluindu-se, le spun, le scot afară şi sfatul, şi tainele, şi toată inima.

Beţivilor minţile degrabă să află, şi inima, cu vin bun din cîrciumă. Şi toate tainele, carii află-se din ceata muierească, fiindu-le firea lor mai slabă, molatică.

Afară din cîrciumă cînd ies, beţivii să laudă şi prind şi corajie la vorbă. Nimenea împrotiva lor nu poate să se puie, că-l fac de batjocură şi de comédie".

Îndreptătorul beţivilor, p.5-7:

"Cînd văz vinul roşior,
Galben, or' cam profior,
Ochii mi să veselesc,
Cu dragoste îl privesc,
Inima-m saltă în sus,
Bucurîndu-se nespus;
Şi la gustu-i cînd gîndesc,
Balele mi să pornesc,
De pofta băutului
Şi de dorul suptului.

De vin cînd se ameţesc,
Îi vezi că se pocăiesc.
Doi, trei într-un loc se strîng
Şi păcatele îş plîng,

Beţivii se veselesc
Vinişor bun cînd găsesc,
La băutură încep
Şi închin cum se pricep;
Atuncea minţile lor,
Ieşind, din capete zbor,
Limbile li să întind,
Corajuri la vorbe prind,
Verzi şi uscate vorbesc,
Fel de fel borborosesc.

Vinul întrîndu-le-n cap,
Minţile ies, nu încap,
Că-n cîrciumi cînd se adun,
Toate tainele îşi spun,

[9] În ms.*4309*: *de dorul.*

Unul altui se jelesc,
Spun, se ispoveduiesc,
Tainele afară-și scot,
Își dau inima și tot...

Aflîndu-se într-acești
Din cetele muierești,
Fiind la fire ușori,
Molatici, la minți slăbșori.

Beţivii atunci, ales
Din cîrciumi pe drum cînd ies,
Să laud, tot se fălesc,
Cu corajii mari vorbesc.

Atunci cine va putea
Împrotivă să le stea?
Că îl fac de rîs pe loc
Și de bătaie de joc".

În sfîrșit, se impune și următoarea întrebare: *Canonul beţivilor* din ms.*4309* și *4833* a fost compus în limba română, sau este o traducere, eventual din limba greacă? Faptul că se întîlnesc în el multe fraze formulate în mod cam stîngaci, cum s-a putut observa și în pasajele reproduse mai sus, și citarea în limba greacă a începutului irmoaselor și al altor cîntări par să arate că acest text a fost tradus din grecește. Nu este exclus ca traducerea să se fi făcut la Brașov, fapt care ar explica prezența unor cuvinte și forme ardelenești în copia mai veche a textului, din ms.*4833*. Laudele vinurilor de Drăgășani, Scăieni și Cernătești se puteau afla și într-un text grecesc, dacă el va fi fost compus în Țara Românească ori la Brașov, sau puteau fi introduse într-un atare text cu prilejul traducerii lui în românește. Este cunoscut faptul că unii negustori români din Brașov, care făceau comerț cu vinuri din Țara Românească, aveau vii la Cernătești, în județul Buzău[10].

4. Culegerea de versuri aflată în ms.*4833* de la BAR a fost alcătuită la București, în anii 1821-1826 (vezi datele menționate pe f.51^{v}, 58^{r}, 59^{v}, 60^{r}, 61^{r}, 61^{v}, 75^{r}, 75^{v}, 84^{r}, 115^{r}). Majoritatea textelor sînt copiate de un Gheorghe Gheorghiu, care poate fi și autorul unora dintre ele. Acesta își scrie numele sub versurile de pe f.34^{r} și 75^{v}.

Unele versuri din acest manuscris ne oferă posibilitatea să elucidăm, ca și în cazurile discutate mai sus, problema paternității altor poezii atribuite lui A. Pann și modul în care a adaptat ori a prelucrat el anumite texte anonime aflate prin manuscrisele vremii. Vom ilustra deci afirmația,

[10] Vezi Constantin A.Stoide și Ioan Caproșu, *Relațiile economice ale Brașovului cu Moldova, de la începutul secolului al XVIII-lea pînă la 1850*, Chișinău, 1992, p.10, 27, 28, 108, 110, 166, 200, 208, 278.

mai veche în istoria noastră literară, că Pann a trecut textele respective printr-o filieră artistică proprie, de esență populară, că avea un laborator poetic al său. Citâm mai întîi poezia [*Astăzi rîz, vorbesc, glumesc*] din ms.*4833*, f.34^{r}, semnată Gheorghe Gheorghiu, care se află și în *Poezii deosebite*, 1831, p.66-67, fiind considerată de Ion Manole "cu siguranță" creația lui Pann[11]:

Ms.*4833*	*Poezii deosebite*
Astăzi rîz, vorbesc, glumesc	Azi rîz, vorbesc și glumesc
Cu ceea ce o iubesc,	Cu ceea ce o iubesc,
Ș-amîndoi ne mîngîiem,	Ș-amîndoi ne mîngîiem,
Foc și dor nu mai avem.	Foc și dor nu mai avem.
Astăzi soarele-au lucit	Azi soarele-a luminat
Pre pămînt mai îndulcit,	Mai frumos, mai seninat,
Că dă ceea ce-am dorit	Că de ceea ce doream
Acum o am dobîndit.	Acum cu mine o am.
Astăzi luna au luminat	Azi luna a strălucit
Pre pămînt mai seninat,	Limpede, mai îndulcit,
Că de ceea ce doream	Că la ceea ce-am gîndit
Acum în brațe o am.	Acum o am dobîndit.

Semnalăm faptul că în *Spitalul Amorului*, broșura a III-a, București, 1852, p.61, poezia are un vers aflat în textul din ms.*4833*: "Acum în brațe o am", nu pe cel corespunzător din *Poezii deosebite*.

Versurile "cîntecului de lume" [*Pom, pom, pom eram eu, pom*], aflat în ms.*4833*, f.57^{v}-58^{r}, datate la sfîrșit "1822, fev.5", au fost folosite de A.Pann ca element de compoziție în poezia *Povestea unui gîngav despre zavera de la 1821*, în *Poezii populare*, București, 1846, p.84-98 (pe p.98 este notată și melodia cîntecului). Imaginîndu-și repetiția cuvîntului temă al fiecărei strofe a acestui cîntec drept un defect de pronunțare al povestitorului evenimentelor respective, Pann încheie poezia astfel:

Astfel a zăverii
Îi fu moși-șitul,
Astfel începutul
Ș-astfel sfîrși-și-
Și sufletul cînd și-a dat,
Ast cîntecel ne-a lăsat:

[11] Vezi monografia *Anton Pann*, București, 1954, p.56, cf. și p.46.

Pentru interesul lor documentar, reproducem în întregime versurile acestui frumos cîntec din ms.*4833*, pentru a fi comparate cu cele din poezia lui Pann, unde textul are numai cinci strofe, iar unele versuri sînt puțin modificate:

Pom, pom, pom eram eu, pom,
Pom eram cu frunza verde,
Și verdeața mi să vede,
Pom, pom, pom eram eu, pom.

Om, om, om eram eu, om,
Om eram mai denainte,
Om de treabă și cuminte,
Om, om, om eram eu, om.

Dar, dar, dar, inimă, dar,
Dar de cînd vorbii cu tine,
Îmi intră săgeți în mine,
Dar, dar, dar, inimă, dar.

Dar, dar, dar, inimă, dar,
Dar de cînd băui cu tine,
Mă făcui un porc de cîine,
Dar, dar, dar, inimă, dar.

Fii, fii, fii, inimă, fii,
Fii, inimă, mai cuminte,
Și nu fii așa fierbinte,
Fii, fii, fii, inimă, fii.

- Joc, joc, joc își bate, joc,
Joc își bate Afrodita,
Cu săgeata și ispita,
Joc, joc, joc își bate, joc.

Nu-i, nu-i, nu-i nădejde, nu-i,
Nu-i nădejde de scăpare,
Că sînt prinsă în cursă tare,
Nu-i, nu-i, nu-i nădejde, nu-i.

- Hai, hai, hai, inimă, hai,
Hai, inimă, mai departe,
Să scăpăm de strîmbătate,
Hai, hai, hai, inimă, hai!

Referindu-se la cîntecul [*Scoală, puiculiță, scoală*], aflat în broșura a VI-a din *Spitalul Amorului*, București, 1852, p.3-5, Ovidiu Papadima a apreciat că el "nu e decît o variantă după versurile lui Ienăchiță Văcărescu: «Spune, inimoară, spune / Ce durere te răpune...»"[12]. Într-adevăr, există o coincidență formală între aceste două poezii (primul vers din strofa a doua a poeziei lui Pann: *Ce durere te răpune* este al lui Văcărescu), dar poezia lui Pann nu reprezintă totuși o dezvoltare a poeziei lui Văcărescu, ci prelucrarea următoarelor versuri anonime aflate în ms.*4833*, f.76[r]:

[12] Vezi studiul *Anton Pann, "cîntecele de lume" și folclorul Bucureștilor*, București, 1963, p.91 și 118.

Scoală, puiculiță, scoală,
Scoală să vedem ce boală,
Ce boală te împresoară,
Te slăbește, te doboară!
Spune-mi, ca să știu și eu,
Spune, sufletelul mieu!
Au nu știi c-a ta zăcere
Trupului mieu dă durere
Și-l face dă pătimește
Pă tot ceasu vrăjmișește!
Fugi, vrăjmașe, nu te voi,
Tu mi-ai dat brînci în nevoi,
Tu m-ai făcut dă bolesc,
Pentru tine pătimesc,
Și acum te faci că nu știi,
Făcîndu-mi certări că-i să vii!
Fugi, mă lasă,c-oi să mor,
Te-am cunoscut că n-ai dor!
Eu merg la al mieu mormînt
Ce mi-e săpat în pămînt,
Și tu,rămîind în lume,
Vei petrece în rîs și în glume,
Nicicum gîndind la un nume
Ci tu l-ai gonit din lume.

Anton Pann a folosit începutul acestor versuri din ms.*4833* și în bocetul unei femei după bărbatul ei cel dintîi (pe mormîntul căruia jucase la moartea lui), în *Povestea fetii a 4-a* din *O șezătoare la țară sau călătoria lui Moș Albu*, partea a II-a, București, 1852, p.60-61.

Tot în *O șezătoare la țară...*, partea a II-a, p.79-80, în *Cîntecul 5*, Anton Pann prelucrează versurile unui "cîntec de lume" care se află de asemenea în ms.*4833*, f.43^{r}:

Frunză verde dă trei nuci, omule, boule,
Nu mă vezi unde mă duci, omule, boule,
Într-un papuc ș-într-un condur, omule, boule,
Cu papucul tîrșîind, cu rochița fîlfîind, omule, boule,
Cu tulpanul lăsînd vînt, omule, boule.
Ci eu te-am trimis cu caru la lemne, omule, boule,
Carul că mi-l frînse, patru boi răpuse, omule, boule.
Și eu te-am mînat cu pușca la vînat, omule, boule,
Pușca că mi-o frînse, cureaoa mi-o aduse, omule, boule.
După care, care, după cel mai mare, omule, boule,
După cine, cine, după un mărăcine, omule, boule.

În prefața în versuri la *Noul Erotocrit*, tomul întîi, Sibiu, 1837, A.Pann face următoarea constatare cu privire la traducerile românești ale *Erotocritului:*

Numa-n rumânește, pînă astă dată,
Nu s-a văzut încă-n tipărire dată.
Dar tradusă-n proză la mulți să găsește,
Și la alți în versuri, chiar ca în grecește,
Fără osebire, -ntocma potrivită,
Dar numa-ncepută și neisprăvită.

La ce traducere românească în versuri "începută și neisprăvită" se putea referi Pann? După cum se știe, prima traducere în limba română a *Erotocritului* lui Vincenzo Cornaro s-a făcut în Moldova, pe la 1780-1785, și este în proză. A doua traducere românească, făcută în Muntenia, în anul 1787, are transpuse în versuri numai corespondența dintre Erotocrit și Aretusa, precum și unele comentarii ale personajelor romanului, restul fiind tot în proză. Ambele traduceri sînt anonime. Printr-o judicioasă argumentare filologică, Eugenia Dima a atribuit traducerea muntеană lui Alecu Văcărescu[13]. În ms.*4833*, f.98^{r}-106^{v}, sub titlul *Neos Erotocritos*, sînt copiate o parte dintre versurile acestei traduceri (folosim copia ei din ms.*1319* de la BAR, datată 30 mai 1789). De exemplu:

Ms.*4833*	Ms.*1319*
Răvașul lui Areti	*Aretusa*
La răvaș răspuns aștept, Cînd ai intrat, să-mi spui drept, Care rău sau care bine Ai pătimit pentru mine, De te-ai pus ca să găsești Lesniri ce mă pedepsești. [.....] (f.98^{r})	La răvaș răspuns aștept, De cîte te-ntreb să-mi spui drept, Care rău și care bine Ai pătimit pentru mine, De te-ai pus ca să găsești Lesnire să mă pedepsești. [.....] (f.121^{v})

[13] Vezi studiul *Alecu Văcărescu, traducător al* **Erotocritului**, în "Limba română", XXXIII, 1984, nr.6, p.492-502.

Erotócritos	*Erotocrit*
Întunerec și lumină,	Întunerec și lumină,
Așa eu lîngă stăpînă.	Așa eu lîngă stăpînă.
Nu am gură de răspuns,	Nu am gură de răspuns,
Și mă chinuiesc ascuns.	Ci mă chinuiesc ascuns.
[.....]	[.....]
(f.98^{v})	(f.122^{r}-122^{v})

După cum vedem, versurile copiate pe cele nouă foi ale ms.*4833* sînt extrase din traducerea munteană mai veche a *Erotocritului*, nu din traducerea *Noului Erotocrit* făcută de Anton Pann, după versiunea lui Dionisie Fotino, cum afirmă Dan Simonescu, în ediția *Cărțile populare în literatura românească*, vol.II, București, 1963, p.32. Este posibil deci ca Pann să se fi referit, în pasajul citat din prefața *Noului Erotocrit*, la versurile aflate în ms.*4833*, pe care le-a considerat o traducere în versuri "începută și neisprăvită" a *Erotocritului* lui Cornaro.

În ms.*3452* de la BAR, care conține o colecție de versuri alcătuită tot la București, prin anii 1824-1827, am aflat următoarea versiune a cunoscutului "cîntec de lume" [*Bordeiaș, bordei, bordei...*], publicat de Anton Pann în *Spitalul Amorului*, broșura a IV-a, București, 1852, p.5-6:

Frunză verde foi de tei,
Ai, bordei, bordei, bordei,
Cu mărtăceii de tei,
S-a împuiat dragostea în ei.

Frunză verde maghiraș
Dragu neichii hamoraș,
Te-am iubit de copilaș,
Și-acum te duci și mă laș.

Frunză verde de aglică,
Unde e casa mititică,
Cu șindrila mărunțică,
Și e copila frumușică,
Și-ț dă gurița de frică.

Bordeiaș cu gura în jos,
Mă făcuș să viu pă jos.
Bordeiaș făr de gîrlici,
Mă făcuș să viu p-aici.

Frunză verde foi d-alun,
M-ai făcut să viu nebun.
Frunză verde ațăraș,
Nu ți-e milă, copilaș.
Ai, bordei, bordei, bordei,
Mîncai cin'sute de lei.

(f.153^{r})

5. Informația documentară prezentată mai sus arată cît de importantă este raportarea versurilor publicate de Anton Pann în diferitele sale volume la textele aflate în numeroasele colecții de versuri din manuscrisele vremii, în care sînt adunate, sub vălul aceluiași anonimat, atît poezii ale celor patru Văcărești, ale lui Costache Conachi, ale lui Barbu Paris Mumuleanu sau ale altor poeți cunoscuți cît și versuri, în general lipsite de valoare artistică, ale unor autori modești, care vor rămîne probabil pentru totdeauna necunoscuți. Anton Pann le-a considerat însă pe toate un bun comun al nației, publicînd versurile mai bune aproape așa cum le-a găsit, iar pe cele mai puțin reușite îndreptîndu-le și adaptîndu-le pe măsura talentului său și a gustului literar propriu ori al mediului căruia i se adresa el. Ar fi deci deosebit de utilă pentru istoria noastră literară întocmirea unei ediții critice, de referință, a operei lui Anton Pann, care să cuprindă, bine sintetizată în notele textologice respective, întreaga informație din manuscrisele vremii privitoare la fiecare text. O atare ediție ar putea contribui la mai buna cunoaștere a izvoarelor operei lui A. Pann și, în consecință, la înțelegerea și interpretarea ei în lumina adevărului istorico-literar.

La întrebarea cu care și-a intitulat capitolul *Există un «laborator poetic» al lui Anton Pann?*, Ovidiu Papadima a răspuns, după ce a comparat unele cîntece din *Spitalul Amorului* cu textele originare identificate de el: "în concluzie generală, «laboratorul» lui Anton Pann de fapt nu e laboratorul lui, ci al publicului de epocă, mai larg sau mai restrîns, al maselor care au receptat anumite poezii într-o anume formă și le-au transmis apoi de la un individ la altul după legile obișnuite ale circulației folclorice" (*op.cit.*, p.139). Textele citate de noi infirmă însă această concluzie. Pann avea laboratorul său literar.

O sursă necunoscută a meditației în literatura română

1. Meditația în versuri sau în proză, cu conținut îndeosebi filozofic-religios, dar și moral, social, patriotic, științific etc., care a avut epoca ei de înflorire în secolul al XVIII-lea și în prima jumătate a secolului al XIX-lea, fiind cultivată cu predilecție de preromantici și de romantici, a cunoscut o largă dezvoltare și în literatura română din secolul trecut. În istoria noastră literară au apărut o serie de studii speciale sau de sinteză asupra meditației românești, între care primul loc îl ocupă lucrarea lui Mihai Zamfir, *Proza poetică românească în secolul XIX*, București, 1971, apoi cea a Antoanetei Macovei, *Lirica românească de tip meditativ. 1800-1850*, Iași, 1982. Numeroase referințe la meditațiile românești în versuri sau în proză se găsesc și în lucrările lui Mircea Anghelescu, *Preromantismul românesc (pînă la 1840)*, București, 1971, și Paul Cornea, *Originile romantismului românesc. Spiritul public, mișcarea ideilor și literatura între 1780-1840*, București, 1972.

2. Lucrînd la pregătirea unei ediții critice a operelor lui Gh. Asachi (primul volum a apărut în 1973, iar al doilea în 1981), am fost obligat să mă ocup mai atent de numeroasele meditații în versuri sau în proză ale acestui scriitor sau publicate anonim în "Albina românească" și în alte periodice editate de el. Cu acest prilej a trebuit să mă introduc în problematica meditației din întreaga literatură română a epocii, pentru a încerca să soluționez, în primul rînd în beneficiul ediției operelor lui Gh. Asachi, două aspecte care mi s-au părut esențiale în cercetarea meditației românești din epoca respectivă, și anume: *originalitatea* meditațiilor, mai ales în proză, care abundă în periodicele românești de atunci, sub diverse semnături sau anonime, și *paternitatea* celor publicate anonim. Căci, în majoritatea cazurilor, înălțimea cugetării filozofice, morale, sociale sau științifice, pe un fond teologic mai liberal, raționalist, precum și stilul poetic deosebit de elevat al unora dintre meditațiile respective nu pot fi

explicate în mod satisfăcător numai prin cultura și experiența literară a scriitorilor români care le semnează ori cărora le sînt atribuite, chiar cînd este vorba de un Asachi sau Eliade Rădulescu.

3. Puțini istorici literari au presupus că o bună parte dintre meditațiile românești, mai ales în proză, care nu au fost declarate traduceri ori imitații, sînt totuși traduceri ori au modele în literatura europeană a vremii. În mod obișnuit, ele sînt considerate opere originale, iar cele publicate anonim sînt în general atribuite editorilor periodicelor în care au apărut. Mihai Zamfir, de exemplu, care a întreprins cel dintîi studiu sistematic asupra acestei specii în literatura română (vezi îndeosebi capitolul intitulat *Primele proze poetice românești: meditațiile în proză*, din *op.cit.*, p.81-129), conchide că apariția în literatura noastră a meditației în proză a corespuns unei necesități interne și că "această specie a căpătat de la început un profil românesc distinct, ce ar putea fi cu greu confundat; în favoarea ipotezei organice poate fi invocat ca argument și faptul că noua specie a fost cultivată atît de scriitori la curent cu mișcarea literară europeană (Asachi, Heliade, D. Rallet), cît și de amatori în sensul adevărat al cuvîntului (N. Velia, Vasici-Ungureanu etc.)" (p.97).

După cum vom vedea, adevărul este că majoritatea meditațiilor în proză aflate în periodicele românești de pînă pe la 1870 sînt traduceri sau ușoare adaptări. Sursa lor principală este bogata colecție de meditații a lui Heinrich Zschokke, *Studen der Andacht zur Beförderung wahren Christenthums und häuslicher Gottesverehrung*, publicată între anii 1809-1816 și reeditată de numeroase ori în tot cursul secolului trecut. La Biblioteca Academiei Române, sub cota II-46. 477, se găsește o ediție completă, în opt volume, apărută la Aarau, în 1837, iar sub alte cote volume disparate din ediții apărute tot la Aarau, în 1835 și 1853. La noi, mai ales în Moldova și Țara Românească, a avut o largă răspîndire traducerea în limba franceză a operei lui Zschokke, intitulată *Méditations religieuses, en forme de discours, pour toutes les époques, circonstances et situations de la vie domestique et civile, traduites par MM. Monnard et Gence, d'après l'ouvrage allemand intitulé Stunden der Andacht.* Din traducerea franceză, la Biblioteca Academiei Române se află trei volume disparate dintr-o ediție, probabil în opt volume, apărută la Paris,

Strasbourg, Londra și Bruxelles, între anii 1828-1836, iar sub cota II-161.810 ediția completă în șase volume apărută la Bruxelles, în 1839.

Heinrich Zschokke (1771-1848), cunoscut scriitor german care și-a desfășurat aproape întreaga activitate didactică, politică și literară în Elveția, a fost adept al pedagogiei pestalozziene și, cum îl califică unii biografi ai săi, un adevărat campion al iluminismului. Vasta lui operă literară și publicistică a avut ca obiectiv principal educația și instrucția păturilor de jos și mijlocii ale populației, pentru care s-a bucurat de o largă popularitate.

Cartea citată, însumînd peste 3.500 de pagini, cuprinde 413 meditații cu conținut variat: religios, moral, social, patriotic, științific. În original, majoritatea acestor meditații au la început cîte o scurtă poezie, tot cu caracter meditativ, pe teme biblice, care în versiunea franceză sînt traduse în proză și tipărite cu caractere mai mici. Conținutul instructiv și educativ al meditațiilor lui Zschokke, în spiritul ideologiei iluministe a epocii, corespundea întru totul programului politic și cultural iluminist al cercurilor literare ale lui Gh. Asachi, I. Eliade Rădulescu și Gh. Barit. Valoarea lor literară deosebită, unele fiind adevărate poeme în proză, oferea în același timp și prilejul unor lecturi agreabile. Ca atare, multe dintre ele au fost traduse, adaptate sau luate ca model de către unii scriitori și publiciști din perioada 1830-1870, între care Gh. Asachi, I. Eliade Rădulescu, G. Munteanu și alții.

Atît în versiunea originală cît și în traducerea franceză, opera aceasta a lui Heinrich Zschokke a fost editată anonim, fapt pentru care și în literatura noastră meditațiile traduse din colecția sa au apărut fără mențiunea autorului. Numai în rare cazuri traducătorii afirmă că textul respectiv este "din Meditații religioase", indicîndu-se astfel versiunea franceză a operei lui Zschokke. În consecință, prezența masivă a acestui scriitor în presa românească din prima jumătate a secolului trecut și, prin el, contactul direct al iluminismului românesc cu această modalitate de manifestare a iluminismului german au rămas necunoscute. În indicele de autori al *Bibliografiei analitice a periodicelor românești* de pînă la 1858, Zschokke este menționat doar de trei ori, dar nu ca autor al vreunei meditații. În majoritatea cazurilor, și traducătorii meditațiilor lui Zschokke apărute în periodicele românești și-au păstrat anonimatul.

4. Înainte de a comunica o parte dintre rezultatele pe care le-am obținut prin raportarea unor meditații aflate în periodicele românești la cele din colecția lui Zschokke, menționăm faptul că 55 de meditații din versiunea franceză a cărții lui Zschokke au fost traduse de Gavriil Munteanu și publicate la Buzău, în 1839 și 1840, sub titlul *Meditații religioase*, iar 17 meditații, traduse după original de Mihail Velceanu, au apărut la Sibiu, în 1875, sub titlul *Meditațiuni spirituale pentru înaintarea creștinismului adevărat și a cultului dumnezeiesc de casă*. Unele texte traduse de G. Munteanu au fost traduse și de M. Velceanu, după ce fuseseră traduse între timp și de alții, în diverse periodice.

Prezentarea situației din periodice o vom începe cu "Albina românească" și celelalte publicații ale lui Gh. Asachi, pentru că el și cercul colaboratorilor lui au avut, după cît se pare, cel mai strîns și mai îndelungat contact cu meditațiile lui Zschokke. Astfel, cea dintîi meditație în proză publicată în "Albina românească" și, după opinia lui Mihai Zamfir, "prima pagină de proză poetică românească" (*op.cit.*, p.83), anume *Scrisoarea unui sahastru din munții Carpat asupra simțirilor la începutul anului nou* (*Alb.*, 1832, p.4, 16), este o traducere rezumativă, o prelucrare a textului *Méditation pour le commencement d'une nouvelle année* (*Méditations...*, II, p.229; în continuare, pentru versiunea franceză a meditațiilor lui Zschokke, în ediția de la Bruxelles, 1839, pe care am folosit-o, vom indica numai volumul și pagina, iar pentru periodicele lui Asachi abrevierile *Alb.* = "Albina românească", *Alm.* = "Almanah de învățătură și petrecere", *Gaz.* = "Gazeta de Moldavia", urmate de anii calendaristici și paginile respective). Aceeași meditație este prelucrată și sub titlul *Anul Nou* (*Alm.*, 1849, p.1), semnată A. (=Asachi). După cum vom vedea, aproape toate meditațiile lui Asachi sau apărute anonim în periodicele lui cu prilejul Anului Nou, în versuri sau în proză, sînt traduceri ori adaptări după texte ale lui Zschokke. *Sîmbăta moșilor* (*Alb.*, 1832, p.164, reprodusă în "Curierul românesc", 1832, p.139) are, în partea de la început, ecouri din *Devoirs envers les morts* (III, p.160). *Anul Nou 1838* ("Alăuta românească", supl.la *Alb.*, 1837, nr.102), semnată Gh. Asachi, este traducerea meditației *Le jour de l'an* (I, p.11), care a fost tradusă și de G. Munteanu, cu titlul *Ziua de Anul Nou* (vol.I, p.13); partea de la început a acestei meditații, care în original este în versuri, a fost

tradusă și de Asachi în versuri, sub titlul *Anul Nou 1843* (*Alb.*, 1842, p.409). *Meditație pentru ziua Anului Nou* (*Alb.*, 1839, p.417) este traducerea rezumativă a textului *Pour la fin de l'année* (III, p.90); versurile de la începutul acestei meditații au fost reproduse de Asachi, sub același titlu, în volumele sale de poezii. *Grăuntele de sămînță* (*Alb.*, 1840, p.205, 207) traduce meditația *Le régne végétale. Premier discours* (V, p.69). *Neaua sau omătul* (*Alb.*, 1841, p.75) este tradusă după *La neige* (V, p.320). *Dorința folosului obștesc* (*Alb.*, 1843, p.65), cu mențiunea "cetit de p.Gh. Asachi în seanța publică a Academiei, la 8 noiemvrie 1842", este traducerea puțin prelucrată a meditației *Le dévouement au bien public* (I, p.316), care fusese tradusă și de G. Munteanu, cu titlul *Jertfirea pentru binele de obște* (vol.I, p.386); aceeași meditație a fost retradusă mai tîrziu și publicată anonim sub titlul *Folosința publică* (*Alm.*, 1860, p.1), de data aceasta avînd la început și un comentariu în versuri. *Comitul* (*Alb.*, 1843, p.121) și *Cometa* (*Alm*, 1845, p.1) traduc meditația *La comète* (V, p.1). *Meditație* (*Alb.*, 1844, p.1, reprodusă în *Alm.*, 1867, p.1, și în *Alm.*, 1870, p.1) este traducerea rezumativă a textului *Le prix de la vie* (II, p.360), care a fost mai tîrziu tradus integral sub titlul *Prețuirea vieței* (*Gaz.*, 1857, supl.la nr.101). *Numele cel bun după moarte* (*Alb.*, 1844, p.381, reprodusă în *Gaz.*, 1853, supl. la nr.2) traduce textul *Bonne renommée après la mort* (III, p.442); fragmente din această meditație se găsesc și în prima parte a evocării lui Gh. Asachi, *Vasili Lupu, domn a Moldovei, fondatorul academiei din Iași și restauratorul literaturei române* ("Patria", 1859, supl. la nr.18). Frumoasa meditație *Cerul stelit* (*Alb.*, 1845, p.197), tradusă după *Le ciel étoilé* (IV, p.441), a fost mai tîrziu tradusă cu același titlu și de M. Velceanu. *Cugetări la încheierea anului* (*Alb.*, 1847, p.369, și 1848, p.1, reprodusă în *Alm.*, 1850, p.1, cu titlul *Cugetări la începutul anului*) este traducerea meditației *Pour la fin de l'année* (IV, p.424), care a fost retradusă și în *Alm.*, 1872, p.3, cu titlul *Meditație pentru finele anului* și cu mențiunea "din Zsiokke" (sic!). *Ducerea iernei* (*Alb.*, 1848, p.96, 99, 103) traduce meditația *Les adieux de l'hiver* (V, p.62). *Primăvară. Meditație evlavioasă* (*Gaz*, 1850, p.113, 117, 129) și *Evlavia de primăvară* ("Patria", 1859, p.149) traduc meditația *La dévotion du printemps* (V, p.93); primele alineate ale acestei meditații au fost traduse în versuri de Asachi la începutul poeziei sale

Moșii. Sîmbăta morților. Meditația *Cum poate fi omul ferice* (*Alm.*, 1851, p.1, tradusă după *L'art d'être heureux* (II, p.417), fusese tradusă și de G. Munteanu, cu titlul *Cum putem fi fericiți* (vol.I, p.78). *Spectacol în ceri* (*Gaz.*, 1852, p.151, 157, 161, 169) este traducerea meditației *Contemplation du firmament* (V, p.258). *Concordia sau unirea cetățană* (*Alm.*, 1853, p.1, reprodusă în *Gaz.*, 1857, p.209, și în *Alm.*, 1859, p.1) este traducerea meditației *La concorde civile* (I, p.384), care fusese tradusă și de G. Munteanu, cu titlul *Unirea cetățenească* (vol.I, p.399). *Patria pătimindă* (*Alm.*, 1855, p.1) traduce textul *La patrie soufrante* (I, p.370), iar *Giudecata prezentului* (*Alm.*, 1856, p.1) este traducerea meditației *De nos jugements sur les événements publics* (I, p.299). *Soarta popoarelor* (*Alm.*, 1858, p.1), tradusă după *La destinée des nations* (I, p.403), va fi retradusă cu același titlu și de M. Velceanu. *Datoria omului a făptui prin bune exemple* (*Gaz.*, 1858, p.94, reprodusă în *Alm.*, 1862, p.3) traduce textul *Obligation de donner un bon exemple* (III, p.117). *Sîmbăta morților* (*Gaz.*, 1858, p.141) este traducerea mai liberă a meditației *Le tombeau des amis* (IV, p.346). *Junimea patriei* ("Adaos literar pentru abonații Monitorului oficial a Moldovei", iulie 1860, p.12) este traducerea meditației *Le jeune homme* (IV, p.11), pe care în 1836 o tradusese și Eliade Rădulescu. *Dignitatea națională* (*Alm.*, 1861, p.1) traduce textul *Respect pour les nations étrangères* (I, p.390); primele alineate ale acestei meditații se găsesc și la începutul evocării lui Gh. Asachi, *Chirangheleu, filosof cosmopolit în Moldova* (*Alm.*, 1848, p.65). *Luna* (*Alm.*, 1866, p.24) este traducerea meditației *Aspect de l'astre des nuits* (IV, p.481). *Meditație la Anul Nou* (*Alm.*, 1868, p.3), semnată Gh. Asachi, este o prelucrare a textului *Sentiments qu'on éprouve au jour de l'an* (III, p.99), iar *Stima poporului nostru* (*Alm.*, 1869, p.XIX), semnată tot de Gh.Asachi, este traducerea rezumativă a meditației *Respect pour notre propre nation* (I, p.396), pe care o tradusese și G. Munteanu, cu titlul *Respectul către națiia noastră* (vol.II, p.117).

Cîteva dintre meditațiile lui Zschokke au apărut în "Muzeu național", I, 1836-1837, II, 1837-1838 (în continuare, *Muz.*), fiind traduse de G. Munteanu și I. Eliade Rădulescu. Astfel, *Primăvară* (*Muz.*, II, p.17), cu mențiunea "tîlmăcită din Meditațiile religioase de Gavriil Munteanu", traduce mai liber textul *La dévotion du printemps* (V, p.93). *Căsătoria*

(*Muz.*, II, p.80), cu indicația "din Meditațiile religioase de G. Munteanul", care o reproduce și în volum (I, p.133), este tradusă după *Le mariage. Premier discours* (I, p.184). *Tatăl familiii* (*Muz.*, II, p.92), cu mențiunea "din Meditațiile religioase a d.M" (=Munteanu), care o reproduce în volum (I, p.43), traduce textul *Le père de famille* (I, p.69). *Tînărul* (*Muz.*, II, p.64), cu indicația "meditații religioase de I.E." (=Eliade), este traducerea meditației *Le jeune homme* (IV, p.11), pe care o va traduce și Asachi cu titlul *Junimea patriei*. Tot Eliade a tradus probabil și *Tînăra* (*Muz.*, II, p.97), după *Le jeune fille* (IV, p.20), pe care o va traduce și G. Munteanu cu titlul *Fecioara*.

În "Curier de ambe sexe", periodul I, 1836-1838, Eliade publică meditația *Religiozitate și junețe* (vezi ed.II, p.136), tradusă după *Religiosité et jeunesse* (IV, p.1), și retipărește *Tînărul* (p.192).

Un număr mai mare din meditațiile lui Zschokke au apărut în gazeta "Vestitorul bisericesc", Buzău, I, 1839, II, 1840 (în continuare, *Vest.*), ai cărei editori, Dionisie Romano și G. Munteanu, anunță în înștiințarea din 18 decembrie 1838, publicată în fruntea unui număr de probă, că adaosul gazetei "se va alcătui din articole alese din cele mai frumoase Meditații religioase". Dintre acestea, *Privirea cerului cu stele* (*Vest.*, II, p.185, 193) este tradusă după *Contemplation du firmament* (V, p.258), *Fecioara* (*Vest.*, II, p.165), cu indicația "din Meditații de G.M.", a fost tradusă puțin mai înainte și de Eliade cu titlul *Tînăra. Scara ființelor* (*Vest*, II, 41, 45) este tradusă după *L'échelle des êtres* (IV, p.432), *Viața socială* (*Vest.*, II, p.25, 29) după *La vie sociale* (IV, p.176), *Activitate (silință) folositoare* (*Vest.*, II, p.58, 61) după *Activité utile* (IV, p.47), și altele.

Meditația intitulată *Ziua de Anul Nou*, din "Foaie pentru minte, inimă și literatură", 1844, p.1, cu indicația "Din Cugetările religioase", este reprodusă din *Meditații religioase* traduse de G. Munteanu, vol.I, Buzău, 1839, p.13, și reprezintă partea de la început a meditației *Le jour de l'an* (I, p.11), pe care a tradus-o și Gh. Asachi, în versuri, cu titlul *Anul Nou 1843* (vezi mai sus).

5. Evident, corespondențele stabilite între meditațiile lui Heinrich Zschokke și traducerile sau prelucrările lor publicate în periodicele românești menționate nu micșorează meritele unor scriitori ca Asachi, Eliade Rădulescu, G. Munteanu, Bariț și alții, cărora le-au fost atribuite

aceste meditații drept opere originale. Receptarea mesajului lor iluminist în cultura noastră și efortul de a le traduce ori prelucra cît mai aproape de nivelul artistic superior al originalului sau al versiunii franceze constituie merite destul de mari pentru scriitorii respectivi. Identificarea acestei surse străine impune însă ducerea pînă la capăt a acțiunii de depistare a prezenței lui Zschokke în meditația românească din secolul trecut și revizuirea în spiritul adevărului istorico-literar a studiilor privitoare la această specie în literatura română.

6. Informațiile prezentate mai sus au fost publicate de noi, sub același titlu, în "Cronica", XV, 1980, nr.49, p.7. Împrejurările au făcut însă ca ele să nu fie receptate cum s-ar fi cuvenit în cele două studii de sinteză privind meditația în literatura română apărute în anii 1981 și 1982, care au rămas pînă în prezent principalele lucrări de referință în această problemă. La data apariției articolului nostru, studiul monografic al lui Mihai Zamfir, *Poemul românesc în proză*, București, 1981 (în care este încorporat integral studiul său mai vechi, *Proza poetică românească în secolul XIX*, București 1971), era probabil în curs de tipărire, încît autorul, în loc să amîne puțin apariția lucrării, pentru a introduce corecturile de rigoare în capitolul *Primele proze poetice: meditațiile în proză* (p.75-112), a preferat să republice acest capitol tot în versiunea apărută în 1971. M. Zamfir a citat totuși contribuția noastră, într-o notă de la p.75, lăsînd să se înțeleagă însă că ea ar privi doar meditația din 1832 a lui Gh. Asachi, *Scrisoarea unui sahastru din munții Carpat asupra simțirilor la începutul anului nou*, și meditațiile, nenumite, ale lui I. Eliade Rădulescu. În studiul *Lirica românească de tip meditativ. 1800-1850*, Iași, 1982, Antoaneta Macovei a ignorat acest articol.

După cum am văzut, cercetarea meditației în literatura română din prima jumătate a secolului trecut trebuie să înceapă cu depistarea cît mai riguroasă a surselor ei de inspirație, pentru a putea fi delimitate, cît este posibil, traducerile sau imitațiile de creația originală a scriitorilor noștri de atunci și a formula astfel concluzii pertinente în istoria literaturii și a culturii românești. Noi am depistat doar o singură sursă. *Sînt desigur și altele, încă necunoscute.* Ca atare, unele comentarii, analize și concluzii ale lui Mihai Zamfir din capitolul *Primele proze poetice: meditațiile în proză*, menționat mai sus, sînt *false*, datorită necunoașterii de către autor a

faptului că unele meditații la care s-a referit ori le-a analizat sub diverse aspecte nu sînt scrieri originale, cum au fost considerate. În articolul publicat în 1980 nu am dispus de spațiul necesar pentru a cita cîteva exemple de asemenea comentarii și concluzii eronate. Facem acest lucru acum.

Referindu-se la apariția în literatura română a meditației în proză și încercînd să definească această nouă specie literară, M. Zamfir afirmă: "Putem considera meditația *Scrisoarea unui sihastru din munții Carpați asupra simțirilor la începutul anului nou*[1], nesemnată, apărută în 1832 în Moldova și aparținînd, după toate probabilitățile, lui Asachi, drept prima pagină de proză poetică românească. Acest exercițiu stilistic primitiv, melopee întunecată și cadențată pe străvechea temă *vanitas vanitatum*, avea să inaugureze o remarcabilă serie de opere romantice în proză, încă prea puțin cunoscute, făcute să reprezinte atmosfera romantismului extrem [...] În proza noastră romantică, meditația ocupă, statistic, primul loc: cu greu se poate găsi vreo revistă care să nu insereze, obscur, între notițele de politică externă și anunțurile domestice, meditații în proză. Noua specie atacă constant marile teme ale epocii: ireversibilitatea timpului, raportul dintre uman și divin, locul omului în univers, în dispreț manifest față de orice preocupare contingentă. Descrierea stilistică a acestei zone literare nu a fost realizată pînă acum, deoarece criteriile estetice și de concepție trebuie să-și dea mîna pentru a putea încerca o definiție [...] Indiferent de autor sau de anul apariției, meditația romantică din prima jumătate a secolului este ușor de recunoscut printr-un sunet aparte, prin nelipsita pedală gravă:

«Zile fugătoare! Ani repezi! Cu nerăbdare așteptăm începutul anului, întumarea primăverei înflorite și, iată, suspinăm: anul, primăvara au trecut! Cele ce pînă a nu veni număram lună, an, după ce au trecut le numim minute. Copilul cere timpul juniei, junele oftează după vîrsta bărbăției: prea iute vine timpul, repede ajunge vîrsta, și nu tîrziu cu întristare aruncăm ochii în trecut ca într-un vis [...]» (*Proza poetică*..., p.83-84; *Poemul*..., p.75-76).

Meditația din care a fost reprodus pasajul citat este însă, așa cum am arătat mai sus, o traducere rezumativă a textului intitulat *Le prix de la vie* din versiunea franceză a meditațiilor religioase ale lui H. Zschokke (II, p.360):

[1] *Albina românească*, an.IV (1832), nr.1 (3 ian.), p.4, și nr.4 (14 ian.), p.16. (Nota autorului).

"O rapidité des jours et des années! Notre impatience appelle le printemps, qui se couronne des roses; à peine s'est-il montré avec éclat que nos soupirs, nos regrets accusent son départ. Ces portions de l'avenir, que nous nommons des mois, des années, des siècles, une fois reléguées dans le passé, ne nous semblent plus que des instants. L'enfant apelle l'adolescence, l'adolescent l'âge mûr; à peine ont-ils émis leur voeu, que le temps impitoyable les entraîne malgré eux dans son vol rapide. Leurs regards attristés s'arrêtent sur ces âges, qui se sont évanouis comme un songe agréable...".

Puțin mai departe, vorbind despre tematica meditațiilor, M. Zamfir afirmă: "Totalitatea operelor în proză ale lui Asachi reprezintă o psalmodie tragică; fiecare an nou era salutat în *Albina românească* cu rînduri ca cele de mai sus. Această producție aproape necunoscută a autorului dezvăluie uneori cutele intime ale unei ființe profund introvertite. Dintre aceste opere, aproape niciodată republicate, creații cum ar fi *Meditație* [2], *Anul nou 1838* [3], *Meditația unui îmbătrînit poet* [4] și, mai ales, *Cerul stelit* [5] reprezintă o riguroasă selecție dintr-un grup ce cuprinde aproximativ 20 de meditații. Putem afirma că rareori inspirația cosmică a dovedit în literatura noastră din secolul trecut profunzimi meditative de amploarea și vibrația celor cuprinse în pagina intitulată *Cerul stelit*; înaintea poeților postpașoptiști și înaintea lui Eminescu, neliniștea tăcerilor stelare și angoasa inextinctibilă se găsesc prefigurate în aceste rînduri cu adevărat premonitorii:

«Cînd pere sara lumina cea frumoasă a zilei, cînd umbre întunecoase acoper politii, sate, cîmpii și munți, cînd amuțește vuietul cel mare al vieței și toți muritorii obosiți, toate făpturile viețuitoare zac în somn, cînd tot pămîntul, ca un mort, s-acufundă în mormîntul cel întunecos, atunci se înalță noaptea în a ei măreață serbare; și din ceriu lucesc asupra tunericului nostru stelile cele vecinice; noi nu mai vedem pămîntul nostru în a sale frumusețe și sălbătăciuni, ci numai lumi streine, care din noianul lumei ni surîd cu plăcere [...]»" (*Proza poetică...*, p.102-103; *Poemul...*, p.89-90).

---

[2] *Albina românească*, XVI, 1844, nr.1 (2 ian.), p.1-2. (Nota autorului).

[3] *Idem*, IX, 1838, nr.1 (3 ian.), p.1. (Nota autorului).

[4] *Idem*, X, 1839, nr.17 (26 febr.), p.67-68. (Nota autorului).

[5] *Idem*, XVII, 1845, nr.50 (28 iun.), p.197-198, și nr.51 (1 iul.), p.201-203. (Nota autorului).

Supraevaluarea creativității literare a lui Gh. Asachi făcută de M. Zamfir în pasajul citat mai sus se dovedește însă cu totul nemotivată, cînd constatăm că meditația *Cerul stelit* reprezintă traducerea fidelă (probabil nici aceasta nu-i aparține lui Asachi!) a meditației *Le ciel étoilé* din aceeași colecție a lui H. Zschokke (IV, p.441):

"Lorsque le soir, faisant disparaître la lumière du jour, couvre de ses ombres les habitations, les montagnes et les plaines; lorsque le bruit de la vie se tait, et que les mortels fatigués et toutes les créatures se livrent au sommeil, quand l'hémisphère terrestre semble reposer comme un mort dans les ténèbres du tombeau; alors la nuit règne avec majesté; du haut du firmament les astres éclairent de leurs rayons l'obscurité de notre globe; les charmes et les beautés de cette terre se dérobent à nos yeux; nous ne voyons plus que des mondes inconnus qui semblent nous sourire du sein de l'immensité [...]".

"Asachi scrie - continuă M. Zamfir - și altfel de meditații, pe teme temporale sau ocazionale, legate de un moment semnificativ al anului: *Meditația pentru Sf. Paști* [6], *Grăuntele de sămînță* [7], interesante pentru nota panteistă prezentă întotdeauna în conștiința creștină a scriitorului". Și acestea sînt însă traduceri după versiunea franceză a meditațiilor lui Zschokke: prima după *Triomphe divin par la résurrection de Jésus-Christ* (IV, p.383), iar a doua, cum am arătat mai sus, după *Le régne végétal. Premier discours* (V, p.69).

Autorul comentează apoi o serie de meditații apărute în "Foaie pentru minte, inimă și literatură" de la Brașov, pe care le consideră tot originale: "N. Velia, un prolific poligraf ardelean, se simțea chemat să toarcă din nou cunoscutul fir al întrebărilor despre viață, timp și moarte: *Hotărîrea omului pre pămînt* [8], *Un minut* [9] [...] Păstrînd toate proporțiile, ne putem amuza văzînd pe lucrativul și industriosul Bariț în ton cu melancolia

---

[6] *Albina românească*, X, 1839, nr.24 (23 martie), p.97-98, supliment. (Nota autorului).

[7] *Idem*, XI, 1840, nr.50 (27 iunie), p.205, și nr.51 (30 iunie), p.207-208. (Nota autorului).

[8] *Foaie pentru minte*, VII, 1844, nr.10 (6 martie), p.77-79. (Nota autorului).

[9] *Idem*, V, 1842, nr.15 (13 aprilie), p.113-116; nr.16 (20 aprilie), p.121-123, a doua variantă. (Nota autorului).

epocii; în *Cugete de iarnă* [10], tînărul de nici treizeci de ani se simte chemat să facă bilanțul vieții și să-și presimtă sfîrșitul; *Ziua de anul nou* [11] este o rugăciune fierbinte pe care o înalță scepticul și anticlericalul Bariț" (*Proza poetică...*, p.103-104; *Poemul...*, p.90-91). Noi presupunem că majoritatea meditațiilor apărute în "Foaie pentru minte", semnate de Gh. Bariț, J. Mány, N. Velia-Tincu, Pavel Vasici-Ungureanu și alții, sînt *tot traduceri sau prelucrări*, ca și cele din periodicele lui Gh. Asachi și ale lui I. Eliade Rădulescu, sursa lor putînd fi literatura moral-religioasă și iluministă răspîndită îndeosebi prin periodicele germane pe care le aveau la îndemînă semnatarii lor. Este posibil ca unele să provină din aceeași bogată comoară a meditațiilor lui H. Zschokke. Nu am studiat această problemă, dar cazul meditației *Geografia Țintirimului*, pe care îl prezentăm mai jos, pare să confirme ipoteza că majoritatea meditațiilor apărute în "Foaie pentru minte" sînt traduceri sau prelucrări. Mai întîi însă amintim faptul menționat mai sus că meditația *Ziua de anul nou*, atribuită lui Bariț, nu este nici măcar tradusă de el, textul fiind reprodus din *Meditații religioase* traduse de G. Munteanu, vol.I, Buzău, 1839, p.13.

După cum se știe, între manuscrisele rămase de la profesorul și poetul ieșean Vasile Fabian-Bob, originar din Transilvania, s-a găsit și textul în versuri pe care un fost elev al său, Vasile Popescu-Scriban, viitorul episcop Filaret Scriban, l-a publicat în "Foaie pentru minte", II, 1839, nr.15, sub titlul *Suplement la Geografie, întru memoria răposatului școlari Ștefan Șendrea din Ghimnazia Baziliană din Iași, la anul 1834, octomv,25*. Versurile au la sfîrșit următoarea notă a editorului: "Cum să vede, V. Fabian n-au isprăvit această poemă. Cu două zile înaintea morții, răposatul autor au cerut acest vers ca să-l săvîrșască, zicînd: «Să săvîrșesc descrierea locului unde merg», și din nenorocire nu s-au găsit atuncea". Titlul *Suplement la Geografie*, dat probabil de autor, se datorește faptului că V. Fabian predase la Gimnazia Vasiliană un curs de geografie, pe care l-a și tipărit la Iași, în anul 1834. Versurile sînt însă cunoscute și sub titlul *Geografia Țintirimului*. Istoricii noștri literari au considerat aceste versuri ale lui V. Fabian drept *originale*, atribuindu-i autorului unele însușiri de poet în crearea imaginilor respective. Doar Paul Cornea s-a gîndit și la

[10] *Idem*, IV, 1841, nr.4 (26 ian.), p.28-29. (Nota autorului).
[11] *Idem*, VII, 1844, nr.1 (3 ian.), p.1. (Nota autorului).

posibilitatea ca ele să aibă la origine "un izvor străin, care rămîne de identificat" (vezi *Originile romantismului românesc*, București, 1972, p.403). La un an după publicarea poeziei lui Fabian, în "Foaie pentru minte", III, 1840, nr.9, a apărut meditația în proză *Gheografia Țintirimului*, semnată Dr. Vasici. Din comparația acestor texte rezultă că V. Fabian a versificat prima jumătate a meditației pe care o publică doctorul Pavel Vasici. I. Verbină [=I. Pervain], în articolul *Vasile Fabian Bob: Suplement la Geografie*, apărut în "Studii literare", IV, 1948, p.169-176, consideră însă textul publicat de Vasici o *prelucrare* a versurilor lui Fabian. Pentru edificarea cititorului, reproducem versurile lui Fabian, urmate de pasajul corespunzător din textul în proză publicat de Vasici:

"Este-n zona subsolară o pacinică, mică țară,
Aproape de țărmul lumei plecătoare către sară,
Unde-apoi să hotărăște cu o mare-mpărăție,
Păn-acum necunoscută la cărți de gheografie.
Oamenilor de aicea numărul pururea crește,
Nici mai moare cin-o dată aici să-ncetățenește.
Ici și cole-n astă țară se-ntind locuri înverzite,
Pintre văi și delurele, cu producturi feliurite,
Între care colonistul, fără ceva să lucreze,
Cet-încet cu toată casa poate bine să s-așeze.
Iar aerul rece, umed, în așa țară streină
Trage vînturi ce cu jale acum gem, acum suspină.
Roua cerului aicea cade-n picuri mestecate
Cu amară lăcrămare din dureri nevindecate.
Multe roduri pus-aicea pintre dealuri și vîlcele
Mai tîrziu au mai devreme sporesc toate afar'de rele.
Minunați sînt acești pacinici dup-a lor legiuitură,
Toți sînt muți, adese însă li s-aude ș-a lor gură.
Nu zidesc ca noi politii; în o strîmtă vizunie
Fiecare lăcuiește fără dare de chirie;
De vecini, de frați, de mumă și de toate doru-i trece,
Pin pregiurul casei sale iama-i cald și vara-i rece."

"Țintirimul (îngropătoare) este o țară mică, pacinică, așezată subt brîul Miezului nopții. La apus se hotărește cu seara vieții noastre, iară la răsărit cu o

țară frumoasă și norocoasă, însă necunoscută. Numărul lăcuitorilor este mare, și tot se înmulțește, căci cine o dată să face cetățean acestii țări, acela nu mai moare. Pămîntul acestei țări este țelinos, rece și reavăn. Are foarte multe delușe, și ici și colea se deschide și cîte o vale destul de largă, ca să primească un cetățean nou, cu căștioara sa. Rîuri nu are, ci roua cerului și lacrămile durerilor adapă această țară. Aerul ei este foarte rece, și vînturile ei, suspinuri numite, înfiorează pe cei ce întră într-însa. Dintre plante crește aicea «Nu mă uita», deacă pică peste dînsa lacrămi, căci această plantă numai în apă crește. Poporul țării aceștia este osebit cu totul, oamenii sînt toți muți, și numai cînd și cînd aboresc din adîncele sale căsuțe niște vorbe prea mult însemnătoare; cetăți aicea nu se zidesc, ci fieștecare om treiește în colibuța sa, negrijindu-se pe cine are vecin și ce se lucră împregiur de dînsul."

Dacă folosirea de către Fabian (mort în 1836) a textului lui Vasici este exclusă, nici acesta nu a prelucrat textul în versuri al lui Fabian, cum s-a presupus, pentru că, după cum se poate lesne observa, între cele două texte sînt unele diferențe de imagini și de expresie explicabile numai printr-un izvor comun, iar în versiunea lui Vasici există și a doua jumătate a meditației respective. Avem deci dovada că atît Fabian cît și Vasici au folosit același izvor, probabil german, și că Pavel Vasici a semnat o meditație pe care doar a tradus-o.

Probabil tot o traducere este și meditația *Mîna*, din "Foaie pentru minte", II, 1839, nr.11, p.82-83, de asemenea semnată de Pavel Vasici. În fragmentul din acest text reprodus de M. Zamfir (*Proza poetică...*, p.123; *Poemul...*, p.108) se află următorul pasaj: "Mîna se mișcă în sus și-n jos și rădică cu vîrful său în nori trufașele piramide a Eghiptului și zidi vitează puternicul Arc din Roma. Mîna ne dădu, prin vestitul zugrav Rafael, cerească icoană a dumnezeiești Fecioare și, prin Denecker (?), a necuprinsului Dumnezeu om Hristos". Presupunem că referințele la aceste repere ale arhitecturii și picturii universale, ca și alte referințe similare din cuprinsul meditației, nu puteau fi la îndemîna lui Pavel Vasici. Numele Denecker, după care M. Zamfir a pus pe drept cuvînt un semn de întrebare, reprezintă, probabil, o coruptelă a numelui Denner, al celebrului pictor german Balthasar *Denner* (1685-1749), care și-a cîștigat un renume european de portretist și care are, poate (nu am văzut albume cu picturile lui), un tablou de referință cu chipul lui Iisus Hristos.

Alăturarea numelui său de cel al lui Rafael putea fi făcută mai curînd de un autor german al acestei meditații.

Avînd în vedere cele arătate mai sus, este de la sine înțeles că rezultatele analizei stilistice și statistice a meditațiilor întreprinsă de M. Zamfir, după principiile formulate de Pierre Guiraud și Paul Zumthor, nu pot fi concludente, ba chiar sînt derutante pentru cititorul neavizat. Dintre cele 11 meditații alese drept texte de referință, multe sînt traduceri, cu surse identificate sau încă neidentificate. Cui atribuim deci folosirea anumitor cuvinte de bază, a unor sintagme revelatorii, simetria sintactică și alte particularități stilistice ale acestor texte?

7. În mod evident, problema apariției și a dezvoltării în literatura română a meditației în proză trebuie restudiată, în lumina unei bune cunoașteri a istoriei culturii românești din prima jumătate a secolului al XIX-lea.

Am văzut mai sus că M. Zamfir a considerat meditația *Scrisoarea unui sahastru din munții Carpat...*, publicată în "Albina românească" din anul 1832, drept "prima pagină de proză poetică românească". Acum însă știm că această prioritate o are celebrul *Cuvînt de îngropare vechiului Ștefan voievod*, care este un adevărat poem în proză, scris în secolul al XVIII-lea, probabil în anul 1770 (vezi studiul *Ierodiaconul Gherasim Putneanul de la episcopia Romanului...*, în volumul de față).

A doua pagină originală de proză poetică românească o reprezintă *plîngerea patriei* din discursul lui Gheorghe Lazăr la instalarea domnitorului Grigore Dimitrie Ghica pe tronul Țării Românești, în ziua de 30 iulie 1822 (vezi textul la G.Bogdan-Duică, *Gheorghe Lazăr*, București, 1924, p.139-148). În articolul consacrat lui Gh. Lazăr, în *Dicționarul literaturii române de la origini pînă la 1900*, București, 1979, p.489-491, Algeria Simota observă pe drept cuvînt că acest discurs, "pătruns de sentimente patriotice, este prezentat într-un stil profetic și avîntat, ce anunță proza lui I. Heliade Rădulescu sau aceea din *Cîntarea României*". Citățm din el, spre exemplu, următorul pasaj:

"Ah, ce văz, ce aud! Vai ție, pămîntule, Domnul s-au mîniat! Ia auziți zbieretul turmelor! Ia auziți mugetul cirezilor după prăsila lor! Ia vedeți cum

aleargă toate spre tîrlă! Ia vedeți înțiuțimea păstorilor către locul scăpării, ia auziți urletul și vaietul dobitoacelor strejinopții, ia ascultați zborul și alergătura pasărilor văzduhului spre cuiburile lor! Ia vedeți cum se ascund toate hiarele cîmpurilor, pînă și vicleana vulpe cum aleargă și ea în fundul vizuniii ei! Iar hiarele pădurii, neputînd ajunge la locurile scăpării, cum se pitesc în cea mai de aproape scorbură, în cea mai de aproape crăpătură de pămînt! Ba și iepurile piatra ș-au ales scăpare luișI".

Este posibil ca N. Bălcescu să fi cunoscut acest discurs și să fi fost influențat și de el în elaborarea *Cîntării României*, căci în colegiul Sf. Sava din anii studiilor sale acolo cultul pentru Gh. Lazăr era încă viu. Profesori ca Florian Aaron, Iosif Genilie, Ioan Pop sau Simion Marcovici, care întreținеau în colegiu cultul marelui lor înaintaș, vor fi atras luarea-aminte a elevilor asupra acestui înălțător discurs al lui Lazăr.

Notă la poezia Cîinele soldatului *a lui Grigore Alexandrescu*

1. Această binecunoscută poezie, care, de la apariția ei pînă în zilele noastre, s-a bucurat de o largă popularitate, a fost publicată prima dată în gazeta bucureșteană "România", nr.74, din 28 martie 1838. Faptul că este o imitație a fost de multă vreme stabilit. N.I. Apostolescu, în *L'influence des romantiques français sur la poésie roumaine*, Paris, 1909, p.113, afirmă că autorul român "a refăcut" în ea poezia *Le chien du Louvre* a poetului romantic francez, celebru atunci, Casimir Delavigne (1793–1843); iar I. Fischer, în ediția critică a poeziilor lui Gr. Alexandrescu, *Opere*, I, București, 1957, arată că poezia *Cîinele soldatului* este o "adaptare liberă" a poeziei lui Delavigne (p.467), că "Alexandrescu schimbă datele poemului, îl reduce ca dimensiuni, adăugînd însă unele trăsături personale" (p.469). În nota textologică respectivă, I. Fischer reproduce în întregime poezia lui Delavigne.

2. Deși este indiscutabil faptul că Gr. Alexandrescu a adaptat în *Cîinele soldatului* poemul menționat al lui Casimir Delavigne, credem că poetul român a avut totuși ca pretext pentru crearea acestei poezii următorul fapt divers, aflat desigur în presa franceză a timpului și reprodus, la rubrica *Varietăți*, în aceeași gazetă bucureșteană "România", nr.11, din 13 ianuarie 1838, p.3. Un soldat din trupele franceze care luptau atunci în nordul Africii avea un cîine numit Azor. Venindu-i rîndul la o gardă de noapte într-un post primejdios, soldatul, pe nume Blanchard, a plecat însoțit de prietenul său patruped. Atacat de un grup de beduini, Blanchard este ucis, iar cîțiva soldați din unitatea respectivă, care, alarmați de focurile de armă și de zgomotul luptei, au alergat la fața locului, l-au găsit pe Azor luptîndu-se cu un atacator care îi decapitase stăpînul și încerca să fugă cu capul lui Blanchard înfășurat într-o manta. Viteazul cîine îl răpune pe inamic, dar este grav rănit de sabia acestuia, încît chirurgul care l-a vindecat a fost nevoit să-i amputeze un picior.

Relatarea acestui fapt se încheie astfel: "De multă vreme Blanşard s-a uitat, mulţi soldaţi după vreme s-au schimbat în locul acela, dar cîinele în toate serile, către 10 ceasuri, se află la locul unde i s-a omorît stăpînul; se pune în oarecare depărtare înaintea caraulii şi şade acolo pînă după miezul nopţii, cînd iarăşi, schiopătînd în trei picioare, se întoarce la tabăra soldaţilor. Toţi soldaţii îl cunosc, îl iubesc şi i-au dat numele Invalidul Azor".

3. Presupunem, aşadar, că unele date diferite de cele ale poeziei lui Delavigne, precum şi numele cîinelui, Azor, din ultimul vers al poeziei lui Gr. Alexandrescu, au fost luate de poetul român din faptul divers relatat mai sus. Este posibil ca însăşi ideea de a scrie această poezie, în care a prelucrat poemul citat al lui Delavigne, să-i fi fost sugerată lui Alexandrescu de lectura faptului divers menţionat. Apariţia poeziei lui Gr. Alexandrescu în aceeaşi gazetă, la numai aproape trei luni după publicarea relatării impresionantului exemplu de devotament canin al "Invalidului Azor", ne determină să considerăm posibilă relaţia pe care o stabilim între datele aflate în relatarea respectivă şi geneza poeziei *Cîinele soldatului*.

Cîntarea României, *opera lui Nicolae Bălcescu*

1. Paternitatea poemului în proză *Cîntarea României*, publicat anonim în anul 1850, la Paris, în unicul număr al revistei "România viitoare", cu o prefață semnată de Nicolae Bălcescu, constituie una dintre cele mai controversate probleme ale istoriei noastre literare[1]. Disputa datează din anul 1863, cînd, într-o scrisoare particulară, Vasile Alecsandri îi comunică lui Al. Odobescu următoarele: "...îți voi descoperi o mare taină literară. *Cîntarea României* publicată în jurnalul meu a fost compusă în limba franceză de A. Russo și tradusă în românește de N. Bălcescu. Am la mine manuscrisul său original". Relatarea aceasta este surprinzătoare, deoarece pînă la data respectivă Alecsandri avusese în repetate rînduri prilejul să dezvăluie "taina" paternității *Cîntării României* și, totuși, nu s-a referit la ea. Semnificativ este îndeosebi faptul că în 1862, cînd publică în "Revista română" a lui Odobescu un articol despre N. Bălcescu, urmat de o notă despre A. Russo (prima sa referire la viața și activitatea lui Russo), el menționează între scrierile acestuia apărute în "România literară", în care vede "probe de talent, de logică și de erudiție", numai *Amintirile* și *Cugetările*, nu și *Cîntarea României* [2]. Este imposibil ca Alecsandri, pomenind scrierile publicate de Russo în revista lui, să fi scăpat din vedere tocmai *Cîntarea României*, dacă ar fi considerat atunci pe Russo drept autor al ei. Vasile Alecsandri a revenit de mai multe ori asupra

---

[1] Vezi bibliografia acestei probleme la Horia Nestorescu-Bălcești, *Nicolae Bălcescu. Contribuții bibliografice*, București, 1971, și în articolul *Cîntarea României* din *Dicționarul literaturii române de la origini pînă la 1900*, București, 1979, p.186-188, redactat de Florin Faifer. După anul 1977, de cînd datează ultimul titlu înregistrat în bibliografia articolului citat din *Dicționarul literaturii române...*, informații și observații de importanță majoră pentru elucidarea chestiunii conține numai studiul Corneliei Bodea, **Cîntarea României** *în dublă versiune tipografică la 1850: Paris și Sibiu*, apărut în "Revista de istorie", XXXII, 1979, nr.9, p.1691-1706.

[2] Vezi "Revista română pentru științe, litere și arte", II, 1862, p.315.

acestei afirmații, însă fără să aducă date convingătoare în sprijinul ei[3]. Dimpotrivă, în revenirile sale el face și unele afirmații contradictorii. De exemplu, răspunzînd lui Gr. Tocilescu, care, în studiul său din 1876 asupra lui Bălcescu, pusese la îndoială relatarea lui Alecsandri și considerase *Cîntarea României* drept operă a istoricului muntean[4], el scrie într-un articol din "Convorbiri literare" următoarele: "D-l Tocilescu nu știe că acea lucrare s-a făcut în urma unei înțelegeri între Bălcescu, Russo și eu, cu scop de exalta spiritul și a dezvolta simțul de românism al tinerilor studenți din Paris"[5]. De aici reiese că înțelegerea respectivă a putut avea loc numai la Paris, după înfrîngerea revoluției de la 1848, deci în timpul în care a apărut *Cîntarea României* în revista "România viitoare". Cînd însă, după cum vom vedea mai departe, Ion Ghica afirmă că l-a auzit pe Bălcescu citind poemul în casa generalului Mavru, la București, înainte de revoluție, Alecsandri îi răspunde printr-o scrisoare particulară, într-un mod puțin verosimil, că "l-a văzut" pe Russo lucrînd la acest poem imediat după ce se întorsese de la studii din Elveția[6]. Acest

---

[3] Faptul acesta este încă o dovadă că nu despre *Cîntarea României* și A. Russo este vorba în scrisoarea lui Alecsandri către Bălcescu, din 25 octombrie 1851. Aflat la Paris, el îi scrie lui Bălcescu, care îi ceruse o baladă despre Mihai Viteazul, următoarele: "Îndată ce voi sosi în Moldova, oi căuta balada lui Mihai Viteazul și ți-oi trimite-o întreagă sau în parte, după cum mi-a pica la mînă. De nu cumva oi descoperi-o, ți-oi fabrica eu una care te-a minuna, și tu îi trece-o de baladă poporală, cu chipul întrebuințat pentru compunerea călugărului *N.Rusu*" (ms.*803* de la Biblioteca Academiei Române, f.44^{v}; numele *N. Rusu* este scris cu litere chirilice, iar restul scrisorii cu litere latine. Citind în mod greșit pe *N* drept *A*, unii susținători ai paternității lui Ruso asupra *Cîntării României* cred că pasajul citat este un argument hotărîtor în sprijinul părerii lor (vezi P.V. Haneș, *Alecu Russo. O pagină ignorată din literatura română*, București, 1901, p.127, și Al. Dima, *Alecu Russo*, București, 1957, p.197); alții, pentru a evita suspiciunile, pun puncte de suspensie în locul inițialei care nu le convine (vezi, de exemplu, prefața lui Emil Boldan la Alecu Russo, *Scrieri alese*, București, 1957, p.13). După cum a arătat G.C. Nicolescu, *Paternitatea "Cîntării României"*, în "Limbă și literatură", I, 1955, p.239, nu putem ști deocamdată cine este "călugărul *N.Rusu*" la care se referă Alecsandri.

[4] Vezi *Nicolae Bălcescu. Viața, timpul și operile sale*, București, 1876, p.62.

[5] Vezi "Convorbiri literare", X, 1876-1877, p.142. Cf. și P.V.Haneș, *op.cit.*, p.126, și Al. Dima, *op.cit.*, p.197.

[6] Ms.*805* de la BAR, apud P.V.Haneș, *op.cit.*, p.127.

răspuns contrazice în mod evident afirmațiile sale anterioare. La întrebarea: de ce nu a relatat Alecsandri toate aceste lucruri de la început, în 1862, cînd scrie prima dată despre Russo, sau măcar în 1863, în scrisorile către Odobescu, răspunsul nu poate fi decît în defavoarea poziției pe care se situează el. Singura probă materială pe care ar fi putut să o aducă în sprijinul afirmațiilor sale (deși, pentru istoricii literari, ea putea să nu constituie neapărat un argument în același sens) era publicarea manuscrisului autograf al lui Russo. În anul 1877 el predă însă acest manuscris unei surori vitrege a lui Russo, fără ca să fi făcut mai întîi dovada necesară pentru susținerea afirmațiilor de pînă atunci.

Faptul că Alecsandri nu publică nici măcar un fragment din manuscrisul respectiv, cu toate că de la 1863 pînă la 1877 avusese tot interesul și timp suficient să facă acest lucru, precum și contradicțiile cuprinse în relatările sale, aruncă o umbră de îndoială asupra convingerii cu care poetul susținea paternitatea lui Russo asupra *Cîntării României*. Neavînd însă motive temeinice să suspectăm, în acest caz, buna lui credință, presupunem, împreună cu G.C. Nicolescu[7], Al. Dima[8], I.C. Chițimia[9] și alți cercetători, că Alecsandri a căzut cu ușurință victimă unei *confuzii*. Găsind, abia în 1863, printre manuscrisele autografe rămase de la Russo (probabil la Mircești, căci Russo a fost în ultimii ani ai vieții sale arendaș al acestei moșii a lui Alecsandri), o versiune franceză a *Cîntării României*, el a crezut că se află în fața textului original, compus de Russo, și că textul românesc, publicat de Bălcescu în 1850, nu putea fi decît traducerea celui francez. Faptul că Russo scrisese la început unele opere în limba franceză îi întărește lui Alecsandri convingerea că a făcut o adevărată descoperire, suficient de puternică pentru a dovedi cu ea dreptul de proprietate al prietenului său moldovean asupra *Cîntării României*. Pe temeiul acestei convingeri Alecsandri va susține apoi teza înțelegerii dintre el, Russo și Bălcescu, completată din timp în timp cu date noi, care este de fapt, cum indică și contradicțiile cuprinse în afirmațiile sale, doar *explicația* dată de el prezenței manuscrisului francez al poemului printre

[7] Vezi *art.cit.*, p.215.

[8] Vezi *op.cit.*, p.210.

[9] Vezi *Adam Mițkevici, N.Bălcescu i "Vospevanie Rumînii*, în "Romanoslavica", II, 1958, p.144-146.

manuscrisele autografe ale lui Russo, nu relatarea sigură a unor lucruri pe care le-ar fi cunoscut îndeaproape. Avînd în vedere afirmațiile lui Alecsandri, ne putem întreba pe drept cuvînt: oare Russo, dacă era într-adevăr autor al poemului, nu putea da el singur, în 1850, o redacție românească operei sale, fără să mai fie nevoie să o traducă Bălcescu? Sau, admițînd, cum susțin unii istorici literari[10], că Russo ar fi trimis lui Bălcescu un text în limba română, ce interes ar fi avut Bălcescu ca să înlocuiască, pînă la cele mai mici amănunte, particularitățile graiului moldovenesc, pe care trebuia să le aibă textul lui Russo, cu particularități ale graiului muntean? Aceasta cu atît mai mult cu cît Bălcescu afirmă în *Precuvîntare* că ar fi găsit poemul în biblioteca unei mănăstiri. În sfîrșit, ne întrebăm de ce Russo a reprodus în "România literară" (1855), cu unele modificări, textul din "România viitoare" (1850) și nu a dat, ca autor al poemului, o redacție pe de-a întregul personală? După cum vom demonstra mai departe, la toate aceste întrebări răspunsul este că Russo era străin de geneza *Cîntării României*, care este opera lui N. Bălcescu, scrisă de el direct în românește.

Manuscrisul pe care-l descoperise Alecsandri era, de bună seamă, traducerea *Cîntării României* în limba franceză, cu scopul de a se tipări și difuza ca material propagandistic în străinătate. Vom vedea mai jos că în același scop a tradus-o în franțuzește și Al. Odobescu. Din însești relatările sale, reiese că Alecsandri nu era prea bine informat asupra condițiilor în care a apărut poemul. După cum a observat G.C. Nicolescu, Alecsandri nu era la Paris în toamna anului 1850, cînd *Cîntarea României* a fost publicată în "România viitoare", și nici la Iași, în perioada cînd această operă se publica a doua oară, pe fragmente, în revista "România literară" din 1855[11].

2. Dintre contemporanii lui Russo și Bălcescu, numai Alecsandri a susținut paternitatea lui Russo asupra *Cîntării României*. Nimeni dintre colaboratorii "României viitoare" și ai "României literare" nu au

---

[10] Vezi N. Tcaciuc-Albu, *Cîntarea României. Studiu istorico-literar*, Cernăuți, 1927, p.25, Al. Dima, *op.cit.*, p.209, și Emil Boldan, *O veche controversă mereu nouă: cine e autorul poemului în proză "Cîntarea României"*, în "Viața românească", XII, 1959, nr.9, p.184.

[11] Vezi *art.cit.*, p.232 și 251.

împărtășit această părere[12]. Cei care au susținut că *Bălcescu* este autorul poemului sînt mult mai numeroși, iar relatările lor sînt mult mai plauzibile.

Primele declarații că poemul *Cîntarea României* este opera lui Bălcescu aparțin lui I. Voinescu II și lui Dumitru Brătianu, care au afirmat acest lucru imediat după moartea scriitorului, Voinescu în necrologul lui Bălcescu, publicat sub forma unei foi volante, iar Brătianu într-o proclamație din 7 ianuarie 1853 adresată, cu același prilej, emigranților români din Paris, pe care o încheie cu cuvintele: "Glorie eternă autorului *Cîntării României*"[13]. Russo nu a revendicat atunci această operă și nici Alecsandri nu a folosit prilejul pentru a dezvălui "taina literară" pe care avea să o comunice cu zece ani mai tîrziu lui Odobescu. I. Voinescu II și D. Brătianu au făcut parte din comitetul de redacție și, în același timp, au fost și colaboratori ai revistei "România viitoare", unde a apărut prima dată poemul cu *Precuvîntarea* cunoscută semnată de Bălcescu. Ca atare, este mai greu de admis, ba chiar de necrezut, ca doi dintre redactorii și colaboratorii revistei să nu fi cunoscut adevărul cu privire la autorul *Cîntării României*, cu atît mai mult cu cît Bălcescu, vrînd să sublinieze caracterul ei popular, nu o semnează, iar în *Precuvîntare* aruncă un văl misterios asupra genezei acestei opere. El strecoară însă în această prefață o observație cu totul semnificativă, care poate fi considerată o declarație că poemul îi aparține: "Urmai cetirea [manuscrisului "găsit"!, n.n] fără întrerupere pînă la sfîrșit și văzui cu mirare și descuragiare că *istoria ce cu atîta trudă și cercetări mă nevoiam a descoperi și a scrie se afla scrisă toată aci în vro cîteva fețe*, dar astfel cum nimeni nu se ispitise încă a o scrie" (sublinierea noastră). Paternitatea poemului nu putea constitui *o taină* pentru cercul intim al editorilor revistei, decît dacă admitem că amicii și admiratorii lui Bălcescu credeau în posibilitatea aflării textului în biblioteca unei mănăstiri, cum afirmă el în *Precuvîntare*. Or, lucrul acesta este neverosimil.

Cît privește raportul dintre textul *Cîntării României* și cel al *Precuvîntării* semnate de Bălcescu, împărtășim întru totul părerea

---

[12] *Ibidem*, p.233, și *O ciudată nebăgare de seamă*, în "Tribuna", II, 1958, nr.3, p.6.

[13] Vezi Al. Cretzianu, *Din arhiva lui Dumitru Brătianu*, vol.I, București, 1933, p.317. Cf. și G.C. Nicolescu, *art.cit.*, p.231, și Al. Dima, *op.cit.*, p.191.

cercetătorilor G.C. Nicolescu[14] și I.C. Chițimia[15] că ambele texte au același autor. Într-adevăr, numai Bălcescu, ca autor al *Cîntării României*, putea expune atît de precis scopul și conținutul lucrării, insistînd îndeosebi asupra pasajelor în care anumite evenimente din istoria poporului român pot scăpa atenției cititorului neavizat, datorită prezentării lor sub formă alegorică. Observația din *Precuvîntare* că autorul poemului "își exaltă, poate cam mult, fericirea epocii romane", în versetul 14, este doar o chestiune de nuanță, exprimată de altfel cu adverbul *poate*, și nu constituie un argument în sprijinul părerii că poemul trebuie să aibă alt autor, cum o consideră unii apărători ai paternității lui Russo asupra *Cîntării României*[16]. Fără a mai aduce în discuție cazuri din literaturile străine, citate în unele studii privitoare la paternitatea *Cîntării României*[17], în care anumite opere sînt prezentate de însiși autorii lor drept scrieri anonime sau sînt puse pe seama unor scriitori imaginari, ne vom referi la încă un caz similar din literatura română. În numerele 31 și 32, din 4 și 11 august 1847, ale "Foii pentru minte, inimă și literatură" de la Brașov, a apărut o bucată literară intitulată *Suspinele unei matroane*, cu mențiunea, în subtitlu: *Scoase din pugilarul unui june eremit.* Scrierea respectivă, nesemnată, este precedată de o scurtă introducere, în care se spune că textul a fost găsit. La sfîrșitul introducerii, în loc de semnătură, se află o cruce urmată de trei puncte și, alături, mențiunea: "Iași, 1845". Datorită unor vagi asemănări cu *Cîntarea României*, N. Iorga a emis ipoteza că *Suspinele unei matroane* ar putea fi o variantă primară a *Cîntării* și, ca atare, autorul ei, ca și al altor scrieri din "Foaie pentru minte" semnate cu o cruce sau cu două cruci, este tot A. Russo[18]. Ipoteza lui Iorga a fost reluată de N. Tcaciuc-Albu[19] și de Al. Dima[20]. Paul Cornea a demonstrat însă că scrierea intitulată *Suspinele unei matroane* este opera scriitorului

---

[14] Vezi *art.cit.*, p.239.

[15] Vezi *art.cit.*, p.140.

[16] Vezi P.P. Panaitescu, *Contribuții la o biografie a lui N. Bălcescu*, București, 1924, p.131, și Al. Dima, *op.cit.*, p.199.

[17] Vezi N.I. Apostolescu, *Bălcescu și "Cîntarea României"*, studiu introductiv la N. Bălcescu, *Cîntarea României*, București, 1914, p.4 și urm., și Al. Dima, *op.cit.*, p.221.

[18] Vezi *Istoria literaturii românești în veacul al XIX-lea*, vol.II, București, 1908, p.255-256.

[19] Vezi *op.cit.* la nota 10, p.11.

[20] Vezi *op.cit.*, p.204.

moldovean N. Istrati și, în consecință, nu poate fi stabilită vreo legătură între geneza ei și a *Cîntării României*[21].

Un interes similar pentru larga difuzare a operei și înțelegerea deplină a mesajului patriotic și revoluționar al *Cîntării României* publicată anonim în "România viitoare" a manifestat Bălcescu și cu prilejul încercării sale de a o retipări în același timp, la Sibiu, "însă cu slove ciriliene și cît se va putea mai popești, făcînd o cărticică mică, portativă", cum îi scrie el lui Ion C.Brătianu, aflat în perioada august 1850-ianuarie 1851 la Sibiu, în misiune secretă de propagandă pentru revoluția românească, a cărei reîncepere se pregătea atunci. Brătianu a reușit să retipărească poemul, cu titlul *Cîntări României*, într-o broșură de 46 de pagini format mic, care însă nu s-a putut difuza. Împrejurările în care s-au petrecut lucrurile au fost prezentate, în lumina unor documente de la Arhivele Statului din Viena, de către Cornelia Bodea[22], care își încheie astfel prețiosul studiu: "*Cîntarea României - în redactarea din 1850* - nu poate lipsi din patrimoniul lui Bălcescu. Restituirea se impune prin rolul istoric al eposului; prin ceea ce s-a voit a fi el *atunci*: un text agitatoric, un manifest, o chemare de veacuri și o incitare la o revoluție pentru unitatea și independența națională ce se credea iminentă în 1852. Ceea ce nu a mai fost versiunea ponderată, trecută prin filtrul împrejurărilor de la 1855 din țară, pricinuite de războiul în curs. Or, direct răspunzător de textul de la *1850* este *Bălcescu*".

Revenind la mărturiile contemporanilor lui Russo și Bălcescu privitoare la paternitatea *Cîntării României*, menționăm scrisoarea lui Bonifaciu Florescu (fiul nelegitim al lui Nicolae Bălcescu și al Luxiței Florescu) trimisă mamei sale, la 6/18 decembrie 1865, în care acesta, atunci elev la un liceu din Paris, îi scrie cu duioșie filială: "Aujourd'hui c'est la Saint-Nicolas. J'ai relu pieusement "Cîntarea României", și știi, mamă, aș fi vrut să-l cunosc mai mult. Quelles pensées! Quel génie et quel coeur! Mais pardonne-moi de renouveler ta douleur"[23]. Autorii articolului din care am reprodus acest fragment de scrisoare au pus la

[21] Vezi Paul Cornea, *Un scriitor moldovean puțin cunoscut: N. Istrati*, în "Studii și cercetări de istorie literară și folclor", VII, 1958, fasc.1-2, p.161 și urm.

[22] Vezi *art.cit.* la nota 1.

[23] Vezi George D. Florescu, Paul Cernovodeanu, Horia Nestorescu, *Date noi privind viața și activitatea publicistului Bonifaciu Florescu*, în "Revista de istorie și teorie literară", XVI, 1967, nr.4, p.633.

titlul poemului următoarea notă: "*Cîntarea României* era atribuită în acea epocă, aproape unanim, lui Nicolae Bălcescu. Asupra paternității acestei interesante opere, aparținînd mai degrabă lui Alecu Russo decît lui Bălcescu, vezi discuția la Paul Cornea, *Alecu Russo, Nicolae Bălcescu și "Cîntarea României"*, în volumul *Studii de literatură română modernă*, București, 1962, p.269-290". Este însă de presupus că Bonifaciu Florescu nu aflase de la persoane străine că poemul este opera tatălui său, pentru memoria căruia nutrea un adevărat cult. El știa acest lucru de la mama lui, *sursa cea mai sigură de informație în această problemă*. Ca atare, noi vedem în pasajul citat din scrisoarea tînărului licean *mărturia indirectă a Luxiței Florescu* privitoare la paternitatea lui Bălcescu asupra *Cîntării României*. Căci ea putea să cunoască mai bine decît oricare alt prieten al lui Bălcescu geneza acestui poem, din care autorul îi va fi citit în repetate rînduri unele fragmente.

În anul 1857 a apărut în gazeta bucureșteană "Concordia" o variantă versificată a poemului, sub titlul: "*Cîntarea României" de N. Bălcescu, tradusă în versuri de D. Bolintineanu*. Textul respectiv s-a publicat și în cursul anului 1858, sub formă de broșură, avînd drept prefață o notă reprodusă din gazeta "Concordia". În timpul exilului său, Bolintineanu colaborase atît la "România viitoare" (cu o poezie), cît și la "România literară" (cu mai multe poezii și cu romanul *Manoil*). Făcînd parte din grupul revoluționarilor munteni aflați în 1850 la Paris și, totodată, fiind membru al redacției și colaborator al "României viitoare", nu se poate să nu fi cunoscut și el adevărul cu privire la autorul *Cîntării României*. Faptul că Bolintineanu menționează în mod expres numele lui Bălcescu în titlul variantei versificate de el ni se pare și un răspuns dat redactorilor "României literare", care au trecut în sumarul revistei - desigur, din eroare[24] - *Cîntarea României* printre scrierile lui Russo. Nici de data aceasta Russo nu a revendicat opera, iar Alecsandri nu a dezvăluit nici cu acest prilej "taina literară" de care a vorbit mai tîrziu.

Alexandru Odobescu, căruia Alecsandri îi trimite în 1863 scrisoarea la care ne-am referit mai sus, urmată la puțin timp de altele două, în care îi solicita sprijinul în acțiunea lui de a-i atribui *Cîntarea României* lui A.

[24] Vezi G.C. Nicolescu, *art.cit.*, p.232.

Russo, nu a fost convins de relatările lui Alecsandri și, ca atare, a inclus poemul în ediția din 1878 a operelor lui N. Bălcescu, îngrijită de el[25]. Deși Odobescu admite, într-o notă la *Precuvîntarea* lui Bălcescu la *Cîntarea României*, că "frumoasa poemă națională, căriia nu-i lipsește decît versificațiunea spre a putea fi prenumărată printre capetele de operă epice, a născut în imaginațiunea vie și patriotică a lui A. Russo și a luat forma ei curat românească și expresivă sub peana lui N. Bălcescu" (p.545), făcînd astfel o concesie pur formală opiniei prietenului său mai în vîrstă, el semnalează, într-o altă notă la textul aceleași *Precuvîntări*, "perfecta conformitate de plan ce există între poetica concepțiune a *Cîntării României* și *Introducerea* proiectată de N. Bălcescu pentru cartea sa cea mare asupra lui Mihai Viteazul" (p.549), iar într-o scrisoare către G. Bariț, datată 22.IX/4.X.1877, privitoare la ediția operelor lui Bălcescu, Odobescu îl informează că "volumul Bălcescului este la ultima sa foaie" și că în el "a încăput *Istoria lui Mihai*, plus alte opere ale Bălcescului care au legătură cu cele spuse în opera sa ce mare", între care enumeră și "poema în proză *Cîntarea României*"[26]. Convingerea intimă și fermă a lui Odobescu că poemul este opera lui Bălcescu datează desigur din anii 1850-1852, cînd el era student la Paris, urmînd la Collège de France și cursurile de istorie generală ale lui Jules Michelet. Tînărul student, care era un membru activ al cercului revoluționar "Junimea română", a tradus atunci în limba franceză, pentru Michelet, din proprie inițiativă sau la îndemnul cuiva, versetele cele mai semnificative din punct de vedere istoric și ideologic ale *Cîntării României* [27]. Putem deci presupune că Odobescu știa, ca și I. Voinescu II, D. Brătianu, D. Bolintineanu și alți revoluționari munteni aflați de asemenea la Paris în anii 1850-1852, că poemul pe care-l traducea pentru Michelet este opera lui Bălcescu, chiar dacă istoricului francez îi va fi comunicat legenda originii lui populare

---

[25] Vezi N. Bălcescu, *Istoria românilor sub Mihai Vodă Viteazul, urmată de scrieri diverse*, București, 1878, p.545-581.

[26] Vezi Alexandru Odobescu, *Opere*, vol.VIII. *Corespondență. 1847-1879*, București, 1979, p.375.

[27] Vezi N.A. Ursu, *Cui aparține traducerea franceză a* **Cîntării României**?, în "Cronica", IV, 1969, nr.15, p.11.

(pe care el, desigur, nu o putea crede!), pusă în circulație de Bălcescu, în *Precuvîntarea* operei. Familiarizarea lui Odobescu cu textul pe care îl traducea este dovedită și de faptul că în aceeași perioadă el plănuia compunerea unei opere literare intitulată tot *Cîntarea României*, în care își propunea să urmeze îndeaproape planul poemului publicat de Bălcescu.

În sfîrșit, o altă mărturie contemporană care atestă paternitatea lui Bălcescu asupra *Cîntării României* este relatarea lui Ion Ghica din cunoscuta sa scrisoare către Alecsandri. Pornind de la observația că Alecsandri atribuie *Cîntarea României* lui Russo și acceptînd oarecum punctul lui de vedere, Ghica începe relatarea sa cu privire la această chestiune în felul următor: "Iată ce știu eu despre acea scriere epică din care, încă pe la anul 1847, Bălcescu îmi citise mai multe fragmente și pe care mai tîrziu ne-a citit-o întreagă în cabinetul generalului Mavru, unde se afla și Laurian și Bolliac, susținînd că găsise acel manuscript la un călugăr". După ce arată că în casa generalului Mavru, care era amator de studii arheologice, aveau loc, în fiecare marți, niște adevărate ședințe de lucru ale unui grup de intelectuali cu aceleași preocupări, Ghica continuă: "Cu ocazia căsătoriei mele, generalul Mavru a făcut cunoștință cu Nicu Bălcescu, care de la 1847 a început a lua și el parte la acele ședințe de studii istorice. Într-una din acele marți, la care asistam și eu cîteodată, făcînd eu elogiul manuscriptului aflat de Bălcescu la călugăr, după o mare stăruință a noastră a tuturor, Bălcescu a trebuit să se ducă acasă să-și aducă caietul să ni-l citească. Era scris de mîna lui, cu multe ștersături și îndreptări. Cetirea a fost ascultată cu admirațiune, iar după ce am terminat cu laudele și cu critica, generalul Mavru se uită la Bălcescu rîzînd și bătîndu-l pe umăr îi zice: Mon cher! se non è vero è ben trovato; c'est une oeuvre du plus haut mérite et fait beaucoup d'honneur à l'auteur ici présent". Mai departe, Ghica inserează în scrisoarea sa și următorul amănunt important: "Noi toți cîți am auzit atunci citirea *Cîntării României*, deși admiteam că Bălcescu poate găsise la vreun călugăr ceva scris în felul biblic, dar credeam că scrierea, așa cum ne-o citise, fusese prelucrată de pana și de imaginațiunea sa"[28].

---

[28] Ion Ghica, *Scrisori către V. Alecsandri*, ediție nouă, București, 1887, p.683-684.

Susținătorii paternității lui Russo asupra *Cîntării României* trec de obicei foarte repede peste acest pasaj din scrisoare, oprindu-se asupra unor fraze în care Ghica, făcînd de complezență, cum cerea caracterul scrierii sale, oarecare concesie părerii lui Alecsandri, așa cum făcuse și Odobescu, admite că poemul a putut rezulta și dintr-o colaborare între Russo și Bălcescu[29]. În studiul său privitor la viața lui Bălcescu, P.P. Panaitescu - ocupîndu-se în treacăt și de paternitatea *Cîntării României*, despre care crede că este opera lui Russo - pune la îndoială veridicitatea relatărilor lui Ghica și arată că în 1847 Bălcescu era în străinătate[30]. Argumentele invocate de Panaitescu nu sînt însă întemeiate. După 40 de ani, Ghica putea să nu-și amintească cu precizie anul în care a avut loc lectura sau ce anume cuprindea poemul, dar îi rămăseseră încă vii în memorie faptele relatate în pasajele citate mai sus, ca și alte episoade din viața prietenului său Bălcescu, pe care l-a cunoscut incomparabil mai bine decît Alecsandri.

Este semnificativ faptul că afirmațiile lui Ghica corespund, în linii mari, cu cele spuse de Bălcescu în *Precuvîntarea* poemului, unde el arată că a găsit textul (citește: a început redactarea) "acum cinci ani" (față de 1850), adică prin 1845-1846. În acest timp, fiind încă în țară, Bălcescu îi citise unele fragmente prietenului său Ghica, în tovărășia căruia petrecea zile și nopți la rînd. Lectura integrală a poemului, în casa generalului Mavru, s-a făcut mai tîrziu, cum își amintește Ghica, fie în anul 1846, fie în primăvara anului 1848, cînd Bălcescu se afla din nou în țară. "Nu trecuse mult după prețioasă descoperire a acestui manuscris, afirmă Bălcescu în încheierea *Precuvîntării*, și fui silit la 1846 a-mi părăsi țeara. Împrejurările, viața rătăcită ce am petrecut de atunci în țeri streine, viforoasele evenimente ale acestor doi ani din urmă m-au făcut să uit cu totul manuscrisul ce zăcea în biblioteca mea"[31]. Publicarea operei mai vechi s-a făcut, prin urmare, după ce autorul a găsit răgazul să o revadă sub raportul conținutului și al stilului, dîndu-i forma ireproșabilă în care se află tipărită de el în "România viitoare".

---

29 Vezi P.V. Haneș, *op.cit.*, p.128, și Al. Dima, *op.cit.*, p.195.

30 Vezi *op.cit.*, p.135-136.

31 N. Bălcescu, *Opere*, vol.I, partea a II-a, București, 1940, p.114.

Cu toată insistența lui Alecsandri în scopul recunoașterii lui Russo ca autor al *Cîntării României*, acest poem a fost considerat pînă la 1900, aproape în unanimitate, drept operă a lui Bălcescu. Poemul este menționat printre operele lui Bălcescu și de către mulți autori de manuale de istoria limbii și a literaturii române de la sfîrșitul secolului trecut: Aron Densușianu (1885 și 1894), I. Nădejde (1886), Enea Hodoș (1893), Gh. Adamescu (1893)[32]. Într-un studiu din 1891 asupra lui Bălcescu, N. Iorga consideră pe Bălcescu autor al poemului, cu următoarele argumente pe deplin întemeiate: 1. Cum e posibil ca Russo să fi scris o singură operă atît de frumoasă? 2. Russo nu a protestat niciodată în viața lui că i s-a răpit dreptul de autor al *Cîntării*, 3. Concepția metafizică a istoriei se vede atît în *Istoria lui Mihai Viteazul* de Bălcescu, cît și în *Cîntarea României*, 4. Ideile politice și sociale sînt identice în ambele opere[33]. Ulterior însă Iorga s-a lăsat convins de argumentarea lui P.V. Haneș și a considerat pe Russo drept autor al *Cîntării României*, fără să motiveze în vreun fel schimbarea părerii în această problemă.

3. După anul 1901 se produce o schimbare bruscă a opiniei privitoare la paternitatea poemului. P.V. Haneș, fiind încă student, pregătește atunci, în cadrul seminarului de limba și literatura română condus de Ovid Densușianu, o lucrare prin care "descopere" pe scriitorul Alecu Russo. În studiul său, Haneș acceptă fără rezerve realtările lui Alecsandri cu privire la autorul *Cîntării României* și invocă o serie de argumente de fond și de formă pentru a demonstra că poemul este opera lui Russo. La baza cercetării sale stă însă o inadmisibilă greșeală de metodă. Considerînd suficientă raportarea sumară a *Cîntării României* la opera lui Bălcescu, făcută anterior de Iorga, Haneș a renunțat la această probă și a comparat poemul numai cu opera lui Russo. În felul acesta, studiul său nu a urmărit *verificarea* afirmațiilor lui Alecsandri, ci *confirmarea* lor. Motivele pentru care Haneș consideră că poemul aparține lui Russo sînt următoarele: 1. Bălcescu nu a pretins niciodată categoric dreptul de autor al *Cîntării României*, 2. Russo și-a pus iscălitura sub ea, 3. Alecsandri

[32] Cf. P.V. Haneș, *op.cit.*, p.116, și G.C. Nicolescu, *art.cit.*, p.233.
[33] Apud P.V. Haneș, *op.cit.*, p.218.

arată în *opt* rînduri pe Russo drept adevăratul autor, 4. Textul subscris de Russo este mai complet decît al lui Bălcescu, 5. Asemănarea între operele lui Russo și *Cîntarea României* este izbitoare[34].

Referindu-ne deocamdată numai la asemănarea "izbitoare" de care vorbește Haneș, observăm că argumentarea sa este neconvingătoare. Apropierile pe care le face el între unele versete din *Cîntarea României* și anumite pasaje din operele lui Russo sînt *forțate*. Apoi, din faptul că atît în *Cîntarea României* cît și în unele opere ale lui Russo se întîlnește influența cronicilor și a poeziei populare, iubirea de natură și melancolia, sau că scrierile respective au comun stilul poetic ori că sînt împărțite în mai multe capitole nu se poate trage concluzia că ele aparțin aceluiași autor, cum face Haneș. O singură identitate de text a stabilit el între *Cîntarea României* și opera lui Russo. Este vorba de începutul versetului 5: "Pe cîmpiile Tenechiei răsărit-au florile?...", unde recunoaștem două versuri din balada *Dolca*, citate de Russo în studiul *Poezia poporală* [35]. Textul respectiv nu se găsește și în redacția publicată de Bălcescu, din care nu lipsește totuși versetul 5, cum afirmă unii cercetători[36]. Prin urmare, argumentul poate fi invocat mai curînd împotriva paternității lui Russo asupra poemului. Desigur, conținutul versetului 5, așa cum se află el în redacția Bălcescu a *Cîntării*, i-a evocat lui Russo începutul baladei *Dolca* și, ca atare, a adăugat acestui verset fragmentul citat, așa cum a făcut și alte adaosuri în redacția publicată de el în 1855. Afirmația că textul respectiv ar fi existat în redacția trimisă de Russo lui Bălcescu, dar acesta l-a înlăturat, pentru că nu a înțeles cuvîntul *Tenechiei*[37], este neîntemeiată. Cînd, în 1857, D. Bolintineanu versifică poemul, după redacția din "România literară"[38], el înlătură cuvîntul *Tenechiei*, dar nu

---

[34] Vezi P.V. Haneș, *op.cit.*, p.140. În studiul *Litigiul "Cîntării României"*, apărut în "Limbă și literatură", VII, 1964, p.77-114, P.V. Haneș a încercat să apere și să consolideze argumentarea sa din anul 1901 privind paternitatea lui Russo asupra poemului, prin respingerea criticilor care i s-au adus între timp, dar a dovedit încă o dată inconsistența ei.

[35] Vezi Alecu Russo, *Scrieri alese*, București, 1959, p.249.

[36] Vezi Al. Dima, *op.cit.*, p.207.

[37] Vezi P.V. Haneș, *op.cit.*, p.120.

[38] Nu după redacția din "România viitoare", cum afirmă Al. Dima, *op.cit.*, p.242. Versul citat aici este tocmai un argument în acest sens.

renunță la restul textului, și scrie: "Cîmpiile române de dalbe flori lucesc"[39]. Este greu de admis că Bălcescu ar fi putut renunța la o imagine ca aceasta, care se integrează atît de firesc în conținutul versetului 5 din poem. Considerînd deci textul citat drept *o intervenție a lui Russo în opera lui Bălcescu*, observăm că acesta este unul dintre puținele cazuri în care adaosul său nu a prejudiciat unitatea stilistică a *Cîntării României*, în forma dată de adevăratul ei autor.

Pentru a vedea cît de forțate sînt apropierile făcute de Haneș între *Cîntarea României* (versiunea din 1855) și anumite scrieri ale lui Russo, vom reproduce aici două dintre pasajele puse de el paralel, spre a ilustra faptul că în poem se găsesc "idei exprimate aproape prin aceleași cuvinte ca în operele lui Russo, ceea ce nu întîlnim la Bălcescu"[40]. Asupra lor a atras deja atenția Lucian Predescu[41]:

"... Masa lui cumpătată, frumoasa-i nepăsare de a se îndestula cu orice și oriunde, *desmoștenirea tristă de care e atins pe pămîntul căruia îi dă munca și numele său* și mai ales modulările monotone ale doinelor plîngătoare..."
(Din *Stînca Corbului*[42]).

"Poporul e stîlpul țării... *fiecare părticică de pe pămînt e vărsită cu sîngele* lui... și într-o zi ni s-au zis: *Muncește, române, de dimineață pînă în seară... și rodul muncei nu va fi al tău!...*"
(*Cîntarea României*, versetul 50).

"[la munte]... nu mai găsești acele staturi îndesate cu *spatele gîrbovite ale plugarului*"
(Din *Piatra Teiului*).

"*Trupul tău se va gîrbovi* subt bătaie și partea ta în lume va fi ocara"
(*Cîntarea României*, versetul 50).

Pe lîngă faptul că asemenea apropieri nu sînt concludente, deoarece pasajele respective din scrierile lui Russo au sensuri diferite de cele din

---

[39] Vezi **Cîntarea României** *de N. Bălcescu, tradusă în versuri de D. Bolintineanu*, București, 1858, p.10.

[40] P.V. Haneș, *op.cit.*, p.131.

[41] Vezi *O controversă literară: cine e autorul poemei "Cîntarea României"*, Iași, 1929, p.12.

[42] Sublinierile din pasajele citate sînt ale lui Haneș.

poem, Haneș greșește cînd ia ca termeni de comparație scrieri a căror versiune românească nu a dat-o Russo. După cum se știe, *Stînca Corbului* și *Piatra Teiului*, scrise în limba franceză, au fost traduse după moartea autorului, prima de V. Alecsandri, iar a doua de M. Sadoveanu.

În 1927, N. Tcaciuc-Albu adaugă la argumentele de acest gen invocate de Haneș și apropierea care ar exista între imaginea satului, ca definiție a patriei, din versetul 28 al poemului (în redacția din 1850, versetul 26) și imaginea satului natal evocat de Russo în *Amintiri*[43]. Nici această apropiere nu este însă probantă. Imaginea satului din *Cîntarea României* are în mod evident un caracter convențional. În ea găsim cîteva trăsături specifice satului românesc în general și unele sentimente pe care le poate trăi oricine își amintește de copilărie și de satul natal. Dimpotrivă, imaginea satului din *Amintirile* lui Russo abundă în elemente cu caracter autobiografic. Russo nu se referă la copilăria obișnuită a unui fiu de țăran, la "coliba părintească" sau la "fumul vetrii ce ne-a încălzit în leagăn", despre care vorbește Bălcescu în poem, ci evocă, într-un tablou idilic, copilăria trăită la "curtea boierească" a familiei sale, cu "ogradă mare, mare și întinsă", cu "livada din dosul curței", cu pădurea de altături, unde el, fiul de boier, se bătea "cu țărănașii".

Din faptul că în *Cîntarea României* este vorba de "copaciul cel mare din pragul ușei", iar în *Amintirile* lui Russo de "părul din mijlocul satului", sau că în ambele tablouri rustice sînt cîteva elemente comune, ca amurgul, întoarcerea vitelor de la pășune ori biserica satului, nu se poate conchide că cele două texte au în mod neapărat același autor. Comparația atentă și obiectivă a imaginilor respective demonstrează că între ele există deosebiri mari, atît sub raport structural cît și din punct de vedere stilistic[44].

Girat de autoritatea lui Ovid Densusianu, care îi scrie prefața, studiul lui P. V. Haneș, cu toată inconsistența argumentării privitoare la paternitatea *Cîntării României*, a determinat crearea unei opinii aproape generale în favoarea lui Russo. De la catedrele universitare și prin scrierile lor, profesorii Ovid Densusianu, Ion Bianu, Garabet Ibrăileanu, G. Bogdan-Duică, Sextil Pușcariu și alții, pînă în zilele noastre, formează

---

[43] Vezi *op.cit.*, p.21. Cf. și Al. Dima, *op.cit.*, p.198, E. Boldan, *art.cit.*, p.185.

[44] Vezi și I.C. Chițimia, *art.cit.*, p.145.

zecilor de generații de profesori care părăsesc băncile facultăților de litere convingerea că poemul este opera lui Russo. În același timp, numeroasele ediții ale scrierilor lui Russo și manualele școlare includ *Cîntarea României* printre operele sale. În fața acestei convingeri aproape unanime că poemul aparține lui Russo, părerea că el este totuși opera lui Bălcescu, chiar dacă este întemeiată, pare stranie și e privită de la început cu neîncredere. Adevărul istorico-literar trebuie însă restabilit, iar cercetătorii avizați au datoria să redeschidă mereu acest controversat dosar, pînă la soluționarea litigiului.

În rîndul susținătorilor paternității lui Russo asupra *Cîntării României* s-a formulat între timp și un punct de vedere nou, exprimat mai întîi de N. Tcaciuc-Albu, în 1927[45], și reluat de Al. Dima, în 1957[46]. Ținînd seama de contradicțiile și exagerările cuprinse în relatările lui Alecsandri, precum și de faptul că deosebirile între cele două redacții ale poemului sînt neesențiale, istoricii literari amintiți admit și posibilitatea ca Alecsandri să se fi înșelat totuși. După această nouă opinie, Russo ar fi scris de la început poemul *în limba română*, iar această redacție ar fi fost trimisă lui Bălcescu, care, eliminînd cîteva versete și unele expresii nepotrivite, și muntenizînd limba originalului, i-a dat forma din "România viitoare". Opinia aceasta a fost împărtășită și de Emil Boldan, care crede că Bălcescu a avut de la Russo chiar *două* versiuni în limba română, una pe care a publicat-o și alta folosită numai la redactarea *Precuvîntării*[47]. Printre argumentele aduse în sprijinul acestei teze sînt și cîteva pretinse greșeli de lectură pe care le-ar fi făcut Bălcescu, neputînd descifra manuscrisul autograf al lui Russo. Netemeinicia acestui punct de vedere a fost deja semnalată[48] și va reieși cu prisosință din demonstrația pe care o vom face mai departe.

4. După apariția lucrării lui P.V. Haneș, prima încercare de a dovedi paternitatea lui Bălcescu asupra *Cîntării României* a făcut-o N.I. Apostolescu, întîi în 1909, apoi în 1914[49]. Relevînd îndeosebi contradicțiile cuprinse în afirmațiile lui Alecsandri, cercetarea lui

[45] Vezi *op.cit.*, p.19 și 25.

[46] Vezi *op.cit.*, p.209.

[47] Vezi *art.cit.*

[48] Vezi I.C. Chițimia, *art.cit.*, p.145.

[49] Vezi N. I. Apostolescu, *L'influence des romantiques français sur la poésie roumaine*, Paris, 1909, p.170-202, și *op.cit.* la nota 17.

Apostolescu privește mai puțin conținutul poemului, în raport cu alte scrieri ale lui Bălcescu. Mai tîrziu, o nouă încercare de a demonstra că poemul este opera lui Bălcescu a făcut Lucian Predescu, în 1929[50]. Deși semnalează în mod just unele naivități și greșeli de argumentare din studiul lui Haneș, nici cercetarea lui Predescu nu aduce probele cele mai elocvente în sprijinul tezei susținute de el. Un studiu temeinic asupra paternității *Cîntării României*, care demonstrează că această operă a ieșit din pana și imaginația lui Bălcescu, cum spune Ion Ghica, a înregistrat istoria noastră literară abia în anul 1955, prin cercetarea lui G.C. Nicolescu[51]. Este meritul acestui istoric literar de a fi supus, după o jumătate de veac, argumentarea lui Haneș unei analize judicioase, relevînd inconsistența ei, și, totodată, de a fi stabilit, pe baza unor particularități de conținut comune *Cîntării României* și scrierilor lui Bălcescu, faptul că poemul este opera istoricului muntean, așa cum au afirmat contemporanii lui menționați mai sus. Spre deosebire de apropierile de aceeași natură făcute de Haneș și de N. Tcaciuc-Albu între *Cîntarea României* și scrierile lui Russo, care, după cum am arătat, sînt forțate (iar altele nu pot fi aduse!), G.C. Nicolescu citează mai multe cazuri de identitate între anumite pasaje din poem și din scrierile lui Bălcescu, atît ca idee exprimată cît și ca formulare. Ne referim în primul rînd la disprețul și ura lui Bălcescu față de boieri și la atitudinea sa radicală în problema revoluției. Concluzia lui G.C. Nicolescu este că poemul, avînd caracterul unui adevărat manifest revoluționar, aparține în întregime lui Bălcescu, iar Russo, care inițial a fost numai traducătorul acestei opere în limba franceză, a reprodus în 1855 textul lui Bălcescu din 1850, cu unele estompări ale spiritului său revoluționar, impuse de situația politică a Moldovei din acel an, și cu unele adăugiri de natură să-i micșoreze valoarea artistică.

Dintre argumentele invocate de G.C. Nicolescu, vom cita aici cîteva exemple de identitate între anumite pasaje din *Cîntarea României* și din alte scrieri ale lui Bălcescu, la care vom adăuga unele cazuri asemănătoare identificate de noi. Începem cu cunoscuta frază din cartea a patra a operei

---

[50] Vezi *op.cit.*

[51] Vezi *art.cit.*.

Românii supt Mihai-Voievod Viteazul, aproape identică cu un fragment din versetele 3 și 50 ale *Cîntării*:

"Pe culmea cea mai naltă a munților Carpați se întinde o țară *mîndră* și binecuvîntată *între toate țările semănate de Domnul pre pămînt"* (*Opere*, II, p.215)[52].

"Care e mai *mîndră* decît tine *între toate țerile semănate de Domnul pre pămînt?"* (*Cîntarea României*, p.23 și 38)[53].

Tot în *Românii supt Mihai-Voievod Viteazul*, la sfîrșitul capitolului al XXXVII-lea din cartea a doua, se găsește un alt fragment din *Cîntarea României*. Descriind dezastrul total al armatei turcești după bătălia de la Călugăreni, Bălcescu își amintește de versetul 33 din *Cîntarea României*, în care evocase înfrîngerea sultanului Baiazid la Rovine, și reproduce de aici apostrofa la adresa marelui vizir. Dar pentru că această operă a sa fusese deja prezentată publicului ca o scriere anonimă, izvorîtă din "sufletul nației, care ni se arată așa de lămurit și frumos în cîntecele și poeziile populare", cum afirmase el în *Precuvîntare*, autorul o consideră și aici ca atare:

"Pentru aceea putea acum aceștia, cu o dreaptă fală, să strige lui Sinan, împreună cu un poet al lor popular: «*Ce te-ai făcut, mare vizir? Unde-ți sînt voinicii, paşo cu trei tuiuri? Vîntul împotrivirei sfarmă zăbalele armăsarilor tăi; năvala se trase înapoi spăimîntată de pepturile goale ale vitejilor*»" (*Opere*, II, p.131).

"Strigătele luptătorilor și clîncăirea paloșelor încrucișîndu-se răsun cu huiet: *ce t-ai făcut, mare vizir?... Unde-ți sînt voinicii, paşo cu trei tuiuri? Vîntul împotrivirei sfărîmă zăbalele armăsarilor tăi... Năvala să trase înapoi spăimîntată de pepturile goale ale vitejilor* " (*Cîntarea României*, p.33).

Faptul că Bălcescu pune aici textul între ghilimele nu înseamnă că el citează pasajul din *Cîntare* ca dintr-o operă străină[54]. Tot între ghilimele

[52] Citām după N. Bălcescu, *Opere alese*, ediție îngrijită de Andrei Rusu, două volume, București, 1960. Sublinierile sînt ale noastre.

[53] Citām după revista "România viitoare", Paris, 1850. Sublinierile sînt ale noastre.

[54] Cum a crezut M. Bordeianu, în articolul *Din nou despre paternitatea "Cîntării României"*, din "Iașul literar", XIV, 1963, nr.1, p.65.

pune el și unele fraze din discursul pe care l-ar fi ținut Mihai Viteazul ostașilor săi puși pe fugă, după bătălia de la Șelimberg (II, p.262) sau cuvintele pe care i le-ar fi spus un nobil maghiar din suita lui Andrei Batori unui secui care voia să-l ucidă (II, p.274), deși nu reproduce textele respective din vreun document.

Semnificativă din punct de vedere stilistic, întrucît relevă același fel de organizare a ideilor în pasajele respective, este și asemănarea dintre fraza cu care se încheie descrierea Ardealului, în *Românii supt Mihai-Voievod Viteazul*, și fraza de la sfîrșitul versetului din poem în care sînt evocate războaiele dintre romani și daci și nașterea poporului român. După ce face descrierea Ardealului, într-un alineat destul de lung, Bălcescu încheie scurt, într-un alineat nou: "*Astfel este țara Ardealului*" (II, p.216). La fel și în versetul 13 din poem, după ce evocă într-un alineat mai mare războaiele dintre romani și daci, autorul curmă firul povestirii, tot într-un alineat nou: "*Astfel povestesc bătrînii*".

Subliniind, în versetul 16 din poem, necesitatea libertății și a respectului legilor, Bălcescu arată că lipsa acestor elemente din viața socială duce la dezastru: "atunci asuprirea, nevoile, necazurile și sărăcia izvorăsc în lume; atunci lumea se împarte în săraci și bogați, în stăpîni și robi, flămînzi și îmbuibați... atunci lumea stă în *cumpănă de peire*". Expresia subliniată apare în două locuri din *Românii supt Mihai-Voievod Viteazul*: "Niciodată pîn-atunci împărăția otomană nu se aflase în așa *cumpănă de peire*" (II, p.59), "de cînd concherantul Constantinopolului, Mahomed II, [...] năvăli în țara noastră, nici o altă oștire mai mare, nici *cumpănă de peire* mai mare ca cea de acum nu o amerințase" (II, p.78).

În versetul 6 din poem întîlnim fraza: "vulturul din văzduh cată la tine ca la *pămîntul său de naștere*", iar în versetul 46, fraza: "sîntem pribegi în coliba părintească... și streini *în pămîntul nostru de naștere*". Imaginea se găsește și în articolul intitulat *Despre starea soțială a muncitorilor plugari*, apărut în "Magazin istoric pentru Dacia", II, 1846: "libertatea sau buna stare materială ce le lipsește *în locul lor de naștere*" (I, p.152). Faptul că imaginea citată se întîlnește într-un articol al lui Bălcescu apărut în 1846 este o dovadă că ea aparține stilului său și nu a putut fi luată dintr-un text românesc al *Cîntării României*, pe care i l-ar fi dat Russo[55].

[55] Cum a presupus M. Bordeianu, *ibidem*, p.66.

Într-un loc oarecare din *Românii supt Mihai-Voievod Viteazul*, descriind o scenă de război, Bălcescu folosește aproape aceleași imagini ca și în descrierea unei scene similare din versetul 33 al poemului:

"Sunetele trîmbiților, urletele tunurilor, înfiorătoarea șuierare a ghiulelelor ce se *încrucișa* în aer, *clîncăitul paloșelor, strigările luptătorilor, fumul prafului* înzgomota aerul, întuneca ceriul, răspîndea în toate părțile spaima morții și curma vieți fără număr" (II, p.259).

"... vitejii cad morți în țărînă... sîngele desfundă pămîntul... leșurile plutesc pe rîuri... *fumul pîrjolului* se învîrtejaște în toate părțile; *strigările luptătorilor* și *clîncăirea paloșelor încrucișîndu-se* răsun cu huiet..." (*Cîntarea României*, 33).

Descriind un portret al lui Mihai Viteazul, în articolul *Buletin despre portretele principilor Țării Românești și ai Moldovei, ce se află în cabinetul de stampe de la Biblioteca regală din Paris*, publicat în "Magazin istoric pentru Dacia", IV, 1847, Bălcescu scrie: "gugiumana [...] este de blană, lăsată la o parte, pe stînga, în forma *căciulei turcănești*" (I, p.231). Expresia *căciulă turcănească* apare și în versetul 10 din poem: "cu securea în mînă, cu *căciula turcănească* pe creștet".

Într-un pasaj din *Românii supt Mihai-Voievod Viteazul*, descriind îmbrăcămintea lui Mihai, Bălcescu spune: "de brîu atîrna *o pală de taban* împodobită cu aur și rubine" (II, p.267). Expresia *pală de taban* se întîlnește și în *Cîntarea României*: "Cine fuge colo în vale cu brîul tîrîndu-se după dînsul... cu turbanul desfăcut... cu *pala de taban* plină de sînge?..." (33).

Următorul pasaj din *Mersul revoluției în istoria românilor* conține unele sintagme care se întîlnesc și în versetele 51 și 58 ale *Cîntării României*, pe lîngă faptul că ideea exprimată în cele trei locuri este aceeași:

"Ziua izbîndirii, *ziua dreptății se apropie*, în care se vor ridica popoarele ca să mature rămășița tiranilor de pe fața pămîntului. Atunci vă veți ridica și voi toți ca unul și veți începe lupta națională, *lupta mîntuirii*" ("România viitoare", p.14).

"Cinge-ți coapsa ta, cată și ascultă... *ziua dreptății se apropie*... toate popoarele se mișcă... căci *furtuna mîntuirii* a început..." (*Cîntarea României*, p.38 și 40).

După cum a semnalat G.C. Nicolescu, sintagmele *ziua dreptății, ziua mîntuirii, ziua izbîndirii, lupta mîntuirii, oamenii sîngiurilor* se întîlnesc des în scrierile lui Bălcescu, inclusiv *Cîntarea României*, în timp ce lipsesc din scrisul lui Russo. Un text care confirmă întru totul această observație este nota rămasă printre manuscrisele lui Bălcescu, datată Hyères, 17 decembrie 1850, în care se găsesc, parcă adunate, trei dintre sintagmele menționate mai sus. Reproducem următorul fragment din nota respectivă:

"Fiii fărădelegii triumfează în toate părțile și întemeiază spurcata lor tiranie. Sufletele generoase, zdrobite și rănite de moarte, văd apuind din vederea lor *ziua mîntuirii*. Însumi eu, cu o inimă sfîșiată de durere, mă lupt cu o boală crudă și neîmblînzită, caut a cîștiga timp asupră-i și a o întrece în iuțeală, ca să pot lăsa fraților mei aceste pagini din viața părinților noștri, și cad sleit de puteri, mistuit prin silințele ce fac. Cu toate aceste temeiuri de descurajare, sufletu-mi te slăvește încă, înzeită libertate, și deși *oamenii sîngiurilor* au învelit cu maramă neagră dulce fața ta, crede că va veni ziua fericită, *ziua izbîndirii*, cînd omenirea întreagă se va scula spre a sfîșia acest văl și dușmanii tăi se vor împietri la vederea soarelui său de lumină"[56].

În articolul lui Bălcescu *Mersul revoluției în istoria românilor* există un pasaj în care definiția libertății este identică cu cea dată în versetul 16 din *Cîntarea României*:

"Revoluția viitoare nu se va mărgini a cere *libertatea din lăuntru*, care este peste putință a dobîndi fără *libertatea din afară*, libertatea de supt domnirea streină, ci va cere unitatea și libertatea națională" ("România viitoare", p.14).

"*Slobozenia* e îndoită: *cea din lăuntru și cea din afară*... ele sînt surori, și una fără alta nu poate trăi. *Slobozenia din afară* este neatîrnarea țerii în care naștem și de la care avem dreptul de om de supt biruirea oricării alte țeri și împărății" (*Cîntarea României*, p.27).

Numărul unităților frazeologice și al imaginilor comune *Cîntării României* și diferitelor scrieri ale lui Bălcescu este mult mai mare decît exemplele citate mai sus. Lucrul acesta se poate constata cu ușurință la o

[56] După prefața lui Al. Odobescu la N. Bălcescu, *Istoria românilor sub Mihai Vodă Viteazul*..., București, 1878. Sublinierile sînt ale noastre.

lectură paralelă a textelor. Noi mai atragem atenția doar asupra legăturii care există între felul cum sînt alcătuite unele fraze sau perioade întregi în poem și în opera scriitorului muntean.

Vorbind despre arta literară a lui Bălcescu, Tudor Vianu a arătat, printre altele, că în stilul acestui scriitor se întîlnesc adeseori perioade construite cu o adevărată artă oratorică, în care abundă frazele exclamative și cele interogative[57]. Această particularitate stilistică relevă în Bălcescu pe scriitorul militant, care participă sufletește la victoriile sau înfrîngerile suferite de români, în scrierile sale istorice, ori devine exponentul poporului oprimat și îndeamnă la luptă împotriva exploatării și a asupririi naționale, în scrierile sale politice. *Cîntarea României*, care este de fapt un manifest revoluționar prezentat sub formă alegorică, constituie o excelentă ilustrare a acestei particularități stilistice a lui Bălcescu. Adăugăm la unele fraze deja citate încă două exemple. Iată mai întîi, din *Românii supt Mihai-Voievod Viteazul*, un fragment din discursul pe care l-ar fi ținut voievodul ostașilor săi, după bătălia de la Șelimberg, în comparație cu un fragment din versetul 32 al *Cîntării*:

"Ce va să zică această mișelie? Ce va să zică această spăimîntare neobicinuită care vă face să lăsați să vă scape din mîini o biruință cîștigată? Voi vă trageți dintr-o luptă cu noroc începută; voi dați pas unui dușman îngrozit și pus în rîsipă a-și aduna puterile. Unde sînteți voi, vitejii mei soldați..." (II, p.262).

"O, țeara mea, unde sînt acum voinicii tăi... cei cu inima viteajă și cu brațul tare?... N-aud ei răcnetul primejdiei tale... vaietele femeilor... plînsorile copiilor... rugele fecioarelor?... Leii făcutu-s-au miei?... Paloșele ruginitu-s-au în mîinile războinicilor tăi? Și femeile ziceau: vai nouă, vai! bărbații și-au perdut inima..." (*Cîntarea României*, p.32).

În articolul *Mersul revoluției în istoria românilor* întîlnim un pasaj care se poate de asemenea compara, sub acest aspect, cu un fragment din versetul 44 al poemului:

"Mare și monstruoasă clădire de tiranii puse una asupra altiia și toate rezemate și apăsînd pe popor, pe țăranul muncitor!

"Ei [boierii] au supus supt jugul clăcii pe poporul tău și au ofilit fruntea ta... Stins-au candela cu suflarea lor împuțită de fărădelege... Ce vei zice,

[57] Vezi *Nicolae Bălcescu, artist al cuvîntului*, în "Limba română", II, 1953, nr.1, p.43-44.

Cine va zdrobi această tiranie? Cine va nimici această clasă de apostați care,ieșind din sînul poporului, robi pe frații și părinții lor și batgiocori omenirea?" ("România viitoare", p.8).

o, patria mea, cînd vei grăi?... Ce vei face cînd va veni ziua dreptății?..." (*Cîntarea României*, p.44).

Prezența unor fraze și sintagme ca cele semnalate mai sus, atît în *Cîntarea României* cît și în scrierile sigure ale lui Bălcescu, nu poate fi întîmplătoare. Firește, oricare dintre scriitorii epocii putea să folosească asemenea fraze și împerecheri de cuvinte, dar în cazul de față are importanță numai faptul că ele se întîlnesc și în alte opere ale lui Bălcescu, în timp ce nu apar niciodată în scrierile lui Russo.

Legătura dintre *Cîntarea României* și celelalte scrieri ale lui Bălcescu nu se limitează însă la corespondențele menționate mai sus. Ideile istorice și politico-sociale din poem sînt ale scriitorului muntean. Lectura *Cîntării României* (în versiunea din 1850), făcută, pe de o parte, paralel cu lectura întregii opere a lui Bălcescu, iar pe de altă parte cu lectura operei lui Russo, demonstrează că, în timp ce apropierea între textul *Cîntării* și scrierile lui Bălcescu merge uneori pînă la *amănunte* de conținut și de formulare, nu se poate stabili aproape nici o legătură similară între poem și opera lui Russo[58].

Faptul că poemul *Cîntarea României* se deosebește de opera lui Russo, atît sub raport ideologic cît și din punct de vedere stilistic, a fost recunoscut de însiși susținătorii paternității lui Russo asupra poemului, dar *istoricii literari respectivi nu au tras de aici concluzia care se impune.* Într-un studiu asupra influenței lui Bălcescu în cultura română, Ion Breazu afirmă următoarele: "*Cîntarea României* ocupă un loc aparte în opera așa de originală a lui Alecu Russo. Nici una din lucrările lui nu cuprinde idei așa de progresiste ca acest poem. Nu vrem să spunem că aceste idei lipsesc din celelalte opere ale lui. Alecu Russo ocupă un loc de cinste în rîndul generației progresiste de la 1848. Dar celelalte opere ale lui se caracterizează mai mult printr-o critică culturală, prin admirație pentru patrimoniul popular, prin preocuparea pentru studiul vieții

[58] Vezi și G.C. Nicolescu, *art.cit.*, p.242 și urm.

patriarhale (obiceiuri, limbă, poezie). Cu totul altul este conținutul tematico-ideologic și tonul *Cîntării României*. La temelia procesului istoric pe care-l înfățișează poemul stă lupta pentru independență și lupta de clasă". Și puțin mai departe: "Dar acest conținut tematico-ideologic este prezent în întreaga operă a lui Bălcescu"[59]. Observații asemănătoare face și Al. Dima, în studiul monografic asupra lui Russo: "Accentuarea în poem cu toate prilejurile a adversității față de domnii și boierii exploatatori e înfățișată pe larg de către Bălcescu, uneori în termeni apropiați", sau: "Importanta idee a cuceririi slobozeniei prin revoluție, de atîtea ori afirmată în poem, constituie una din cele mai frecvente vederi ale lui Bălcescu, mai pe larg dezvoltată - de pildă - în studiul despre *Mersul revoluției în istoria românilor*"[60].

Considerînd pe Russo drept autor al *Cîntării României*, atît Ion Breazu cît și Al. Dima explică această corespondență de idei între poem și scrierile lui Bălcescu printr-o puternică influență pe care ar fi exercitat-o Bălcescu asupra scriitorului moldovean. Desigur, o asemenea influență a fost posibilă, însă ea *nu se constată* și în scrierile sigure ale lui Russo. Dimpotrivă, în opera lui Russo se întîlnesc, după cum vom vedea, idei care se contrazic cu cele exprimate în poem. Nu este posibil ca influența lui Bălcescu să se fi limitat numai la o singură operă a lui Russo și să nu se fi exercitat, de exemplu, și asupra lucrării intitulate *Studie moldovană*, publicată în 1851, deci imediat după apariția *Cîntării României*, în care Russo dovedește o concepție privitoare la relațiile dintre boieri și țărani cu totul deosebită de cea din poem. De aceea, prezența în *Cîntarea României* a numeroase fapte care o leagă strîns de scrierile lui Bălcescu și, în același timp, o îndepărtează de cele ale lui Russo este unul dintre argumentele cele mai temeinice că opera aparține scriitorului muntean.

---

[59] Vezi *Contribuții la studiul influenței lui Bălcescu în cultura română*, în "Almanahul literar", III, 1952, nr.12, p.121.

[60] Vezi *op.cit.*, p.229 și 230. Bazat pe cercetările mai noi asupra paternității *Cîntării României*, Emil Biedrzycki de la Cracovia a tradus poemul în limba polonă și l-a publicat sub numele lui Nicolae Bălcescu. Referindu-se la felul în care discută Al. Dima problema paternității poemului, E.Biedrzycki observă că autorul monografiei asupra lui Russo se servește de o serie de argumente "din care reiese că recunoaște și posibilitatea ca opera să aparțină lui Bălcescu" (vezi *Mikolaj Balcescu, rumunski pisarz i rewolucjonista*, Cracovia, 1961, p.8).

În versetele 45 și 46 din *Cîntarea României* Bălcescu consideră doina drept "viersul de moarte al poporului" și citează un fragment dintr-un cîntec popular: "Biru-i greu, podvada-i grea". G.C. Nicolescu observă pe drept cuvînt că faptul acesta constituie un argument împotriva paternității lui Russo asupra poemului, deoarece în opera sa el nu vorbește niciodată de caracterul protestatar al poeziei populare, de doină ca expresie a suferinței și revoltei țăranului exploatat. Pornind de la observația lui G.C. Nicolescu, noi am făcut următoarea constatare, care poate fi încă un indiciu că poemul aparține lui Bălcescu. Versul citat în *Cîntarea României* reprezintă începutul unui cîntec haiducesc *muntean*, anume *Birul*, înregistrat de G. Dem. Teodorescu în colecția sa din 1885, cu mențiunea că a fost cules la 1872, de la un lăutar din Valea Lungă, județul Dîmbovița[61]. Această doină de haiducie, care "se sfîrșaște afurisind", cum precizează autorul *Cîntării*, nu figurează în culegerea de poezii populare a lui Alecsandri și nici în alte colecții de folclor de mai tîrziu, atît din Moldova cît și din alte regiuni. G.Dem. Teodorescu înregistrează și o variantă a ei, *tot de provenieneță munteană*, citată după Ion Eliade Rădulescu și Ion Brezoianu. De la primul vers al doinei a primit numele și dansul popular *Biru-i greu*, care, la sfîrșitul secolului trecut, era cunoscut tot numai în Muntenia, după cum atestă unele lucrări etnografice și răspunsurile la chestionarul lingvistic al lui B.P. Hasdeu[62]. Este greu de presupus că Russo a cunoscut această doină munteană și, mai ales, este imposibil ca el, dacă ar fi autorul poemului, să nu fi menționat în studiul său despre poezia populară o categorie de doine cu caracter protestatar la care se referă două versete din *Cîntarea României*.

Poemul a fost scris de la început în limba română. Cunoscutul său motto, extras din *Testamentul lui Ștefan cel Bun, domnul Țării Moldovei*, din care unele fraze sînt reluate, ca un leit-motiv, în versetele 1, 10, 48 și 59 (versiunea din 1850), este reprodus, cu unele mici modificări, din broșura lui M. Kogălniceanu, *Dorințele partidei naționale în Moldova*, publicată anonim în august 1848, fără indicația locului de apariție. Am

[61] Vezi *Poezii populare române*, București, 1885, p.290.

[62] Vezi *Dicționarul limbii române* al Academiei, sub cuvîntul *bir*.

demonstrat acest lucru într-un studiu apărut în anul 1963[63]. De aici, ca și din multe alte fapte de limbă și de stil aflate în textul *Cîntării*, decurge, în mod firesc, concluzia că poemul a fost redactat în limba română. Dacă Bălcescu ar fi tradus *Cîntarea României* după o versiune franceză, pe care i-ar fi pus-o la dispoziție Alecu Russo, este imposibil de admis că el ar fi putut da acelui motto o formă românească aproape identică cu cea din broșura lui Kogălniceanu. Ca atare, afirmația lui Alecsandri că această operă literară "a fost compusă în limba franceză de A. Russo și tradusă în românește de N. Bălcescu" *nu corespunde adevărului*. Versiunea franceză a *Cîntării României* pe care a găsit-o Alecsandri, abia în 1863, printre scrierile rămase de la Russo, nu putea fi așadar decît o traducere a textului românesc elaborat și publicat de Bălcescu. Eventuala presupunere că Bălcescu, traducînd totuși poemul după un text francez dat de Russo, a apelat pentru motto și frazele respective din cele patru versete la textul românesc din broșura lui Kogălniceanu, nu ar putea fi susținută cu nici un argument. Faptul că unele din frazele motto-ului sînt *prelucrate* în cuprinsul poemului exclude această posibilitate.

Redactarea *Cîntării României* în limba română, de către Bălcescu, rezultă și din concluzia deosebit de importantă la care a ajuns V. Arvinte, prin analiza modului în care sînt folosite "cuvintele-cheie" *românie* "limba românească; românism, spirit românesc, sentimentul național al românilor; românime, totalitatea românilor" și *România* "țara, patria tuturor românilor" în limba română literară a epocii și, în speță, în operele lui A. Russo și N. Bălcescu: "Apariția numelui propriu *România* în titlul poemului *Cîntarea României*, pe de o parte, și absența apelativului *românie* în cuprinsul operei, pe de altă parte, sînt în deplină concordanță cu uzul lingvistic al lui Nicolae Bălcescu și în dezacord cu uzul lingvistic al lui Alecu Russo. Poemul, scris într-o primă formă de Bălcescu înainte de anul 1848, a primit, în anul tipăririi lui la Paris, în 1850, titlul cu noua denumire a patriei, denumire care se imprimase în conștiința multor revoluționari români tocmai între anii 1848-1850. Printre aceștia, N.

[63] Vezi *Argumente noi în sprijinul paternității lui Bălcescu asupra* **Cîntării României**, în "Limba română", XII, 1963, nr.5, p.540-544.

Bălcescu era vizionarul cel mai îndrăzneț al unei Românii viitoare, înțeleasă ca «țara, patria tuturor românilor». Cînd a scris poemul, prin anii 1847-1848, el nu ajunsese încă să utilizeze în mod curent noua denumire atotcuprinzătoare a patriei. Numai astfel ne explicăm lipsa numelui propriu *România* în cuprinsul poemului. Cînd l-a tipărit, în 1850, în "România viitoare", noul nume, care se potrivea perfect conținutului operei, devenise un termen curent în limbajul revoluționarilor români. Prezent în titlul acestei publicații, în *Precuvîntarea* la *Cîntarea României*, semnată de Bălcescu, și în manifestul adresat *Popolului român*, era firesc ca autorul să-l pună tot atunci și în fruntea poemului său *Cîntarea României*. Ne aflăm, prin urmare, în fața unui argument foarte serios pentru a atribui opera în discuție lui N. Bălcescu. Întreaga atitudine politică și ideologică a acestuia, mult mai radicală, stă și ea mărturie în favoarea acestei interpretări"[64].

5. În studiul citat din anul 1958, care reprezintă o contribuție însemnată la stabilirea paternității *Cîntării României*, I.C. Chițimia arată mai întîi în ce constă și condițiile în care s-a putut exercita asupra lui Bălcescu influența poetului și istoricului polon Adam Mickiewicz. Stabilind raportul care există între opera *Ksiegi narodu polskiego* (Cărțile poporului polonez) a lui Mickiewicz și *Cîntarea României*, autorul conchide că poemul românesc nu poate fi decît opera lui Bălcescu. În scrierile lui Russo nu se găsesc indicii că el ar fi cunoscut opera poetului polon.

Comparînd, pe de o parte, *Cîntarea României* cu scrierile lui Bălcescu și Russo, iar pe de altă parte versiunile ei din 1850 și 1855 între ele, I.C.Chițimia a constatat că redacția din 1850, publicată de Bălcescu, este ireproșabilă și nu prezintă nici un semn că ar fi traducere, pe cînd în versiunea din 1855, publicată de Russo, se întîlnesc unele indicii că, retipărind textul lui Bălcescu, scriitorul moldovean a consultat și redacția franceză, pe care o făcuse el altădată la Paris[65].

---

[64] Vezi V. Arvinte, *Termenul* **România** *și paternitatea* **Cîntării României**, în "Limba română", XXVI, 1977, nr.3, p.302.

[65] Vezi *art.cit.* la nota 9, p.144.

I.C. Chițimia observă pe drept cuvînt că stilul *Cîntării României* constituie un argument hotărîtor în sprijinul părerii că poemul aparține lui Bălcescu. În timp ce în opera lui Bălcescu, inclusiv *Cîntarea României*, este dominant stilul *eroic*, pătruns de un lirism retoric și o tonalitate solemnă, paginile de literatură din opera lui Russo sînt dominate de un stil liric *pastoral*: "*Cîntarea României* apare ca un marș eroic al luptei și victoriei"[66]. Stilul deosebit al celor doi scriitori se recunoaște în adaosurile pe care le face Russo redacției inițiale a *Cîntării României*.

Pentru a demonstra că Russo reproduce în 1855 textul lui Bălcescu din 1850, pe care nu l-a înțeles în unele locuri, I.C. Chițimia citează două exemple edificatoare. Primul este un fragment din versetul 14, unde Russo nu a înțeles cuvîntul *sad* "copac" și a pus în loc conjuncția *sau*, făcînd în felul acesta să lipsească din text comparația libertății cu un copac puternic. Iată cum apare acest pasaj în ambele versiuni:

"Slobozenia domnește ca mai nainte; dar nu acea slobozenie prunca, floare plăpîndă a pustietății, ci slobozenia bărbată și luminoasă, *sad* puternic și cu rădăcină țeapănă adînc înfiptă în pămînt..." ("România viitoare", p.26).	"volnicia domnește ca mai naînte, dar nu acea volnicie prunca, floare plăpîndă a pustietății, ci slobozenia cea bărbată și luminoasă, *sau* puternică și cu rădăcină țeapănă și adînc înfiptă în pămînt..." ("România literară", p.456).

Este limpede că *sau* din versiunea lui Russo lipsește fraza de adevăratul ei sens. El nu a înțeles cuvîntul *sad*, pentru că acest termen nu mai circula atunci în Moldova cu sensul de "copac" sau de "plantă, în general", ci numai cu sensul de "livadă, vie". Urmărind termenii care au denumit noțiunea de "plantă" în limba română din prima jumătate a secolului trecut, am întîlnit cuvîntul *sad* numai în texte muntenești și ardelenești. De exemplu: "*sadurile*, adecă ierburile și copacii"[67], "planta

---

[66] *Ibidem*.

[67] Vezi Polizoi Contu, *Învățătură de multe științe*, traducere din neogreacă de Nicodim Greceanu, Sibiu, 1811, p.125.

sau *sadul*"[68], "plante (*sade*)"[69], "plantele (*sadurile*)"[70]. Cu sensul de "livadă, vie", care era atunci cunoscut atît în Muntenia cît și în Moldova, termenul *sad* apare și în opera lui Bălcescu (I, p.268).

Un alt exemplu de lectură greșită a textului original citează I.C. Chițimia din versetul 37 (în redacția din 1855, versetul 41), unde Russo nu a înțeles termenul *vîltura* "a se întoarce împrejur", înlocuindu-l prin *vulturi mari*. Conturînd imaginea unui cîmp de bătălie, plin de oasele luptătorilor căzuți, Bălcescu scrie următoarea frază: "un nor de corbi fîlfîia pe d-asupra corcăind, *vîltura* și se învîrtejea în văzduh, ș-apoi d-odată se azvîrlea cu iuțeală peste oase..." ("România viitoare", p.34). În versiunea publicată de Russo textul se prezintă astfel: "un nour de corbi fîlfîia pe deasupra croncăind, *vulturi mari* se învîrtejea în văzduh, ș-apoi deodată se azvîrlea cu iuțeală peste oasele înălbite..." ("România literară", p.520). Înlocuirea cuvîntului *vîltura* prin *vulturi mari* denaturează în mod evident structura și înțelesul frazei, creînd imaginea nefirească a unor vulturi care se reped asupra unor... oase înălbite. Lui Russo nu-i era cunoscut termenul *vîltura*, pentru că acest verb, creat de la substantivul *vîltoare* "vîrtej de apă", a avut și are încă o circulație mai redusă în Moldova, ca și substantivul respectiv. Sinonimele moldovenești ale cuvîntului *vîltoare* sînt *vîrtej*, *bulboană* sau *holbură*. În opera lui Bălcescu există și un alt loc în care apare termenul neînțeles de Russo: "nobilii, ca niște păsări care au să fie prinse în cursă, *vîltora* împregiurul laturilor ce pe ascuns ei întinseră lui Mihai" (II, p.333).

Cazurile în care intervenția lui Russo în textul *Cîntării României* a dus la denaturarea sensului unor imagini din original sînt mai numeroase și, uneori, mai grave decît cele semnate de I.C. Chițimia. Ne referim în primul rînd la conținutul versetului 44, care în redacția lui Russo (versetul 48) capătă cu totul altă semnificație. Arătînd cum boierii au uzurpat dreptul de a conduce poporul, Bălcescu supune această clasă unui aspru rechizitoriu, iar în finalul versetului îndeamnă pe cei asupriți și exploatați

---

[68] Vezi I. Neuhold, *Învățătură de a face sirup și zăhar...*, traducere din limba germană de Petru Maior, 1812, p.3.

[69] Vezi Ioan Tomici, *Cultura bombițelor...*, Buda, 1823, p.10.

[70] Vezi "Curierul românesc", 1831, p.352, și Carol Munde, *Descrierea [...] așezămîntului de cură cu apă rece...*, București, 1840, p.16.

la răzbunare: "Tu ești ca corabia fără cîrmă bătută de furtună... și vîslașii cei răi care și-au însușit dreptul d-a fi cîrmaci te duc dintr-o nevoie într-alta și mai mare și din fărădelege în fărădelege... Iarba se usucă pe unde *calc ei*... înțelepciunea *lor* e minciuna... isteciunea *lor*, jăfuirea... faptelor *lor*, faptele iadului... *Ei au supus* supt jugul clăcii pe poporul tău și *au ofilit* fruntea ta... *Stins-au* candela cu suflarea *lor* împuțită de fărădelege... Ce vei zice, o, patria mea, cînd vei grăi?... Ce vei face cînd va veni ziua dreptății?..." ("România viitoare", p.36). Ideea din acest verset se găsește exprimată și în următorul pasaj din articolul intitulat *Despre starea socială a muncitorilor plugari în Principatele Române*, apărut în "Magazin istoric pentru Dacia", II, 1846, deci scris în același timp în care Bălcescu "găsește" *Cîntarea României*: "Așa *robia* fu răsplata claselor de sus ale societății către clasele de jos, care le-au hrănit, le-au respectat totdeauna, le-au păstrat în poziția lor și au jărtfit și muncă, și bani, și viață pentru patrie și libertate. De atunci, de la Mihai Viteazul, țara se împărți în două tabere vrăjmașe, avînd interesuri împotrivite. De atunci poporul se făcu nesimțitor la glasul domnului și a boierilor, nu mai vru a se jertfi pentru o patrie unde nu i s-a lăsat drepturi și pentru o libertate de care el nu se poate bucura, și țara, în loc d-a se realța, merse cu grăbire spre scădenie. Timpuri nenorocite o copleșiră în urmă. Acea lege înaltă a naturii că toată fapta trage după sine răsplata sa, acea lege se manifestă în sfîrșit cumplit asupra capetelor boierilor. Ei, care făcuseră din frații lor robi, fuseră atunci siliți să-și plece trufașul lor cap și să geamă supt jugul robilor din Fanar" (I, p.158).

În redacția din 1855 a *Cîntării României* Russo face să dispară din versetul citat ideea luptei de clasă, atît de pregnant prezentată de Bălcescu, nu numai datorită cenzurii impusă de situația politică și socială din țară, ci și pentru că această idee era străină concepției sale despre relațiile dintre boier și țăran. Iată, de exemplu, cum vorbește Russo despre aceste relații în trecut și care era, în concepția sa, "prăpastia" ce despărțea pe țăran de boier pe vremea lui: "...în zilele părinților noștri obiceiurile acoperé supt o singură mantie toate treptile poporului moldovan. Credința, vorba era una la boieri și la plugari; acea legătură s-a întrerupt, o prăpastie adîncă desparte boierul de astăzi de popor; acé prăpastie se

cheamă știința; pe cît boierul crește în idei și învățături, pe atît poporul rămîne în urmă. Pe vremea trecută, boierul vorbea, trăié cu țăranul precum ar fi vorbit cu alt boier, se înțelegea amîndoi în limbă și în idei; astăzi înțălegim poporul cu inima numai, el nu mai este alta pentru noi decît o studie curioază, morală sau pitorească"[71]. Aprecieri asemănătoare asupra raporturilor dintre boier și țăran se întîlnesc și în alte locuri din opera lui Russo, însă nicăieri nu găsim la el exprimată ideea luptei de clasă, ca în opera lui Bălcescu, inclusiv *Cîntarea României*. Ca atare, dînd versetului 44 din poem o pronunțată coloratură biblică, Russo îl modifică în felul următor: "Tu ești ca corabia fără cîrmă bătută de furtună... și vîslașii cei răi, care ș-au însușit[72] de a fi cîrmaci, te duc dintr-o nevoie într-alta și mai mare, din fărădelege în fărădelege, din păcătuire în păcătuire... că sînt orbi de strîmbătate... iarba se usucă pe unde *călcăm*... înțelepciunea *noastră* e minciuna... isteciunea *noastră*, jăfuirea... faptele *noastre*, faptele iadului... și *am supus* robiei pe frații noștri, *am robit* clăcei sîngele nostru și *am ofilit* fruntea sa... *stîns-am* candela cu suflarea *noastră* de fărădelege... ce vei zice, o, țară de necazuri, Rahilă nemîngîietă...cînd îi grăi?... ce vei face cînd va veni ziua dreptății și a curățirei?" ("România literară", p.521). Prin urmare, într-o frază confuză, care este încă o dovadă că Russo era străin de structura intimă a textului, vinovat pentru înrobirea țăranului este făcut întregul popor, deci și țăranul însuși, prin "păcătuire", iar vinovăția urmează a primi cuvenita pedeapsă... la ziua de apoi. Explicația deosebirile dintre cele două redacții ale aceluiași pasaj din poem nu poate fi decît aceea că autorul *Cîntării României* nu este Alecu Russo.

După cum se știe, *Cîntarea României* este o schiță a istoriei poporului român, prezentată sub forma alegorică. Uneori însă intervenția lui Russo în textul poemului face să dispară din anumite versete sensul istoric bine precizat de Bălcescu. De exemplu, în versetul 13, în care autorul evocă

---

[71] Vezi articolul *Studie moldovană*, apărut în gazeta "Zimbrul", II, 1851. Apud Alecu Russo, *Scrieri alese*, București, 1959, p.14.

[72] Omis, din greșeală de transcriere, cuvîntul *dreptul*. Sublinierile de mai jos, ca și cele din versiunea de la 1850 a acestui verset, citată mai sus, sînt ale noastre.

uptele dintre romani și daci și înfrîngerea acestora, înlocuirea exclamației 'Perit-a *Dacia*!!", din original, cu "*țara slobodă* a perit!..." , lipsește pasajul respectiv de un reper fără de care cititorul nu-și poate da seama de 'a început că acolo este vorba de luptele dintre romani și daci.

O consecință asemănătoare are și înlocuirea unui cuvînt din versetul 47 (în redacția din 1855, versetul 51), în care Bălcescu se referă, tot sub formă alegorică, la starea românilor din cele trei provincii istorice, după ocuparea Ardealului de către unguri și întemeierea Țării Românești și a Moldovei: "Nu trecu mult și fiecare, șăzînd închis în moșia sa, ajunse că copii din aceiași părinții uitară de tot unii de alții și, deși vorbeau tot o limbă, dar nu se mai înțelegeau... și cînd *una* din ramurile acelui neam cu vreme se stinse înecată de vecini, ceilalți frați nu simțiră nici o durere... căci acum erau streini și dușmani între dînșii..." ("România viitoare", p.37). Este limpede că Bălcescu face aluzie în acest verset la soarta românilor din Ardeal. Înlocuind însă pronumele *una* cu forma de plural *unele*, Russo face să dispară referirea istorică precisă din original. Iată cum se prezintă același pasaj în redacția din 1855: "...și cînd *unele* din ramurile acelui neam se stingeau de pe fața pămîntului, înecate de vecini, ceilalți frați nu simțeau nici o durere... căci acum erau străini și dușmani între dînșii și se rîdicau împotriva sîngelui lor!" ("România literară", p.534). De asemenea, în versetul 42, referindu-se la pătrunderea fanarioților în țările române, Bălcescu folosește în text cuvîntul *greci*, cu ajutorul căruia precizează faptul istoric la care face aluzie: "Mult mai nainte păgînul zisese: ca să zdrobesc acest trup ce mă îngrozește și mă amerință, să dau drumul asupră-i nemernicilor mei... Și mulțime de *greci* calici, lepădați de Domnul, ca un nor de lăcuste trecură mările și se azvîrliră peste tine, o, țeara mea, și supseră sîngele tău!" ("România viitoare", p.35). Înlocuind, în redacția din 1855 (versetul 46), cuvîntul *greci* prin *venetici*, Russo face să dispară din text tocmai elemelentul care arăta în mod concret momentul istoric evocat de Bălcescu: "Mult mai înainte păgînul zisese: Ca să zdrobesc acest trup ce mă îngrozește și cînd nu se mișcă, să dau drumul asupră-i nemernicilor mei... și *venetici*, lepădați de Domnul, ca un nor de lăcuste, trecură mările și se azvîrliră

peste tine, o, pămînt a grelelor dureri, și supseră sîngele măduvei tale!" ("România literară", p.521)[73].

Atragem atenția și asupra unor adaosuri sau modificări făcute de Russo în textul *Cîntării României* din care se vede în mod clar că, așa cum s-a arătat de multă vreme[74], intervențiile sale diminuează adeseori valoarea artistică a originalului. Din comparația textului original publicat în 1850 cu versiunea din 1855, reiese în primul rînd faptul că Russo, prin unele din adaosurile sale, a accentuat în mod nejustificat aspectul religios al scrierii. Iată doar cîteva exemple:

Versiunea Bălcescu	*Versiunea Russo*
"Perit-a Dacia!! Stați cu inimă... arcul se întinde din nou..." (versetul 13).	"...țeara slobodă a perit... Stați...*izbînda-i în mîna Domnului*...arcul se întinde din nou ..." (versetul 13).
"Și la fiecare din acele mormane cei doi oameni îngenucheau și ziceau împreună: slavă ție, țeara noastră!..." (versetul 37).	"și la fiecare din acele mormane cei doi oameni îngenunchea și ziceau împreună: *Fală și mărire* ție, țeara noastră, *binecuvîntată și cuvîntătoare de Dumnezeu...*" (versetul 41).
"să aruncară asupra trupului tău și-l tăiară și împărțiră între sine ca pe niște turme pe feciorii tăi..." (versetul 41).	"se aruncară asupra trupului tău și îl tăieră în bucăți și împărțiră între sine ca pe niște turme pe ficiorii tăi: *și*

[73] Într-o notă de la începutul articolului său *Românii și fanarioții*, Bălcescu face următoarea precizare cu privire la cuvîntul *greci*: "Prin cuvîntul *greci*, în cursul acestui articol, trebuie a înțelege numai pe cei din Constantinopol și din Rumelia, și mai cu deosebire pe cei dintîi, cunoscuți mai deobște supt numirea de *fanarioți*. Zdravăna nație elenică de astăzi, pe care noi o iubim și o respectăm, se deosebește de fanarioți..." (I, p.68). Cînd, în *Amintiri*, Russo se referă la fanarioți, el folosește și acolo cuvîntul *venetici*: "Sfîrșitul Fanarului, care vruse a rădica oligarhia *veneticilor* pe risipele țării și înfundarea numelor naționale..." (*Scrieri alese*, București, 1959, p.127.

[74] Vezi M. Dragomirescu și Gh.Adamescu, *Literatura română modernă*, București, 1906, p.246-262; G.C. Nicolescu, *art.cit.*, p.236, și I.C. Chițimia, *art.cit.*, p.145.

	aruncat-au la sorți hainele lui Hristos, zice Psaltirea"[75] (versetul 45).

Nemulțumit cu stilul mai sobru din original, Russo schimbă unele imagini sau amplifică textul, dînd uneori naștere la tautologii. După cum se vede din exemplele citate mai jos, pentru care nu este nevoie de vreun comentariu, asemenea intervenții alternează valoarea artistică a operei.

"Domnul Dumnezeul părinților noștri înduratu-s-a de lacrămile tale, țeara mea?" (versetul 1).	"Domnul Dumnezeul părinților noștri înduratu-s-au de lacrămile tale, *norod nemîngîiet, înduratu-s-au de durerea plămîilor tale*, țeara mea?" (versetul 1).
"limpede și *dulce* e ceriul tău" (versetul 4).	"limpede și *senin* ceriul tău" (versetul 4).
"Legea dreptății e frăția. Și ce frăție poate fi între uliu și *jertfa* lui, *între strîmbătate și dreptate*?" (versetul 16).	"Legea dreptății e frăția, și ce frăție poate fi între uliu și *prada* lui, *între răpitul și răpitor, între dreptul și nedreptul*?" (versetul 17).
"și în vîrful unui stejar bătrîn un vultur alb fîlfîia din aripi..." (versetul 37).	"și în vîrful unui stejar bătrîn un vultur alb fîlfîia și *scutura* din aripi" (versetul 41).
"feciorii hunilor s-au încumătat ca să te supuie... și tu ai fost *mormîntul* lor" (versetul 37). "oamenii sîngiurilor ți-au mistuit *rărunchii*..." (versetul 52).	"feciorii hunilor s-au încumătat să te supuie... și tu ai fost *peștera ciolanelor* lor" (versetul 41). "oamenii sîngiurilor ț-au mistuit *inima și plămîiele*" (versetul 56).

[75] Este aici și o inadvertență de text, căci *Psaltirea* nu se referă direct la Hristos.

"Cinge-ți coapsa ta, o, țeară *mea*... ș-îți întărește inima... miazanoapte și miazazi, apusul și răsăritul s-au luat la luptă... urlă vijelia..." (versetul 61).	"Cinge-ți coapsa, țeară *română* ...și-ți întărește inima... miazănoapte și miazăzi, apusul și răsăritul, *lumina și întunerecul, cugetul dizbrăcător și dreptatea* s-au luat la luptă... Urlă vijălia *de pe urmă*..." (versetul 65).

Alteori, schimbarea unor cuvinte sau chiar a unor fraze întregi denaturează sensul pasajelor respective, care în original sînt construite în mod logic, pe cînd în versiunea dată de Russo ele devin confuze. De exemplu:

"Pacea aduce legea care chizășuiește, iar nu asuprește... legea, rod al slobozeniei... legea care apără pe cel *slab* de nedreptate și nu apasă pe sărmanul în folosul bogatului..." (versetul 14).	"pacea aduce legea care chizășuiește, iar nu asuprește...legea, rod al slobozeniei...legea care apără pe cel *slobod* de nedreptate și nu apasă pe sărmanul în folosul bogatului..." (versetul 14).
"Fiecare om era atunci slobod și plătea cît o sută de oameni, căci se lupta pentru *slobozenie*... slobozenia însuțește puterea..." (versetul 20).	"Fiecare om era slobod și plătea cît o sută de oameni, căci se lupta pentru *dînsul*... slobozenia însuțește puterea..." (versetul 21).
"*Tărie, sufletelor bărbate! Temeiurile dreptului și ale slobozeniei* nu per în veci; în orice inimă rămîne un *loc* ascuns unde semînța *lor* încolțește..." (versetul 24).	"*Inima și tăria sufletelor bărbate ...temelia dreptului și ale slobozeniei* nu per în veci!... în orice inimă rămîne un *gînd* ascuns, *un loc* unde sămînța *bună* încolțește" (versetul 25).
"și tu ai legat pe *războinici* cîte doi doi... și ai arat cu dînșii *țearina*..." (versetul 37).	"și tu ai legat pe *viteji* doi cîte doi...și ai arat cu dînșii *țărîna*..." (versetul 41).

Rezultatele la care a dus intervenția lui Russo în textul *Cîntării României* nu demonstrează neapărat că el este mai puțin artist decît Bălcescu, ci în primul rînd faptul că a republicat o scriere față de al cărei proces de elaborare *era străin*. Numai astfel se pot explica deosebirile dintre cele două versiuni, care nu se limitează la simpla moldovenizare a limbii originalului, ci privesc, după cum am văzut, *conținutul și stilul* poemului. Modificînd textul original al *Cîntării României*, cu intenția de a-l îmbunătăți sub raport stilistic, Russo nu a observat că intervențiile sale în redacția concisă dată de Bălcescu acestei scrieri creează unele confuzii ideologice și strică unitatea stilistică a operei. În mod firesc, el nu a putut să se identifice cu adevăratul autor al poemului.

Prin operele sale cu caracter beletristic, Alecu Russo rămîne unul din scriitorii mari de la începuturile literaturii noastre moderne. De aceea, ni se pare nejustificată teama unor cercetători că, lipsindu-l de *Cîntarea României*, el ar pierde locul pe care-l ocupă în istoria literaturii române. Dimpotrivă, noi credem că abia atunci se va putea contura mai clar și veridic personalitatea literară a scriitorului moldovean, cînd nu vom mai continua să-i atribuim o scriere care se detașează în mod evident de adevărata sa operă. Problema locului lui Russo în istoria literară, cu sau fără *Cîntarea României*, trebuie deci abordată și soluționată numai în spiritul adevărului istorico-literar, nu prin concesii sau partizanat regional.

6. În sfîrșit, pentru a întări afirmația mai veche[76] că, în 1855, Russo nu face decît să republice textul lui Bălcescu din 1850, cu unele modificări, omisiuni și adaosuri, precum și cu o pronunțată moldovenizare a limbii originalului, cum s-a putut observa și în pasajele citate paralel mai sus, vom arăta în continuare cum au rămas în versiunea apărută în "România literară" multe particularități ale graiului muntean, prezente și în scrisul lui Bălcescu.

Pentru noțiunea "sicriu", în graiurile limbii române se întîlnesc numeroase sinonime: *tron* și *coșciug* în Muntenia, *copîrșeu* și *sălaș* în Ardeal, *săcriu* și *raclă* în Moldova, și altele (vezi harta 297 din *Atlasul lingvistic român*, partea I, vol.II). În *Cîntarea României*, versetul 13,

[76] Făcută încă din anul 1906, de M. Dragomirescu și Gh. Adamescu, în *op.cit.* la nota 74, și reluată mai tîrziu de G.C. Nicolescu, I.C. Chițimia și alții.

Bălcescu folosește cu acest sens termenul *cusciug*, variantă fonetică a lui *cosciug*: "Departe în cîmpie se văd arcuri zdrobite, fîșii de steaguri, apoi un *cusciug* mare, mare se ridică și o pară grozavă de foc înflăcărează ceriul...". Harta menționată din *Atlasul lingvistic român* înregistrează forma *cusciug* în punctul 770 (localitatea Albești, din fostul județ Muscel), situat nu prea departe de actuala comună Bălcești, de pe valea Topologului, unde avea moșie tatăl lui Bălcescu. Prin urmare, este posibil ca Bălcescu să fi cunoscut acest cuvînt încă din anii copilăriei, cînd, de bună seamă, a locuit și la moșia părintească, nu numai la București. Cuvîntul apare și în alte locuri din opera sa. De exemplu, în *Românii supt Mihai-Voievod Viteazul*: "*Cusciugul* era purtat de juni nobili și încungiurat de toți boierii rumâni. Armăsarul lui, frumos împodobit cu toate armele sale, urma după *cusciug*" (II, p.279); "Ei poruncesc să-i puie trupul într-un *cusciug*, spre a-l înmormînta mai tîrziu" (II, p.370). Copiind *Cîntarea României* după textul publicat de Bălcescu, Russo nu înlocuiește acest cuvînt[77] cu sinonimul lui moldovenesc *săcriu*, singurul termen folosit cu acest sens în scrierile sale, inclusiv în adaosurile și modificările făcute de el în textul poemului (versetele 1 și 52).

O particularitate a limbii *Cîntării României*, în versiunea lui Russo, este alternanța dintre formele *nor* și *nour* (vezi versetele 10, 13, 21, 22, 32). După cum se știe, forma *nor* este specifică graiului muntean, iar *nour* graiului moldovenesc și unor graiuri ardelenești de nord și nord-vest. În opera lui Bălcescu, inclusiv *Cîntarea României*, se întîlnește numai forma *nor*, iar în scrierile lui Russo numai *nour*. Prezența ambelor forme în versiunea din "România literară" este încă o dovadă că Russo a reprodus, cu unele modificări, textul din "România viitoare".

În *Cîntarea României* (versiunea din 1850), ca și în restul scrierilor lui Bălcescu, apare foarte des prepoziția *dupe*, însemnînd atît "după" cît și "de pe". Forma aceasta este specifică graiului muntean. Copiind textul, lui Russo îi scapă în două locuri și acest muntenism, însă cu *e* final devenit *ă*: "d-abia urma unora *după* pămînt s-a șters, altele au năvălit în locul lor" (versetul 22); "sleiră sîngele și topiră carnea *după* oasele lor în luptă" (versetul 26).

---

[77] Grafia *cuskiug* din "România literară", p.456, este desigur o greșeală de tipar.

În versetul 26 din poem, Bălcescu folosește cuvîntul *barză*, care, după cum se știe, este specific graiului muntean. Russo, care în scrisul său are numai termenul *cocostîrc*[78], îl menține în noua versiune a *Cîntării* pe *barză* din original.

Faptul că în 1855 Russo reproduce textul din "România viitoare" este confirmat și de prezența în noua versiune a unor fapte de limbă care, fără să fie particularități ale graiului muntean, se întîlnesc în scrierile lui Bălcescu, în timp ce lipsesc din opera lui Russo. De exemplu, în scrierile lui Bălcescu, inclusiv *Cîntarea României*, apare cuvîntul *întunerecime* (II, p.113, 126). Russo folosește numai termenul *întunerec*[79]. Prezența lui *întunerecime* "întuneric" în versetele 22 și 32 din versiunea *Cîntării* publicată în "România literară" este o mărturie că Russo reproduce textul din 1850.

O particularitate a limbii lui Bălcescu este folosirea formei *hrăpi* (I, p.331)[80], în loc de *răpi*. Cînd copie *Cîntarea României*, Russo înlocuiește pe *hrăpită* și *hrăpit*, din versetele 19 și 30, cu *răpită*, *răpit*, dar păstrează forma *hrăpitoare* din original, în versetul 23.

Un alt termen care face legătura între *Cîntarea României*, în ambele versiuni, și restul scrierilor lui Bălcescu este *înrodi* "a face roditor". Cuvîntul, prezent în versetele 5 și 46 (în versiunea din 1855, versetele 5 și 50), nu se întîlnește niciodată în scrierile lui Russo, care folosește numai forma *rodi*[81]. La Bălcescu termenul apare și în studiul *Reforma soțială la români*: "hrănește, îngrașă și *înrodește* pămîntul" (I, p.292).

Lista faptelor de limbă care demonstrează că Russo a reprodus textul *Cîntării României* după cel publicat de Bălcescu în "România viitoare" s-ar putea înmulți. Considerăm însă că exemplele citate aici sînt suficiente[82]. Firește, cuvinte și forme specifice graiului muntean putea să folosească atît Russo cît și oricare alt scriitor moldovean, însă pentru

---

78 În *Amintiri*. Vezi "România literară", p.16.

79 Vezi Alecu Russo, *Scrieri alese*, București, 1959, p.3, 47, 69, 124.

80 Vezi și "România viitoare", p.27, 29, 30.

81 Vezi ediția citată, p.68, 112, 120.

82 Pentru alte exemple și alte probleme, vezi și articolul nostru *Argumente noi...*, citat la nota 63, p.546-550.

stabilirea dependenței versiunii din 1855 a *Cîntării României* față de textul publicat de Bălcescu în 1850 are importanță numai faptul că, *în timp ce lipsesc din opera lui Russo, cuvintele și formele respective fac legătura între poem și restul scrierilor lui Bălcescu.*

7. Pe baza argumentelor invocate în cursul expunerii de mai sus, conchidem că poemul *Cîntarea României* este, fără îndoială, opera lui Nicolae Bălcescu. Afirmația că această scriere aparține lui Russo, care ar fi redactat-o în limba franceză, este consecința unei confuzii pe care a făcut-o Alecsandri. Probele aduse în sprijinul paternității lui Russo asupra poemului sînt deci, în mod firesc, cu totul neconvingătoare. Or, simpla afirmație a lui Alecsandri (chiar dacă a fost de multe ori repetată), care cuprinde unele contradicții și care este negată în totalitatea ei de către alți contemporani ai lui Russo și Bălcescu, nu poate fi invocată ca argument hotărîtor. De vreme ce mărturiile contemporane sînt contradictorii (în pofida faptului că Bălcescu își "semnează" opera, în și prin *Precuvîntarea* poemului), *numai analiza filologică a textului, în comparație cu scrierile lui Russo și Bălcescu*, poate oferi argumentele pe baza cărora să putem atribui cu siguranță *Cîntarea României* unuia sau altuia dintre cei doi scriitori. După cum am văzut, rezultatele obținute pînă acum printr-o astfel de analiză de către mai mulți cercetători avizați demonstrează că poemul aparține, în mod îndubitabil, lui Bălcescu. Posibilitatea unei colaborări între Bălcescu și Russo, pe care o presupun unii istorici literari[83], este exclusă, deoarece atît conținutul *Cîntării României* cît și mai ales stilul ei arată că opera aparține *în întregime* lui Bălcescu. Modificările și adaosurile pe care le face Russo în versiunea din 1855 sînt elocvente în acest sens.

Din relatările lui Ion Ghica, coroborate cu cele spuse de Bălcescu însuși, în *Precuvîntarea* poemului, reiese că el a început să elaboreze *Cîntarea României* prin 1845-1846. Plecînd apoi în străinătate, a lăsat opera neterminată. Probabil în primăvara anului 1848 (sau poate chiar înainte de plecarea lui în străinătate, prin 1846), Bălcescu citește întreg poemul în casa generalului Mavru și este felicitat de acesta ca autor.

[83] Vezi Paul Cornea, *O ipoteză nouă asupra paternității "Cîntării României"*, în "Viața românească", XII, 1959, nr.3, p.94-103, reprodus în volumul său *Studii de literatură română modernă*, București, 1962, p.269-290.

Evenimentele revoluției îl împiedică să definitiveze textul și să-l publice imediat. Abia în anul 1850 are răgazul să facă acest lucru. Vrînd să sublinieze caracterul popular al scrierii, el o tipărește în "România viitoare" fără semnătură, iar în *Precuvîntare* spune că a găsit-o în biblioteca unei mănăstiri. Procedeul acesta de prezentare a unei scrieri drept operă anonimă este frecvent în epocă, mai ales în literaturile străine. Unii membri ai redacției "României viitoare" știau însă adevărul și-l vor descoperi imediat după moartea autorului, cînd păstrarea tainei nu mai avea nici un sens.

În timpul trecerii lui Russo prin Paris, după revoluție, el va fi făcut o traducere franceză a poemului, pentru a fi folosită cu scop propagandistic în capitala Franței. Traducerea lui (sau a altcuiva și doar copiată de el) va fi găsită mai tîrziu de Alecsandri, alături de alte manuscrise franceze ale scriitorului moldovean, iar pe baza acestei descoperiri va susține cu insistență că Russo este autorul poemului. Russo însă nu a pretins niciodată acest lucru. Cînd el retipărește în 1855 *Cîntarea României*, nu o semnează, lăsînd să plutească în jurul ei același mister în care o învăluise autorul. Firește, nu avea sens ca el să reproducă (probabil nici n-ar fi putut, în împrejurările de atunci și de la Iași) și *Precuvîntarea* semnată de Bălcescu. Faptul că la sfîrșitul unuia din cele șase fragmente în care se publică poemul în "România literară" (fragmentul al patrulea) apar inițialele *A.R.* este desigur o greșeală a redacției sau a tipografiei, datorată faptului că textul venea de la Russo, ca și cel al *Cugetărilor* și *Amintirilor* sale, publicate tot în fragmente, care erau semnate în mod obișnuit cu inițialele *A.R.*; greșeala se repetă în sumarul revistei, prin trecerea *Cîntării României* între scrierile lui Russo. Dacă ar fi avut într-adevăr intenția să semneze această lucrare, Russo ar fi pus inițialele *A.R.* sub toate fragmentele, așa cum a făcut la *toate* celelalte scrieri ale sale din "România literară", publicate în mult mai numeroase fragmente, sau le-ar fi pus sub primul ori sub ultimul fragment, nu numai sub al patrulea.

Pînă în anul 1901, cînd apare lucrarea lui P.V. Haneș, *Cîntarea României* a fost considerată aproape în unanimitate drept operă a lui Bălcescu. Datorită creditului acordat cu prea multă ușurință mărturiilor lui Alecsandri și argumentării neîntemeiate a lui Haneș, girată însă de autoritatea lui Ovid Densusianu, după această dată s-a creat în mod

nejustificat o puternică opinie în sprijinul paternității lui Russo asupra poemului. Cercetările mai noi, mai ales din ultimele patru decenii, bazate pe o riguroasă analiză a conținutului, a stilului și a limbii *Cîntării României*, în ambele ei versiuni și în raport cu opera lui Bălcescu și a lui Russo, demonstrează însă că poemul aparține lui Bălcescu. Ca atare, considerăm că această operă trebuie publicată sub numele lui Nicolae Bălcescu, adevăratul ei autor, și, bineînțeles, în versiunea originală, din 1850, care este superioară din toate punctele de vedere celei din 1855.

Un manuscris necunoscut din care a extras Eminescu mai multe "cîntece de lume"

1. Lectura cărților și a manuscriselor vechi românești a constituit pentru Eminescu o adevărată pasiune, datorată desigur și activității sale de bibliotecar, pe care a desfășurat-o încă din anii studiilor sale gimnaziale la Cernăuți, sub îndrumarea lui Aron Pumnul, apoi în vremea studenției la Viena, iar mai tîrziu la Iași, în anii 1874 și 1875, cînd a îndeplinit funcția de director al Bibliotecii Centrale Universitare din acest oraș. În calitate de director al bibliotecii ieșene, Eminescu s-a preocupat în mod deosebit de adunarea cărților vechi și a manuscriselor românești. Multe cărți vechi și manuscrise prețioase avea și în biblioteca personală. Mozes Gaster afirmă că unele manuscrise folosite de el în studiul consacrat literaturii noastre populare și în cunoscuta sa crestomație i-au fost puse la dispoziție de Eminescu. O bună parte dintre cărțile vechi și manuscrisele care au aparținut poetului au ajuns, în 1904, în posesia Bibliotecii Academiei Române, prin intermediul unei donații făcute de Titu Maiorescu[1].

În caietele sale cu însemnări și ciorne ale unor poezii, Eminescu a adunat, alături de foarte multe versuri populare, basme și alte producții folclorice românești, numeroase fragmente sau chiar texte întregi transcrise cu răbdare din acele manuscrise care i-au reținut în mod deosebit atenția prin valoarea lor literară, prin semnificația lor ca mărturii prețioase ale trecutului nostru cultural ori prin frumusețea limbii lor. Cercetările efectuate pînă acum asupra operei marelui poet (mai ales notele și comentariile la monumentala ediție critică începută de Perpessicius și continuată de alți vrednici eminescologi, care sînt o

[1] Pentru întreaga bibliografie referitoare la această problemă și pentru unele contribuții la identificarea manuscriselor care au aparținut lui Eminescu, vezi Alexandru Elian, *Eminescu și vechiul scris românesc*, în "Studii și cercetări de bibliologie", I, 1955, p.129-160.

excelentă călăuză în vastul laborator poetic eminescian) au dovedit că între anumite scrieri ale lui Eminescu și textele vechi copiate de el în caietele sale se pot stabili adeseori strînse legături[2].

Identificarea manuscriselor care au aparținut lui Eminescu și a acelora din care a extras el textele vechi aflate în caietele sale a preocupat pe mulți filologi, iar eforturile depuse în acest sens pînă în prezent au dus la rezultate satisfăcătoare. Multe dintre manuscrisele respective sînt astăzi cunoscute. S-ar putea însă ca, fie în biblioteci particulare, fie în marile biblioteci din țară, să mai existe asemenea manuscrise, încă neidentificate. Descoperirea lor prezintă importanță în primul rînd pentru că ea răspunde afirmativ la întrebarea dacă se mai păstrează sau nu un manuscris care a aparținut lui Eminescu sau care a trecut prin mîinile lui. Apoi, o dată identificat, un asemenea manuscris intră în bibliografia eminesciană, înlesnind celor care studiază viața și opera poetului stabilirea unor noi legături de fapte și idei sau, eventual, corectarea anumitor afirmații. În același timp, la valoarea documentară intrinsecă a unui atare manuscris se adaugă faptul că el a atras luarea-aminte a lui Eminescu.

În volumul al VI-lea al *Operelor* lui Eminescu, București, 1963, care cuprinde literatura populară aflată în manuscrisele poetului, Perpessicius a publicat, sub titlul *Cîntece de lume. Irmoase* (p.385-471), două culegeri de "cîntece de lume" din prima jumătate a secolului trecut, reproduse din manuscrisele Eminescu *2306* și *2308* de la Biblioteca Academiei Române. Prima culegere (în ediție, corpul A) cuprinde cele 37 de "cîntece", numerotate de Eminescu însuși de la 1 la 36, cu nr.27 repetat, care se află în ms.*2306*, iar culegerea a doua (în ediție, corpul B), cele 81 de "cîntece", numerotate de la 3 la 83, care se găsesc în ms.*2308*. Din fericire - cum spune Perpessicius în comentariul ediției (p.632) - manuscrisul din care a copiat Eminescu cîntecele de lume aflate în caietul său cu nr.*2308* este astăzi cunoscut, fiind identificat de Alexandru Elian, în 1955, printre manuscrisele donate de Titu Maiorescu, în 1904, Bibliotecii Academiei Române, unde se păstrează sub cota *3153*. Celălalt manuscris, din care a copiat Eminescu cîntecele de lume aflate în caietul său cu nr.*2306*, a rămas necunoscut.

---

[2] Vezi, de exemplu, studiul lui Perpessicius, *Sonet și cîntec de lume la Eminescu*, în volumul său *Jurnal de lector, completat cu Eminesciana*, București, 1944, p.269-288.

2. Cu prilejul cercetării unor culegeri de versuri românești de la începutul veacului trecut, din bogata colecție de manuscrise a Bibliotecii Academiei Române, ne-a atras atenția un manuscris deosebit de interesant, atît din punct de vedere literar cît și sub raport muzical. Este vorba de ms.rom. *3244*, cumpărat de Biblioteca Academiei, la 19 iunie 1907, de la Israel Kuppermann din Iași. Acest manuscris, format 18/12 cm, legat în piele, bine conservat, conține 32 de foi, plus coperțile interioare. În cuprinsul lui sînt scrise îngrijit 40 de cîntece din prima jumătate a veacului trecut, precum și cîteva strofe izolate, fără nici o importanță. Dintre cele 40 de cîntece (37 românești, două grecești și unul cu versuri alternative, grecești și românești), 35 au menționată și melodia respectivă, în notație psaltică[3]. Atît versurile cît și melodiile sînt scrise cu negru, în afara unor titluri și însemnări, a unor indicații privitoare la melodie și a inițialelor unor versuri de la începutul strofelor, care sînt scrise cu roșu. Uneori litera cu care începe primul vers al cîntecului este ornamentată. Majoritatea textelor sînt scrise de aceeași mînă, probabil pînă la 1840. Cîteva cîntece mai noi, fără melodia respectivă, par a fi scrise ulterior, de altă mînă, pe unele pagini ce rămăseseră albe. Pe ultima copertă interioară se află o semnătură indescifrabilă (probabil Neculai Vasiliu sau Vasilache?), după următoarea maximă: "Omul înțelept din greșala altuia îndrepteazi pre a sa". Scrisul acestei însemnări este diferit de celelalte din manuscris. Alte însemnări din care să rezulte cine a scris și cui a aparținut acest manuscris pînă la Isr. Kuppermann, care îl vinde Bibliotecii Academiei, nu mai sînt.

Comparînd cîntecele de lume aflate în manuscrisul Eminescu *2306* cu textele cîntecelor din manuscrisul descris mai sus, am constatat că, din cele 37 de cîntece copiate de Eminescu, 30 se găsesc în acest manuscris. Corespondența aceasta, la care se adaugă o serie de alte fapte de ordin istorico-literar și filologic, ne determină să credem că *acesta* este manuscrisul necunoscut din care a extras Eminescu cîntecele respective. În sprijinul afirmației noastre invocăm următoarele argumente.

1. În comentariul privitor la manuscrisul Eminescu din care a reprodus grupul de cîntece de lume în discuție, Perpessicius arată că

[3] Melodiile din acest manuscris au fost cercetate și, în parte, publicate de muzicologii Gh.Ciobanu și Sebastian Barbu-Bucur, în diferite studii.

acest grup (A) "se află în ms.-ul oblong, registru comercial, folosit și-n inspecțiile revizorale, *2306*, 6-27, cca 1875-1876, Iași, cu cerneală violetă, de epocă. O pagină mai departe (*2306*, 28), cu un scris mai febril, Eminescu notează visul pe care îl are în noaptea de 11 spre 12 februarie 1876. De altminteri nici grafia întregului grup A nu e unitară. Caligrafică pînă la f.21 inclusiv, grafia devine după aceea mai rapidă, petit, puțin plictisită, s-ar zice" (p.632). Reținem de aici faptul important pentru demonstrația noastră că Eminescu a copiat cîntecele respective *la Iași, în 1875-1876*.

Manuscrisul *3244*, din care credem că a copiat Eminescu aceste cîntece, cuprinde mai ales versuri ale unor poeți moldoveni din prima jumătate a secolului trecut (Conachi, Asachi ș.a.), iar anumite particularități ale graiului moldovenesc prezente în textele respective, precum și o indicație prețioasă privitoare la autorul ieșean al unei melodii, ne asigură că această culegere de cîntece a fost alcătuită în Moldova. Ulterior manuscrisul a continuat să rămînă în Moldova, eventual la Iași, de vreme ce ajunge în posesia lui Isr. Kuppermann, despre care știm că la sfîrșitul secolului trecut era librar-editor și anticar în acest oraș. În "Editura librăriei Isr. Kuppermann" din Iași a apărut, de exemplu, prețioasa *Gramatică elementară a limbii române* a lui Alexandru Philippide, în 1897. *Este posibil*, prin urmare, ca Eminescu să fi cunoscut, în anii 1875-1876, cînd era la Iași, manuscrisul aflat acum în Biblioteca Academiei Române, sub cota *3244*, și să fi extras din el versurile respective.

2. Culegerea de cîntece de lume din manuscrisul Eminescu *2306* (f.6-27) este intitulată astfel: *Cîteva irmoase, ce se cîntă după masă. Cîntece de lume din jumătatea întîia a secolului. (Estrase dintr-un manuscript cu cîntece)*. Titlul culegerii lui Eminescu este *identic* cu cel al ms.*3244*, iar faptul acesta nu poate fi o simplă întîmplare. În mod evident, poetul a copiat titlul de pe prima pagină a ms.*3244*: *Cîteva irmoase, ce să cîntă după masă* (vezi fotocopia alăturată). Observăm că Eminescu a reprodus chiar și virgula de după cuvîntul *irmoase*. Pe foaia a doua a ms.*3244* este repetat titlul de pe prima pagină, cu un mic adaos: *Cîteva irmoase, vesele, ce să cîntă după masă*. Eminescu l-a reprodus însă pe cel de la începutul manuscrisului.

3. Cîntecul cu nr.5 din culegerea aflată în caietul lui Eminescu este precedat de următoarea mențiune: *Un stih a unuia ce se călătorește, al căruia glas s-au alcătuit de oarecine.* Și în acest caz, mențiunea din caietul lui Eminescu o reproduce întocmai pe cea aflată în ms.*3244*, f.5^{v}, la începutul aceluiași cîntec: *Un stih a unuia ce să călătorește, al căruia glas s-au alcătuit de oarecine.*

4. Precizarea lui Eminescu că versurile respective au fost extrase *dintr-un manuscript cu cîntece* stabilește o nouă legătură între culegerea sa și ms.*3244*. Așa cum am arătat mai sus, acest manuscris cuprinde, într-adevăr, *cîntece*, adică melodii de epocă, în notație psaltică, pe versuri ale unor poeți ai vremii, cunoscuți sau anonimi. Asemenea colecții de *cîntece* de la începutul secolului trecut sînt însă mai rare. În Biblioteca Academiei Române, care posedă sute de manuscrise din acea epocă, abia s-au adunat două-trei de acest gen. Firește, pe Eminescu l-au interesat în primul rînd versurile și, ca atare, le-a transcris numai pe acestea.

5. Cuprinsul culegerii de cîntece din caietul lui Eminescu nu reproduce în întregime și nici absolut în aceeași ordine cuprinsul manuscrisului *3244*. La acest fapt se referă, probabil, mențiunea poetului că versurile respective au fost *estrase* dintr-un manuscris. Cuvîntul *estrase* a fost adăugat de Eminescu în textul mențiunii citate mai sus, probabil ulterior și nu numai pentru a da un sens mai explicit frazei, ci mai ales pentru a preciza faptul că el nu a copiat manuscrisul respectiv de la un capăt la altul. Cînd, de exemplu, puțin mai tîrziu, poetul a transcris în caietul său nr.*2308* (f.68-80) versurile aflate în actualul ms.*3153* din Biblioteca Academiei, în ordinea de aici, el nu a mai menționat că le-a *extras* din acest manuscris.

Din cele 37 de poezii românești aflate în ms.*3244* (lăsăm la o parte puținele strofe izolate, fără nici o importanță literară), Eminescu a transcris în caietul său numai 30. Restul de 7 poezii din culegerea sa (nr.19, *În zadar răsare, în zadar apune*; nr.20, *Ah, noroc, noroace*; nr.21, *Mă sfîrșesc, amar mă doare*; nr.24, *În lume născut*; nr.33, *Alergați, ah, toți amorii*; nr.35, *Prin pustii, prin munți sălbateci*; nr.36, *Puiculiță, puiculiță*), care nu se găsesc în ms.*3244*, au fost copiate din alt manuscris, pe care deocamdată nu am reușit să-l identificăm. Motivul pentru care Eminescu nu a copiat și restul de 7 poezii din ms.*3244* (*Într-o zi de*

dimineață, f.1; *Abia ani șaptesprezece*, f.11; *Tu-mi ziceai odată*, f.16^{v}; *Dorul tău mă prăpădește*, f.23; *Pravoslavnică creștină*, f.24; *Veniți toți, copii*, f.24^{v}; *Îmi aduc aminte*, f.32^{v}-33^{r}) nu se poate ști. Probabil că a renunțat la ele din considerente de ordin estetic.

6. Ordinea în care se află majoritatea cîntecelor copiate de Eminescu în caietul său constituie, de asemenea, un indiciu că el le-a reprodus din actualul ms.*3244*. Primele 18 cîntece de la Eminescu reprezintă două grupuri compacte din ms.*3244*, copiate absolut în ordinea de aici, și anume: versurile de la nr.1 pînă la 8 din manuscrisul Eminescu se găsesc pe foile 2-8 ale ms.*3244*, iar cele de la nr.9 pînă la 18 din manuscrisul Eminescu se află pe foile 25-32 ale ms.*3244*. Un alt grup compact din ms.*3244*, f.17-23, îl reprezintă versurile de la nr.27 pînă la 32 (cu nr.27 repetat) din manuscrisul Eminescu. Așadar, dintre cele 30 de cîntece din colecția lui Eminescu care au corespondente în ms.*3244*, 25 alcătuiesc în acest manuscris trei grupuri compacte, iar în cadrul fiecărui grup sînt în aceeași ordine ca și la Eminescu. O astfel de corespondență nu poate fi întîmplătoare. Este imposibil de admis că un număr atît de mare de cîntece s-au putut aduna, în aceeași ordine, în două sau mai multe manuscrise, iar posibilitatea ca ms.*3244* să fie o copie fidelă a altuia, sau de pe el să se fi executat o copie, este prea puțin probabilă. De obicei asemenea culegeri de cîntece și versuri cu circulație folclorică sau cvasifolclorică sînt unice, pentru că cei care le alcătuiau, din auzite ori după alte culegeri, *selectau* piesele respective bucată cu bucată, în funcție de preferințele fiecăruia dintre ei. În felul acesta, ele se grupau în mod diferit în fiecare manuscris. Între cele cîteva zeci de culegeri manuscrise de versuri și cîntece de lume de la sfîrșitul secolului al XVIII-lea și din prima jumătate a secolului al XIX-lea, aflate la Biblioteca Academiei Române, nu se pot găsi două care să cuprindă exclusiv aceleași bucăți și în aceeași ordine.

7. Proba cea mai elocventă că Eminescu a extras versurile respective din actualul ms.*3244* o constituie însă faptul că textul versurilor aflate în caietul său este *identic* cu cel din acest manuscris.

Comparînd cele 81 de poezii copiate de Eminescu în caietul nr.*2308* cu textul lor din ms.*3153*, identificat de Elian, am constatat, ca și Perpessicius, în comentariul ediției, că poetul le-a reprodus, în general, cu

fidelitate. Doar ici și colo se observă cîte un cuvînt schimbat, cîte o formă "corectată" ori cîte o structură strofică reorganizată, cu intenția evidentă de a îmbunătăți textul sub raport literar sau de a înlătura unele greșeli de copist din manuscrisul pe care-l transcria. Aspectul fonetic al textelor copiate este de obicei modernizat. Sînt însă și numeroase cazuri în care Eminescu a menținut fonetismele regionale sau arhaice din original. Comparația a scos, de asemenea, în evidență și multe greșeli de copist ale lui Eminescu, datorate fie neatenției, fie unor dificultăți întîmpinate de el în lectura grafiei chirilice. Aceleași constatări le-am făcut și cu prilejul comparării versurilor copiate de Eminescu în caietul nr.*2306* cu corespondentele lor din ms.*3244*.

Diferențele, puține și neînsemnate, care există între copia lui Eminescu și presupusul original nu ne împiedică să recunoaștem totuși *identitatea* textelor respective. Multe dintre cîntecele aflate în ms.*3244* se găsesc și în alte manuscrise ale vremii, dar în fiecare caz ne aflăm în fața unei variante mai mult sau mai puțin deosebită de celelalte. Circulația cvasifolclorică a acestor cîntece a făcut ca ele să sufere modificări care merg de la simpla schimbare a unor cuvinte sau a unor versuri întregi pînă la reduceri ori amplificări care le fac uneori aproape de nerecunoscut. Confruntarea variantelor unui mare număr de versuri românești din jurul anului 1800, aflate în cele cîteva zeci de manuscrise de la Biblioteca Academiei Române, ne-a dovedit că, în mod practic, nici una nu se identifică cu alta. Iată de ce considerăm că identitatea textelor din caietul lui Eminescu și din actualul ms.*3244* constituie o probă decisivă că *acesta* este manuscrisul necunoscut din care a extras poetul versurile respective.

Nu este locul aici să arătăm, pînă la amănunte, care sînt diferențele dintre copia lui Eminescu și textul din ms.*3244*. Vom spune doar că dintre cele 30 de cîntece extrase de Eminescu din acest manuscris, trei au la el unele versuri lipsă (compară nr.12, *Ziua, ceasul despărțirei*, nr.17, *De-acum nădejdile toate*, și nr.18, *Simte, soro, nu e glumă*, cu corespondentele lor din ms.*3244*, f.27, 30v-31r și 31r-32r), probabil sărite la copiat sau eliminate în mod voit, pentru motive de ordin estetic, iar unul are o strofă în plus, ultima (compară nr.15, *Ah, noroc, noroace*, cu corespondentul de pe f.29), desigur transcrisă de poet după alt manuscris, eventual după cel din care a transcris și celelalte 7 poezii pe care

culegerea sa le are în plus față de ms.*3244*. În rest, aceste patru cîntece, ca și celelalte din caietul lui Eminescu, despre care credem că au fost copiate din ms.*3244*, corespund cu prezumtivul original pînă la ultimul vers, bineînțeles cu excepția intervențiilor evidente ale poetului, de natura celor la care ne-am referit mai sus.

Pentru demonstrația noastră prezintă însă o importanță deosebită acele corespondențe semnificative care pot înlătura orice urmă de îndoială cu privire la faptul că Eminescu a extras textele în discuție din acest manuscris. Vom cita doar cîteva dintre ele.

Cîntecul care începe cu versul *Vremea despărțirii* (în ms.*3244*, f.5^{v}-6^{v}, iar la Eminescu, nr.5) are o variantă sensibil deosebită în ms.*3206*, f.69^{v}, o altă variantă, apropiată de aceasta, în ms.*4308*, f.2, și o variantă, întrucîtva asemănătoare cu cele precedente, în ms.*3153*, f.56. Varianta din caietul lui Eminescu este însă identică cu cea din ms.*3244*. Mai mult, Eminescu a reprodus de aici, pe lîngă mențiunea de la începutul poeziei, pe care am citat-o mai sus (vezi 3), și următoarele patru versuri care, în mod evident, nu fac parte integrantă din poezia respectivă, fiind în manuscris chiar despărțite de rest printr-un semn caracteristic:

Eu aleg pietroasa cale
Ce acum ni s-au deschis.
De-oi muri, frumoasă moarte
Pentr-un lucru evghenist.

Acestea sînt, de fapt, ultimele cuvinte pe care le rostește Zîna Moldovei, chemată de Geniu să păsească spre Parnas, în *Prologul* compus de Gh.Asachi, în februarie 1837, cu prilejul primei reprezentații dată de elevii conservatorului înființat de el în 1836.

Cîntecul care începe cu versul *Înger cu păr galbîn* (în ms.*3244*, f.14^{v}-15^{v}, iar la Eminescu, nr.25) are o variantă cu două strofe în plus și unele versuri modificate, în ms.*877*, f.55^{v}, și o variantă apropiată de aceasta în culegerea de cîntece de lume publicată de Alecsandri, în foiletonul gazetei "Zimbrul" din Iași, nr.64, din 5 martie 1851, p.251. Copiind textul din ms.*3244*, Eminescu reproduce chiar și o evidentă greșeală de copist aflată acolo, și anume:

Ziua *îmi* văz umbra,
Și-n somnul cel greu
Ești în veci de față
Sufletului meu,

în loc de: Ziua *îți* văz umbra etc., cum este firesc și cum de altfel se și află în celelalte variante.

Cîntecul care începe cu versul *Dintr-a patriei dulce sînuri* (în ms.*3244*, f.2-4, iar la Eminescu, nr.1) are o variantă cu unele versuri în plus și cu structură strofică deosebită, în ms.*137*, f.98^{v}-99^{v}. Textul din caietul lui Eminescu este identic cu cel din ms.*3244*. Poetul nu a putut însă descifra un vers din strofa a patra a cîntecului. El transcrie: M-am făcut *urcam pe-un deal (?)*, subliniind cuvintele care nu au sens și punînd după ele un semn de întrebare. În original, versul respectiv este foarte clar, în următoarea comparație mitologică:

M-am făcut *un alt Tandal*,
Privind cu nesăturare
Locul strămoșilor miei...

Probabil că lui Eminescu i-a fost străină pronunțarea influențată de neogreacă *Tandal*, în loc de *Tantal*, și ca atare nu a înțeles comparația din original. Avînd în vedere versurile următoare, el s-a putut gîndi mai curînd la *urcam pe-un deal*, cu atît mai mult cu cît grafia chirilică a versului respectiv i-a putut înlesni o asemenea lecțiune eronată. În ms.*137* acest vers are forma: *Mă făcusem alt Tandal*.

Cîntecul *Zori de ziuă să răvarsă* (în ms.*3244*, f.25^{v}-26^{r}, iar la Eminescu, nr.10) are o variantă în ms.*137*, f.127^{v}-128^{r}, cu unele versuri schimbate și cîteva strofe în plus (de fapt aceasta pare varianta cea mai apropiată de forma pe care o va fi dat Conachi poeziei respective), o altă variantă, asemănătoare cu cea din ms.*137*, în ms.*3592*, f.58, și o variantă cu cîteva strofe lipsă, în culegerea de cîntece de lume publicată de Alecsandri în "Zimbrul", nr.65, din 8 martie 1851, p.260. Textul din caietul lui Eminescu este identic cu cel din ms.*3244*. O deosebire între varianta de aici și cele din ms.*137* și *3592* observăm în strofa următoare:

Ah, moarte, numai la tine
Scăparea mea poate fi,
Căci la necaz moarte vine
Și omul poate muri.

În variantele din ms.*137* și *3592*, ultimele două versuri au sens adversativ și interogativ: *Dar la necaz moartea vine ? / Și omul poate muri*?, nu sens cauzal și, respectiv, consecutiv, ca în strofa citată din ms.*3244*.

În unele cazuri se constată că Eminescu a reprodus textul aflat *sub notația muzicală* în ms.*3244*. De exemplu, prima strofă din cîntecul nr.32 de la Eminescu:

Faretr-Amoriul cu foc aprinde
Și arcul înfocat
Și-ntinde cu a lui săgeți,
Vai, pieptu-mi pătrunde, ah!
Sufletul mieu înfocatu-i,
Pieptul, iată, săgetatu-i,

este o dovadă că el a reprodus textul aflat *sub notația muzicală* în ms.*3244*, f.22, pentru că aceeași strofă, repetată pe f.22^{v}, fără muzică, nu are și acel *vai*. De asemenea, versul al doilea de sub notația muzicală: *Și arcul înfocat și-ntinde* apare modificat în strofa repetată: *Și arc încordat își întinde*. De altfel și structura defectuoasă a strofei respective, în raport cu structura corectă a celorlalte, este o dovadă că Eminescu a copiat textul de sub notația muzicală.

Tot de sub notația muzicală a copiat Eminescu și prima strofă a cîntecului care începe cu versul *Iată vremea ne desparte* (la el, nr.23, iar în ms.*3244*, f.12^{v}-13^{v}), deoarece numai acolo versul al patrulea repetă, datorită desigur unei greșeli de copist, versul al doilea. În aceeași strofă, repetată pe f.13^{r} a ms.*3244*, fără muzică, versul al doilea este: *Ah, să te văz nu mai gîndesc*, cum apare în varianta din ms.*3206*, f.71, care are însă unele versuri modificate și două strofe în plus, și în varianta publicată de Anton Pann în *Spitalul Amorului*, broșura a IV-a, București, 1852, p.36-38, care diferă atît de varianta din ms.*3206* cît și de cea din ms.*3244*, reprodusă de Eminescu.

S-ar putea cita mai multe exemple de acest fel. Considerăm însă că cele prezentate sînt concludente.

3. În baza argumentelor invocate mai sus, conchidem că, în mod cert, 30 dintre cîntecele de lume copiate de Eminescu în caietul său nr.*2306* și editate de Perpessicius în volumul al VI-lea a *Operelor* marelui poet au fost extrase din actualul ms.*3244* de la Biblioteca Academiei Române. Acest manuscris moldovenesc a trecut prin mîinile lui Eminescu în anii 1875-1876, cînd poetul se afla la Iași.

În comentariile la ediția *Operelor* lui Eminescu, ca și în studiul citat, Perpessicius a scos în evidență interesul deosebit pe care l-a acordat poetul cîntecelor de lume copiate din acest manuscris și a arătat că unele dintre poeziile sale se resimt de influența acestor cîntece.

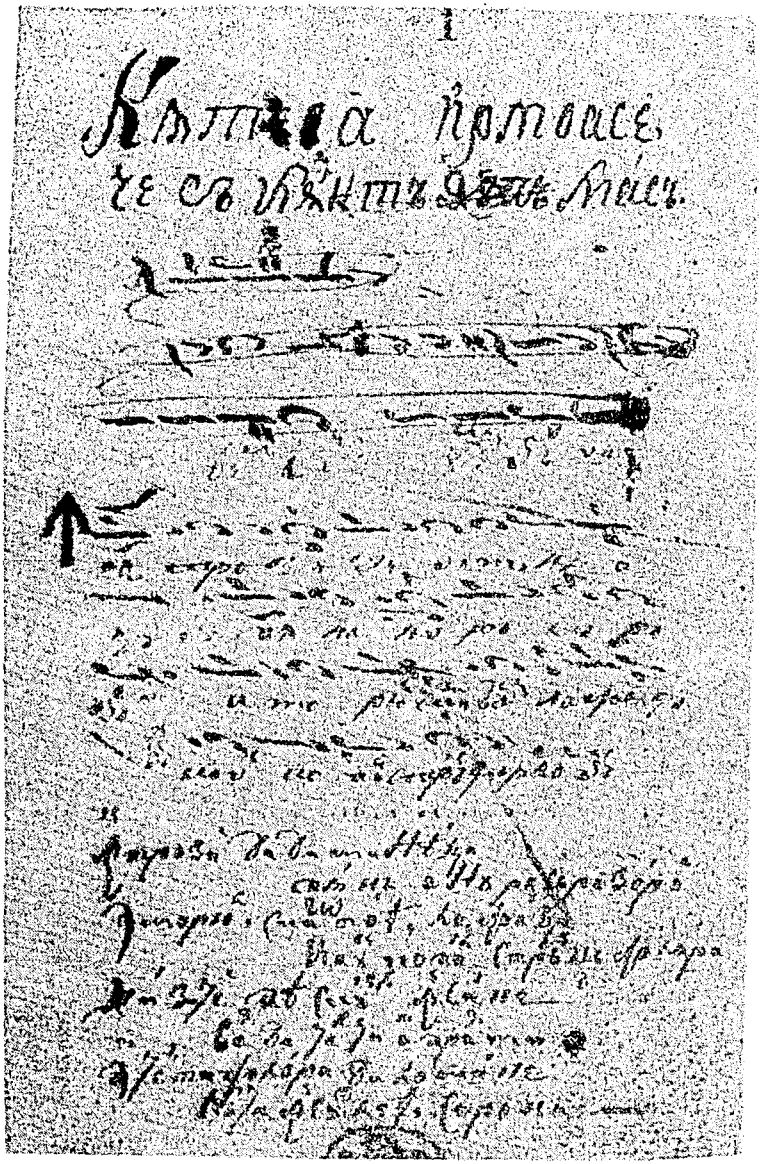

Prima pagină a ms. *3244* de la BAR.

CUPRINS

Cuvînt înainte 5

Cînd și de cine a putut fi inițiată elaborarea
Învățăturilor lui Neagoe Basarab către fiul său Teodosie? 7

Letopisețul Țării Moldovei pînă la Aron Vodă,
opera lui Simion Dascălul 22

Nicolae Costin, autor al cronicii anonime a Moldovei
de la 1661 pînă la 1709 94

Rectificări la biografia cronicarului moldovean
Axinte Uricariul 154

Paternitatea lui Alexandru Amiras asupra "cronicii anonime"
a Moldovei de la 1661 pînă la 1729 160

Un cronicar moldovean nedreptățit: Ienache Cogălniceanu 183

Cronica lui Vartolomei Mazereanu, nu a lui Ioan Canta 227

Un cronicar brașovean necunoscut: Simeon Hîrs 237

Dascălul brașovean Ioan Duma, autorul cronicii în versuri
Plîngerea mănăstirii Silvașului 269

Ierodiaconul Gherasim Putneanul de la episcopia Romanului,
un scriitor căutat timp de un secol și jumătate 285

Paternitatea primei piese de teatru românești,
Occisio Gregorii in Moldavia Vodae tragedice expresa 320

Paternitatea unor cronici și povestiri istorice în versuri 334

Cine este pitarul Hristache,
autorul *Istoriei faptelor lui Mavroghene vodă*? 380

O poezie necunoscută a lui Iancu Văcărescu 389

De la *Liricele* lui Athanasie Hristopol la *Rost de poezii* și noi versuri necunoscute ale lui Barbu Paris Mumuleanu 395

Cu privire la începuturile activității didactice și literare a lui Ion Eliade Rădulescu 404

Adevăratul nume al lui Zilot Românul 411

În laboratorul literar al lui Anton Pann 419

O sursă necunoscută a meditației în literatura română 433

Notă la poezia *Cîinele soldatului* a lui Grigore Alexandrescu 449

Cîntarea României, opera lui Nicolae Bălcescu 451

Un manuscris necunoscut din care a extras Eminescu mai multe "cîntece de lume" 492